

БЕЛАРУСЬ-ЯПОНИЯ

ベラルーシ・日本

БЕЛАРУСЬ-ЯПОНИЯ

BELARUS-JAPAN

БЕЛАРУСІКА
ALBARUTHENICA

25

АСТРАВЕЦКІ РАЙВЫКАНКАМ

**БЕЛАРУСКАЕ ТАВАРЫСТВА ДРУЖБЫ
І КУЛЬТУРНАЙ СУВЯЗІ З ЗАМЕЖНЫМІ КРАІНАМІ**

**ГРАМАДСКАЕ АБ'ЯДНАННЕ
«МІЖНАРОДНАЯ АСАЦЫЯЦЫЯ БЕЛАРУСІСТАЎ»**

**НАЦЫЯНАЛЬНЫ НАВУКОВА-АСВЕТНІЦКІ ЦЭНТР
ІМЯ Ф. СКАРЫНЫ ПРЫ МІНІСТЭРСТВЕ АДУКАЦЫІ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

ТАВАРЫСТВА «БЕЛАРУСЬ – ЯПОНІЯ»

ЯПОНСКАЯ АСАЦЫЯЦЫЯ БЕЛАРУСІСТАЎ

ЯПОНСКИ ФОНД

**БЕЛАРУСІКА
ALBARUTHENICA**

25

Іосіф Гашкевіч

БЕЛАРУСЬ—ЯПОНИЯ
ベラルーシ・日本
БЕЛАРУСЬ—ЯПОНИЯ
BELARUS—JAPAN

**МАТЭРЫЯЛЫ ДРУГІХ МІЖНАРОДНЫХ ЧЫТАННЯЎ,
ПРЫСВЕЧАНЫХ ПАМ'ЯЦІ ІОСІФА ГАШКЕВІЧА**

Мінск—Астравец, 9—10 кастрычніка 2002 г.

Мінск, «Беларускі кнігазбор», 2003

УДК 008(476+520)(043.2)
ББК 71(4Бел) + 71(5Япо)
Б 43

Серыя заснавана ў 1993 годзе

Рэдакцыйная калегія
Наталля Давыдзенка (выдавецкі рэдактар),
кандыдат геаграфічных навук *Ігар Захарэнка,*
доктар філалагічных навук *Адам Мальдзіс (галоўны рэдактар),*
доктар біялагічных навук *Аляксей Мікуліч,*
Акіра Фурусавы, выкладчык японскай мовы БДУ,
Ганна Чакур, супрацоўніца газеты «Астравецкая праўда»
Укладальнік
Таццяна Пятровіч

Рэдкалегія выказвае сардэчную падзяку

Японскаму фонду

за дапамогу ў выданні зборніка

На вокладцы —

бюст Іосіфа Гашкевіча ў г. п. Астраўцы Гродзенскай вобласці
(скульптар *Валяр'ян Янушкевіч*). Фота *Ігара Захарэнкі*

Беларусь–Японія = ベラルーシ・日本 = Беларусь–Япония = Belarus–Japan: Матэрыялы Другіх міжнар. чытанняў, прысвечаных памяці Іосіфа Гашкевіча, Мінск–Астравец, 9–10 кастрычніка 2002 г. / Рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) і інш. — Мн.: «Беларускі кнігазбор», 2003. — 400 с., [12] іл. — (Беларусіка = Albaruthenica; Кн. 25).

ISBN 985-6638-93-3.

У зборніку змешчаны матэрыялы II Міжнародных чытанняў, прысвечаных памяці першага консула Расіі ў Японіі ўраджэнца Беларусі Іосіфа Гашкевіча. У іх гаворыцца пра жыццёвы шлях і спадчыну гэтага вучонага, беларуска-руско-японскае грамадска-культурнае ўзаемадзеянне, мінулае і сучаснасць Астравецкай зямлі, на якой жыў і памёр дыпламат. Дадаткова ў зборнік уключаны лепшыя публікацыі беларускага друку апошніх гадоў, прысвечаныя Японіі.

Прызначана навукоўцам-усходазнаўцам, выкладчыкам, студэнтам, краязнаўцам.

УДК 008(476+520)(043.2)
ББК 71(4Бел) + 71(5Япо)

ISBN 985-6638-93-3

© Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, 2003

© Калектыў аўтараў, 2003

**Жыццё і дзейнасць
Іосіфа Гашкевіча,
яго навуковая
спадчына**

10 кастрычніка ўдзельнікі Другіх Гашкевічаўскіх чытан-
няў усклалі кветкі да ўстаноўленага ў гарадскім пасёл-
ку Астравец Гродзенскай вобл. бюста дыпламата і вучо-
нага. У цэнтры здымка – японскі грамадскі дзеяч *Така-
да Касіці*, справа ад яго – аташэ Пасольства Японіі ў Бе-
ларусі *Косіна Го* і праф. *Джун-іці Сато*, злева — стар-
шыня Астравецкага райвыканкама *Адам Кавалько*

Акира Татеяма,
Временный Поверенный в делах Посольства Японии
в Республике Беларусь

Дорогие гости,
дамы и господа!

Прежде всего я хотел бы поблагодарить за приглашение на сегодняшние международные чтения. Я не историк и не специалист по изучению наследия Гошкевича. Но Иосиф Гошкевич является заметной фигурой в истории двусторонних отношений между Японией и Россией. Я думаю, что теперь он стал важной фигурой с точки зрения трехсторонних отношений Японии, России и Беларуси.

В этом году исполнилось 10 лет со времени установления дипломатических отношений между Японией и Беларусью. Я думаю, что изучение деятельности и заслуг Гошкевича сегодня весьма важно, не только с точки зрения истории, но и с точки зрения дипломатических отношений между тремя странами — Японией, Россией и Беларусью.

В заключение я хотел бы поблагодарить всех участников сегодняшних чтений и всех тех, кто оказал содействие в их подготовке.

Спасибо за внимание.

Ирина Шляхтун,

заместитель председателя Островецкого райисполкома

Уважаемые участники Вторых Международных чтений, посвященных памяти Иосифа Гошкевича! Дорогие гости!

Разрешите сердечно поздравить вас с началом долгожданной научной встречи, сердечно поприветствовать вас как от имени исполнительной власти нашего района, так и от всех жителей Островечины, передать самые теплые пожелания плодотворной работы, интересных открытий, творческого настроения.

17 лет назад Островечина открыла для себя имя нашего знаменитого земляка Иосифа Гошкевича — первого российско-го консула в Японии, ученого-филолога. Семь лет тому в Островце состоялись Первые Гошкевичские чтения.

Особенность Вторых Гошкевичевских чтений в том, что они будут проходить в два этапа — в Минске и Островце. Пользуясь случаем, хочу от имени руководства района пригласить всех участников этой научной встречи на нашу гостеприимную Островецкую землю.

На территории нашего района сохранены 23 архитектурные памятника. В 1994 г. в центре Островца установлен бюст знаменитому соотечественнику, талантливому дипломату, ученому и писателю Иосифу Гошкевичу, оказавшему заметное влияние на культуру и государственную жизнь России и Японии, способствующему своими трудами вхождению страны в мировую цивилизацию.

У подножия бюста всегда лежат живые цветы, теперь — хризантемы, так любимые в Японии.

В Островце вам представится возможность приобщиться к культуре и истории нашего района, пообщаться с его жителями, наконец, просто пройтись по тропинкам, по которым некогда ходил сам Гошкевич. Мы подготовили для вас богатую, насыщенную программу, в которую входят и открытие памятного знака, камня-валуна с бронзовым барельефом И. Гошкевича в д. Мали работы известного скульптора Ричарда Груши, участие в открытом уроке, посвященном жизни и творчеству «беловолосого консула», и многое другое.

Милости просим завтра на Островецкую землю! Она встретит вас с радушием и гостеприимством.

Аляксей Мікуліч,

віцэ-прэзідэнт Грамадскага аб'яднання
«Міжнародная асацыяцыя беларусістаў»

Сёння мы праводзім Другія беларуска-японска-расійскія чытанні, прысвечаныя памяці нашага слыннага суайчынніка Іосіфа Гашкевіча. Частка яго свядомага жыцця, фарміраванне як асобы прайшлі спачатку на поўдні Мінскай губерні і ў Мінску, а потым у вёсцы Малі каля Астраўца на Віленшчыне (цяпер гэта Гродзенская вобласць). У працяг Першых чытанняў мы зноў сабраліся разам, каб другі раз увекавечыць памяць І. Гашкевіча. Вельмі каратка прыгадаю калегам, што ўжо зроблена ў гонар вядомага асветніка ў апошнія дзесяцігоддзе. Першыя Міжнародныя гістарычна-краязнаўчыя чытанні аб жыцці і дзейнасці вучонага і дыпламата, гісторыі і сучасным стане звязаных з ім мясцін былі праведзены ў Астраўцы ў 1995 г. — пасля II кангрэса беларусістаў. У 1997 г. у Мінску выдадзена кніжка з матэрыяламі гэтай сустрэчы пад назвай «Беларусь—Расія—Японія». Публікуюцца ў «Кантактах і дыялогах» артыкулы пра Японію. Паступова наладжваецца беларуска-японскі ўзаемапераклад. Ствараецца база дадзеных пра беларуска-японскае культурнае ўзаемадзеянне. Прэзідэнт МАБ А. Мальдзіс па запрашэнню Міністэрства замежных спраў Японіі ў мінулым годзе наведаў Краіну ўзыходзячага сонца, аб чым падрабязна распавёў у скарачаным варыянце «Японскага дзённіка», надрукаванага ў 1–2 нумары штомесячніка «Кантакты і дыялогі» за 2002 год.

Паважаныя сябры, калегі, высокія госці! Вам болей за мяне вядомы заслугі Іосіфа Гашкевіча ў гісторыі. Ён пакінуў значны плён у гуманітарнай сферы. Прыгадаю тут па аналогіі: мы толькі што адзначылі двухсотыя ўгодкі народзінаў Ігнацага Дамейкі з-пад Міра, цяпер сусветна вядомага вучонага і асветніка Чылі. Узгадаем таксама Адама Міцкевіча, Станіслава Манюшку, іншых слынных сыноў Беларускай зямлі. Усе яны з таго часу. Генетычныя магчымасці спадчыны былога Вялікага Княства Літоўскага для моладзі канца XVIII – пачатку XIX стагоддзя, на жаль, не маглі рэалізавацца на радзіме. Не дзеля пратакола, але ўсё ж прывяду старонку з асабістага радаводу. Мой прадзед Ігнат Мікуліч, прапраўнук Манеца Мікуліча, з'ехаў на работу

ў Амерыку. Вярнуўшыся, дакупіў зямлі і пашы, ажаніўся і працягнуў наш род. А за яго «замежныя», зусім недакладныя, словы, як «во, цу, мар, ю», мяне, маіх сыноў і ўнукаў у роднай вёсцы Жарабковічы і цяпер называюць па мянушцы Кацумаравымі дзецьмі. Перапрашаю за такое лірычнае адступленне.

Пераходзім непасрэдна да праграмы Другіх беларуска-японска-расійскіх гістарычна-кразнаўчых чытанняў, прысвечаных Іосіфу Гашкевічу, каб і надалей плённа развіваць нашы грамадска-культурныя сувязі.

Дазвольце прывітаць усіх замежных і беларускіх гасцей, удзельнікаў нашых чытанняў!

Дзюн-ити Сато (Токио)

«ЯПОНСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ» И. ГОШКЕВИЧА И РОЛЬ ЯПОНЦА-ПОМОЩНИКА В СОСТАВИТЕЛЬСКОЙ РАБОТЕ

Как всем сразу видно, на титульном листе «Японско-русского словаря», составленного Иосифом Гошкевичем и изданного в 1857 г. в Санкт-Петербурге, вслед за заглавием напечатано: «при пособии японца Тацибана но Коосай» в сопровождении китайских иероглифов, обозначающих названное имя на японский лад. И в предисловии словаря мы можем читать следующие упоминания И. Гошкевича: «Но одним из существенных пособий при моем труде служили мне устные изъяснения и толкования находящегося, по счастливому стечению обстоятельств, в ведомстве Азиатского департамента японца Тацибана но Коосай». Затем даны короткие сноски типа: «Он же писал японский текст для литографии».

И ниже в том же предисловии И. Гошкевич объясняет технические затруднения, которые ему пришлось преодолеть при издании словаря, более конкретно. «Печатание японского словаря, — пишет он, — встречало важные затруднения: полного японского шрифта и в особенности китайского, служащего необходимым дополнением к нему, здесь нет; изготовление того и другого сопряжено было с большими издержками и потребовало бы много времени; а потому прибегали к особому способу печатания, состоявшему в соединении действия типографии и литографии: русский текст, предварительно набранный и проверенный, отпечатывался чернилами, употребляемыми в литографии, и в оставленные пробелы вписывались японские и китайские слова; а затем все вместе переводилось на камень и окончательно печаталось в литографии».

Из таких цитат следует, что японец очень помогал Гошкевичу в его составительской работе в качестве надежного

информанта-носителя языка, подробно толкуя в ответ на вопросы автора значения и употребления отдельных слов и выражений. Он был также незаменимым мастером японской каллиграфии, с помощью которого И. Гошкевич смог осуществить издание своего словаря. Этот японец тщательнейшим образом вписал тонкими, но четкими и равномерными штрихами кисти все японские заглавные слова и выражения (иногда с примером их употребления) для литографской печати.

Однако достоверные сведения о японце по имени Татибана но Коосай, или Татибана Косай — что проще и вернее по современным правилам транслитерации японских алфавитных знаков русскими буквами, — у японской стороны весьма скудны. Более известны факты второй половины его жизни, восстановленные по ряду русских источников.

Во-первых, Татибана Косай познакомился с И. Гошкевичем в Японии до своего приезда в Россию. Из упоминаний некоторых сотрудников И. Гошкевича можно сделать вывод, что они встретились в порту Симода в ноябре 1854 г. сразу после того, как туда прибыл русский фрегат «Диана» с посольством Евфимия Путятина на борту. За полгода своего пребывания в деревне в бухте Хэда И. Гошкевич подружился с этим японцем, и они начали обучать друг друга своим языкам. Тогда шли переговоры по заключению первого японо-русского договора о дружбе и торговле, и после кораблекрушения фрегата в порту Симода И. Гошкевичу вместе с членами посольства Е. Путятина и экипажем фрегата пришлось жить в этом маленьком порту на месте строительства новой шхуны.

Во-вторых, в июле 1855 г. этот японец, с разрешения руководства русского посольства, нелегально выехал из Японии с помощью И. Гошкевича и группы русских, которые отправились из бухты Хэда на родину на борту немецкого корабля «Грета». Тогда шла Крымская война, и весь экипаж «Греты» был взят в плен англичанами в Охотском море и отправлен в Англию, куда их везли девять месяцев. Уже во время этого плавания И. Гошкевич взялся за работу по составлению словаря, и японец — уже под именем Владимира Прибылова — помогал ему в работе, потому что именно для этого И. Гошкевич и взял его с собой в Россию.

В-третьих, после освобождения из плена и по возвращении в Петербург в апреле 1856 г. этот японец под именем Масуда Кумезаймон начал работать в Азиатском департаменте Министерства иностранных дел, где сделал карьеру и сам И. Гошкевич, а уже в ноябре 1857 г. вступил в должность переводчика в ранге коллежского регистратора. Гошкевич и Косай вместе работали над словарем, который завершили в декабре 1857 г., в результате чего первого наградили Демидовской премией и присвоили ему Золотую медаль Императорской Академии наук.

В-четвертых, в январе 1858 г. Татибана Косай, или Масуда Кумезаймон, принял православие и русское подданство, а при крещении получил

русское имя Владимир и отчество Иосифович, наследовав своему крестному отцу Иосифу Гошкевичу, и решил взять себе фамилию Яматов.

В-пятых, в мае 1862 г. В. Яматова наградили орденом св. Станислава III степени за прилежание к службе.

В-шестых, в октябре 1870 г. он первым из японцев начал читать лекции по японскому языку в Санкт-Петербургском университете и продолжал преподавать там одновременно со службой в Азиатском департаменте, по май 1874 г., а потом покинул Россию и вернулся в Японию уже в сентябре того же года. Тогда ему было 54 года. В 1871 г. он был произведен в коллежские асессоры, а при отставке — в надворные советники.

Большинство вышеизложенных сведений мы можем узнать из архивных источников Азиатского департамента и из статьи о нем (Яматов В. И.) в «Биографическом словаре профессоров и преподавателей С.-Петербургского университета за истекшую третью четверть века его существования. 1869–1894» (СПб., 1898).

На основе японских источников можно утверждать, что после возвращения Кумейзамон опять сменил фамилию и назвался Масуда Косай. Жил в Токио на пенсию, выдаваемую русским правительством, отказавшись от всякой службы и официальной деятельности. Умер он 31 мая 1885 г. 65-ти лет от роду. Его могила находится во дворе буддийского храма в квартале Сироканэ района Сиба, совсем недалеко от теперешнего посольства Республики Беларусь в Токио. Представьте себе такое неожиданное стечение судеб И. Гошкевича и его помощника-японца!

На могиле стоит каменный памятник с эпитафией, составленной одним из знакомых покойного в последние дни его жизни. В эпитафии изложены некоторые факты первой половины его жизни, как того пожелал покойный. Но немало сведений остаются недоказанными и безосновательными.

По беглому изложению эпитафии покойный родился в 1820 г. в семье из самурайского сословия удельного княжества Какэгава, которое находилось к западу от города Сидзуока, и звался Татибана Кумэдзо. В юные годы обучился артиллерии и отличался удалью. А потом по какой-то причине постригся и стал буддийским монахом нитиренской секты, жил в соборном храме Хоммондзи в квартале Икэгами города Эдо (теперешний Токио). Кроме коротких упоминаний о его нелегальном выезде за границу, о пребывании в России, помощи в составлении первого японо-русского словаря и о награждении орденом св. Станислава мы читаем в эпитафии, что, вернувшись из-за границы, он носил имя Масуда Косай, жил уединенно и свободно.

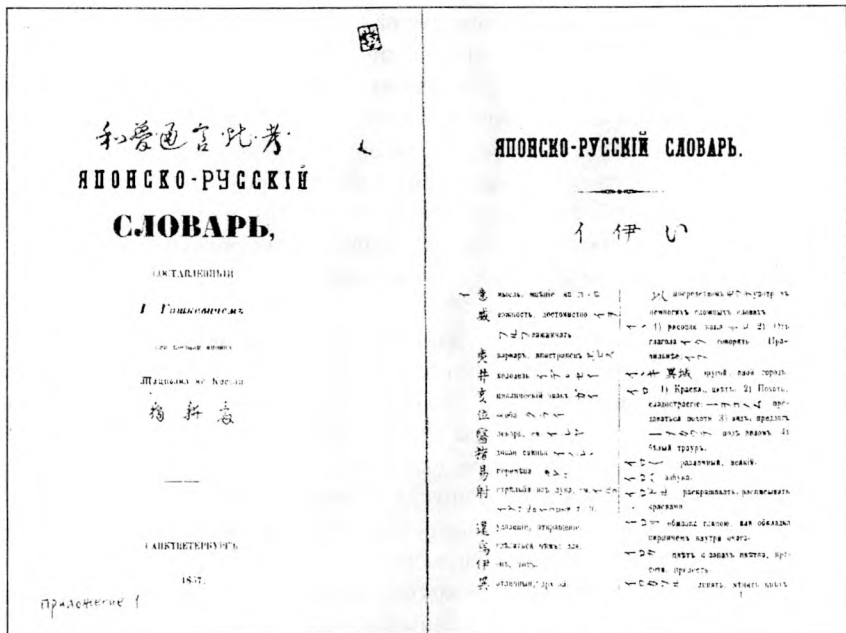
Потом следует довольно подробное описание момента его смерти: «В мае 1875 г. он почувствовал себя плохо, но еще задолго до этого, почувствовав приближение смерти, отказался от всяких лекарств. 31 числа того же месяца рано утром он сказал членам семьи, что сегодня умрет,

после чего начал произносить сутру звонким голосом и, закончив избранный текст, спокойно закрыл глаза навсегда. Всем казалось, что он еще жив — с улыбкой на неизменившемся лице. Не имея наследника, всю собственность он оставил жене».

Еще при жизни о Косае опубликовали немало отрицательного в связи с неясностью его происхождения и биографии. И после смерти продолжали появляться противоположные друг другу мнения о нем — от положительных до отрицательных. Одни считали его первопроходцем в модернизации Японии, крупнейшим знакомом России и русского языка, другие считали малодаровитым, отошедшим от своего привилегированного сословия, подлым беглецом и изменником родины. Верной оценке мешал не только недостаток нужных сведений, но и сложное противоборство внутренних политических сил до и после реформы Мэйдзи.

В 1993 г. журналист Кацуми Кимура посвятил нашему герою свою интересную книгу «Масуда Косай как предтеча японо-русской дипломатии». На основании своего изучения родословной семьи Масуда он установил ее связь с древним кланом Татибана и предположил, что герой книги занимался расследованием деятельности русских в Японии и решил ехать в Россию для выполнения тайного поручения своего государя, удельного князя Ота Сукэтомо, дважды занимавшего пост премьер-министра Сёгуната Токугава. Этот государь из княжеской семьи Хотта был приемным сыном княжеской семьи Ота, унаследовавшей княжество Какэгава. Автором было установлено, что государь Сукэтомо взял с собой ряд сородичей в новое княжество, что среди них оказался и отец нашего героя. Эти сородичи работали, главным образом, тайными агентами государя, непосредственно подчиняясь ему. Автор считает, что Масуда Косай также состоял на этой службе и вырос опытным агентом с традиционным образованием и достаточным знанием западной культуры. По убеждению автора, лишь таким образом можно объяснить частые перемены образа жизни героя и неясности в его биографии. Очевидно, он вынужден был всю жизнь оставаться в тени, не имея права выдавать публице всю истину.

В середине XIX в., когда И. Гошкевич составлял свой словарь, в области изучения японского языка западных специалистов было еще совсем мало, и он мог пользоваться лишь немногими существующими работами. Но все они были либо совсем устаревшими, либо далеко неполными. Известный японско-португальский словарь был составлен иезуитскими миссионерами в 1603 г., а следующий, японско-испанский словарь (1630), был переводом первого. Две японские грамматики на латинском и одна на португальском языке тоже принадлежали миссионерам конца XVI – начала XVII в. Новосоставленный лексикон Медгурста (*An English and Japanese and English Vocabulary, compiled from native works by W. H. Medhurst, Batavia, 1830*) «по самому объему, — как пишет И. Гошкевич, — не может быть полезен для серьезных занятий» и заключает в себе

множество «самых грубых ошибок». Французский японист Леон де Рони (Leon de Rosny) в Париже издал свое руководство по японской грамматике в 1857 г., и И. Гошкевич успел познакомиться с ним перед самым завершением своего словаря, но оно оказалось «первоначальным руководством» для «приступающих к изучению этого языка».

Известно, что И. Гошкевич в 1839 г., окончив Петербургскую духовную академию, отправился в Китай, в его столицу Пекин, в качестве члена Российской духовной миссии и пробыл там почти 10 лет до того, как вернулся в Россию и поступил на службу в Азиатский департамент переводчиком китайского языка в 1848 г. Спустя четыре года его включили в посольство Е. Путятина потому, что тогда в России совсем не было переводчиков японского языка и русская сторона надеялась при переговорах с японцами обойтись переводчиками с китайского и голландского языков. Полагаю, что И. Гошкевич мог заняться изучением японского языка лишь после этого назначения, в 1852 г. Во время плавания в Японию он мог учиться японскому языку только по книгам, а приехав в Японию, наладил непосредственные контакты с носителями языка и мог учиться у них.

Учитывая все обстоятельства, как нам объяснить тот факт, что И. Гошкевич смог составить такой объемный словарь с 18 000 заглавных слов на 462 страницах за такой короткий срок — меньше двух лет?

Мой близкий японский коллега по русистике, проф. Ёсикадзу Накамура, почетный академик РАН и лауреат Ломоносовской медали за 1999 г.,

еще в 1986 г. убедительно доказал, что на работу И. Гошкевича решительное влияние оказал один из энциклопедических словарей для повседневного пользования широкого круга граждан Японии. Вообще справочники этого типа назывались по-японски «сэцуёсю» и, имея долгую традицию, восходящую к середине XV в., продолжали расширять объекты описания и количество включенных лексических единиц. Проф. Накамура в своей статье конкретным образом показал точные совпадения и параллели в порядке и содержании заглавных слов словаря И. Гошкевича с одним из «сэцуёсю», составленным популярным писателем Урю Масакадзу не ранее 40-х годов XIX в.

И. Гошкевич в своем предисловии коротко упоминает использованные пособия: «Со мной было несколько книг, полученных в подарок от японских моих приятелей, и в том числе до пяти небольших словарей, из которых и избран лучший за основу для японско-русского словаря. По приведении всех слов в алфавитный порядок выброшены почти все собственные имена, но взамен прибавлено из других источников до тысячи слов большей частью самых употребительных». Сейчас мы уверены в том, что за основу для своего словаря И. Гошкевич принял вышеуказанный справочник «Син-со рётэн Хаябики Сэцуёсю», составленный Урю Масакадзу. Проф. Накамура также установил, что главным из «других источников», которому Гошкевич был обязан за добавление употребительных слов, является лексикон Медгурста. Оказалось, что большинство добавленных слов взято исключительно из этого лексикона.

Итак, теперь мы можем подытожить свой обзор следующим выводом: «Японско-русский словарь» И. Гошкевича был эпохальным, творческим словарем японского языка наибольшим по объему и наилучшим по исполнению для своего времени. Словарь был основан на совсем новых для тогдашних специалистов Запада материалах, полученных старательным автором при содействии непосредственных носителей языка. Успеху составительской работы словаря содействовала незаменимая помощь уникального японца по имени Татибана Косай, с которым И. Гошкевич познакомился — как он сам писал в предисловии — «по счастливому стечению обстоятельств».

Янка Саламевіч (Мінск)

ЖЫЦЦЯПІС «БЕЛАВАЛОСАГА КОНСУЛА»

Кожны з нас можа назваць нямала вучоных, пісьменнікаў, падарожнікаў, мораплаўцаў, дыпламатаў, якія яшчэ пры жыцці атрымалі і высокія чыны, узнагароды, вядомасць. Але ёсць нямала і такіх, чыя высакародная дзейнасць на ніве навукі, літаратуры, грамадскай дзейнасці, лёсы якіх аказаліся забытыя. Да такіх несправядліва забытых асоб адносіцца і наш суайчыннік Іосіф Антонавіч Гашкевіч — дыпламат, вучоны, мовазнавец, даследчык Японіі і Кітая, натураліст, арыенталіст.

Давайце хоць бегла пройдземся ягонымі жыццёвымі сцяжынамі, успомнім, дзе ён быў, што рабіў, што зрабіў.

Нарадзіўся ён у 1815 г. Дзяцінства прайшло ў сям’і святара ў Якімавай Слабадзе Рэчыцкага пав. Мінскай губ. Услед за старэйшым братам Іванам скончыў Мінскую духоўную семінарыю, дзе захапляўся не толькі духоўнымі, але і свецкімі кнігамі. У дзяцінстве вельмі любіў галубоў. Дома ў іх бывалі сябры бацькі протаіерэй Адам Фірыновіч і протаіерэй Іаан Грыгаровіч. У 1820—1829 гг. Грыгаровіч — рэктар павятовага і прыходскага вучылішча ў Гомелі. Тут ён падрыхтаваў рукапіс першага археаграфічнага зборніка дакументаў па гісторыі беларускіх зямель «Беларускі архіў старажытных грамат», выдадзены ў Маскве ў 1824 г. на сродкі і з дапамогай графа М. П. Румянцава. У архіве Грыгаровіча захаваліся рукапісы двух слоўнікаў беларускай мовы, складзеных ім у Гомелі. У прадмове да 2-й ненадрукаванай часткі «Беларускага архіва» Грыгаровіч пісаў, што гэтыя дакументы «захоўваюць адбітак старажытнай беларускай мовы, другія цікавыя сваім мясцовым каларытам, у іншых захаваліся ад канчатковага забыцця славытыя асобы і памяць заслуг іх» (рукапіс у БДАМЛіМ РБ). Пазней Гашкевіч прызнаваўся, што дабрадушны айцец Іаан разбудзіў яго ляюту да духоўнай кар’еры, вучыў розуму, паўплываў на яго лёс.

У Пецярбургскай духоўнай акадэміі, якую Грыгаровіч скончыў у 1819 г., і Гашкевіч паспяхова, акрамя прадметаў курса, асвойваў і розныя мовы: грэцкую, габрэйскую, латынь, нямецкую, французскую, англійскую. Пасля да іх далучацца кітайская,

карэйская, маньчжурская і японская. Веданне замежных моваў і вызначыла далейшы лёс Гашкевіча. Ён трапляе ў Пекінскую духоўную місію на цэлых 10 гадоў. Перад адпраўкай у Кітай ён займаўся падрыхтоўкай да выдання першага перакладу старазапаветных кніг протаіерэя Паўскага з габрэйскай мовы на рускую. Біблія выйшла ў 1839 г. літаграфічным спосабам. На кнізе стаіць прозвішча і Гашкевіча.

У снежні 1839 г. малады вучоны-багаслоў праз усю Расію адпраўляецца ў Кітай. Акрамя непасрэднай работы ў місіі Гашкевіча вабіць навука. Ён робіць бараметрычныя, астранамічныя, геалагічныя, геаграфічныя назіранні, батанічныя доследы, збірае гербарыі, калекцыі насякомых, матылёў і г. д. Экспанаты ідуць у Пецярбург. Вярнуўшыся ў Расію ў красавіку 1851 г., ён атрымлівае доўгачаканы адпачынак і едзе праз г. Рагачоў дадому. Тут нават атрымліваецца звыш тэрміну. Гэта вядома з дакументаў. Доўга пасля гэтага яму не давядзецца пабачыць Беларусі. Расія павінна была наладжваць сувязі з усходняй суседкай — Японіяй. Была падрыхтавана місія адмірала Пуцяціна, якая 7 кастрычніка 1852 г. на фрэгаце «Палада» знялася з якара у Кранштаце. Сярод членаў дыпламатычнай місіі плыў і драгман І. Гашкевіч. На караблі ён пазнаёміўся з Іванам Ганчаровым, рускім пісьменнікам, пазней аўтарам «Абломава» і «Фрэгата «Палада», які быў сакратаром у Пуцяціна. У сакавіку 1853 г. «Палада» стала ў бухце Саймансбей (Паўднёвая Афрыка). Гашкевіч з калегамі зрабіў экспедыцыю ў глыб кантынента. Ён шмат фатаграфавалі, рабіў геалагічныя даследаванні, склаў прыкладную геалагічную карту ад Капштата да ракі Аранжавай. Заадно збіраў гербарый флары. Руская экспедыцыя заспела Капскую калонію ў момант абвостранай барацьбы англічан з неграмі-кафрамі і бурамі. Падарожнікі былі сведкамі так званай 3-й кафрскай вайны 1851–1853 гг., анексіі англічанамі Аранжавай рэспублікі бураў і вымушанага прызнання яе незалежнасці паводле дагавора 1852 г.

«Палада» спыталася да берагоў Японіі. І. Гашкевіч цяжка пераносіў падарожжа — марскую хваробу, штормы, вятры. І вось фрэгат каля Нагасакі. Японцы ўспрынялі візіт рускіх караблёў з насякрогаю. На «Паладзе» паявіліся баніёсы — чыноўнікі ў багатым адзенні. Папрасілі не парушаць законаў краіны, чакаць далейшых указанняў губернатара. Баніёсам зрабілі пачастунак. Сардэчны прыём расчуліў гасцей. Пуцяцін перадаў пісьмо нагасакскаму губернатару. Пісьмо ў Вярхоўны савет губернатар не прыняў — трэба было атрымаць дазвол у вышэйшых улад. Пуцяцін быў не вельмі задаволены. Але ж традыцыі ёсць традыцыі. Ды і дыпламатыя складаная рэч. Была сустрэча з губернатарам. Перагаворы зацягваліся. Звестак з Расіі не было. Каманда пабойвалася, што пачалася ўжо вайна. Пуцяцін на выпадак вайны прыняў меры: адправіў барк «Князь Меньшыкаў» у Шанхай па навіны, а шхуну «Усход» у Татарскі праліў, каб пазнаёміцца з гаванямі, адкрытымі Невальскім, але не нанесенымі яшчэ на карты, каб выкарыстаць іх як закрытыя стаянкі для караблёў эскадры. У верасні з Шанхая прывезлі

звесткі аб разрыве Расіі з Турцыяй. Караблі эскадры абследавалі Сахалін, знайшлі там каменны вугаль, наносілі на карты бухты і гавані. У лістападзе 1853 г. Пуцяцін аб'явіў пра пераход усёй эскадры ў Шанхай. Адмірал спадзяваўся атрымаць інфармацыю консулаў нейтральных дзяржаў пра вайну і ў выпадку ваенных дзеянняў прыняць меры абароны ўсходніх берагоў Расіі. У канцы 1853 г. камандор Перы даведаўся, што рускія зноў хочуць ісці ў Японію. Баючыся саперніцтва Расіі, камандуючы амерыканскай эскадры вырашыў сарваць дыпламатычную місію Пуцяціна: загадаў закупіць у Шанхаі ўвесь вугаль і змясціць у марскія склады ЗША. Не выйшла. Негачыянт Ааморы выдаў крыху вугалю. 15 снежня Пуцяцін атрымаў звестку пра блізкае разрыў з Англіяй і Францыяй. Усе караблі рускай эскадры накіраваліся ў Японію. Японскія ўлады далі згоду прыняць Пуцяціна. 5 студзеня 1854 г. Пуцяціну ўручылі адказ Вярхоўнага савета на пісьмо расійскага канцлера. Не было выказана ні адмовы, ні згоды. Пуцяцін зноў пайшоў у Кітай. Давялося пабываць у Карэі, зноў вярнуцца ў Японію, пасля пайсці да берагоў Расіі. «Палада» ўвайшла ў Імператарскую гавань. Далей плаваць на ёй было небяспечна. Ганчароў пакінуў місію, Гашкевіч быў пераведзены на фрэгат «Дыяна». 9 кастрычніка «Дыяна» стала на якар у хакадацкай гавані. 9 лістапада яна ўвайшла ў Осацкі заліў. Мясцовыя ўлады загадзілі ўваход у гавань, спасылаючыся на загад сёгуна — Осака закрыты порт для замежных суднаў. У лістападзе «Дыяна» з'явілася ў бухце Сімоды. 10 снежня 1854 г. у самым вялікім храме Сімоды пачаліся перагаворы. Пуцяцін выклаў праграму:

1. Адкрыць свабодны гандаль для Расіі.
2. Для рускіх суднаў павінны быць адведзены месцы стаянак — порты Осака і Хакадатэ.
3. Расіі дазваляецца мець у адным з портаў консула.

Японскія паўнамоцныя адказалі, што пра гандаль яны не маюць права разважаць, у порт Осака, як і ў Эда, іншаземцаў не дапускаюць. Пуцяцін зважаўся. Евангельскім выслоўем «Будзьце мудрыя, як змеі, і простыя, як галубы», я пачынаў бы інструкцыю кожнаму дыпламату, які едзе за мяжу, — казаў ён. Недзе праз дзень «Дыяну» пашкуматаў цунамі. Яе сталі пераводзіць для рамонту ў ціхую бухту Хэда. Але наляцеў вецер, фрэгат трашчаў, 7 студзеня 1855 г. ён затануў. Маракі з «Дыяны», якая пацярпела караблекрушэнне, зрабіліся берагавымі жыхарамі. Давялося будаваць новы карабель. А перамовы прадаўжаліся. Ва ўрадзе сёгуна змагаліся дзве думкі: адна на карысць закрыцця портаў ад іншаземцаў, другая на карысць адкрыцця краіны для міжнародных зносін. Колькі давялося прыкладзі намаганняў, каб прыняць трактат! Многа зрабіў тут і драгаман Гашкевіч. 26 студзеня 1855 г. трактат падпісалі. Адмірал наладзіў для паўнамоцных Цуцзі, Кавадзі, Макумоты, Качы, Накамуры і ўсіх баніёсаў парадны прыём. Японскі гісторык Такутомі пісаў: «І метады дзеянняў, і адносіны да японцаў з боку камандора Перы і рускага пасла Пуцяціна былі абсалютна

адрозныя. Рускі пасол, шануючы старыя законы Японіі, спрабаваў словамі пераканаць японцаў. Камандор Перы з самага пачатку імкнуўся пагрозамі і дэманстрацыямі напалохаць японцаў і быў гатовы выкарыстаць... узброеную сілу»

21 красавіка 1855 г. на новым судне «Хэда» ўзнялі Андрэеўскі флаг. Накіраваліся да берагоў Расіі. Бонзу Масуда Кумезаймона, які таемна жыў сярод каманды, пранеслі ў скрынцы з маёмасцю. Ён жадаў ехаць у Расію. У Ахоцкім моры англійскае судна «Баракота» ўзяло расійскіх маракоў у палон. Так І. Гашкевіч стаў нявольнікам, іх павезлі ў порт Аян, пасля ў Нагасакі. Праз месяц сюды прыбылі караблі адмірала Сцірліга. Ён запатрабаваў, каб яго правялі да вусця Амура. Афіцэры адмовіліся выдаваць дзяржаўную тайну. У верасні палонныя І. Гашкевіч, бонза Масуда Кумензаймон (Уладзімір Прыбылоў), група матросаў былі вывезены ў Ганконг — калонію англічан. Палон не мог быць бясконцым. У лістападзе 1855 г. з Лондана паступіла распараджэнне адправіць рускіх у Англію. Удзельнікі экспедыцыі, а цяпер палонныя, вярталіся ў Еўропу пасля трохгадовага плавання. Іх намаганні не былі бясплённымі: заключылі з японскім урадам трактат, абследавалі гавані на ўсходнім берагу Карэі, Татарскага праліва і пацвердзілі адкрыццё Невяльскога, што Сахалін не паўвостраў, а востраў і рака Амур не губляецца ў пясках, як меркаваў Крузенштэрн, які аглядаў яе ліман. Аднак падарожжа не было шчаслівым. Недзе на дне Імператарскай гавані ляжала патопленая «Палада», а ў заліве Суруга — фрэгат «Дыяна».

І. Гашкевіч з Масуда Кумезаймонам 22 красавіка 1856 г. прыбылі ў Пецярбург. А свайго кута ў І. Гашкевіча тут ніколі не было. Накіраваліся да Пятра Лознава, з якім Іосіф Антонавіч пасябраваў пасля вяртання з Кітая. Зноў давялося хадзіць у Азіяцкі дэпартамент. Усе вольныя хвіліны І. Гашкевіч з Масуда Кумезаймонам аддавалі слоўніку. Добра, што дырэктар Азіяцкага дэпартаменту Кавалеўскі ўсяляк падтрымліваў свайго падначаленага, ён нават падтрымаў прапанову Гашкевіча вучыць японскай мове вучняў з вучэбнага марскога экіпажа. Заключыўшы дагаворы з Расіяй і ЗША, Японія адкрыла для замежных суднаў тры порты — Сімоду, Нагасакі і Хакадатэ. У чужых портах давядзецца мець зносіны на мове жыхароў гэтай краіны. Без талковых перакладчыкаў капітанам і камандам не абысціся. Хлопчыкі ў матроскіх бушлатах пачалі наведваць кватэру Гашкевіча. Ён і Масуда Кумезаймон вучылі іх японскай мове вельмі шчыра. Трэба сказаць, што ўсе трое пасля працавалі ў Японіі.

Над слоўнікам працавалі апантана. І. Гашкевіч умеў працаваць. Перад тым, як адправіць рукапіс у друкарню, Масуда Кумезаймон папрасіў Гашкевіча паставіць на тытуле яго ранейшае прозвішча, што адносілася да дваранскага роду — Тацібана но Каасай. Слоўнік выйшаў меней чым праз год. На тытуле «Японска-рускага слоўніка», складзенага І. Гашкевічам, стаяў дадатак: «пры дапамозе японца Тацібана но Каасай» — на рускай і японскай мовах. А ўнізе: «Санкт-Пецярбург, 1857». Слоўнік атрымаў вельмі

высокую ацэнку вучоных у Расіі і за мяжою. Медаль АН Расіі, Дзямідаўская прэмія. Здаецца, можна працаваць у гэтым кірунку далей. Але...

Гашкевіча выклікаў міністр замежных спраў князь Гарчакоў: «Граф Пуцяцін лічыць, што вам трэба ехаць консулам у Японію». Усё, падумаў І. Гашкевіч, праца над сіналогіяй пахавана. Але найбольш бедаваў, пачуўшы навіну, Масуда Кумезаймон. Без апекуна ён заставаўся адзін. 21 студзеня 1858 г. на Васільеўскім востраве протаіерэй Садаўскі, з якім Гашкевіч вучыўся ў духоўнай акадэміі, ахрысціў Масуду Кумезаймона. Яму было нададзена імя Уладзімір, па-бацьку Іосіфавіч, прозвішча Яматаў. Гашкевіч быў спакойны за свайго хрэсніка, 1857 год стаў годам прызнання І. Гашкевіча як вучонага-сінолага і дыпламата. 26 жніўня 1856 г. ён атрымаў медаль з цёмнай бронзы на Андрэўскай стужцы ў памяць Крымскай вайны 1853–1856 гг.; 16 кастрычніка 1857 г. ордэн св. Анны II ступені. Перад гэтым атрымаў «Знак адзнакі бездакорнай службы за 15 гадоў». Казанскі ўніверсітэт запрашаў заняць пасаду прафесара кафедры японскай мовы, якую хацелі стварыць. Але... Казённае судна так і не было адпраўлена ў Ціхі акіян, таму расійскаму консулу, калежскаму саветніку Іосіфу Антонавічу Гашкевічу давялося браць падарожную і прагонныя на шасцёрку коней. Як чыноўнік VI класа ён прыраўноўваўся да палкоўнікаў, капітанаў 1-га рангу, обер-сакратароў Сінода і Сената — ім па чыну належала шэсць коней. Ехалі праз усю Расію з жонкаю Лізаветай Сцяпанавічэўнай і пасынкам Уладзімірам.

22 кастрычніка 1858 г. карабель, на якім плыў І. Гашкевіч, стаў каля в. Хакайда. Праз два дні консул паехаў на сустрэчу з губернатарам Хакадзэ Мурагамі Авадзіно-камі. Сустрэча была цёплай. Пасялілі консула ў будыйскім храме. Трэба было будавацца. Праз паўгода вырас яго асабнячок. Каля в. Каміда консул аблюбаваў участак зямлі. Губернатар дазволіў узяць яго ў арэнду. Матросы і унтэр-афіцэры пабудавалі тут склады для карабельнага рыштунку, двор для жывёлы, лазню. Матросы былі рабацягі. Яны ўмелі пасвіць жывёлу, даіць кароў, збіць масла, зрабіць тварог і сыр, пра якія хыхары Хакайда не мелі ўяўлення. Да сярэдзіны мінулага стагоддзя яны не ўжывалі малочных прадуктаў, елі рыбу. Матросы навучылі іх займацца жывёлагадоўляй.

Консул І. Гашкевіч першы з замежных дыпламатаў працягнуў руку дружбы японцам, хоць некаторым расіянам яго хрысціянскія адносіны да навакольных здаваліся залішне прасцецкімі. Гашкевіч мог проста загаварыць з японскім селянінам, рамеснікам, гандляром. У гутарках з хакадацкім губернатарам заўсёды шукаў кампраміс. Ніколі ў яго словах і ўчынках не было хітрыкаў. Мана і фанабэрыя, лічыў консул, — заганы, якія перашкаджаюць дыпламату. Ён добра разумеў уклад жыцця японцаў, бо ведаў іх гісторыю, звычаі, абрады, мастацтва. Ён запрасіў на свята Калядаў усіх, каго мог. Гэта ўсім спадабалася. Бо былі і падарункі. Школа рускай мовы ў Хакадзэ — яго дзецішча. А працаваць было нялёгка: англійскі пасол Алькок, амерыканскі консул Гарыс, галандскі пасол Карцыус на працягу шэрагу

гадоў усяляк узбуджалі сёгуна і феадальных князёў распаўсюджваннем правакацыйных чутак аб «агрэсіўных намерах» рускіх супраць Японіі. Да таго ж не было грошай на будаўніцтва. Дамаўляўся аб пазыках з губернатараў. Гэта, па-мойму, сведчыць пра многае. Яму пазычалі. «Добрая дыпламатыя не павялічвае колькасці сваіх ворагаў», — казаў І. Гашкевіч. Аўтарытэт Гашкевіча сапраўды быў высокі. І не толькі сярод японскіх уладаў, а і сярод англійскіх купцоў, якія жылі ў Хакадатэ. Вядомы выпадак, калі купцы прыйшлі са скаргаю на свайго суайчынніка Годсана, які высакамернымі паводзінамі заслужыў нелюбоў і англічан, і японцаў. І. Гашкевіч умяшаўся далікатна. Пра павагу да яго гаворыць і факт, што ён быў першы іншаземец, якому дазволілі пабываць унутры краіны. Гэта было ў лютым-сакавіку 1861 г. Ён нават наведаў двор сёгуна (правіцеля Японіі) у Эда (цяпер Токіо). І. Гашкевіч напісаў у Азіяцкі дэпартамент ліст, выклаўшы ідэю пра пасылку на вучобу ў Расію маладых японцаў.

І. Гашкевіч не быў прыхільнікам вядомага выказвання рускага пасла ў Лондане барона Брунова, што «кожная просьба суайчынніка вырашаецца адмоваю». Ён ведаў сваю справу і адносіўся да яе добрасумленна. Быў дыпламатам дзелавага аналізу палітычнага становішча і ніколі не хлусіў. У народаў Усходняй Азіі такія са старых часоў заўсёды ў цане. У Японіі асабліва. Дзякуючы прыстойнасці консула рускіх любілі. Але...

Абстаноўка абвастралася з сярэдзіны 1859 г. Прыход еўрапейцаў быў успрыняты ў штыкі найперш даміёсамі. Уплывовыя з іх ткалі павуціну вакол імператарскага двара, імкнучыся ваража настроіць чыноўнікаў, якім было даручана весці перагаворы з іншаземцамі і ўсяляк іх тармазіць. Ультыматыўныя патрабаванні Амерыкі японцы расцэньвалі як агрэсіўны акт. Іграючы на рэлігійных і нацыянальных пачуццях народа, князі заклікалі падданца да барацьбы з іншаземцамі. Ваяўнічы заклік князёў падхапілі самураі. Зімой 1861 г. яны наладзілі замах на сакратара амерыканскага пасольства і суправаджаючых яго. Усіх перабілі. 23 чэрвеня вечарам у Эда натоўп узброеных людзей уварваўся у дом англійскага пасольства і паспеў забіць двух вартавых і двух служыцеляў пасольства — японцаў. Завязалася крывавая бойка. Ну як, скажыце, працаваць спакойна ў такой абстаноўцы?! І. Гашкевіч працаваў, але ўсё часцей задумваўся аб вяртанні. Ён арганізаваў у Хакадатэ школу фатаграфіі. Да яго ішлі японцы. Ведалі: консул — добры чалавек.

У жніўні 1862 г. у Санкт-Пецярбургу пабывала японская дэлегацыя. Яе прынялі прыязна. Адкрыты дыялог дырэктара Азіяцкага дэпартамента пра в. Сахалін зачпіў старшых пасланнікаў глыбока і сур'эзна. Асабліва ў той момант, калі рускі дыпламат зачытаў службовае данясенне І. Гашкевіча, у якім консул у Хакадатэ паведамляў, што хакадацкі губернагар Мурагамі Авадзіно-камі лічыў: японцы не з'яўляюцца старажыламі ў паўднёвай частцы Сахаліна і не могуць прыстасавання да суровага клімату вострава. Такэноці Сімацукэно-камі гатовы быў пагадзіцца

з пунктам погляду суайчынніка, які займаў пасаду губернатара, але яму не дазваляла інструкцыя тайкуна. Госці наведвалі магазіны, рэстараны, тэатры, музеі, выстаўкі, Эрмітаж.

4 сакавіка 1864 г. І. Гашкевіч шле ў Азіяцкі дэпартамент прашэнне звольніць яго ад тутэйшай службы і даць сродкі на выезд. Хвароба брала сваё, лекары раілі змяніць клімат. Душэўны злом настаў пасля смерці жонкі, якую пахаваў у верасні 1864 г. на праваслаўных могілках у Хакадатэ. Усім з Расіі прысылалі змену, толькі не консулу. Ён не наракаў. На пошукі пайшоў цэлы год. Перад самым ад'ездам здарылася няшчасце: пажар консульства. У І. Гашкевіча акрамя калекцыі згарэла і частка бібліятэкі. Прыняты губернатарам консул заручыўся яго падтрымкаю ў тым, што адносіны застануцца ранейшымі, гандаль паміж жыхарамі Прымор'я і жыхарамі в. Хакайда павінен мацаваць сяброўскія сувязі народаў. 20 красавіка 1865 г. на шхуне «Сахалін» І. Гашкевіч адправіўся з Хакадатэ ў Нікалаеўск.

Вярнуўшыся у Пецярбург, стацкі саветнік І. Гашкевіч быў прызначаны ў Азіяцкі дэпартамент драгаманам VI класа. Тое, што некалі прапанаваў І. Гашкевіч, сталася: з Японіі прыбылі ў Расію юнакі, каб вывучаць рускую мову. Іх вучыў Гашкевіч з Яматавым. У студзені 1867 г. Пецярбург прымаў другое японскае пасольства. Яго ўзначальваў Койдзя Ямота, стары знаёмы І. Гашкевіча. Знаёмства І. Гашкевіча і Койдзя Ямота памагло спакойна абмеркаваць сахалінскае пытанне. 18 сакавіка было падпісана часовае пагадненне аб сумесным валоданні Сахалінам. Японцы ўжо не маглі перашкаджаць рускім асвойваць востраў. Браліся пад абарону і айны — карэнныя жыхары, якіх раней бессаромна рабавалі хакадацкія чыноўнікі і прамыславікі.

10 ліпеня 1867 г. з нагоды скасавання пасады (навучыў японцаў рускай мове, цяпер не патрэбен) І. Гашкевіч быў звольнены са службы. У цяперашнім Астравецкім раёне ён купіў невялікі маёнтак Малі. 20 кастрычніка 1867 г. абвянчаўся з Кацярынай Сямёнаўнай Матчынай, дачкой адстаўнога палкоўніка. 18 жніўня 1872 г. у іх нарадзіўся сын Іосіф. Клапоцячыся пра лёс свайго нашчадка, Іосіф Антонавіч у 1871 г. падаў прашэнне ва ўрадавы Сенат па дэпартаменту геральдыі, які зацвердзіў іх з жонкаю ў патомным дваранстве. А права такое меў раней, бо ўзнагароджаны ордэнам св. Уладзіміра III ступені. 3 мая 1875 г. Іосіф Антонавіч Гашкевіч пакінуў гэты свет. У кастрычніку 1906 г. памерла Кацярына Сямёнаўна, якая жыла з сынам у Вільні. Яе Іосіф Іосіфавіч пахаваў на праваслаўных могілках у Вільні, куды пасля, па некаторых звестках, перавёз і прах бацькі.

У 1899 г. у Вільні з друкарні Завадскага выйшла праца І. А. Гашкевіча «О корнях японского языка». Бібліятэку бацькі сын перадаў у Санкт-Пецярбург, у Інстытут усходазнаўства, дзе яна знаходзіцца і цяпер.

На пачатку я адзначаў, што І. Гашкевіч не заслужыў вялікіх узнагарод, шырокай вядомасці. Гэта, вядома, не зусім так. Хоць «чалавек вельмі сціплы», ён усё ж меў царскія ордэны, пра якія мы гаварылі. Але ёсць

найвялікшая гістарычная і Боская справядлівасць у тым, што нарэшце ён вярнуўся на радзіму, у Беларусь, куды яго заўсёды цягнула, куды ён пераехаў на сыходзе свайго кароткага, але такога яркага жыцця. Нездарма ж ён купіў тут Малі, пражыў на ўлонні прыгожай беларускай прыроды апошнія гады свайго зямнога існавання.

Хоць і запознена, Беларусь аддае заслужаную пашану свайму сыну, гэтаму вялікаму Беларусу: у 1969 г. выдавецтва «Полымя» выдала аповесць В. Р. Гузанава на рускай мове «Адысей з Белай Русі», у 1993 г. яна пашыраная выйшла ў тым жа выдавецтве на беларускай мове. Яму прысвяціў некалькі нарысаў В. Грыцкевіч. У 1994 г. у Астраўцы Юсіфу Антонавічу Гашкевічу адкрыты бюст, у клубе мясцовага калгаса, у Малях, аформлены спецыяльны Гашкевічаў пакой. Мясцовыя вучні ведаюць, што на іх зямлі жыў такі вялікі чалавек. Быў створаны беларуска-руско-японскі Фонд імя І. А. Гашкевіча. Сціплым момантам ушанавання нашага першага дыпламата, першага вучонага-япаніста, першага беларускага фатографа і даследчыка Паўднёвай Афрыкі, Кітая і Японіі з'яўляюцца дзве Міжнародныя канферэнцыі, ці чытанні, прысвечаныя яго памяці. Хочацца верыць, што нашы вучоныя ўслед за кніжкаю Гузанава яшчэ напішуць пра «белавалосага консула», пра гэтага надзвычай сціплага, як і большасць беларусаў, але вартага высокай пашаны грамадзяніна з зямлі пад белымі крыламі, якога шчыра паважалі і шануюць дасюль і высокія асобы, і простыя людзі з Краіны ўзыходзячага сонца. Дай, Божа, каб так было!

Лідзія Кулажанка (Мінск)

ІОСИФ ГАШКЕВІЧ І СВАЦІЦЕЛЬ МІКАЛАЙ У ЯПОНІІ

Іосіф Гашкевіч — сын спачатку уніяцкага, а потым праваслаўнага святара з Рэчыцкага павета Мінскай губерні Антонія Гашкевіча, які служыў у царкве в. Перасвятое. Пры царкве была прыходская школа, дзе бацька, а. Антоній, быў адзіным настаўнікам. Відаць, ён быў чалавекам неардынарным, бо лепшым шматгадовым яго сябрам з'яўляўся вядомы археограф, лексікограф, царкоўны гісторык протаіерэй Іаан Грыгаровіч.

У 20-гадовым узросце Іосіф, як і яго старэйшы брат Іван, паступіў у Мінскую духоўную семінарыю. Пасля заканчэння вучобы ў Мінску па рэкамендацыі І. Грыгаровіча працягваў вучобу ў Санкт-Пецярбургскай духоўнай акадэміі. У час вучобы займаўся падрыхтоўкай да выдання першага перакладу старазапаветных кніг з габрэйскай мовы на рускую. Разам з сябрам-студэнтам Захаравым адбіраў і рэдагаваў лепшыя спіскі для перакладу. Біблія была падрыхтавана і ў 1839 г. выйшла з друку (усяго было тры выданні). І. Гашкевіч пасля заканчэння акадэміі меў званне магістра багаслоўя, але не прыняў святарскага сану. Аднак і далей, нягледзячы на кар'еру вучонага і дыпламата, заставаўся верным сынам Царквы. Гэта праявілася ў час яго дзейнасці ў складзе Рускай духоўнай місіі ў Кітаі і консульства ў Японіі.

Калі І. Гашкевіч прыбыў у якасці першага рускага консула ў Японію, на востраў Хакайда (1857), там яшчэ дзейнічаў закон аб забароне распаўсюджвання хрысціянства. Вінаватым у парушэнні яго пагражала смяротнае пакаранне. Асабліваць заключалася і ў тым, што хрысціянам-місіянерам даводзілася дзейнічаць сярод народа, які меў даўнюю, тысячагадовую традыцыю. Спачатку здавалася, што пропаведзь Евангелія ў Японіі зусім немагчымая. Але І. Гашкевіч дабіўся ад губернатара Хакадата прадастаўлення консульству вялікага зямельнага надзеда Рамісёміцэ (цяпер Мотамаці), дзе пабудоваў не толькі вялікі дом, шпіталь на 200 ложкаў, але і царкву.

Пасля адмены закона аб забароне прапаганды хрысціянства І. Гашкевіч звярнуўся з просьбай у Свяцейшы Сінод Рускай

праваслаўнай царквы з просьбай прыслаць у Японію такога пастыра, «які б мог быць карысным не толькі сваёй духоўнай дзейнасцю, але і вучонымі працамі, і сваім прыватным жыццём у стане быў даць добрае ўяўленне пра наша духавенства не толькі японцам, але і іншаземцам». Такім пастырам стаў іераманах Мікалай (Касаткін), будучы архіепіскап, кананізаваны ў 1970 г. РПЦ як свяціцель Мікалай Японскі. Ён прыехаў на востраў Хакайда ў адкрыты порт Хакадатэ ў 1861 г. На працягу першых васьмі гадоў іераманах Мікалай вывучаў мову, культуру і звычаі японцаў. Гэта стала магчымым дзякуючы дапамозе консула і яго сям'і. Настольнай кнігай іераманаха стаў першы руска-японскі слоўнік І. Гашкевіча. Дапамаглі і шырокія веды консула пра японскую гісторыю, культуру, мясцовае жыццё. Не ўмешваючыся ва ўнутраныя справы Японіі, валодаючы вялікім дыпламатычным тактам, яны разам наведвалі народныя сходкі, слухалі заездных місіянераў і будыйскіх прапаведнікаў. Праведным і аскетычным ладам жыцця а. Мікалай хутка заслужыў павагу і любоў японцаў. Асноўная ідэя яго пропаведзяў грунтавалася на тым, што дахрысціянскія філасофіі і рэлігіі былі толькі перадвеснікамі Евангелля, Ісціны сапраўднай і поўнай.

Да часу ад'езду І. Гашкевіча на радзіму (1865) а. Мікалай ужо бегла гаварыў па-японску, а гісторыю краіны ведаў лепш за многіх японцаў. У гэты час паства а. Мікалая налічвала каля 20 чалавек (для параўнання: у 1898 г. — 25 тыс.). Дзякуючы вялікай падрыхтоўчай дзейнасці для разгортвання работы, у 1869 г. было прынята рашэнне пра стварэнне асобнай Рускай духоўнай місіі ў Японіі, якая да канца XIX ст. дасягнула бліскучых вынікаў.

Нягледзячы на ўсе цяжкасці, пропаведзь хрысціянства дала свае плодкі. Узніклі першыя праваслаўныя храмы, у тым ліку Свята-Уваскрасенская царква ў г. Хакадатэ, у будаўніцтве якой удзельнічала і сям'я Гашкевічаў. Тут былі адкрыты два духоўныя вучылішчы для японскіх хлопчыкаў. Богаслужэнне ў абшчынах і выкладанне вялося на роднай для паствы мове.

І. Гашкевіч як верны сын Царквы прымаў непасрэдны ўдзел у вялікай місіі распаўсюджвання хрысціянскай веры ў далёкай Японіі, спрыяючы духоўнаму ўзвышэнню народа, якога ён не толькі змог зразумець, але і палюбіць.

Цяпер у г. Хакадатэ замест старой драўлянай царквы ўзвышаецца новая, мураваная. Каля яе знаходзяцца праваслаўныя могілкі, куды перанесены прах першай жонкі Гашкевіча Лізаветы Стафанаўны. Хакадацкую царкву, у якой цяпер святаром японца Іоў Набору Баба, наведваюць не толькі вернікі, але і шматлікія турысты — яна стала адной з асноўных славуцасцяў горада.

Александр Ильин (Брест, Беларусь)

ЗАГАДКА МОНАХА ФИЛАРЕТА — СОРАТНИКА ИОСИФА ГОШКЕВИЧА

Перелистывая подшивку газеты «Литовские епархиальные ведомости» за 1874 г., я наткнулся на следующий некролог: «26 ноября 1874 года умер на 86 году жизни бывший игумен Тороканского монастыря, Филарет. Монах в 1824 году, в 1826 году иеромонах в Александро-Свирском монастыре. В 1857 году назначен в экспедицию на Амур. В 1858 году командирован в русское посольство в Японии в Хакодате, где освятил Воскресенскую церковь. В 1859 году графом Муравьевым назначен на корвет «Боярин» в крейсерство, а отсюда в Николаевск и Владивосток. Во Владивостоке за свой счет построил две церкви».

Да это же — белорусский соратник самого Иосифа Гошкевича! Однако сразу же возникли два вопроса. Почему в некрологе не указано светское имя и фамилия усопшего? И откуда у простого монаха, не имеющего права владения собственностью, оказались средства на строительство двух церквей?

Попытался что-либо узнать о Филарете из документальной повести Виталия Гузанова о Иосифе Гошкевиче «Адысей з Беларусі». Автор пишет, что иеромонах Филарет был священником Российского консульства в Японии всего несколько месяцев, что его сменил иеромонах Николай (в миру Иван Касаткин) — основатель православной миссии в Японии. Гузанов так передает разговор Гошкевича с отцом Николаем: «Пакуль будзеце жыць у будыйскім храме, — сказаў консул, — у келлі іероманаха Філарэта. Ён чалавек слаўны, з адкрытай марскою душою. Кажа: бераг яму надакучыў. Просіцца зноў на карвет. Хоць айцец Філарэт і настаецель, але сэрца яго перапоўнена марацкай зухавасцю. Пазнаёміцеся з ім, і ён увядзе вас у нашы свецкія справы». Однако из повести мы не только не получаем ясного ответа на ранее поставленные вопросы, но и возникают новые. Что за странная страсть семидесятилетнего старика к морским плаваниям?

В Национальном историческом архиве Беларуси в Гродно нам также не удалось раздобыть новые сведения о Филарете. Правда, в «Памятной книге Гродненской губернии» за 1871 г. читаем:

«Филарет, игумен Тороканского Божоявленского монастыря, орден Анны III степени, окончил курс в Полоцком городском училище, на службе 45 лет, в здешних краях с 1866 года». И — снова нет фамилии настоятеля, хотя все остальные игумены и игуменьи указаны с фамилиями... Таким образом, отсутствие фамилии — это не случайность: ее власти скрывали. С какой целью?

На ум приходит только одна почти фантастическая гипотеза: Филарет — незаконнорожденный сын великого князя Павла Петровича и его фаворитки Екатерины Нелидовой. Среди исследователей давно гуляет легенда о невинной дружбе наследника престола и фрейлины его жены. Историк-балетрист Казимир Валишевский отмечал, что уже около 1786 г. молва заговорила об Екатерине Ивановне Нелидовой как о любовнице великого князя. «Летом 1792 года влияние Екатерины Ивановны, имевшее своим последствием ссору между Павлом и его супругой, достигло своего апогея [...]. Дошло даже до того, что тогда жена наследника Мария Федоровна пожаловалась на Нелидову самой императрице Екатерине II». Заметим, что Нелидова часто покидала малый двор, как считается, из-за ссор и интриг. А может — чтобы рожать детей? А поскольку она не выходила замуж, то должна была отдавать своих детей в чужие руки... Можно предположить, что родившийся в 1789 г. ребенок был отослан на воспитание полоцким иезуитам.

Если повнимательнее присмотреться к биографии Филарета, то обнаружим удивительное совпадение переломных моментов в его жизни и важных событий в российской истории. Если предложенная гипотеза верна, то получается, что в 1824 г. Александр I уже знал о своей скорой смерти или о своем перевоплощении в старца Федора Кузьмича: в момент запутанной ситуации с престолонаследием российский император заставляет своего единокровного брата, одного из возможных кандидатов на престол, постричься в монахи... Позднее Николай I постарался, чтобы о настоящем имени его старшего брата забыли. 1857 год. На престол только что взошел император Александр II, Россия в кризисе, неопределенности и на перепутье, на пороге реформ. И потенциальную угрозу престолу, Филарета, отправляют в почетную ссылку на Дальний Восток, где он хорошо себя зарекомендовал и смог, благодаря своим связям, раздобыть в Петербурге денег на строительство церквей.

Затем его отправляют уже на новый «фронт» — борьбу с католичеством на землях, где недавно бушевало восстание. Назначили в 1866 г. настоятелем знаменитого Тороканского монастыря (теперь на его месте село Именин Дрогичинского района Брестской области), который в XVIII в. был резиденцией руководителей базилианского ордена, а после ликвидации унии в 1839 г. — местом ссылки непокорных униатских священнослужителей. Еще в начале 60-х гг. XIX в. там доживали свой век несколько таких священнослужителей. Игумен Филарет мог еще их застать живыми.

Новые сведения о жизни загадочного настоятеля, можно, наверное, обнаружить только в архивах Санкт-Петербурга и Москвы.

Ольга Захаренко (Минск)

ИОСИФ ГОШКЕВИЧ КАК ВОСТОКОВЕД

История востоковедения знает много имен выдающихся неутомимых исследователей, оставивших яркий след в истории отечественной и мировой культуры. Огромный вклад в изучение Востока внесла деятельность талантливых ученых-японистов. Среди них — Иосиф Гошкевич, уроженец Беларуси.

Зарождение японоведения в России начинается при царе-реформаторе Петре I. В соответствии с его указом 1705 г. японцу Денбею повелевалось «учить японскому языку и грамоте». Так появился словарь, фразеологический сборник, хрестоматия. Затем японцем Гондзой был составлен русско-японский словарь, японская грамматика, введение в японский разговорный язык¹.

Одним из важных и интересных эпизодов развития японоведения стало основание в 1725 г. «мунгальской» школы в стенах иркутского Вознесенского монастыря. Там изучались китайский, японский и монгольский языки. В 1802 г. настоятелем монастыря был назначен архимандрит Иакинф, ставший впоследствии крупным ученым-синологом, известным в мире под именем Никиты Яковлевича Бичурина. Именно в этом монастыре готовилась к своей деятельности в Китае Русская духовная миссия, в состав которой входил Гошкевич. Наряду с изучением языков в «мунгальской» школе будущие востоковеды занимались исследованием культуры и жизненного уклада народов Китая.

Летом 2002 г. Белорусское географическое общество организовало комплексную экспедицию «Беларусь–Байкал». Мною как участником этой экспедиции было определено местонахождение Вознесенского монастыря. До наших дней там сохранились лишь два братских корпуса, школа, ризница и библиотека.

«Мунгальская» школа оказала большое влияние на становление И. Гошкевича как востоковеда. Знания, приобретенные в школе, понадобились ему как в Китае, так и в Японии.

---

¹ Алпатов В. М. Изучение японского языка в России и СССР. М., 1988. С. 7–8.

За девять с половиной лет пребывания в Пекине И. Гошкевич исследовал материальную культуру стран Дальнего Востока, их природу. Он изучил в Китае несколько восточных языков — маньчжурский, корейский, монгольский, усовершенствовал свои знания в области китайского языка².

История о том, как Гошкевич был зачислен в состав Русской духовной миссии, увлекательна. В Петербургской духовной академии вместе с И. Захаровым, который в будущем станет известным китаеведом, он выступил инициатором литографирования перевода Ветхого Завета на русский язык. За эту работу Святейший Синод осудил переводчика — известного востоковеда Павского³. Его сподвижников в наказание решили направить в духовную миссию в Пекин. В ее состав кроме Гошкевича входил еще один наш земляк — художник Кондратий Корсалин, уроженец Слуцка. В Пекине маньчжурские чиновники заказывали Корсалину портреты. Неизвестный автор под псевдонимом Дэ Мин в своих очерках писал о Корсалине: «Даже министры и князья царской крови устаивали подворье наше своими посещениями»⁴.

По истечении положенного срока службы в Китае Гошкевича как редкого знатока восточных языков зачислили чиновником особых поручений в Азиатский департамент Министерства иностранных дел. В 1852 г., когда в Петербурге формировалась экспедиция к берегам Японии, Гошкевич был прикомандирован переводчиком и советником к ее начальнику — вице-адмиралу Е. В. Путятину. Путятин высоко ценил нашего земляка и отмечал: «Не могу нахвалиться его способностями, многосторонней образованностью и строгой точностью исполнения всех поручаемых ему дел». В книге путевых очерков «Фрегат Паллада» И. А. Гончарова отмечается виртуозность Гошкевича как переводчика-универсала. Так, при посещении острова Рюкю писатель наблюдал его общение с жителями, наречия которых не знал никто из русских⁵.

Японский язык Гошкевич начал изучать во время плавания. Вначале он использовал для этой цели китайские пособия, позже, на стоянке в бухте Симода, моряками был спасен японец — Татибана Косай, которому грозила смертная казнь за принадлежность к тайной христианской общине. С помощью Татибана Гошкевич усовершенствовал японский язык⁶.

По дороге из Японии обратно в Россию около северного побережья о. Сахалин английское военное судно «Бараккота» захватило русских в плен.

---

² Иванова Г. Д. Русские в Японии XIX – нач. XX вв. М., 1993. С. 25.

³ Роддосский А. Биографический словарь студентов первых XXVIII-ми курсов С.-Петербургской духовной академии. 1814–1869 гг. СПб., 1907. С. XLIX

⁴ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения. М., 1977. С. 154.

⁵ Гончаров И. А. Фрегат «Паллада» // Гончаров И. А. Собр. соч. М., 1978. Т. 3. С. 203–204.

⁶ Иванова Г. Д. Русские в Японии XIX – нач. XX вв. С. 28.

Моряки и Гошкевич были доставлены в Гонконг, и, хотя они не участвовали в Крымской войне и не были вооружены, их как «военнопленных» перевезли в Англию и освободили только после заключения Парижского мирного договора 30 марта 1856 г. Но и в Англии Гошкевич не прекращал востоковедческой деятельности: участвовал в заседании Лондонского азиатского общества под руководством гонконгского губернатора сэра Джона Боурина. Там наш соотечественник опроверг утверждения одного из выступавших о неподготовленности членов Русской духовной миссии к востоковедческой деятельности⁷.

В 1856–1857 гг. И. Гошкевич работал с Татибана над японско-русским словарем, который явился наиболее значительным вкладом востоковеда в японоведение. Словарь удостоился Демидовской премии Императорской Академии наук с вручением Золотой медали. Рецензент в «Отечественных записках» указывал на «три преимущества», которые помогли Гошкевичу в этой работе: десятилетнее жительство в Пекине, пребывание в Японии и содействие «природного японца»⁸. Полвека спустя И. Куруно и В. Панаев считали словарь Гошкевича лучшим образцом среди всего созданного в России по японскому языку⁹. Как памятник середины XIX в. и как этап в развитии лексикографии словарь не утратил значения и на сегодняшний день.

В 1857 г. И. Гошкевич стоял перед выбором. В Казанском университете, ставшем к тому времени центром русского востоковедения, предполагалось создание кафедры японистики, должность ее заведующего предложили ему¹⁰. Одновременно ему предложили возглавить консульство в Японии. Последнее предложение он считал более приемлемым. Будучи консулом, Гошкевич продолжал исследовательскую деятельность, написал много ценных заметок о нравах и обычаях японцев. И. Гошкевич был первым иностранцем, которому разрешили ездить ко двору сёгуна в Эдо (Токио). Японцы низко кланялись перед канго, в котором несли консула. В Эдо Гошкевич произвел обмен ратификационными грамотами договора о торговле и мореплавании, что для России было очень важно.

Высокую оценку деятельности Гошкевича в Японии дал министр иностранных дел Горчаков: «На протяжении семилетнего существования русского консульства в Хакодате его отношения с японским правительством и жителями были самыми лучшими». Сам И. Гошкевич так говорил о Стране восходящего солнца: «Японский народ, недавно почти насильно втолкнувший в семью цивилизованного европейского мира, давно имел право на это место по внутреннему родству; не потому ли и он проявляет ту

⁷ Гришкевич В. П. От Немана к берегам Тихого океана. Минск, 1986. С. 208–209.

⁸ Отечественные записки. 1857. С. 67–68.

⁹ Куруно И., Панаев В. П. Восный русско-японский толмач. СПб., 1904. С. II.

¹⁰ Алпатов В. М. Изучение японского языка в России и СССР. С. 15.

удивляющую энергию, то стремление к цивилизации»¹¹. История развития Японии подтвердила слова Иосифа Антоновича.

Продолжая исследования в области японского языка, Гошкевич работал над книгой «О корнях японского языка», в которой раскрыл происхождение корней японского языка и сопоставил их с корнями других языков. (Книга была издана после смерти Гошкевича, в 1899 г.). Наиболее интересен в ней раздел, посвященный описанию звуков японского языка, ряд положений транскрипции, предложенной им, закрепился в научной литературе¹².

Своей образованностью, знанием языков, учеными занятиями Гошкевич снискал расположение в научном мире. Какими разносторонними были его интересы, свидетельствует библиотека Иосифа Антоновича, которая хранится в Институте востоковедения Российской академии наук. Собранные им письменные памятники касаются вопросов географии, этнографии, истории, языка, народов Японии, Китая, Кореи. Материалы, поступившие еще до того, как в академии началось изучение японской культуры, явились первым крупным собранием японской литературы в Азиатском музее¹³.

Исследования И. Гошкевича оказали дальнейшее влияние на развитие японоведения в России. Началом систематизированного изучения Японии и японского языка считается 1870 г., когда в программу Петербургского университета включили преподавание этого языка. В дальнейшем, в 1888 г., в университете был создан восточный факультет, надолго ставший главной базой развития японоведения в России. Выпускниками этого факультета были и всемирно признанные авторитеты — Н. Невский и Н. Конрад.

В 1899 г. во Владивостоке был открыт Восточный институт, где наряду с другими востоковедческими науками важное место заняло и японоведение. Первым директором института стал известный востоковед А. Позднеев, автор глубоких научных исследований по истории и географии Японии. С Восточным институтом связаны имена таких российских японоведов, как Е. Спальвин, В. Веселовский, Н. Кюнер. Учебное заведение располагало ценнейшей в России коллекцией материалов по Японии, а также по Китаю, Маньчжурии, Тибету, Корее, ставшей богатейшей источниковедческой базой для последующих исследований в области японоведения¹⁴.

Многовековая история востоковедения дает все основания утверждать, что японоведение внесло свой вклад в углубление взаимовыгодных российско-белорусско-японских отношений. Изучение жизни и деятельности И. Гошкевича будет способствовать взаимному обогащению национально-го и духовного потенциала Японии и Беларуси.

---

¹¹ Гошкевич И. А. О корнях японского языка. Вильно, 1899. С. 109.

¹² Алпатов В. М. Изучение японского языка в России и СССР. С. 15.

¹³ Иванова Г. Д. Русские в Японии XIX – нач. XX вв. С. 24.

¹⁴ См.: Павлятенко В., Семин А. Российское японоведение // Проблемы Дальнего Востока. 1999. № 4.

Игорь Лопатин (Минск)

ИОСИФ ГОШКЕВИЧ — ОТКРЫВАТЕЛЬ МИРА НАСЕКОМЫХ ЯПОНИИ

Иосиф Гошкевич был очень разносторонним человеком. Мало кому известно, что он был страстным любителем природы и коллекционером. Еще до прибытия в Японию собрал большие энтомологические материалы в окрестностях Владивостока. По этим сборам, которые он передал в Зоологический музей Московского университета, были описаны и получили научные названия на латинском языке многие виды насекомых. В знак уважения к научным заслугам нашего земляка несколько открытых им новых для науки видов были названы его именем. Среди них крупная ночная бабочка — бражник Гошкевича и красивый хищный жук — жужелица Гошкевича. Но настоящая работа Гошкевича-натуралиста началась после его прибытия в Японию. До него мало кому в Европе были известны представители японских насекомых. Наряду со своими служебными обязанностями в качестве консула России наш соотечественник принялся изучать и коллекционировать объекты растительного и животного мира этой загадочной в то время страны.

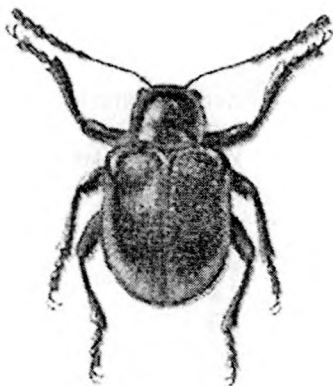
И. Гошкевича интересовало все — и культура хризантем, и цветение сакуры, и красота японского фазана, и, конечно же, любимые им насекомые. Его коллекцию насекомых обрабатывали виднейшие энтомологи того времени, в первую очередь В. Мочульский. Последний уже в 1857 и 1861 гг. опубликовал в «Бюллетене Московского общества испытателей природы» несколько статей под названием «Insectes du Japon», а в 1866 г. — каталог насекомых Японии. Это была первая в научной литературе сводка о насекомых Японии, составление которой обеспечили материалы, собранные Гошкевичем. Только в 1879 г., через 13 лет после Гошкевича и Мочульского, появилась работа англичанина Льюиса о жуках Японии.

Живым памятником двум замечательным людям, Гошкевичу и Мочульскому, остаются населяющие российское Приморье и Японию великолепные представители животного мира этих стран. Открыл их Гошкевич, а описал Мочульский.

И среди них — жук, металлически-зеленый с малиновыми полосками, названный листоедом Гошкевича (*Acrothinium gaszkewiczi*). Его вы видите на изображении.

Согласно международным правилам зоологической номенклатуры однажды данное латинское название животного или растения остается навеки. И пока существует наука, а она вечна, имя нашего земляка будет упоминаться в мировой зоологической литературе.

А нам, современникам, нужно гордиться тем, что белорус Иосиф Гошкевич был открывателем мира насекомых далекой Японии.

Дзмітрый Лянкевіч (Гродна, Беларусь)

ЖЫЦЦЁ І ДЗЕЙНАСЦЬ СЫНА ІОСИФА ГАШКЕВІЧА

Іосіф Іосіфавіч Гашкевіч (1872–1911), сын вядомага японазнаўца Іосіфа Антонавіча Гашкевіча, таксама як і яго бацька, пакінуў пасля сябе значную навуковую спадчыну. І хаця яго работы не мелі міждзяржаўнага значэння, але для Віленшчыны і, у прыватнасці, для Астравеччыны, ён зрабіў многае. У адрозненне ад пахавання бацькі, пахаванне ў Вільні Гашкевіча-малодшага мела куды больш пышны характар, што сведчыла аб павазе да гэтага дзяржаўнага дзеяча жыхароў Віленскага краю. Таму асноўныя вехі жыцця і навуковай дзейнасці І. І. Гашкевіча таксама заслугоўваюць сёння ўвагі.

Іосіф Іосіфавіч нарадзіўся 18 жніўня 1872 г. у маёнтку Мали Віленскага павета Віленскай губерні. Першапачаткова ён вучоўваўся пры бацьках, потым як дваранін паступіў у Імператарскі Аляксандраўскі ліцэй, які скончыў у 1894 г. у чыне губернскага сакратара, затым паступіў на службу ў Міністэрства земляробства і дзяржаўнай маёмасці. У лютым 1895 г. быў прызначаны чыноўнікам па спецыяльных даручэннях пры херсонскім губернатара, які ўсклаў на яго абавязкі назіральніка за друкарнямі і падобнымі ўстановамі. У тым жа годзе Іосіф Іосіфавіч быў прызначаны на пасаду памочніка сакратара, а крыху пазней — і самога сакратара Прысутнасці па земскіх і гарадскіх справах Херсонскай губерні. У Херсоне наш зямляк працаваў да 1898 г., пасля чаго, згодна са сваім прашэннем і з дазволу міністра, быў адкамандзіраваны ў Гаспадарчы дэпартамент у Санкт-Пецярбург. У верасні таго ж года трапіў у распараджэнне віленскага генерал-губернатара і быў зацверджаны на пасадзе кандыдата ў міравыя пасрэднікі Віленскай губерні. Паспяхова вытрымаўшы выпрабавальны тэрмін, выдатна справіўшыся з ускладненымі на яго абавязкамі, ён быў прызначаны і зацверджаны ганаровым міравым суддзёй Віленскай акругі па ведамству Міністэрства юстыцыі. Пачынаючы з 1899 г., кожныя тры гады Гашкевіч перавыбіраўся на гэтую пасаду.

У 1902 г. Іосіф Іосіфавіч быў прызначаны членам Віленскай губернскай камісіі па патрэбах сельскагаспадарчай прамысловасці і загадчыкам справамі камітэта. З гэтага часу ён цесна звязвае свой лёс з карэннымі пераменамі ў сялянскім землекарыстанні, разумее іх неабходнасць як выхад з агульнарасійскага эканамічнага крызісу. У 1904 г. быў запрошаны віленскім губернатарам у склад губернскай нарады для далейшай распрацоўкі і ўзгаднення праектаў новых законапалажэнняў аб сялянах з мясцовымі асаблівасцямі, што паступілі з Міністэрства ўнутраных спраў¹. Працуючы канкрэтна над законапраектамі аб сялянах, Гашкевіч, такім чынам, з'яўляўся правадніком у жыццё сталыпінскай рэформы, якая на афіцыйным узроўні была абвешчана царскім маніфестам ад 9 лістапада 1905 г. «Аб адмене выкупных плацяжоў з сялян». Роўна праз год выйшаў загад, які ўдакладняў ужо дзеючы маніфест і ўводзіў карэнныя змены ў землекарыстанне сялян.

Згодна з указаным загадам кожны селянін, які меў у сваім карыстанні абшчынную надзельную зямлю, мог запатрабаваць замацаванне яе ў асабістую ўласнасць. Санцыю на гэта павінен быў даць агульны сход абшчыны на працягу аднаго месяца ад падачы заявы. Калі ж сход не задавальняў просьбу, то пытанне павінен быў канчаткова вырашыць міравы суддзя, якім і з'яўляўся Іосіф Іосіфавіч. Загад адкрываў перспектыву ліквідаваць цераспалосіцу, якая вельмі перашкаджала прагрэсу сялянскай гаспадаркі. Змяненні ў землекарыстанні, што закранулі сялян у час правядзення сталыпінскай рэформы на Віленшчыне, знайшлі адлюстраванне ў даследаванні І. Гашкевіча «Статыстычныя звесткі пра сялянскае землеўладкаванне Віленскай губерні». Для сучаснага даследчыка аграрных адносін пачатку ХХ ст. гэтая кніга мае цікавасць у канкрэтна-гістарычным і крыніцазнаўчым планах.

Аднак адзін загад не мог рэгламентаваць усіх змяненняў у землекарыстанні на тэрыторыі неабсяжнай Расійскай імперыі, таму што кожны рэгіён меў свае мясцовыя асаблівасці. Напрыклад, у Віленскай і Гродзенскай губернях на пачатку ХХ ст. сялянская абшчына ўжо амаль не існавала. Час патрабаваў новых крокаў, і лагічна выглядае той факт, што ў кастрычніку 1907 г. Гашкевіч быў камандзіраваны ў Санкт-Пецярбург на з'езд неадменных членаў для абмеркавання пытанняў, што ўзніклі на практыцы і былі звязаны з сялянскім землекарыстаннем пры прымяненні загада ад 9 лістапада 1906 г.

Віленскі міравы суддзя актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці краю. У 1907 г. па палажэнню аб выбарах у Дзяржаўную думу Іосіф Іосіфавіч быў прызначаны старшынёй з'езда ўпаўнаважаных ад рускага сельскага насельніцтва Віленскай губерні, а пастановай савета Літоўскага епархіяльнага вучылішча ў тым жа годзе — звышштатным членам таго ж савета з прадстаўленнем права голасу на пасяджэннях савета. За актыўную

¹ Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў. Ф. 1004, воп.1, спр.13, арк. 78.

грамадска-карысную дзейнасць ён быў узнагароджаны ордэнамі св. Анны III і II ступеняў².

У жніўні 1908 г. міністрам унутраных спраў Гашкевіч быў адкамандаваны ў распараджэнне сенатара графа Палена для дапамогі ў правядзенні рэвізіі ў Туркестанскім краі. Нагадаем, што сітуацыя ў гэтым рэгіёне ўскладнялася тады вядзеннем руска-персідскай вайны. Перад ад'ездам у сталіцу Іосіф Іосіфавіч прадаў маёнтак Малі, які займаў 770 дзесяцін зямлі, перавёз бацькаву бібліятэку і архіў у сталіцу і аддаў іх у Санкт-Пецярбургскі Інстытут усходазнаўства³.

Пасля таго, як Гашкевіч вярнуўся з Азіі, паспяхова выканаўшы ўскладзеныя на яго абавязкі рэвізора, міністр замежных спраў рэкамендаваў яго да ўзнагароды бухарскім ордэнам «Залатой зоркі» II ступені. Адпаведны загад аб узнагароджанні быў падпісаны царом 2 кастрычніка 1909 г.⁴. Пастаянныя пераезды з месца на месца значна падарвалі здароўе чыноўніка. Вярнуўшыся ў сталіцу, Гашкевіч праслужыў яшчэ колькі месяцаў і 24 кастрычніка 1911 г. раптоўна памёр. Пахаваны ён быў у Вільні на праваслаўных могілках.

Галоўным даследаваннем Іосіфа Іосіфавіча ў галіне статыстыкі лічыцца работа «Віленская губерня. Поўны спіс населеных мясцін са статыстычнымі дадзенымі аб кожным пасяленні» (Вільня, 1905). З прадмовы да гэтай манаграфіі вынікае, што падобныя статыстычныя даследаванні на Віленшчыне раней не праводзіліся, за выключэннем, мабыць, сталічнай статыстыкі 70–80-х гадоў XIX ст., якая толькі павярхоўна адлюстроўвала карціну населеных мясцін Заходніх губерняў Расіі і лічылася састарэлай інфармацыяй. Мэтай дадзенай кнігі з'яўлялася імкненне аўтара «даць такі спіс населеных мясцін Віленскай губерні, дзе кожны мог знайсці хаця б кароткія звесткі аб нязначных пасяленнях, не звяртаючыся за пошукамі ў валасныя праўленні ці паліцыю»⁵. Даследаванне сапраўды ўражае сваёй маштабнасцю: у ім сабраны і апісаны некалькі тысяч населеных пунктаў губерні. У аснову працы пакладзены звесткі, узятыя з «апісання павеатаў», якія захоўваліся ў павятовых паліцэйскіх упраўленнях. Гэтыя звесткі былі перапісаны аўтарам на асобныя для кожнага пасялення бланкі, пераправераны згодна з дадзенымі валасных праўленняў і параўнаны з даведкамі, здабытымі з іншых крыніц. Такім чынам, даследчыкам было зроблена ўсё магчымае, каб да карыстальніка статыстычнага зборніка данесці як мага больш дакладную інфармацыю.

² ЛДГА. Ф. 1004, воп.1, спр.13, арк. 81.

³ Гузанаў В. Р. Адысей з Беларусі: Дак. аповесць. Мн., 1993. С. 296.

⁴ ЛДГА. Ф. 1004, воп.1, спр.13, арк. 82.

⁵ Гошкевич И. И. Виленская губерня: Полный список населенных мест со статистическими данными в каждом поселении, составленный по официальным сведениям И. И. Гошкевичем. Вильня, 1905. С. V.

Даследаванне Гашкевіча не страціла актуальнасці і сёння. Зборнік можа служыць адпраўным пунктам у стварэнні летапісу любога горада, вёскі ці напісанні эканамічнай гісторыі, скажам, Астравеччыны. Акрамя статыстычных звестак аб населеных пунктах тут змешчана інфармацыя пра рэчкі, чыгункі, кірмашы, тэрытарыяльна-адміністрацыйнае дзяленне губерні і г. д. Напрыклад, на тэрыторыі сучаснага Астравецкага раёна на пачатку XX ст. дзейнічалі кірмашы ў мястэчках Варняны (10 і 25 чысла кожнага месяца), Міхалішкі (другі панядзелак пасля Вялікадня і другі панядзелак пасля св. Міхала), сёлах Быстрыца (19 сакавіка, 13 чэрвеня, 7 верасня і 30 лістапада), Табарышкі пры ст. Гудагай (у першыя будзённыя дні пасля Вялікадня і пасля 8 верасня, у пяты дзень Тройцы і 16 ліпеня) і Ключчаны (што тыднёва па аўторках) ⁶.

У заключэнні хацелася б выказаць пажаданне, каб актыўней выкарыстоўваліся навуковыя працы нашых землякоў. Іх вывучэнне ў значнай ступені спрыяла б напісанню комплекснай гісторыі Астравеччыны.

---

⁶ Гошкевич И. И. Виленская губерния. С. 10.

Вольга Іпатава (Мінск)

ВОБРАЗ ІОСІФА ГАШКЕВІЧА НА БЕЛАРУСКІМ ТЭЛЕБАЧАННІ

Пра Іосіфа Гашкевіча ўпершыню я прачытала ў часопісе «Нёман» (№ 1 за 1973 г.) у бліскучым артыкуле Валянціна Грыцкевіча «Белавалосы консул», хаця, як высветлілася пасля, пра яго пісаў В. Гузанаў у кнізе «Адысей з Белай Русі» яшчэ ў 1969 г.

Вобраз беларуса, які дабраўся да берагоў таямнічай Японіі на славытым фрэгаце «Палада» разам з місіяй адмірала Пуцяціна ў сярэдзіне XIX ст., думаю, моцна паўплываў не толькі на маю рамантычную душу, але і на тое, што менавіта мне пашчасціла ўпершыню расказаць пра яго шырокай аўдыторыі ў кастрычніку 1986 г. Шырокая аўдыторыя — гэта аўдыторыя Беларускага ТБ, якое ў тых гады было напамёрна больш папулярным, чым сёння, і не толькі па прычыне таго, што сёння яно — адзін з ужо шматлікіх каналаў, якія могуць глядзець у Беларусь, але і па прычыне таго, што культура займала на ім даволі вялікае месца, асабліва з 1986–1987 гг., калі пачалася так званая перабудова. Тады самая малая аўдыторыя, скажам, ранішніх праграм ці надта позніх, якую збірала БТ, складала, паводле сацыялагічных доследаў, не меней як 10 тысяч гледачоў.

Тады я прыйшла працаваць галоўным рэдактарам літаратурна-драматычных праграм БТ — рэдакцыі, якая вяшчала 200 гадзін у год, і да 1999 г. дабілася самага высокага рэйтынгу на ўсім тэлебачанні па многіх праграмах, а праграма «Ліра», якую я стала весці з 1987 г., заваявала першае месца па папулярнасці, зноў жа згодна з сацыялагічнымі апытаннямі.

Папулярнасць нашых праграм была ў першую чаргу абуоўлена не толькі добрым мастацкім узроўнем і нашай гарачай любоўю да гісторыі, але і значнасцю тых асоб, пра якіх мы браліся гаварыць. А яшчэ — адкрыццём багата якіх імёнаў з забытай нашай гісторыі. Вобраз І. Гашкевіча якраз і быў такім — маштабным ды амаль невядомым.

Перадача пра І. Гашкевіча рыхтавалася як мастацкая, пад рубрыкай «Наша спадчына», якую мы ў тых гады ўпершыню

ўводзілі ў праграмы літаратурна-драматычнай рэдакцыі. Мастацкая — гэта значыць, што ў яе ўваходзілі невялікія пастановачныя элементы, нешта нахшталт маленькіх п'ес або ўрыўкаў з паэм. Але што можна было знайсці з мастацкіх твораў пра нашага земляка, расійскага консула ў Японіі ў 1858–1865 гг., пра якога на радзіме ведалі не так шырока, як таго заслугоўвала яго выдатная дзейнасць? Да таго ж бурлівае аднаўленне многіх славытых імёнаў тады яшчэ не віталася. Да мяне прыйшоў адзін з супрацоўнікаў сектара ТБ у ЦК, які курыраваў нашыя праграмы, і, грэбліва ткнуўшы пальцам ў план, загадаў: «Жывым трэба займацца, сённяшнім, а не ўстройваць тут паноптыкум з нябожчыкаў!» Я доўга даказвала яму, што такія імёны, як Ефрасіння Полацкая, Цётка, Валянцін Таўлай, — духоўны скарб народа, які не прападае ў часе і прасторы, а жыве і ўздзейнічае на наступныя пакаленні. Тым не меней, пры ўнясенні ў план нашых перадач пэўных імёнаў трэба было даказваць яшчэ і мэтазгоднасць працы над імі — дзяржаўныя грошы павінны былі траціцца толькі на сапраўды заслужаныя, вядомыя імёны, да таго ж звязаныя з тэматыкай літаратурна-драматычных праграм.

Імя І. Гашкевіча ў наша «пракрустава ложа» ўкладвалася — ён быў складальнікам «Японска-рускага слоўніка», а значыць, меў адносіны да літаратуры. Але сухі пералік яго заслуг і фактаў — гэта яшчэ не мастацкая перадача. І я прыдумвала яго вобраз, яго словы і паводзіны. Не ўтаю, што опера «Юнона» і «Авось», якую я глядзела ў Маскве ў час вучобы ў аспірантуры Літінстытута імя М. Горкага і якая была вельмі папулярная ў тых гады, вельмі спакушала на рамантычна-любоўны бок перадачы, хаця 44-гадовы консул наўрад ці адпавядаў бы гэтаму. Але мы ўтрымаліся. Вобраз Гашкевіча атрымаўся рамантычным. Аднак па іншай прычыне — любові яго да Мовы, Мовы з вялікай літары, да яе каранёў, да яе неразгаданых яшчэ таямніц.

Што рухае развіццё Мовы, што фарміруе яе законы ў тым ці іншым народзе, чаму ўсе нацыі на першاپачатковых этапах сваёй гісторыі сакралізавалі яе — такая была звышзадача нашай тэлевізійнай перадачы, якую меўся ўкласці ў душы глядачоў той, хто стане іграць І. Гашкевіча.

І хто ж з беларускіх актораў мог быць менавіта такім Гашкевічам?

Мы з рэжысёрам Г. Краўчанка доўга шукалі, але нарэшце выбралі Аляксандра Падабеда з Купалаўскага тэатра, акцёра вытанчанага, трапяткога і адначасна таямнічага (ён такім выглядае і цяпер, нават калі выступае ў рэкламным роліку пра модны абутак). Нам хацелася, каб наш консул быў асобай духоўнай — ён жа меў духоўную адукацыю, яго адносіны да Вышэйшага таксама мелі вялікае значэнне, асабліва ў часы, калі толькі пачыналася перабудова ўсяго нашага грамадства.

І яшчэ мы ставілі перад сабой задачу — паралельна даць у кадрах максімальна цікавыя звесткі аб японскай культуры.

Гэта быў час, калі інтэлігенцыя на ўсім абшары СССР зачытвалася старажытнай японскай паэзіяй, добра ведала творы Я. Кавабата, К. Оэ,

А. Руноскэ і іншых сучасных аўтараў. Японскую літаратуру любяць ва ўсім свеце, і не толькі ў нас. Прывяду два прыклады з сённяшніх дзён. Вось перада мною толькі што прысланы мне зборнік васьмідзесяцігадовай пісьменніцы з Германіі Лонгі Шэл — гэта яе вершы ў стылі хоку. Вось толькі што падораны мне зборнік «Японская лірыка», які выдалі ў нас браты Адамчыкі — абодва яны шмат пісалі ў стылі японскай класічнай паэзіі...

Таму і ў кадрах, дзе І. Гашкевіч расказваў пра сваё жыццё, то яскрава, то прыглушана гучалі ўрыўкі з «Гэндзі манагатары» Мурасакі Сікібу, «Запіскі ля ўзгалоўя» Сэн-Сенагон, лірыка Сонэ-но-Есітада, Фудзівара-но-Акісукэ, Мацуо Басэ... Мы сыходзілі з таго, што І. Гашкевіч мог ведаць гэтыя творы хаця б часткова, як мог бачыць і гравюры Хакусаі.

Перадача, якая выйшла ў кастрычніку 1986 г., атрымалася прыгожай і змястоўнай, на яе прыйшлі водгукі гледачоў. І нам радасна, што мы змаглі далучыцца да таго, што яшчэ шаснаццаць гадоў таму нашы беларусы змаглі адчуць усю веліч І. Гашкевіча.

Ён быў тым грамадзянінам свету, праз якога розныя, здавалася б, народы пачынаюць адчуваць сваю ўсяленскую еднасць. Вобраз яго ў нашым ўяўленні сягае ў далёкую будучыню, а сёння збірае нас разам і прымушае ўглядацца адзін у аднаго, шукаючы і адчуваючы гэтую еднасць.

Анатоль Бутэвіч (Мінск)

БЕЛАРУСКІ ЗНАЎЦА ЯПОНІІ І ДЫПЛАМАТ ІОСИФ ГАШКЕВІЧ

Пачну са згадкі пра расійскага імператара Мікалая I, прызванага ў народзе Палкіным. Згадка гэтая датычыцца нашага земляка. Калі ў пачатку кастрычніка 1852 г. Мікалай I абыходзіў шарэнгі 500 матросаў і афіцэраў, што выстраіліся на палубе фрэгата «Палада», які меў адплысці ў Японію з дыпламатычнай місіяй, цар эвярнуў увагу на двух калежскіх асэсараў. Адным з іх быў вядомы рускі пісьменнік Іван Ганчароў, аўтар «Звычайнай гісторыі» і «Сну Абломава», які ў камандзе выконваў ролю сакратара кіраўніка экспедыцыі, рускага дзяржаўнага дзеяча і дыпламата віцэ-адмірала Яўфімія Пуцяціна. Другі ж, наш зямляк, Іосіф Гашкевіч, з'яўляўся драгаманам — перакладчыкам дыпламатычнай місіі, а ў час яе стаў сябрам Івана Ганчарова, пра што той напісаў у цыкле падарожных нарысаў «Фрэгат «Палада».

Дык вось, пільнае царскае вока затрымалася на двух цывільных асобах. Аднак удзельнік падаўлення паўстання дзекабрыстаў шэф жандараў А. Арлоў паспешна патлумачыў, што да «дзяржаўных злачынцаў» яны не маюць адносінаў і ў спісах петрашэўцаў не значацца. Як вядома, незадоўга перад гэтым было выкрыта пецябургскае таварыства разначыннай моладзі, якая выступала за дэмакратызацыю палітычнага ладу ў Расіі і падрыхтоўку сялянскага паўстання, а «ідэйны настаўнік» маладых, М. Петрашэўскі, як «узнагароду» за сваю дзейнасць у 1849 г. атрымаў вечную катаргу.

Аднак, нягледзячы на гэты трохі нервовы пачатак дыпламатычнай місіі, закончылася яна паспяхова для абодвух бакоў. Яе кіраўніку Я. Пуцяціну ўдалося ўгаварыць асцярожных і насцярожаных японцаў на падпісанне ў 1855 г. руска-японскага дагавора. У дасягненне станоўчага выніку зрабіў свой важкі ўклад і

Іосіф Гашкевіч. Гэтаму дасведчанаму, дапытліваму і настойліваму чалавеку давялося прайсці складаны і пакручасты жыццёвы шлях. Зведаў ён і радасць вучонага, і шчасце даследчыка, і прыемныя адкрыцці натураліста. Аднак і горычы, выпрабаванняў, цяжкасцяў, калі жыццё вісела, здавалася, на тонкай павуцінцы, на яго лёс выпала з лішкам. І хто б сёння мог павярць, што былы палонны мог стаць першым расійскім консулам у Японіі? А яшчэ ён здолеў заваяваць давер і павагу ў даволі насцярожаным японскім асяроддзі, займеў прыхільнікаў і нават сяброў. Ён здзейсніў шмат карысных спраў, якія сталі знакавымі не толькі для ўсталявання нармальных дзелавых руска-японскіх адносінаў, але і наладжвання паразумення паміж людзьмі. Пра шчырасць і даверлівасць гэтых адносінаў, пра высокую павагу японцаў да «белавалосага рускага консула», які не цураўся ніякай працы і не баяўся кантактаў нават з самымі збыдзелымі, зняможанымі хваробай насельнікамі астраўной дзяржавы, сведчыць і тое, што І. Гашкевічу, аднаму з нямногіх іншаземцаў і першаму прадстаўніку Расіі, дазволілі пабываць на ўнутранай тэрыторыі Японіі і нават у яе сталіцы горадзе Эда (цяпер гэта Токіо). Аказалі і найвышэйшы давер: запрасілі ў двор сёгуна — самога правіцеля Японіі. Бо вядома, што ў гэты час японцы чынілі іншаземцам шмат абмежаванняў і перашкод, не надта давяралі ім, дазвалялі знаходзіцца толькі ў прыбярэжных гарадах. А вось наш зямляк паспяхова пераадолеў гэты бар'ер, здолеў улагодзіць японцаў сваёй працавітасцю, шчырасцю і актыўнай дзейнасцю дзеля карысці простых людзей.

Хто ж ён быў, гэты незвычайны чалавек і ўдумлівы дыпламат?

Нарадзіўся Іосіф Антонавіч Гашкевіч 5 кастрычніка 1814 г. у тагачаснай Мінскай губерні. Дзяцінства прайшло ў Якімавай Слабадзе, што на Бярэзіне ў Рэчыцкім павеце. Бацька Восіпа, як, дарэчы, зваў яго пазней і Іван Ганчароў, быў сельскім святаром, што наклала адбітак на пачатак шляху хлапчука. Спачатку ён вучыўся ў царкоўнапрыходскай школе, дзе настаўнікам быў яго бацька. Пасля 12-гадовы юнак апынуўся ў Мінскай духоўнай семінарыі, затым у Пецябургскай духоўнай акадэміі, скончыў яе ў 1839 г. І стаў бы ён неблагім духоўным пастырам, вучыў бы людзей дабру і дабрадзейнасці, далучаў бы да слова Богага, калі б не вялікае захапленне замежнымі мовамі, што ў значнай ступені прадвызначыла яго далейшы лёс.

У час вучобы ў духоўнай акадэміі Іосіф паспяхова авалодаў грэцкай, нямецкай, французскай, англійскай, лацінскай, габрэйскай мовамі. А яшчэ загарэўся ідэяй выдаць першы пераклад старазапаветных кніг з габрэйскай мовы на рускую. У 1839 г. Біблія была выдадзена літаграфічным спосабам. На ёй, як сцвярджае аўтар кнігі пра Гашкевіча «Адысей з Беларусі» Віталь Гузанаў, стаяла нават прозвішча нашага зямляка.

А ў снежні таго ж года 25-гадовы І. Гашкевіч выправіўся ў сваё першае падарожжа — разам з Рускай духоўнай місіяй накіраваўся ў Кітай, дзе прабыў амаль 10 гадоў. За гэты час здолеў не толькі мову вывучыць, але ахвотна і з поспехам займаўся астранамічнымі даследаваннямі, назіраннямі

за прыродай, фатаграфавая, сабраў багатую калекцыю насякомых, вывучаў мегэаралагічныя ўмовы. Свае навуковыя досведы выклаў пасля ў шэрагу артыкулаў, надрукаваных у Расіі, а назіранні дасылаў у Пулкаўскую фізічную абсерваторыю.

Гэткімі ж справамі займаўся Гашкевіч і ў час экспедыцыі Пуцяціна ў Японію ў 1852–1855 г. Яму ўдалося выканаць вялікі аб’ём даследчых работ. Калі фрэгат дзе-небудзь прыставаў да берага, наш няўрымслівы зямляк адразу ж выпраўляўся ў пошук. Ён захапляўся вывучэннем прыроды і клімату, флоры і фауны, шмат фатаграфавая, збіраў калекцыі. А паколькі Пуцяцінскай экспедыцыі давялося практычна здзейсніць кругасветнае падарожжа, то І. Гашкевіч меў шмат мажлівасцяў для сваёй даследчай працы. Такім чынам, напрыклад, ён паспеў даследаваць геалагічныя асаблівасці Паўднёвай Афрыкі, сабраў багатыя калекцыі флоры і фауны...

У час знаходжання ў Японіі асабліва блізкія адносіны склаліся ў Гашкевіча з будыйскім бонзам з горада Хэда Тацібана Каасай, які дапамагаў Іосіфу вывучаць японскую мову, а ён вучыў Каасай рускай. З гэтым японцам, які вельмі прыхільна ставіўся да рускіх людзей, да Расіі, адбылося нямала прыгод. Як вядома, у 1853–1856 г. ішла Крымская вайна за права быць гаспадаром на Блізкім Усходзе. Супраць Расіі змагаліся Турцыя, Вялікабрытанія, Францыя. Таму, калі першая дыпламатычная місія Я. Пуцяціна вярталася з Японіі, фрэгат захапілі ў палон англічане. Разам з рускімі членамі экспедыцыі ў палоне аказаўся і Тацібана Каасай, якога назвалі тады Уладзімірам Прыбыловым (а пазней у Расіі, пасля хрышчэння — Уладзімірам Іосіфавічам Яматавым). Аднак неўзабаве, пасля знаходжання ў Ганконгу і Англіі, палонным удалося вярнуцца на радзіму. Разам з імі ў Пецярбург прыехаў і японец.

Наконт сапраўднага прозвішча гэтага японца, прыхільніка Расіі, існуе блытаніна. Тацібана Каасай — яго першае, дваранскае прозвішча, якое пазней, у сувязі з рознымі палітычнымі абставінамі, было зменена на Масуда Кумезаймон. Так што і Каасай, і Кумезаймон, і Яматаў — гэта адна асоба.

Каасой дапамог Гашкевічу здзейсніць даўнюю мару — скласці «Японска-рускі слоўнік». Першы ў практыцы стасункаў паміж дзвюма дзяржавамі. Выйшаў слоўнік у 1857 г. і быў адзначаны прэстыжнай Дзямідаўскай прэміяй. Гэта стала значнай падзеяй у навуковым жыцці Расіі. Як зазначалі расійскія акадэмікі і еўрапейскія вучоныя, гэта была сапраўды унікальная праца, бо такога слоўніка не мела ніводная краіна Еўропы. Такім чынам, наш дасведчаны зямляк выканаў надзвычай карысную і патрэбную працу, якая пасля была адзначана царом Аляксандрам II дзяржаўнай узнагародай. А японскі калега, уратаваны Гашкевічам, бо за стасункі з замежнікамі японцу на радзіме пагражала суровая кара, працаваў у Міністэрстве замежных спраў Расіі, выкладаў у Пецярбургскім універсітэце, прыняў расійскае грамадзянства.

Аднак галоўнай справай жыцця І. Гашкевіча стала самастойная дыпламатычная місія ў Японіі ў 1858–1865 г. у якасці першага расійскага

консула ў горадзе Хакадатэ. Калі міністру замежных спраў Расіі А. Гарчакову спатрэбілася кандыдатура на гэтую пасадку, яго выбар спыніўся на тым, хто ўжо меў значны вопыт узаемаадносін з японцамі. Былы непасрэдны начальнік І. Гашкевіча Я. Пуцяцін падтрымаў гэты выбар. Ён паведамаў міністру: «Не магу дастаткова нахваліцца яго здольнасцямі, шматбаковай адукаванасцю [...] Нельга было выбраць чыноўніка з большымі вартасцямі і да таго ж такога сціплага, які ў такой ступені аднавадаў бы мэце свайго прызначэння».

Працаваў Гашкевіч плённа, вынікова і сумленна. Шмат карысці прынес Расіі. Акрамя працы ў консульстве Іосіф Антонавіч з’яўляўся выкладчыкам у Хакадацкай рускамоўнай школе.

У 1865 г. Гашкевіч вярнуўся ў Пецяярбург, пахаваўшы ў Хакадатэ сваю жонку. Тут зноў сустрэўся з японцам Уладзімірам Яматавым. Разам яны выходзілі шэсць першых японскіх юнакоў, якія прыехалі ў Расію на вучобу.

Аднак Іосіф Антонавіч сумаваў на сваёй радзіме. І ў кастрычніку 1867 г. ён пакінуў расійскую сталіцу. Непадалёку ад Астраўца купіў невялікі маёнтак Малі. Беларускае зямля прыняла свайго выхаванца. Аднак нядоўга цешыўся ён роднымі краявідамі. 3 мая 1875 г. стацкі саветнік Іосіф Антонавіч Гашкевіч пакінуў гэты свет.

А з пашпечнікам Гашкевіча У. Яматавым адбылося шмат цікавых перыпетыяў. Ён доўга яшчэ працаваў у Міністэрстве замежных спраў і адначасова выкладаў у Пецяярбургскім універсітэце. А ў маі 1874 г. быў звольнены са службы ў Азіяцкім дэпартаменце ў чыне надворнага саветніка. Але і яго, Уладзіміра Яматава — Тацібана Каасай, вабіла зямля продкаў. Восенню 1874 г. ён вярнуўся ў Японію. І яшчэ 10 гадоў служыў у будыйскім храме, зноў перайшоў у сваю веру. А 30 мая 1885 г. памёр. Пайшоў у іншы свет вучань і хрэсцік беларуса Іосіфа Гашкевіча японца Тацібана Каасай, Масуда Кумедзаймон, Уладзімір Прыбылоў, Уладзімір Іосіфавіч Яматаў.

А нашага земляка, кавалера многіх царскіх ордэнаў, спачатку ўславілі ў сябе японцы, пасля даследчыя матэрыялы з’явіліся ў іншых краінах. У японскім горадзе Хакадатэ ёсць музей, дзе шмат матэрыялаў прысвечана І. Гашкевічу, у гарадку Фудзі ўзведзены помнік матросам і афіцэрам рускага фрэгата «Дзіяна», на якім значыцца прозвішча і нашага земляка. Яго імем названы заліў у Паўночнай Карэі, некаторыя даследаванні ім невядомыя раней насякомыя.

Годна ўшаноўваецца памяць незвычайнага чалавека і на яго сапраўднай радзіме — у беларускіх публікацыях, даследаваннях, у бюсце, пастаўленым у Астраўцы. Але самы надзейны помнік — людская памяць. Пакуль не знікне яна, будзе жыць і імя нашага славутага земляка Іосіфа Антонавіча Гашкевіча, першага афіцыйнага беларуса-дыпламата, які годна паспрыяў наладжванню расійска-японскіх адносін і ўславіў сябе прызнаным у Еўропе «Японска-рускім слоўнікам».

Владмир Власюк (Минск)

ПЕРВЫЙ КОНСУЛ

А знаете, Беларусь и Япония не так уж и далеки друг от друга. Нет, в географическом плане ничего не изменилось — между нами по-прежнему многие тысячи километров, горы, пустыни, леса, реки и моря, но в истории взаимоотношений белорусов и японцев, которая, оказывается, началась отнюдь не вчера, изначально были заложены благожелательность и доброта, доверие, порядочность и честность — все, что сближает людей. Именно на этих благоразумных принципах строил взаимоотношения равно со всеми гражданами Страны восходящего солнца — рыбаками и крестьянами, воинами и монахами, торговцами и чиновниками — сын земли белорусской, первый консул Российской империи в Японии Иосиф Антонович Гошкевич.

К сожалению, Иосиф Антонович не оставил после себя автобиографических записей. Исследователи биографии нашего замечательного земляка Василий Гузанов и Валентин Грицкевич подняли немало архивных документов, свидетельствующих о деятельности дипломата и ученого Гошкевича. Некоторые заметки о нем остались в морском романе Ивана Гончарова (автора «Обломова» и «Обыкновенной истории») «Фрегат «Паллада».

Вот по этим данным, трудам самого Иосифа Антоновича мы и можем составить себе представление об этом человеке.

Родился Иосиф Гошкевич в семье священника одного из приходов Минской губернии. Окончив с отличием Минскую духовную семинарию, одаренный и трудолюбивый юноша получил направление в Санкт-Петербургскую духовную академию, где, согласно характеристике педагогов, проявил себя как «особенно толковый и способный» языковед. К моменту окончания служебной карьеры Иосиф Антонович знал 13 языков, в числе которых китайский, корейский, японский. В 1839 г., когда блестящий выпускник академии Гошкевич получил направление в Русскую православную миссию в Пекине, он еще не подозревал, что с Востоком будет связана вся его дальнейшая жизнь, а установление с одной из восточных стран добрососедских отношений станет главным делом всей его жизни.

Состав сотрудников миссии менялся раз в 10 лет, то есть у каждого из них было время ознакомиться с великой страной на Востоке, что наш земляк, человек энергичный, и не преминул сделать. Он активно занялся исследованием природы и жизненного уклада Китая. После возвращения в 1850 г. в Петербург опубликовал в «Трудах» миссии цикл статей — о шелководстве и выращивании риса, о производстве туши, белил и румян, о культуре китайского картофелеводства. Результаты своих метеорологических и астрономических исследований Иосиф Антонович регулярно отсылал в Главную физическую обсерваторию в Петербурге и, конечно же, учил язык.

Вскоре по возвращении в столицу Российской империи И. Гошкевича включают в состав Русской миссии в качестве переводчика для заключения договора с Японией. Осенью 1852 г. из Кронштадта отправились в дальнее плавание два корабля — фрегат «Паллада» и корвет «Диана», экспедицию возглавлял адмирал Е. Путятин, в должности секретаря состоял известный к тому времени писатель Иван Гончаров. Талантливый писатель, посвятивший мастеру безделья и нерешительности, основоположнику, так сказать, российской диванной партии господину Обломову пухлый роман, энергичному, разностороннему человеку Иосифу Гошкевичу уделил во «Фрегате «Паллада» не так уж много внимания, назвав почему-то нашего земляка малороссом.

Впрочем, нашего земляка сие мало трогало. Иосиф Антонович, по-прежнему напряженно работая, изучал природу. «Мне хочется, чтобы плодородные растения прижились и на моей родине — Беларуси. Моих земляков душит бедность. Зерно, которое кидают в землю, родит в среднем на одну треть. Беспросветная нищета», — писал Иосиф Антонович.

Экспедиция Путятина совершила долгий во времени и пространстве путь. Корабли обогнули Африку, пересекли Индийский океан, побывали в Китае, прежде чем добрались до Японии.

Еще до середины XIX в. Япония оставалась, по сути, закрытой для иностранцев страной. Но в 1853 г. под угрозой артиллерийского обстрела с американской эскадры японское правительство вынуждено было открыть свои порты для чужеземцев, и тотчас туда хлынули купцы, авантюристы, искатели легкой наживы, рассматривавшие японцев как низшую расу. Нравы у подобной публики одинаковы во все времена, а посему легко понять, отчего японцы не воспылали любовью к иностранцам и продолжали к ним относиться настороженно, с подозрением.

Е. Путятину непросто дались переговоры, но в конце концов они закончились, и в 1855 г. был заключен первый русско-японский договор. В успешном исходе переговоров не последнюю роль сыграл Иосиф Антонович. Адмирал Путятин, человек крутого нрава, требовательный к подчиненным, высоко оценил труд Гошкевича и перед руководством Министерства иностранных дел России просил его поощрить: «Не могу довольно

нахвалиться его способностями, многосторонней образованностью и строгой точностью исполнения всех поручаемых ему дел, — писал, характеризуя нашего земляка, Путятин. — Нельзя было избрать чиновника с большими достоинствами и притом столь скромного, который бы до такой степени удовлетворял цели своего назначения».

Во время пребывания в Японии Иосиф Антонович сумел установить дружеские отношения с бывшим воином, священником секты нитирен Тагибана Коосай из рода Какэгава. За дружбу с иностранцем японцу грозило серьезное наказание, и потому он покинул родину вместе с русскими. Обратное путешествие в Россию также было полно приключений. Однажды корабль наткнулся на спящего кита, потом — встреча с английским судном и плен (в то время шла Крымская война). И только весной 1856 г. Иосиф Антонович со своим другом, позднее окрещенным Владимиром Иосифовичем Яматовым, вернулся в Россию. И уже на следующий год И. Гошкевич издает первый русско-японский словарь, который был отмечен медалью Петербургской Академии наук и престижной Демидовской премией. Едва ли два полных года прожил в Санкт-Петербурге Гошкевич, как снова ему пришлось отправляться в дальнейшее путешествие на Восток — по рекомендации Путятина он был назначен консулом в Японию.

Первое консульство России приступило к работе осенью 1858 г. и расположилось на острове Хоккайдо в городе Хакодате. Сотрудники русского консульства под руководством Гошкевича постоянной кропотливой работой снискали уважение местного населения. Открыли русскую школу, преподавали русский язык в Хакодатской правительственной школе, издали русскую азбуку для японцев. При консульстве работала больница, в которой получали бесплатную медицинскую помощь сотни японцев.

Как пишет в своем труде об И. Гошкевиче нынешний посол Беларуси в Японии Петр Кравченко, наш земляк проводил мудрую политику, никогда не допуская вмешательства во внутреннюю жизнь Японии. Гошкевич был доступен не только для чиновников, но и для простых граждан. Консульство в Хакодате являлось по-настоящему гостеприимным домом.

Российский министр иностранных дел А. Горчаков так отозвался о деятельности консульства за период руководства им Гошкевичем: «Сношения с японским правительством и туземными жителями были самые удовлетворительные. Достаточно заметить, что в Хакодате есть единственный порт, в котором не совершилось ни одного из тех ужасных злодеяний, которыми ознаменовалась жизнь в европейских факториях других портов».

В 1865 г. Иосиф Антонович вернулся в Санкт-Петербург, вышел в отставку и уехал на родину, в Беларусь. На территории Виленского края того времени неподалеку от Островца отставной дипломат приобрел имение Мали — из этих мест родом была его жена Катерина Семеновна.

Жизненный путь белорусского странника, ученого, дипломата и лингвиста оборвался в 1875 г., и нашел Иосиф Антонович последний приют,

как свидетельствуют архивы, на островецком приходском кладбище. Правда, местонахождение могилы Иосифа Антоновича не установлено. Профессор Адам Мальдис считает, что он похоронен возле Островецкого костела, который в те годы являлся православным храмом.

Изучать деятельность Гошкевича начали сравнительно недавно, где-то в 60-е гг. XX в. Очевидно, в масштабах великого Советского Союза скромный консул середины прошлого века из белорусской глуши, да к тому же не состоявший в КПСС, был не интересен. Мы тогда знали и гордились другим более маститым земляком, снискавшим также на дипломатической почве мировую известность под именем «господин Нет». По паспорту же — Андрей Андреевич Громыко из деревни Громыки Гомельской области. Министр иностранных дел СССР.

Вот только японцы постоянно интересовались Иосифом Антоновичем, его биографией, землей, которая его взрастила, народом, который его воспитал, чьи лучшие характерные черты он проявил в роли консула в той далекой стране. Японцы приезжали в Минск и спрашивали о Гошкевиче. В Государственном музее БССР появился стенд, посвященный Гошкевичу, и граждане Страны восходящего солнца со счастливыми почему-то лицами фотографировались у стенда.

Но выяснилось, что не одним японцам памятно и дорого имя беловолосого консула, кстати, автора филологического труда «О корнях японского языка», вышедшего уже после его смерти. Например, А. Мальдис, президент Международной ассоциации белорусистов, которому дорого имя каждого белоруса, а если уж тот белорус чем-нибудь проявил себя как личность неординарная, да еще если этот белорус как-то связан с его малой родиной — Островецким районом, то не надейтесь, что Адам Иосифович успокоится, пока все не выведает о том человеке. И не меньшими патриотами республики и своего района оказались директор центральной районной библиотечной системы Вера Тумаш, заведующая отделом культуры райисполкома Данута Чернушевич, руководители района. И после того, как однажды эти люди собрались вместе и поговорили, установка бюста-памятника И. Гошкевичу в Островеце оказалась делом решенным. Собрали деньги, пригласили скульптора Валерьяна Янушкевича, организовали Международный фонд имени Иосифа Гошкевича. Конечно же, во всех этих делах приняло участие посольство Японии в Беларуси. В торжественной обстановке был открыт бюст-памятник первому консулу России в Японии И. Гошкевичу. Провести церемонию открытия доверили временному поверенному в делах Японии в Беларуси господину Акира Татеяма. Шел 1995 год.

Вот потому-то я и говорю, что Беларусь и Япония не так уж и далеки друг от друга. Человечески — близки.

Юрась Барысевіч (Мінск)

ЯПОНІЮ ЁН СВЕТУ АДКРЫВАЎ...

Наша маладая дзяржава вядома, напэўна, яшчэ не ва ўсіх кутках неабдымнага свету. Аднак няма таго кантынента, дзе не праславіліся б нашыя землякі. Да гэтай славутай кагорты з поўным правам можна далучыць і імя Іосіфа Гашкевіча — выбітнага навукоўца, пісьменніка і дыпламата, першага консула Расійскай імперыі ў Краіне ўзыходзячага сонца. У Доме літатаратара 8 лютага 1996 г. прайшла прывечаная яго памяці вечарына, якую наладзілі Міжнародны фонд імя І. Гашкевіча і Міжнародная асацыяцыя беларусістаў.

Іосіф Гашкевіч нарадзіўся і вырас, як мяркуюць, на тэрыторыі сучаснага Светлагорскага раёна, скончыў Мінскую духоўную семінарыю і быў накіраваны перакладчыкам у Кітай. [...]

У 1852 г. Гашкевіч выправіўся ў плаванне ў складзе пасольскай місіі Я. Пуцяціна, якое рускі пісьменнік і ягоны сябар Іван Ганчароў апісаў у вядомым рамане «Фрэгат «Палада». У 1857 г. імператар Аляксандр II прызначыў яго консулам Расіі ў Японіі, якая ў той час была вельмі самаізаляванай краінай. На працягу 250 гадоў у яе парты не дапускаліся замежныя караблі. На гэтай пасадзе Гашкевіч шмат зрабіў для таго, каб адкрыць Японію свету, дапамагчы ёй зрабіць рашучы крок да дасягненняў сучаснай цывілізацыі. І невыпадкова ў Краіне ўзыходзячага сонца да гэтага часу, паводле слоў часовага паверанага ў справах Рэспублікі Беларусь у Японіі Сяргея Саянкова, захоўваюць удзячную памяць пра нашага земляка.

Апошнія гады жыцця Гашкевіч правёў у мясцінах сучаснага Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці. Цяпер там створаны Міжнародны фонд, які збірае матэрыялы не толькі пра Гашкевіча, але і пра іншых славутых землякоў. [...]

Перад шматлікай публікай, якую сабрала 8 лютага гэтая вечарына, выступалі вядомыя пісьменнікі, навукоўцы, дыпламаты, а таксама цудоўны фальклорны гурт з Астравеччыны. Пасол Японіі ў Рэспубліцы Беларусь, які ў гэты час знаходзіўся ў камандзіроўцы ў Вене, даслаў прывітальны адрас, у якім высока ацаніў унёсак Іосіфа Гашкевіча ва ўсталяванне дыпламатычных адносін паміж Японіяй і Расіяй. «Мы павінны сёння працягнуць гэтыя традыцыі, — адзначаецца ў пасланні, — і зрабіць усё магчымае для ўзаемапранікнення і ўзаемаўзбагачэння беларускай і японскай культур — вельмі далёкіх геаграфічна, але вельмі блізкіх духоўна».

**Беларуска-руско-японскія
грамадска-культурныя
ўзаемадзеянні**

У паўночнай частцы горада Хакадатэ, што на востраве Хакайда, узвышаецца праваслаўная царква, пабудаваная недалёка ад таго месца, дзе была святыня, узведзеная Іосіфам Гашкевічам. Побач знаходзіцца магіла яго жонкі. Сёння царква стала своеасаблівым сімвалам беларуска-руска-японскага культурна-духоўнага ўзаемадзеяння

Евгений Конопля (Минск)

РАДИОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ И МЕДИКО-БИОЛОГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ЧЕРНОБЫЛЬСКОЙ КАТАСТРОФЫ И СОТРУДНИЧЕСТВО С ЯПОНИЕЙ

Одним из наиболее богатых опытов и знаний в ликвидации ядерных катастроф владеют ученые и специалисты Японии. Особенно это было нам важно на первом этапе после аварии на Чернобыльской атомной электростанции (ЧАЭС). С участием общества «Беларусь—Япония» и других общественных организаций было проведено несколько научных конференций. Наиболее масштабная конференция белорусских и японских ученых прошла в Минске в 1994 г. под общим названием «Ближайшие и отдаленные последствия ядерных катастроф: Хиросима, Нагасаки и авария на Чернобыльской АЭС». В то время у нас заканчивался ближайший послеаварийный период. И для нас было очень важно сопоставить не только результаты первоначальных радиоэкологических и медико-биологических последствий аварии на ЧАЭС с таковыми после атомных бомбардировок Хиросимы и Нагасаки, но и иметь непосредственную оценку ученых Японии об отдаленных медико-биологических последствиях. К тому же тогда в Беларуси шла разработка критериев проживания населения на радиоактивно загрязненных территориях. Материалы этой конференции были широко опубликованы и использованы с пользой для обеих стран.

Сотрудничество с Японией по преодолению последствий Чернобыльской катастрофы осуществлялось и по другим направлениям: участие ученых в непосредственной реализации в Беларуси отдельных проектов (например, по раку щитовидной железы), подготовке специалистов из Беларуси в ведущих научных

центрах Японии, оказание гуманитарной помощи пострадавшему населению, оздоровление детей и многое другое.

Если же говорить непосредственно о результатах работ по преодолению последствий Чернобыльской катастрофы, то к настоящему времени мы обладаем большой и во многом уникальной информацией:

- о радиационной обстановке, ее динамике;
- о поведении радионуклидов в различных экосистемах — почва, вода, воздух; состоянии растительного и животного мира на радиоактивно загрязненных территориях;
- о состоянии здоровья населения и его изменении за послеаварийные годы; здесь предложен ряд специальных методов диагностики и лечения с учетом радиационного фактора;
- о технологиях ведения сельскохозяйственного производства на радиоактивно загрязненных территориях (они разработаны и внедрены);
- о способах и средствах дезактивации, очистки и захоронения радиоактивных отходов (здесь предложен ряд способов и средств);
- о социально-экономических и других проблемах (решен ряд таких проблем).

Не затрагивая детально каждый из вышеперечисленных вопросов, следует основное внимание обратить на то, что нового появилось в последние годы в послеаварийном периоде и волнует ученых и специалистов.

Так, в области радиационной обстановки и радиозологических последствий катастрофы в последние годы получен ряд новых данных, которые осложняют положение дел. Мы хотели бы, чтобы японские коллеги знали эти данные. Тогда мы сможем совместно найти выходы из следующих ситуаций.

Первая — различная динамика миграции цезия-137 и стронция-90, что связано с неодинаковыми изменениями в последние 2–3 года форм их нахождения в почвах. Если цезий-137 продолжает находиться в 92–97% случаев в связанном (фиксированном) состоянии, то стронций-90 наполовину перешел в свободную форму, а следовательно, стал легко доступен для растений и в большей степени способен включаться в пищевые цепочки, больше поступать и накапливаться в организме людей, повышать дозы облучения населения, увеличивая риск для здоровья. Из этого следует и другой вывод — цезий продолжает оставаться в корнеобитаемом слое растений, следовательно, будет долго доступен для них, а с течением времени не исключен также переход его из связанного в свободное состояние, что чревато новыми серьезными последствиями.

Вторая — в последние 2–3 года наряду с увеличением подвижности стронция-90 начался распад так называемых «горячих» частиц с высвобождением миграционно подвижных радионуклидов — Cs-137, Sr-90 и ТУЭ, также легко включающихся в пищевые цепочки.

Третья — ситуация усложняется тем, что по мере увеличения расстояния от ЧАЭС возрастает подвижность радионуклидов. Из этого следует,

что и при невысоких плотностях радиоактивного загрязнения увеличивается опасность производства радиоактивно загрязненной сельхозпродукции, а следовательно, и формирования дозовых нагрузок.

Четвертая — распад плутония-241 и появление его дочернего продукта — америция-241, период полураспада которого выше примерно в 25 раз и который является намного токсичнее плутония-241. Кроме того, америций обладает весьма высокой биологической доступностью и легко включается в пищевые цепочки.

Все это существенно усложняет оценку радиационной обстановки, требует тщательных дорогостоящих исследований и перехода на новый уровень знаний.

Вышеизложенное определяет сложность радиационно-экологического прогноза. Учитывая многофакторность влияния на поведение радионуклидов в окружающей среде и при учете значительной неоднородности загрязнения территории, мы считаем, что объективными прогнозами могут быть прогнозы региональные. Так, на примере Брагинского и Хойникского районов мы убедились, что при учете всех факторов прогнозные оценки изменения мощности экспозиционной дозы и дозы внешнего облучения даже в пределах одного района разнятся в десятки раз.

Безусловно, одним из важных факторов, влияющих на радиационную обстановку, является распад радионуклидов. Так, после распада на самом начальном послеварийном периоде короткоживущих радионуклидов — йода (период полураспада 8,05 дня), ксенона-133 (5,25 дня), теллура-239 (2,35 дня) и др. — и в первые годы после аварии радионуклидов с относительно небольшим периодом полураспада — рутений-106 (368 дней), цезий-144 (284 дня), цезий-134 (2,06 года) — в настоящее время радиационную обстановку определяют достаточно общеизвестные радионуклиды — цезий-137 (30,0 лет) и стронций-90 (29,1 года) и, может, в меньшей степени, трансурановые элементы.

Вместе с тем в последние годы появился ряд новых факторов, которые усложняют течение радиационной обстановки, включение радионуклидов в трофические цепи, в том числе сельскохозяйственную продукцию, и формирование дозовых нагрузок. Среди них одним из наиболее существенных моментов является изменение в последние годы форм нахождения радионуклидов.

Следует отметить, что если Cs-137 за весь послеварийный период продолжает оставаться в связанном состоянии, то стронций с годами переходит в свободное состояние. Следствием этого является, во-первых, увеличение коэффициентов перехода стронция из почвы в растения. При этом в зависимости от типа почв биологическая доступность стронция составляет до 70% и более, а цезия-137 — до 10%.

Такие процессы обусловили в последние годы повышение производства сельскохозяйственной продукции, загрязненной стронцием-90, что

отчетливо прозвучало в практически каждом втором-третьем выступлении из радиоактивно загрязненных районов на отчетной (в 2002 г.) коллегии Комчernihобля, и, как следствие этого, возможное перераспределение радионуклидов по профилю почв. При этом основная часть цезия-137 находится в верхнем корнеобитаемом слое почвы природных комплексов. Стронций ушел несколько на большую глубину из-за его перехода в миграционно-подвижные формы. Еще выше этот показатель у Am-241. Если рассмотреть профильные слои почвы по глубине миграции радионуклидов, то они располагаются в порядке: Am-241, Sr-90, Cs-137.

Произошло относительное перераспределение Sr-90 и Cs-137 и в других объектах окружающей среды. Так, в поверхностных водах рек Гомельской области, особенно после 1994 г., возросло содержание Sr-90. Менее это характерно для Могилевской области.

Во-вторых, чем дальше расстояние от ЧАЭС, тем более мы находим состояние цезия-137 и особенно стронция-90 в биологически доступных формах. Следствием этого является возможность получения загрязненных продуктов питания, что требует проведения защитных мер на таких территориях.

В-третьих, особенно после 1990 г. наметился распад топливных частиц с высвобождением высокомолекулярных форм Cs-137 до 30%, Sr-90 — до 45%, Pu-238,239 — до 25% и включением в трофические цепи. Как известно, и это мы уже говорили в первые годы после аварии, значительная часть радионуклидов находится в виде различного (конденсационного или топливного) типа частиц.

В-четвертых, идет локальное перераспределение радионуклидов. Так, при использовании древесины для отопления образуется до 20,0 тысяч тонн зольных отходов, содержащих радионуклиды. На очистных сооружениях городских поселений ежегодно накапливаются десятки тысяч куб. м (30,0 тысяч тонн) загрязненных осадков сточных вод. При лесопользовании и противопожарных рубках образуются сотни тысяч тонн (600 тысяч тонн) загрязненных радиоактивных отходов. Несмотря на сравнительно низкий уровень радиоактивного загрязнения, они представляют потенциальную опасность с точки зрения вторичного загрязнения объектов окружающей среды. При этом подвижность радионуклидов в коммунально-бытовых отходах на порядок (10 раз) превышает их подвижность в почве, и расчеты показывают, что на очистных сооружениях радионуклиды могут достичь грунтовых вод в концентрациях, превышающих допустимые уровни для питьевой воды.

Отдельно следует отметить проблему трансурановых элементов, прежде всего загрязнения территории изотопами плутония-238, 239, 240, 241. Мы полагаем, что отрицавшаяся вначале проблема стронция уже овладела умами специалистов и нашла практическое применение, поэтому можно перейти к следующему этапу. Эти исследования ограничены ввиду их высокой

стоимости, необходимости в специалистах и оборудовании и выполняются лишь в единичных (3–4) лабораториях республики. Проблема ТУЭ связана с рядом факторов: высокой их токсичностью преимущественно большим периодом полураспада: Pu-239 — 24 000 лет, Pu-240 — 6537 лет, Pu-238 — 87,74 года. К счастью, площади загрязнения ими не столь велики, как Cs-137 и Sr-90. Подобно Sr-90 в последние годы эти радионуклиды начали также вести себя более агрессивно: скорость вертикальной миграции увеличилась с 0,05 см/год в 1987 г. до 0,32 см/год в 2000 г., то есть их подвижность увеличилась в 6–7 раз; коэффициенты перехода плутония из почвы в растения за этот период возросли в 7–10 раз; началось увеличение миграционно-подвижных форм ТУЭ за счет распада топливных частиц (Pu-238,239 — до 25%).

Несколько слов об Am-241, который начал широко обсуждаться в последнее время. Дело в том, что один из изотопов плутония — Pu-241 — имеет период полураспада 14,4 года и является β -излучателем; при его распаде образуется Am-241, период полураспада которого значительно больше — 432,2 года, и он, являясь α -излучателем, более токсичен, чем Pu-241. Но на этом цепочка трансформации не заканчивается — при распаде Am-241 образуется нептуний-237, обладающий не меньшей, а большей токсичностью, период полураспада его равен около 2,0 миллионов лет.

Америциум-241 должно придаваться значение еще по двум важным обстоятельствам. Во-первых, Am-241 более активен по сравнению с изотопами плутония и в 5–15 раз активнее Pu-239, 240 включается в трофические цепи. Во-вторых, в большей степени накапливается в организме во внутренних органах, в том числе печени, чем в легочной ткани.

Необходимо также отметить, что важность и актуальность проблемы ТУЭ и Am-241 обусловлены и тем, что опубликованные недавно экспериментальные данные о метаболизме и клиренсе ТУЭ в организме, с чем совпадают наши результаты исследования распределения в органах и тканях животных из зон радиоактивного загрязнения, свидетельствуют о необходимости пересмотра в сторону увеличения дозовых коэффициентов для изотопов Pu и Am-241, а следовательно, и радиационных рисков.

Указанные и другие факты требуют дальнейшей разработки, так как важны для прогноза и проведения защитных мер в сельскохозяйственном производстве и сохранении здоровья населения. А это связано с необходимостью учета многих факторов и их объективизации, происходящими с годами, по мере получения новых знаний пересмотром многих нормативных актов и критериев в сторону их ужесточения, отсутствием достаточно эффективных способов снижения отдаленных последствий действия радиации и т. д.

Безусловно, среди всех последствий Чернобыльской катастрофы наиболее важны медицинские. Полученные за прошедшие годы после аварии многочисленные данные свидетельствуют о серьезных нарушениях

состояния здоровья у всех категорий населения, подвергнувшегося воздействию Чернобыльской катастрофы — ликвидаторов, эвакуированных и проживающих на загрязненных территориях. При этом рост показателей заболеваемости отмечается по всем основным классам болезней органов кровообращения, дыхания, пищеварения, эндокринной, нервной, мочеполовой и других систем. Различия между этими категориями имеют место лишь в частоте заболеваний по отдельным системам, а также зависят от величины дозы облучения.

Важным вопросом является установление взаимосвязи между радиационным фактором, дозой облучения и заболеваемостью. Здесь частично пройден, но еще не закончен по сей день сложный путь. Впервые только в ноябре 1995 г. Всемирная организация здравоохранения уже признала наличие в Беларуси радиационно обусловленной патологии в отношении рака щитовидной железы. Неясно, сколько еще потребуется нам времени, чтобы доказать радиационно обусловленное возникновение иной патологии.

Наше мнение по этому вопросу заключается в том, и это подтверждено экспериментально, что в основе роста патологии во многом лежит радиационный фактор, который обуславливает нарушение обменных процессов и функций важнейших систем организма — иммунной, эндокринной, сердечно-сосудистой и др., что является в последующем основой развития патологии.

Несколько слов о риске для состояния здоровья. Имеются ввиду, прежде всего, показатели риска развития патологии. Уже на примере рака щитовидной железы все убедились, что риски возникновения болезней и смертности при радиационном воздействии занижены. Еще большая неясность при хроническом облучении в малых дозах.

Последнее признано и на проходившем в 1996 г. в Вене IX Международном конгрессе по радиационной безопасности, когда было заявлено о необходимости пересмотра рисков для рака щитовидной железы, молочной железы, внутриутробного развития плода, а это один из самых опасных периодов.

Оценивая прошедшие послеаварийные годы с позиции науки, можно сказать, что было обеспечено прохождение первого, начального этапа после аварии и что сейчас мы переходим в длительную, затяжную стадию отдаленных последствий. К сожалению, ни мы, ни мировая наука не располагаем объективными критериями прогноза отдаленных последствий. Как было показано выше, величина этих последствий во многом не уменьшилась, а возросла и продолжает увеличиваться. Поэтому роль науки, контактов с японскими коллегами на данном этапе еще более возрастает. Это то направление наших работ, которое стопроцентно востребует жизнь. Ошибочные представления здесь скажутся большими потерями, в том числе и здоровья населения.

Косино Го (Токио – Минск)

ЛИТЕРАТУРА ЯДЕРНОЙ ЭПОХИ:

АЛЕСЬ АДАМОВИЧ И ОЭ КЭНДЗАБУРО

Беларусь с Японией связывают сходные трагедии — Хиросима, Нагасаки и Чернобыль. В качестве потерпевшего и свидетеля оба народа имеют право и обязанность высказаться о том, что случилось и что угрожает нашему будущему. В данной статье мы сравниваем двух писателей, которые всегда активно ставили проблемы ядерной эпохи в своей деятельности и творчестве. Это Алесь Адамович и Оэ Кэндзабуро.

В августе 1963 г. молодой писатель Оэ посетил Хиросиму, чтобы осветить очередной массовый митинг в годовщину трагедии атомной бомбардировки. Но там он увидел, как подготовительный комитет митинга стоит перед кризисом, причиной которого был проект заявления «Против ядерного оружия всех государств». Дело в том, что члены Коммунистической партии Японии настаивали на поддержке ядерного вооружения в социалистических странах и требовали вычеркнуть из заявления выражение «всех государств». В результате, движение за мир в Хиросиме и Нагасаки раскололось на два разных объединения. Политическое противостояние Советского Союза и Китая также отбросило неприятную тень на международный митинг. Оэ в своей известной книге «Записки о Хиросиме» пишет: «В этот день много заседаний в Хиросиме. [...] В этих политических заседаниях я чувствую себя как случайный чужой путешественник. Я там только бегаю по конференц-залу. Но когда выхожу оттуда, я сразу встречаюсь с новой и истинной для меня Хиросимой». Автор, стараясь дистанцироваться от политики, с уважением описывает либо пострадавших от атомной бомбежки, молящихся, чтобы трагедия больше не повторялась, либо врачей, ведущих бесконечную борьбу с неизлечимой болезнью от радиации.

Дистанцирование Оэ от политики часто подвергалось осуждению со стороны политиков как правых, так и левых, которых не удовлетворял пацифизм писателя. Его роман «Записки пинчраннера» является гротескной комедией, где левые

и правые радикалы поднимают шум вокруг украденного из атомной станции плутония.

В 80-е гг. белорусский писатель Алесь Адамович также начал выступать за ликвидацию ядерного оружия всех государств. Так как мощь атомных бомб слишком большая, способная уничтожить даже все человечество, очевидно, что и производство и использование апокалипсического оружия не оправданы. Кто начнет, представители какой идеологии — значения не имеет, ибо ядерная война ведет к концу всей земной цивилизации. В разговоре с капитаном подводной лодки, вооруженной ядерными боеголовками, писатель спрашивает: «Если половина мира уничтожена ядерной атакой врага, то нажмете ли вы кнопку для ответного удара, чтобы снести еще половину земли?..» Капитан отказался от ответа, а сам Адамович сказал: «Я бы не нажимал». У нас в Японии в далеком прошлом самураи обязаны были отомстить за своих родителей или государей, убитых врагом. Но подобная логика времен феодализма, конечно же, в нашу ядерную эпоху устарела. Адамович цитирует горделивое высказывание одного советского генерала: «Допустим, в результате ядерной войны останутся только десять человек. Если останутся советские люди, то это хороший результат».

Нельзя назвать чернобыльскую аварию иначе как жестокой иронией истории, так как авария нанесла огромный урон Беларуси, родине писателя, который одним из первых выступил за ядерное разоружение. После чернобыльской трагедии Адамович два раза посетил Японию. В конце апреля 1990 г. в годовщину аварии он участвовал в антиядерном митинге в Токио и потом посетил Нагасаки. В ноябре того же года он снова оказался в Стране восходящего солнца по приглашению съемочной группы японско-советского совместного фильма «Послание будущему». Сценарий фильма основывается на реальных исторических событиях. В 1960 г., когда в Японии свирепствовал полиомиелит (детский паралич), Советский Союз предоставил ей дефицитную вакцину в качестве гуманитарной помощи. Японская сторона решила отблагодарить за оказанную 30 лет назад помощь поддержкой пострадавших от чернобыльской аварии. Собранные денежные пожертвования суммой в миллион йен Адамович сам привез в Беларусь в карманах и передал в лечебные учреждения. В Японии писатель несколько раз выступал с докладами и дал ряд интервью. Он одним из первых подробно сообщил японцам о последствиях трагической аварии, в особенности о ситуации в Беларуси. Деятельность писателя послужила толчком к развитию «чернобыльского» гражданского движения в Японии.

Многие живут спокойно даже при совершенно ненормальных обстоятельствах, когда реально существует такое количество ядерных боеголовок, которое способно уничтожить человечество многократно. И наоборот, те, кто не может быть спокойным, часто считаются ненормальными. Так, в фильме Акира Куросава «Записки живого существа» герой, боясь

грядущей ядерной войны, попытался скрыться за границей — сначала эмигрировать в Южную Америку, потом уже улететь в космос, но, в конце концов, попал в психиатрическую больницу. В романе Мисима Юкио «Красивая звезда» обычная семья: родители, сын и дочь — вдруг стали ощущать себя инопланетянами, призванными спасти человечество от ядерной войны. Они даже вели онтологическую борьбу с другими инопланетянами, воплощающими зло.

Оэ Кэндзабуро в рассказе «Лесной отшельник ядерного века» из серии «Дай Бог нам пережить наше безумие» также описывает персонаж соответственно тип «сумасшедшего, говорящего правду». Человек живет один в лесу. Стариком, начитавшимся выброшенных газет, овладела странная апокалипсическая мысль. В деревенский праздник он, весь покрытый ветками и листьями (в наряде духа леса) появился перед людьми. Лесной отшельник бросился в костер и погиб в огне, бесконечно повторяя следующие слова: «В ту пору, когда взрываются атомные бомбы, и все вокруг покрывается смертоносным, радиоактивным пеплом, и волны радиации текут во все стороны и пожирают людей, домашних животных и культурные растения, во всех городах и деревнях, лес переживает удивительное обновление, [...] ибо яд радиации и радиоактивного пепла, поглощенный листвою деревьев, лесными травами и болотным мхом, становится мощью леса. [...] Если вы хотите выжить в атомный век, бегите из городов и деревень в леса, сливайтесь с мощью леса».

А. Адамович также вывел образ «сумасшедшего, говорящего правду» в статье «Заглядывая в день грядущий». «Вообразим большой дом, на балконах люди, кто читает, кто чай пьет, с детьми забавляется, а внизу бегают человек, руками взмахивает, орет что-то, вытаращив глаза. И нам дано, известно, что кто-то из них безумен. Кто же. Ну, конечно, тот, что бегают вокруг дома и кричит, вращая глазами». Но на самом деле под дом заложена миллионнотонная взрывчатка, и никому неизвестно, когда она взорвется. Безумными оказались те, которые «спокойно распивают чай на балконах и осуждающе-весело посматривают на человека, мечущегося внизу». Самого писателя, смело высказывавшего правду, хотя и не объявляли сумасшедшим, но иногда называли «врагом народа».

И Адамович и Оэ уловили критические обстоятельства ядерной эпохи и отразили их в своих произведениях по-разному, по-своему. Их разные взгляды и восприятия на апокалипсическую ситуацию мира мы рассмотрим на примере произведений этих писателей: «Последняя пастораль» Адамовича и «Сальто» Оэ.

В романе «Последняя пастораль» описывается мир после ядерной войны. На острове, окруженном стенами радиоактивных облаков, два уцелевших человека, мужчина и женщина, живут в наготе, подобно Адаму и Еве. Вообще первая половина романа с идиллическим настроением напоминает Книгу Бытия, если закрывать глаза на вещи «не к месту» (железная дверь

противорадиационного убежища, мутанты-животные и так далее), как это старается делать героиня. Роду человеческому, погубившему себя из-за глупого противостояния, Бог Творец дал последний шанс на возрождение человечества. Именно «вторая попытка» является сутью сюжета «Последней пасторали». Но с появлением «третьего» возникает конфликт между мужчинами из-за единственной женщины. Они решили драться на дуэли с пистолетами так же, как человечество уничтожило себя ядерным оружием. «Вторая попытка» кончается провалом, и спасения не будет. В развязке романа идиллическая картина Книги Бытия заменяется сценой апокалипсиса, где радиоактивный ураган уничтожает всех оставшихся в живых.

При этом образ третьего (черный американец) усложняет план «Последней пасторали». Он сначала представляет интересы капиталистического лагеря, но в разгаре кризиса обнаруживается его злоба против всех развитых стран мира, включая и СССР и США. По мере развития сюжета конфликт Запада и Востока переходит в противостояние Юга и Севера, что напоминает международную ситуацию после нью-йоркского события 11 сентября 2001 г.

В романе на первый план выдвинуто понятие «сюжет». Заглавие «Последняя пастораль» определяет жанр произведения. История человечества уподобляется пьесе, написанной Великим Драматургом, то есть Богом. Интересно, что даже действующие лица обсуждают и угадывают, к какому жанру относится пьеса, в которой они сами играют свои роли. «Для пасторали нужны пастухи, пастушки. А мы с вами? Хотя после случившегося нет более мирных пейзажей, чем мы с вами»¹. По словам дочери писателя Наталии Александровны, название романа менялось несколько раз, и последним вариантом была «Последняя пастораль Великого Драматурга».

Герой романа пытается угадать, какое будущее ожидает их по сюжету Великого Драматурга. Но в этой «пьесе» сюжет развивается не только по сценарию Бога, но и в зависимости от выбора персонажей. «Ну а Великий Драматург, он заранее все знает? Тогда это ему неинтересно. [...] Если творит, значит, открывает ему самому неведомое. Элементарное условие» (С. 580). Так, героиня выбирает одного из мужчин. Брошенному ей герою «тоже оставлен выбор» (С. 580) — это выбор борьбы с третьим. Так как по его представлению третий утратил из-за радиации способность к продолжению рода, то судьба потомков (то есть, будущего человечества) зависит от выбора героя. Он с иронией размышляет: «Великий Драматург демократичен, всегда оставлял нам выбор» (С. 580). В эпизоде, где он ищет однажды выброшенный пистолет, часто встречаются слова «сюжет» и «выбор».

Выбор персонажей оказывает влияние на сценарий Бога так же, как их поступки могут приносить изменения в природе. После первой любовной

---

¹ Адамович А. Последняя пастораль: Повести. М., 1989. С. 544. (Далее страницы этого издания указаны в тексте в скобках.)

ночи мужчины и женщины вдруг весь остров оказался покрыт странными желтыми цветами. Когда она выбрала жизнь с третьим, скрывшаяся луна снова появилась на небе. Наконец, когда действующие лица выбрали борьбу за женщину (для оставшихся людей это равняется по масштабу уничтожению в ядерной войне), радиоактивный ураган поглотил остров. В романе Адамовича персонажи и Великий Драматург, человек и природа, «выбор» и «сюжет» соотносятся между собой, как микрокосмос и макрокосмос.

Иначе говоря, авторское право человеческой истории принадлежит Богу, но развязка определяется поступками каждого актера. Адамович вычеркнул слова «Великого Драматурга» из заглавия «Последней пасторали», возможно, для того, чтобы подчеркнуть ответственность действующих лиц. Если человечество погибает из-за ошибки данного своего выбора, то оно должно выжить в результате другого выбора. Так что «вторая попытка» становится темой романа. Великий Драматург бесконечно спрашивает: «Если бы вы сделали другой выбор?»

Если «Последняя пастораль» Адамовича является постъядерной антиутопией, то «Сальто» Оэ Кэндзабуро можно назвать историей-поиском утопии в ядерную эпоху. Роман написан после черновильской аварии и террористического акта религиозной секты Аум-сенрикё. Действующие лица либо душевно травмированы, либо предчувствуют конец света. Они собираются вокруг харизматической личности, называемой Патроном, и образуют религиозную общину. Патрон объявляет о приближении последних минут и призывает людей к покаянию. Однако радикализованная часть верующих спланировала взрыв атомной станции с целью ускорения апокалипсиса. Для того чтобы остановить террористический замысел, Патрон по телевидению заявил, что вся его деятельность была просто плохой шуткой. Событие называлось «Сальто». Через 10 лет после этого «сальто» новые и старые верующие собираются снова и пыгаются в лесу, на острове Сикоку, организовать религиозную общину.

Если в романе Адамовича главная тема — это «вторая попытка» после конца света, то в «Сальто» ключевым словом является «покаяние» перед концом света. Патрон предвидит грядущее уничтожение человечества и требует от людей покаяния. Но, тем не менее, гибель неизбежна. Спокойная встреча своего конца с чувством покаяния и в стремлении постичь глубину знания воспринимается как спасение.

В отличие от Великого Драматурга Адамовича, в романе «Сальто» Бог не олицетворяется. Патрон видит Его в своей медитации как целостную космическую информацию — от глубокого прошлого до отдаленного будущего: «Блестяще-белый предмет не торчит в пространстве, а образует бездонную впадину. Впадина в целом представляет собой огромную веретенообразную сеть. Многослойная сеть служит экраном, отражающим сразу весь человеческий мир от начала до конца, и каждое звено в сети

развивается в настоящем. [...] Эту огромную веретенообразную впадину в целом можно называть Богом»².

Патрон после этого видения понял неизбежность гибели человечества и начал проповедовать, что ее необходимо принять вместе с покаянием. Ученики-радикалы думают, что знающие о будущем событии могут переделать его, но их стремление порождает такой фанатическо-гротескный замысел, как взрыв атомной станции. В кульминации романа группа женщин, в свою очередь, пытается совершить коллективное самоубийство, считая его своеобразным покаянием. Трагедию едва удалось предотвратить, подменив яд слабительным. Комическая сцена, когда приличные женщины бросаются в туалеты, придает ощущение катарсиса мрачному настроению апокалипсического романа. Но зато Патрон пожертвовал собой якобы за своих верующих, сгорев на костре. В романе Оэ показывается, что террор и самоубийство никогда не приносят спасения. Вопрос — как относиться к концу света — решается только в глубине души человека.

Подобная мысль встречается во многих произведениях писателя. Так, в научном-фантастическом романе «Лечебная башня» руководитель будущего мира, постепенно умирающего в результате радиации, применяет программу планомерного экономического и технологического «падения». Герой романа «Объяли меня воды до души моей», считающий себя доверенным лицом деревьев и китов, замыкается в ядерном убежище вместе со своим слабоумным сыном, чтобы спокойно встретить конец света.

«Если через час начнется последняя мировая война, то до того, как палящий жар ядерного взрыва и ударная волна достигнут города, он, употребив все свое хладнокровие и упорство, которые человек ради такого дня накапливает в течение жизни, должен, пробираясь между мечущимися в панике жителями, вместе с Дзином пешком вернуться домой. И вдвоем с сыном, невзирая на гибель человечества, спокойно ждать, пока деревьям и китам будут предоставлены законные права. Когда от безумного жара зашверкают бетонные стены и взрывная волна достигнет ушей Дзина, Исана услышит шепот ребенка: «Это конец света»³.

Сюжет «Последней пасторали» свидетельствует, что конец света происходит по причине собственного вольного выбора человечества. Но, с другой стороны, это означает, что оно может по своей воле выбрать другую развязку, даже счастливую. Согласно этой логике все возможные варианты выбора должны быть опробованы, пока не будет получен нужный результат. Здесь отношение к концу света является активным и открытым. Однако в романе «Сальто» последние минуты наступают неизбежно, независимо от человеческой воли и выбора. Вмешательство в неизбежный процесс

² Оэ Кэндзабуро. Тюгаэри (Сальто). Токио, 1999.

³ Оэ Уэндзабуро. Избранное. М., 1978.

дает только негативные последствия. Спасение-покаяние можно найти только в мире души. Здесь отношение к концу света является пассивным и закрытым.

Хотя в основу обоих произведений заложены противоположные мировоззрения, мы можем наблюдать также их сближение. Так, в романе Адамовича «вторая попытка» так или иначе проваливается, и человечеству снова приходит конец. С виду каждое действующее лицо имеет право на свободный выбор, но в то же время оно определено сюжетом Великого Драматурга, что порождает некую покорность судьбе — фатализм, как будто человек не в силах избежать катастрофы. Напрашивается такая мысль: с одной стороны, необходимы все возможные усилия для предотвращения критической ситуации, но, с другой, следует признать безысходность обстоятельств ядерной эпохи.

В произведении Оэ впечатляет та сцена, где пожилой человек, долго проживавший на Западе (скорее, под влиянием западного экзистенциализма), перед своей смертью рассказывает молодому лидеру общины восстановленного храма: «Может быть, не надо Бога, лучше быть свободным». Патрон также после своего «сальто» проповедует новое учение, согласно которому их новый храм будет храмом антихристовым. Он должен протестовать против Бога и повторять ошибки ради того, чтобы в свете появилось истинное покаяние. Можно полагать, что хотя гибель человечества неизбежна и при этом человек совсем бессилён, но (либо именно поэтому) протест против безысходности ситуации может свидетельствовать о человечности свободного человека.

В своем выступлении в Японии Адамович сказал, что после появления ядерного оружия «человечество стало смертным». Это означает, что человечество по природе является бессмертным и мы должны вернуть себе бессмертье. А по японскому традиционному мировоззрению, наоборот, все существующее ныне должно исчезнуть когда-нибудь, рано или поздно, включая самоё человечество. Оэ Кэндзабуро делает из этого следующее заключение: в ядерную эпоху человечество должно протестовать против своей природной смертности. Алесь Адамович и Оэ Кэндзабуро по натуре, по стилю и по вкусам абсолютно разные писатели. Но их противоположные мировоззрения успели приблизиться и пересечься. На наш взгляд, такой сдвиг произошел на фоне резко возрастающей возможности ядерного апокалипсиса после Хиросимы, Нагасаки и Чернобыля, в результате чего противоположные точки зрения вынуждены становиться все более взаимодополняющимися.

Автор статьи выражает глубокую благодарность за оказанную помощь и предоставленные материалы об А. Адамовиче дочери писателя Наталье Александровне.

Галіна Адамовіч (Мінск)

ПАНТЭОН ЖЫВЁЛЬНАГА СВЕТУ Ў ЭПІЧНАЙ ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСКАГА І ЯПОНСКАГА НАРОДАЎ

Аднойчы людзі прапанавалі склікаць кангрэс усіх жывых істот, што жывуць на Зямлі. Яго ўдзельнікамі павінны стаць наступныя дэлегаты: ад хітруноў — ліс, ад дурняў — вол, ад пакорлівых — баран, ад ганарыстых — паўлін і г. д.

У канцы спіса людзі сціпла дапісалі сябе: ад багоў — Чалавек.

(З прыавесці чэшскага пісьменніка Н. Фрыда)

На Зямлі, па розных падліках, існуе ад 1,5 да 2 млн. відаў жывёлаў (пераважная большасць з іх — насякомыя).

У навуковай літаратуры ўстойлівы тэрмін «пантэон» — вышэйшы ўзровень, у т. л. жывёльнага свету як аб'екта міфалагічнай сістэмы. У розных кантэкстах пантэон уяўляе сабой парадыгму заморфнага кода і выступае ў якасці сістэмы сімвалаў класіфікацыйнага ланцуга, адпаведных рознаўзроўневай структуры прыроднага і чалавечага светаў.

Калі ўжываць паняцце «пантэон» ва ўсёй парадыгме значэнняў, мае сэнс аднавіць «вертыкаль» піраміды, пачынаючы са значэння «ўсіх багоў» і завяршаючы «знакамітымі людзьмі» як сацыяльна значнай верхушкі гэтай піраміды. Ад «усіх багоў» у дадзеным выпадку выступае жывёльны свет, створаны «не чалавекам».

Жывёлы — божыя, і, значыць, яны ў «пантэоне» павінны быць усе — як «божыя дзеці».

Прыгадаем беларускую казку «Ластаўкі», запісаную А. Сержпутоўскім (Ластаўка — «божая птушка», бо яны, ластаўкі, баранілі Ісуса Хрыста, якога людзі задумалі ўскрыжаваць).

Калі зыходзіць з такой агульнай пазіцыі, сапраўды ўсе жывёлы вартыя быць у «пантэоне», г. зн. усіх «грэх чапаць», як тых ластавак. Кожная з жывёлаў, птушак, насякомых займае сваё месца ў свеце, прыносячы карысць калі не чалавеку, дык

прыроднаму асяроддзю. Кожная варта быць абароненай, як і чалавек. Кожная мае права на жыццё, на прыроднае асяроддзе для свайго распаўсюджвання. Гэта — калі абпірацца на асветніцкі ідэал «свабоднага», «прыроднага» чалавека і пашыраюць яго ў межах усёй прыроды.

З другога боку, у «пантэоне» прадстаўлены найбольш знакамітыя. Па сутнасці, у эпічнай творчасці народаў свету мы наўрад ці знойдзем гэтыя 1,5–2 млн. відаў жывёлаў. У ёй сустракаецца даволі абмежаваная колькасць насякомых, птушак, рыб, жывёлаў.

Таму ўсе яны — таксама «пантэон».

Агульнымі для беларускага і японскага народа з'яўляюцца жывёлы, якія пашыраны па ўсім свеце: сабака, воўк, ліса, мядзведзь, заяц, жораў, крум-кач, сава, верабей, мыш, павук і інш.

Але пэўныя прадстаўнікі фауны сустракаюцца ў эпасе нашых народаў менавіта ў якасці прадстаўнікоў свайго асяроддзя. Так, для японцаў малпа, чарапаха, медуза — «этнічныя» насельнікі радзімы. У той жа час гэтыя звяры ёсць і ў беларускіх казках — у тым выпадку, калі герой трапляе ў далёкія землі, прайшоўшы праз мора і горы, адолеўшы шматлікія перашкоды.

Леў, цар звяроў, не жыве ў беларускіх лясах. Але ён ёсць у нашых казках. «Чаму леў уцёк з нашай стараны?» Гэтая казка запісана М. Федароўскім у канцы XIX ст. Казка, змест якой не толькі павучальны, але і надзвычай актуальны.

«Ішоў адзін чалавек у лес па дровы, ажно спатыкае льва:

— Які я?

— Аг, — кажа чалавек, — які ты? Спераду, як хорт, а ззаду, як чорт!»

Не толькі актуальна, але і звыш сучасна гучыць адказ чалавека на пытанне іншай жывой істоты: якім ты мяне ўспрымаеш, хто я для цябе (пытанне, якое не агучваецца, але пастаянна ўзнікае збоку некарэнных жыхароў да тых, хто пастаянна жыве на гэтай зямлі). Як груба, як абразліва прагучаў адказ чалавека. Потым секануў чалавек льва сякераю па лбе, як той і прасіў. Праз год загаілася рана, але, як сказаў леў чалавеку:

«... гэта рана загаілася, а тыя словы, што ты на мяне сказаў, не загаіліся».

Дык ці ўмеем мы чытаць дзіцячыя казкі? Ці разумеем іх глыбокі сэнс? Ці навучыла нас казка чаму-небудзь?

Здаецца, адказ адзін — зразумела, што так, навучыла, так, разумеем. Але па вялікім рахунку, у звычайных, побытавых адносінах — не.

І далей. Купіў па просьбе льва чалавек некалькі гарцаў мёду і гарэлка і напай ільва. Напіўся леў хмелю, што п'е чалавек, стаў п'яным і шмат глупства нарабіў. І кажа чалавеку:

«Пайду я ўжо да такога краю, дзе хмелю няма.

Пабег, і з той пары ў нас іх няма».

Вось такая яна, беларуская казка.

Акрамя жывёлаў, якія рэальна існуюць у нашым свеце, ёсць пэўная колькасць міфалагічных істот, што дажылі да нашага часу са старажытнасці. У той час, калі шматлікія іншыя жывёлы, якія існавалі раней, ушчэнт вымерлі.

Вадзянік — з шэрагу такіх істот. У Беларусі вадзянік — уладар вадаёмаў. Яго ўяўлялі ў вобразе старога з доўгімі валасамі зялёнага колеру, увесён у ціне і водарасцях. Вобраз вадзяніка шырока вядомы і ў фальклору, і ў літаратуры Беларусі. Прычым, фальклорны вадзянік з'яўляецца марскім царом (у чарадзейных казках).

У японцаў тыпалагічна падобны нашаму вадзяніку гаспадар віра — жахлівы змей, або дракон, які з'ядае людзей. У казцы «Верныя сябры» рыба ўюн уратавала дзяўчынку ад смерці. У другой казцы («Грушы нара») жахлівы змей, які паяўляецца з глыбіні, ураз праглынае сваю ахвяру. Але яго забівае адважны малодшы сын.

Чэрці вядомыя і ў японцаў і ў Беларусі. Яны шкодзяць чалавеку, рабуюць яго, маюць шмат нарабаванага, ладзяць гулянкі і г. д. (японскія казкі «Маматаро», «Чортава смала», беларускія «Падчарыца і чорт», «Чорт і баба», «Чорт-злодзей», «Паляшук і чорт», Чортава балота» і інш.). Але чалавек разумнейшы, хітравейшы за чорта, якога ён перамагае і даволі часта з дапамогай верных сяброў-звяроў (японская «Як чэрці старога вылечылі», беларускія «Як Іван чарцей перахітрыў», «Як мельнік чорта надуваў»).

Дракон — істота надзвычай цікавая. У мастацкай свядомасці беларусаў дракон, або цмок асацібіруецца з пачварай а 3-х, 6-, 9-, 12-ці галовах, якая прыносіць шкоду чалавеку, але якую перамагае герой (казкі «Васька-Папялышка», Пакацігарошак», «Чавалай», «Як Васіль змея перамог» і шмат іншых).

У японцаў Дракон (з влікай літары, як часам і Цмок у беларусаў) — гэта уладар, які кіруе ў моры (марскі Дракон) (казкі «Медуза і малпа», «Урасіма Таро»). Гэта і сімвал урадлівасці: не выпадкова найвялікшая каштоўнасць, якая так зачаравала маладога рыбака Урасіма Таро ва ўладаннях Дракона, — сад.

«Але сапраўдным цудам быў палацавы сад! На ўсходнім баку яго, як вясной, распускаліся пяшчотныя кветкі вівіны і слівы, з густога ізумруднага лісця даносіліся салаўіныя трэлі. На паўднёвым баку панавала лета: буйна раслі травы, стракаталі цыкады і конікі. На заходнім баку сада ціха шалясцелі барвовыя лісты клёна і пышна цвілі хрызантэмы — там стаяла залатая восень. А на паўночным баку саду была зіма: дрэвы танулі ў снезе, звонкім празрыстым льдом былі скаваныя рэкі і ручаі».

Сад, расліны — чарадзейныя, магічныя вобразы. У Японіі пераходзячае значэнне маюць традыцыйныя святы. Так, пра народны звычай захапляцца кветкамі раслінаў і дрэваў, якія цвітуць, згадваецца ў казцы «Верныя сябры». Мачаха пасылае падчарку на згубу ўглыб гор любавання кветкамі, туды, дзе ў глыбокім віры жыве змей.

Беларусы не заўсёды адэкватна ўспрымаюць вобразы саду, квітнеючага дрэва як найвялікшыя каштоўнасці, што апяваюцца ў казках. Чалавек, які жыве ў вёсцы, амаль не звжае на прыгажосць навакольнага свету, заціснуты неабходнасцю цяжка працаваць на гэтай, такой прыўкраснай зямлі, змушаны шукаць грыбы-ягады ў лесе, колер якога заўсёды непаўторны, мяняецца нанова з кожнай парой года. У нашым, заходнім, светаадчуванні, якое прадстаўлена ў казках, найвялікшымі каштоўнасцямі часцей з’яўляюцца каштоўнасці матэрыяльныя — багацце Сэзама («Сузама» з аднайменнай казкі), захаваныяклады, зачараваныя скарбы, нажытае чортам, маёмасць суседа, грошы багацея і г. д. Гэта сапраўды ў пэўных выпадках праступае на першы план.

Але ж беларуская казка паказвае і сцвярджае сапраўдныя духоўныя каштоўнасці, якія адпавядаюць лепшым чалавечым якасцям. У Японіі любуюцца квітнеючым дрэвам. У беларусаў захапляюцца дзявочай прыгажосцю. Зразумела, што дзявочай прыгажосць — яна ўсюды прыгажосць. І ў японскіх казках таксама. Тут мы вельмі падобныя. Але і розныя. З другога боку, у гэтым вобразе саду з краіны Дракона бачыцца шмат агульнага ў адухаўленні, асвятленні прыроды. І для беларускай мастацкай свядомасці ўласціва абагаўленне прыроды, глыбокае разуменне яе магутнай першаснай, стваральнай ролі ў жыцці і дзейнасці чалавека, прастаты і някідкасці яе прыгажосці.

У японскіх казках ёсць і невядомыя беларусам тэнгу (крылатая пачвара са смешным доўгім носам) («Веер тэнгу»), антрапаморфная пачвара — манах-велікан з трыма вачыма, двума клыкамі і адной нагой («Бязвокая пачвара»). Мабыць, японцы не ведаюць уласна беларускіх пачвар ці незвычайных істот: меднае чудавішча (з аднайменнай казкі, запісанаў Е. Раманавым у канцы XIX ст. у Чавускім пав.), Оха («Пра Оха і залатую табакерку») і інш.

Але такая невядомасць можа быць пераадолена зусім проста: варта толькі перакласці японскую казку на беларускую мову, а беларускую — на японскую. Тады маленькія беларусы будуць аднолькава баяцца адных і спачуваць другім, а маленькія японцы будуць хвалявацца, чытаючы пра двубой Кацігарошка з Цмокам, зайздросціць сіраціне, якому Ох падараваў цудадзейную залатую табакерку.

Пераклад не толькі збліжае народы. Пераклад утварае адзіную прастору: казачную — для дзяцей, творчую, жыццядзейную — для дарослых. Існаванне такой прасторы натуральна. Як натуральнае ў дзяцінстве мы ўспрымаем казкі розных народаў, не адчуваючы межаў паміж рускімі і японцамі, паміж беларусамі і латышамі...

Казка на ўсіх адна. І яна — вечная. Гэтую казку нам падарылі ў дзяцінстве, і, становячыся дарослымі, мы адыходзім са свету казкі ў дарослы свет. Толькі ці варта пакідаць цудоўны свет казкі ў далёкім дзяцінстве? Ці не варта нам узяць казку з сабой — як найвялікшую каштоўнасць? Як

найвялікшымі каштоўнасцямі для нас з'яўляюцца сад і кветка, дзясочая прыгажосць і вернасць сяброў. Узяць казку з сабой і захоўваць яе ўсё жыццё, навучаючыся ад яе спагадлівасці, мудрасці, беручы ўменне пастаяць за сябе і за іншых. Таму што казка — гэта вечны і мудры настаўнік. Хаця Дзень настаўніка мы адзначаем толькі раз у год. Як раз у год, можа, і звяртаемся да казкі.

На жаль.

Відавочна, што чарадзейныя істоты, што прысутнічаюць у казках розных народаў, народжаны ў выніку неадназначных адносін чалавека да свету, як станоўчых, так і адмоўных пачуццяў, з якімі ён успрымае і дзейнічае ў ім.

Беларуская казка, запісаная А. Сержпутоўскім, «Страх», аднаўляе атмасферу такога пачуцця. Крыкі птушак, жывёл ноччу ў лесе чалавек успрымае як голас чорта. Раніцай герой зразумеў прычыну сваіх страхў, але ж само пачуццё страху перад невядомым так і засталася.

Пазнаючы свет, народ перастварае крыніцы сваіх пачуццяў і перажыванняў, шляхі свайго пазнання ў фантастычным сюжэце. Этыялагічныя міфы звязаны з гісторыяй паходжання — багоў, чалавека. У казках беларусаў і японцаў этыялогія набывае прыватны характар, калі асноўны сюжэт з'яўляецца тлумачэннем той ці іншай адметнасці, характэрнай прыкметы звера, птушкі, іншай істоты.

Японскія казкі тлумачаць: чаму медуза мае характэрнае для яе аблічча. «...У тых далёкія часы медуза была зусім не такой, як сёння. Былі ў яе і косці, і дужыя лапы, і магла яна не толькі плаваць, але і па зямлі поўзаць, як чарапах» («Медуза і малпа»). У тых ж далёкія часы і крумкач меў іншую афарбоўку. Вялікі шчогаць, крумкач захацеў мець самы прыгожы колер. Свайой ён быў пафарбаваны так, што «з галавы да самага кончыка хваста стаў чорным-чорным, і не зразумець нават, дзе вочы, дзе нос!» («Сава і крумкач»).

Беларускія казкі маюць тыпалагічна падобныя сюжэты. «Ці ведаеце, скуль узяўся мядзведзь? Мядзведзь перш быў такі ж самы мужык, як і ўсе мы гарапашнікі» (зборнік А. Сержпутоўскага, казка «Мядзведзь»). Гэтая казка ўяўляецца надзвычай архаічнай, таму што ў ёй апавядаецца не столькі пра пэўныя асаблівасці вонкавага выгляду жывых істот, колькі пра паходжанне самой істоты. Цікавым і актуальным з'яўляецца ў гэтай казцы тое, што яе сюжэт мае адваротны кірунак таму, што сцвяржала на працягу стагоддзяў навука: чалавек пайшоў ад жывёлы. У беларускай казцы выразна сказана: жывёла паходзіць ад чалавека. Прыгадайма сучасныя меркаванні даследчыкаў: малпа паходзіць ад чалавека, а не наадварот (кніга А. Бялова «Антрапалагічны дэтэктыў»). Адна з разгадак выяў чалавека са звярынымі часткамі цела, што дайшлі да нас у наскальным жывапісе, заключаецца, на думку сучасных даследчыкаў, у тым, што з магчымых варыянтаў будучага

чалавечага аблічча кімсьці быў абраны адзін — такі выгляд, які чалавек мае сёння. Ці не з'яўляецца гэта прыкладам таго, што казка (у дадзеным выпадку — беларуская) змяшчае найглыбінныя веды пра чалавека і свет, здабыты старажытнымі людзьмі, захоўвае і перадае сілу і надзвычайную магутнасць чалавечага розуму, сведчыць пра тое, што ў духоўным свеце чалавекам зроблены такія адкрыцці, якія па часе апярэджаюць адкрыцці навукоўцаў розных часоў і народаў?!

У казцы (са зборніка А. Сержпутоўскага) «Бусел» расказваецца, што і гэтая птушка паходзіць ад чалавека, якога Бог ператварыў у бусла за непаслухмянаства, каб той збіраў усялякіх гадаў, якіх ён, чалавек, выпусціў з гаршка, не паслухаўшы загаду Бога.

Зааморфныя, з аднаго боку, а з другога, антрапаморфныя выявы жывёлы-чалавека вядомыя ў культурнай спадчыне абодвух народаў. Адною з праяў гэтага адзінства чалавека і жывёлы з'яўляецца вандроўны сюжэт пра пярэваратняў, пашыраны ў эпічнай творчасці беларускага і японскага народаў.

Найбольш шырока, магчыма, у японскіх казках сустракаецца вобраз лісіцы-пярэваратня. Лісічка-пярэваранець дапамагае чалавеку, які яе ўратаваў ад смерці, разбагаець. Гэта ўдзячная лісічка ператвараецца ў кацёл (рэч хатняга ўжытку), вараного каня, маладую прыгажуню («Удзячнасць лісічкі»). У казцы «Манах і ліса» лісіца ператвараецца ў прыгожую дзяўчыну, але аказваецца падманутай хітрым манахам. Храмая лісічка з аднайменнай казкі, наадварот, перахітрыла лісіц, якія насмяяліся з яе нязграбнасці, і адпомсціла ім за крыўду.

У беларускіх казках пярэваранець часцей за ўсё паўстае ў вобразе ваўкалака: чалавек ператвараецца ў ваўка, каб нашкодзіць чалавеку. А лісіца, выдаючы сябе за іншага, паказана ў вызначальным для яе ўстойлівым тыпе. Яна — хітрая («Лісічка-сястрычка і воўк», «Ліса-каталічка», «Дзяцел, воўк і ліса», «Ліса і цецярук» і інш.). У той жа час, хаця і зрэдку, яна можа быць добрай сяброўкай, вернай ахоўніцай, напрыклад, авечкі, якая адбілася ад статку («Воўк, лісіца і авечка», запісана ў 1880-я гг. у Быхаўскім пав.).

Відавочна, што вобразы жывёльнага свету ў эпічнай творчасці суправаджаюць гістарычны шлях народаў на ўсіх этапах яго развіцця. Гэтаксама, як і зверы, жывуць побач з чалавекам у адзіным для іх навакольным асяроддзі. Казачная свядомасць дапамагае аднавіць і асэнсаваць гэты шлях, гэтае адзінства на розных ступенях яго эвалюцыі.

Адпаведна з падзелам свету на чатыры часткі (усход — захад, поўнач — поўдзень) вылучаюць чатыры бакі ў структуры «сусветнага дрэва». Герою казак пра жывёл таксама можна класіфікаваць па гарызанталі: добрыя (памагатыя, удзячныя...) — злыя (ворагі, злодзеі...). Другі кірунак класіфікацыі — адпаведнасць характару жывёлы тым ці іншым якасцям чалавека. У казках прадстаўлена шырокая градацыя якасцяў, якімі адрозніваюцца жывёлы ў дачыненні да чалавека і іншых жывёл.

«Характаралагічнымі» можна назваць казкі пра характар узаных (узаема)адносін. Па сутнасці, алегарычны свет чарадзейнай казкі раскрывае шэраг актуальных ва ўсе часы праблем: адносіны чалавека да прыроды, па-першае, і ўспрыманне сябе як непарыўнай часткі прыроды, гэтаксама як і адрознай ад усяго жывёльнага свету, па-другое.

Спрадвеку чалавек успрымаў прыроду і як памагатую ў сваіх жыццёвых справах, і як варожую сілу, якой трэба процістаяць. Увасабленнем гэтага выступаюць у казках адносіны паміж чалавекам і жывёлай. Ва ўсе часы паміж імі вядзецца няспынная размова: спрэчка, калі чалавек і жывёла знаходзяцца паміж сабой у непрыяцельскіх адносінах, і дыялог, калі чалавек і жывёла — сябры. Гэтую размову чуем і ў беларускіх, і ў японскіх казках.

Жывёла дапамагае чалавеку. Часта адны шкодзяць (напрыклад барсук у японскай казцы «Гара Каці-каці»), у той час як другія дапамагаюць (у гэтай жа казцы хітры заяц абараняе чалавека ад барсука-пярэваратня; у казцы «Кінтара» звяры — заяц, алень, малпа, мядзведзь — слугі чалавека; у шматлікіх казках беларусаў звяры заступаюцца за чалавека, дапамагаюць яму процістаяць злым сілам). Звяры, якіх пакрыўдзілі суродзічы, ідуць ратаваць чалавека ад сваіх жа (японская казка «Храмая лісічка»).

«Шкада стала Урасіма чарапаху... Адаў Урасіма дзецям колькі дробных манет, а ўзамен атрымаў чарапаху» («Урасіма Таро»). «...шкада ёй [добрай старушцы з казкі «Гарбаты верабей»] стала вераб'я [...] яна адгнала варону, падняла з зямлі верабейку і пасадзіла сябе на далонь [...] адагрэла сваім дыханнем, аднесла дамоў». А казка «Капялюш «чуйныя вушы» і ўвогуле пабудаваны на вандроўным матыве чарадзейнага капялюша, з дапамогай якога чалавек можа разумець мову жывога свету. Ды на што скарыстоўвае стары японец гэтую новую для чалавека здольнасць — чуць і разумець мову ўсяго жывога? Мабыць, у нашым грамадстве прагматычны, практычны чалавек меў бы з гэтага вялікія грошы, змагаўся б з усім светам, каб атрымаць над ім перамогу, стаць уладаром над усім — над людзьмі, прыродай... Стары японец скарыстоўвае гэты капялюш, каб дапамагаць людзям і прыродзе. Асабліва ўражвае эпізод з камфарным дрэвам, якое ўратаваў стары, а разам з ім дапамог і іншым дрэвам. «І ўсе звяры і птушкі таксама сябравалі са старым, таму што ён іх разумее і шкадаваў».

У беларускіх казках сустракаем такое ж шчырае пачуццё спачування, якое выказвае чалавек да жывёльнага, расліннага свету.

Развіццё тэхнагеннай цывілізацыі, апора на матэрыяльныя каштоўнасці і ацэнка чалавека па грошаваму капіталу і сацыяльнаму статусу, чым выразна адметны наш час, прымушае задумацца на тым, што мы страцілі і што набылі. А таксама над тым, што яшчэ можна ўратаваць і адрадыць. Варта ўратаваць і свет жывёл, і самога чалавека. Найперш ад саміх сябе, ад нашага неспатольнага жадання ўладарыць над усім, мець перавагу над іншымі за любы кошт.

Рагуючы жывёл, чалавек рагуе самога сябе. Так вучыць казка. Дапамагаючы зверу, герой паляпшае сваю будучыню, робіць яе і багацейшай, і цікавейшай, чым наканаванае яму па паходжанню. Гэта адлюстравана ў нашых казках. Значыць, калі мы ўрагуем жывёлу, жывёла ў свой час урагуе і нас. Уратавала дзяўчынка ўюна ад смерці (японская казка «Верныя сябры») — пры небяспецы прыйшлі да дзяўчынкі на дапамогу не адзін, а цэлая чарада ўюноў.

Сярод кніжак розных жанраў казка ці не найлепшы настаўнік. Сярод звыклага для нас навакольнага асяроддзя звяры ці не найлепшыя для чалавека настаўнікі. Нашы сябры: верны сабака, каток—залаты лабок, пеўнік і курачка — ці не самыя адданыя істоты, якія ніколі не здрадзяць.

І ці не самыя безабаронныя.

Звяры — яны клічуць нас на дапамогу.

Удзячныя чалавеку за дапамогу ў японскіх казках чарапахы («Урасіма Таро»), верабей («Гарбаты верабей»), жураўліха («Жонка з жураўлінага гнязда»). У беларусаў звяры застаюцца ўдзячнымі чалавеку: жарабя («Іван і кусюлька»), зайчыха, лісіца, ваўчыха, мядзведзіца («Хорткі»), шчупак («Іскарка-парубак Дзявочы сын»), воўк, каршун, рак («Івашка Мядзведжае вушка») і інш.

Жывёлы дапамагаюць і адзін другому: воўк спрыяе сабаку, калі таго, састарэлага, жываюць з дому (вандроўны сюжэт, вядомы і ў японцаў, і ў беларусаў). Прыклад — казкі: японская «Воўк і сабака» і беларуская «Сабака і воўк».

«Быў у аднаго гаспадара сабака. Як ён пастарэў, гаспадар прывёз маладога, а яму ўжо есці не давалі. Аднаго разу выбег ён у поле і сустрэўся з ваўком, з якім знаўся з маленства. Воўк пытае ў яго:

— Чаму ты, браце, гэтакі худы?

— А каб ты ведаў, братка,— кажа сабака,— гаспадар прывёз на маё месца маладога, а мне ўжо есці не дае.

— Пачакай,— кажа воўк,— я так зраблю, што будучь зноў табе есці добра даваць, толькі мяне паслухай, што я табе скажу».

«Неяк пасябравалі воўк і сабака і кожны дзень наведвалі адзін аднаго. Адноўчы пачуў сабака, што гаспадары кажучь пра яго:

— Стары стаў наш сабака, нічога не варты. Як з ім быць? Проста выгнаць ці забіць і скуру садраць?

Спужаўся сабака і пабег да ваўка.

— Што мне рабіць? Вось што я чуў ад сваіх гаспадароў. Ці не параіш мне што-небудзь?

Засмяяўся воўк.

— Не хвалойся. Я адну хітрасць надумаў...»

Гэтыя два ўрыўкі прыведзеныя з адной мэтай: ці можна напэўна, з поўнай перакананасцю сказаць, якая з казак належыць аднаму, а якая

другому народу, якая казка беларуская, а якая — японская? Відавочна адно: ёсць такія сюжэты, якія бадай што ў некранутым выглядзе пераходзяць ад аднаго народа да другога, дакладней кажучы, узнікаюць і распрацоўваюцца ў самых розных народаў амаль аднолькава, захоўваючы толькі адно — казачна-фантастычную асаблівасць сюжэта. Нацыянальна асаблівага ў такіх казках няма, паколькі, як правіла, такія казкі прысвечаны агульначалавечым, вечным праблемам жыцця і смерці.

Так, у старасці няма нацыянальных межаў. Яе межы абазначаны толькі часам. Старасць на ўсіх землях і ёсць старасць. І ад яе няма ўратавання. Ёсць толькі праблема годнага жыцця старога чалавека. Або жывёлы. Але гэта праблема вырашаецца ўжо на іншым матэрыяле і не ў казках.

І кастрычніка ў нашай краіне адзначаецца як Дзень пажылых людзей. Але ці навучыліся мы дапамагаць старым, як гэта робяць жывёлы ў казках? Ці робім мы ўсё для таго, каб яны з годнасцю жылі побач з намі, сярод нас?

Жывёлы дапамагаюць не толькі чалавеку, але і адзін аднаму. Садружнасць звяроў, вернасць сяброў — яшчэ адна прыкмета тыпалагічнай еднасці беларускіх і японскіх казак. Ці не нагадвае нам часам гэта і пра каштоўнасць быць разам, жыць у згодзе з людзьмі розных краін свету, пра неабходнасць чаго думалі старажытныя людзі, захаваўшы свае спадзяванні як завет будучым пакаленням?

Шмат пытанняў задаюць нам нашы казкі.

Б арацьба ў прыродзе, якая вядзецца паміж рознымі жывёламі, з'яўляецца барацьбой за выжыванне. Ніколі без неабходнасці адна жывёла не заб'е іншую, не заб'е толькі з «эстэтычнай» асалоды, прагнучы крыві, проста так. У свеце людзей часта здараецца наадварот. Праз забойства чалавека гатовыя пераступіць тыя, хто прагне ўлады, хто жадае сцвердзіць сваю магутнасць, сваю веліч над іншымі, сябе падобнымі. Гэтая праблема раскрывае другі, сацыяльны, змест казкі.

З развіццём класавага грамадства ўяўленне пра сацыяльную іерархію пранікае ў мастацкую свядомасць казачніка. Разам з тым казак з указаннем на сацыяльную іерархію ў беларусаў і японцаў зусім няшмат. Так, у Японіі марскі Дракон мае сваіх падданных: гэта рыбы, медуза, васьміног-самотнік, марскі окунь («Медуза і малпа»). Яму служаць Таі, Хірамэ, Карэй і іншыя высокашаноўныя рыбы («Урасіма Таро»). Структура ж гэтага грамадства ў большасці выпадкаў у казках застаецца нераспрацаванай, адно толькі ўказваецца на наяўнасць падданных у валадара.

Гэтаксама і ў беларусаў: «Адкуль пайшлі паны на Палессі», «Іванка-прастачок» і інш.

Вялікі павучальны сэнс мае японская казка «Сватаўство мышкі».

«... і вось нарадзілася ў іх мышка-дзяўчынка... Ва ўсім мышыным царстве Японіі не было нявесты прыгажэйшай...»

— Наша дачка першая прыгажуня ў Японіі,— разважылі бацька з маці.
— Дык трэба ёй і жаніха знайсці самага лепшага.

Думалі яны, думалі, хто на свеце самы лепшы, самы магутны, і вырашылі, што сонца».

Шукалі бацькі найлепшага жаніха для сваёй дачкі. Звярталіся і да сонца (самага магутнага), і да воблака (наймагутнага за сонца), і да ветра (самага магутнага ў свеце), і да сцяны («Колькі б я ні дзьмуў, але зваліць яе не магу»). Але самая магутная ў свеце — сцяна — шчыра прызналася ў тым, што і ёй не пад сілу... мышы («Якой ні была б я трывалай, мышы лёгка прагрызаюць ўва мне свае норкі. З імі я нічога не магу зрабіць»).

«— Як гэта я раней не заўважаў, што мы і ёсць самыя магутныя істоты на свеце? Ну, дзякуй табе, сцяна.

І з гордым выглядам ён вярнуўся дамоў.

Хутка выдалі бацькі сваю дачку замуж за суседскую мыш. Зажылі маладыя дружна і весела. Шанавалі сваіх бацькоў, і было ў іх шмат дзяцей, так што ўвесь мышыны род у свіране і да сённяшняга дня квітнее ў добрым здароўі».

Думаецца, што пошукі наймагутнейшага жаніха, які дазволіў бы ўзвысіцца самому, па вялікаму рахунку — марныя. Гэтаксама, як і шукаць магчымасць быць самым магутным у свеце — марна. Не гэта сапраўды ўзвышае асобу, народ, нацыю. Робіць яе годнай, надае ёй высакароднасць, прывабнае аблічча зусім іншае.

Думаецца, што ў названай казцы сцвярджаецца яшчэ шэраг найвялікшых каштоўнасцяў у свеце — каштоўнасць дому, уласнай хаты, свайго роду. «Вяртанне да дому», «вяртанне да крыніц» — агульнакультурны рух, які пашыраўся ў розныя эпохі ў розных частках свету. Ён азначае вяртанне да сваіх каранёў. І вяртанне да старажытнага мінулага. І вяртанне да традыцыйнаму, народнаму. Бацькаўшчыне.

Думаецца, што да ўсяго гэтага варта прыслухоўвацца і беларусам. Але ж гэта мы чытаем і ў беларускіх казках. Герой-асілак пасля многіх год вандровак, пабываўшы ў далёкіх краях, атрымаўшы найвялікшыя скарбы, усё ж вяртаецца дамоў.

Так буслы вясной знаходзяць сваё гняздо.

«Яны і стараюцца жыць бліжэй да сваіх братоў — людзей, — знаюць, што іх, як братоў, людзі не будуць біць» (беларуская казка «Бусел», запісаная А. Сержпудоўскім).

Казкі чытаюць дзецям. А яны ўспрымаюць аднолькава блізка да сэрца і што японскую, і што беларускую казку. Іх хвалюе не паходжанне самой казкі: Беларусь або Японія. Іх хвалюе лёс яе герояў. Яны аднолькава спачуваюць беларускай мышы і мышы японскай, беларускаму зайцу і зайцу японскаму. На першым плане для іх — пачуцці і хваляванні герояў, спраўджанасць

і неажышчывімасць іх намаганняў, небяспека і ўратаванне герояў і г. д. Перш за ўсё іх цікавіць сам герой, чалавек або жывёла.

Мабыць, гэта вельмі важна захаваць на ўсё жыццё — хвалявацца за чалавека любой расы, любой нацыі. Хвалявацца і шкадаваць любую жывёлу ў любой частцы зямнога шара.

А гэта тое, што робіць з маленькага чалавека — дарослага, з дзіцёнка, залежнага ад іншых, чалавека, адказнага за сябе і за другіх людзей, нераўнадушынага да навакольнага асяроддзя і да лёсу ўсяго жывога на зямлі.

З часам дзіця пачынае разумець, што ёсць розныя народы ў свеце, і ўсе яны маюць свае казкі. Падарожжа па свеце казак — гэта падарожжа па свеце ўвогуле. Яно захапляе экзотыкай новых неспазнаных зямель, прываблівае разнастайнасцю жывёльнага і расліннага свету ў розных краінах, неспадзяванасцю прыгод, заклікае падарожніцаць. Казка дазваляе чалавеку здзяйсняць падарожжы ў свеце, знаходзячыся на адным месцы, вандраваць як у машыне часу па розных стагоддзях, застаючыся ў сваім пакоі і пазіраючы на адзін і той жа малюнак за акном.

Падарожжа па розных краінах (і па краіне казкі ў тым ліку), калі скарыстаць выказванне англійскага асветніка Л. Стэрна, стваральніка знакамітага рамана «Сентыментальнае падарожжа па Францыі і Італіі», мае вялікае і асветнае, і выхаваўчае значэнне. «Карысць падарожжаў у адносінах *savoir vivre* (умення жыць) заключаецца ў тым, што яно дазваляе ўбачыць вялікае мноства людзей і звычаяў, яно вучыць нас узаемнай цярымінасці; а ўзаемная цярымінасць... вучыць нас узаемнай любові».

Не толькі пра казкі беларускага і японскага народаў у нас сёння гаворка. Хаця і пра гэта таксама. Але найперш — пра самога чалавека. Пра нас, сучасных. Пра нас, далёкіх і блізкіх адначасова. Пра тых, хто значна апырэдзіў свой час, і тых, хто перажываюць трагедыю Чарнобыля як катастрофу фізічную і духоўную.

Вучыць нас казка суперажываць, разумець і імкнуцца дапамагчы адзін аднаму. Таму што мы ўсе — у адной лодцы. На спіне адной чарапахі, якая вязе нас у краіну Дракона. І яшчэ невядома, у краіну якога Дракона, беларусаў ці японцаў, вязе яна нас...

Таму што, апынуўшыся там, мы можам раптоўна зразумець, дзе, у якое месца патрапілі.

Але ўжо можа быць позна.

Для ўсіх — позна.

Наталья Ильина (Минск)

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ И ЭТИКО-ФИЛОСОФСКИХ УСТАНОВОК Л. ТОЛСТОГО, И. ТУРГЕНЕВА, А. ЧЕХОВА В ЯПОНСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ ТРАДИЦИИ

Есть люди, которых называют «проводниками истории». К ним по праву можно отнести и нашего земляка Иосифа Гошкевича. Наш соотечественник большую часть своей жизни отдал науке и просвещению, труду на благо Отечества. Путешественник, востоковед, лингвист, дипломат, ученый-энтомолог, историк... Много достоинств и талантов у нашего земляка. Но в истории он остался как один из первых, кто познакомил с культурными традициями славян жителей Японии. Там его называли «беловолосым консулом». Трудна и почетна была его миссия. Поэтому сегодня мы, его потомки, благодарны за то, что он проложил культурные тропинки, а затем и дороги, которые соединили такие разные народы: японский, русский, белорусский. Его памяти посвящаются и нынешние международные научные чтения.

Новая литература Востока прошла долгий путь развития и сегодня все чаще заявляет о себе в современном мировом литературном процессе. Пример тому и то, что Нобелевская премия много раз присуждалась представителям литератур Азии и Африки. С интервалом в 26 лет два японских писателя стали лауреатами этой международной премии: в 1868 — Ясунари Кавабата, в 1994 г. — Кэндзабуро Оэ.

1968 год — символическая дата для современной Японии. Сто лет назад, в 1868 г., совершилась революция Мэйдзи. Страна вступила на путь модернизации под лозунгом «Техника Запада, мораль Востока». А через 20 лет, в 1888 г. Симэй Фтабатэй опубликовал роман «Плывущее облако», чем заложил основы новой японской литературы. Роман был написан (по словам самого Фтабатэя) под глубоким впечатлением от русской литературы.

Характерный для русских классиков поворот от повествования «из головы» к повествованию «от сердца» был близок и понятен японцам, воспитанным на традициях лирико-поэтического

восприятия мира. Японии, открывшей раньше других стран Азии не только технический гений Европы, но и ее «сокровенную душу», предстояло дать обильные всходы как в технике, так и в художественной культуре.

Через сто лет после начала модернизации страны новая японская литература получила мировое признание. Так, в 1969 г. критик Сейти Сазки утверждал в своей статье «Эпоха японского романа», что «если XIX в. был эпохой русского романа, вытесненного затем американцами, то ныне наступает эпоха японского романа»¹.

Это крайнее высказывание, однако никто не станет отрицать, что современная японская литература, занимавшая весьма скромные позиции в мировом литературном процессе, сегодня выступает как все более заметный ее участник.

Диалог Японии с Европой длится более четырех столетий. По-прежнему сохраняются существенные различия в мышлении, реакции на окружающий мир и самоощущении человека в нем. Но, может быть, именно такое различие должно быть осознано как ценное качество, дающее возможность взаимного духовного обогащения. Ведь, как писал Элиот, «ни один поэт, ни один художник в любом из искусств не раскрывается целиком сам по себе. Смысл его творчества, его ценность обретают полноту лишь в сопоставлении с поэтами и художниками прошлого... Существующие памятники образуют некий идеальный упорядоченный ряд, который видоизменяется с появлением среди них нового произведения искусства».

Все больший интерес в русском обществе вызывали путевые заметки, описания Японии, ее быта и культуры. А в самых популярных массовых журналах — «Русское богатство», «Вокруг света», «Нива», «Задушевное слово» — публиковались многочисленные переводы японских сказок, стихов, легенд.

Уже в XIX в. культурные интересы Японии и России стали обоюдными. В конце XIX в. распространению русской культуры в Японии способствовала православная миссия, которую более полувека возглавлял епископ Николай (И. Касаткин). Японская культура сблизила отца Николая с консулом Иосифом Гошкевичем, который предоставил в его пользование свою библиотеку. Оба они — белорус и русский — вместе работали на благо просвещения в стране с чужими обычаями, нравами и традициями, привнося в культуру другого народа славянские элементы. При миссии была открыта духовная семинария и школа русского языка, откуда вышли многие известные русисты, первые переводчики И. Тургенева, Л. Толстого, А. Чехова, М. Горького. Самые ранние переводы русской классики делались с европейских языков.

В 1883 г. вышла «Капитанская дочка» А. Пушкина на японском языке, в 1886 г. появилось переложение глав «Войны и мира» Л. Толстого,

---

¹ Гундзо. 1969. № 2. С. 171.

в 1892 г. — перевод «Преступления и наказания» Ф. Достоевского, позднее — переводы Н. Гоголя. В начале века завоевали сердца японцев Л. Толстой, Ф. Достоевский, А. Чехов. В 1910 г. объем переводов с русского на японский язык намного превышал такой же объем западноевропейской литературы. И японские, и русские, и западноевропейские критики отмечали, что влияние русской литературы на японскую было очень велико.

Смена читательских интересов произошла в тот период, когда новая японская литература оформлялась идейно и исторически, когда японский читатель задумывался над смыслом человеческого существования в быстро меняющемся мире. Образ России как евразийской державы не сложился в историческом сознании Востока. Для него Россия была европейским соседом. Однако внимательный восточный читатель не мог не заметить самобытной русской литературы, не понять, что ее представления о мире и человеке существенно отличаются от западноевропейских. И это отличие притягивало к себе интеллигенцию Востока. Стремясь выявить национальное своеобразие русской литературы, японская критика сопоставляет ее с западноевропейской. Так, критик Кувабара Кэндзо в статье о русской литературе, опубликованной в 1893 г., писал о том, что русский роман, в отличие от западноевропейского, не ограничивается анализом действительности, что он стремится к универсальному повествованию о реальной человеческой жизни. Из критических статей начала века видно, что теоретический уровень восприятия русской литературы в Японии достаточно высок, видимо потому, что японцы находили в ней много общего и близкого для себя. Так, обращаясь к творчеству Л. Толстого, Кувабара отмечает особо характерный для писателя поворот от повествования «из головы» к повествованию «от сердца». Именно эта «теплота сердца», поэтическое восприятие мира, понимание того, что суть вещей духовна, находили отклик у японской интеллигенции, разочарованной голым прагматизмом современной жизни. Японский читатель восторженно встретил роман Л. Толстого «Война и мир». Донести идеи русского писателя до простого японского читателя помогала и Русская православная миссия. Из духовной семинарии при Русской православной миссии вышли такие переводчики и проповедники толстовских идей, как Кониси Масутаро, Курода Отокити, Нобори Сему и др.

Переводы Толстого и монографии о нем во многом способствовали формированию образа писателя и России как страны правдоискателей и друзей Азии. Что же так привлекает в Толстом японцев? Видимо, в первую очередь, ощущение духовного родства. Толстой был и есть нравственный авторитет, ему верят, чувствуя внутреннее тяготение. Старейший японовец Н. Конрад писал: «Толстой никогда не был для японцев только писателем-художником, многих из них он учил тому, как надо жить. Они его так и называли: «Учитель».

Токутоми Рока одним из первых в среде японской интеллигенции увидел в Толстом своего учителя. В 1890 г., прочитав «Войну и мир» в английском

переводе, Рока опубликовал статью «Звезда русской литературы граф Толстой», а в 1898 г. в серии «Двенадцать великих писателей мира» (издательство «Миньюся») вышла его книга «Толстой». В июне 1906 г. Т. Рока посетил Ясную Поляну, где провел в гостях у Толстого пять дней. В декабре 1906 г. вышли его воспоминания об этих днях «Тропой паломника» («Дэ-юнрэй кико»). Беседы с Толстым и его родственниками произвели на Рока огромное впечатление. Возвратившись в Японию, он распростился с городом, отказался от псевдонима Рока, означающего «цветы тростника» и со своим настоящим именем Кэндзио начал новую «жизнь на земле», в домике под соломенной крышей.

Учителем жизни называл Толстого и Мусянокодзи Санэацу, выдающийся писатель современной Японии. Принимал не только нравственные убеждения Толстого, но и его социальную утопию. Стремясь создать «идеальное общество», он образовал в 1918 г. колонию «Новая деревня», отдав все свои средства на приобретение земли, и поселился там вместе с девятнадцатью единомышленниками. Они работали в поле, занимались нравственным самосовершенствованием и искусством.

Так создавался образ Толстого на Востоке — из его книг, выступлений против войны и колониальных разбоев в Азии. И японцы восприняли проповедь этого страстного обличителя зла. Его выступления во время русско-японской войны они называли «сисику» — рычание льва. Позже его сравнивали с китом в океане. А японскому писателю Нагаи Есиро он казался «диким быком». Знакомство простых японцев с художественными произведениями Толстого во многом изменило их представления о русском писателе. Так, читая повесть «Казачи», японцы заметили, что толстовская мысль о слитности человека и природы близка их собственным мыслям. Привлекло их и лирическое начало в «Казаках». И японская критика сразу заметила отличительную черту произведений Толстого — поэтичность реалистического видения, скрытую в его прозе поэзию жизни. Образ «плачущего» и страдающего Толстого ближе японцам, нежели образ Толстого — «дикого быка».

Можно сделать вывод, что на формирование образа Толстого в Японии воздействуют исторические и культурные факторы, а также само творчество писателя. Роль различных произведений и воздействие их на японского читателя тоже различно.

«Война и мир», «Анна Каренина» привлекли в основном внимание элитной аудитории. Роман же «Воскресение» воздействовал на умы и настроения буквально всех японских читателей.

Самый ранний перевод «Воскресения» на японский язык был опубликован в 1902 г. в журнале «Сегэнги» под названием «Ночь и утро». По-новому восприняли японцы «Воскресение», когда познакомились с инсценировкой, осуществленной Токийским художественным театром в марте 1914 г. под руководством Хогэцу Симамура. Этот год в Японии называли годом Катюши Масловой. Х. Симамура первым в Японии прочитал

спецкурс, посвященный творчеству Толстого, на литературном факультете университета Васэда. Увлеченный Толстым, Симamura стремился приблизить его идеи к японской действительности, соединить с лирико-поэтическим восприятием мира, характерным для японского искусства. Вместе с известным писателем Гефу Сома и композитором Симпэй Накамура он сочинил песню Катюши. Эта песня вызвала восторг зрителей и вошла в историю японского театра и музыки, ее пели и парикмахеры, и рабочие, и школьники. О популярности «Воскресения» свидетельствуют факты: с 1914 по 1918 г. актеры новой и старой школы ставили спектакль 444 раза. Основная причина такой популярности — гуманизм романа.

Толстовский гуманизм оставил глубокий след во многих сферах общественной и духовной жизни Японии. Картины суда, жестоких преследований простых людей, раскрытие Толстым зависимости правосудия, политических учреждений от корыстных интересов правящих кругов — все это стало предметом дискуссий японских юристов. Так, в октябре 1912 г. профессор юридического факультета Императорского университета Киото Косин Такикава выступил с лекцией в столичном университете Тюо на тему «Правовые идеи в романе Толстого «Воскресение». В своем выступлении он утверждал, что «преступление есть продукт общества, и, чтобы искоренить его, надо создать общество, в котором не будет условий для его совершения». Этот тезис лекции созвучен идее Толстого, выраженной в романе «Воскресение».

Гуманизм и критика господствующего класса, к которому Толстой принадлежал по рождению, находили живой отклик в литературной группе «Сиракаба», которая сформировалась в 1910 г. и состояла из молодых аристократов. Эта небольшая группа мыслящих молодых людей сделала своей целью поиск смысла жизни и познание самого себя. Они провозглашали принцип: «Слушаться своей совести во всех мелочах жизни». Само название «Сиракаба» («Белая береза») ассоциируется с Россией и русской литературой, а одним из литературных вождей для них был Л. Толстой.

Японские же социалисты по разному относились к творчеству Толстого, но, пройдя через революционную борьбу и тюрьмы, оценили его книги так: «Автор сумел облечь свою беспощадную социальную критику в художественную форму и тем привлек внимание миллионов читателей к наиболее важным проблемам современности».

Эстетическим мостом, соединяющим литературную жизнь России с культурой далекой Японии, можно назвать и творчество русского писателя Ивана Тургенева, которое в числе первых проникло в духовную жизнь японского народа и заявило о существовании неисчерпаемого мира русской словесности. Значение творчества И. Тургенева в духовной жизни Японии периода конца XIX — начала XX в. велико. Японский литературовед Асия Нобукадзу писал: «Если говорить о влиянии на нас русской литературы, то эпоха Мэйдзи с полным правом может считаться эпохой Тургенева».

В чем же причина столь большой популярности Тургенева в Японии? Многие литераторы приходят к выводу, что не только новизна стиля и острота социальной и нравственной проблематики покорили японцев. Видимо, есть здесь нечто узнаваемое, близкое. Сознаваемая японцами духовная близость к русскому писателю, творческая манера и поэтика произведений отвечают их художественному и эстетическому вкусу. Это и облегчило восприятие его сочинений в Японии. Не зря французский писатель Поль Бурже высказал мысль о скрытой близости тургеневских произведений внутреннему духу буддизма в широком философском смысле. «Восточную черту» находит у Тургенева и японский литературовед Сато Сэйро. Он писал о том, что из всей русской словесности Тургенев наиболее близок ему и глубиной интеллекта, и искренним сочувствием к судьбе русского народа. Сато Сэйро считал, что способность проникать в душу каждой вещи, одухотворять каждый предмет берет начало в восточных религиях, в буддизме. Японский литературовед склонен обосновывать близость Тургенева восточному мировосприятию даже «восточной» кровью далеких предков Тургенева. По свидетельству японского критика, фамилия русского писателя имеет татарское происхождение и восходит к имени полководца Турга, жившего в древности.

Литературоведы находят много общего в творчестве японских писателей и Тургенева. Это и близость поэтики и эстетических представлений, переключки идей, мотивов, образов, похожесть многих общих подходов к изображению природы и человека. При этом сохраняется сугубо национальный характер каждого из художников слова, воплощающих дух того народа, к которому они принадлежат.

Сравним творчество И. Тургенева с произведениями одного из национальных японских писателей Кавабата Ясунари. Самобытное понимание прекрасного, специфика художественного видения мира писателем своими корнями уходит к истокам древней национальной культуры, эстетические законы которой демонстрируют устойчивость во времени во много раз успешнее, чем это свойственно западной культуре.

Обратимся к одному из традиционных понятий японской культуры — понятию, которое подразумевает наличие в художественном произведении намека, недосказанности, тайны. Вероятно, это самое созвучное в поэтике обоих писателей.

В традиции всего японского искусства — оставлять мысль, откладывать кисть, обрывать сказанное едва ли не на самом эмоциональном взлете, открывая возможность читателю или зрителю соучаствовать в творчестве. Поэтому особое значение приобретает подтекст, обязывающий к чуткому прочтению произведения.

Обратимся к новелле Кавабаты «Танцовщица из Идзу». В ней трогательно и проникновенно повествуется о зарождении в душах людей первой в жизни любви. Растущая привязанность и тяготение героев друг к другу

скрыты за пределами слов, крайне сдержанных, лаконичных, исполненных внутреннего смысла. Неловкость, волнение, охватившие юную танцовщицу при виде студента, ставшего случайным попутчиком бродячей труппы актеров, выдают себя в напряженности ее позы, в чуть заметном дрожании руки. Сила, искренность не высказанного еще чувства тонко передаются благодаря той тональности, в которой описано грустное, молчаливое, а оттого напряженное расставание.

Умением писателя «сказать не говоря», молчанием, намеком передать глубину охватившего героя чувства, подтверждает преданность Кавабаты национальной традиции Японии, где незавершенность, незамкнутость были издавна требованием художественного вкуса, где невозможно было обойтись без душевной тонкости самого читателя, способного к быстрому настрою на воссоздаваемое художником чувство.

И. Тургенев выбирает похожие пути для передачи сложности душевных состояний. Тургеневские персонажи раскрывают свой внутренний мир лишь в самые острые, напряженные моменты их жизни. Сущность своей творческой манеры русский прозаик описал так: «Поэт должен быть психологом, но тайным; он должен знать и чувствовать корни явлений, но представлять только сами явления в их расцвете или увядании...»

И если мы говорим об особом значении подтекста в японской традиции, то Тургенев считал, что «лучшие люди, как и лучшие книги, — это те, в которых много читаешь между строк...». Иными словами, произведения русского писателя богаты тем, чем живет и дышит японское искусство, что превыше всего ценится в нем.

Лучшим подтверждением эстетических принципов писателя служат его собственные сочинения, изобилующие паузами, умолчаниями, ориентированные на чуткость, пронизательность и тонкую восприимчивость читателя, которому один намек рисовал бы в уме целую картину переживаний.

Обратимся к повести «Вешние воды». Это даст нам возможность показать сложность творческих манер, близость эстетических посылок русского и японского художников слова. Так, в сцене объяснения Джеммы и Санина в саду через множество как бы вскользь брошенных намеков и выразительных деталей угадывается волнение героини, ее нетерпеливое желание услышать единственно нужные в эту минуту слова. Не менее выразительна в этом отношении и другая сцена, рисующая одну из первых встреч Джеммы и Санина, когда только начинают складываться их отношения и каждый из них, уже осознавая в глубине души зарождающееся чувство, еще боится обнаружить его, прячет в ненужных, лишних словах или молчании. Недосказанными и открытыми читательскому воображению остаются у Тургенева и отдельные сцены, прерванные потоком новых событий, слов, чувств на самом вздохе, в моменты наивысшего эмоционального напряжения.

Романы Тургенева изобилуют сценами, как бы незавершенными в своем развитии, полными значения, не раскрываемого до конца. Этот эстетический

прием — использование пауз и «пустых мест» в тексте можно сравнить с законами восточного искусства, ибо согласно восточной эстетике — пустота содержательна и значительна. В Японии говорят, что пустые места на свитке исполнены большего смысла, чем то, что начертала кисть.

Некоторая эскизность, контурность творческой манеры Тургенева и Кавабаты, пронизанность произведений обоих писателей ощущением неясности, неопределенности, потенциальная возможность продолжения, развития намеченных в них сюжетных линий и психологических положений и позволяет нам сопоставлять поэтические системы русского и японского художников слова и говорить об их эстетической и духовной близости.

Параллель, которую мы провели, обнаруживает наиболее очевидные моменты соприкосновения творческих миров очень разных и самобытных писателей, а также подтверждает то, что в мировой культуре нет замкнутых и непонятных другим культурам, одновременно помогает проникнуть в тайну притягательной силы тургеневских сочинений для японского читателя.

Еще один русский мастер слова — А. Чехов — стал любим и читаем многомиллионной аудиторией Японии. Но в восприятии японскими писателями творчества Чехова не было ученичества и подражания. Ведь новеллистическое искусство русского писателя согласовывалось с японской художественной традицией. Характер влияния Чехова на японскую литературу сравнивали с каплей дождя, незаметно впитываемой землей. Думается, что творчество Чехова было принято японцами не только по причине актуальности поднятых им проблем, но и родства чеховской поэтики и поэтики японского классического искусства. Думается, что восприятие Чехова в Японии необходимо рассматривать в контексте национальной художественной традиции.

В рассказах Чехова японцы находят привычную для себя повествовательную манеру письма. Это и лаконизм, и мягкие тона, тонкие нюансы, склонность русского писателя оставлять произведения недосказанными. Чехов говорил о том, что писатель не должен утопать в мелочах, он должен уметь жертвовать подробностями ради целого. «Краткость — сестра таланта», — любят все повторять сегодня слова Чехова. А ведь Япония — родина самого короткого жанра — хайку. Три строки классического поэтического произведения могут вмещать в себя целый мир.

Есть еще одна черта в творчестве Чехова, которая привлекает японцев. О ней очень хорошо сказал один из крупнейших писателей XX в. Сига Наоя, которого сравнивают с А. Чеховым. Он говорит о том, что Чехов не смотрит на своих персонажей злыми глазами, он нежен с ними, защищает их; во всем чувствуется тихая красота, которая и является результатом большого таланта Чехова и его любви к людям. Это очень близко японской классической традиции эпохи Хэйан — особое внимание к личности человека и естественности существования индивидуума.

Легко согласовывается с японской художественной традицией и то, что Чехова интересует часть вместо целого, изображение однократного. Так, в чеховском рассказе «Шуточка» писатель Ито Сэй находит что-то японское. В эссе «Очарование Чехова» он пишет о том, что очарование рассказа, да и очарование самого Чехова, в том, что писатель в естественной манере изображает человеческие радости и печали только наиболее существенным штрихом. То, что Чехов видит лиризм обыденности, роднит его с представителями японской классической литературы, с ее особым вниманием к повседневности, где в мелочи, как в капле росы, может отразиться целый мир.

И, наконец, очень близок японскому мироощущению чеховский психологизм с его недосказанностью в описании внутреннего мира персонажей. Хотя современная Чехову русская критика не сразу уловила новизну его психологизма и даже высказывала предположения о том, что писателя вовсе не интересует психология его героев. А ведь Чехов в публицистике высказывал свои конкретные взгляды на творчество. Например, он писал о том, что страдания выражать надо так, как они выражаются в жизни, то есть не ногами и не руками, а тоном, взглядом, не жестикующий, а грациозной. Традиция национальной классической поэтики тоже пренебрегает внешними эффектами, предпочитая ей послечувствование, ассоциативный подтекст, призванный активизировать воображение читателя.

Таким образом, мы видим, что писательская личность Чехова органично вписывается в японскую национальную литературную традицию, его художественная натура и эстетические представления о прекрасном близки и литераторам, и простым японцам.

Анализируя некоторые аспекты взаимопроникновения таких разных культур, можно сделать некоторые выводы. Ведь только когда культура выступает не как нечто внешнее по отношению к человеку, а как его внутреннее состояние, норма, потребность, тогда и проявляется истинный человек, который своим творчеством может свернуть горы, разрушить стены между мирами, строившиеся тысячелетиями. Писатели таких разных стран стремятся познать себя, свое место в мире. Видимо, это то, что еще Ф. Достоевский назвал потребностью познания, имея в виду, что тайна человеческого бытия не в том, чтобы жить, а в том, для чего жить.

Алена Ігнацюк (Мінск)

**ТЭМА «БЕЛАГА СНЕГУ І БЕЛЫХ КВЕТАК»
У ТВОРАХ ЯПОНСКІХ СЯРЭДНЕВЯКОВЫХ
ПАЭТАЎ І Ў БЕЛАРУСКІХ ТВОРЦАЎ
(ПАЭТАЎ, ЖЫВАПІСЦАЎ)**

Амо жыццё і ёсць мана,
дзе лета зблытана з зімою?
Прачнецца росная трава —
закружыць снег над галавою...

Гэты малюнак з маёй паэмы «Ідылія», калі я пісала яе, тварыўся, здавалася, сам сабою. І я не ведала, адкуль ён, навошта... Можна, з «палескіх» ручнікоў (а я нарадзілася на Палессі), дзе вышываныя кветкі лета — макі і васількі — маюць выразныя беласнежныя контуры-разводкі.

Праз некаторы час я прачытала «Дзённік» Мурасакі Сікубу (нар. у 70-х гг. X ст., сапраўднае імя невядома) — пісьменніцы, паэтэсы залатога веку японскай культуры Хэйан (794–1185). «Дзённік» уявіўся мне ярка-каляровым часопісам мод, дзе можна даведацца, як апраналіся дамы імператарскага двара Фудзівара. Вось урывак з «Дзённіка»: «Маладыя дамы апранулі кароткія наміткі з пяціслойнымі абшлагамі колеру хрызантэмы розных адценняў... Зверху белымі, затым цёмна-сінімі, жоўта-зялёнымі, белымі ў зялёную палоску, бялёса-пунсовымі, што пераходзяць у густа-чырвоны...»¹

І калі я разгледзела хрызантэмныя колеры ў святочным адзенні японскіх прыгажунь, то адчула, што тэма «белага снегу і белых кветак» інтуітыўна спраектавалася з японскіх класічных вершаў (танку, хоку) на «тканіну» маіх фантазій. А мая лірычная гераіня, як свавольніца-прынцэса з казкі С. Маршака «Дванаццаць месяцаў», хоча бачыць кветкі сярод снегу...

Снег, як і белы колер, указвае на душэўныя перажыванні, якія ўласцівы толькі японскаму мастацтву, — раскрывае матыў «*моно-но-аварэ*» — «*зачараванага смутку рэчаў*»: снег

¹ Мурасаки Сікубу. Дневник. СПб, 2000. С. 64.

сімвалізуе адзінства жыццёвых адпаведнасцяў, вызначае рысу «*страт і надзей*».

У японскіх вершах усё, што губляецца (маладосць, вясна, каханне, гады, жыццё), — яно і знаходзіцца, вяртаецца, але спачатку праходзіць праз «рысу снегу». Сімвалічная рыса вычэрчвае прастору белых пустотаў (паняцце «шуньята» — пустата — было прыўнесена на японскую глебу з Кітая ў перыяд Хэйан; узбагаціла эстэтыку дзэн-будызму). Пустоты ствараюць адчуванне «небыцця», раўназначнага «быццю», — тое філасофскае «нішто», з якога родзіцца новая існасць свету. Сімвалічныя пустоты, якія візуалізуюцца белым снегам, эстэтызуюць жыццё ў яго эмоцыях. Так, у вершы Кіно Цураюкі (?–945) снег стварае настроі бясконцага невытлумачальнага руху быцця.

В струящийся ручей
Со всех сторон сметает ветер
Увядшие цветы —
Как будто снег ...
Плывет он и не тает!

(Пер. І. Баронінай)

«Кветкі», якія «вянуць», трапляюць у прастору «снегу», як у белую пустоту, каб прыпадобніцца «снегу»: рухацца ў бясконцасць і не знікнуць.

Паэзія эпохі Хэйан уся блішчыць, бела-свеціцца «жамчужнымі травамі марскімі», «жамчужнымі імгненнямі» каханьня. А жамчужыны — як снег — эстэтызуюць узорыстыя белатканьня ці атласныя «рукавы» (скажам, тэматычныя кірункі) японскай паэзіі. Гэта можна адчуць у вершы Аріварана Нарыхіра (нар. 825 г.):

Верно, кто-то возле водопада
Обрывает нити ожерелий.
Сыплется всё время белый жемчуг
На края цветные
Рукавов атласных.

(Пер. А. Глускінай)

Аднак сярэдневяковыя паэтычныя шэдэўры, прысвечаныя тэме «белага снегу і белых кветак», памылкова было б называць «дэкаратыўнымі». Для японскіх паэтаў (як і жывапісцаў) зусім не характэрна статыстычна-плоскаснае ўспрыняцце арнаментальнага дэкору, паколькі японская паэзія надзвычай эмацыянальная ў жывапісных дэталях і рухомая ў эмоцыях, падтэкставая ў сюжэтах, патрабуе эмацыянальнай рэакцыі чытача. Мажліва, на гэтую яе «нестатычнасць» паўплываў і тэхнічны прыём «пачуццёвага воблака», які ўжывалі мастакі позняга Хэйану. Форма «воблака» разглядалася як адлюстраванае «неба» — пырскі фарбы на тканіне (паперы) стваралі адчуванне няяснасці, імгненнасці, рухомасці... А паколькі ў X–XI стст.

жывапіс стылю ямато-э знаходзіўся пад уплывам самых вытанчаных формаў паэзіі — паэмаў, прысвечаных чатыром порам года, — то, думаецца, эфектам «пачуццёвага воблака» карысталіся не толькі жывапісцы, але і паэты адлюстроўвалі жыццё прыроды і чалавека на фоне кругазвароту пораў года.

Так, у многіх вершах Сайгё (1118–1190; сапраўднае імя Сато Норыкіё) выразна гучыць не толькі тэма «зачараванага смутку», але адчувальны жывапіс «воблакам». Вось як гэты жывапіс перададзены ў радках:

Подумаю об этом свете брэнном:
Коль осыпаются цветы — уходит все,
И я, как те цветы,
Исчезну в нем мгновенно.
Но где искать судьбу другую?

(Пер. А. Глускінай)

Тут ролю «пачуццёвага воблака» — эмацыянальнага індикатара для прасторы — напэўна, выконваюць «кветкі»: яны нібыта распырскаліся па полі малюнка, каб ствараць эмоцыі невытлумачальнасці, імгненнасці быцця.

У японскай паэзіі многія вобразы афарбаваны ў розныя адценні белага колеру. Асноўныя дэталі «недэкаратыўных» пейзажаў у хэйанскіх паэтаў: «снег» («шэрань»), «месяц», «хрызантэмы», кветкі «вішні» і «слівы» (з сярэдзіны IX ст., у перыяд клана Фудзівара, японскія паэты адышлі ад кітайскіх уяўленняў «вясны»: вобраз «слівы» памянялі на «вішню», веліч «гор» — на пшчоту «рысавых палёў») выклікаюць асацыяцыі белага колеру, паралельна суаднесены: снег/шэрань > месяц, снег/шэрань > кветка, кветка > месяц і гарманізуюць эмацыянальна-рухомую прастору малюнка. Як у вершы Осікоці-но Міцунэ:

Ах, лунной ночью их увидеть невозможно!
У нежных слив и лунного луча
Цвета одни.
И лишь по аромату
Узнаешь, где цветы, и сможешь их сорвать.

(Пер. А. Глускінай)

Аўтар гэтых радкоў прама не гаворыць, якія фарбы на палітры, але дапамагае чытачу ўявіць белы колер.

Тэма «белага снегу на кветках і дрэвах» эмацыянальная, колеравая. Яе хочацца жывапісаць. Цікава яе адшукваць і прачытваць у творах славянскіх жывапісцаў. Я, найперш, адшукала *кветкі снегу* ці *снег кветак* у прыродным календары — у каляровым кругазвароце пораў года, недзе на мяжы «лета і восені», «зімы і вясны» — у пейзажах пачатку XX ст.:

«Вясковае свята» (1910) Барыса Кустодзіева і «Раніца вясны» (1924) Уладзіміра Кудрэвіча.

«Вясковае свята» — гэта свята *белай* восені.

Дзённае белае святло парасыпана імклівымі «рэфлексамі» на спадніцах вясковых жанчын; лягло, як снег, шырокімі палоскамі, амаль без танальных градацый, на дахах драўляных хат; злілося з белымі стваламі бяроз. Нібы зіма і лета гасцююць у восені. Яркія колеры (чырвоныя, зялёныя, жоўтыя) у адзеннях вясковых людзей толькі ўзмацняюць гульнію белых светлаценяў.

У пейзажы «Раніца вясны» беларускага творцы У. Кудрэвіча адчувальны прыём «эмацыянальнага воблака», якім карысталіся японскія жывапісцы эпохі Хэйан. Вобраз прыроды звышэмацыянальны. Заўважальны ўплыў імпрэсіяністаў. Колеры «кветак» перададзены злітнымі дробнымі мазкамі. Але прастору «лесу» кранае белае, амаль эфемернае воблака, якое нібы распырскалася па ўсёй карціне кроплямі снегу, злілося з сіне-зялёнай лістотай бяроз.

Квітнеюць *снягі восені* ў пейзажах сучаснага брэсцкага мастака Генадзя Сурмы. А кветкі восені — хрызантэмы — намальваны, здаецца, не фарбамі, а снегам. Карціну «Хрызантэмы» можна прачытаць як ілюстрацыю да радкоў японскага паэта Ісэ: «Відели на свете всё мои глаза, Но вернулись к вам — хризантемы».

Фон карціны — бліскуча-белае поле, якое візуалізавалася «снегам» хрызантэмных колераў; хрызантэмы ў букеце і фон — зліты ў адным эмацыянальным руху — да жыцця бясконца чыстага. (У Японіі хрызантэмы сімвалізуюць даўгалецце.)

Беларускія жывапісцы твораць вобразы «снегу», «ліставею», «дажджу»... І калі цені гэтых вобразаў рухаюцца на Усход — у «вішнёва-слівовыя сады» японскай культуры, то гэта, мабыць, азначае: у беларускім жывапісе актуалізаваўся новы — экзатычны — стыль, пераняты ў японскіх сярэднявечных паэтаў, — стыль танку (ці хоку).

З нагоды эмацыянальнага «*снегападу*» ў японскіх паэтаў хочацца і сябе пачаставаць японскім «снегам» — як *белым вінаград*ам...

То сон — як снег...
То вінаград...
Ці гэта толькі мне здалося?
Зіма наведала мой сад.
А можа, косы беліць восень...

Збіраюць белы вінаград.
Як снегапад... Ляціць бясконца...
Бы снег абсыпаў палісад
Бліскуча-белым дзіўным сонцам...

А ты гаворыш: «Грэба так...,
Што лёс у кольцах вінаградзін».
Такіх евангельскіх — на смак.
Яны — анёлінкі ў паглядзе.

Мая альтанка з вінаградам —
У карагодзе святлаценьяў.
Бы хрызонтэмы палісаду
Снягамі белымі ўзляцелі...

То белы снег...
То вінаград.
То маладыя хрызонтэмы...
А ты гаворыш: «Цараград».
Ці я — царыца тваёй тэмы?

Акира Фурусава (Токио – Минск)

СИТУАЦИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА В БЕЛАРУСИ

В Беларуси преподается японский язык в двух университетах. В БГУ (Белорусский государственный университет) есть четыре группы. Две группы из них как первый язык, а другие группы как второй язык. Главной целью обучения японскому языку является подготовка будущих дипломатов, которые будут работать, чтобы развивать отношения между Беларусью и Японией. В этом году в БГУ открылось отделение лингвострановедения с целью подготовить японистов высокого уровня знаний о Японии в различных областях.

В МГЛУ (Минский государственный лингвистический университет) применяется уникальная система по обучению японскому языку. Студенты набираются только раз в 5 лет. Значит, там постоянно только одна группа. До сих пор МГЛУ выпускал прекрасных переводчиков два раза. Много людей, в том числе специалисты по японскому языку, дают им высокую оценку.

У студентов из этих вузов есть очень большая проблема. Проблема заключается в том, что в Беларуси нет работы с японским языком. Это порождает ситуацию, что у студентов теряется интерес к японскому языку. Улучшение состояния в обучении японскому языку зависит от развития отношений между Беларусью и Японией в разных сферах, особенно — экономической.

В Беларуси растет интерес к Японии, к японскому языку. Это доказывается тем, что очень много людей обращается в посольство Японии в Беларуси с вопросами по изучению японского языка. В ответ на спрос на японский язык открылся один вечерний курс в Центре развития личности. Сейчас там учится мало людей, но туда очень часто звонят с вопросами об этом курсе.

Интерес к Японии разнообразен. На мой взгляд, для развития отношений между двумя странами очень важно создать дружеские отношения не только дипломатические, но и на уровне обыкновенных людей. Здесь нет сомнений в том, что, для того, чтобы белорусы и японцы понимали друг друга, большую роль будет играть изучение японского языка.

Аляксандр Вабішчэвіч (Брэст, Беларусь)

З ВОПЫТУ ВЫКЛАДАННЯ ГІСТОРЫІ ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЫ Ў ВНУ

Перад цяперашнімі студэнтамі вышэйшых навучальных устаноў (заўтрашнімі дыпламаванымі спецыялістамі) стаіць нялёгкая задача — дасканала авалодваць ведамі і навыкамі. Ім, інтэлектуальнай і творчай эліце, давядзецца ўсё гэта выкарыстоўваць у бліжэйшым будучым пры вырашэнні складаных праблем сацыяльна-эканамічнага і духоўнага жыцця беларускага грамадства. І ад іх высокаадукаванасці, маральнага і культурнага багажу, патрыятычнай пазіцыі ў многім будуць залежаць паспяховаыя вынікі. Будучы спецыяліст павінен добра засвоіць веды з гісторыі сусветнай культуры, зразумець узаемасувязь і ўзаемаўплыў розных з’яў культурнага жыцця ў мінулым, мець пачуццё павагі да традыцый і культур іншых народаў свету. Творчае засваенне сусветнай культурна-гістарычнай спадчыны можа мець і практычнае значэнне для будучай прафесійнай дзейнасці сённяшніх студэнтаў.

У сувязі з гэтым хочацца падзяліцца ўласнымі заўвагамі адносна выкладання гісторыі японскай культуры ў ВНУ. Чаму менавіта культуры японцаў? Па-першае, Японія — адзін з эканамічных гігантаў, які прадвызначае асноўныя тэндэнцыі ў развіцці чалавецтва на сучасным этапе. Па-другое, японская цывілізацыя — адна з доўгажывучых і ўплывовых у свеце. Патрэба, з-за геаграфічнай аддаленасці культура Японіі для беларускага грамадства застаецца непазнанай, таямнічай. «Што я ведаю пра Японію і японцаў? Недаравальна мала, — прызнаецца ў дзённымі прафесар А. Мальдзіс. — У галаву прыходзяць адны стэрэатыпы: сакура, ікебана, самурай, камікадзэ, гейша, кіmano. Усім вядомы працавітасць японцаў, іх высокі эканамічны патэнцыял» (Мальдзіс А. Японскі дзённік // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 15). Таму для пераадолення такога становішча і трэба пазнаваць гэтую старажытную і адначасова суперсучасную японскую культуру.

Студэнты гістарычнага факультэта Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта засвойваюць гісторыю і культуру Японіі ў ходзе

вивучэння некалькіх курсаў. Паводле вучэбных планаў, на лекцыйных і практычных занятках па новай і навейшай гісторыі краін Азіі і Афрыкі (вывучаецца 2 семестры; усяго 136 гадзін, з іх лекцыі — 66, практычныя заняткі — 64, лабараторныя — 6 гадзін) студэнты-гісторыкі разглядаюць асобныя тэмы па японскай гісторыі. Часткова пытанні культуры японцаў вывучаюцца ў курсе тэорыі і гісторыі культуры (таксама на працягу 2 семестраў; усяго 80 гадзін, з іх лекцыі — 46, практычныя — 30, лабараторныя — 4 гадзіны). Аднак найбольш дэтальна яны пазнаюцца пры выкладанні аўтарам гэтага даклада дысцыпліны «Гісторыя культуры краін Азіі і Афрыкі» для студэнтаў 5 курса (спецыяльнасць «Гісторыя, сусветная і айчынная культура»). Заняткі адбываюцца на працягу 2 семестраў (76 гадзін, з іх лекцыі — 36, практычныя заняткі — 34, лабараторныя — 6 гадзін) і завяршаюцца экзаменам. Спынімся больш падрабязна на выкладанні дадзенай вучэбнай дысцыпліны.

Найперш трэба адзначыць, што навучанне адбываецца паводле наступнай праграмы.

Культура Старажытнай Японіі. Рэлігійныя вераванні і міфалогія старажытных японцаў. Архітэктура, скульптура, прыкладное мастацтва да VI ст. н. э. Уплыў Старажытнага Кітая на фарміраванне японскай мастацкай культуры. Станаўленне рэлігійнай сістэмы сінтаізму. Прыняцце і распаўсюджванне будызму. Змены ў дойлідстве. Храмавае будаўніцтва. Манастырскі комплекс Тодайдзі. Узнікненне пісьменнасці. Гістарычныя летапісы «Кодзікі», «Ніхонгі», зборнік паэзіі «Ман'ёсю».

Культура Японіі ў IX–XII стст. Росквіт японскай культуры ў перыяд Хэйан («Мір і спакой»). Пераўтварэнне будызму ў дзяржаўную рэлігію. Узнікненне амідызму. Палацава-храмавае будаўніцтва ў Кіёта. Вяўленчае мастацтва. Тэатральнае і музычнае мастацтва (бугаку, гігаку). Пісьменнасць і літаратура. Складванне класічных строф японскай паэзіі — хайку і танка.

Культура Японіі ў XIII–XVI стст. Эвалюцыя японскай культуры — ад арыстакратычнага характару да яе дэмакратызацыі. Шырокае распаўсюджванне дзэн-будызму сярод самурайскага саслоўя. Феадальны кодэкс гонару і маралі (бусідо). Дзэнская сістэма выхавання. Адлюстраванне эстэтыкі дзэн-будызму ў мастацкай культуры. Швецыя матывы ў жывапісе. Ікебана. Бансай. Чайная цырымонія. Пейзажныя, дэкаратыўныя сады, паркі. Сад камянёў Рэндзі. Дойлідства. Залаты павільён (Кінкакудзі). Асноўныя віды традыцыйнага японскага тэатра (кёгэн, тэатр Но, народны музычна-танцавальны тэатр Кабукі). Ваенна-спартыўнае мастацтва, фізічна-аздараўленчыя сістэмы (сумо, дзю-до, каратэ, кэндо, айкідо і інш.).

Культура Японіі ў XVII–XVIII стст. Пашырэнне сувязяў Японіі са знешнім светам. Пераасэнсаванне духоўных каштоўнасцяў. Росквіт канфуцыянства. Палацава-замкавае будаўніцтва. Паэзія М. Басэ. Узнікненне і развіццё лялечнага тэатра Бунраку (дзёруры).

Культура Японіі ў XIX – пачатку XX ст. Далейшае адкрыццё Японіі знешняму свету. Усталяванне руска-японскіх узаемаадносін. І. Гашкевіч, яго ўклад у даследаванне японскай мовы і культуры. Рэвалюцыя Мэйдзі 1868 г. Змаганне прыхільнікаў вестэрнізацыі і традыцыяналізму. Запазычанне еўрапейскіх і амерыканскіх культурных каштоўнасцяў. Адраджэнне сінтаізму. Развіццё сістэмы адукацыі. Архітэктурны воблік японскіх гарадоў. Традыцыйнае жыллё японцаў.

Культура Японіі ў 1918–1945 гг. Ідэалогія «дзяржаўнага сінтаізму». Асноўныя напрамкі развіцця горадабудаўніцтва. Літаратура. Тэатр.

Культура Японіі ў другой палове XX ст. Духоўныя каштоўнасці як дзейсны фактар у дасягненні «японскага эканамічнага цуда». Адукацыя. Літаратура. К. Абэ. Архітэктурна: сінтэз заходніх запазычанняў і традыцыйнага японскага дойлідства. Японскае кіно (А. Курасава, К. Мідзагуці, Я. Одзу, К. Сіндо, С. Імамура, Н. Осіма).

ТЭМЫ РЭФЕРАТАЎ І ДАКЛАДАЎ

1. Старажытная міфалогія японцаў.
2. Станаўленне і развіццё сінтаізму.
3. Будызм у мастацкай культуры сярэднявечковай Японіі.
4. Дзэн-будызм і яго адностраванне ў мастацкай культуры Японіі.
5. Садова-паркавае мастацтва сярэднявечковай Японіі.
6. Шэдэўры японскай паэзіі сярэднявечкоўя.
7. Ікебана.
8. Цяною (чайная цырымонія) у Японіі.
9. Японскі жывапіс сярэднявечкоўя.
10. Трыдыцыйны японскі тэатр.
11. Нацыянальныя віды спорту японцаў.
12. Традыцыйнае жыллё японцаў.
13. Японская нацыянальная кухня.
14. Жыццёвы шлях, грамадска-культурная дзейнасць І. Гашкевіча.
15. «Японская душа — заходнія веды» (Духоўная спадчына японцаў і дасягненні НТР).

АСНОЎНАЯ ЛІТАРАТУРА

- Абранпальскі М., Захарэнка А. Японскі тэатр: традыцыі і эстэтыка // Кантакты і дыялогі. 1999. № 6. С. 17–22.
- Арутюнов С. А. Современный быт японцев. М., 1968.
- Беларусь–Расія–Японія = Беларусь–Россия–Япония: Матэрыялы Першых Астравецкіх краязнаўчых чытанняў, прысвечаных памяці Іосіфа Гашкевіча. Мн., 1997. Беларусіка=Albaruthenica; Кн. 8.
- Васильев Л. С. История религий Востока: Учебн. пособие для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. М., 1998.
- Виноградова Н. А. Искусство Японии. М., 1985.

Всемирная история: В 24 т. Т. 5. Минск, 1996.

Гоголев К. Н. Мировая художественная культура. Индия, Китай, Япония: Учебн. пособие для учащихся старших классов школ, гимназий, лицеев, а также для студентов высших учебных заведений. М., 1997.

Григорьева Т. П. Японская художественная традиция. М., 1979.

Гришелева Л. Д. Театр современной Японии. М., 1977.

Гришелева Л. Д. Формирование японской национальной культуры (конец XVI – начало XX в.). М., 1986.

Гришелева Л. Д., Чегодарь Н. И. Культура послевоенной Японии. М., 1981.

Гузанаў В. Адысей з Беларусі. Мн., 1993.

Дубянецкі Э. С. Сусветная культура: Ад старажытнасці да нашых дзён: Папул. энцыкл. дав. Мн., 2001.

Дюмулен Г. История дзэн-буддизма: Индия и Китай. СПб., 1994.

Игнатович А. Н. Буддизм и даосизм в Японии. М., 1992.

Игнатович А. Н. Чайное действо. М., 1997.

Иофман Н. А. Культура древней Японии. М., 1974.

Искусство Японии. М., 1985.

Кисель В. П. Памятники всемирного наследия: Попул. энцикл. справочник. Минск, 1998.

Конрад Н. И. Очерк истории культуры средневековой Японии. М., 1980.

Кузнецов Ю. Д., Навлицкая Г. Б., Сырицын И. М. История Японии. М., 1988.

Латышев И. А. Семейная жизнь японцев. М., 1985.

Мещеряков А. Н. Древняя Япония: культура и текст. М., 1991.

Овчинников В. В. Сакура и дуб: Впечатления и размышления о японцах и англичанах. Минск, 1987.

Пасков С. С. Япония в раннее средневековье (VII–XII вв.) М., 1987.

Светлов Г. Е. Синто: история и современность // Новая и новейшая история. 1992. № 5. С. 77–97.

Соколов А. И. Япония: Экономика и образование. М., 1982.

Спеваковский А. Б. Самураи — военное сословие Японии. М., 1981.

Человек и мир в японской культуре: Сб. статей. М., 1985.

Шамякина Т. Культура Японії // Роднае слова. 1998. № 4–6.

Япония: культура и общество в эпоху научно-технической революции: Сб. статей. М., 1985.

Акрамя прапанаванай навуковай і вучэбнай літаратуры, матэрыялаў перыядычнага друку для вывучэння пытанняў з гісторыі японскай культуры актыўна выкарыстоўваюцца відэазапісы тэлевізійных фільмаў і перадач, дыяфільмы. З наглядных дапаможнікаў прымяненне таксама знаходзяць карты, ілюстрацыйны матэрыял. Практыкуюцца розныя формы практычных заняткаў (семінары, «круглы стол», вучэбная канферэнцыя і інш.). У прыватнасці, адзін з заняткаў у форме «круглага стала» быў прысвечаны асобе І. Гашкевіча ў кантэксце японскай культуры XIX ст. Падагульняючы

характар меў адзін з апошніх заняткаў у форме вучэбнай канферэнцыі, дзе студэнтамі абмяркоўваліся наступныя праблемы: гісторыя Японіі; гісторыя нацыянальных рэлігій японцаў; матэрыяльная культура; нацыянальны менталітэт, побыт японцаў і беларусаў (параўнальны аналіз). Пазнавальная дзейнасць студэнтаў таксама актывізуецца праз падрыхтоўку імі рэфератаў і дакладаў (іх тэматыка прыведзена вышэй), а таксама шляхам складвання тэстаў і сінхранічных табліц. Напрыклад, табліца I (Асноўныя падзеі, з’явы, асобы ў гісторыі культуры: Індыя – Кітай – Японія. I–II тыс. н. э.) і табліца II (Культурнае жыццё ў IX–XX стст. у падзях, асобах: Заходняя Еўропа – Беларусь – Японія). Пры запаўненні табліцы I студэнты выкарыстоўваюць унутрыпрадметныя сувязі. Пры складванні другой табліцы выкарыстоўваюцца ўжо міжпрадметныя сувязі (з улікам таго, што студэнты ўжо вывучалі дысцыпліны «Гісторыя культуры Беларусі» і «Гісторыя культуры краін Заходняй Еўропы і Паўночнай Амерыкі»).

Усё гэта дае магчымасць студэнтам добра падрыхтавацца да выніковага экзамену па гісторыі культуры краін Азіі і Афрыкі. У пералік экзаменацыйных пытанняў уключаны адпаведна і некалькі па японскай культуры.

1. Культура Старажытнай Японіі.
2. Культура Японіі перыяду Хэйан (IX–XII стст.).
3. Культура Японіі ў XIII–XVI стст.
4. Культура Японіі ў XVII–XVIII стст.
5. Культура Японіі ў XIX – пачатку XX ст.
6. Культура Японіі ў XX ст.

Безумоўна, што ў ходзе выкладання існуюць пэўныя цяжкасці. Найперш адчуваецца недахоп навейшай літаратуры (асабліва перакладных твораў японскіх аўтараў (тыя пераважна на рускай мове). Яшчэ слаба выкарыстоўваюцца магчымасці Інтэрнету, не хапае мультымедычных праграм. Нягледзячы на гэта, у бліжэйшай перспектыве плануем распрацаваць асобны спецкурс па гісторыі японскай культуры, падрыхтаваць і выдаць адпаведны вучэбна-метадычны дапаможнік.

Пытанні з гісторыі японскай культуры з’яўляюцца таксама аб’ектам студэнцкай навукова-даследчыцкай працы. Пра гэта сведчаць не толькі вучэбныя рэфераты і даклады, але і курсавыя, дыпломныя работы. Асобныя з іх выконваюцца на дастаткова высокім узроўні. Напрыклад, у 2002 г. была паспяхова абаронена А.Юшчанка дыпломная работа «Дзэн-будызм у культуры Японіі і Кітая ў сярэднія вякі і новы час». Студэнтка-выпускніца зрабіла дэталёвы параўнальны аналіз дзэн-будызму ў Кітаі і Японіі, прасачыла яго ўплыў на матэрыяльную і духоўную культуру кітайцаў і японцаў. Сярод шэрага грунтоўных высноў гэтай дыпломнай работы заслугоўвае ўвагі наступная: спецыфічныя рысы японскага дзэн-будызму і зліццё яго філасофіі з бусідо дазволілі яму і да сучаснасці вызначаць развіццё шматлікіх з’яў японскай нацыянальнай культуры.

Цікаваць да вывучэння каштоўнасцяў японскай цывілізацыі праяўляецца студэнтамі і па-за межамі вучэбнага працэсу. Так, з вялікім інтарэсам даследавалі тэму «Японскія самураі і шляхецкае апалчэнне ВКЛ» студэнты, што ўваходзілі ў гурток «Брацтва Мядзведзя». Гэты гурток, заснаваны ў Брэсцкім дзяржаўным універсітэце ў 1999 г., займаецца гістарычнай рэканструкцыяй, рэстаўрацыяй, аднаўленнем прадметаў сярэднявечавага побыту, зброі, даспехаў, адзення, вывучэннем традыцый еўрапейскіх рыцараў, даследаваннем ваеннага мастацтва сярэднявечаўя, гісторыі рыцарскіх ордэнаў.

На нашу думку, самастойны спецкурс па гісторыі японскай культуры (ці нават асобных яе частак — гісторыі японскага дойлідства, тэатра і музыкі, ваенна-спартыўнага мастацтва і г. д.) можна было б уводзіць у навучальныя планы і іншых ВНУ краіны. Не пашкодзіла б яго вывучаць будучым спецыялістам у галіне прамысловасці, сельскай гаспадаркі, транспарту, гандлю, адукацыі, культуры, сацыяльнай сферы, абароны. Магчыма, што судакрананне з каштоўнасцямі такой высокадухоўнай цывілізацыі, як японская, умацавала б у будучай айчынай эліты пачуццё ўласнага «я», паспрыяла б тварэнню ёю новага, што адпавядала б лепшым сусветным узорам і адначасова ўлічвала беларускія нацыянальныя традыцыі, культуру.

Игорь Захаренко (Минск)

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

Новая геополитическая ориентация стран мира в системе Запад–Восток вызывает необходимость посмотреть на обеспечение безопасности и независимости Республики Беларусь под углом зрения востоковедения — науки, комплексно изучающей Восток. Проведение востоковедческих исследований в развитии политических, экономических и культурных отношений между Республикой Беларусь и Японией вызвано необходимостью установления тесных взаимовыгодных связей между нашими странами. Знание истоков дружбы и сотрудничества белорусского и японского народов является необходимым условием обеспечения надежности совместных действий, что имеет большое практическое значение.

Проблема заключается в том, что в настоящее время в научной литературе, освещающей сотрудничество Беларуси и стран Востока, нет работ, комплексно изучающих и анализирующих процесс познания стран Азии и Северной Африки востоковедами Беларуси. Вопрос изучения вклада ориенталистов Беларуси в мировое востоковедение только ставится, а термин «белорусское востоковедение» только внедряется в научную практику.

А знаем ли мы Восток? В свете последних международных событий мы должны честно ответить: нет. Трагедия, произошедшая в Соединенных Штатах Америки, отчетливо выявила противоречие между имеющимися знаниями о Востоке и их практическим применением в международных отношениях. О причинах слабого знания Востока писал более полувека назад востоковед, ученый с мировым именем академик В. М. Алексеев: «Мы ничего не знаем о Востоке потому, что не изучаем его как надо». Он же отвечал на вопрос, а как надо изучать Восток: «Надо организовывать особые факультеты страноведения, где бы это стало наукой, а не энциклопедией и верхоглядством»¹.

¹ Алексеев В. М. Восток и Запад. М., 1966. С. 168.

Решение этой задачи для Республики Беларусь возможно в белорусском востоковедческом центре. Это должен быть координирующий орган по анализу геополитических процессов и выработке на их основе подлинной картины Востока. При ином подходе терроризм может проникнуть и в Беларусь.

В качестве обоснования поставленной проблемы коротко рассмотрим историю белорусского востоковедения на примере изучения Японии белорусскими ориенталистами в российской востоковедческой школе. Востоковеды Беларуси входили во все ведущие европейские школы ориенталистики — английскую, немецкую, польскую, российскую и французскую. Более двухсот востоковедов Беларуси изучали Восток. А знаем ли мы их имена, их вклад в мировую науку и культуру? Руководствуемся ли теми традициями, которые заложили эти подвижники науки? Используем ли их исследования в своей практической работе и обучении будущих востоковедов?

С понятием Восток в представлении каждого из нас объединяется сложная сумма проблем, исканий, задач и достижений. Поразительное разнообразие народов и языков Востока, история и культура восточных цивилизаций поражает наше воображение. Огромнейший геополитический макро-регион азиатских и североафриканских стран является неисчерпаемым источником научного знания.

В связи со сказанным выше стало настоятельной необходимостью познать внутренние и внешние процессы и закономерности развития востоковедения, осмыслить его роль в истории человечества, выявить его взаимодействие с другими социальными институтами и сферами материальной и духовной жизни общества. Эти вопросы в известной мере разрешает периодизация науки. Она дает возможность понять диалектику развития востоковедения, осмыслить происходящие в ней количественные и качественные изменения. Смысл исторического анализа состоит не в фиксации наблюдаемой последовательности сменяющихся явлений, а в определении закономерностей исторического процесса развития научного познания, объяснения событий как форм проявления этих закономерностей в конкретных исторических условиях.

В истории отечественного востоковедения можно выделить четыре периода. Каждый период отличается своим сложившимся мировоззрением, геополитической обстановкой на рубеже Запад–Восток, проводимой стратегией, уровнем развития науки, географией информационных потоков и центров накопления и анализа информации.

История познания Востока в Европе уходит в античную эпоху, когда древние греки и римляне мысленно разделили человечество на Запад и Восток. Это было результатом сложившегося европоцентристского мировоззрения, когда Запад ассоциировался как цивилизация с демократией и свободой личности, а Восток, как варварский мир с деспотизмом и жестоким подавлением человека.

Такая концепция мирового развития западноевропейских стран оправдывала их колониальную экспансию на азиатские и африканские территории. Для ее успешной реализации необходимо было изучить геополитическое положение стран Востока, их государственно-политическое устройство, проводимую ими военно-политическую стратегию, экономическое и культурное развитие. Такая информация собиралась в результате торговых, военных и миссионерских контактов с представителями внезападных культурных цивилизаций.

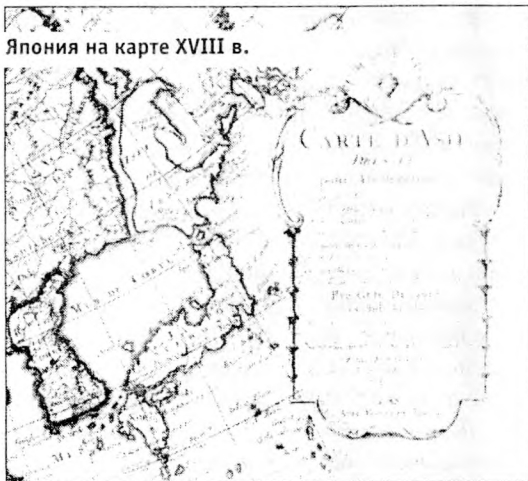
Первый период белорусского востоковедения (XII–XVII) характеризуется созданием предпосылок научных исследований Востока. Это время знакомства уроженцев Беларуси с Ближним и Дальним Востоком. Зарождение отечественного востоковедения относится к XII в., когда представительница христианского культурно-просветительского движения Беларуси Евфросинья Полоцкая (около 1110–1173), игуменья женского монастыря, совершила паломничество в Святую землю. В 1173 г. она умерла в Палестине и была похоронена в иерусалимском монастыре святого Феодосия. После смерти более чем в ста списках было распространено «Житие Евфросинии Полоцкой». Значение этого памятника для современников и последующих поколений было так велико, что его возвели в ранг жития.

Около 1370 г. совершил паломничество архимандрит Аграфений (Грефений). В своем «Хождении» он описал посещенные города Палестины, возделываемые сельскохозяйственные культуры, промыслы. К видным памятникам паломнической литературы относится «Хождение» Игнатия Смольнянина — члена посольства Смоленского епископа и Московского митрополита Пимена. Наш земляк Игнатий Смольнянин описал путешествие в Византию и паломничество в Иерусалим в 1389–1396 гг. Пимен дал Игнатию такое указание: «Писати сего путешествие все, како подоша и где что случится или кто возвратиться или не возвратиться всячь»². Но Игнатий не ограничился только описанием посещенных мест

² Сипленкова Т. М. Россия и арабский Восток // Россия и Восток. СПб., 2000. С. 14.

Япония на карте XVIII в.

Палестины. Он один из первых славянских путешественников, кто описал малоазиатское побережье и дал политическую характеристику Востока. В 1583–1584 гг. совершил паломничество в Святую землю (Палестину) несвижский князь Николай Радзивилл Сиротка (1549–1616). Дневник Н. Радзивилла был издан на латыни в 1601 г., а затем переиздавался более двадцати раз на польском, немецком, французском,

русском, древнебелорусском и других языках. Белорусы располагали сведениями о Ближнем Востоке из посещения Палестины и Египта в 1623–1626 гг. церковным и политическим деятелем Беларуси, Украины и России Мелетием Смотрицким (около 1578–1633), а также из переводов с латинского «Ино сказание о Махмате» и других работ Симеона Полоцкого (1629–1680).

Особое место в белорусском востоковедении занимает имя ученого-энциклопедиста, философа-мыслителя, просветителя и основоположника древнебелорусской литературы Франциска Скорины. Он перевел на язык своего народа, прокомментировал и издал 23 иллюстрированные книги Библии. Впервые белорусы увидели на гравюрах Скорины вид Иерусалима, индийского слона и африканского жирафа, а в тексте примечаний прочитали характеристику Ближнего Востока. В предисловиях и послесловиях к виленским и пражским изданиям даны следующие географические названия: Александрия, Аравия, Ассирия, Вавилонское царство, Идумея, Иерихон, Иерусалим, Иордан, Иудея, Мидия, Никея, Ниневия, Самария, Синай, Хеврон³.

Первые сведения о Дальнем Востоке шли на Запад через мусульманских писателей, которые получали информацию от арабских купцов и мореплавателей, посещавших страны Южной и Восточной Азии — Индию и Китай. Главный торговый морской путь шел от Персидского залива к побережью Индии, к островам Индонезии, заканчиваясь у берегов Южного Китая. Сведения о Японии содержатся у персидского историка Рашид ад-Дина в труде «Сборник летописей», составленном в 1294 г., а затем и арабского географа Абульфеда в книге «География», оконченной в 1321 г.

³ Франциск Скорина и его время: Энциклопедический справочник. Минск, 1990.

Кроме китайских источников о Японии основой для мусульманских сообщений использовались материалы, собранные монгольскими посольствами и военными экспедициями второй половины XIII в.

В Европе резко повысился интерес к Японии после издания в 1477 г. в Нюрнберге книги о путешествиях Марко Поло. Одну из глав он посвятил легендарной «Дзипангу», где «золота великое обилие, а богатств и не перечесть». Христофор Колумб в поисках ближайшего пути в Восточную и Южную Азию через Атлантический океан искал не только Индию и Китай, но и страну «Дзипангу» с ее неисчислимыми сокровищами.

Несмотря на широкий геополитический охват восточных регионов Азии, Запад не представлял себе реальную географию Японии.

Очертания Японии на европейских картах XV в. фантастичны (см. илл. на с. 100 и 101). Остров Хоккайдо долгое время представлялся европейцам как часть материка Евразии. На «Карте Азии» 1788 г. он уже показан отделенным от материка, но его очертания не соответствуют действительности. Сравнение этих двух французских карт демонстрирует процесс познания Японии в течение 300 лет. Северная часть территории Японии совершенно не была известна европейской картографии. В нашем исследовании карты служат индикатором уровня востоковедческих знаний.

Японцы через китайцев знали о Европе гораздо больше, чем европейцы о Японии. В 1579 г. в ставке Ода Нобунага была получена из Китая европейская карта мира, на основе которой были художественно изготовлены карты мира на ширмах. До наших дней их сохранилось четыре. На этих картах очертания Японии давались более правильно, чем на европейских, показаны были два морских пути в Японию — западный из Португалии через Индийский океан и восточный — через Америку и Тихий океан.

Начало самостоятельному изучению Японии европейцами положили многочисленные португальские и испанские миссионеры, прибывавшие на Японские острова с Филиппин. Португальскими миссионерами в Японии в конце XVI — начале XVII вв. были изданы учебник японского языка М. Баррету, латино-португальско-японский словарь, грамматика японского языка Ж. Родригиса. К концу XVII в. в университетах Парижа, Оксфорда и Лейдена было собрано значительное количество восточных рукописей. В результате их обработки были изданы первые систематизированные труды, опирающиеся на восточные источники. Большую ценность представляла «Восточная библиотека» Эрбело, изданная в Париже в 1667 г.

Первым свидетельством о Японии в русской печатной книге считается глава «О Иапонии или Япон-острове», помещенная в «Космографии» 1670 г. Источником сведений о стране было описание Японии Петра Монтануса, восходящее к знаменитой книге Марко Поло о его путешествии в Китай. В «Космографии» приводились данные о географическом положении Японии, климате, флоре, фауне и природных ресурсах, а также о нравах, обычаях и занятиях ее населения, упоминались отдельные города. Следующим

свидетельством о Японии стало описание стран Дальнего Востока послом России в Китай Н. Г. Спафария, составленное в 1678 г. Для описания Японии им были использованы китайские источники в переводе миссионеров-иезуитов, а также китайские и западноевропейские карты. В конце XVII в. Япония была нанесена на русские географические карты С. Полякова (1673), И. Идеса (1695), С. Ремезова (1699–1700).

Белорусские шляхтичи, обращаясь смолоду в многоязычной среде и зная латинский и другие европейские языки, приглашались «толмачами» (переводчиками) посольств в страны Востока. Выходцы из Великого Княжества Литовского, «литвины» Богдан Бойкач, Томило Петров и Иван Куняцкын, Ян Куча, В. Тюменц и И. Текутьев, собрали ценные сведения о Монголии и Китае. В XVII и XVIII вв. их отчеты неоднократно переводили на иностранные языки. Переводчиками посольств и различных экспедиций состояли Мартын Боржевицкий, Богдан Аршинский, Станислав Буткеев, Панфилко Семенов. Выходец из Белоруссии поэт и мыслитель А. Х. Белобокский был переводчиком с латинского языка в составе российского посольства Ф. А. Головина, подписавшего в 1689 г. Нерчинский договор между Россией и Китаем⁴.

На территории Беларуси было создано одно из ранних дошедших до нас описаний Сибири. Его автор — оршанский шляхтич Адам Каменский. Взятый в плен в 1657 г. в период русско-польской войны, он вместе с другими военнопленными был отправлен в Сибирь. По Сибири его путь лежал через Тюмень, Тобольск, Сургут, Нарым, Енисейск, Илимский острог и далее по Лене — в Якутск. В сочинении А. Каменского дается краткая характеристика многим народностям Сибири. Документально установлено, что в 1666 г. он лично встречался с Семеном Дежнёвым и Михаилом Стадухиным и знал, что от Лены до Амура существует водный путь. Эти известия А. Каменского важны для науки и имеют большую историческую ценность.

Выходцы из Беларуси И. П. Козыревский и И. Евреинов доставили подробные сведения о Японии. Иван Козыревский в 1711–1713 гг. впервые зафиксировал протяженность Курильской гряды от Камчатки до Хоккайдо и сделал их общий чертеж. В 1713 г. он с отрядом из 66 человек возглавил экспедицию с целью «провесть от Камчатского носу за переливами морские острова и Апонское государство». Собранные сведения И. Козыревский, которого по праву можно назвать первооткрывателем Страны восходящего солнца, в 1714 г. изложил в «доезде» (отчете) камчатскому приказному начальнику В. Колесову. В 1726 г. И. Козыревский встречался в Якутске с руководителем первой Камчатской экспедиции В. Берингом и подал ему «Доношение» с описанием Японии и «Чертеж как Камчадальскому носу також и морским островам». В 1722 г. геодезисты Иван

⁴Грицкевич В. П. От Немана к берегам Тихого Оксана. Минск, 1986. С. 160–168.

Евреинов и Федор Лужин, выполнив распоряжение Петра I, представили ему чертеж Восточной Сибири и Курильских островов.

Научную информацию о Японии собрал генерал Юзеф Копэц (1762–1827), уроженец Пинщины, сосланный на Камчатку за участие в восстании 1794 г. Он был в дружеских отношениях со штурманом Василием Олесовым, участником плавания в 1792–1793 гг. к берегам Японии российского посольства А. К. Лаксмана. В. Олесов подарил Ю. Копэцу карту Северо-Восточной Азии, составленную им самим. Ю. Копэц писал в своем дневнике: «... а капитан, который со мною дружил, подарил мне копию карты, для кабинета сделанной, мыса Азии с разных путешествий Кука, Ла-Перуза, испанской карты и своего путешествия в Японию»⁵. Возвращаясь на родину, Ю. Копэц составил две обзорные карты Сибири и пограничных территорий. На этих картах показана Сибирь с Китаем (до Кантона) и Япония. Одна из этих карт вошла в берлинское издание 1863 г. «Дневников Юзефа Копэца», а затем и парижского издания 1867 г. Карты Ю. Копэца и его дневники являются ценным вкладом в науку.

Во второй период белорусского востоковедения (XVIII – начало XX вв.) закладывались его научные основы. В Европе тогда возникла сеть различных азиатских обществ: Азиатское общество в Париже, Королевское азиатское общество в Лондоне, Германское востоковедческое общество в Лейпциге. Были созданы специальные высшие учебные заведения по изучению восточных языков: в Вене — Академия восточных языков, в Париже — Школа живых восточных языков.

В России университетское преподавание восточных языков было учреждено первым университетским уставом 1804 г. Подготовка российских востоковедов велась в университетах Дерптском, Виленском, Московском, Казанском, Харьковском, Александровском в Гельсингфорсе, Петербургском, а также в Лазаревском институте восточных языков, Институте восточных языков при Ришельевском лицее в Одессе, Восточном институте во Владивостоке и ведомствах — Министерстве иностранных дел, Военном министерстве, Святейшем Синоде.

В России были созданы многочисленные научные объединения, библиотеки и музеи, занимающиеся изучением Востока. Это прежде всего Императорская Академия наук в Петербурге с ее хранилищем восточных рукописей — Азиатским музеем, ставшим первым академическим востоковедческим центром в России. Крупными востоковедческими центрами России являлись Императорское Русское географическое общество, Императорское Русское археологическое общество, Императорское общество любителей естествознания, антропологии и этнографии, Императорское общество востоковедения, Русский комитет для изучения

---

⁵ Хачевская С. Две рукописные карты Сибири XVIII в. из коллекции Национальной библиотеки Варшавы // Русско-польские связи в области наук о Земле. М., 1975. С. 19.

Средней и Восточной Азии, Общество русских ориенталистов в Харбине и Петербурге. Большую роль в изучении Востока играли Императорская Публичная библиотека в Петербурге, Научное общество, Публичная библиотека и Кавказский музей в Тифлисе, Научное общество, Публичная библиотека и Музей в Ташкенте, Императорский Эрмитаж, Императорский российский исторический музей. В работе этих востоковедческих центров активное участие принимали востоковеды Беларуси Т. М. Августинович, К. И. Богданович, А. И. Вилькицкий, М. П. Вронченко, И. А. Гошкевич, Б. И. Дыбовский, Т. Зан, О. М. Ковалевский, К. А. Коссович, А. О. Мухлинский, В. Е. Недзвецкий, Э. К. Пекарский, О. И. Сенковский, Н. К. Судзиловский, Б. А. Тураев, И. Д. Черский, А. и И. Ходзько, А. Янушкевич.

В указанный период успешно функционировал один из востоковедческих центров Европы — Виленский университет. Это был крупный центр научной и общественной мысли Европы. В его стенах велась широкая научно-исследовательская работа, уровень читаемых лекций соответствовал развитию науки того времени. Именно в Виленском университете сформировались приоритеты в изучении Востока, которые в дальнейшем определили основные направления развития российского востоковедения. Выпускниками Виленского университета были такие крупнейшие европейские востоковеды, как Осип Михайлович Ковалевский и Осип Иванович Сенковский.

Всплеск изучения Японии приходится на середину XIX в., когда страна открылась для иностранных ученых. Изучение Японии стало складываться в комплексную науку — японоведение. Большой вклад в развитие этой науки внес наш соотечественник талантливый ученый Иосиф Антонович Гошкевич (1814–1875). Свои знания он пополнял в Русской духовной миссии в Пекине, где находился в течение десяти лет вместе с такими в будущем известными востоковедами, как П. Кафаров, В. Васильев, И. Захаров, А. Татаринов. При этой миссии состоял наш белорус, художник К. Корсагин (1809–1872).

И. Гошкевич был одним из первых русских натуралистов, собравшим большую коллекцию флоры и фауны Дальнего Востока. Он изучал распространение буддизма в этом регионе. Кстати, сделаю здесь отступление, автор данной статьи как участник экспедиции по местам жизни и деятельности белорусских востоковедов посетил летом 2002 г. Обо — священный знак в Селенгинской Даурии на границе с Монголией (снимок на вклейке). И. А. Гошкевич, проезжая у этого священного знака, останавливался и почтительно преподносил дары духу долины. Он знал, что если этого не сделать, удача отвернется от него...

В 1855 г. был подписан первый российско-японский договор. В подготовке договора как переводчик и востоковед активное участие принимал И. Гошкевич. Составленный им совместно с японским исследователем

Татибана Косаем в 1857 г. «Японско-русский словарь» был отмечен медалью Петербургской Академии наук и удостоен престижной Демидовской премии. В 1858 г. И. Гошкевич был назначен первым российским консулом в Японии. Его рекомендовал вице-адмирал Е. В. Путятин, подписавший русско-японский договор.

Е. В. Путятин рекомендовал правительству подобрать для включения в штат консульства высокообразованных молодых людей, способных оказать японцам помощь в военном деле, судостроении, навигации, изучении астрономии, математики, медицины и русского языка. В депеше, направленной из Шанхая в 1857 г. министру иностранных дел России А. М. Горчакову, он указывает на то, что «японцы, по свойственной им любознательности и сметливости, готовы воспользоваться европейской образованностью, в особенности усвоить себе новейшие усовершенствования военного и морского искусства и могут скоро сделаться для нас полезными или вредными соседями»⁶. Е. В. Путятин считал важным, «не упуская времени, приобрести доверие этого народа... Лучшим к тому средством послужило бы включение в состав отправляемой в Японию миссии нескольких лиц, сведущих и способных в тех отраслях наук, которые наиболее там ценятся»⁷. Е. В. Путятин не скрывал при этом, что принимает живое участие в судьбе «имеющего много добрых качеств» японского народа и желает установления наилучших отношений России со столь замечательным государством.

Клипер «Джигит» 5 ноября 1858 г. доставил в Хакодате И. А. Гошкевича с женой и сыном, секретаря В. Д. Овандера, морского офицера — лейтенанта П. Н. Назимова, старшего врача М. П. Альбрехта, священника-протоиерея В. Е. Махова и дьякона И. Махова (всего 15 человек). В составе консульства были юнги-кантионисты А. Малендро, А. Юганов и Ф. Карлионин в качестве учеников, а затем и переводчиков с японского языка.

Русское консульство в Хакодате выполняло функции дипломатического представительства и должно было проводить в жизнь политику России в отношении Японии, защищать интересы русских подданных и полученные по Ансейским договорам права и преимущества во всех открытых портах, добиваться новых привилегий на основе статьи о наиболее благоприятствуемой нации. Консулу вменялось в обязанность заключать по поручению правительства конвенции, вести переговоры о Южном Сахалине, а также собирать сведения об экономическом, политическом положении, государственном устройстве, внешних отношениях Японии, добиваться расширения русско-японской торговли.

---

⁶ Хохлов А. Н. Подготовка русских переводчиков-японистов в Японии и деятельность И. Д. Каткина // Восток. 1994. № 5. С. 65.

⁷ Там же.

Консульству и всем русским в Японии вменялось в обязанность строго соблюдать принцип невмешательства во внутренние дела страны: «Мы желаем единственно упрочения и распространения нашей торговли с Японией. Всякие другие виды, всякая мысль о вмешательстве во внутренние дела чужды нашей политике. Старайтесь убедить в том японское правительство и наблюдайте, чтобы внушения не дали ему превратного понятия о наших намерениях»⁸.

Существенным компонентом плодотворной деятельности Российского консульства стало изучение его сотрудниками японского языка. На первых порах деятельности консульства проблема овладения японским языком отчасти разрешалась знанием китайского языка. Им прекрасно владел И. Гошкевич. Китайский язык знал М. Ф. Цивильков, воспитанник Петербургского университета, назначенный на должность секретаря консульства в Хакодате в 1860 г. Под руководством И. Гошкевича сотрудники консульства в сравнительно короткий срок сумели преодолеть языковой барьер. И. Гошкевич в 1859 г. сообщал о первых шагах в изучении японского языка врача М. П. Альбрехта генерал-губернатору Восточной Сибири Н. Н. Муравьеву: «Так как доктор Альбрехт еще не довольно свободно объясняется по-японски, особенно с простым народом, то я каждое утро провожу с ним в принятии больных»⁹.

Консулу И. А. Гошкевичу рекомендовалось поощрять изучение японского языка сотрудниками консульства, что не только облегчало бы им «исполнение служебных обязанностей», но и «сблизило бы их с коренными жителями». В инструкции, данной морскому офицеру П. Н. Назимову, предписывалось «сообщать японцам полезные сведения» по астрономии, мореходству и кораблестроительной технике, также говорилось о необходимости изучения японского языка. С затруднениями, связанными с изучением японского языка, столкнулся и капитан-лейтенант П. М. Костерев, прибывший в Хакодате в 1862 г. В рапорте в Морское министерство он отмечал: «По части передачи сведений японцам по морской части я, несмотря на все свое желание и старание, пока не мог иметь успеха. Причина тому главная та, что я не мог свободно объясняться по-японски...»¹⁰ В дальнейшем, убедившись в полезных услугах российского морского офицера, стремившегося полно передать все свои знания японским ученикам, японские власти пригласили его прочитать курс в морском училище в Хакодате. Русский морской офицер обучал японцев основам астрономии, мореплавания, кораблестроения, артиллерии и

⁸ Файнберг Э. Я. И. А. Гошкевич — первый русский консул в Японии (1858–1865) // Историко-филологические исследования. М., 1967. С. 506.

⁹ Хохлов А. Н. Подготовка русских переводчиков-японистов в Японии и деятельность И. Д. Касаткина. С. 66.

¹⁰ Там же.

фортификации. П. М. Костерев писал: «Из числа учеников пять ежедневно занимаются у меня артиллериею и морскою тактикою»¹¹. На фортах хакодатского порта была установлена батарея из пушек фрегата «Диана» [...]

Серьезных успехов в изучении японского языка добились представители русского православного духовенства. Особого успеха добился И. Д. Касаткин. После возвращения на родину в 1865 г. И. А. Гошкевич писал о нем: «Иеромонах Николай — один из деятельнейших членов нашего консульства. В короткое время он изучил японский язык до такой степени, что свободно объясняется, не нуждаясь, подобно другим, в пособии переводчика. Это обстоятельство в связи с его уживчивым характером чрезвычайно сблизило его с японцами и доставило ему многих друзей»¹².

В Японии И. А. Гошкевич заслужил уважение своим дипломатическим тактом и уважительным отношением к японскому народу. «Беловолосый консул», как его называли в Хакодате, соблюдал местные обычаи, уважал национальное достоинство японцев и оказывал им посильную помощь. Русский госпиталь ежегодно принимал до 100 больных. Русские врачи бесплатно посещали больных на дому. Японские врачи практиковали в госпитале, изучали хирургию. В консульской школе обучалось до десяти японских мальчиков. В 1861 г. дьякон Иван Махов составил и напечатал в Хакодате «Русскую азбуку» («Россия но ироха»), ею пользовались также в Нагасаки, где в русской школе обучалось 40 мальчиков.

Во время пребывания в Японии И. А. Гошкевич занимался естественнонаучными наблюдениями, составлял метеорологические сводки, собирал коллекции образцов флоры и фауны. Его наблюдения были опубликованы в изданиях Главной физической обсерватории в Петербурге и Музея Императорской Академии наук. Именем И. А. Гошкевича были названы описанные им неизвестные виды насекомых. В журнале «Морской сборник» он напечатал ряд статей о своем пребывании в Японии, о хозяйстве Японии и японском языке.

В 1867 г. И. Гошкевич вышел в отставку и, поселившись в своем имении Мали в Виленской губернии, продолжал изучение японского языка. После его смерти в Вильно был опубликован его труд «О корнях японского языка» (1899). В этой работе, как и во всех других исследованиях, И. Гошкевич тепло отзывался о японском народе и предсказывал ему великую будущность: «Японский народ, недавно почти насильно втолкнутый в семью цивилизованного европейского мира, давно имел право на это место по внутреннему родству. Не потому ли и проявляет он ту удивляющую всех энергию, то стремление к цивилизации...»¹³ Широкий

¹¹ Хохлов А. Н. Подготовка русских переводчиков-японистов... С. 67.

¹² Там же. С. 68.

¹³ Гошкевич И. А. О корнях японского языка. Вильно, 1899. С. 109.

востоковедческий кругозор, знание 13 иностранных языков выдвинуло И. Гошкевича в первые ряды белорусских японоведов.

В память о нашем знаменитом земляке жители Островецкого района Гродненской области установили в районном центре бюст, а в поселке Мали памятный знак. Барельеф И. А. Гошкевича безвозмездно выполнил скульптор Р. Б. Груша.

Биографии наших знаменитых земляков представляют собой предмет подлинной гордости всего белорусского народа и служат нам и нашим потомкам образцом яркой деятельной жизни во имя науки и Отечества.

Третий период белорусского востоковедения приходится на первую половину XX в. Он характеризуется тем, что востоковедение становится научным направлением, имеющим важнейшее государственное значение и обеспечивающим геополитические интересы крупнейших государств мира. Свыше тысячи научно-исследовательских институтов, центров и ассоциаций, востоковедческих факультетов университетов в этот период вели в мире исследовательскую работу в области востоковедения. Мировую известность завоевали исследования французских ученых А. Масперо, А. Кордые, М. Пеллиу, английских — Д. Легга, Г. Джэйлса, немецких — К. Гюцлафа, В. Грубе, О. Франке, А. Форке. Это период активных исследований в российском востоковедении. Более пяти тысяч советских востоковедов вели исследования по истории, языкознанию, географии, экономике, религии, культуре, политике, философии Востока. Основными странами изучения были Китай и Иран, Индия и Япония, Турция, Корея, Афганистан, Монголия, Египет, Индонезия. В этот период активно работали в области востоковедения более ста уроженцев Беларуси. Востоковедами Беларуси было защищено 47 докторских и 44 кандидатские диссертации. Наибольшее внимание уделялось изучению Японии, Китая, Индии и Египта.

Страноведческое направление в японоведении представляли экономические, географические, философские и исторические работы белорусских востоковедов. Назовем лишь два имени, связанные с И. А. Гошкевичем. Это Х. Т. Эйдус (псевдоним У. Хаяма, 1896–1972) — один из зачинателей советского японоведения. Он родился в Витебской губернии. После окончания японского отделения Восточного отдела Военной академии РККА был направлен консулом СССР в Японии — в Осаку. После возвращения из Японии в течение пяти лет работал в Профинтерне заместителем заведующего колониальным сектором. В 1931 г. Х. Эйдус перешел на научную работу в Институт мирового хозяйства и мировой политики при Командной академии, затем работал в Институте экономики, Институте востоковедения АН СССР. Доктор исторических наук, профессор Х. Эйдус издал более 180 работ, из них 18 монографий. Х. Эйдус занимался изучением общих проблем гражданской истории Японии, исследовал причины поражения Японии во Второй мировой войне, глубоко раскрыл экономическое

и политическое положение этой страны в период между русско-японской и Первой мировой войнами (работа геополитического плана), исследовал развитие государственных отношений между Японией и СССР после Второй мировой войны.

Доктор исторических наук, профессор Э. Я. Файнберг являлась крупнейшим востоковедом-политологом. Родилась она в 1908 г. в г. Бобруйске Минской губернии. После окончания Московского института востоковедения преподавала там, а также в Московском государственном институте международных отношений. Большой вклад в востоковедение внесла работами по русско-японским отношениям, исследованиями внутреннего и международного положения Японии. Э. Я. Файнберг — одна из первых востоковедов, изучавших деятельность И. А. Гошкевича как первого русского консула в Японии.

Филологическое направление в японоведении представлял М. Ф. Лепешко (1901–1969). Он родился в м. Зельва Волковысского уезда Гродненской губернии. После окончания Ленинградского института живых восточных языков был сотрудником торгового представительства в Японии, преподавателем Московского института востоковедения, а затем Московского государственного института международных отношений. Им были написаны работы о предложении в японском языке, изучены теоретические аспекты научной грамматики профессора Ямадо Есио, проанализированы аппозитивные атрибуты в японском языке.

Четвертый период (конец XX в.) — время полнокровного становления белорусского востоковедения. Он связан с проведением внешнеполитической, внешнеэкономической и культурной деятельности нашего государства по укреплению дружбы и сотрудничества Беларуси со странами Востока.

На сегодняшний день становление белорусского востоковедения происходит на кафедре восточных языков факультета международных отношений и филологическом факультете Белорусского государственного университета, в Минском государственном лингвистическом университете и в других учебных заведениях Республики Беларусь. В них получило развитие филологическая направленность востоковедения. Страноведческое направление развивается в Центре востоковедения как секции Белорусского географического общества.

На данном этапе белорусское востоковедение становится научным направлением, имеющим важнейшее государственное значение и обеспечивающим интересы Беларуси. Начался этап практического приложения востоковедческих знаний при решении геополитических, экономических, культурных и военных проблем Республики Беларусь. Белорусское востоковедение, распространяя знания о нашей стране в странах Востока, показывает, что уроженцы Беларуси внесли значительный вклад в мировое востоковедение и часто являлись основоположниками российского востоковедения.

Максім Рагойша (Мінск)

ЯПОНСКАЯ І АРЫЕНТАЛІСТЫЧНАЯ ТЭМАТЫКА НА СТАРОНКАХ «НАШАЙ НІВЫ»

Першая ўсеагульная беларускамоўная газета-штотыднёвік «Наша ніва», пакліканая да жыцця грамадска-палітычнымі пераўтварэннямі ў Расійскай імперыі ў першае дзесяцігоддзе ХХ ст., адыграла каласальную ролю ў станаўленні і развіцці беларускай нацыянальнай культуры. Набліжаецца стогадовы юбілей яе выдання, аднак паўнаважанае ацэнка дзейнасці «Нашай нівы» яшчэ не зроблена. Пасля доўгіх гадоў абвінавачвання газеты ў так званым «буржуазным нацыяналізме» ў 60-я гг. ХХ ст. навукоўцы зрабілі спробу рэабілітацыі выдання, раскрываючы яго дэмакратычную скіраванасць. Перабудоўчыя працы канца ХХ ст. у жыцці нашага грамадства дазволілі вынесці на першы план дзейнасць у галіне нацыянальнага самаўсведамлення. Да «Нашай нівы» пачалі звяртацца ў пошуках формаў і метадаў адраджэння беларускай нацыянальнай ідэі.

Адным з галоўных складнікаў нацыянальнага характару беларусаў прынята лічыць павагу да іншых народаў. Даследчыкі «Нашай нівы», вывяляючы гуманістычную канцэпцыю нашаніўскай нацыянальнай ідэі, падкрэсліваюць гарманічную спалучанасць у ёй прыярытэту ўласнанацыянальнага з павагай да іншанацыянальных каштоўнасцяў. Найбольш поўна «Наша ніва» разгледжана ў кантактах і тыпалагічных сувязях са славянскім светам, найперш украінскай культурай. Закранаюцца пытанні ўключанасці «Нашай нівы» і ў заходнееўрапейскі кантэкст. Аднак дагэтуль па-за ўвагай даследчыкаў засталася нашаніўская зацікаўленасць краінамі Блізкага і Далёкага Усходу, Азіяй, Афрыкай. А між тым матэрыялы газеты сведчаць пра тое, што «Наша ніва» актыўна фарміравала беларускую арыенталістыку.

Зразумела, нашаніўская зацікаўленасць Далёкім Усходам была выклікана найперш падзеямі Руска-японскай вайны 1905 г. Аднак неаспрэчная заслуга газеты ў тым, што яна не абмяжоўвалася публікацыямі «на злобу дня», звычайнай канстатацыйнай фактаў. У выступленнях газеты (найчасцей ад імя рэдакцыі

«Нашай нівы» і зрэдку ў персанальных выступленнях) інфармацыя палітычнага характару, як правіла, перарастала ў больш шырокі агляд абставін іншанацыянальнага жыцця. Менавіта на гэтай падставе мы ставім пытанне аб нашаніўскай арыенталогіі: газета імкнулася да асветлення гістарычнага, эканамічнага, асветна-культурнага аспектаў жыцця краін Усходу. Пры гэтым адзначым вялікую разнастайнасць матэрыялаў у формах і спосабах падачы інфармацыі. «Наша ніва» зыходзіла з магчымасцяў чытацкага ўспрымання той аўдыторыяй, на якую была зарыентавана яе дзейнасць. Чытачом газеты быў пераважна чалавек з народа, які не меў нават базавых школьных ведаў. Таму пры падачы падзей з навакольнага жыцця, не гаворачы ўжо пра далёкі замежны свет, «Наша ніва» выкарыстоўвала кожную магчымасць, якую толькі магла даць абмежаваная газетная плошча. Звесткі адзначанага характару падаваліся ў асобных краязнаўчых артыкулах пад спецыяльнымі рубрыкамі «З усіх старон», «Аб усім патроху», «Загранічнае рэха», «Што чуваць за граніцай?», «З заграіцы» або ў выглядзе своеасаблівых інтрадукцый (пры адпаведнай нагодзе), уставак у іншапрофільны тэкст. Прааналізаваўшы нашаніўскую арыенталістыку, нельга не адзначыць сістэматычнасць, рэгулярнасць і нават свядомую мэтанакіраванасць дзейнасці газеты ў пашырэнні ведаў па ўсходазнаўству.

Паказальна, што ўсходняе пытанне было закранута ўжо ў першым нумары «Нашай нівы». У раздзеле «Аб усім патроху» тлустым шрыфтам пазначана: «У Японіі». З названай інфармацыі чытачы даведваліся, што ў Японіі са ста дзяцей вучыцца грамаце дзевяноста сем чалавек, у Мінскай жа губерні статыстыка мела адваротныя паказчыкі: на кожныя сто чалавек прыходзілася восемдзсят непісьменных¹. Агульнапазнавальны характар гэтай публікацыі відавочны. Спецыяльна падкрэслім, што яе гуманістычны змест стаў тым выразным камертонам, які вызначыў усю далейшую ідэйную напоўненасць нашаніўскай арыенталістыкі.

«Наша ніва» апублікавала вялікую колькасць японазнаўчых матэрыялаў. Цікава адзначыць, што ў першых нумарах газеты была нават зроблена спроба назву краіны Японія — Ніпан, Nippon — падаць у набліжаным да арыгінальнага гучанні Японь. Усе адпаведныя матэрыялы напісаны папулярна, вызначаюцца канкрэтнасцю, у іх выступае заўсёдная сімпатыя беларускага выдання да вядучых рыс у японскім нацыянальным характары, сярод якіх газета вылучае працавітасць і цярдлівасць, настойлівасць і кемлівасць.

Газета неаднойчы давала трапныя вызначэнні геаграфічнага становішча Японіі. Так, у адзначаным выпадку геаграфічныя звесткі яна ўплятае ў гаворку пра эканоміку Расіі: «Калі праехаць усю Сібір скрозь, то з другога боку Сібіры ляжыць Ціхі акіян, — праехаўшы яго краблём, можна трапіць

¹ Наша ніва. 1906. № 1. С. 7. (Далей у дужках паказваюцца адпаведна год выдання, нумар і старонкі газеты.)

у Амерыку. Тутака на акіяне ляжаць Японскія астравы. Вось з Японіі і Амерыкі вазілі тавары ў Сібір (Прыамурскі край) і акцызу (таможанную пошліну) на граніцы плаціць не трэба было, дык усе тавары там танней, як у нас» (1909. № 25. С. 3).

У іншых месцах па свайму астраўному размяшчэнню Японія параўноўваецца з Англіяй, дзяржавай, якая сярод замежных краін прадстаўлена ў газеце ці не найбольш поўна, і таму, відавочна, на думку рэдакцыі, такі прыём лічыўся дарэчным і красамоўным. Для прыкладу, прывядзем наступную вытрымку: «Японія — суседка Кітая цераз мора (на астравах, як Англія), ад часу расійска-японскай вайны і па сухапуці гранічыць з ім» (1910. № 51. С. 773).

Неаднойчы пра Японію ідзе гаворка пры асвятленні пасяджэнняў Дзяржаўнай думы: у выступленні дэпутата Гучкова, дакладзе міністра замежных спраў Расіі Ізвольскага пра палітыку Расійскай дзяржавы за папярэднія тры гады (1908. № 12. С. 2; № 26. С. 2). На старонках газеты знайшлі адлюстраванне і ўражанні ад паездкі ў Японію члена расійскага Дзяржаўнага савета Глезмера (1910. № 9. С. 150). Арганічна звесткі пра Японію дапасоўваліся ў публікацыях, што высвятлялі гісторыю пабудовы, месца знаходжання далёкаўсходніх чыгунак і іх лёс, які залежаў ад палітычнай кан'юнктуры часу, узаемаадносін паміж Расіяй, Японіяй і Кітаем: Кітайская Усходняя чыгунка, якая каштавала 315 мільёнаў рублёў, працяглася ў 1600 вёрст, і новая Амурская дарога. Пры гэтым называюцца тыя чыгуначныя станцыі, парты і рэкі, якія знаходзяцца ў непасрэднай блізкасці ад Уладзівастока (1910. № 3. С. 42; № 9. С. 150 і інш.).

Цікавую афарбоўку атрымлівае на старонках газеты кожная інфармацыя пра Сахалін. Як пісала газета, японцы, атрымаўшы пасля вайны «адзін кавалак вострава, угледзелі, што на Сахаліне ёсць многа багацтваў і што там можна добра жыць. Дзеля таго праводзяць яны па сваёй частцы вострава чыгункі, шасэ, дапамагаюць перасяленцам добра нарыхтаваць сваё жыццё, даюць шмат грошай на тое, каб акуратна пазнаць востраў, дзе ёсць мінеральныя багацтвы. Яны налічылі, што 200 тысяч работнікаў знойдуць добрыя заробкі пры дабыванні каменнага вугля, ды што лесу там ёсць столькі, што для ўсёй Японіі яго хваціць болей, як на сотню гадоў». Паказчыкі эканамічнага характару сведчылі пра росквіт жыцця на японскай частцы вострава і поўную заняўбанасць расійскай тэрыторыі. Японія «толькі ў 1907 годзе адно за рыбу, што там ловіцца, мае чыстага заробку 500 000 (пяцьсот тысяч) рублёў...» (1907. № 19. С. 8; 1908. № 26. С. 7; 1910. № 5. С. 87).

Відавочна, з пачуцця спагады да японцаў газета публікавала звесткі пра паводку ў японскім горадзе Токіо («быў такі дождж, што затопіла ўсё, 300 людзей утапілася, тысячу дамоў знесла вадой, размыла 103 грэблі, 39 вялікіх мастоў, папсавана 208 міль жалезнай дарогі...» (1907. № 28. С. 9), пра пажары ў гарадах Хакадзэ і Осака (1907. № 28. С. 8; 1909. № 31–32. С. 463).

Сярод яскравых праяваў высокай культуры японцаў як нацыі «Наша ніва» адзначала стан асветы ў краіне. Праз усе гады выдання газеты на яе старонках з’яўляліся розныя звесткі пра школу і стан адукацыі ў Японіі. Паказальным у гэтай галіне інфармацыі можна лічыць матэрыял абагульняльнага зместу. Ён убачыў свет пад назвай «Як стаіць прасвета ў Японіі». Змешчаныя ў ім звесткі робяць гэты матэрыял лаканічна-дакладным, цэласным. Так, з № 21 беларускай газеты за 1910 г. беларускія чытачы даведваліся, што ў Японіі заведзена «агульная прымусовая навука. У школы павінны хадзіць не толькі хлопцы, але й усе дзяўчынкі. Пачатковых школ у Японіі 27 тысяч, у іх вучыць 110 тысяч учыцялёў, а дзяцей туды ходзіць больш пяці мільёнаў. (Усіх жыцеляў Японіі 50 мільёнаў). Апроч таго, ёсць 260 народных школ, у каторых 4 тысячы 700 настаўнікаў вучаць 95 тысяч дзяцей. Сярэдніх школ (як нашы гімназіі) прыбывае штотым болей і болей. Універсітэтаў казённых 3, столькі ж прыватных, з-паміж каторых адзін жаночы. У адным толькі Такійскім універсітэце 276 прафесараў...» (с. 336).

Найбольш поўную інфармацыю пра розныя сферы жыццядзейнасці краіны «Наша ніва» змясціла ў спецыяльным вялікім артыкуле «Японія», які з’явіўся ў газеце ў выніку арганізаванай у Лондане ў 1910 г. Японскай выставы. «Мэта выставы, — пісаў беларускі штотыднёвік, — паказаць усяму свету, якіх вялікіх успехаў дайшла Японія за апошнія гады, калі, пазнаёміўшыся з цяперашнім жыццём эўрапейскіх гасударств, яна пачала працаваць над сваім развіццём, каб зраўняцца з імі». Адштурхоўваючыся ад колішняй характарыстыкі Японіі, якую даў у сваім вядомым рамане «Фрэгат «Палада» рускі пісьменнік І. Ганчароў, прыяцель І. Гашкевіча, «Наша ніва» характарызуе праз канкрэтныя лічбы тагачасны стан прамысловасці і сельскай гаспадаркі краіны, паказвае яе культурны ўздым, раскрывае змест і метадку асветніцкай працы (1910. № 41. С. 629–631).

Гісторыя засведчыла, што пасля буржуазнай рэвалюцыі Мэйдзі ісін (1867–1868) Японія ўступіла на шлях капіталізму і на пачатку XX ст. дасягнула стадыі імперыялізму. «Наша ніва» піша пра Японію як пра наймацнейшую дзяржаву Азіі, яе каланізатарскія памкненні параўноўвае з каланізатарскай палітыкай Англіі. Менавіта праблема міжнародных зносін Японіі была для журналісцкага асэнсавання найбольш складанай. Аднак і тут «Наша ніва» спраўляецца з тымі абавязкамі, якія на сябе ўскладала. Яна прасочвала стварэнне на Далёкім Усходзе ваенных кааліцый, высвятляла палітыку Японіі ў дачыненні да такіх краін, як Расія, Кітай, Карэя, ЗША. Даволі паслядоўна газета асвятляла падзеі японска-нямецкага супрацьстаяння 1914 г., калі з пачаткам Першай сусветнай вайны Японія выступіла на баку Антанты. Раскрываючы працэс мілітарызацыі Японскай дзяржавы, газета падавала рознага роду інфармацыю пра ўзмацненне японскай арміі (забеспячэнне, пабудова казармаў, стварэнне новых батальёнаў, мабілізацыя і г. д.). Пры гэтым «Наша ніва» звяртала ўвагу на тыя ўрокі, якія павінна была асэнсаваць Расія ў выніку руска-японскай вайны (разглядаліся

прычыны яе паражэння ў вайне, называліся імёны гора-генералаў, высвятляліся падрабязнасці падзення Порт-Артура і г. д.).

Ці не лепшай ілюстрацыяй майстэрства нашаніўскіх палітычных аглядальнікаў можна лічыць матэрыял пра ўзаемадачыненні Японіі і Карэі. Як вядома, Японія пасля руска-японскай вайны 1904–1905 гг. устанавіла пратэктарат над Карэяй і ў 1910 г. анексіравала гэтую краіну, зрабіўшы яе сваёй калоніяй. «Наша ніва» асвятляла ўказаныя падзеі прафесійна, яе публікацыі вызначаліся палітычнай карэктнасцю, выверанасцю. Дазволім сабе шырокае цытаванне, каб раскрыць цэласна-інфарматыўную, рэгулятыўна-арыентацыйную функцыю нашаніўскай публіцыстыкі. Так, газета пісала: «Карэі як вольнаму гасударству прыйшоў ужо канец. Ціха, без ніякай вайны, без пратэстаў іншых гасударстваў прылучыла Японія да сябе гэту багатую старонку. Анексія (прылучэнне) Карэі бадай нікому не было неспадзёўкай, бо яе ўжо пасля расійска-японскай вайны занялі японцы сваімі войскамі. І царства, што трывала шмат соцен год ды мела каля дзесяці мільёнаў жыцеляў, — зрабілася толькі правінцыяй Японіі... Здужала Японія. І мала-памалу японцы ўлезлі ў Карэю і войскам і цывілізацыяй. Войска глядзела, каб не было паўстанняў, а «культурныя» людзі разам з маркізам Іта праводзілі там чыгункі, будавалі масты, парты, школы, заводзілі тэлефоны, тэлеграфы, — адным словам, усё тое, што ім трэба было, каб толькі можна было абвесціць анексію Карэі. І за колькі год Карэя [...] стала цывілізаваным краем. А гэтага толькі і трэба было японцам: яны хацелі паказаць, што заваёўваюць Карэю не агнём і мячом, а культурай, цывілізацыяй і поступам. Праўда, прабавалі карэйшы бараніць сябе і забілі яны маркіза Іта, зрабілі колькі загавораў проці Японіі. Але вялікага паўстання не ўдалося ім зрабіць, — і хутка ўсё на від сціхла. А тым часам кожны раз японцы без праліцця крыві рупіліся задушыць кожны рух за незалежнасць Карэі — ...іншыя гасударствы не пратэставалі, бо на тыя бунты глядзелі як на хатні сваркі паміж братамі...» (1910. № 34. С. 522–523).

Палітычны партрэт Японіі, у якім у колькасным вымярэнні пераважаюць станоўчыя характарыстычныя адзнакі, падаецца ў кантэксце заўсёднага асуджэння «воўчай палітыкі» мацнейшых дзяржаў, палітыкі з пазіцыі сілы, падтрымкі прыгнечанага, слабейшага, імкнення да самакіравання і нацыянальнай незалежнасці. Прыведзеную цытату можна лічыць узорам нашаніўскай гуманістычнай канцэпцыі, якая з'яўлялася абавязковай перадумовай дзейнасці газеты ва ўсіх напрамках, у тым ліку і зыходнай платформай пры пошуках аб'ектыўнага падыходу да асэнсавання праблем грамадска-палітычнага зместу.

Японазнаўчыя матэрыялы былі неад'емнай часткай скаардынаванай праграмы азнаямлення чытачоў «Нашай нівы» з усходнімі цывілізацыямі. Газета друкавала звесткі пра тагачасны стан не толькі Японіі. Яна сачыла за ўсёй сітуацыяй на Далёкім і Блізкім Усходзе. Побач з матэрыяламі пра Японію знаходзім велізарную колькасць публікацый аналагічнага характару

пра Карэю, Кітай і яго паўночна-ўсходнюю тэрыторыю — Маньчжурью, пра Тыбет, яго духоўнага і свецкага кіраўніка далай-ламу. «Наша ніва» пісала пра падзеі ў Манголіі, у выніку якіх частка краіны ў канцы 1911 г. стала феадальнай тэакрытычнай дзяржавай, а з 1915 г. — аўтаномнай тэрыторыяй у складзе Кітая.

Газета друкавала матэрыялы пра кітайскі рэвалюцыйны рух, у выніку якога была адхілена ад улады маньчжурская дынастыя Цынаў, што правіла ў Кітаі з 1644 па 1911 г. Аднак феадальны і імперыялістычны ўціск працягваўся, газета сачыла за ўсімі праявамі тых складаных падзей. «Кітай — гэта велікан паміж іншымі старонкамі свету. На неабдымных абшарах жыве 400 мільёнаў народу, яго гісторыя лічыцца тысячамі гадоў», — пісала «Наша ніва» (1911. № 40. С. 503–505). Рэгулярнасць публікацый пра Кітай засведчана ў частаце надрукаваных матэрыялаў і ў іх назвах. Для прыкладу, назавем наступныя: «Расія і Кітай» (1911. № 6), «Кітай» (1911. № 9–10; 1914. № 37, 38), «Даўнейшы і цяперашні Кітай» (1911. № 11), «Вясновае настроенне ў Кітаі» (1913. № 1), «У Кітаі» (1914. № 42), «З Кітаю» (1914. № 34)... Да гэтых і ім падобных матэрыялаў арганічна далучаюцца паведамленні, што змяшчаліся ў газетных рубрыках «Рэвалюцыя ў Кітаі», «Пабуда рэвалюцыі ў Кітаі», «Зачаткі новага жыцця ў Кітаі» (1914. № 40, 41, 42, 44, 45, 50 і інш.).

Асобна адзначым, што на старонках газеты ў сувязі з кітайскай тэмай уздымалася праблема наркаманіі («Смерць за опій». 1913. № 1).

Усе публікацыі, прысвечаныя Кітаю, вызначаюцца ўсё той жа кампетэнтнасцю і абавязкова паважлівым стаўленнем да аб'екта гаворкі. Неабходна заўважыць таксама, што, улічваючы сацыяльны цэнз свайго чытача, «Наша ніва» ў публіцыстычных выступленнях, каб зрабіць іх цікавейшымі і больш зразумелымі, часам уносіла элементы белетрызацыі. Пра гэта, у прыватнасці, сведчыць вялікі аглядны артыкул пра палітычную сітуацыю ў Японіі, Турцыі і Кітаі. Ён выклікае цікавасць як зместам, так і формай апаведу (1910. № 30. С. 449–450).

Уважліва сачыла «Наша ніва» за жыццём і ў Паўднёвай Азіі. У Індыі, якая з сярэдзіны XIX ст. знаходзілася ў поўнай залежнасці ад Англіі, на пачатку XX ст. абвастраліся супярэчнасці паміж індыйскай буржуазіяй і англійскім імперыялізмам. Адным з этапаў нацыянальна-вызваленчага руху на індыйскіх землях з'явіліся рэвалюцыйныя падзеі 1905–1908 і наступных гадоў. «У Індыі штораз трывожней, — паведамляла сваім чытачам газета. — Забойства судзі Джоксана было толькі сігналам да агульнага рэвалюцыйнага руху» (1910. № 1. С. 16). Сярод публікацый, звязаных з асвятленнем індыйскай тэмы, неабходна вылучыць асобныя артыкулы — «Закон аб арандатарам-мужыках у Індыі» (1907. № 18. С. 5–6) і «Справы ў Індыі» (1910. № 2. С. 23–24). У апошнім даецца экскурс у гісторыю індусаў мінулых стагоддзяў, а таксама робяцца пэўныя спробы правесці тыпалагічныя паралелі паміж нацыянальнымі змаганнямі ўсіх азіяцкіх народаў, у тым ліку і японскага.

Персія — яшчэ адна краіна, якой «Наша ніва» ўдзяляла нямала ўвагі. Акрамя вялікіх народазнаўчых публікацый «У Персіі» (1908. № 3. С. 4), «Справы ў Персіі» (1909. № 18. С. 260–262) і інш., газета друкуе шмат паведамленняў меншага аб'ёму. Як прыклад, працягуем адну з нататак, вельмі паказальную сваім зместам і танальнасцю: «Бахціяры» [...] слова «бахціяр» складаецца з двух слоў: «бахт» — значыць шчасце і «яр» — прыяцель, друг; выходзіць, што бахціяр — гэта «друг шчасця». Народ «бахціяраў» з даўных часоў жыве ў Персіі і сваёй адвагай на войнах не раз бараніў Персію ад загілады і згубы [...] Але сэрцам і душой — гэта народ надта добры: справядлівы, дабрадушны і гасцінны. Госцю не толькі стараюцца, хто бы ён ні быў, дагадзіць, але і рэдка калі выпускаць з голымі рукамі...» (1909. № 30. С. 442).

«Наша ніва» асвятляла і так званае «ўсходняе пытанне», узнятае рэвалюцыйнымі падзеямі ў Турцыі. Відавочна, праз тое, што турэцкія падзеі закраналі блізкі славянскі свет, газета суправаджала інфармацыйны матэрыял ілюстрацыйнымі ўстаўкамі, малюнкамі і фатаздымкамі (1909. № 17. С. 242–243 і інш.).

Інфармацыйнае поле нашаніўскай арыенталістыкі пашырала да Афрыканскага кантынента. Газета цікавілася Паўночнай Афрыкай, пісала пра Марока, Алжыр, Туніс, Егіпет (гл., напрыклад: 1906. № 7; 1911. № 16–17; 1914. № 35, 44 і інш.). Яна асуджала імперскую палітыку Вільгельма II у нямецкіх калоніях Паўднёвай Афрыкі. Друкуючы артыкул «Палітыка Англіі ў бурскіх правінцыях» (1909. № 20), беларускае выданне імкнулася раскрыць уласны погляд на неабходнасць дэмакратызацыі дзяржаўнага ладу на прыкладзе краін Трансвааль, Наталь, Капрская рэспубліка, Рэспубліка Аранжавай ракі. «Наша ніва» пісала пра паўстанне мараканцаў супраць свайго султана (1911. № 20), адстойвала перавагу канстытуцыйнага ладу, выбарнага парламента і сената над манархічнай формай праўлення (1909. № 20; 1911. № 36 і інш.). У дачыненні да «афрыканскіх людзей, неграў, арабаў і іншых народаў» пазіцыя была па-ранейшаму нязменнай. У прыватнасці, расказваючы пра бунты абарыгенаў у г. Касабланка, «Наша ніва» асуджала ўмяшанне ва ўнутраныя справы афрыканцаў Францыі, Іспаніі і іншых еўрапейскіх дзяржаў (1907. № 26. С. 7–8). Рэзюме публікацыі гучала як своеасаблівае мараль-абагульненне, скіраванае сваім зместам на выхаванне свядомасці ўласнага чытача. «Мы бачым, — пісала газета, — што ўсе народы, каторыя не завялі ў сябе еўрапейскага ўстройства і цывілізацыі, не маюць ніякай навукі, дык сілы ў іх няма, і іх забіраюць другія сільнейшыя народы».

Уся замежная публіцыстыка «Нашай нівы» была прасякнута духам сапраўднага інтэрнацыяналізму і гуманізму, выяўляла глыбінныя дэмакратычныя тэндэнцыі першага беларускага перыядычнага выдання.

Гісторыка-краязнаўчую праблематыку нашаніўскай публіцыстычнай арыенталістыкі арганічна дапаўняюць мастацкія творы. Трэба меркаваць,

што ўсходняе мастацтва «Наша ніва» палічыла мэтазгодным прадставіць пераважна праз фальклорныя творы. Першым мастацкім творам усходняй тэматыкі, які з'явіўся на старонках «Нашай нівы», была «Казка аб японскім каменшчыку» Мультагулі (1908. № 22. С. 3). Услед за ёю газета друкуе «старасвецкую персідскую казку», якая мела назву «Як гукнеш, так і адзавецца» (1908. № 25. С. 4). Кітайскае мастацкае слова прадстаўлена двума творамі — казачнымі апавяданнямі са старажытнакітайскай кнігі «Тысяча апавяданняў» (1910. № 23–24. С. 357–360; 1910. № 28. С. 423–425). Далучанасці да ўсходняга каларыту спрыялі і іншыя перакладныя творы. Так, звяртае на сябе ўвагу той факт, што з А. Купрына «Наша ніва» для свайго чытача выбрала менавіта апрацоўку «ўсходняй легенды» пра Дэмір-Кая (1907. № 31. С. 3–4). Да своеасаблівых узораў усходняй мудрасці, зафіксаваных у «Нашай ніве», можна залічыць і наступную нататку: «Кітайцы раюць браць толькі такую дзяўчыну, каторая была для сваіх бацькоў добрай і паслухмянай. Японцы кажуць: не бяры ніколі жонкі з таго дому, дзе няма ладу і чыстасці ў хаце і на кухні... Немцы і англічане перасцерагаюць: дзе матка шмат працуе, — у той дачка гультай. Арабы кажуць, што хто пекную жонку бярэ, той дом свой прадасць, бо яна яго збурыць. Славяне ж раюць: бяры жонку з суседства, бо яе знаеш, але кумоў — здалёк, каб не зналіся» (1910. № 8. С. 136).

Усходазнаўчыя матэрыялы, безумоўна, пашыралі веды нашаніўскага чытача, фарміравалі яго светапоглядныя пазіцыі. І найлепшы доказ таму дае нам сама «Наша ніва». Так, беларускі пісьменнік Ядвігін Ш., які ў 1910 г. здзейсніў першае падарожжа па родным краі, надрукаваў у газеце цэлую серыю дарожных замалёвак, што атрымалі назву «Лісты з дарогі». У першым жа лісце Ядвігін Ш. апісвае сустрэчу на пясчанай дарозе з «нейкім старцам», які адразу «пакіраваў гутарку на палітыку». Міжнародную абстаноўку вясковы чалавек характарызаваў па-свойму спрошчана, але яго наіўная інтэрпрэтацыя была па-народнаму вобразна-персаніфікаванай і метафарычнай. І можна без перабольшання сказаць, што праз «байкі» спадарожніка раскрывалася выразная сімпатыя «да японца», да працавітасці, сярцыту, розуму японскага народа. І яшчэ — вера ў тое, што народ, які, «лепшарпеўшы сам няволью, стаў вольным народам, будзе спагадаць другім і не нявольці нікога» (1910. № 23–24. С. 355–356).

Так засеянае зерне давала парасткі. Беларусы засведчалі (перафразавалі класіка) сваю гатоўнасць «з іншымі народамі гутарку весці», дэманстравалі сваю адкрытасць да дыялогу з Усходам.

Валянцін Грыцкевіч (Санкт-Пецяярбург, Расія)

ПЕРАЕМНІК І. ГАШКЕВІЧА ПА НАЛАДЖВАННЮ БЕЛАРУСКА-РУСКА-ЯПОНСКІХ СУВЯЗЯЎ МІКАЛАЙ РУСЕЛЬ (СУДЗІЛОЎСКІ)

У пачатку ХХ ст. у газетах Далёкага Усходу і Сібіры з'явіліся артыкулы пра жыццё рускіх эмігрантаў на розных ціхаакіянскіх астравах: на Гаваях, Філіпінах, у Японіі. Гэтыя артыкулы пад назвамі «Лісты з Сандвічавых астравоў», «Руская калонія на Гаваях», «Лісты з-пад тропікаў», «Свята кветак у Японіі» выходзілі за подпісам «Д-р І. Б.» або проста «І. Б.» і «М. Русель» і прыцягвалі ўвагу чытачоў сваім паказам звычайнага жыцця ў экзатычных краінах.

Аўтарам артыкулаў быў урач-рэвалюцыянер Мікалай Канстанцінавіч Судзілоўскі. Ён больш вядомы пад псеўданімам Русель, што па-румынску азначае «рускі». Чаму ў рускага эмігранта на ціхаакіянскіх астравах быў румынскі псеўданім, доўга расказваць¹. Але гэта вельмі цікавае апавяданне, і яго мэтазгодна данесці да чытача, таму што біяграфія ўрача Руселя-Судзілоўскага незвычайная нават для рэвалюцыянера, настолькі яна падобная на авантурны раман, а прыгод, якія выпалі на яго долю, хапіла б на некалькі чалавек. Арганізатар і ўдзельнік

---

¹ Пра змену ў 1877 г. у Румыніі М. К. Судзілоўскім свайго прозвішча на Русель гл.: Ghelerter J. Din viata și activitatea doctorului Nicolae Russel (1850–1930) // Din istoria medicinei românești și universale. Sub îngr. V. L. Bologa. București, 1962. P. 371–377.

Судзілоўскі змяніў прозвішча, баючыся, што румынскія ўлады яго выдадуць царскаму ўраду: у 1877 г. праз Румынію рускія войскі ішлі на вайну з Турцыяй.

М. К. Судзілоўскаму прысвечаны наступныя даследаванні ў беларускай гістарыяграфіі: Грыцкевіч В. П. Добры русскі доктор на Гаваях // Грыцкевіч В. П. Путешествия наших земляков. Минск, 1968. С. 139–171 (бібл.); Клейн Б. Доктор Руссель // Нёман. 1969. № 1. С. 69–106; № 2. С. 80–107; Грыцкевіч В. П. Врач-рэвалюцыянер Н. К. Судзілоўскі // Советское здравоохранение. 1976. № 4. С. 74–78; Иосько М. И. Николай Судзілоўскі-Руссель. Жизнь, революционная деятельность и мировоззрение. Минск, 1976; Грыцкевіч В. П. Добры доктор на Гаваях // Грыцкевіч В. П. От Нёмана к берегам Тихого океана: Минск, 1986. С. 244–256; Грыцкевіч В. П. Президент Гавайскаго сената // Грыцкевіч В. П. С факлом Гішпократа. Минск, 1987. С. 217–223.

падпольных гурткоў у Расіі, ён «хадзіў у народ», у эміграцыі стаяў ля вытокаў румынскага сацыялістычнага руху, працаваў у некалькіх заходнееўрапейскіх краінах і ЗША. Адзін з таварышаў М. Руселя па эміграцыі, член групы «Вызваленне працы» Л. Дэйч, пісаў: «Паўсюдна, куды б не закінуў лёс Руселя, ён прыстасоўваўся да месца і ўмоў, хутка вывучаў мову гэтай краіны і прасякаўся яе інтарэсамі і патрэбамі»².

Сярод бліскучай плеяды рэвалюцыянераў 70-х гадоў XIX ст. М. Судзілоўскі быў не першай асобай, але заўсёды знаходзіўся ў гушчы ўсіх праблем, якія непакоілі ўдзельнікаў руху народнікаў. Палову свайго жыцця ён правёў у краінах Далёкага Усходу і Ціхаакіянскага басейна.

Шлях М. Судзілоўскага на Далёкі Усход быў доўгім. Нарадзіўся будучы рэвалюцыянер 3 снежня 1850 г. у Магілёве ў сям'і столаначальніка мясцовай палаты грамадзянскага суда³. Пасля заканчэння гімназіі ў родным горадзе ён паступіў на юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта. Праз год М. Судзілоўскі перавёўся ў іншы ўніверсітэт⁴. Ён абраў для навучання Кіеў і паступіў на медыцынскі факультэт Кіеўскага ўніверсітэта. У Кіеве М. Судзілоўскі стварыў студэнцкі народніцкі гурток, выязджаў у Швейцарыю, дзе пазнаёміўся з рэвалюцыйнымі эмігрантамі П. Лаўровым, М. Бакуніным, некаторымі дзеячамі II Інтэрнацыянала. Калі вярнуўся, узначаліў «Кіеўскую камуну» студэнтаў⁵.

У лютым 1874 г. малады рэвалюцыянер паехаў ў Ананьеўскі павет Херсонскай губерні, каб весці прапаганду сярод сялян, а адтуль — у Нікалаеўск (цяпер Пугачоў) Самарскай губерні. Яго накіравалі фельчарам у вёску Пястраўку. Паліцыя высачыла М. Судзілоўскага і нечакана абшукала яго кватэру. На шчасце, рэвалюцыянера дома не было. Ён уцёк з Паволжа як нямецкі каланіст, які блага размаўляў па-руску. Хоць прыкметы ўцекача былі разасланы па ўсіх жандармскіх управах, яму ўдалося прабрацца ў Лондан.

У Лондане М. Судзілоўскі ўключыўся ў работу эмігранцкіх арганізацый. 23 студзеня 1875 г. адбыўся сход, прысвечаны гадавіне паўстання 1863 г. На ім выступалі К. Маркс і Ф. Энгельс. Выступіў з прамовай і М. Судзілоўскі. Некаторая катэгарычнасць яго выступлення выклікала палеміку, якая завяршылася выказваннем Ф. Энгельса пра тое, што «аднаўленне Польшчы сапраўды ў інтарэсах рэвалюцыйнай Расіі»⁶. М. Судзілоўскі сустракаўся і асабіста размаўляў з К. Марксам.

² Дэйч Л. Из Карийских тетрадей // Каторга и ссылка. 1926. № 4. С. 128–129.

³ Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Расіі ў г. Санкт-Пецярбургу (скарочана ЦДГА). Ф. 1343, воп. 29, с. 7699 («О дворянстве Судзиловского»), арк. 5.

⁴ Ленінградскі дзяржаўны абласны гістарычны архіў. Ф. 14, воп. 5, с. 3608, арк. 1–17.

⁵ Дебогорий-Мокрисевич В. К. Воспоминания. СПб., 1906. С. 113–124.

⁶ Энгельс Ф. За Польшу // Маркс К., Энгельс Ф. Собр. соч. 2-е изд. Т. 18. С. 555. У нашым артыкуле «Добрый русский доктор на Гавайях» (у кн.: «Путешествия наших земляков», Минск, 1968. С. 143) мы памылкова сцвярджалі, што Энгельс падтрымліваў Судзілоўскага.

У Лондане, а затым у Швейцарыі (туды М. Судзілоўскі пераехаў улетку 1875 г.) ён прадаўжаў супрацоўнічаць з рэвалюцыйнымі эмігрантамі, а восенню таго ж года накіраваўся ў Румынію. Краіна сустрэла М. Судзілоўскага негасцінна, і праз некалькі гадоў ён з горыччу пісаў пра гэта народніку М. Чайкоўскаму: «Гэтыя два гады жылося вельмі цяжка: нястача і нястача. Жонка пастаянна хварэла, дзіця таксама — з-за нашай беднасці не маглі запрасіць карміцельку. Скончылася тым, што дзіця памерла ад штучнага кармлення. Нарэшце, я атрымаў дыплом (урача. — В. Г.) і месца і цяпер, адправіўшы жонку дахаты на радзіму папраўляцца, выплочваю патрохі даўгі, зробленыя за два гады».

Тым не менш М. Судзілоўскі быў задаволены рэвалюцыйнай работай у Румыніі: «Паверце, тут намога свабодней, чым у Швейцарыі. Вось я два гады тут, і ні ў мяне, ні ў каго-небудзь з маіх знаёмых ніхто не спытаў пашпарта. Я заўсёды думаў і думаю, што для нашага брата месца не ў Жэневе, не ў Лондане, а тут, ля парога, у асяродзі, блізкім да сваіх. І ў інтэлігентнай працы тут больш няма неабходнасці, чым у Еўропе, і таму нам будзе лягчэй прыстасавацца так ці інакш»⁷. У Румыніі М. Судзілоўскі наладзіў пераправу эмігранцкіх газет і іншай літаратуры ў Расію.

Урач не мог заставацца абыякавым і да лёсу працоўных Румыніі, дзе ён скончыў медыцынскую адукацыю. Медыцынскія погляды М. Судзілоўскага фарміраваліся пад уплывам перадавых традыцый айчыннай навукі.

З восені 1875 г. у Бухарэсце працаваў рэвалюцыйны гурток малдаўскага народніка М. Зубку-Кадрану. З ім супрацоўнічалі М. Судзілоўскі і балгарскі рэвалюцыянер Х. Боцеў, якія даўно сябравалі⁸. У перыяд падрыхтоўкі Красавіцкага паўстання супраць турак у Балгарыі М. Судзілоўскі дапамагаў сваім балгарскім таварышам звязвацца з рэвалюцыянерамі іншых краін; удзельнікі атрада Х. Боцева звалі яго з сабой у паход за Дунай⁹. М. Судзілоўскі, М. Зубку-Кадрану, Х. Боцеў і іншыя члены гуртка вывучалі і абмяркоўвалі працы рускіх рэвалюцыйных дэмакратаў, сацыялістаў-утапістаў, К. Маркса, Ф. Ласалю, П. Прудона.

У час руска-турэцкай вайны 1877–1878 гг. М. Судзілоўскі працаваў урачом у ваенным шпіталі і вёў актыўную прапаганду сярод рускіх салдат

⁷ Цыт па: Haupt G. Din istoricul legaturilor revolutionare Romino-Ruse; 1849–1881. București, 1955. P. 153.

⁸ Освобождение Болгарии от турецкого ига: Сб. документов. М., 1964. Т. 2. С. 291. № 253.

⁹ Освобождение Болгарии. Т. 2. № 253. С. 291. Яшчэ 12 красавіка 1875 г. за паўгода да ўтварэння гуртка, Х. Боцеў пісаў свайму аднадумцу І. Драсаву: «Рускія сацыялісты ў Лондане і Цюрыху запрашаюць мяне прыехаць або стаць іх пасрэднікам. Яны хочуць устанавіць сувязь з нашымі рэвалюцыянерамі. Прапануюць абмянуцца прапагандыстамі, пашпартамі і г. д. «Мы гатовы дапамагчы вам і маральна, і фізічна, г. зн. і словам, і мускуламі», — піша мне адзін былы аднакашнік Судзілоўскі». (Ботев Х. Соч. / Редакция и комментарий от А. Бурмов. София, 1948. Т. 1. С. 232–233); Бакалов Г. О связи Н. К. Русселя-Судзиловского с болгарями // Катгоря и ссылка. 1930. Кн. 10. С. 192.

і афіцэраў, якія знаходзіліся ў Румыніі. У 1879 г. ён пераехаў у Ясы і ўзначаліў новы сацыялістычны гурток у гэтым горадзе. Гурток імкнуўся распаўсюдзіць свой уплыў на мясцовых рабочых і рамеснікаў, выдаваў з верасня па снежань 1879 г. газету «Basarabia», ініцыятарам выдання і галоўным супрацоўнікам якой быў М. Судзілоўскі. Па патрабаванню царскіх чыноўнікаў выданне газеты было спынена.

Члены гуртка прадаўжалі прапагандыскую дзейнасць. М. Судзілоўскі выдаў у Ясах у 1880 г. брашуру «Псіхіятрычнае даследаванне з некаторымі каментарыямі наконт здаровых ідэй» у адказ на крытыку камуністычных поглядаў з боку буржуазных румынскіх газет. Урач-рэвалюцыянер, спасылаючыся на творы К. Маркса, М. Чарнышэўскага, Ф. Ласаля, даказваў, што сацыялістычны лад прадугледжвае вяртанне зямлі, фабрык, жалезных дарог, капіталаў ад прыватных уласнікаў у калектыўную ўласнасць рабочых. Гэта прывядзе да ліквідацыі канкурэнцыі, эканамічных крызісаў, захопніцкіх войнаў. М. Судзілоўскі пісаў пра ўстанаўленне сацыялістычнага ладу ў выніку сацыяльнай рэвалюцыі, прымаў удзел у падрыхтоўцы стварэння ў Румыніі сацыялістычнай партыі.

Румынскія ўлады выгналі М. Судзілоўскага і іншых рускіх сацыялістаў з краіны, карыстаючыся тым, што тыя падрыхтоўвалі 18 сакавіка 1881 г. банкет у гонар гадавіны Парыжскай камуны. Дастаўлення ў Стамбул палітычных эмігрантаў ледзь пазбеглі небяспекі трапіць у рукі царскіх шпікоў і толькі ў маі змаглі дасягнуць Заходняй Еўропы¹⁰. У Жэневе і Парыжы М. Русель аднавіў свае сяброўскія сувязі з групай эмігрантаў, блізкіх па поглядах. Адзін з іх, Л. Дэйч, пісаў пра гэта:

«... Мы, г. зн. я, Марфа (Вера Засуліч. — В. Г.), Жорж (Г. В. Пляханаў. — В. Г.), Павел (Аксельрод. — В. Г.), Вас(іль) Мік(алаевіч) (Ігнатаў. — В. Г.) і часткова Мішка (Дэбагорый-Макрывіч. — В. Г.), Росель (г. зн. Русель-Судзілоўскі. — В. Г.), Ал-р Хацінскі, Сяргей (Сцяпняк-Краўчынскі. — В. Г.) і Лаўроў, хоць і не складалі якога-небудзь арганізаванага згуртаванага гуртка, але з-за старых сяброўскіх адносін і больш-менш тэарэтычнай згоды з'яўляліся чымсьці цэльным, адзіным»¹¹.

У 1882 г. М. Судзілоўскі пераехаў у балгарскі горад Плоўдзіў — цэнтр аўтаномнай тады вобласці Турцыі Усходняй Румеліі. Тут ён заняўся ўрачэбнай практыкай і пасылаў грошы сваім таварышам па жэнеўскай групе, якая да таго часу прыняла назву «Вызваленне працы».

¹⁰ Пра рэвалюцыйную дзейнасць М. Судзілоўскага ў Румыніі гл.: Ghelerter J. Din viața și activitatea doctorului Nicolae Russel (1850—1930) // Din istoria medicina rominești și universale. București, 1962. P. 351—377; Поглубко К. А. О революционной деятельности народника Н. К. Русселя-Судиловского в Румынии (вторая половина 70-х годов XIX ст.) // Русско-румынские и советско-румынские отношения: Сб. статей и сообщений. Кишинев, 1969. С. 181—206.

¹¹ Дэйч Л. Г. Шестнадцать лет в Сибири. С. 316.

У 1885 г. М. Судзілоўскі быў сведкам і ўдзельнікам аб'яднання Паўночнай і Паўднёвай Балгарыі. Але аўстрафільска-русафобскія колы балгарскіх нацыяналістаў пачалі цікавае рускага сацыял-інтэрнацыяналіста¹². Г. Пляханаў выступіў у друку ў абарону М. Судзілоўскага, але той усё ж быў вымушаны пакінуць Балгарыю.

Накіраваўся М. Судзілоўскі ў ЗША, дзе жыў яго брат Эміль. 21 жніўня 1887 г. ён прыбыў у Нью-Йорк, а адтуль 14 кастрычніка 1887 г. пераехаў у Сан-Францыска. Тут ён займаўся ўрачэбнай практыкай і заваяваў папулярнасць сярод беднаты. М. Судзілоўскі выкрыў амаральнасць мясцовага праслаўнага епіскапа Уладзіміра. У адказ на гэта епіскап падверг урача публічнаму пракаляццю ў царкве і заклікаў адмовіцца ад лячэння ў яго. М. Судзілоўскі падаў у суд іск аб матэрыяльнай шкодзе, нанесенай яму гэтым праклёнам. Узняўся скандал, і обер-пракурор Сінода К. П. Пабеданосцаў вымушаны быў пісьмова прасіць урача-эмігранта адмовіцца ад іску, абяцаючы адклікаць епіскапа. Рускі патрыёт М. Судзілоўскі пайшоў насустрач ідэолагу расійскай рэакцыі толькі таму, што публічны працэс супраць амаральнага епіскапа мог нанесці маральны ўрон рускім, якія жылі ў ЗША.

Ён дабіўся ад'езду духоўнага пастыра, які праштрафіўся. Праўда, у Расіі таго не пакаралі, а прызначылі вікарным епіскапам у Варонеж і ўзнагародзілі ордэнам «За стараннасць»¹³.

Пасля пяцігадовага знаходжання ў Сан-Францыска М. Судзілоўскі пераехаў на Гавайскія астравы. Прыбыў ён туды 17 мая 1892 г. і спачатку працаваў урачом урадавай службы ў вясковай акрузе Ваянае (заходняе ўзбярэжжа цэнтральнага вострава архіпелага Оаху)¹⁴. Вядомы рускі батанік А. Красноў (заснавальнік Батанічнага саду ў Батумі), які наведаў архіпелаг, назваў М. Судзілоўскага «самым любімым і папулярным з мясцовых урачоў»¹⁵.

Пазней М. Судзілоўскі пераехаў у сталіцу Гавайскіх астравоў Ганалулу¹⁶. Тут у 1896 г. ён выдаў дзве брашуркі: «Our health policy» (Наша

¹² Дейч Л. Г. Финансы группы «Освобождение труда» // Каторга и ссылка. 1928. № 6. С. 310; Всков А. Х. Българо-руски революционни връзки. 1885–1917 гг. София, 1965. С. 17; Анев П. Доктор Николай Константинович Судзиловский (Русел) в Пловдив 1881–1887 год // Съвременна медицина. 1967. № 5. С. 414–415; Д(обровольский И. И.) Письмо из Филиппополя // Северный вестник. 1885. № 4. С. 238 (аўтарства артыкула ўстаноўлена па кн.: Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. М., 1956. Т. 1. С. 311). У сваёй кнізе «Путешествия наших земляков» (Минск, 1968. С. 150) мы памылкова прыпісвалі адзначаны артыкул М. Судзілоўскаму.

¹³ Руссель Д-р. Житие пресвященного Владимира, бывшего епископа Алеутского и Аляскинского, ныне викарного епископа Воронежского. М.(месца выдання указана выдуманас), 1895.

¹⁴ Ваянае прысвечаны маляўнічы нарыс М. Судзілоўскага (пад крыпанімам І. Б.) «О океанской деревне» (Книжки недели. 1893. Ноябрь. С. 42–101; Дек. С. 112–153).

¹⁵ Краснов А. Н. Очерки природы и жизни на Гавайской республике // Исторический вестник. 1896. Т. 66. Ноябрь. С. 569

¹⁶ Ліст архівіста штата Гаваі міс Агнес С. Конрад аўтару артыкула ад 17 лістапада 1969 г. Карыстаючыся выпадкам, дзякую бібліятэкару Дэпартаменту адукацыі штата Гаваі міс Нэнсі ⇒

палітыка аховы здароўя)¹⁷ і «How to live on the Hawaiian islands. A summary of individual hygiene» (Як жыць на Гавайскіх астравах: Нарыс асабістай гігіены)¹⁸. У іх М. Судзілоўскі патрабаваў паляпшэння санітарна-гігіенічных умоў жыцця працоўных, на здароўе якіх не звярталі ўвагі плантатары. Урач прыводзіў прыклады таго, як плантатары «забеспечвалі» працоўных забруджанай вадой, якая выклікала страўнікава-кішэчныя захворванні. Ён дамагаўся, каб урадавыя ўрачы пераўтварыліся з чыноўнікаў у санітарных урачоў.

У 1897 г. урад Гавайскіх астравоў запрасіў М. Судзілоўскага працаваць урачом на землях, што здаваліся ў арэнду рускім перасяленцам. Рэвалюцыянер-інтэрнацыяналіст М. Судзілоўскі не змог застацца ўбаку ад барацьбы мясцовага насельніцтва супраць амерыканскіх каланізатараў. Ён выкрываў расавую дыскрымінацыю, якая насаджалася каланізатарамі: «Амерыканскія місіянеры не задумваюцца ўстанаўліваць цэнз на белую скуру нават у справе рэлігіі. Тут на адной і той жа вуліцы вы ўбачыце дзве пратэстанцкія царквы пад адной назвай, размешчаныя на суседству адна ад адной, але адна прызначана для беласкурай арыстакратыі, другая — для бедных туземцаў. Той жа прынцып праводзіцца і ў школе. Белыя пазбягаюць пасылаць сваіх дзяцей у агульныя ўрадавыя вучылішчы. Для іх спецыяльна наладжана ўрадам так званая прывілеяваная школа, якая ўтрымліваецца на агульныя (бюджэтныя) сродкі. Але і гэтым яны незадаволены і аддаюць перавагу платным прыватным вучылішчам. Туземная канакская мова зусім выключана з выкладання»¹⁹.

М. Судзілоўскі ўключыўся ў барацьбу мясцовага насельніцтва, канакаў, у складзе партыі незалежных або туземцаў і супрацьпаставіў яе амерыканізаваным партыям рэспубліканцаў і дэмакратаў. А ў час выбараў у парламент гэтая партыя перамагла, і М. Судзілоўскі быў абраны сенатарам, а пазней прэзідэнтам сената²⁰.

Гавайскія астравы атрымалі правы, сярэднія паміж правамі амерыканскага штата і тэрыторыі. 2 красавіка 1901 г. М. Судзілоўскі адмовіўся ад

⇒ Сатэрфілд і архівісту штата міс Агнес С. Конрад за даслання імі звесткі аб знаходжанні М. К. Судзілоўскага на Гавах і ксеракопіі яго прац.

¹⁷ Our health policy. By Dr. N. Russel. Read before the Annual Meeting of the Medical Association of Hawaii. May, 27. 1896. Honolulu, 1896.

¹⁸ How to live on the Hawaiian icelands. A summary of individual hygiene by N. Russel, M. D., Honolulu, 1896.

¹⁹ И. Б. По Гавайским островам // Австралия и полярные страны: Иллюстрированный географический сборник, составленный А. Крубером, С. Григорьевым, А. Барковым и С. Чефрановым. 2-е изд. М., 1907. С. 224–225.

²⁰ Не адпавядае сапраўднасці версія, згодна з якой М. Судзілоўскі быў прэзідэнтам Гавайскіх астравоў (Юр'еў П. Беларусь — прэзідэнтам Гавайскіх астравоў // Ніва (Беласток). 1966. 27 сак. С. 4–5; Клейн Б. Доктор Руссель // Неман. 1969. № 2. С. 89).

пасады, каб мець права праводзіць свае законапраекты, накіраваныя на паляпшэнне быту карэннага насельніцтва²¹.

М. Судзілоўскі як радавы сенатар дабіваўся правядзення сваіх законапраектаў, у прыватнасці, павелічэння падатку з багатых, рэформы санітарнага кіравання, пашырэння крэдытаў на асвету, упарадкавання продажу алкагольных напояў, кантролю над прамысловымі кампаніямі і прадпрыемствамі. Ён імкнуўся праводзіць у жыццё прынцыпы, якія абвяшчаў яшчэ ў Румыніі. М. Судзілоўскі быў прыхільнікам незалежнай ад Вашынгтона палітыкі Гавайяў. Па яго патрабаванню сенат адхіліў рэзалюцыю аб прадастаўленні астравам правоў штата, што ўзмацніла б пазіцыі гаспадароў цукровых плантацый. Адноўчы ён дабіўся выдалення з ніжняй палаты парламента прызначанага з Вашынгтона сакратара, які з'явіўся там без запрашэння.

Нягледзячы на тое, што М. Судзілоўскі аддаўся ўвесь палітычнай барацьбе на далёкіх ад радзімы астравах, ён памятаў пра барацьбу супраць царызму, якой прысвяціў сваё юнацтва. У 1903 г. ён пакінуў сваю ферму, на якой жыві, і накіраваўся ў Шанхай. Тут ён правёў дзевяць месяцаў, жадаючы дамовіцца з кітайскімі бандытамі, хунхузамі, каб тыя напалі на месца катаргі ў Забайкаллі Акатуй і вызвалілі адтуль палітычных зняволеных.

З пачаткам руска-японскай вайны 1904–1905 гг. М. Судзілоўскі вярнуўся на Гавайскія астравы. Аднак хутка ён пасяліўся ў Японіі, дзе яму было дазволена арганізаваць камітэт дапамогі рускім палонным. Камітэт гэты забяспечваў іх бялізнай, прадуктамі, пісьмовымі прыладамі, газетамі і кнігамі.

У. Бонч-Бруевіч расказваў пра гэту працу Г. Пляханаву, і той паведаміў, «што Руселя ён ведае асабіста і цалкам рэкамендуе як вельмі энергічнага і вельмі адданага справе рэвалюцыі таварыша і што нашу дзейнасць ён поўнасю адабрае...»²².

Урач М. Русель з дапамогай японцаў адкрыў у Осака, Хамадэра і іншых гарадах школы для непісьменных салдат, часта выступаў на мітынггах. Праваслаўная семінарыя ў Кобэ выдавала на рускай мове штотыднёвік «Японія і Расія», М. Судзілоўскі змог пераўтварыць гэта «выданне з пахам ладану» ў рэвалюцыйнае. Ён распаўсюджваў сярод палонных рэвалюцыйныя брашуры, стварыў некалькі рэвалюцыйных гурткоў, з 1 красавіка 1906 г. выдаваў у Нагасакі газету «Воля» для палонных салдат.

Можна спадзявацца, што не выпадкова ўрач М. Судзілоўскі ў Японіі пераконваў ваеннапалонных выступіць супраць самадзяржаўя, як толькі тыя высадзяцца ў Расіі. Ён паспрабаваў дабіцца ў японскіх уладаў дазволу вярнуць палонным зброю і пераправіць іх на азіяцкі мацярык, разлічваю-

²¹ Законапраект аб санітарнай службе ўнесены у сенат Гавайскіх астравоў сенатарам Руселем 2 красавіка 1901 г.

²² Бонч-Бруевич В. Д. Избр. соч. М., 1961. Т. 2. С. 331.

чы такім чынам забяспечыць поспех рускай рэвалюцыі. Праект не ажыццявіўся не па віне М. Судзілоўскага.

Рэвалюцыйнае імкненне распагандаваных М. Судзілоўскім палонных дасягнула мацерыка. Адзін з іх, матрос з браняносаца «Арол» Аляксей Новікаў (пазней савецкі пісьменнік А. Новікаў-Прыбой), добра гаварыў пра дзейнасць Руселя ў Японіі. Адна з рускіх газет пісала ў 1906 г.: «У цяперашні час Расія абавязана Мікалаю Канстанцінавічу тым, што па вёсках і сёлах размешчана некалькі дзесяткаў тысяч свядомых галоў»²³.

Пры вяртанні з Японіі салдаты неслі ў родныя месцы дух пратэсту супраць самадзяржаўя. Ва Уладзівастоку адбываліся сутычкі паміж салдатамі і вернымі царызму жандарамі і казакамі. У студзені 1906 г. у горадзе ўзнікла рэвалюцыйная дэманстрацыя. У час расстрэлу казакамі дэманстрантаў загінула папличніца М. Судзілоўскага па працы ў Японіі сярод ваеннапалонных Людміла Волкенштэйн.

І пасля вяртання рускіх салдат з Японіі ў Расію М. Судзілоўскі працягваў выдаваць газету «Воля» ў Нагасаці, а затым газету «Восточное обозрение» ў Токію.

У 1906–1907 гг. М. Судзілоўскі выдаў у Японіі ў выглядзе некалькіх брашур свае артыкулы з «Японии и России» і «Воли», а праз 10 гадоў — яшчэ адзін зборнік сваіх артыкулаў. У іх ён заклікаў да звяржэння самаўладства і ўсталявання ў Расіі дэмакратычнага ладу. Рэвалюцыянер перапісаўся з М. Горкім і У. Караленкам.

Кітайскі рэвалюцыйны правадыр Сунь Ятсен пісаў М. Судзілоўскаму: «Я з вялікім задавальненнем прачытаў ваш цікавы артыкул «Кітайская загадка...». Я рэдка сустракаў прадстаўніка Захаду, які б калі-небудзь так адстойваў ідэі адраджэння Кітая і практычнага забеспячэння ўмоў чалавечага існавання мільёнам яго пакутуючага насельніцтва». М. Судзілоўскі ў хуткім часе пасля сустрэчы з Сунь Ятсенам атрымаў узрыўчатку для вырабу бомб. Японская паліцыя ўстанавіла, што ўзрыўчатых рэчы для бомб, з дапамогай якіх кітайскія рэвалюцыянеры ажыццявілі ў Японіі замах на маньчжурскага прынца-рэгентна, які наведаў гэту краіну, былі выраблены ў Нагасаці рускімі рэвалюцыянерамі.

Калі ў Кітаі адбылася рэвалюцыя (1911) і Сунь Ятсен стаў прэзідэнтам рэспублікі, М. Судзілоўскі пісаў свайму кітайскаму сябру: «Мы ўсе так глыбока і шчыра зацікаўлены ў поспеху новай рэспублікі, што я не магу не паслаць Вам некалькі слоў перасцярогі. Будучае ўсіх нацый Азіі залежыць ад вашага поспеху, і ўсіх непакоіць думка, як пазбегнуць рэакцыі...». Рускі рэвалюцыянер выказваўся за неабходнасць сацыяльна-культурных змен у Кітаі, папярэджаў, што «армія — вострая з абодвух бакоў зброя. Яна

²³ Новиков-Прибой А. С. Цусима. М., 1959. Кн. 2. С. 466. Гл.: Руссель Н. К. В плену. Кобе, 1906; Ён жа. На политические темы. Нагасаки, 1907; Ён жа. Последовательная демократия. Нагасаки, 1907; Ён жа. Мысли вслух. 2-е исп. и доп. изд. Нагасаки; 1916.

мога быць таксама лёгка павернута супраць самога народа! Гэта небяспека больш сур'ёзная, чым замежнае ўмяшанне»²⁴.

М. Судзілоўскі падтрымліваў сувязь і праз супрацоўнікаў газеты «Нагасакі сімпэ» з японскім сацыялістычным цэнтрам у Токію і з нагасакскім аддзелам рэвалюцыйнага таварыства «Хэймінся». У 1906 г. японскія дэмакраты дамовіліся з М. Судзілоўскім пра сумеснае выданне часопіса «Рэволюцыйны вестник». Пасля выхаду ў свет некалькіх нумароў японскі ўрад забараніў выданне часопіса²⁵.

Па патрабаванню незадаволеных прапагандысцкай дзейнасцю М. Судзілоўскага царскіх улад адміністрацыя ЗША пазбавіла ўрача амерыканскага пашпарта. Рэвалюцыянер пераехаў на Філіпінскія астравы, якія ў той час знаходзіліся пад кіраўніцтвам ЗША. У пачатку 1912 г. ён прыбыў на самы паўднёвы буйны востраў архіпелага — Мінданаа. Галоўнаму гораду вострава, Замбаанга, быў прысвечаны яго артыкул у мясцовай газеце. Пашыраны варыянт артыкула на рускай мове М. Судзілоўскі па традыцыі паслаў у далёкаўсходні друк, і ў 1914 г. у газеце «Усурийский голос» з'явіліся два яго «Лісты з-пад тропікаў»: «Замбаанга» і «Хола», прысвечаныя жывапісным філіпінскім астравам Мінданаа і Хола.

Пасля знаходжання на Філіпінах М. Судзілоўскі вярнуўся ў Японію, а адтуль пераехаў у кітайскі горад Цяньцзін, дзе ахвотна лячыў мясцовую беднату, сярод якой быў вельмі папулярным. Ён піша адозву аб неабходнасці падтрымкі савецкага ўрада «левымі ўсяго свету», арганізоўвае Камітэт дапамогі галадаючым Паволжжа. Таварыства паліткатаржан у Савецкай Расіі выprasіла ў Наркамаце сацыяльнага забеспячэння для старога рэвалюцыянера пенсію. У канцы свайго жыцця ён надрукаваў свае артыкулы ў маскоўскім часопісе «Каторга и ссылка» і нават хадайнічаў перад Таварыствам паліткатаржан аб вяртанні на Радзіму. 30 красавіка 1930 г. М. Судзілоўскі памёр. Па ўсходняму звычаю ён быў крэміраваны. Так скончыўся доўгі жыццёвы шлях урача-рэвалюцыянера родам з Беларусі.

Да сказанага хочацца дадаць, што ў Японіі нядаўна выдадзена кніга, прысвечаная М. Судзілоўскаму. Яе аўтар, праф. Харукі Вада, наведваў Беларусь у пошуках матэрыялаў.

²⁴ Хейфец А. Н. Революционные связи народов России и Китая в начале XX века // Вопросы истории. 1956. № 12. С. 97.

²⁵ Иванова Г. Д. Котоку — революционер и литератор. М., 1959. С. 62; Яна ж. Дело об оскорблении трона. М., 1972. С. 79.

Андрей Соколов (Санкт-Петербург, Россия)

БРОНИСЛАВ ПИЛСУДСКИЙ — ИССЛЕДОВАТЕЛЬ НАРОДА АЙНУ

В контексте становления японско-российских отношений хотелось бы посвятить доклад человеку, подобному Иосифу Гошкевичу, уроженцу белорусско-литовских земель. Это — Бронислав Пилсудский, внесший огромный вклад в изучение народа айну. Долгие годы он прожил на Дальнем Востоке, изучая культуру местного населения. Некоторое время Б. Пилсудский работал и в Японии.

Бронислав Пилсудский родился 21 октября 1866 г. в местечке Зулово Виленской губернии на белорусско-литовско-польском этническом пограничье. Его отец Юзеф Винценты Пилсудский был шляхтичем. В семье, насчитывающей двенадцать детей, Б. Пилсудский был старшим. В 1886 г. он поступил на юридический факультет Петербургского университета, однако уже на следующий год, как причастный к покушению на Александра III, был арестован. Смертный приговор будущему исследователю заменили пятнадцатью годами каторги на о. Сахалин.

В августе 1887 г. заключенный Б. Пилсудский был доставлен на Сахалин, в Рыковскую каторжную тюрьму. К этому времени на Сахалине уже около двадцати лет существовала все-российская уголовная каторга и ссылка. Политическая же каторга была учреждена только с 1886 г. На Сахалине у Б. Пилсудского проявился живой интерес к аборигенным народам (айну, нивхи, ороки), который побудил его заняться изучением их культуры. Б. Пилсудский приступил к сбору этнографического материала по айну для Сахалинского музея, а также принял участие в создании и оснащении метеорологических станций в Посту Корсаковском и селении Галкино-Враскино (ныне г. Долинск). С этого момента началась его исследовательская деятельность в области этнографии народов Дальнего Востока.

В научной жизни Б. Пилсудского можно выделить два периода. Первый — это пребывание ученого на Сахалине и Дальнем Востоке (1887–1905). Затем следует непродолжительное путешествие по Японии. После этого начался второй период —

1906–1914 гг. В это время Б. Пилсудский жил в Кракове, Львове, Закопанэ, с научными целями посетил США, Англию, Бельгию, Францию, Германию и Швейцарию. Здесь он продолжал заниматься исследовательской и издательской деятельностью, общался со многими видными учеными.

Первоначально Б. Пилсудский обратился к изучению языка и фольклора нивхов. В 1891 г. он встретился со Львом Яковлевичем Штернбергом, который ранее был сослан на Сахалин. Л. Штернберг, как и Б. Пилсудский, проявлял большой интерес к коренному населению Сахалина. Как отмечал В. Латышев, в процессе сбора материала и общения со Л. Штернбергом у Б. Пилсудского сформировался свой собственный взгляд на собираемый материал, принципы его отбора, возможность использования в этнографических исследованиях¹. Первая научная работа Б. Пилсудского «Нужды и потребности сахалинских гилияков» была опубликована в 1898 г. в «Записках Приамурского отдела Русского географического общества».

С этнографией в эти годы связана и деятельность Б. Пилсудского на музейном поприще. Так, в 1894 г. администрация Сахалина принимает решение о создании краеведческого музея, в задачи которого входило формирование систематизированных коллекций по истории и природе Сахалина. Б. Пилсудским и Л. Штернбергом было собрано и обработано большинство коллекций этого музея. Однако в собраниях музея оказалось недостаточно материала по айну. Для сбора необходимого материала, а также проведения метеорологических работ Б. Пилсудский командирован на Южный Сахалин. Здесь состоялась первая встреча исследователя с айну.

Несколько слов следует сказать об айну. Это коренное население Японских островов. Айновидные племена мигрировали на Японские острова около десяти тысяч лет назад и расселились по всей их территории. В III тыс. до н. э. новая волна переселенцев с материка проникла в южную половину нынешней Японии. Она поглотила и сменила аборигенов, живших на этой территории и, вероятно, стала основой для формирования древнеяпонской народности, ядром которой послужила уже третья волна переселенцев из Южной Кореи в I тыс. до н. э. С VIII в. между айну и японцами устанавливаются довольно устойчивые отношения и связи. С древности айну проживали на территории Хоккайдо, Сахалина, Курил, а также селились по берегам Нижнего Амура. На Хоккайдо культура айну окончательно сформировалась к XIII–XIV вв. После Второй мировой войны все айну были вынуждены уехать на Хоккайдо².

Сахалинский музей открылся в Посту Александровском 6 декабря 1896 г. Работа Б. Пилсудского, связанная с созданием музея, оказала влияние на его дальнейшую научную деятельность. Ученый работал в музее

¹ Латышев В. М. Сахалин в судьбе Бронислава Пилсудского // Б. О. Пилсудский — исследователь народов Сахалина. Южно-Сахалинск, 1992. Т. 1. С. 7–16.

² Арутюнов С. А. Щербеньков В. Г. Древнейший народ Японии: Судьбы племени айнов. М., 1992.

Владивостока, занимался комплектованием коллекций для дальневосточных музеев и музеев Петербурга, проводил исследования в музеях Японии, Америки и Европы, писал статьи по музееведению. Кроме того, им на Сахалине была укомплектована библиотека. Исследователь преподавал в народной школе, большинство учеников которой являлись представителями коренного населения, а также вел школьные занятия с группой нивхской молодежи у себя дома. В 1896 г. по настоянию Б. Пилсудского были разрешены народные чтения. 27 февраля 1897 г. ученый был освобожден от каторжных работ и переведен в разряд ссыльнопоселенцев.

В феврале 1899 г. Б. Пилсудский выехал во Владивосток, чтобы занять предложенное ему место консерватора в музее Общества изучения Амурского края, в задачу которого входило изучение народов, населяющих Дальний Восток. Через исследователя в общество поступили ценные коллекции. Как секретарь общества Б. Пилсудский вел активную переписку с частными лицами и учреждениями. Он всячески стремился поддерживать дружественные отношения с жителями края, поскольку это был один из источников пополнения коллекций. В музее общества велась работа по определению коллекций, составлению каталогов, проводились консультации с другими музеями, в частности, с Хабаровским музеем. При этом Б. Пилсудский был одним из главных организаторов музейной деятельности. Он также занимался обработкой собранного на Сахалине материала, сотрудничал почти во всех владивостокских изданиях, принимал участие в работе статистического комитета, выступал с лекциями. Этот период деятельности исследователя довольно подробно рассмотрен в статье И. Бабцевой³.

В 1902 г. Б. Пилсудский по предложению Российской академии наук выехал в командировку на Сахалин для сбора предметов культа и быта айну и ороков. В ходе этой четырехлетней экспедиции ученый обследовал обширный регион. Он собирал этнографический материал на Южном Сахалине (1902), вместе с польским этнографом и писателем В. Серошевским — на Хоккайдо (1903), а также на Центральном и Северном Сахалине (1904–1905). За это время были собраны значительные коллекции для ряда российских музеев. В музеи Владивостока и Петербурга было отправлено почти две тысячи уникальных экспонатов.

Летом 1903 г. Б. Пилсудский и В. Серошевский осуществили экспедицию на Хоккайдо. Были проведены исследования в таких местах, как Си-раой, Сару, Хиратори, собран материал по фольклору айну, в том числе записано шестьдесят пять восковых валиков с легендами и обрядовыми

---

³ Бабцева И. И. Б. Пилсудский и музей Общества изучения Амурского края (Неопубликованные документы из фондов Приамурского государственного объединенного музея им. В.К. Арсеньева) // Б. О. Пилсудский — исследователь народов Сахалина. Т. 1. С. 102–105.

песнями. На Хоккайдо исследователи посетили Дж. Бечелора, сыгравшего значительную роль в пополнении айнскими коллекциями некоторых крупных музеев Америки. Вероятно, они вместе побывали в нескольких айнских поселках южного Хоккайдо. Б. Пилсудский и В. Серошевский сравнительно недолго пробыли на Хоккайдо, но, тем не менее, собрали довольно большую коллекцию. Она поступила в Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого РАН в 1904 г. и насчитывает около 320 предметов. В Музее антропологии и этнографии — это самая большая коллекция по культуре айну Хоккайдо. Дальнейшее изучение народов Дальнего Востока продолжилось на Сахалине вплоть до 1905 г. После этого Б. Пилсудский отправился в Хабаровск, затем возвратился на Южный Сахалин и через Владивосток отправился в Японию. Окончательно он покинул Японию 3 августа 1906 г. отсюда он выехал через Йокогаму, отправился в США, оттуда добрался до Кракова.

Кроме экспедиционных задач, которые выполнял ученый в 1902–1905 гг., им по просьбе сахалинского военного губернатора была проделана работа по подготовке нового «Положения об инородцах». Стремясь облегчить положение айну, Б. Пилсудский менее чем за год собрал полные статистические данные об айнских селениях западного и восточного побережий Сахалина и подробно описал их. К статистическим материалам прилагался «Краткий очерк экономического быта айну на острове Сахалине». Вся проделанная работа явилась обоснованием «Проекта правил об устройстве управления айну острова Сахалин». Необходимо отметить, что Б. Пилсудский внес большой вклад в устройство айнских образовательных школ на Сахалине. В 1903–1904 гг. им были открыты айнские школы в селениях Найбуче, Найеро, Мауке и в Сиянцах. После начала русско-японской войны деятельность в этой области была приостановлена.

Большую часть коллекций 1902–1903 гг. Б. Пилсудский приобрел на средства, полученные от Общества изучения Амурского края и Русского комитета Международного общества по изучению Средней и Восточной Азии. Эти коллекции разносторонне характеризуют культуры айну, нивхов и нанайцев и охватывают период с IX по XX в. В 1903–1906 гг. Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого получил от Б. Пилсудского большое собрание предметов айнской культуры, насчитывающее около 850 единиц хранения. В данное время эти вещи включены в коллекции под № 700, 829, 837, 839, 1039, 2803, 3125. Сюда входят предметы быта, музыкальные инструменты, орудия охоты и рыболовства, предметы культа, одежда. Кроме того, здесь имеются вещи и японского производства, которое ценились айну как реликвии и использовались преимущественно в религиозных обрядах. Большая коллекция, характеризующая культуры айну и нивхов находится в Сахалинском областном краеведческом музее. Следует подчеркнуть, что судьба коллекций, собранных Б. Пилсудским во время экспедиций 1898–1899 гг. и 1902–1905 гг., до сих пор в полной мере не выяснена.

С 1906 г. в научной деятельности Б. Пилсудского начинается второй период. Он много путешествует по Европе, им издается большое количество статей, публикуются результаты исследований, проводимых на Сахалине. Ученый вступает в Польско-Турецкую ассоциацию по исследованию науки и литературы, затем — во Французское географическое общество, где читает лекции по проблемам Дальнего Востока. В Англии Б. Пилсудский организовал специальные вечера для прослушивания айнских песен, записанных на восковых цилиндрах. В 1911 г. в Закопанэ по инициативе ученого возникла так называемая этнографическая секция Татранской ассоциации, председателем которой стал он сам. Б. Пилсудский организовывал лекции, а также способствовал созданию коллекции для Татранского музея. В 1916 г. исследователь был избран президентом Польско-Литовского комитета в Лозанне. Там он прочел курс лекций «Поляки в Сибири». Что касается издательской деятельности Б. Пилсудского, то в 1912 г. вышел его большой труд, посвященный фольклору айну, материалом для которого послужили исследования ученого, сделанные на Сахалине. Он начал работать над книгой «С Дальнего Востока: Сахалин–Сибирь–Япония. Воспоминания ссыльного». К сожалению, эти мемуары сохранились только в набросках.

Б. Пилсудский умер в Париже 17 мая 1918 г. В настоящее время собранные им коллекции и рукописи находятся в разных концах света: в США, Западной Европе, России, Японии, Польше.

Семен Букчин (Варшава – Минск)

ЕГО ИМЯ ВОШЛО В ЯПОНСКИЕ УЧЕБНИКИ

В Кракове и Закопанэ прошла Третья Международная конференция, посвященная этнографу и лингвисту Брониславу Пилсудскому.

Он был на год старше Юзефа. Того самого, маршала Польши, создателя польского государства после почти полуторавекового небытия. Родился в 1866 г. (вспомним, что как раз в это время переехал в Мали, находящиеся недалеко от Зулова, Иосиф Гошкевич) в фольварке Зулово Свенцянского повета на Виленщине. Свенцяны — стык традиций, культур белорусской, литовской, польской. Наверное, поэтому на всех трех конференциях (две предыдущие прошли на Хоккайдо и Сахалине), посвященных Брониславу Пилсудскому, в чем-то не столько научном, сколько патриотическом выступлении обязательно поднималась тема его национального самосознания. Вот и на последней, краковской, журналистка из Вильнюса усиленно доказывала, что Пилсудский занялся сахалинскими айнами, невольно отдавая дань бродившему в его подсознании древнему литовскому язычеству.

Но будем все-таки верить самому Пилсудскому, считавшему себя поляком, хотя он прекрасно был осведомлен об особенностях происхождения своего древнего рода, связанного кровно с легендарными литовскими князьями, называл себя «литовским поляком». В этом месте строгий белорусский патриот укажет мне на разницу между этнической и исторической Литвой, коей является старая Беларусь, из которой и выводятся Пилсудские. И я, тоже будучи белорусским патриотом, хотя и не очень строгим, не буду здесь спорить. Добавлю только, что Бронислав, как и Юзеф, помимо польского, хорошо знал и литовский и белорусский языки, не говоря уже о русском, на котором вынужден был (иначе не пропустила бы цензура) писать родным с сахалинской каторги.

Путь же на каторгу ему был, что называется, предопределен. А как могло быть по-другому, ежели отец был комиссаром Ковенского уезда во время восстания 1863 г., ежели уже

в Виленской гимназии, в которой учился вместе с Юзефом, он организовал подпольный кружок. А будучи студентом юридического факультета Петербургского университета, в 1887 г. вошел в организацию Александра Ульянова, готовившую покушение на Александра III. Как известно, пятеро ее участников вместе со старшим братом Ленина были казнены. Бронислава Пилсудского приговорили к 15 годам каторги на Сахалине. Некий парадокс заключается в том, что Бронислав изначально был противником террора, но помог укрыться одному из курьеров, перевозивших деньги для террористической организации «Народной воли», и — что оказалось самой тяжелой уликой на суде — раздобыл химикаты для бомбы, предназначавшейся царю.

Итак, Сахалин, каторга... Тяжелая доля сосланных революционеров... Бесчеловечный царизм... Эти штампы из советских учебников по истории России уже давно соперничают с реальными биографиями не такого уж и короткого ряда деятелей революционного движения. Конечно, каторга не была домом отдыха. Но вот так получилось, что благодаря суровому царизму, вырвавшему молодых людей из сферы подпольных квартир, листовок, прокламаций, самодельных бомб, мировая наука получила плеяду замечательных ученых, исследователей быта и языков народов Сибири, Дальнего Востока. Лев Штернберг, Владимир Тан-Богораз, уроженец Беларуси Эдуард Пекарский... А уж что касается поляков, то здесь и Вацлав Серошевский, имя которого и сегодня священо в Якутии, и Бенедикт Дыбовский (кстати, родившийся в Адамарине под Минском), автор трудов о камчадалах и ительменах, и Агатон Гиллер, исследователь Забайкалья... И, конечно же, Бронислав Пилсудский, имя которого в новой Польше вернулось после долгого небытия, определявшегося запретом со стороны коммунистической власти на все, что связано было с именем маршала Юзефа Пилсудского как несомненного врага Советского Союза. Пилсудские были в опале не только в царские времена.

Но ежели вернуться на Сахалин конца 80-х гг. позапрошлого столетия, то мы увидим, что Бронислав совсем недолго был на физических работах. Очень скоро администрация острова начинает использовать его как человека образованного: он работает в канцелярии, проводит метеорологические исследования, учит детей в местной школе. Знаменательной оказалась встреча Пилсудского с также сосланным на остров народовольцем Л. Штернбергом, подсказавшим Брониславу идею заняться исследованием быта коренных народов Сахалина — гиляков (нивхов) и айнов.

Айны стали судьбой Пилсудского в самом непосредственном смысле этого слова. Таинственный народ, обычаи которого, язык, происхождение, наконец сама внешность (мощный волосяной покров по всему телу) не давали повода для какой-то местной «привязки». Айны никого не напоминали — ни орочей, ни гиляков, ни тем более японцев или корейцев. Их песни и предания говорили о вземном, небесном происхождении

народа. О пришельцах из космоса тогда не говорили, но айны пели о космосе как своей родине.

Пилсудский не только досконально изучил их язык и составил его грамматику, записал на восковые валики их песни. Он стал защитником айнов от злоупотреблений островной администрации, деятели которой в насмешку прозвали его «королем айнов». Айны и в самом деле почитали его как своего короля, они приняли Пилсудского в свою среду, он женился на айнке Хухамме, родившей ему сына и дочь. Об исследованиях Пилсудского — к этому времени появились его научные публикации — узнало Российское географическое общество. Достоянные люди, русские ученые, начали хлопотать за талантливого поляка. В 1896 г. по амнистии, объявленной после смерти царя, каторжные работы, которых он по сути не отбывал, заменили на положение ссыльнопоселенца, что дало возможность вскоре (опять-таки благодаря серьезным рекомендациям) занять место смотрителя в музее Владивостока. Вместе с В. Серошевским он выезжает на Хоккайдо, где продолжает исследования, связанные с айнами.

В 1905 г. Бронислав обрел полную свободу. Он хотел выехать в Европу вместе с женой и детьми, но старейшины рода запретили Хухамме вместе с сыном Сукезо и дочерью Кийо следовать за мужем. Бронислав приезжает в Краков, его научные труды уже достаточно известны, и в Ягеллонском университете ему уже готовятся предоставить кафедру этнографии. Но нет у него соответствующих академических регалий, не говоря уже о дипломе, и кафедральный «проект» отодвигается в тень. Пилсудский продолжает свои этнографические штудии в университетах Швейцарии, изучает, в том числе в Париже, опыт организации европейских музеев, посвященных культуре разных народов. И снова возвращается на родину, работает во Львове, в Кракове и Закопанэ, создает научные общества, этнографические секции, собирает экспонаты для Татранского музея, призванного запечатлеть особенности быта и культуры польских горцев. Он стоит во главе многих издательских начинаний. Постепенно вырисовываются контуры серьезного проекта — школы польской этнографии.

Первая мировая война застала его в Швейцарии. Он живет в Лозанне и Фрайбурге, пополняет коллекции Национального польского музея в Рапперсвилле, который поляки-эмигранты организовали еще во времена Тадеуша Костюшко. Он чувствует, что у Польши появляется шанс обрести независимость, и связывается с Национальным польским комитетом в Париже, где сотрудничает с Владиславом Мицкевичем, сыном великого поэта. Бронислав полон планов и надежд...

17 мая 1918 г. он утонул в Сене. Как свидетельствует полицейская хроника, упал с моста. Убийство? Самоубийство? Исследователи до сих пор спорят о причинах этой трагедии. Его похоронили на кладбище в Монморанси.

А через полгода произошло «чудо на Висле» — Юзеф Пилсудский остановил под Варшавой и обратил в бегство армию Тухачевского. Началась

межвоенная история Польши, в которой Бронислав как ученый в расцвете таланта мог многое сделать.

Он собрал богатейшие коллекции, но бедность душила, и потому вынужден был часть их продавать. Прекрасная его коллекция, пожертвованная Национальному музею, погибла во время бомбардировок Варшавы в сентябре 1939 г. Но уцелело самое ценное — собрание фонографических восковых валиков с песнями айнов. В 1983 г. японские ученые с помощью лазерной техники восстановили валики и сумели воспроизвести записи. Вообще в Японии Бронислав Пилсудский — национальный герой, имя которого вошло в школьные учебники. Не случайно первая Международная конференция, посвященная его наследию, состоялась в 1985 г. в Саппоро. Вторая прошла в 1991 г. в Южно-Сахалинске, где тогда был открыт его памятник.

И вот третья... Краков–Закопанэ, города, где жил и работал Б. Пилсудский. На конференцию приехали ученые из разных стран, больше всего из России и Японии. Второй раз встречаю Казуясу Кимура, инженера из Йокогамы, внука Бронислава Пилсудского. О том, что он потомок знаменитого польского этнографа, Казуясу узнал 17 лет назад. Айны ушли с Сахалина вместе с японцами после того, как по Портсмутскому договору южная часть острова была передана СССР. Отец и мать ничего не рассказывали о деде, боялись преследований со стороны тогдашних японских властей. Кимура приехал вместе с дочкой. Чистокровный по виду японец, он выделяется среди невысоких и щупловатых соотечественников славянской статью — ростом, развернутостью плеч.

Ныне все изменилось. Айнов нет на Сахалине (буквально ни одного человека), но они живут, сохраняют свои традиции на Хоккайдо. Японская наука серьезно занимается их историей и фольклором. Об их давнем «короле», Брониславе Пилсудском, сняты художественные и документальные фильмы, написаны пьесы и романы, не говоря уже о многих научных исследованиях. С начала 80-х гг. действует Международный комитет по сохранению и изданию научного наследия Б. Пилсудского, работы которого координирует Институт этнолингвистики и ориентальных исследований в Стеншеве (недалеко от Познани), возглавляемый знаменитым польским ученым, неутомимым продолжателем дела Пилсудского профессором Альфредом Маевичем. В Южно-Сахалинске выходит научный журнал — «Известия Института наследия Бронислава Пилсудского». Кстати, в его третьем выпуске за 2002 год опубликован интереснейший дневник юного Бронислава за 1882 г. В нем — жизнь, быт тогдашнего Вильно с его непростыми историческими и национальными узлами, эпоха, когда, по словам публикатора дневника, английского ученого Витольда Ковальского, «виленские поляки сознавали себя такими же борцами за правду, как сегодняшние литовцы, жители этого города».

Стафан Казлоўскі

(в. Талюшаны Астравецкага р-на, Беларусь)

КАРОТКІ НАРЫС ГІСТОРЫІ І КУЛЬТУРЫ НАРОДАЎ ПАЎНОЧНА-ЎСХОДНЯЙ СІБІРЫ ЭВЕНАЎ І ЮКАГІРАЎ

(ПА ЎЛАСНЫХ НАЗІРАННЯХ І ІНШЫХ КРЫНІЦАХ)

Можа здавацца дзіўнай, нават недарэчнай тэма майго даклада, але яна на самой справе не выпадковая, бо не адзін І. Гашкевіч звязаны з аціяцкім Далёкім Усходам. Ёсць цэлае сузор’е тых нашых землякоў, хто воляй лёсу стаў даследчыкам прыроды, недраў, народаў Усходу і поўначы Азіі. Гэта славуцы геолаг І. Чэрскі, геолаг, батанік і этнограф Бенядзікт Дыбоўскі, адзін з буйнейшых айназнаўцаў, даследчык Айнушыры (зямлі айнаў), родны брат першага кіраўніка адроджанай Польшчы Юзафа Пілсудскага Браніслаў Пілсудскі. Апошнія два з’яўляюцца нашымі бліжэйшымі землякамі, а для нашай сям’і — нават знаёмымі: у дзяцінстве мая бабуля ведала абодвух братоў, бо гувернантка прывозіла іх у вёску Балюлі знаёміць з жыццём вясковых дзяцей, а потым бабуля служыла ў сяброў Пілсудскіх, гаспадароў маёнтка Саракполле Палуянаў. Абедзве сям’і былі рэпрэсаваны ўладамі, а маладыя высланы ў Сібір. Яны не былі першымі і не апошнімі — сотні і тысячы нашых землякоў «выязджалі» ў тые краі аддаленыя.

Мне таксама давялося доўгі час прабыць у самых цяжкадаступных аддаленых раёнах Магаданскай вобласці і Рэспублікі Саха (Якуція), цесна кантактаваць з даўнімі насельнікамі гэтай часткі айкумены, аб якіх у нашай краіне амаль нічога невядома. Нават службоўцам цяжка дабрацца да горных эвенаў Расохі, Бязозўкі або юкагіраў в. Нялемнае на р. Ясачнай. Ужо тое, што расохінскія эвены да 1958 г. заставаліся незалежнымі аднаасобнікамі і не прызнавалі савецкай улады, сведчыць аб тым, што гэта за адлегласці, што за прыродныя ўмовы! Народы гэтай горнай краіны хоць і маюць амаль аднолькавую трагічную гісторыю, але належаць да розных культур, розных моўных сем’яў і з’явіліся на гэтай тэрыторыі ў розныя гістарычныя перыяды.

Відавочна, першымі насельнікамі тут былі продкі юкагіраў. Як сведчыць археалогія (XIII–XVIII ст. да н. э.), яны займалі вялізную тэрыторыю, амаль сутыкаючыся на захадзе з таймырскімі самадзійцамі-таўгамі, а на ўсходзе, каля Ціхага акіяна, — з продкамі чукчаў і каракаў. Да прыходу рускіх заваёўнікаў у пачатку XVII ст. налічвалася да 12 юкагірскіх плямёнаў. Гэта быў адносна шматлікі і ваяўнічы народ. Культура іх была яркай, своеасаблівай і вельмі архаічнай, па сутнасці — неалітычнай. Большасць плямёнаў не ведалі металаў, а калі і ведалі, то не ўмелі выплаўляць іх і нават апрацоўваць, дастаючы нешматлікія вырабы з поўдня або з Аляскі (самародная медзь тлінкітаў).

Як нам усё жыццё ўбівалі ў галовы, «добраахвотнае далучэнне» да Расіі юкагіраў хаця і прывяло да падвойнага прыгнёту, няволі, ясаку, хвароб, але мела «станоўчы і прагрэсіўны характар». Як праводзілася гэтае далучэнне, хваляцца самі землепраходцы: «И поплыли вниз по Амуру, иплыли два дни да ночь, и улусы громили, и в тех улусах многих людей побивали, и ясыр (нявольнікаў. — С. К.) имали, иплыли семь дней до Шингану дючерами, и мы их в пень рубили, и жён их и детей имали в ясыр и скот...» Таксама, калі не горш, праходзіла «асваенне» і Юкагірскай зямлі: да 60 працэнтаў жанчын было забрана ў ясыр, эвенская або юкагірская нявольніца каштавала да 40–50 собаляў (зноў жа нарабаных у тубыльцаў). У выніку такога «прагрэсіўнага» працэсу ўжо да пачатку XVIII ст. колькасць юкагіраў зменшылася напалову (пераважна — ад воспы, якую там і называюць «краснай», або «рускай дзяўчынай»). Цяпер агульная колькасць юкагіраў, якія карыстаюцца двума дыялектамі, складае каля 450 чалавек — гэта тундравыя аленяводы і пешыя таёжныя рыбакі-паляўнічыя за 1000 км на поўдзень ад іх у адзінай вёсцы Нялемнае на р. Ясачнай.

Тое, што юкагіры не мелі транспартнай жывёлагадоўлі, не дало ім магчымасці ратавацца ў самыя жорсткія часы, бо і казакі прасоўваліся ў «новыя зямліцы» ў асноўным па рэках, да якіх былі прывязаны юкагіры.

Эвены-ламуты з'явіліся на ўсходніх землях значна пазней: першая хваля — каля XIII–XIV стст. — у выніку зруху народаў ў Прыбайкаліі, Прыамур'і, Манголіі, націску якутаў, іншых тунгускіх плямёнаў. У тыя часы большая частка эвенаў насяляла басейн ракі Ахота (ад эвенск. «окат» — рака), дзе ўздоўж Ахоцкага ўзбярэжжа спрэс цягнуліся паселішчы т. зв. «пешых тунгусаў» і стойбішчы аленяводаў. Першае спатканне эвенаў з рускімі адбылося ў 1641 г., калі атрад Івана Гарэлага пранік на ўзбярэжжа Ахоцкага мора, ён жа ўвёў ва ўжытак тэрмін «ламуты» (ад эвенск. «наму» — мора).

Эвены «добраахвотна далучаліся» 35 год, ды і пазней шматразова паўставалі, пратэстуючы супраць жорсткасці, рабаўніцтва заваёўнікаў, ды яшчэ з кожных 14–17 мужчын быў узяты адзін аманат-закладнік, якога абшчына павінна была карміць, плаціць за яго ясак. Не дзіва, што да XIX ст. ад шматлікіх аселях эвенаў ўзбярэжжа зберагліся толькі маленькія аддаленыя паселішчы — Армань, Товуй.

Аднак аленяводы маглі адступаць на пустуючыя землі на захад і поўнач ад Ахоцкай акругі. Вядома, «аленныя вершнікі» не былі такімі безабаронымі, як юкагіры. Гэтыя людзі належалі да больш высокай культуры, былі больш развітымі ў сацыяльным плане. Нават у час самых першых сутычак з заваёўнікамі яны былі ў панцырах і шаломах — жалезных ці з касяных пласцінак; стрэлы, дзіды і откэны (откэн, або пальма па-руску — характэрная для ўсіх тунгусаў зброя: вялікі тоўсты нож на паўтараметравай асадзе, які служыў і сякерай, і мячом, і кап'ём) мелі жалезныя наканечнікі.

Па горных хрыбтах гэтыя звышрухавыя людзі дайшлі да акіяна на Поўначы, да р. Лена — на захадзе і пазней (у XIX ст.) нават да поўдня Камчаткі, а частка з іх ажно да Таймыра, па шляху змяшаўшыся з эвенкамі і якутамі. Яны перадалі сваё імя адной з самых маладых нацыянальнасцяў Расіі — далганам, якія канчаткова вызначыліся толькі ў канцы XIX–XX ст. У склад іх увайшлі і рускія «затундраныя сяляне», а таксама якуты, якія перадалі народу мову, культура ж і гаспадарка засталіся сінкрэтычнымі.

Трэцім жа народам, які з'явіўся ў гарах вярхоўяў Калымы і Індыгіркі, сталі саха-якуты, зусім непадобныя да двух папярэдніх народаў. Па мове яны належаць да шматлікай і распаўсюджанай цюркскай сям'і — ад уйгураў у КНР, да караімаў у Троках і татараў, турак, гагаузаў на Балканах. Па гаспадарчай дзейнасці гэта жывёлаводы, якія гадуюць коней і кароў, а на поўдні нават крыху займаюцца вырошчваннем ячменю і проса.

Якуты прынеслі з сабой ужо сапраўдную металургію, развітае кавальства, чаму спрыяла і наяўнасць багатых жалезных і медных руд, серабра, волава і золата ў мясцовых гарах. Перад самым прыходам рускіх у якутаў на Лене ўжо складваліся невялікія дзяржаўныя сістэмы тыпу феадальнага княства Тыгына ў мегінцаў (ля цяперашняга Якуцка) і племянных саюзаў — у іншых. Гэтыя племянныя групы між сабой варагавалі, чым удала і скарысталіся казацкія атрады. Відавочна, якутам сапраўды было карысна далучэнне да Расійскай імперыі, нягледзячы на каланіяльныя цяжкасці.

Пра Якуцію ў часы пакарэння, як і пра саміх якутаў, ёсць шмат літаратуры. Таму я хачу больш падрабязна спыніцца на лёсе эвенаў і юкагіраў Калымы, іх традыцыйнай і сучаснай культуры, цяперашнім (да 1993 г.) жыцці.

Да пачатку XX ст., як зазначалася, дажыла дзесятая частка юкагіраў, а іх тэрыторыя скарацілася ў дзесяткі разоў; у эвенаў — наадварот: тэрыторыя пашырылася, а насельніцтва паменшала ў выніку войнаў, нязвыклых еўрапейскіх хвароб і нават голаду, бо, кормячыся паляваннем на «мясную» дзічыну: ласёў, дзікіх аленяў-буюкоў, снежных бараноў, людзі павінны былі займацца і ловам футраных звяроў для здачы ясаку. Калі ж яшчэ здараўся мор на буйных звяроў, пусткамі станавіліся вялізныя абшары (як тое было ў басейне Амалона ў канцы XVIII і XIX ст.). Па матэрыялах архіваў, друку можна вызначыць, што на тэрыторыі Калымы знікла 12 эвенскіх родаў (цяпер існуюць чатыры), у той жа час некаторым групам ламутаў

пайшло на карысьць супрацоўніцтва з каланізатарамі, асабліва пасля прыняцця хрысьціянства. Нарэшце яны знішчылі або асімілявалі сваіх адвечных ворагаў — паўднёвых асельных каракаў Ахоцкага ўзбярэжжа (ля сучаснага Магадана). З цягам часу адносіны больш-менш наладзіліся, усталяваліся крыху спрыяльныя законы, колькасць насельніцтва стабілізавалася.

Вельмі цяжкімі для горных эвенаў і верхнекалымскіх юкагіраў сталі часы Першай сусветнай вайны, перавароту 1917 г., грамадзянскай вайны, калі парушыліся гандаль, законы, забеспячэнне зброяй і паляўнічымі прыпасамі. Усталяванне і першыя крокі савецкай улады на Калыме былі станоўчымі і літаральна vyrатавалі гэтых людзей. Доўгі час улады не чапалі заможных аленяводаў з таварнымі статкамі ў гарах Кедона і тундрах Гіжыгі. Але наступныя крокі, прымусовы перавод на аселасць і калектывізацыя, сталі трагічнымі. Людзей з гор, дзе сухое, стэрыльна чыстае паветра, чыстая вада, сагналі на вільготнае ўзбярэжжа сцюдзёнага мора, дзе яны выміралі цэлымі вёскамі ад звычайнага грыпу, трупы складваліся да вясны ў незавершаныя будынкі (пра гэта ёсць шмат артыкулаў у магаданскіх газетах).

Частка аленяводаў паспела сабраць свае статкі і аддаліцца ў цяжкадступныя горы на захадзе. Так склаліся незалежныя групы эвенаў у гарах Уш-Урэкчан на Амалоне, на Булуне, Бярозаўцы Юкагірскага ўзгор'я, якія і праіснавалі спакойна амаль 40 гадоў, збераглі сваю мову, культуру, звычай, аленяў і, галоўнае, людзей, бо астатнія землі гэтага народа напаткала новая бяда: як грыбы, пачалі расці канцлагеры пры залатых і алавыных капальнях і россыпах. А тады ж толькі-толькі пачала складвацца Ахоцка-эвенская нацыянальная акруга, толькі заклалі яе сталіцу — Дзялбу (месца Рады), пабудаваўшы школу-інтэрнат, шпіталь, жылыя дамы для ўрачоў і настаўнікаў... Так і маладую аўтаномію, і яе сталіцу раздушыла і праглынула самая жажлівая ў свеце дзяржава — «Дальбуд», самы вялікі востраў ГУЛАГа, які раскінуўся ад Ахоцкага мора да р. Індыгіркі.

Не абмінулі эвенаў і сталінскія «хапуны»: былі арыштаваны ўсе шаманы, багатыя аленяводы, заможныя жыхары прыморскіх вёсак, толькі народжаная інтэлегенцыя... Куды ж іх змясціць? Не ў лагер жа! — не дай Бог, збягуць ды іншыя звядуць, не зловіш, бо тайга, горы, снег для іх — дом родны. Выхад знайшоўся прасты і эфектыўны: эвенскіх арыштантаў змясцілі на вялікую старую баржу, вывелі яе далей у мора, адчапілі ад буксіра, адкрыўшы перад гэтым доступ у тлум вадзе. Мабыць, былі і іншыя спосабы, але гэты зацёміў усё. Асабіста мне давялося бачыць толькі аднаго былога эвена-арыштанта, але ён абсалютна не ўступаў ні ў якія кантакты з еўрапейцамі.

Працаўнікі калгасаў і саўгасаў тыя часы ўспамінаюць таксама з жахам, бо баяліся нападаў збеглых з лагераў крымінальнікаў-блатароў і прыбыцця ў пошуках першых лагерных ахоўнікаў. Збеглыя выразалі цэлыя

стойбішчы, ахоўнікі даямалі допытамі, маральным здзекам (а часам і звычайным рабункам). Скончыліся гэтыя жахі толькі ў 1956 г. Вядома, калгаснікам было цяжка і ў іншыя часы, бо працавалі за «палачкі», як і паўсюль. Лягчэй жылі ў саўгасах, паляўнічыя і рыбакі дзяржпрамгасаў, якія атрымлівалі наяўныя грошы за футравіну, ікру, рыбу. На каркадонскіх юкагіраў таксама пасыпаліся новыя беды — толькі абжыліся ў аселае вёсцы на роднай зямлі, як некаму захацелася «палепшыць» іх жыццё, не раячыся, не пытаючыся згоды, іх перасялілі ў якуцкую вёску Балгычан, дзе ім прыйшлося рабіць нязвычайную таёжнікам справу на лесапавале, сенакосе, доглядае быдла. У выніку зніклі мова, звычаі, іх носьбіты, засталіся толькі тыя, хто загадзя перабраўся да супляменнікаў на Ясачную (Якуція).

Аб культуры народаў Поўначы нашы людзі ведаюць, бадай, з адной толькі крыніцы — ідыёцкіх анекдотаў пра чукчаў. А народы Поўначы — гэта дзiesiąткі моваў, культур — ад фінамоўных саамаў да эскімосаў-інуітаў. І аб'ядноўвае іх толькі тое, што жывуць яны на мяжы чалавечых магчымасцяў у палярнай зоне арктычных пустыняў, тундры і тайгі ад Швецыі, праз Сібір да Грэнландыі.

Як ужо я адзначыў, эвены і юкагіры належаць да зусім розных моўных сем'яў, культур, яднае іх толькі належнасць да аднаго антрапалагічнага тыпу — байкальскай расы (а можа, яны і складаюць яе). Гэта грацыяльнага складу і тыповага мангалоіднага аблічча людзі з досыць светлай (асабліва эвены) скурай і нават зялёнымі ці блакітнымі вачыма.

Ужо ў час першага знаёмства з рускімі эвены шырока ўжывалі металы, ведалі іх апрацоўку: ліццё, кавальства і інш., славіліся як майстры ў работах па рогу, драўніне. Эвенскія жанчыны былі вядомыя адмысловымі вышыўкамі з бісеру, аленья і ласёвай поўсці, густоўна і дыхтоўна пашытым адзеннем і абуткам, якім здаўна захапляліся ўсе іх госці і суседзі (а нават і ворагі). Першыя даследчыкі іх культуры (Ліндэнаў і інш.) адзначалі яшчэ ў XVIII ст., што за эвенскім сталом падаваўся кожнаму асобны посуд, ужываліся лыжкі з рога; посуд пасля яды адразу мыўся і паласкаўся, выціралі яго тонкімі, далікатнымі, як вата, стружкамі з тальніку або таполі, якія тут жа кідаліся ў вогнішча. Раніцай абавязкова мылі рукі і твар, выціралі іх стружкамі (аднаразовыя сурвэткі?). Вырабам іх займаліся нямоглыя старыя, калекі. Ужываюцца яны і цяпер — і зручна, і гігіенічна!

Адметна, што са знішчэннем саболя эвены былі вымушаны для заробку грошай або футравіны на ісяк вырабляць жалезныя прылады, срэбныя аздобы, узорыстае адзенне і абутак, якія кружным шляхам (праз чукчаў, азіяцкіх эскімосаў, аляскінскіх эскімосаў) трапілі аж да індзейцаў-атабаскаў Юкона. Прытым гэты гандаль набыў такія памеры, што падрываў нават даходы Расійска-Амерыканскай кампаніі, бо перахоплівалася каштоўная футравіна. Пра здольнасці эвенскіх майстроў сведчыць і тое, што яны ўмелі не толькі рамантаваць вогнестрэльную зброю, але і наразаць вінтавую разьбу ствала, рабілі адмысловую інкрустацыю меддзю і срэбрам па

сталі, часам — вельмі далікатную. Нязвычайным для Поўначы было іх захопленне металічнымі аздобамі: на маладой эвенцы бывала да пяці кг срэбных і бронзавых ланцужкоў, падвесак, званочкаў, пярсцёнкаў, грыўняў, бранзалетаў... Ведалі і золата, але адносіліся да яго адмоўна, называючы ... «памётам д'ябла». Выдатныя паляўнічыя-следапыты, яны ўмелі і ўмеюць накрэсліць дакладныя карты вялікіх прастораў з рэкамі, горамаі, азёрамаі, няблага ведалі астраномію, анатомію жывёлы і чалавека (непараўнальна з нашымі сялянамаі).

Наколькі багаты фальклор, настолькі бедная харэаграфія: адзіны карагод — хэдзе. Музычныя прылады амаль забытыя, хаця і меліся свіскі, варганы, гудзелкі-курукэн, аднаструнныя скрыпачкі і, вядома, бубны — унтун, але апошнія выключна належалі шаманам. Традыцыйную рэлігію фарміравалі элементы анімізму, культ Сонца, шаманізм. Потым далучылася праваслаўе, і ўсё гэта злілося ў вельмі цікавае сінкрэтычнае веравызнанне, што нават прывяло да карыстання чатырма календарамі: заснаванага на целе чалавека, прыродна-гаспадарчага, на аснове рускіх святцаў («чывятса») і, вядома, сучаснага еўрапейскага.

Юкагірская ж традыцыйная культура амаль знікла. Часткова збырогся фальклор, арнаменты, танец «лондол». Выйшла з ужытку і самая цікавая з'ява (а можа, найвялікшае дасягненне) юкагірскай культуры — своеасаблівая пісьмовасць на бяросце — «шангар шорылтэ» і маршрутныя паведамленні («тос»).

Рэлігія юкагіраў была таксама своеасаблівай, з развітым культам продкаў, абрады якога выклікалі ў суседзяў-эвенаў непрыхільнасць, бо юкагіры вазілі з сабой шкілеты і муміі (а то і іх часткі) продкаў і шаманаў, эвенцы ж з агідай ставіліся да ўсяго мёртвага. Вядома, цяпер такога няма, ды і ці помніць хто тое, акрамя краязнаўцаў?

Затое зберагаецца ўсё, што датычыцца іншых бакоў мінулага жыцця: ахоўваюцца старадаўнія зімовыя зрубы-хаціны, юрты якуцкага тыпу, у кожным двары стаіць летні чум — ураса. Кранальна, што жыхары гэтых мясцовасцяў старанна зберагаюць усё, звязанае з ураджэнцам Беларусі Іванам Чэрскім. Дарэчы, у Нялемным жывуць нашчадкі яго пляменніка, удзельніка апошняй экспедыцыі Дугласа.

Сучасную вёску Нялемнае можна было б назваць лепшым узорам паўночнага паселішча: ёсць тут школа, клуб, вялікая спортзала. Сам пасёлак — з сучасных дамоў, маецца невялікі музей пры школе. І што кідаецца ў вочы — гэтыя апошнія прадстаўнікі народа маюць вялікае пачуццё нацыянальнай самасвядомасці, уласнай годнасці, імкнуцца адрадзіць мову! У 1989 г. дазволілі на ёй навучаць малодшыя класы. Але не было падручнікаў. Тады настаўнікі і бацькі самі склалі праграму, слоўнікі, рукапісныя падручнікі. Ёсць у гэтага маленькага народа свае сучасныя вучоныя, пісьменнікі, мастакі: Улуро Адо (паэт), Тэкі Одулок, С. Курылаў (празаікі), М. Курылаў (мастак), Г. Курылаў (філолаг, працаваў у Тартускім універсітэце). Ёсць надзея,

што хоць цяпер юкагіры будуць жыць спакойна. Аленяводы-расохінцы ездзілі да аленяводаў-саамі ў нарвежскі Карашок, былі ў індзейцаў Каліфорніі, на Алясцы. Калі мы спыталіся ў жанчын, якія ўражанні засталіся ў іх ад наведання рэзервацыі ў Арэгоне, адказ быў адзін:

— Мы плакалі!

— Няўжо індзейцаў так шкада?

— Не, сябе...

Сучасныя эвены нават з гэтых ізалятаў — Расохі, Бярозаўкі — цывілізаваныя, сучасныя людзі. Магу без нацяжкі, ценю сумнення сказаць, што аленяводы з самай аддаленай брыгады ў 70-х гг. XX ст. былі больш начытаныя і развітыя, чым сярэдні беларускі або літоўскі калгаснік, хаця б таму, што выпісвалі (і прачытвалі) многія рускамоўныя выданні СССР. Ды слаўтая «Спідола» стаяла ў кожнага пад вухам.

Паказальны адзін эпізод з вершам Ф. Багушэвіча, які названы ў рускім перакладзе «Как из нас сделали поляков». З нашай бібліятэчкай ён трапіў да пастухоў. Гаворка адбылася такая:

— Вікенцьевіч, вы, аказваецца, праўду казалі аб сваім народзе. Цяпер разумею, чаму вы з Канапацкім і Віцый — палякі, а размаўляеце між сабой па-хахляцку, — гэта яны так беларушчыну нашу ўспрынялі. Дарэчы, Д. Канапацкі — з нашых мусульман, ведаў на памяць цэлыя пэмы Купалы, вершы Коласа і Багдановіча. Віця Стрэльчанка (бацькі яго былі са Страчы на Астравеччыне) і ён працавалі аленяводамі.

Уявіце: 50 градусаў марозу, ноч, тайга ў гарах Карчан (за 1115 км ад Магадана), палатка, жалезная печка, пры свечках — гутарка эвенаў пра Багушэвіча, вершы Купалы ў арыгінале чытае аленявод-беларус. І гэта 1971 год.

Ёсць у эвенаў свае пісьменнікі, спецыялісты розных профіляў. Але амаль не засталася тых, хто іх можа прачытаць. Інтэрнатаўскае выхаванне зрабіла чужымі бацькоў і дзяцей. Этнаграфічнымі даследаваннямі сярод эвенаў, на шчасце, займалася У. Папова, адна з самых добрасумленых этнографі. Яна выдала цудоўную манаграфію «Эвены Магаданскай вобласці».

На жаль, амаль неадаследаванымі знікаюць народнае мастацтва, матэрыяльная культура. Духоўным светам людзей з ізаляваных груп займаецца этнолаг з Парыжа — Б. Шышла, па паходжанню — наш зямляк (свет цесны). Традыцыі прадаўжаюцца.

Каб закончыць гэты кароткі нарыс, скажу аб «перабудовачных» уражаннях. У 1993 г. мае сябры і выхаванцы з Кедона запрасілі мяне (праз 20 гадоў) паглядзець, як змянілася іх жыццё. Саўгасы і калгасы развальваліся, але былі прызнаны правы эвенаў на зямлю (аленія выпасы, ласасёвыя тоні, паляўнічыя абшары). Яны арганізавалі родавыя гаспадаркі, аднаўляюць заняпалае аленяводства, традыцыйныя нарыхтоўкі ікры ласасёвых, балыкоў. Да тоняў дабіраюцца на ўласных КРАЗах, КАМАЗах, вадзіцелямі

сталі выдатнымі, бо ведаюць характар гор, рэк. Расохінцы гандлююць пантамі і іншай экзотыкай з каліфарнійскімі і паўднёвакарэйскімі кампаніямі, маюць уласныя пяціпавярховыя дамы ў Сеймчане, напакаваныя японскім і амерыканскім «дабрабытам».

Ну а праблемы — такія ж, як і ва ўсіх: экалогія, наркатыкі.

І яшчэ — светлым промнем на іх небасхіле! — урад Расійскай Федэрацыі пастанавіў тэрмінова стварыць маленькія (і нават качавыя) школкі, адрадзіць абавязковую адукацыю на родных мовах. Ці не запозна толькі? На гэтым закончу, сказаўшы ўсім: «Энтэкэй орылдырым! Аічы бісіндэн! — Вялікі дзякуй! Жывіце добра!»

Наталля Мяшкова (Мінск)

ЯПОНИЯ — ВАЧЫМА БЕЛАРУСКІ, БЕЛАРУСЬ — ВАЧЫМА ЯПОНКІ

У фільме «Саларыс» для стварэння вобраза цывілізацыі будучыні А. Таркоўскі скарыстаў здымкі сучаснага Токію. Аб гэтым я даведалася ў час вывучэння гісторыі культуры ва ўніверсітэце. Дагэтуль кадры, якія мільгалі з шалёнай хуткасцю, не давалі падставы думаць, што падобнае магчыма ў наш час на нашай планеце. Прайшло некалькі год, і мне пашчасціла на свае вочы ўбачыць Токію — горад сапраўды фантастычны, які нельга ні з чым параўнаць. Самы вялікі горад свету ўражвае адразу і назаўжды. Панарама старажытнай японскай сталіцы ў сучасным абліччы, якая адкрываецца з маста Рэйнбоў-брыдж, захапляе сваёй фантастычнасцю. Размах камунікацый, шчыльная забудаванасць і «заасфальтаванасць», ніводнага кавалачка вольнай прасторы — незразумела, дзе знаходзяць тут месца для жыцця 11 мільёнаў такііцаў...

Летам 1996 г. па запрашэнню Таварыства японска-беларускай дружбы, ініцыятыву якога падтрымаў Міжнародны фонд імя Гашкевіча, што існаваў у той час, група беларускіх студэнтаў наведала Японию. У яе склад уваходзіла і я, дзякуючы чаму на ўсё жыццё са мной засталіся жывыя ўспаміны аб краіне, дзе ўзыходзіць сонца.

А знаёмства з ёю пачалося з грамадскага транспарту. Пасля дзвюх сціплых ліній мінскага метрапалітэна такійскае метро — на, пад і над зямлёй — са шматлікімі як дзяржаўнымі, так і прыватнымі лініямі — быццам лабірынт, галаваломка са многімі невядомымі. Тым не менш, як і ўсюды, гэта самы зручны грамадскі транспарт, на якім без звычайнай беларускай мітусні і нервовасці можна максімальна хутка дабрацца да месца прызначэння. У такііскім метро таксама здараецца гадзіна «пік», і жадаючых ад'ехаць бывае больш, чым можа ўмясціць электрычка, але каб хто каго піхнуў ці абразіў — нонсенс. Жыхары японскай сталіцы спакойна чакаюць у чарзе магчымасці паехаць. Галоўным чынам на метро па Токію перамяшчаліся і мы.

Самыя лепшыя ў свеце японскія тэлевізары, магнітафоны і іншыя электратэхнічныя тавары па прымальных цэнах з гарантаванай якасцю — мара кожнага, месца здзяйснення — Акіхабара — такійскага раёна, які «спецыялізуецца» менавіта на гандлі сучаснай электратэхнікай. Тут на кожным кроку крамы, набітыя навінкамі японскай тэхнікі. Адпаведна і наведвальнікаў шмат: дзівосы прагрэсу і проста так цікава паглядзець. Аматарам дарагіх магазінаў і буцікаў — шлях у шыкоўную Гінзу, асабліва прывабную ў зіхценні вячэрніх агнёў і рэклам. А за забавкамі трэба ехаць у Асакусу — пацяшальны цэнтр Токіа з яго храмамі і кірмашовымі крамкамі, дзе можна патраціць шмат часу, падбіраючы для сяброў самыя што ні на ёсць японскія сувеніры.

Не толькі старажытны і сучасны Токіа назаўжды застаўся яркім успамінам. Тыдзень у далёкай краіне за тысячы кіламетраў ад роднай Беларусі быў насычаны сустрэчамі, падзеямі і ўражанымі. Наша дэлегацыя па запрашэнню гаспадароў наведала фірму «Міцубісі істэйт», якая спецыялізуецца на здзелках з нерухомай, Такійскую тэрмаэлектрастанцыю, Міцубісі-банк, аўтасалон фірмы «Таёта» «Амаракс», каталіцкі ўніверсітэт Сафія. Усюды нас сустракалі надзвычай добразычліва, цікавіліся Беларуссю і ў сваю чаргу падрабязна распавядалі аб сваёй дзейнасці. Такім чынам, мы ў пэўнай ступені мелі магчымасць візуальна японскія ўражанні дапоўніць эканамічнымі звесткамі з першых вуснаў.

І вялікі дзякуй нашым гаспадарам — яны падумалі і аб нашым адпачынку. Адразу пасля прыязмлення у міжнародным аэрапорце Нарыта наша дэлегацыя адправілася ў нацыянальны парк Хаконэ — «сэрца Японіі». Горы ў блакітнай дымцы, белае неба, святыня Японіі — велічная Фудзіяма, што хаваецца ў хмарах. Што яшчэ застаецца — толькі пакупацца ў Ціхім акіяне, папсіціцца на чорным пясочку пляжа.

Вандроўка ў такую экзатычную для еўрапейца краіну, як Японія, дорыць замежнаму госьцю шмат новых уражанняў. Трымай вочы адкрытымі, не забывайся рот закрываць. Столькі ўсяго ўпершыню. Першы раз паспрабаваць пад'есці без відэльца — з дапамогай славурых драўляных палачак, першы кілішак сакэ — гэта класіка. А побач рэчы простыя і зразумелыя, як звычайная летняя навальніца за вокнамі кафэ ў незнаёмым горадзе, і вуліца, якая імгненна расцвіла кветкамі-парасончыкамі.

Што адрознівае адну краіну ад іншай? Краявіды, архітэктура, жыццёвы ўклад карэннага насельніцтва і самі «абарыгены». Па меншай меры, так здаецца на першы погляд. Французы знакамітыя на ўвесь свет сваёй жыццярэаднасцю і галантнасцю, немцы — дакладнасцю, італьянцы — эмацыянальнасцю. Чым здзіўляюць японцы, так гэта сваім непарушным спакоем і проста бязмежнай ветлівасцю, што нам з нашай прыхільнасцю да дынамічнага высвятлення адносінаў зразумець складана, асабліва калі яшчэ свежыя ўспаміны аб нашым грамадскім транспарце ці аб сферы абслугоўвання. Штурхнеш каго-небудзь ненаўмысна ў метро, азірнешся, каб

папрасіць прабачэння, а табе ўсміхаюцца, далікатна ківаюць і ... просяць прабачэння ў цябе. Стыль жыцця, сфарміраваны стагоддзямі.

Яшчэ выклікаюць захапленне і павагу да японцаў беражлівыя адносіны да сваёй спадчыны. Тут, здаецца, спалучаецца неспалучальнае: найсучаснейшыя здабыткі тэхналагічнай цывілізацыі і жывыя традыцыі аўтэнтычнай культуры. І як адзін з сімвалаў гэтага — спакойны, меладычны, замірваючы звон японскіх званочкаў, што плыве над штодзённай мітуснёй у пераходах такойскага метро. Беларусам, якія часта пагардліва топчуць уласную гісторыю, памяць продкаў, адмаўляюцца ад традыцый сваёй зямлі, ёсць ад чаго саромецца. І сорам гэты спасцігае ўсюды, нават за тысячы кіламетраў ад радзімы...

Наблізіцца да разумення Японіі і японцаў мне давялося ў Беларусі. Японскія ўражанні мелі працяг, а прывезла іх з Іакагамы Міюкі Мори — мая японская сяброўка, з якой мы пазнаёміліся ва ўніверсітэце Сафія, дзе яна ў той час вучылася на аддзяленні рускай мовы факультэта замежных моваў. Вынікам двухгадовай перапіскі стаў прыезд Міюкі ў Астравец. Гэта таксама быў дзіўны тыдзень. Дзякуючы японскай дзяўчыне я, мае сябры і блізкія не толькі пэўным чынам дакрануліся да японскага жыцця, але і змаглі з іншага боку ўбачыць наша.

Ветлівую, ураўнаважаную Міюкі здзіўлялі многія рэчы з нашай паўсядзённасці. З яе дапамогай і мы ўбачылі іх быццам упершыню: прыгажосць астравецкіх краявідаў; і тое, што статус горада ў нас можна вызначыць па памерах помніка правядыру сусветнага пралетарыяту — чым большы помнік, тым большы адпаведна горад; і тое, што беларускую мову можна пачуць толькі ў сталічным Купалаўскім музеі; і хто б мог падумаць, што такая звыклая рэч, як элементарныя нарыхтоўкі на зіму, могуць каго-небудзь азадачыць, а трэба было бачыць, з якім захапленнем Міюкі назірала за тым, як мама чаравала над варэннем.

Міюкі Мори адкрывала для сябе Беларусь, а мы адкрывалі для сябе Японію. І высветлілася, што зразумець адзін аднаго зусім не цяжка. Міюкі смяялася над нашымі жартамі і трапна жартавала сама ў дачыненні да нашай рэчаіснасці. Нам было добра і проста, бо, па сутнасці, чым адрозніваюцца жыхары аднаго кантынента ад іншага?!

Ирина Вашкевич (Минск)

ЯПОНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА В ФОНДАХ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ БЕЛАРУСИ

Если составить в одну стопку все книги,
когда-либо написанные про Японию,
они дотянутся почти до вершины
священной горы Фудзи.

«Жапоналия»

В современном мире Япония занимает особое положение. Эта удивительная страна, органично сочетающая традиции и современность, технический прогресс и многовековые духовные богатства. Японский тип экономики, национальное своеобразие японского государства и общества в целом — все это уже более двух столетий привлекает внимание европейцев. Загадочность, неповторимый мир культуры этой страны у многих рождает стремление понять ее. Войти в чужую культуру, проникнуться ею — здесь, конечно, помогают книги: переводы художественных произведений, научные издания, просто путевые заметки, очерки, личные впечатления о Японии и ее жителей людей, которые посетили эту далекую страну.

Национальная библиотека Беларуси (НББ) является крупнейшей библиотекой нашего государства, и литературу о Японии здесь можно найти в достаточно большом объеме. К сожалению, в связи с проблемами в области комплектования в настоящее время о полноте репертуара этой литературы уже не может идти речь. С потерей в 1995 г. российского обязательного бесплатного экземпляра библиотека лишилась значительного канала получения литературы. Основным источником текущего пополнения фондов является республиканский обязательный бесплатный экземпляр, закупка, подарки, обмен: с российскими библиотеками, различными издающими организациями, международный книгообмен. В результате НББ приобретает только 1/10 часть всей литературы, выпущенной, например, в России. Соответственно теряется определенный процент изданий и о Японии. Такая же ситуация складывается и со странами ближнего и дальнего зарубежья.

Недостаточное финансирование не позволяет пополнять фонды в полном объеме путем закупки.

В целом, в НББ представлен весь спектр изданий о Японии: переводная художественная литература с японского, литература по праву, экономике, истории, географии, культуре, картографические издания, ноты, периодические издания, музыкальные произведения на кассетах, компакт-дисках и т. д. К сожалению, литература на японском языке представлена единичными экземплярами.

Условием эффективного использования документов является оперативность и точность поиска, которые в свою очередь зависят от качества и степени информативности научно-справочного аппарата. В НББ традиционно сложилась определенная система информации о фондах библиотеки. С 1993 г. в библиотеке организован Электронный каталог (ЭК), в котором открыты следующие электронные базы данных (БД):

- БД «Книги» — ведется с 1993 г. На сегодняшний день эта база данных включает свыше 500 изданий о Японии.
- БД «Авторефераты и диссертации» (1993 г.) — около 25 ед.
- БД «Редкая книга» (1993 г.) — около 30 ед.
- БД «Статьи» (1993 г.) — свыше 500 ед.
- БД «Карты» (1998 г.) — 4 ед.
- БД «Ноты» (1993 г.) — 10 ед.
- БД «Изодокументы» (1994 г.) — свыше 40 ед.
- БД «Аудиодокументы» (1995 г.) — 9 ед.
- БД «Периодические издания» (2000 г.) — 6 ед. на русском языке и свыше 30 ед. параллельно на японском и английском языках.

Издания на иностранных языках отражаются в ЭК только с 2001 г. Литературу, не включенную в ЭК (издания, поступившие в НББ до 1993 г.), можно найти в традиционных карточных каталогах и картотеках в справочно-информационном отделе: алфавитном каталоге и систематическом каталоге на русском и иностранных языках, предметно-тематическом каталоге на русском языке, картотеках статей. Кроме того, в отделах белорусской литературы, искусства, фонотеки, редкой книги и авторефератов есть дополнительные каталоги и картотеки, отражающие фонды этих отделов.

К сожалению, отсутствие в настоящее время единой системы информации в НББ вызывает определенные трудности при поиске необходимой литературы. В таком случае большую помощь читателям могут оказать библиографические указатели. В НББ имеются три выпуска «Библиографии Японии»¹. Издания содержат перечень литературы о Японии, опубликованной

---

¹ Библиография Японии: Литература, изданная в России с 1734 по 1917 г. М., 1965; Библиография Японии: Литература, изданная в Советском Союзе на русском языке с 1917 по 1958 г. М., 1960; Библиография Японии: Литература, изданная в Советском Союзе на русском языке с 1959 по 1973 г. М., 1984.

в русской и советской печати за период с 1734 по 1973 г. Сюда включены оригинальные и переводные работы, отражающие вопросы политики, экономики, истории, географии, культуры Японии, переводы произведений японской художественной литературы и т. д. При составлении библиографии были учтены отдельные издания: книги, сборники, авторефераты диссертаций, а также статьи, обзоры, рецензии и т. д. Материал в библиографии систематизирован по разделам. «Библиография Японии» явилась коллективным трудом сотрудников Института востоковедения (Москва) и Всесоюзной государственной библиотеки иностранной литературы (Москва). Из подобных капитальных изданий нужно отметить 6 выпусков «Описания японских рукописей, ксилографов и старопечатных книг»², вышедших в период с 1963 по 1971 г. Это аннотированные каталоги, в которых описан японский фонд рукописного собрания Института востоковедения. Из библиографических указателей заслуживают внимание два издания «Научных трудов сотрудников Института Дальнего Востока АН СССР»³. Это коллективные монографии, сборники статей и библиография работ сотрудников института. Из библиографических изданий, выходящих в настоящее время в Республике Беларусь (РБ) нужно отметить: 1. «Сводный указатель зарубежных периодических изданий, выписанных библиотеками РБ»; издается НББ и выходит 1 раз в год. 2. «Сводный каталог новых зарубежных книг, поступивших в библиотеки РБ»; издается НББ, выходит 1 раз в квартал и включает издания, опубликованные за рубежом, по всем отраслям знаний (кроме художественной литературы). 3. «Летапис друку Беларусі» — государственный библиографический указатель, издаваемый Национальной книжной палатой; выходит 1 раз в месяц.

Изучение японской истории и культуры в России имеет уже почти столетнюю традицию. За этот период появилась целая плеяда русских востоковедов. В 1995 г. вышло издание «Биобиблиографический словарь отечественных востоковедов»⁴. В разделе «Япония» перечислены фамилии крупных ученых — историков, лингвистов, литературоведов, этнографов, искусствоведов, таких, как Н. И. Конрад, А. Л. Гальперин, А. Е. Глускина, Т. П. Григорьева, С. А. Арутюнов, В. Н. Горегляд, А. Н. Мещеряков и др. О каждом ученом приводятся следующие сведения: биографическая справка, перечень основных трудов и литература о жизни и работах ученого. Словарь снабжен регионально-страноведческим и отраслевым указателями. Небольшое издание из серии «Материалы к биобиблиографии ученых» посвящено выдающемуся ученому с мировой известностью, крупнейшему

² Описание японских рукописей, ксилографов и старопечатных книг. М., 1963–1971. Вып. 1–6.

³ Научные труды сотрудников Института Дальнего Востока Академии наук СССР. (1966–1976 гг.): Библиогр. указ. М., 1977; Научные труды сотрудников Института Дальнего Востока Российской академии наук (1966–1991 гг.): Библиогр. указ. М., 1992.

⁴ Милибанд С. Д. Биобиблиографический словарь отечественных востоковедов. М., 1995. Кн. 1–2.

российскому японисту Н. Конраду⁵. Уделяя главное внимание японской литературе, он глубоко изучал и другие области культуры Японии. Ему принадлежат труды по японскому языку и истории Японии, по искусству, географии и этнографии этой страны⁶. Сборник «Российские востоковеды: Страницы памяти»⁷ подготовлен как дань памяти ученым (Н. А. Невский, Н. И. Конрад, А. Е. Глушкина, Д. М. Поздеев, Г. И. Подпалова и др.), благодаря научному творчеству которых в России сложилась российская школа японоведения. Владея сложным искусством перевода и изучения памятников древности и средневековья, на многих направлениях российского японоведения они были первооткрывателями. Работы этих ученых давно стали достоянием мировой науки, хотя к ним самим судьба была не всегда справедлива, а порой просто жестока.

В настоящее время, несмотря на разрыв многих, ранее существовавших научных связей, отсутствие средств и т. д., российская японистика продолжает развиваться. В некоторых отношениях для исследователей японской истории и истории культуры ситуация складывается даже благоприятнее, чем раньше: уже нет навязывания «актуальной тематики», идеологического налета, довлеющих в прежнее время. Появились новые издательства, заинтересованные в публикации литературы по традиционной культуре Востока. И нельзя не обратить внимание на то, что за последнее десятилетие новых изданий классических японских литературных памятников появилось больше, чем за все советское время. Несколько поколений ученых и переводчиков, знатоков языка и культуры Японии самоотверженно трудились и трудятся, знакомя широкую аудиторию с лучшими достижениями японской словесности во всей ее полноте, демонстрируя этапы ее развития, школы, направления, идеи, разнообразие творческих методов и представляя японскую литературу как неотъемлемую часть духовной культуры народа. Продолжает увеличиваться число художественных переводов и научных исследований, посвященных отдельным жанрам, эпохам, авторам. Многочисленные литературоведческие исследования способствуют пониманию своеобразия классической и современной японской литературы, ее специфики по сравнению с европейской литературой⁸. Целый ряд литературных серий представляет шедевры японской литературы: «Золотой фонд японской литературы», «Золотая серия японской литературы»,

⁵ Николай Иосифович Конрад. 1891–1971. М., 1994.

⁶ Конрад Н. И. Очерки японской литературы. М., 1973; Конрад Н. И. Японская литература: От «Кодзики» до Токутоми. М., 1974.

⁷ Российские востоковеды: Страницы памяти. М., 1998.

⁸ Глушкина А. Е. Заметки о японской литературе и театре: (Древность и средневековье). М., 1979; Горегляд В. Н. Дневники и эссе в японской литературе X–XIII вв. М., 1975; Горегляд В. Н. Ки-но Цураюки. М., 1983; Конрад Н. И. Очерки японской литературы; Конрад Н. И. Японская литература: От «Кодзики» до Токутоми. М., 1974; Modern Japanese writers. New York, 2001.

«Японская классическая библиотека», «Литературные памятники древней Японии», «Мир Востока. Япония», «Японские сказки», «Тегга пиррописа», «Библиотека журнала «Мир оригами», «Восточная коллекция», «Библиотека мировой литературы. Восточная серия», «Классическая поэзия», «Восточные арабески», «Библиотека восточной литературы», «Классическая литература Востока», «Тайны Востока», «Мифы, эпос, религии Востока», «Миллион богов» и др.

Российские ученые проделали большую работу по переводу памятников японской классической литературы на русский язык. В большом научном наследии, которое оставила после себя А. Глушкина, вершиной ее творчества считается полный перевод со старояпонского поэтической антологии VIII в. «Манъёсю» («Собрание мириад листьев») ⁹. Отдельные стихи из этой антологии переводились и раньше, но это были переводы с европейских языков. Чтобы донести до читателя всю первозданную прелесть стиха, необходимо было обладать талантом не только ученого и переводчика, но и поэта. Перевод снабжен прекрасным научным комментарием. Этот кропотливый труд требовал большой эрудиции, знания культуры, истории, этнографии и национального характера. А. Глушкина начала эту титаническую работу в 1933 г., закончила в 1957 г., и только в 1972 г. работа увидела свет. Эта антология уникальна тем, что является первым письменным памятником японской поэзии, ценнейшим памятником древней культуры. Это национальная гордость японского народа. Здесь впервые собраны воедино не только произведения почти 500 авторов, но и старинные — даже по тем временам — народные песни, самые ранние из которых относятся еще к IV в. Антология включает 4516 стихотворений, которые в древности именовались «песнями», разнообразных по жанру, стилю и содержанию. В них отразились природа, быт, старинные обычаи и обряды, исторические события. Антология стала своеобразным эталоном, которому следовали в последующие века. «Манъёсю», хранящая в себе поэтическое богатство своего народа, не утратила живого звучания по настоящее время.

Новый этап в развитии японской поэзии связан с появлением в начале X в. поэтической антологии «Кокинвакасю» (сокращенно «Кокинсю» — «Собрание старых и новых песен Японии») ¹⁰. Антология была составлена по поручению императора Дайго (889–936) и потому носит название

Мацуо Басё. Варона на белой галінцы

⁹ Манъёсю. М., 2001. Т. 1–3.

¹⁰ Кокинвакасю: Собр. старых и новых песен Японии. М., 1995. Т. 1–3.

«императорской», открывая целую серию императорских (или официальных) поэтических антологий. На русский язык антологию перевел профессиональный востоковед А. Долин, прекрасно владеющий японским языком. Целью составителей антологии было показать, насколько высокой поэзией, достойной восхищения и внимания настоящих ценителей, может являться японская песня — вака. Дело в том, что с конца VIII в. поэзия вака была отодвинута на второй план культивировавшейся при дворе китайской поэзией канси. Поэтому считалось, что именно вака с наибольшей силой воплощают «дух земли Ямато» (Ямато — древнее название Японии), именно с них начался подъем национального самосознания и процесс возрождения национальной самобытности. Заслуживают внимания четверо составителей антологии, приглашенных для выполнения этой работы как лучшие знатоки поэзии вака. Возглавлял эту группу выдающийся поэт Ки-но Цураюки. Его знаменитое предисловие к антологии стало первым поэтическим трактатом на японском языке. В антологию вошло 1111 песен, 114 принадлежит Ки-но Цураюки. Помимо «Кокинсю» он составил и написал научное предисловие к следующей поэтической антологии «Синсэн вакасю» («Новое собрание японских песен») ¹¹. В антологию вошло 360 песен — лучшее из того, что было создано японскими поэтами за период с VIII в. по 30-е годы X в.

Когда знакомишься с японской поэзией, больше всего поражает устойчивость ее форм. Уже на самых начальных этапах развития японской поэзии выявилась склонность японцев к лаконичности поэтического выражения. В самом деле, и возникшее еще до VIII в. пятистишие вака (танка), и сложившееся к XVI в. трехстишие хокку (хайку) продолжают существовать и сегодня. Причем существуют не потому, что бережно хранящие свои традиции японцы стремятся искусственно поддерживать их существование. При всей древности своего происхождения и танка, и хайку являются живыми, постоянно развивающимися поэтическими формами. Более того, они доминируют в современной японской поэзии, оттеснив на второй план столь популярный в начале века свободный стих. Танка и хайку сочиняют не только профессиональные поэты, но и просто любители, принадлежащие к разным социальным и возрастным группам. И это тоже можно считать традицией. В антологии «Манъёсю» были собраны произведения не только поэтов, но и самых разных людей: императоров, придворных, чиновников, пограничных стражников, воинов, рыбаков, крестьян. Замечательна

Ёса Бусон.
Портрет Басё

¹¹ Синсэн вакасю: вновь составленное собрание японских песен. СПб., 2001.

и непрерывность традиции. С середины IX в. танка становится для придворной знати наиболее распространенной и изысканной формой самовыражения, она выполняла очень важную прикладную роль, служа средством светского общения — диалога, переписки и т. д. Каждый подарок, подношение сопровождалось стихотворением. Поэтическими посланиями обменивались друзья и влюбленные. Сложение танка стало неотъемлемым атрибутом придворных празднеств и церемоний. На поэтических турнирах важную роль играли экспромты. Во многих родовитых семьях сочинения танка стало видом времяпрепровождения наряду с живописью, каллиграфией и упражнениями в военном искусстве. Составлялись домашние родовые антологии и индивидуальные сборники, не предназначенные для широкой аудитории. Важнейшая роль отводилась поэзии духовной жизни самураев, которые всегда должны были быть готовы не только к схватке на мечах, но и к стихотворному поединку. Перед смертью самурай слагал прощальное пятистишие. Бесспорным поводом для сложения танка становились всевозможные чествования и юбилеи. Составители «Кокинсю» включили в антологию такого рода стихи «к случаю», стихи со знаменитых поэтических состязаний, немало танка, написанных «по высочайшему повелению». Большая часть признанных шедевров лирики «Кокинсю» сосредоточена в разделах «сезонных песен» и «песен любви». Появление «Кокинсю» стало свидетельством окончательного признания танка в качестве высокого искусства и знаменует тот момент в истории японской поэзии, когда она перестает быть исключительно принадлежностью быта. Хотя нужно отметить, что принадлежность поэзии быту, ее существование в рамках повседневной жизни можно считать одной из примечательнейших черт японской поэзии.

О том, что такое японская поэзия, хорошо сказал поэт X в. Ки-но Цураюки: «Песни Ямато! Вы вырастаете из одного семени — сердца и превращаетесь в мириады лепестков речи, в мириады слов. И когда слышится голос соловья, поющего среди цветов, или голос лягушки, живущей в воде, хочется спросить: что же из всего живого на земле не поет своей собственной песни?»¹² Действительно, японская поэзия — это поэзия, растущая из сердца, поэзия чувств, проникновенной любви к родной природе, тонкого ощущения красоты и окружающего мира. Это особое поэтическое видение мира создало в Японии богатства лирической поэзии. Многочисленные антологии, сборники, циклы помогают окунуться в мир японской поэзии, сохранившей через столетия всегда живые, непреходящие чувства людей далекого прошлого. Нужно отметить, что именно хайку совершили прорыв в европейскую литературу. Помимо большого издательского успеха творчества Басё, Исса, Буссона и других поэтов об этом говорят и многочисленные подражания на различных языках, включая русский и

¹² Горегляд В. Н. Дневники и эссе в японской литературе X–XIII вв.

белорусский. Более того, хайку постепенно превращается в явление мировой культуры. Хайку — это больше, чем просто поэзия, это особый способ видения мира. За видимой простотой скрывается изысканная форма стиха, требующая умения, таланта и какого-то необычного взгляда на окружающую действительность — отрешенного и вместе с тем внимательного и чуткого. Наверно, именно поэтому европейцы так по-разному относятся к хайку — одних эта поэзия отталкивает (как нечто совершенно непривычное), других (по той же причине) притягивает.

Старый пруд.
Прыгнула в воду лягушка.
Всплеск в тишине.

Древняя японская пословица говорит: «Невысказанные слова — это цветы тишины». Не нужно много слов. Призвав на помощь воображение, можно увидеть тенистый уголок сада, пруд, затянутый ряской, прыгнувшую в этот пруд лягушку, услышать всплеск и наступившую после него тишину и ощутить печаль одиночества. Таково искусство хайку. Автором этого знаменитого трехстишия является Басё Мацуо¹³, с творчеством которого связан высший расцвет поэзии хайку и который еще при жизни стал кумиром стихотворцев и любимцем читателей.

Рост национальной культуры в аристократическом обществе в наибольшей степени проявился в области художественной литературы. В частности, это нашло выражение в развитии жанра повествовательной литературы — «моноготари». «Гэндзи-моноготари» («Повесть о Гэндзи») — один из крупнейших памятников японской классики, создан на рубеже X–XI вв. Автором романа называют придворную даму, известную под именем Мурасаки Сикибу. Это произведение необыкновенно сложное по сюжету и масштабное по широте описываемых событий. В романе — 54 главы, более 300 персонажей, действие отхватывает отрезок в 70 лет. Действие романа разворачивается в древней японской столице Хэйан, дается широкая картина быта и нравов аристократии того времени, много места отведено истории любви придворных дам к принцу Гэндзи. У каждого, читающего этот роман, возникает удивительное ощущение соприсутствия, соучастия. «Повесть о Гэндзи» оказала огромное влияние на всю последующую японскую литературу и всегда была предметом пристального изучения. Заслуживает внимания и автобиографическая повесть, созданная в начале XIV ст. придворной дамой по имени Нидзё¹⁴, которая сумела не только мастерски отобразить быт и нравы при дворе японских императоров XII–XIV вв., но и в целом воссоздать атмосферу средневековой Японии. «Непрощенная

¹³ Старый пруд: Классич. поэзия хайку эпохи Эдо (XVII — середина XIX вв.). СПб., 1999.

¹⁴ Нидзё. Непрощенная повесть. СПб., 2000.

повесть» заняла достойное место в классическом наследии японской литературы.

Дневники — жанр в японской литературе популярный. Повсюду в мире люди вели дневники. Как правило, эти записи представляли собой лишь краткие сведения о погоде или занятиях автора, однако некоторые дневники отличались высокой художественностью и напоминали литературные произведения. Особенно это относится к дневникам, написанным в Японии на протяжении более чем тысячи лет. В Японии дневник стал рассматриваться как литературный жанр не менее значительный и важный, чем другие формы литературного творчества, ценимые в других странах несравненно выше, чем дневники. Среди изданий, находящихся в НББ, следует отметить дневники поэтов, которые они вели во время своих странствий, совершаемых в поисках вдохновения¹⁵, и необыкновенные дневники придворных дам древней Японии, замечательные мемуарно-литературные документы далеких эпох¹⁶.

Богатейшее прозаическое наследие Страны восходящего солнца представляет и такой жанр эссеистской литературы, как дзуйхицу (буквально «следуй за кистью»), исполненный глубоких философских раздумий. Издание «Японские дзуйхицу»¹⁷ состоит из двух разделов: «Классические дзуйхицу» и «Современные дзуйхицу». В обширной вступительной статье изложена теория становления и развития этого специфического жанра.

Японию часто называют заповедником театрального искусства. Сведения о зрелищах, носивших отчетливо выраженный театральный характер, встречаются уже в хрониках X в. В XV–XVI вв. в Японии сформировался уже по настоящему профессиональный театр — классический театр Но, сохранившийся почти в первозданном виде до наших дней. Затем возникают широко известные за пределами страны театр Кабуки (XVII–XIX вв.) и театр кукол Дзёрури. Японцы с их бережным отношением к традициям вообще, а к традициям в искусстве тем более, продлили жизнь театральной школы, жанра на многие столетия, которые не просто сохранились, а продолжают оставаться живым, полнокровным зрелищем, абсолютно понятным современному зрителю. Издание «Японский театр» представляет шедевры японской драматургии и состоит из разделов: «Но», «Кабуки», «Дзёрури» и «Современный театр»¹⁸.

Исторические сочинения в Японии ведут свое начало с первых записей (620 г.) об императорах, придворных, простом люде, которые

¹⁵ Басё Мацуо: По тропинкам Севера. СПб., 2001.

¹⁶ Догэн. Путь к пробуждению: Главные сочинения наставника дзэн Догэна. СПб., 2001; Японские средневековые дневники. СПб., 2001.

¹⁷ Японские дзуйхицу. СПб., 1998.

¹⁸ Японская драматургия. М., 1988; Японский театр. СПб., 2000.

¹⁹ Кодзики: Записи о десятилетиях древности. СПб., 1994. Свитки 1–3.

составлялись хронистом Сога Умако по велению великого реформатора Японии принца Сётоку. Первая (сохранившаяся) японская книга — это «Кодзики» («Записи о деяниях древности») ¹⁹, составленная в 712 г. придворным историографом О-но Ясумаро. Три свитка этого памятника японской письменности содержат мифы от сотворения неба и земли до появления божественных предков первых императоров, древние предания, песни и сказки, а также изложенные в хронологическом порядке события японской истории до начала VII в. и генеалогию японских императоров. Цикл мифов, записанных в «Кодзики», считается наиболее цельным, и памятник этот превратился в священную книгу национальной японской религии синто. Через восемь лет после «Кодзики», в 720 г., появляется следующий мифологическо-летописный свод — «Нихонги» («Нихон сёки», или «Анналы Японии») ²⁰, составленный под руководством принца Тонэри. Состав «Нихонги» почти тот же, что и «Кодзики»: 30 свитков начинаются с того же миротворческого мифа и завершаются изложением исторических событий 679 г. Но отличаются от предшествующего собрания тем, что приводят варианты мифологических эпизодов, есть разночтения в датировке событий. Впервые на русском языке опубликованы полные комментированные переводы памятников.

Для японской культуры всех эпох характерно бережное отношение к собственному прошлому. К древним мифам своей страны японцы относятся не так, как европейцы, для которых это лишь напоминание о туманном прошлом, материал для изучения далекой эпохи, короче — памятник. Для японца же древние мифы не столько памятник, сколько история его собственной жизни: она началась с появлением его далеких предков и продолжается в нем самом. Поэтому между нынешними и прошлыми поколениями нет непреодолимой пропасти. Наоборот, существует прочная связь, они как бы живут общей жизнью. Целый ряд изданий посвящен уникальной мифологии Японии: «Нихон рёики», «Японские сказки и легенды айнов», «Японские квайданы. Рассказы о призраках и сверхъестественных явлениях», японские легенды, японские сказки и т. д. «Нихон рёики» («Записи о стране Японии и чудесах дивных воздаяния прижизненного за добрые и злые дела») — это один из первых памятников раннего японского буддизма и представляет собой собрание буддийских легенд, преданий, притч, анекдотов, фантастических и нравоучительных историй, составленных на рубеже VIII–IX вв. буддийским монахом Кёкаем из храма Якусидзи в г. Нара. Все три свитка этого интереснейшего литературного памятника на русском языке опубликованы впервые. В монографии «Японский фольклор» ²¹ впервые в мировом японоведении комплексно исследуются основные жанры японского фольклора в связи с религиозными и мифологическими

²⁰ Нихон сёки: Анналы. СПб., 1997. Т. 1–2.

²¹ Садокова А. Р. Японский фольклор. М., 2001.

представлениями японцев. Следует отметить, что все это не просто сказки, легенды, предания, притчи. Это уникальные литературные памятники, запечатлевшие самый дух нации, мирозерцание японского народа. В причудливых сюжетах скрыты начала тех характерных черт, которые, развиваясь вместе с литературой и языком, составили своеобразие японской национальной прозы, поэзии, драмы.

В обширном и многогранном языковом творчестве японского народа пословицы и поговорки занимают видное место. Они составляют неотъемлемую часть его речевых богатств, органическую часть его культуры. Кто хочет ближе узнать Японию и ее народ, тот не может пройти мимо этих образных выражений²².

В VII–VIII вв. в Японии проходил процесс формирования раннефеодального государства. С целью укрепления центральной власти правительство проводило ряд политических, экономических и культурных мероприятий: составление свода законов Тайхорё (701 г.), учреждение первой постоянной столицы японских императоров в г. Нара, написание официальной историографии и т. п. Одним из таких мероприятий явилось составление естественно-географических и этнографических описаний провинций Японии (их тогда насчитывалось около 50). Указ о составлении был издан в 713 г., а описания провинций были закончены к 740 г. В силу разных исторических причин до нашего времени дошли описания только пяти провинций: Идзумо, Хитати, Харима, Бунго и Хидзэн. Из них описание провинции Идзумо — единственное сохранившееся полностью. Описания других четырех провинций дошли неполными, остальных провинций — лишь фрагментарно. Название этих в большинстве своем точных по тому времени описаний — фудоки — закрепилось за ними в японской литературе и историографии с X в. и продолжает сохраняться до настоящего времени. Фудоки содержат богатый материал по истории, экономике, исторической географии, этнографии, фольклору и языку древней Японии. Фудоки переведены на русский язык и изданы в серии «Памятники письменности Востока»²³.

Национальная история стала той питательной средой, на которой вырос в XI в. новый жанр — рэкиси моногатари (исторические повествования). Было создано несколько произведений, заключающих в себя жизнеописание выдающихся людей эпохи. Наиболее ярким сочинением этого жанра японцы считают анонимное «Окагами» («Великое зеркало») ²⁴. Композиционно сложное произведение представляет собой серию жизнеописаний императоров и высших сановников государства из рода Фудзивара с 850 по 1025 г.

²² Японские народные пословицы и поговорки. М., 1959.

²³ Древние фудоки: (Хитати, Харима, Бунго, Хидзэн). М., 1969; Идзумо-фудоки. М., 1966.

²⁴ Окагами: Великое зеркало. СПб., 2000.

Воинская традиция Страны восходящего солнца своими корнями уходит в далекое прошлое. История самураев — это история Японии на протяжении большей части последнего тысячелетия. Она многое объясняет в поведении японцев и сама по себе чрезвычайно увлекательна и колоритна. Самурайское сословие правило в Японии с конца XII до середины XIX в. В течение многих столетий самураи представляли собой элиту японского общества, служили средоточием духа нации. Эти бесстрашные и беспощадные в сражениях, в смерти, свирепые и грубые на вид воины вели суровую и аскетическую жизнь, наполненную внутренней дисциплиной. Многие самураи были выдающимися поэтами, художниками, музыкантами, философами и мастерами духовной культуры дзэн. В период военного правления впервые сформировался жанр военных эпопей — гунки: «Хогэн моногатари» («Повесть о годах Хогэн»), «Хайкэ могогатари» («Повесть о Тайра»), «Сказание о Ёсицунэ». Многие самурайские истории стали неотъемлемой частью духовного и литературного наследия Японии, а также национального фольклора. Самураи ушли в прошлое, но оставили нам легенду о подвигах, о неисчерпаемых возможностях человеческого духа, наконец, о том, что бусидо — путь воина — это верность не только господину, родителям, но и самому себе. Наследие традиционной самурайской культуры сейчас творчески изучается во многих странах мира. Это трактаты о боевых искусствах, истории военного сословия с момента зарождения до падения, памятники средневековой литературы, относящиеся к своеобразному жанру «духовных завещаний», «наставлений потомкам». Самурайский дух, возникший и развивавшийся в среде сословия, которому суждено было править страной почти 800 лет, и пронизывающий жизнь японцев до сих пор, заслуживает особого внимания. Книги «Благородство поражения: Трагический герой в японской истории» и «Камикадзе: пилоты-смертники. Японское самопожертвование во время войны на Тихом океане» посвящены героической традиции в Японии. Персонажи этих книг принадлежат различным столетиям и социальным системам — от героев «Нихон сёки», трагических и ярких фигур Ёсицунэ и Такамори, до пилотов-камикадзе. Для японского воина понятие смерти имело особое психологическое значение, поскольку смерть подводила итог его земного существования. Путь воина раскрывается в акте его смерти. В этих книгах авторы пытаются показать сложный феномен японского самопожертвования на широком историческом, политическом, социальном, психологическом фоне и раскрыть суть этого явления.

История сёгуната — военно-гражданского управления страной, наложившего неизгладимую печать на государственную и национальную жизнь, описана в «Истории сёгуната в Японии» Рай Дзэ²⁵. Переводчик ученый-востоковед В. М. Мендрин перевел шесть книг из 22-х труда Рай Дзэ,

²⁵ Мендрин В. М. История сёгуната в Японии. М., 1999. Т. 1–2.

охватывающего период с X по XIX вв., т. е. десять столетий исторического существования японской нации. Рай Дзэ не был официальным служебным историком, ярый противник сёгуната, он последовательно и детально описал это явление и дал его критический анализ, перевод сопровождается биографическим очерком Рай Дзэ, хронологическими и родословными таблицами императоров, сёгунских династий и лиц, игравших важную политическую роль.

Изучению истории, этнографии, традиционной культуре древнейшего племени, населявшего Японские острова, айнов посвящено исследование «Древнейший народ Японии: Судьбы племени айнов»²⁶. Значительную часть книги составляют уникальные материалы, собранные С. Арутюновым, одним из авторов этой книги, который совершил поездку на остров Хоккайдо для ознакомления с современным положением и образом жизни айнов. Авторы этой книги поставили себе цель обрисовать необычность основных черт традиционной айнской культуры, самобытные обряды, богатый фольклор, их не похожий ни на какой другой язык, необычный физический облик, не укладывающийся ни в одну из общепризнанных расовых групп. У этого небольшого народа была своя история и, несмотря на все потери, он еще жив и даже предпринимает попытки своего национального и культурного возрождения. В России это не первое исследование айнской культуры. В 1875 г. был издан «Айнско-русский словарь», составителем которого является М. М. Добротворский. В предисловии и приложении к словарю автор указывает источники, использованные при изучении языка, его правописания, а также приводит сведения об истории, этнографии и культуре этого народа.

С историей установления первых контактов японцев с европейцами, знакомством их с европейской культурой и наукой знакомят имеющиеся в библиотеке издания Д. Кина «Японцы открывают Европу. 1720–1830» и Ф. Д. Роджерс «Первый англичанин в Японии: История Уильямса Адамса». А зарождению русско-японских отношений, истории сближения двух стран и размежеванию их территорий посвящено исследование К. Е. Черевко «Зарождение русско-японских отношений. XVII–XIX вв.»²⁷. Эта работа насыщена подробнейшими сведениями документального характера. Особую важность имеют здесь тексты исторических документов. Герои книги Г. Д. Ивановой «Русские в Японии XIX – начала XX в.»²⁸ — русские, которые по стечению разнообразных обстоятельств значительную часть своей жизни провели в Японии. Первый российский консул И. А. Гошкевич, священник Русской духовной миссии, в последствии архиепископ

---

²⁶ Арутюнов С. А., Щербеньков В. Г. Древнейший народ Японии: Судьбы племени айнов. М., 1992.

²⁷ Черевко К. Е. Зарождение русско-японских отношений. XVII–XIX вв. М., 1999.

²⁸ Иванова Г. Д. Русские в Японии XIX – начала XX в.: Несколько портретов. М., 1993.

Николай, преподаватели Токийской школы иностранных языков Л. И. Мечников, В. Я. Костылев и многие другие оказались незаслуженно забытыми у себя на родине. Работа И. Р. Савельева «Японцы за океаном: История японской эмиграции в Северную и Южную Америку»²⁹ — первая в российском японоведении попытка фундаментального комплексного анализа этого аспекта социальной истории Японии. В ней рассматриваются основные причины, общие закономерности и масштабы эмиграции, исследуется иммиграционная политика правительства этих стран, этнокультурные особенности японских общин в этом регионе. Это книга и о японцах, которые хотя и родились за сотни тысяч миль от Японии, но продолжают чтить национальные традиции.

Оригинальным научным исследованием является издание «Япония: история в наградах»³⁰. История японской наградной системы за 125 лет ее существования раскрывает неизвестный до сих пор срез истории страны; автор связывает фалеристику с соответствующим историческим фоном и событиями в жизни Японии конца XIX–XX в.

«Япония: Очерки развития национальной культуры и географической мысли»³¹ — первая капитальная работа на русском языке, посвященная историко-географическим особенностям развития Японии, распространению естественных и географических знаний в стране. Современной экономической и политической географии Японии посвящена работа Н. А. Степанюги³². Справочным пособием является «Словарь чтений географических названий Японии»³³. В нем зафиксированы названия всех административных единиц — городов, префектур, уездов, деревень, названия тоннелей, шахт, рудников, рельефа страны и т. д.

Целый ряд имеющихся в библиотеке изданий посвящен истории духовной культуры Японии. У читателей есть возможность познакомиться с историческим развитием основных японских религий — синтоизма и буддизма, проблемами взаимоотношений с другими религиями, их вкладом в процесс формирования японской культуры, ролью религии в современной жизни страны. Войти в круг идей восточной философии помогут книги, посвященные великим мыслителям и религиозным деятелям (Кукая, Догэна, Нитирэна, Синарата и др.), переводы их произведений.

Возросло внимание и к изучению японского языка. Свидетельство этому — появление исследований в области языкознания, многочисленных изданий учебников и словарей японского языка.

---

²⁹ Савельев И. Р. Японцы за океаном: История японской эмиграции в Северную и Южную Америку. СПб., 1997.

³⁰ Розанов О. Н. Япония: история в наградах. М., 2001.

³¹ Попов К. Япония: Очерки развития национальной культуры и географической мысли. М., 1964.

³² Степанюга Н. А. Современная экономическая и политическая география Японии: Учеб.-метод. пособие. Минск, 1998.

³³ Словарь чтений географических названий Японии. М., 1998.

Японская культура в силу целого ряда исторических и географических факторов в высшей степени самобытна. Каждого, кто знакомится с японской культурой, поражает необыкновенно высокий художественный вкус, которым она отмечена, своеобразие и тонкость ее эстетических принципов. Многочисленные издания посвящены систематическому и комплексному изложению истории японской культуры как целостной системы. Все больше пишут о вкладе японцев в развитие мировой культуры и о влиянии японской культуры на западную. Чайная церемония, искусство икебаны, японские виды спорта, сакэ, искусство японской книги, японская кухня, оригами — для европейцев это уже давно не экзотика.

Российское и зарубежное японоведение немало сделало для изучения этой страны. Практически нет области японской жизни, которая выпала бы из поля зрения исследователей и ученых как в самой Японии, так и за ее пределами: система образования³⁴, искусство³⁵, экономика³⁶, политика³⁷, психология³⁸, право³⁹. Немало журналистских статей посвящено личным впечатлениям о Японии и японцах, они знакомят с бытом, привычками, пристрастиями, традициями японцев, помогая понять их менталитет. «Язык глаз так же выразителен, как речь», — говорят японцы. С особенностями неречевого общения знакомит лингвострановедческий словарь-справочник «Жесты и мимика в общении японцев»⁴⁰. Полезную информацию обо всем, с чем придется столкнуться в Японии, можно найти в издании «Япония: практический путеводитель для деловых людей и туристов»⁴¹ — от порядка прохождения таможни до расписания работы учреждений, музеев, магазинов, их адреса, «советы на каждый день», рекомендации по проведению деловых переговоров с японскими партнерами с учетом этических норм и обычаев, принятых в этой стране.

Сложно в одной статье охватить в полном объеме весь репертуар изданий об этой замечательной стране, но хочется надеяться, что, по крайней мере, она сможет послужить читателям ориентиром и укажет пути поиска ее в Национальной библиотеке Беларуси.

---

³⁴ Андреев В. И. Система образования в Японии. Минск, 1995.

³⁵ Стэнли-Бейкер Д. Искусство Японии. М., 2002.

³⁶ Арская Л. П. Японские секреты управления. М., 1991; Волгин Н. А. Японский опыт решения экономических и социально-трудовых проблем. М., 1998; Евстафьев В. А. История рекламных коммуникаций Японии. М., 1998; Торговый кодекс Японии. М., 1993.

³⁷ Стрельцов Д. В. Современный японский парламент. М., 1994.

³⁸ Пронников В. А., Ладанов И. Д. Японцы: Этнопсихологические очерки. М., 1996.

³⁹ Белявская О. А. Уголовная политика Японии. М., 1992; Воробьев М. В. Японский кодекс «Тайхо Ёро рё» (VIII в.) и право раннего средневековья. М., 1990.

⁴⁰ Тумаркин П. С. Жесты и мимика в общении японцев: Лингвострановедческий словарь-справочник. М., 2001.

⁴¹ Лаврентьев А. Б., Родионов А. П. Япония: Практический путеводитель для деловых людей и туристов. М., 1992.

У каждого народа свой неповторимый путь. При всем желании мы никогда не станем такими, как японцы, да это и не нужно. Бездумное копирование японской модели нам ничего не даст, в какой бы области мы не предпринимали подобные попытки. Но кое-чему поучиться у японцев стоит. Прежде всего — уважению к своему, пусть временами трагическому, но своему прошлому, своей истории, которая сделала нас такими, какие мы есть, уважению к своему культурному достоянию, которым мы вправе гордиться не меньше, чем любой другой народ. И не только уважать, но и бережно сохранять, стремясь донести до грядущих поколений, иначе мы не вправе называть себя нацией. В конце хочется привести стихотворение японского поэта Исса:

Чужих меж нами нет.
Мы все друг другу братья
Под вишнями в цвету.

Николай Люцко (Минск)

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЕЛОРУССКО-ЯПОНСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Флаг Японии двухцветный — белый и красный. Исторический флаг белорусов тоже белого и красного цвета. На японском флаге солнце задержалось и остановилась в центре. На нашем — солнце оставило красную полосу. Возможно, это сходство — одна из связующих черт между белорусами и японцами. Историки, специалисты по геральдике, будем надеяться, исследуют эту тему к следующим Гошкевичским чтениям...

Первопроходцем в отношениях между государствами, расположенными в разных частях света, был наш дипломат и исследователь Иосиф Гошкевич. Начал он свою карьеру переводчиком при посольстве графа Путятина в Японии. В 1852 г. И. Гошкевич участвовал в переговорах, которые завершились подписанием первого в истории России и Японии договора в г. Симодэ в 1855 г. Он смог без всякой напыщенности внушить японцам высокое понятие о России. Поэтому граф Путятин рекомендовал Министерству иностранных дел назначить его консулом в Японию. Как известно, с 1858 по 1865 г. Гошкевич был там первым консулом Российской империи. За время его работы в Японии отношения между государствами нормализовались. Японцы с любовью называли Гошкевича «беловолосым консулом». Наш земляк не только хорошо исполнял дипломатические обязанности консула, но и был инициатором многих научно-образовательных программ. По его личной инициативе японское правительство в августе 1865 г. послало молодых людей самурайского сословия учиться в Петербург. Согласно дорожным заметкам Ямаучи Сакудзаэмона, который был старшим в группе студентов, на вокзале в Петербурге их встретил приемный сын Гошкевича, а в последующем он сам стал их опекуном. Японские выпускники, вернувшиеся на родину, превосходили образованием и поведением тех студентов, которые занимались в то же время в других государствах, и за это удостоились похвал со стороны своих соотечественников. Таким образом, И. Гошкевич реализовал первую образовательную программу.

Сегодня экономика Японии — на пике процветания. По производству ВВП (по данным за 1996–1997 гг. 4,190 млрд. долл.) эта страна находится на втором месте в мире и вместе с США и Западной Европой составляет «тройку» важнейших экономических центров мира. Прямые зарубежные инвестиции Японии в 1986–1987 гг. в среднем составили 26 млрд. долл. в год. В 1988 г. (апрель 1998 – март 1999 г.) Япония вложила в мировую экономику 43,5 млрд. долл. На долю Европы пришлось 34,4%, Северной Америки — 26,9%, Азии — 16%. Экономика Японии основывается на производстве и высоком качестве товаров: автомобилей, бытовой техники, электронного оборудования и средств связи, другой высококачественной продукции. Быстрыми темпами также развивается непроемкий сектор: сфера услуг, финансовая, научная деятельность. Из 500 крупнейших транснациональных компаний — 141 японская. Огромные успехи за столь непродолжительное время (считая с конца 50-х гг.) стали возможными, благодаря своевременному ориентированию правительства Японии на становление «регулируемой» рыночной экономики, с преобладанием частной собственности в экономических сферах. Япония поддерживает дружеские отношения с развитыми странами, что дает ей возможность использовать современные технологии. Содействует «японскому экономическому чуду» высокая степень организованности, трудолюбие, дисциплина, настойчивость, аккуратность и терпеливость японцев, их способность точно организовать труд не только для себя, но и работу с зарубежными партнерами. Стабильное экономическое развитие основано на базе многопартийного демократического общества, со свободными средствами массовой информации, независимой судебной системой и другими атрибутами демократии. Кроме того, национальная идея в Японии является основой идеологии и политики, а история и исторические символы являются гордостью японцев.

Республика Беларусь на фоне политических процессов и реальной экономики Японии выглядит блекло. Многовековые колонизация и русификация сдерживали формирование государственности Беларуси, привели к размыванию самобытности белорусской общности. Поэтому мы значительно отстали в развитии от Японии и других передовых стран мирового сообщества в государственном строительстве и экономических реформах.

Сегодня экономические отношения Японии и Беларуси сворачиваются. По официальным данным, экспорт белорусских товаров в Японию в 2000 г. оценивался в 6,1 млн. дол., в 2001 г. — 1,9 млн. дол., январь–июнь 2002 г. — только 0,9 млн. дол. Импорт японских товаров в Беларусь в 2000 г. составил 40,6 млн. дол., в 2001 г. — 24,7 млн. дол., январь–июнь 2002 г. — 11,2 млн. дол. Обидно, но факт: в недавнем прошлом, в бывшем СССР, наша республика по большинству экономических показателей занимала ведущее место. Тогда наши специалисты, предприятия и институты

работали над созданием высокотехнологических космических систем и продукции. Наши телевизоры «Горизонт», радиоприемники «Океан» и «Селена», трактора Минского тракторного завода МТЗ, холодильники «Атлант», автомобили МАЗ и БелАЗ и другая высокотехнологическая продукция поставлялись во многие страны мира. Сегодня же эта продукция теряет престиж на мировых рынках, а наши специалисты высокого уровня вынуждены разъезжаться по всему свету, идет активная эмиграция молодежи. Республика Беларусь превращается в донора высокообразованных специалистов для других стран. Но сегодня все больше активизируется прогрессивная интеллигенция, большинство госчиновников уже задумываются над перспективой Беларуси и готовы участвовать в реформировании государственного строительства и экономики. Даже в государственных средствах печати уже ведется полемика, какова наша национальная идея, роль нашей богатой истории.

Наша гордость — исторические фигуры международного уровня, «гаспадары слова і справы»: Всеслав Чародей, князь Полоцкого княжества, Франциск Скорина, белорусский первопечатник, Симеон Полоцкий, выдающийся ученый-мыслитель и учитель российского императора Петра I, князя Радзивиллы, богатейшие магнаты, владельцы огромной библиотеки и других художественных ценностей, князь Лев Сапега, государственный деятель, Андрей Тадеуш Костюшко, политический и военный деятель, руководитель национально-освободительного восстания в Польше, Литве и Беларуси, участник освободительной войны в США под началом Дж. Вашингтона и другие исторические фигуры мирового масштаба. Наши современники, такие, как Б. Кит — патриарх американской аэронавтики, лауреат Нобелевской премии Ж. Алферов, президент РАО ЕЭС России А. Чубайс, президент Российского союза предпринимателей А. Вольский и многие другие, вносили и сегодня вносят посильный вклад в копилку мирового сообщества.

Сегодня Япония, США, многие другие высокоразвитые страны, руководствуясь мирной политикой, вносят позитивный вклад в обеспечение мира и стабильности на планете, создание более безопасного мирового климата. Проблемы, которые поднимаются в отдельных государствах, сразу же начинают влиять на сообщество в целом. Понимая это, Япония как член мирового сообщества активно содействует укреплению мира во всем мире, экономическому развитию и построению взаимовыгодных международных связей. Одним из важнейших направлений своей деятельности Япония считает оказание экономического содействия развивающимся странам. Начиная с 1991 г., на протяжении восьми лет, японское правительство выделило этим странам средств больше, чем все члены Комитета по оказанию помощи развитию. По данным Посольства Японии в Беларуси в 1988 г. эта помощь составила 10,7 млрд. долл., а США — 8,1 млрд. долл., Франция — 5,9 млрд. долл.

В заключение хочу подытожить сказанное. У Беларуси и Японии есть перспективы развития отношений. На первом этапе, полагаю, необходимо активизировать образовательные программы, начатые нашим земляком И. Гошкевичем еще в 1865 г., когда молодые японские студенты были приняты на обучение в России. По неофициальным данным, около десяти белорусских студентов теперь проходят обучение в Японии, а в Белорусском государственном университете сформирована только одна группа по изучению японского языка. Наша же соседка Украина по совместной образовательной программе обучает до тысячи студентов.

Сегодня предлагаю инициировать следующие программы:

- Содействие в производственной, торговой кооперации, формирование данных по инвестиционным проектам и предложениям;
- Организация системы подготовки и переподготовки кадров, проведение семинаров, курсов-тренингов по вопросам экономических реформ, налогообложения, ценообразования, учетной политики и другим актуальным вопросам;
- Возможны и другие программы по согласованию сторон.

Дальнейшее всестороннее сотрудничество между Беларусью и Японией имеет перспективы.

Адам Мальдзіс (Мінск)

НЕКАТОРЫЯ ВЫНІКІ ПЕРШАГА ДНЯ ЧЫТАННЯЎ І ПРАПАНОВЫ

Найперш дазвольце ўсіх Вас яшчэ раз сардэчна прывітаць ад імя кіраўніцтва Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў і адначасова выказаць шкадаванне, што не змагу гэтага зрабіць яшчэ і заўтра, паехаўшы з Вамі на Астравеччыну — на зямлю Гашкевіча.

Таму давайце падвядзем некаторыя вынікі першага дня работы, акрэслім перспектывы на будучыню.

Галоўны вынік у тым, што Другія Гашкевічаўскія чытанні адбываюцца на ўзроўні, куды вышэйшым, чым першыя, якія прайшлі сем год назад, у 1995 г. Тады мы працавалі толькі адзін дзень і быў толькі адзін японскі госць — прафесар Джун-іці Сато. Цяпер жа мы ледзь укладваемся ў два дні. Пабольшала замежных гасцей. Акрэсліліся тры накірункі чытанняў: жыццё і спадчына І. Гашкевіча, беларуска-руска-японскія ўзаемадачыненні, гісторыка-краязнаўчы аспект. Побач з Юсіфам Гашкевічам, асноўнай інтэлектуальнай ніткай, што звязвае нас з Краінай узыходзячага сонца, з'явіліся і іншыя значныя асобы — такія, як Мікалай Судзілоўскі-Русель ці Браніслаў Пілсудскі. Японіяй зацікавіліся нашы ўсходазнаўцы.

Знамянальна, што Другія Гашкевічаўскія чытанні праходзяць пасля Дзён японскай культуры ў Беларусі, сталі іх своеасаблівым навуковым асэнсаваннем і падсумаваннем. Тут сапраўды нас чакае шырокае поле даследаванняў і супастаўленняў. Мне здаецца (гэтая думка прыйшла мне ў Кіёта), што было б плённым для вызначэння каранёў народнага светаразумення супаставіць японскі сінтаізм і беларускае язычніцтва — і там і тут падобныя культ продкаў і культ прыроды, што адбіліся і ў літаратуры, і ў мастацтве. Плённым мне здаецца тыпалагічнае параўнанне японскага і беларускага мастацтва, літаратуры, перакладу — у выніку высветліцца як наша нацыянальная адметнасць, так і агульначалавечая сутнасць. Ужо многа можна сказаць пра нашы гістарычныя і культурныя кантакты. Пара пачаць стварэнне агульнай, беларуска-руска-японскай электроннай базы дадзеных.

Адным словам, работы ўперадзе шмат, у тым ліку і па ўдакладненню жыццяпісу Іосіфа Гашкевіча (яго месца нараджэння, сям'я, акалічнасці набыцця маёнтка Малі, смерці, пахавання).

Вось чаму прапаную беларуска-руска-японскія Гашкевічаўскія чытанні праводзіць і надалей, хаця б раз у два гады. Прытым па чарзе: Мінск—Астравец, Санкт-Пецярбург, Хакадатэ. А можа, далучыць і Пекін, паколькі Гашкевіч правёў нямала плённых гадоў у Кітаі.

Наступная прапанова — актыўна падтрымаць дзеянні Пасольства Беларусі ў Японіі па ўзвядзенні «публічнага», гарадскога помніка або бюста І. Гашкевіча ў Хакадатэ. У Беларусі памяць нашага знакамітага земляка ўжо ўвекавечана: у Астраўцы стаіць бюст, у Малях ёсць музейная экспазіцыя, а заўтра стараннем лідскага скульптара Рычарда Грушы (а гэта ўжо народная ініцыятыва) будзе адкрыты памятны знак. У Японіі ж Гашкевіча ведаюць меней. Безумоўна, мы вельмі ўдзячны шануюнаму Такада Касіцісану, у прыватным музеі якога пануе культ Гашкевіча, стаіць яго бюст, які мы летась разам спавілі старадаўнім рушніком з Маляў. Але ж гэта — прыватны музей. А Гашкевічу, увасобленаму ў бюсце В. Янушкевіча, трэба стаіць каля праваслаўнай царквы ў Хакадатэ, узвядзенай замест той, драўлянай, якая згарэла і ля якой сёння пахавана (прах перанесены) першая жонка Гашкевіча. Дарэчы, гэтая царква — побач з гарой-вулканам — асноўная турыстычная славагасць Хакадатэ. А замацаваная ў БелЭн недакладнасць, нібы ў цэнтры Хакадатэ ўзвышаецца бюст ці помнік «белавалосаму консулу» і таму Міністэрству культуры Беларусі не трэба клапаціцца, каб паставіць новы, не мае пад сабой аніякіх падстаў.

І яшчэ пра Хакадатэ. Я ўпэўнены, што ў яго ваколіцах знойдзецца невялікі гарадок, які можа стаць пабрацімам — культурным, прамысловым, гандлёвым — Астраўца. Сендай гэта добра, падараваны ім Мінску гадзіннік цудоўны. Але аднаго Сендая мала. Думаю, што дух нашага суайчынніка ўсцешыўся б, калі б Астравец, дзе ён хутчэй за ўсё пахаваны, стаў пабрацімам якога японскага гарадка, дзе ён бываў (пра Хакадатэ я пакуль што не мару). Патэнцыяльныя далёкія партнёры могуць улічыць, што Астравецкі раён экалагічна ці не самы чысты ў Беларусі, што ён знаходзіцца на мяжы з Літвой (а гэта значыць, што ў будучыні — і з Еўрасаюзам), што тут добрыя камунікацыі і добрыя ўраджаі. Значыць, напрошваецца ідэя якога сумеснага перапрацоўчага прадпрыемства з выходамі і на Усход, і на Захад.

У Астраўцы (ці, можа, у Мінску) трэба было б узнавіць перапыненую дзейнасць Фонду імя Гашкевіча (ён проста не быў перарэгістраваны). Гэты фонд мог бы стаць ініцыятарам, акумулятарам беларуска-руска-японскіх ідэй, перавыдання спадчыны Гашкевіча.

І апошняе. Дазвольце мне яшчэ раз выказаць падзяку ўраду Японіі за запрашэнне мяне (разумею, што гэта адбылося толькі дзякуючы Гашкевічу, чый партрэт сустракаў мяне ў аэрапорце Нарыта) у Японію. Знаёмства

з Токію, Кіёта і асабліва Хакадатэ, вечары, праведзеныя з Такада Касіцісанам і праф. Джун-іці Сата, пакінулі незабыўнае ўражанне, дазволілі лепш зразумець не толькі Японію, але і Беларусь. Зразумець, што наш свет, наш «глоб» не такі ўжо і вялікі, што яго трэба берагчы. Берагчы ад лёсу Хірасімы і Нагасакі, ад чарнобыльскай і нью-йоркскай бяdot. Берагчы ўсім разам, не зважаючы на палітычныя ці рэлігійныя адрозненні. Бо інакш не будзе каму любаватца цвіценнем сакуры ці палётам бусла над Палессем.

Акiра Татэяма (Токiо – Мiнск)

«У ЧАСЫ ДЭМАКРАТЫІ САМУРАЙСКІ ДУХ ПАМІРАЕ...»

Яшчэ ў «Кнізе самураяў» было сказана: «Сапраўднаму каханню непатрэбныя словы. Усё жыццё думаць пра каханага чалавека, але не вымавіць яго імя нават на смяротным ложку, — толькі такім можа быць сапраўднае пачуццё. І зараз яго ўжо не сустрэнеш». Японская культура заўсёды вылучалася асаблівай зачараванасцю, таямнічасцю, прастагой і вялікай духоўнасцю. Невыпадкова менавіта японцыносяць свой нацыянальны касцюм кіmano ў паўсядзённым жыцці. Напрыканцы тыдня японскай культуры ў Беларусі і напярэдадні гастролей вядомага японскага балета NVA Ballet Company на сцэне Нацыянальнага акадэмічнага тэатра балета Рэспублікі Беларусь адбылася гутарка з Часовым Павераным у справах Пасольства Японіі ў Рэспубліцы Беларусь Акiра Татэяма. Ці змяняецца ў бягучым стагоддзі надзвычай своеасаблівая, унікальная японская культура, такой была тэма інтэрв'ю.

— Паважаны спадар Татэяма, японская культура вядома сваёй унікальнасцю. І перш за ўсё, што стварае асаблівы вобраз японскага мастацтва, — гэта адносіны японскага майстра, чалавека да прыгажосці. Яны мяняліся на працягу ўсёй гісторыі Японіі і ўсё ж захавалі свае галоўныя рысы — павагу, абагаўленне гэтага феномена і ў той жа час непарыўную сувязь усяго жывога з разуменнем прыгажосці. Якія змены, на ваш погляд, адбываюцца сёння ва ўспрыманні прыгажосці ў культуры Японіі?

— У японскай традыцыі — пакланенне перад прыроднай прыгажосцю, перад яе боскай сутнасцю. І павага, захапленне, мяркую, гэта тое стаўленне да прыгажосці, якое не зменіцца ў японскай культуры, што б ні здарылася. Так, цывілізацыя

ўносіць свае карэктывы. Змяняецца лад жыцця чалавека, ідзе ўзаемадзеянне культурных прастораў, і, мяркую, сёння Японія больш адкрытая для дыялога, чым раней. Але стаўленне да прыгажосці ў нашай краіне не страціла сваёй традыцыі, і па-ранейшаму японскі майстар і чалавек з замілаванасцю глядзіць на прыгажосць усяго жывога.

— *Як Вы думаеце, ці здольныя сённяшнія працэсы глабалізацыі, амерыканізацыі паўплываць на далікатнасць і вытанчанасць японскай культуры?*

— Так, наша краіна не можа не адчуваць на сабе ўплыў гэтых працэсаў. У нас глядзяць амерыканскае кіно, японскія жанчыны ўпэўнена ўваходзяць у бізнес, але сапраўдную сутнасць японскай нацыянальнай культуры, на мой погляд, глабалізацыя не кранае. Перш за ўсё, культуру кожнага народа вызначае клімат, рэлігія. Незалежна ад фільма на экране, сакура квітнее, мора б'ецца аб скалы... І пакуль людзі змогуць бачыць гэту прыгажосць, яны будуць пакланяцца ёй, і японскія традыцыі будуць жыць.

— *Ці змяніліся сімвалы японскай культуры?*

— Думаю, што яны засталіся некранутымі, таму што сімвалы — гэта тое, што адрознівае нашу культуру ад іншых культур. Гэта гара Фудзіяма, кіmano, самурайскае кіно, хрызантэма, сакура... Імператар.

— *Наколькі жывы ў падевядомасці сучаснага японца дух самурая?*

— У самурая павінен быць гаспадар. Зараз, у часы дэмакратыі, самурайскі дух памірае. Дэмакратыя ў першую чаргу парушае галоўную ўмову самурайскай культуры — пакланенне імператару, генералу. І другое, сапраўдны самурай заўсёды гатовы намерці. І для яго вельмі важна памерці з гонарам. Я думаю, многія народы ведаюць феномен харакіры, феномен японскіх камікадзэ.

— *Але хіба сучасны чалавек, жывучы, думае пра смерць?*

— Зараз у колах якудза — японскай мафіі, надзвычай яшчэ жывы дух ваяра. Блізкасць смерці быццам аднаўляе традыцыі самурайства ў гэтых людзях. І ў гэтым грамадстве лічыцца за гонар намерці не ад агнястрэльнай раны, а ад раны, нанесенай халоднай зброяй. І дагэтуль акрамя пісталетаў, аўтаматаў якудза выкарыстоўваюць кінжалы. Таму, калі вы пабачыце ў японскім кіно, як два чалавекі пасля перастрэлкі вядуць бойку на нажах, ведайце, што гэта праўда.

— *Ці знікае з японскага грамадства культ гейш?*

— Японскія жанчыны цяпер з'яўляюцца раўнапраўнымі партнёрамі ў шлюбе. Яны неверагодна хутка эмансціпаваліся. Японскія мужчыны ўспрымаюць гэта па-рознаму, але даволі неахвотна дапускаюць жанчын у бізнес, палітыку. І культ гейш сёння хутчэй выключэнне, чым правіла.

— *Спадар Татэяма, хацелася б задаць пытанне пра палітыку дзяржавы ў адносінах да культуры. Ці падтрымліваецца японскае кіно, у гісторыю якога запісаны імёны Акіры Курасавы, Такешы Кітана, прызнаныя ва ўсім свеце?*

— Кіно ў Японіі — гэта вытворчасць выключна прыватных кампаній. Дзяржава ніякім чынам не зарабляе грошы на кіно. Для нас нават вельмі дзіўна, што ў вас у Беларусі кінастудыя належыць дзяржаве. Сёння, вяртаючыся да вашага пытання пра глабалізацыю, у Японіі папулярнае амерыканскае кіно, свабода слова, свабода выяўлення... І абсалютна нармальна ўспрымаецца камерцыйнае апраўданне кіно. Так, Такешы Кітана цяпер вельмі папулярны, і ён можа дазволіць сабе здымаць кінастужкі, працаваць як прадзюсер, як рэжысёр. Але кіно — гэта раскоша, якую могуць дазволіць сабе далёка не ўсе. Мне хацелася б, каб у маёй краіне прыярытэт надаваўся айчыннаму кінематографу, як, напрыклад, гэта адбываецца ў Францыі. Францыя абмяжоўвае ўвоз амерыканскай прадукцыі і абараняе кінематограф сваёй краіны.

— І ўсё-такі, якія сферы культуры падтрымліваюцца дзяржавай?

— Палітыка Дэпартаменту культуры накіравана на захаванне традыцыйнага мастацтва. Старажытныя помнікі архітэктуры, тэатр Но, Кабукі, прыкладное мастацтва, цырыманіяльная музыка ... тыя культурныя каштоўнасці, якія характарызуюць японскую культуру. Дзяржава ў нас падтрымлівае выключна нацыянальную сферу.

— Ці існуе, на ваш погляд, блізкасць паміж японскай культурай і беларускай?

— Я думаю, што заўсёды яднае людзей гуманнасць духу. Беларусы старанныя, цярдлівыя, што таксама блізка і японцам. Як я вам і казаў, клімат вызначае культуру народа. У вас няма гор і мора, аднак у вас ёсць зіма, таму вы цярдлівыя і ўмеце чакаць. Але нашы народы адрозніваюцца тэмпераментам. Беларускі тэмперамент, зразумела, не азіяцкі.

— Чым Беларусь прывабная для японскага знаўцы прыгажосці?

— Сваёй адметнасцю, тым, што яна адрозніваецца ад Японіі. Як прыроднай прыгажосцю, так і духам.

Таццяна Шамякіна (Мінск)

КУЛЬТУРА ЯПОНІІ

ГЕАГРАФІЧНЫЯ І ГІСТАРЫЧНЫЯ ЗВЕСТКІ

Японцы называюць сваю краіну Ніпон. Японія — яе скажоная назва на еўрапейскіх мовах. Часам дзяржаву характарызуюць вобразна — Краіна ўзыходзячага сонца.

Японія размешчана ва Усходняй Азіі на астравах. Яе тэрыторыя — 372 000 км². Насельніцтва — каля 130 млн. чалавек (па яго колькасці Японія займае шостае месца ў свеце).

Тэрыторыя краіны значна выцягнута з поўначы на поўдзень і ўключае чатыры вялікія астравы — Хансю, Кюсю, Сікоку, Хаккайда — і чатыры тысячы малых астравоў. Ад мацерыка Японія аддзяляюць Японскае, Жоўтае і Усходне-Кітайскае моры.

Па форме праўлення Японія — канстытуцыйная манархія. Ёсць імператар, але ёсць і парламент. На думку японцаў, імператар вядзе свой род ад багіні Сонца.

Японскія астравы — параўнальна маладыя. Яшчэ ў эпоху палеаліту тэрыторыя Японіі злучалася з мацерыком, а Японскае мора было вялікім унутраным возерам. Гэта адзін з найбольш сейсманебяспечных раёнаў на Зямлі. Падземныя штуршкі здараюцца ледзь не кожны дзень. Былі і разбуральныя землятруссы, калі гінулі цэлыя гарады¹.

Старажытнае насельніцтва краіны X–I тысячагоддзяў да н. э. было блізкае да сучасных айнаў. Айны — яго нашчадкі. Яны і ёсць сапраўдныя гаспадары Японскіх астравоў, але сёння жывуць у рэзервацыях. Акрамя Японіі айны раней рассяляліся на поўдні Камчаткі, на Курыльскіх астравах і на Сахаліне.

Айны — адзін з самых цікавых і загадкавых народаў на Зямлі. Вучоныя многіх краін б'юцца над праблемай іх этнагенезу. У першую чаргу звяртае на сябе ўвагу тое, што айны, знаходзячыся сярод мангалоідных народаў, зусім не падобныя да іх. У адрозненне ад кітайцаў, японцаў, карэйцаў, у айнаў надзвычай валасатыя твар і цела (больш валасатых людзей у свеце няма). Паводле іншых прыкметаў айнаў адносяць часткова

¹ Страны и народы: Восточная и Центральная Азия: Япония. М., 1982. С. 219.

да аўстралоідаў, часткова да белай расы. У цэлым па ўсіх антрапалагічных прыкметах этнас айнаў нельга аднесці ні да адной папуляцыі зямнога шара. Гэта, бясспрэчна, адзін з самых старажытных народаў свету. Яны самі сцвярджаюць, што прыбылі з неба на Зямлю тады, калі тут увогуле яшчэ не было людзей. На сённяшні дзень лічыцца, што айны не толькі абарыгены Японіі, але і найбольш стары этнас усяго Далёкага Усходу.

Акрамя адасобленага месца ў сусветнай расавай сістэме, вялікую цікавасць уяўляе культура айнаў. Яна ўключае элементы, характэрныя як для паўночных народаў Сібіры, так і для вельмі аддаленых раёнаў Паўднёвай Азіі, астравоў Ціхага акіяна. Найбольш раннім помнікам культуры айнаў (кераміцы) звыш 12 000 гадоў. Гэта самая старажытная з керамічных традыцый свету². Дарэчы, у 1997 г. японскія вучоныя выявілі на дне акіяна каля вострава Акінава каласальныя піраміды, не меншыя, чым егіпецкія, а па форме падобныя да мексіканскіх. Іх узрост таксама вызначылі ў 12 000 гадоў. Для поўнага вывучэння пірамідаў рыхтуецца вялікая экспедыцыя³.

Айнская мова таксама ізаляваная ў сусветнай лінгвістычнай класіфікацыі — яна не падобная ні да адной у свеце. Айнскі фальклор ці не найбольш развіты сярод фальклорных традыцый Далёкага Усходу. Цікавая ў айнаў народная медыцына, цудоўная арнаментыка, аднак найбольшую цікавасць уяўляе міфалогія, рэлігійныя вераванні айнаў. Яны вераць у несмяротнасць душы, у шматлікіх добрых і ліхих духаў, у іх да нашага часу існуе татэмізм. Найбольш шануюцца мядзведзі (яны і сёння жывуць у паселішчах айнаў), бо лічацца першапродкамі племені⁴.

Айны — народ вельмі цяжкага лёсу. На мяжы нашай эры продкі японцаў, якія перайшлі на астравы з мацерыка, пачалі наступ на спрадвечную зямлю айнаў. Больш за паўтары тысячы гадоў супраціўляліся абарыгены чужаземнай экспансіі. На сённяшні дзень агульная колькасць айнаў не перавышае 15–16 тысяч чалавек.

Асноўны занятак продкаў айнаў — паляванне і рыбалоўства, а з III тысячагоддзя да н. э. — і земляробства, але прымітыўнае. На мяжы нашай эры на архіпелаг прыйшлі плямёны з Карэі. У іх былі высокаразвітыя земляробства і жывёлагадоўля, яны валодалі кітайскімі бронзавымі і жалезнымі прыладамі працы, зброяй. У вайне з айнамі ўзніклі аб'яднанні плямёнаў, якія ў кітайскіх гістарычных хроніках названыя «царствамі». У першыя стагоддзі нашай эры паміж «царствамі» ішла жорсткая барацьба за зямлю. Урэшце перамагло царства Ямата, якое ўтварыла першую цэнтралізаваную дзяржаву на Японскіх астравах.

² Спсваковский А. Духи, оборотни, демоны и божества айнов. М., 1988. С. 3–5.

³ Логовский В. Подводные пирамиды // Алиби. 1997. № 26. С. 5.

⁴ Гл. больш падрабязна артыкул Т. Шамякінай «Міфалагічныя формы шлюбу» // Роднас слова. 1995. № 6.

З V–VI стст. ужо вяліся і ўласна японскія летапісы, якія апавядалі пра асноўныя гістарычныя падзеі. У гэты час з Кітая і Карэі на архіпелаг перасялілася многа людзей, сярод якіх пераважалі будыцкія манахі-вучоныя і ўмельцы рамеснікі. Яны прынеслі з сабою надзвычай высокую культуру. Акадэмік М. Конрад — адзін з лепшых знаўцаў культуры Усходу — адзначаў: «Кітай часоў VII–IX стст. уяўляў з сябе адну з найбольш культурных, калі не самую культурную краіну ў свеце, і ўвабраў у сябе ўсё каштоўнае з культуры індыйскай і нават больш аддаленых краін — Персіі і Арабскай дзяржавы. І гэты Кітай перанёс усё назапашанае багацце ў Японію»⁵.

ГІСТАРЫЧНЫЯ ГАРАДЫ ЯПОНІІ

У найбольш канцэнтраваным выглядзе кітайскі ўплыў на японскую культуру праявіўся ў будаўніцтве першай сталіцы японскай дзяржавы — горада Нара (710 г.).

Горад цалкам пабудаваны на кітайскі ўзор. Ён строга арыентаваны па баках свету, але магэматычная правільнасць яго планіроўкі не кідаецца ў вочы, таму што будынкi размешчаны ў старым лесе з велізарнымі дрэвамі. Тут свабодна гуляюць прыгажуні-алені, якія зусім не баяцца людзей: бяруць ежу проста з рук. Горад увогуле вельмі паэтычны. Яго жыхары схільныя да творчасці, да заняткаў мастацтвам.

Хаця Нара была сталіцай нядоўга (да 794 г.), але і да сёння ў горадзе захавалася многа культавых і свецкіх будынкаў. Найбольш цікавы аб'ект — Вялікі Усходні храм, самы вялікі і самы старажытны ў краіне драўляны храм. Яго даўжыня 90 м, вышыня — 50 м. Каласальны будынак з двума стрэхамі быў прызначаны змясціць адну з самых агромністых скульптур у свеце — Вялікага Буды-Русяны. Яе вышыня 16 м. Адліўка бронзавага Буды патрабавала велізарнага напружання ўсёй краіны. Калас, які сядзіць на 56 пялёстках лотаса, сінтэзаваў у сабе ўсе віды мастацкай апрацоўкі металу. Веліч гэтай скульптуры падкрэслена не толькі пластычнымі, але і дэкаратыўнымі сродкамі — залатым німба, тонкай гравіроўкай адзення і п'едэстала⁶. Для скульптуры спатрэбілася каля 520 т медзі і 450 кг золата. Стварэнне скульптуры Русяны было галоўнай падзеяй культурнага жыцця Японіі VIII ст.

У Нары большасць храмаў будыцкія. Будызм прыйшоў з Кітая, а ў Кітай — з Індыі. У тагачаснай Японіі будызм распаўсюдзіўся сярод арыстакратыі, а ў народа засталася другая рэлігія, свая, спрадвечная — сінтаізм (сінта), — якая спавядае глыбокае яднанне з прыродай, адухаўленне ўсіх прыродных стыхіяў. Дзве надзвычай непадобныя рэлігіі — будызм з яго вельмі складанай філасофіяй і язычніцкі сінтаізм, які ўвабраў і вераванні

⁵ Конрад Н. Японская литература. М., 1974. С. 123.

⁶ Виноградова Н. Искусство Японии. М., 1989. С. 18–19.

айнаў, — мірна суіснуюць у Японіі да нашага часу. Склаўся нават як бы саюз дзвюх рэлігій. Сінгаісцкія і будысцкія храмы, у тым ліку ў Нары, звычайна стаяць побач. Лічыцца, што багі сінга надзейна ахоўваюць Буду ад мясцовых ліхіх духаў. Архітэктурна храмы абедзвюх рэлігій прынцыпова не адрозніваюцца. І ўсё ж адна прыкмета ёсць. Перад храмамі сінга заўсёды ўзвышаецца торыя — нешта накшталт брамы з дзвюма перакладзінамі. Торыя (або торый) — нацыянальны сімвал краіны, бо гэта ўзор сапраўды японскага дойлідства, які існаваў да чужаземных уплываў. Лічыцца, што прататып торыі — седала для пеўня. А певень — сімвал узыходзячага сонца, нашчадкамі якога лічаць сябе японцы.

У 794 г. уладары з новай дынастыі перанеслі сталіцу ў горад Кіёта. Горад заставаўся сталіцай больш за тысячу гадоў — да 1868 г., а ў перыяд з 794 да 1185 г. перажыў свой росквіт і найвышэйшую славу. Гэта залаты век японскай культуры. Ён называецца Хэйан — «Мір і спакой». Усе іншаземныя ўплывы трансфармаваліся ў гэты час у вельмі своеасаблівую, адметную нацыянальную традыцыю, якая і надалей вызначала эстэтычнае развіццё Японіі. Да нашага часу творы майстроў Кіёта класічнага перыяду лічацца ўзорам эстэтычнага густу і мастацкай дасканаласці.

Перыяд Хэйан характарызуецца перш за ўсё росквітам прыгожага пісьменства. Літаральна ўсе адукаваныя людзі ўмелі складаць вершы. Таленавітых паэтаў было сотні, у тым ліку, як нідзе ў свеце, вялікая колькасць жанчын-паэтак. Увогуле, якраз жанчыны вызначылі ў гэты час стыль эпохі — вельмі спешчаны, вытанчаны, эмацыйны. Прыдворныя пані наладжвалі паэтычныя турніры, складалі вершы-экспромты, малявалі да іх ілюстрацыі. Менавіта тады склаліся класічныя строфы японскай паэзіі — хоку (3 радкі) і танка (5 радкоў). Яны прысвечаны перажыванню канкрэтнага моманту (кахання ці прыгажосці прыроды) са складаным падтэкстам, які ўтвараецца за кошт гульні слоў і літаратурных асацыяцый.

Жанчыны былі першымі і ў галіне прозы. Найбольш значныя апавесці і раманы эпохі Хэйан стварылі яны. Асабліва праславіліся два творы — «Гэндзі, цудоўны прынц» Мурасакі Сікібу і «Запіскі ў спальні» Сэй-Сёнагон. Пісьменніцы — абедзве прыдворныя фрэйліны — выступаюць як надзвычай разумныя, тонкія, іранічныя і ў той жа час сентыментальныя жанчыны. Манументальны раман «Гэндзі...» складаецца з мноства навелаў, якія распавядаюць пра жыццё імператарскага сына, яго прыгоды (звычайна любоўныя), радасці і гора, інтрыгі ў царскім палацы. Гэндзі вельмі нагадвае Дон Жуана, вобраз якога з'явіўся ў еўрапейскай літаратуры на некалькі стагоддзяў пазней. Каханне Гэндзі нікому не прыносіць шчасця, а сам ён урэшце расплываецца за грахі. Першаснае значэнне ў творы мела не столькі развіццё дзеяння ў часе, колькі выяўленне душэўнага стану герояў. Праз сто гадоў (у XII ст.) да класічнага рамана былі створаны ілюстрацыі, якія таксама прызнаны класічнымі. У іх мастак скіраваў галоўную ўвагу не на апавядальны бок, а на перадачу настрояў.

У доўгіх стужках скруткаў, дзе малюнкi размешчаны побач з тэкстам, усе сцэны паказаны як бы зверху. Лірычны настрой кожнага эпізода перадаецца звычайна праз колер.

У пэўным сэнсе псіхалагічным можна назваць і раман Сэй-Сэнагон. Уся шматстайнасць з'яў жыцця перадаецца тут праз успрыманне адной асобы. Замалёўкі прыроды, партрэты блізкіх асобаў, успаміны пра любоўныя сустрэчы, роздумы пра словы і справы людзей, эпізоды з арыстакратычнага побыту ўтвараюць «прыдворную камедыю» — класічны дакумент класічнай эпохі. У тагачаснай Еўропе ўжо быў свой класічны раман — «Трыстан і Ізоolda», але ён абсалютна не меў псіхалагічных нюансіровак, уласцівых японскай прозе.

У канцы XII ст. краіна перажывала бурны перыяд, выкліканы крывавай вайной паміж двума феадальнымі родамі. Замест старой родавай арыстакратыі да ўлады прыйшлі ваяры-самураі. У іх быў свой кодэкс гонару, свая культура. Напрыклад, самураі, які пацярпеў паражэнне, павінен быў скончыць жыццё самагубствам — зрабіць харакіры. У асяроддзі ваяроў узніклі розныя формы барацьбы без зброі — дзюдо, каратэ і г. д. Самураі аб'ядналіся пад уладай сёгуна — вярхоўнага ваеннага ўладара Японіі. З таго часу і да буржуазнай рэвалюцыі 1868 г. сёгун, па сутнасці, кіраваў краінай (імператар меў толькі намінальную ўладу і выконваў функцыі галоўнага жраца сінтаізму).

Самураі прынеслі з сабою новыя густы, погляды, паняцці прыгажосці. Яны шанавалі не арыстакратычную вытанчанасць, а протасць і мужнасць. Ваяры патрабавалі не танка і раманаў, а эпапею пра вайну. Але найбольш таленавітыя пісьменнікі толькі знешне падпарадкоўваліся густам эпохі. «Аповесць пра дом Тайра» (XIII ст.) названа японскімі вучонымі XX ст. «акном у Сярэдневякоўе». Гэты эпас адлюстравваў суперніцтва дзвюх феадальных сем'яў, іх барацьбу за ўладу. Дом Тайра загінуў ад рук больш магутных самураіскіх дружнаў. Твор услаўляе рыцарскія подзвігі самураяў, іх мужнасць і вернасць. Але на многае пісьменнік меў і ўласны погляд. Невядомы аўтар, напрыклад, не прымаў харакіры, сцвярджаючы, што «жыццё даражэй за ўсё на свеце». Асуджаў ён і бязлітаснасць да ворагаў, і падступнасць інтрыганаў. Аповесць насычана фантастычнымі эпізодамі, містыкай, шаманствам, тут мноства чудаў, замоў, пракляццяў, выгнання ліхіх духаў і г. д. Асноўны пафас твора — антываенны. Вайна паказана як бедства для народа.

У цэлым у літаратуры засталася паэтычнае ўспрыманне свету. Яно было перанесена і на архітэкттуру. Найбольш яскравы прыклад — горад Кіёта, самы багаты на гістарычныя помнікі ў Японіі. Тут многа не толькі культурных, але і свецкіх забудоў. Прычым арыстакратыя ўжо не ішла за кітайскай модай, а выпрацавала ўласны стыль.

Сядзібы ў Кіёта ўяўляюць з сябе вялікія комплексы драўляных будынкаў. Галоўны павільён размяшчаўся ў цэнтры. Гэта даволі вялікая прамавугольная

зала з не розділеною нічим унутраною просторою (пры неабходнасці яе перагароджвалі шырмамі). За цэнтральным павільёнам — памяшканні для членаў сям'і і службаў, перад ім — пясчаная плошча. Вакол — сад. Па гэтым прынцеце ў Кіёта пабудавалі і імператарскі палац Ніпамару. Безумоўна, яго планіроўка больш складаная. Абнесены сценамі, ён уключаў афіцыйную частку, зробленую ў кітайскіх традыцыях, і жылую — цалкам у японскім стылі. Павільёны злучаны галерэямі, у якіх ураджае так званая салаўіная падлога: яна «спявае» (гэта па-майстэрску зроблена для таго, каб немагчыма было незаўважна падкрасціся да членаў імператарскай сям'і). Арыгінальныя ў палацы роспісы століяў, сцены размаляваны лепшымі майстрамі. Сёння палац адчынены для турыстаў толькі два разы на год па некалькі дзён. Ён па-ранейшаму належыць імператарскай сям'і.

Вельмі прыгожы і палац сёгунаў — Нідзэ. Ён абкружаны валамі і ровам. Многія сцены ў павільёнах пакрытыя золатам, а паверх яго зроблены традыцыйныя роспісы: бамбук, квітнеючая вішня-сакура, тыгры, драконы. Вакол замка — адзін з лепшых японскіх садоў з вадаспадамі, маляўнічымі азёрамі, астравамі, масткамі і альтанкамі.

На культуру садоў у Кітаі і Японіі вялікі ўплыў аказала вучэнне будысцкай секты дзэн з яе філасофіяй магчымага прыжыццёвага выратавання. Але шлях да гэтага — не самадyscyпліна і фізічныя трэніроўкі, як думалі самураі, а далучэнне да вечнай у сваёй зменлівасці прыроды праз яе сузіранне ці адлюстраванне. У рэзідэнцыі сёгуна захаваліся цудоўны Залаты павільён (канец XIV ст.), у якім найбольш яскрава выявілася філасофія дзэн. Ён невялікі, трохпавярховы, размешчаны на беразе сажалкі. Яго веранды над вадою робяць амаль неадчувальнай мяжу паміж домам і прыродай. З густам створаны водна-астраўны ландшафт з з'яўляецца непасрэдным працягам вытанчанага, лёгкага, пафарбаванага золатам будынка, у якім займаліся паэзіяй і музыкай.

Сады Кіёта былі самыя розныя. У прынцеце, кожны японскі сад, нават маленькі, павінен абавязкова мець сажалку з камянямі, невялікі вадаспад, гарбаченькі масток цераз ручай, дрэўцы, міні-ўзгоркі, каменны ліхтарык. Кветак звычайна мала. Акрамя такіх, уніфікаваных садоў, у Кіёта былі і незвычайныя. Напрыклад, сусветна вядомы сад каля маэнтка Кацура, паблізу Кіёта. Здаецца, што альтанка ў ім вісіць над страшэнным, глыбокім ярам і пад нагамі бездань, але на самай справе глыбіня рова — 1 м. Японцы — майстры ствараць ілюзію вялікага саду, хаця ён можа размяшчацца на плошчы, роўнай плошчы сярэдняга пакоя.

У Кіёта ёсць унікальны, адзіны ў свеце, сад імхоў. Тут увогуле няма кветак, а толькі старыя дрэвы, валуны і 50 відаў розных імхоў. І ўсё ж, бяспрэчна, самы вядомы ў свеце — сад камянёў храма Рэндзі. Ён уяўляе з сябе адносна невялікую — прыкладна як баскетбольная — пляцоўку пяску, на якой быццам у бязладдзі раскідана некалькі груп камянёў. Усяго іх 15, але з любой кропкі можна ўбачыць толькі 14. Калі ў пачатку 60-х гг.

Японію наведаў першы касманаўт Юрый Гагарын, ён дасціпна пажартаваў, што яму зверху было відаць усе 15 камянёў. На самай справе сэнс не ў колькасці: сад прызначаны для філасофскага сузірання. Ён з трох бакоў абкружаны сцяною, з чацвёртай прымыкае да храма. І тут жа размешчаны лаўкі-трыбуны для глядачоў. Японцы могуць глядзець на яго па некалькі гадзінаў, прычым кожны чалавек бачыць нешта сваё: адзін — мора і ў ім астравы, другі — вяршыні гор над аблокамі, трэці — тыгрыцу, якая плыве разам з дзецьмі... Сад Рэндзі, безумоўна, самы незвычайны на свеце. Гэта сімвал вечнасці ў яе зменлівых формах. Адначасова яго можна назваць шэдэўрам абстрактнага мастацтва. Вось чаму японцы з іроніяй глядзяць на творчыя пошукі сучасных заходніх мастакоў. Яны — японцы — стваралі геніяльныя абстрактныя творы яшчэ ў XV ст., і сённяшнія заходнія штукарствы для іх — учарашні дзень...⁷

У XIII ст. Японіі пачалі пагражаць манголы, якія ўжо заваявалі паўсвету, у тым ліку і Кітай. Адзін з чынгізідаў, хан Хубілай, двойчы пасылаў на Японію спецыяльна пабудаваны вялікі флот. І двойчы флот знішчаўся бурай. Заваяваць Японію так і не ўдалося. Выратавальныя буры былі названы «боскі вецер» — камікадзе. Менавіта так праз многія стагоддзі — пад час Другой сусветнай вайны — называлі лётчыкаў-смяротнікаў, якія свядома, з гонарам, ішлі на пагібель.

Астраўная Японія да XVI ст. так і заставалася невядомай для свету, асабліва для еўрапейцаў. Першымі сюды ў XVI ст. — пад час вялікіх географічных адкрыццяў — прыплылі партугальцы і іспанцы. Завезеная імі агнявая зброя зрабілася важным фактарам абвастрэння міжусобных войнаў, якія і да таго ішлі паміж рознымі арыстакратычнымі родамі за выбарную пасаду сёгуна. З другога боку, у краіне з'явілася шмат каталіцкіх місіянераў, што даволі паспяхова пачалі хрысціць талерантных, нефанатычных у адносінах да рэлігіі японцаў. Канец міжусобіцам паклаў новы сёгун з роду Такугава. Ён прыйшоў да ўлады ў 1603 г., і яго нашчадкі кіравалі краінай да 1868 г. Пад уладай Такугава адбылося аб'яднанне Японіі. Зноў расквітнела культура, развіваліся рамёствы, гандаль, раслі гарады. Сёгуны прагналі ўсіх еўрапейцаў, і наведваць краіну з таго часу было забаронена ажно да сярэдзіны XIX ст. Японія зрабілася самай ізаляванай дзяржавай у свеце. Яна скіравала ўвагу толькі на ўнутраныя патрэбы, і гэта ў многім дапамагло краіне захаваць сваю унікальную культуру.

Праўда, ужо ў 1853 г. пісьменнік Іван Ганчароў, які наведаў Японію ў складзе рускай эскадры, пісаў, што народ Японіі «адчувае моцную патрэбу ў развіцці... Ды і вышэйшы клас, здаецца, заклапочаны адчужанасцю ад свету, сваім санлівым жыццём...»⁸. Аднак той самы І. Ганчароў адзначаў

⁷ Овчинников В. Сакура и дуб. М., 1987. С. 40.

⁸ Гончаров И. Фрегат «Паллада»: В 2 т. Калининград, 1984. Т. 2. С. 57.

у японцаў выключнае чужэ на новае: «Яны пра ўсё выпытваюць і ўсё запісваюць»⁹. Такімі ж паўсталі японцы і ў другой палове XX ст.: зберагаючы сваю культуру, яны засвойвалі і вельмі хутка выкарыстоўвалі ў сябе найбольш прагрэсіўныя тэхналогіі, і гэта абумовіла імгненны ўзлёт параўнальна невялікай і без асаблівых рэсурсаў краіны. І ўсё ж, на нашу думку, ізаляванасць ад свету ў многім дапамагла Японіі. Усе падзеі сучаснасці маюць свой выток, свае перадумовы ў мінулым, часам далёкім...

Сёгуну з роду Такугава садзейнічалі росквіту краіны. Сімвалам новага залатога веку стала архітэктура. Па ўсёй краіне ўзводзіліся каласальных памераў замкі з вялікімі вежамі. Яны ўзвышаліся, як правіла, на незвычайна высокіх цокалях з цыклапічнай кладкай. Адзін з самых велічных — замак у горадзе Кобэ. Бялюткі, з загнутымі ўверх, падобна да крылаў вялікай птушкі, стрэхамі, ён паэтычна названы «Белая чапля».

Чым больш усталёўвалася ўлада Такугава, тым больш скіроўваўся стыль архітэктуры ў бок раскошы, павелічэння дэкаратыўнасці. Мноства ўпрыгожанняў, імкненне да мудрагелістай вобразнасці найбольш характэрнае для маўзалеяў Такугава ў горадзе Ніко (XVII ст.). Хаця пахавальныя храмы арыстакратаў заўсёды былі шыкоўнымі, але маўзалеі новых уладароў пераўзышлі раскошаю ўсе былыя архітэктурныя формы. Ідэя ўлады і багацця тут атрымала найбольш яркае візуальнае ўвасабленне. Але тое ж назіралася і ў Еўропе. Абсалютна сінхронна, у XVII ст., у Еўропе ўзнікла барока — стыль асаблівай дэкаратыўнасці ў дойлідстве. Храмы ў Ніко можна назваць «японскім барока» (такі тэрмін не ўжываецца, але такое наша ўласнае адчуванне). Вялікі ансамбль уключае два комплексы па 34 і 18 будынкаў. Яны размешчаны сярод магутнага кіпарысавага лесу. «Японскае барока» сімвалізуе найвышэйшы ўзлёт абсалютнай улады ў краіне.

ЯПОНИЯ Ў XIX–XX СТСТ.

У сярэдзіне XIX ст. японцы адкрылі граніцы. Першымі да іх прышлылі рускія і амерыканцы. (Дарэчы, першым расійскім консулам у Японіі быў беларус Іосіф Гашкевіч.) У краіну прыйшоў замежны капітал. Пачаўся актыўны гандаль. Феадальныя парадкі ўжо замянілі, таму ў 1868 г. адбылася буржуазная рэвалюцыя, якая ліквідавала сёгунат. Пачалася інтэнсіўная капіталізацыя. Яна ішла настолькі хутка, што ўжо ў 1904 г. маленькая Японія аб'явіла вайну агромністай, самай вялікай у свеце, Расійскай імперыі і перамагла яе, знішчыўшы ўвесь расійскі флот у праліве Цусіма. Да Японіі адышла паўднёвая частка вострава Сахалін. Пасля Японія захапіла Карэю і з 1931 г. пачала экспансію ў Кітай. У 1940 г. Японія ўступіла ў саюз з фашысцкімі Германіяй і Італіяй. 7 снежня 1941 г. японцы — зусім нечакана для ЗША — знішчылі ўвесь амерыканскі флот

⁹ Гончаров И. Фрегат «Паллада»... С. 57.

на ваеннай базе вострава Пёрл-Харбар. Японія не ўступіла ў вайну з СССР, але ваявала з яго саюзнікамі — ЗША. Ваенныя дзеянні ішлі пераважна на Ціхім акіяне. Японцы акупавалі акрамя Кітая і Карэі многія краіны Індакітая і Акіяніі. Яшчэ і праз дваццаць гадоў пасля вайны ў джунглях гэтага рэгіёна знаходзілі здзічэлых японскіх ваяроў, якія не верылі, што вайна закончылася, тым больш ганебна для Японіі. Увогуле, японцаў у XX ст. выходзілі ў мілітарысцка-фанатычным духу, хаця ў цэлым гэты народ надзвычай міралюбівы, рахманы.

Пасля перамогі над Германіяй краіны-саюзніцы антыгітлераўскай каліцыі ўзмацнілі наступ на Японію. 6 і 9 жніўня 1945 г. амерыканцы, помсцячы за Пёрл-Харбар, скінулі атамныя бомбы на японскія гарады Хірасіму і Нагасакі, а затым Савецкая Армія за два тыдні разбіла раней непераможную японскую Квантунскую армію. 2 верасня 1945 г. поўнай капітуляцыяй Японіі закончылася Другая сусветная вайна.

Японію акупавалі ЗША. Краіна не мела права трымаць сваё войска, але гэта якраз і дапамагло ёй пераадолець эканамічны крызіс, нават катастрофу. Першыя пасляваенныя гады японцы жылі вельмі бедна. Праўда, праз пяць гадоў ЗША распачалі вайну ў суседняй Карэі. З'явіліся ваенныя заказы, інвестыцыі ў прамысловасць. І гэта стала штуршком для далейшага развіцця. Былі і іншыя фактары таго, што ў 60–70-я гг. пачалі называць «японскім цудам». Як ужо адзначалася, японцы актыўна ездзілі па свеце, усё запісвалі, пераймалі і, акрамя таго, куплялі новыя тэхналогіі. Тое, што, напрыклад, у СССР укаранялі за дваццаць гадоў, японцы рабілі за месяцы (згадаем, што савецкая навука тады была намогта больш развітой за японскую, мела выдатныя дасягненні ў шматлікіх галінах). Спрыяла і тое, што ў Японіі велізарная берагавая лінія, мноства портаў, таннае суднаходства. Японцы першымі пачалі будаваць у портах супертанкеры на продаж. І ўсё ж галоўны фактар «японскага цуда» — надзвычай хуткага эканамічнага развіцця краіны — сам народ, яго працавітасць, адданасць традыцыям, нават кансерватыўнасць і ў той жа час увага да новага, яго акуратнасць і высокі эстэтычны густ.

Сімвалам Японіі, у якім пераплецена традыцыйнае з прыкметамі XXI ст., з'яўляецца сталіца краіны — горад Токію. Ён узнік яшчэ ў XVI ст. (першапачатковая назва — Эдо), але сталіцай стаў толькі ў 1868 г. Сёння з Токію злілося яшчэ некалькі гарадоў і ўтварыўся жахлівы мегаполіс — самы вялікі ў свеце — з насельніцтвам 27 млн. чалавек. Толькі ў Токію жыве каля 14 млн. чалавек. Зямлі катастрофічна не хапае, таму ў апошнія гады яе намываюць у Такійскім заліве, на беразе якога размешчаны горад, і тут будуць новыя кварталы дамоў.

Для горада характэрная хаатычнасць забудовы, але цэнтр сталіцы выразны — імператарскі палац, абкружаны ровам з вадою. Гэта абсалютна ізаляваная тэрыторыя. Японцы да нашага часу абагаўляюць сваіх імператараў. Дарэчы, цяперашні імператар — выдатны іхтыёлаг, а яго бацька быў

вучоным-батанікам. Недалёка ад імператарскага вострава — квартал Гіндза. Тут — самыя дарагія рэстараны, кафэ, крамы, нацыянальны тэатр Кабукі.

Такіяская тэлевежа знаходзіцца таксама ў цэнтры горада, у адным з паркаў. Яе вышыня — 338 м (трохі вышэйшая за Эйфелеву, але, на жаль, не такая прыгожая). Каля тэлевежы размешчана краіна цудаў тыпу Дысней-ленда, лунапарк. У самім заліве, на дне — таксама цікавы атракцыён: акіянарый з шклянымі сценамі, праз якія можна назіраць жыццё падводнага царства.

Цікавы ў Токію раён Кандэ. Гэта цэнтр навукі і асветы. Тут некалькі універсітэтаў і велізарная колькасць кнігарняў. У квартале праводзяцца фестывалі старых кніг, калі кожны жыхар можа выставіць на продаж свае кнігі проста на вуліцы. Некаторыя кнігарні ўяўляюць з сябе сапраўдныя палаты — па 6 і больш паверхаў. Павага да кнігі, да вучэння — вынік уздзеяння канфуцыянства. Яшчэ да Другой сусветнай вайны Японія была краінай суцэльнай адукаванасці. Сёння ўсе дзеці атрымліваюць сярэдняю адукацыю і ўжо пастаўлена задача абавязковай вышэйшай.

У Токію 27 вялікіх і каля 50 невялікіх паркаў. У многіх з іх размешчаны спартыўныя збудаванні і музеі. Напрыклад, у парку Уэана — Акадэмія навук і Музей выяўленчых мастацтваў, пабудаваны выдатным французскім архітэктарам Ле Карбюзье, бадай, найбольш вядомым у XX ст. Сярод музеяў у Токію самыя цікавыя Галерэя старадаўняга мастацтва, Музей натуральнай гісторыі, каліграфіі, касцюма (еўрапейскага і азіяцкага), японскага народнага мастацтва, заходняга мастацтва і многія іншыя. Токію — цікавы горад, але жыць у ім вельмі цяжка.

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ХАРАКТАР ЯПОНЦАЎ

Гісторыя Японіі налічвае паўтары тысячы гадоў. З сярэдзіны 60-х гг. XX ст. Японія выйшла на трэцяе, а па некаторых паказчыках і на першае месца сярод найбольш развітых краін свету. Загаварылі пра «японскі цуд». І вось ужо некалькі дзесяткаў гадоў на Захадзе лічаць, што японцы — народ ва ўсім выключны, незвычайны, не падобны ні на адзін іншы на Зямлі. Ці так гэта? І так, і не так.

Кожны народ, безумоўна, непаўторны. Многія рысы японцаў здзіўляюць сучаснага заходняга чалавека. У краіне надзвычай шануюць старэйшых па ўзросце, існуе культ выключнага цяжання пакутаў. Тут не прывыклі выстаўляць сваё «я». Многія японцы свядома шукаюць дыскамфорт, нязручнасцяў і нягодаў, каб ярчэй прадэманстраваць уласную стойкасць. Але ці можна назваць гэтыя рысы выключна японскімі? Мы, беларусы, такія ж стрыманыя, сціплыя, рахманія, непрывыклыя да асаблівага камфорту. Праўда, мы вонкава не такія салодка-ласкавыя, але нашы стрыманасць і цяжкія не абарочваюцца абьякаваасцю да блізкага, як здараецца ў японцаў. І ўсё ж мы маглі б пераняць у гэтага народа шмат добрага.

Неабходна адзначыць, што японцы заняліся самапазнаннем прыкладна з канца 60-х гг. Людзі, як зачараваныя, пачалі ўглядацца ў сябе, свой спецыфічны воблік, душу, высвятляць карані нацыянальнай культуры. Японія сама сябе адкрывала, і японцы заклікалі адзін аднаго адкрываць яе. Дарэчы, патрыятычны ўздывем вельмі многіх узбагаціў. Заклік «Адкрывай Японію!», які вісеў на вакзалах, уздоўж дарог, як ні дзіўна, аказаўся надвычай дзейсным. Ён стаў нацыянальным дэвізам, які дапамог развіццю індустрыі турызму. За некалькі дзесяцігоддзяў японцаў прывучылі падарожнічаць не толькі на Захад, але і па сваёй краіне. Яны знаёміліся з дзівосамі прыроды, з помнікамі нацыянальнай гісторыі і культуры. Школьнікі ездзілі класамі, студэнты — групамі. Маладыя падарожнічалі адразу пасля вяселля, час у вандрэўках бавілі не толькі пенсіянеры, але і рабочыя, служачыя. Заўважым, што ў японцаў зусім невялікія адпачынкі, але затое многа святочных, а значыць, выхадных дзён, якія прысвячаюцца знаёмству з роднай краінай. Выключна плённая традыцыя! Нам бы так! Хіба на Беларусі няма чаго паглядзець?

Побач з развіццём турызму разгарнулася другая кампанія — адкрыццё старой вёскі, малой радзімы. Як у многіх іншых краінах свету, як і ў нас, у Японіі пасля Другой сусветнай вайны людзі пацягнуліся ў гарады. Вясковая грамада была бескампраміснай у галіне чалавечых узаемаадносін, як, дарэчы, і ўсюды. Гарады ж абяцалі большую асабістую свабоду, матэрыяльны прыбытак, цікавае культурнае жыццё. Аднак уцёкі з родных гнёздаў прывялі да страшэннай тугі па зямлі, па чалавечай абароненасці — па ўсім, што было галоўным у вясковым жыцці. Настальгія па малой радзіме дала штуршок новаму кірунку ў літаратуры, кіно, дэкаратыўным мастацтве і г. д. Прычым японскія вучоныя і публіцысты даказваюць, што гэта спецыфічная японская з’ява, што ўвогуле ўсё новае — толькі японскае і ўсімі сваімі дасягненнямі краіна абавязана толькі самой сабе.

Згадаем, што абсалютна сінхронна тэа ж працэсы адбываліся і ў нас. Выключна таленавітае пісьменніцкае пакаленне — так званае універсітэцкае, або другое пасляваеннае, — распрацоўвала ў літаратуры тэму «сена на асфальце». Туга па вёсцы, па вясковым дзяцінстве вызначыла асноўны настрой беларускай літаратуры 60–70-х гг. Падобнае адбывалася ў іншых еўрапейскіх краінах.

Аднак у нас, на жаль, не было такога моцнага, усёпаглынальнага жадання самапазнання (нават у перыяд «трэцяга нацыянальнага адраджэння»). Энтузіязм японцаў, напэўна, можна патлумачыць відавочнай дваістасцю іх жыцця, сумяшчэннем у ім традыцыйна-азіяцкага і еўрапейска-амерыканскага.

Ужо на пачатку XX ст. Японія зрабілася магутнай індустрыяльнай дзяржавай. Але тут не разбурылі дробнай вытворчасці, заснаванай на рамястве, а ўключылі яе ў новую індустрыяльную структуру. «Дваістая структура» — асноўная рыса японскага капіталізму. Старое і новае, японскае і заходняе

сучасную разам і вельмі своеасабліва пераплятаюцца. Напрыклад, самыя сучасныя тэхналогіі паспяхова сумяшчаюцца з сямейным прынцыпам іерархіі служачых у буйных фірмах. Да самага апошняга часу японцы ўдала балансавалі паміж традыцыйнай культурай, традыцыйным укладам жыцця і выкарыстаннем новых адкрыццяў, часта пазычаных у іншых народаў. Гэта тое, чаму варта павучыцца: браць усё самае лепшае, але не адкідаць свайго, пастаянна ўлічваць асаблівасці нацыянальнага менталітэту.

Самі японцы ўпэўнены, што іншыя народы не могуць іх зразумець. Ніхто так тонка не адчуе, напрыклад, вобразнасці японскай літаратуры. У той жа час японцы перакананыя, што яны цудоўна ведаюць еўрапейскую літаратуру, бо вывучаюць яе больш за сто гадоў. Гэта гучыць не вельмі доказна, але нельга не пагадзіцца, што Японія ведае пра свет намнога больш, чым свет пра яе.

ЖАНЧЫНЫ І ДЗЕЦІ Ё ЯПОНІІ

Зразумець стаўленне да жанчыны ў Японіі даволі складана. Еўрапейскія аўтары пішуць, што тут існуе як бы тры тыпы жанчын: для працягу роду — жонка, для душы — гейша, для цела — айран. Афіцыйна прастытуцыя ў Японіі забаронена, але дазволены розныя масажныя кабінеты, лазні і да таго падобнае. Так што гэта з'ява ёсць, як і ва ўсім свеце. Гейшы — тыпова японская асаблівасць. Раней дзяўчынку пачыналі вучыць на гейшу гадоў з трох. Вучоба ўключала многае: веданне ўсёй класічнай паэзіі (а яна надзвычай багатая), умение граць на музычных інструментах, выконваць нацыянальныя танцы, падтрымліваць інтэлектуальную гутарку. Сёння ў Японіі абавязковая сярэдняя адукацыя, і дзяўчынка павінна спачатку закончыць школу, а пасля ўжо, калі захоча, ісці вучыцца на гейшу. Відавочна, што інстытут гейшаў паступова адмірае. І ўсё ж да нашага часу прыватныя сустрэчы розных дзелавых людзей, баляванні, увогуле мужчынскія кампаніі не абыходзяцца без гейшаў. Прычым ні ў танцах, ні ў адзенні, ні ў паводзінах гейшаў няма нічога эратычнага з пункту гледжання заходняга чалавека. Гейшы — людзі мастацтва, акцёркі, якія захоўваюць традыцыі класічнай нацыянальнай культуры.

Японскія фінансісты, чыноўнікі, службоўцы рэдка бяруць з сабою жонкаў на розныя вечарыны, банкеты. Іх месца — дома або сярод іншых замужніх жанчын. Увогуле тут не прынята афішаваць пачуцці паміж мужам і жонкай. Безумоўна, сучасная моладзь больш раскаваная, але ўсё ж вонкава адносіны паміж блізкімі вельмі стрыманыя. Лічыцца, што японская жанчына спачатку надзвычай паслухмяная бацьку, пасля — мужу, а ў выпадку яго смерці — сыну. Сапраўды, вонкава японская жонка дэманструе выключную пакорлівасць у сям'і. Яна не пярэчыць, не спрачаецца, не сварыцца, але пры гэтым дасягае ўсяго, чаго захоча, нейкімі іншымі сродкамі і застаецца поўнай гаспадыняй дома. Заўважым, што сярэдняя працягласць

жыцця японскіх жанчын самая вялікая ў свеце: 84 гады. Значыць, ёсць нешта такое ў нацыянальным укладзе, што дапамагае японкам доўга жыць. Напэўна, спрыяюць гэтаму сярод іншых фактараў прывычка стрымліваць свае эмоцыі, цярпліваць, пакорліваць.

Своеасабліва выхоўваюць японцы і дзяцей. Безумоўна, выхаванне рознае для хлопчыкаў і дзяўчатак. Хлопчыкам да школы дазваляецца рабіць літаральна ўсё. Іх не валтузяць, на іх не крычаць, што б ні здарылася, не забараняюць выяўляць выключную актыўнасць. Але як толькі дзіця пайшло ў школу, пачынаецца выхаванне паводле Канфуцыя. Дзецям настойліва прывіваюць цярпліваць, працавітаць, законанаслухмянасць, патрыятызм.

Ёсць у Японіі свята хлопчыкаў: у пяты дзень пятага месяца паводле грыгарыянскага календара (значыць, 5 мая) над дамамі, дзе ёсць хлопчыкі, вешаюць сцягі ў выглядзе рыбы — карпа. Карп — сімвал маленькага японца. Лічыцца, што гэта надзвычай прыстасаваная да жыцця і стойкая рыба, якая можа плыць супраць цячэння. Хлопчыкі павінны гэтак жа смела ісці насустрач жыццю. Ім даводзіцца перш за ўсё многа вучыцца. Ніхто ў свеце, відаць, не перагружаны так, як японскі школьнік ці студэнт. Але гэтага вымагае жорсткая канкурэнцыя.

Дзяўчатак з ранняга ўзросту выхоўваюць як будучых жонак і маці, хоць сёння большасць японок маюць вышэйшую адукацыю і даволі позна ўступаюць у шлюб — у сярэднім у 25 гадоў (мужчыны — у 28 гадоў). Свята дзяўчатак адзначаецца на трэці дзень трэцяга месяца (3 сакавіка). З раніцы дзяўчатак апранаюць у нацыянальнае адзенне — кіmano — і вядуць у храмы. Дома ж (на тэрасах або на вокнах) наладжваюць выставы лялек і ўсёй лялечнай гаспадаркі — дамкоў, адзення. Дарэчы, прынцып матрошкі, якую прынята лічыць рускай цацкай, быў запазычаны напрыканцы XIX ст. у Японіі, хоць і набыў у Расіі тыповыя нацыянальныя рысы.

На шчасце, у Японіі захавалася многа народных святаў. Большасць з іх каляндарныя і звязаны з нацыянальнай рэлігіяй японцаў — сінтаізмам.

ВЕРАВАННІ І СВЯТЫ ЯПОНЦАЎ

У Японіі дзве рэлігіі — будызм і сінтаізм (апошнім часам выяўляецца цікавасць да хрысціянства). Рэлігіі мірна суіснуюць побач. Усе японцы — адначасова і сінтаісты, і будысты. Будызм прывучыў іх абмяжоўваць свае жаданні, а сінтаісцкая вера выхавала чуйнасць да прыроды, уменне адчуваць асалоду ад яе прыгажосці і бясконцай зменлівасці. З сінтаізмам звязаны ўсе радасныя падзеі ў жыцці, а з будызмам — усе тужлівыя. У японцаў ёсць свята: 7-5-3. 15 лістапада дзяцей такога ўзросту апранаюць, як лялек, дораць ім падарункі і вядуць у храм сінта. Менавіта тут спраўляюць вяселлі 90% маладых людзей (сярод астатніх 5% адпраўляюць абрад у хрысціянскіх цэрквах, 3% — у будысцкіх храмах, 2% — у храмах усіх трох

рэлігій — відаць, для надзейнасці)¹⁰. Назіраецца тэндэнцыя адзначаць першы дзень шлюбу паводле нацыянальных традыцый, другі дзень — па-еўрапейску. Шлюб заключаецца толькі ў шчаслівыя дні. З рэлігіяй сінта звязаны ўсе каляндарныя святы, а ў нашы дні — закладка вышыннага будынка ці спусканне на ваду танкера.

Пахавальныя абрады, дні памяці памерлых, у цэлым культ продкаў больш звязаны з будызмам. А ўвогуле японцы вельмі спакойна ставяцца да рэлігіі. Яны не фанатыкі. Рэлігію ім у многім замяняе культ прыгажосці, народжаны абагаўленнем прыроды.

Сімвалам нацыянальнага культу прыгажосці з'яўляецца свяшчэнная Фудзіяма — самая вялікая гара ў Японіі вышынёю 3776 м. Яна ў многім незвычайная. Па-першае, адна ўзвышаецца на раўніне (іншых гор вакол няма). Па-другое, у яе амаль прамяя абодва схілы, што робіць яе надзвычай прыгожай. Гэта патухлы вулкан, спакойны ўжо два стагоддзі. Як бы ні змянялася аблічча гарадоў і вёсак, рэчак і азёраў, гор і раўнін, Фудзіяма застаецца каралевай японскай прыроды, сімвалам магутнасці, дасканаласці формаў і прапартый. Якія б сацыяльныя ці тэхналагічныя змены ні ўплывалі на жыццё японцаў, яны заўсёды будуць любавання сваёй адзінай і непаўторнай Фудзі.

Больш за тое, свяшчэнны абавязак кожнага японца — хоць раз у жыцці падняцца на Фудзіяму. Гэта тое самае, што для мусульманаў наведанне Мекку. Але Мекка — горад, дзе жыву і вучуць прарок Мухамед, а Фудзі — прыродны аб'ект.

Паднімацца на гару можна толькі на працягу двух месяцаў на год — у ліпені і ў жніўні. У старыя часы, якія скончыліся буржуазнай рэвалюцыяй 1868 г., паломніцтва цягнулася не менш за тыдзень: пешшу ішлі да гары, узыходзілі, маліліся ў розных храмах на яе схілах, вярталіся дадому. І сёння пад'ём таксама не просты. Ён раздзелены на 10 этапаў (станцый). Праўда, хто лянуецца ісці, можа даехаць да пятай станцыі на машыне або аўтобусе. А потым усё ж неабходна ісці пешшу па сцежцы з размалатай вулканічнай пемзы. Па баках сцежкі — сосны, бярозкі. Паміж агромністых глыбаў выкінутай вулканам лавы — астраўкі кустоў, трава. І спачатку надзвычай чыстае, як бы смачнае, паветра — у гарадах такога не бывае. Праўда, на вышыні паветра ўжо часам не хапае. На станцыях можна адпачыць, пасці, выпіць кавы ці гарбаты, пагрэцца. Пад'ём цягнецца звычайна з трох гадзін дня да трох ночы. У цемры ўздываюцца з ліхтарамі ў суправаджэнні гідаў. На вяршыні знаходзяцца метэастанцыя, якая працуе круглы год, і храм багіні гары Фудзі. Стаяць каля кратэра даволі жудасна, ды і на пад'ёме-спуску можна трапіць пад камяняпад ці абвал. І ўсё ж уражанне на вяршыні незвычайнае¹¹. Сэнс пад'ёму ў тым, каб назіраць усход сонца, інакш

¹⁰ Ногами Тору. Романтический мир свадоб // Фото-Япония. 1984. № 1. С. 3.

¹¹ Тавровский Ю. Восхождение на Фудзи // Вокруг света. 1988. № 4. С. 32–35.

кажучы, першым на Зямлі сустрэць новы дзень (нагадаем: Японія — Краіна ўзыходзячага сонца). Акрамя таго, адсюль можна ўбачыць ледзь не ўсю Японію: зверху налічваюць 3000 астравоў. Перад вяршыняй апранаюць асаблівае адзенне, на якое ставяць пячатку — сведчанне таго, што чалавек падняўся на Фудзі, а значыць, выканаў свой патрыятычны абавязак. Сапраўды, сам пад'ём і тое, што перажывае чалавек на версе, у многім садейнічаюць выхаванню патрыятычных пачуццяў.

Фудзі — нацыянальны сімвал Японіі. Яна паўстае ў тысячах відаў, у розных сувенірах. Бадай, ні адзін прыродны аб'ект на свеце не адлюстраваны гэтак багата. Лепшыя японскія мастакі малявалі Фудзіяму. Асабліва неабходна адзначыць творчасць класіка японскага жывапісу Кацусіка Хакусая, які жыў у канцы XVIII — першай палове XIX ст. Хакусай — самы вялікі геній пейзажнага жывапісу, які зрабіў, дарэчы, значны ўплыў на заходніх мастакоў канца XIX — пачатку XX ст., хоць на Захадзе гэта не вельмі прызнаецца. Хакусай ствараў пейзажныя цыклы, напрыклад, «Новыя масты ў розных правінцыях». Але галоўная яго праца — два цыклы: «36 відаў гары Фудзі» і «100 відаў гары Фудзі». У іх выкарыстаны смелыя перспектывныя эфекты і нечаканае спалучэнне колераў¹².

Мусонныя вятры, марскія цяжэнні, розныя геаграфічныя шыроты зрабілі Японію краінай надзвычай своеасаблівага клімату, дзе поры года змяняюць адна адну вельмі пэўна, выразна. Усе з'явы прыроды здараюцца кожны год у адзін і той жа час. І японцы бачаць у гэтым радасць. Часта яны падарожнічаюць толькі для таго, каб адчуць асалоду ад якога-небудзь прыгожага краявіду.

У кожным сезоне ёсць сваё свята. Напрыклад, вясной, у няздзелу, усе гараджане выязджаюць у вішнёвыя сады, каб сузіраць цвіценне сакуры. Сакура — японская вішня — таксама, як і Фудзіяма, — нацыянальны сімвал Японіі. Яе выяву можна сустрэць на тканінах, гравюрах, у афармленні рэкламы.

У маі — пачатку чэрвеня ва ўсіх вёсках і гарадах адзначаюць свята рысу. Ва ўсіх краінах Усходу, у тым ліку і ў Японіі, на рыс глядзяць як на жывую істоту са сваёй свядомасцю і воляй. Саджаць рыс і вырошчваюць яго — вельмі цяжкая праца. Таму, відаць, і прыдумалі свята, каб зрабіць прыгожай сумную, надакучлівую справу.

З рысам звязаны многія вераванні, прыкметы. Раней духу рысу нават прыносілі ахвяры. Далёкае рэха старажытных рытуалаў адгукаецца і сёння. Свята рысу пачынаецца шэсцем дзяўчат з бамбукавымі кошыкамі. На кожным кошыку — цэлая клумба папяровых кветак на гнуткіх прутах, якія вісяць амаль да зямлі. За дзяўчатамі ідуць хлопцы ў адзенні духаў прыроды. Іх задача — пужаць шкодных насякомых, каб не паелі рыс.

¹² Искусство стран и народов мира: Краткая художественная энциклопедия: В 5 т. М., 1981. Т. 5. С. 649.

Услед за шэсцем на ўпрыгожаных быках барануюць палі (нават капі яны ўжо ўзараны трактарамі). Потым калектыўна спажываецца абрадавая ежа. Пасля свята надыходзіць час напружанай працы. Кожнае поле павінна быць засаджана за адзін дзень. Таму сваякі, суседзі аб'ядноўваюцца (як у нас у талаку) і разам засаджаюць поле спачатку адной сям'і, пасля другой. Разам працуюць, ядуць, адпачываюць. Заканчэнне пасеву рысу азначае, што прыйшло лета¹³.

Летнія месяцы вельмі багатыя на святы. Адзначым, напрыклад, ноч на 7 ліпеня. У праваслаўных гэта — Купалле. А ў Японіі — Танабата, касмічнае свята, якое паэтычна можна назваць «Мост цераз Млечны Шлях». Легенда, звязаная са святам, такая. Даўным-даўно на ўсходнім беразе Млечнага Шляху (Сярэбранай Ракі) жыў імператар са сваёй дачкой зоркай Вегай. Аднойчы яна сустрэла і пакахала прыгожага і смелага пастуха Альтаіра, які жыў на заходнім беразе нябеснай ракі. Бацька дзяўчыны дазволіў закаханым сустрэцца толькі раз на год — у ноч на 7 ліпеня. У гэты час сарокі — добрыя птушкі — будуць мост цераз Млечны Шлях. Дзве самыя яркія зоркі гэтай часткі неба — Альтаір і Вега — з'яўляюць адна насупраць адной па абодва бакі Зорнай Ракі.

Японскія дзяўчаты ў гэты вечар моляцца аб шчаслівым замужжы. На дрэвах, на сценах дамоў вывешваюць доўгія палоскі каляровай паперы з кароткімі вершамі. На вуліцах танцуюць старажытныя танцы, праводзяць шэсці жаночых аркестраў, вучаніц спартыўных школ, выбіраюць каралеў прыгажосці. Надзвычай прыгожа афармляюцца гарады: стужкамі, ліхтарыкамі, выявамі герояў японскіх народных казак¹⁴.

Любімы час японцаў — восень, пара цвіцення хрызантэмаў. Імі любяюцца ў парках, садах, на розных выставах, дзе можна ўбачыць літаральна тысячы гатункаў гэтых кветак. Дарэчы, хрызантэмы ядуць і ў салатах.

Новы год японцы адзначаюць, як і кітайцы, па грыгарыянскім календары і па ўсходнім. У навагоднюю ноч 108 разоў б'юць званы. 108 — свяшчэнная лічба, вытворная ад памнажэння 1x2x2x3x3x3. Ва ўсіх старажытных цывілізацыях многія містычныя з'явы былі звязаны з гэтай лічбай, але толькі японцы захавалі яе сакральнае значэнне.

ЯПОНСКІЯ ВІДЫ МАСТАЦТВА

У Японіі на працягу стагоддзяў развіваліся многія традыцыйныя віды мастацтва (безумоўна, у сваёй нацыянальнай спецыфіцы): дойлідства (пераважна драўлянае), жывапіс, літаратура, тэатр, дэкаратыўнае мастацтва, харэаграфія. Не існавалі ў Японіі толькі, відаць, фрэскі, а таксама прамойніцкае мастацтва. Але затое тут узніклі мастацтвы, якіх не было нідзе.

¹³ Арутюнов С. Веселый дух Самбай-сама // Вокруг света. 1979. № 1. С. 15–17.

¹⁴ Ерофеева Н. Мост через Млечный Путь // Вокруг света. 1983. № 5. С. 52–54.

У былой сталіцы краіны Кіёта развівалася унікальнае мастацтва — ікебана. Гэта своеасаблівая скульптуры з кветак, майстэрства аранжыроўкі раслінаў. Узнікла яно са звычайна прыносіць да скульптураў Буды ахвяры ў выглядзе кветак. Ікебана, безумоўна, звязана з сінтаізмам, з верай, што ўсе з’явы прыроды маюць душу. У Японіі лічаць, што галоўнае — Прырода, а чалавек толькі яе часцінка. Ён — частка сусветнай гармоніі, якую неабходна спасцігнуць. Кантакт з прыродай, з раслінамі дапамагае яму ў гэтым.

Ікебана для японцаў — сімвал жывой прыроды, яе невялікі фрагмент, прынесены ў дом. У традыцыйным японскім жытле заўсёды маецца ніша ў сцяне, у якой на нізкі столік ставяць ікебану. Заходзячы ў дом, госці кланяюцца ікебанае, а значыць — Прыродзе, а таксама — гаспадыні, яе густу, майстэрству. Так раней у нас, уваходзячы ў дом, хрысціліся на абразы.

Сёння майстры ікебаны, магчыма, самыя багатыя людзі ў Японіі. З імі не могуць параўнацца нават зоркі эстрады і кіно. Па ўсёй краіне раскідана каласальная колькасць школ, гурткоў ікебаны. Практычна кожная дзяўчына гады два наведвае такую школу. Заняткі ікебанай не толькі далучаюць да традыцыйнага этыкету і эстэтычных уяўленняў мінулага, але і развіваюць густ, адчуванне прыгажосці. Гэта таксама найбольш папулярны від адпачынку і жаночых кантактаў. Гурткі часта наведваюць жанчыны-суседкі, якія наладжваюць выставы ікебаны — сапраўдныя святы Прыгажосці.

Мэта ікебаны — выявіць прыгажосць прыроды. Але яна ж — і сродак самаваяўлення. Кожны букет, лепш сказаць, кожны твор ікебаны ўключае не менш за тры элементы, якія сімвалізуюць Зямлю, Неба і Чалавека. Тэматыка твораў разнастайная. Гэта можа быць адлюстраванне прыроды ў розныя поры года, выяўленне настрою, нават нейкай глыбокай філасофскай ідэі, прысвячэнне каму-небудзь ці чаму-небудзь.

У ікебанае павінны быць недагаворанасць, намёк. Увогуле, тут няма празмернай яркасці, дэкаратыўнасці, багацця, раскошы. Японская ікебана вельмі лаканічная, сціплая.

У працэсе гістарычнага развіцця асноўныя правілы ікебаны змяняліся павольна. І толькі ў XX ст. пад уплывам дызайну і заходніх традыцый аранжыроўкі з’явіліся новыя школы — авангардыстаў, абстракцыяністаў, якія далёка адышлі ад вытокаў ікебаны. У традыцыйным стылі спалучалі кветкі з галінкамі сасны ці ялінкі, шышкамі, з сухімі лістамі, а часам з птушыным пер’ем. Сучасныя школы пачалі выкарыстоўваць у кампазіцыях метал, пластмасу, іншыя сінтэтычныя матэрыялы. На сённяшні дзень у Японіі існуе пяць стыляў аранжыроўкі¹⁵.

У 60-я гг. мастацтва ікебаны прыйшло ў Еўропу, у тым ліку да нас. Некаторыя элементы стылю трывала ўвайшлі ў наш побыт, асабліва ў выглядзе кампазіцый з сухімі раслінамі. Што ж тычыцца жывых кветак, у нас засталася прыхільнасць да нацыянальных прынцыпаў складання букетаў,

¹⁵ Новикова Е. Аранжировка цветов: Флористика. Минск, 1994. С. 28–81.

хоць сённыя яны і ўзбагачаюцца нетрадыцыйным выкарыстаннем лістоў, папараці, травы і г. д. Але і на Захадзе, і ў нас ёсць майстры ікебаны, творы якіх выстаўляюцца ў дзяржаўных установах, на афіцыйных мерапрыемствах. Традыцыйна японская ікебана цудоўна спалучаецца з сучасным стылем у інтэр'еры, але ў нас пакуль не так многа прыхільнікаў падобнага стылю. Беларусы — нацыя, эстэтычныя густы якой сфарміраваліся пад час Рэнесансу і эпохі барока, а апошнія ва ўсім супрацьлеглае японскаму дызайну.

Элементы японскіх садоў даволі шырока выкарыстоўваюцца пры разбіўцы паркаў, у афармленні гарадскіх куткоў прыроды і ў іншых краінах. Звернемся да аднаго прыкладу: асіметрычна раскіданыя вялікія камяні ў ландшафце. Магчыма, гэта таму шырока ўвайшло ў нашу новую ландшафтную архітэктур, што яно характэрна для беларускіх пейзажаў, сфарміраваных ледавіком. Акрамя таго, у беларусаў заўсёды абагаўляліся валуны, многія з якіх лічыліся свяшчэннымі. Тым не менш, многія з нас яшчэ, напэўна, памятаюць час, калі ўявіць вялікія камяні ў афармленні садоў і сквераў было немагчыма. Тады панаваў жорсткі прынцып класічнай сіметрыі.

З раслінамі ў Японіі звязаны яшчэ адзін від мастацтва — бансай. Гэта таксама частка традыцыйнай культуры японцаў, народжаная любоўю да прыроды і ўменнем разумець дэталі. Па адным невялічкім дрэве, пасаджаным у вазон, можна здагадацца пра грандыёзнасць прыроды. Бансай — зусім маленькія дрэўцы, але вельмі старыя. Мініяцюрная расліна мае ўсе элементы старога дрэва ў яго натуральным выглядзе. Больш за тое, людзі, якія разумеюць бансай, гавораць, што яны адчуваюць і асяроддзе вакол дрэва: бязмежную раўніну, гай ці бераг мора. Некаторыя дрэўцы сімвалізуюць пэўную пару года, іншыя ствараюць вобраз расліны, схіленай пад парывам ветру. Лічыцца, што вечны бансай у сваім павольным росце ўвасабляе незаўважны рух у прыродзе і адзінства чалавека з ёю.

У офісах японскіх фірмаў заўсёды ёсць бансай, і чым больш аўтарытэтная фірма ці ўстанова, тым старэйшае дрэва. Ёсць унікальныя экзemplяры, якім па 300–500 гадоў. Іх вырошчвалі пакаленні майстроў (гэта мастацтва перадаецца ад бацькі да сына). Бансай таксама прыйшло ў Еўропу і атрымала велізарную папулярнасць. Людзі цяпер усюды эксперыментуюць з мініяцюрызаванымі дрэўцамі свайго рэгіёна. Існуе нават Сусветная федэрацыя сяброўства па бансай¹⁶.

У Японіі пашыраны і культ чаю. Ён, безумоўна, прыйшоў з Кітая, але мастацтва чайнай цырымоніі належыць японцам. Ва ўсіх садах японскіх гарадоў, асабліва ў Кіёта, пабудавана мноства чайных домікаў.

У чайным доміку звычайна збіраюцца не больш як пяць чалавек. Нават днём тут пануе паўзмок. На кожным прадмеце — медным імбрычку, керамічных кубачках (усе розныя), драўляных лыжках і бамбукавым

¹⁶ Ясухико Исий. Бонсай: Живое искусство пускает корни // Фото-Япония. 1989. № 4. С. 25–29.

венчыку — адчуваецца пячатка часу. У прыгожай шкатулцы — зялёны (і толькі зялёны!) чай, перамолаты ў парашок, літаральна ў пудру. Ваду кіпяцяць на вуглях з галінак сакуры, а потым заварваюць і ўзбоўтваюць да ўтварэння пены. Ні цукру, ні варэння не ўжываюць. Сэнс цырымоніі ў сцвярджэнні прыгажосці сярод шэрасці будзёншчыны. Японцы любуюцца ўсімі прадметамі для пітва, а таксама рухамі распараджальніка цырымоніі. Усе рухі надзвычай вытанчаныя, і кожны з іх мае свой сэнс, пра які ведаюць не толькі японскія жанчыны, але і мужчыны. Існуюць нават школы, гурткі па вывучэнню чайнай цырымоніі. Ва ўніверсітэтах чытаюцца лекцыі па гэтым рытуале.

Традыцыйныя і вельмі спецыфічныя мастацтвы Японіі сведчаць пра тое, што яе жыхары ставяцца да прыроды, да жыцця перш за ўсё як мастакі. Асноўныя законы існавання японцаў не толькі тычацца маралі, рэлігіі ці палітыкі, але абавязкова ўключаюць у сябе і нормы эстэтыкі.

Таццяна Кабржыцкая, Усевалад Рагойша (Мінск)

ЯПОНСКАЯ КАЗКА МУЛЬТАТУЛІ І ЯЕ НАШАНІЎСКІ КАНТЭКСТ

Да найбольш цікавых нашаніўскіх публікацый мастацкіх тэкстаў, тэматычна звязаных з Усходам, належаць «Казка аб японскім каменшчыку» і два творы са старажытнай кітайскай літаратуры. Аўтар апошніх – выдатны пісьменнік Пу Сунлін. Напісанае ім залічваецца ў шэраў кітайскай навелістыкі.

Публікацыі кітайскіх твораў у газеце суправаджаліся наступнай інфармацыяй: «Для «Нашай нівы» з кітайскай мовы пераклаў прыват-дацэнт В. Аляксееў. М. Карлсберг Віленскай губерні Вілейскага павета». В. М. Аляксееў, будучы акадэмік-кітаязнавец, быў знаёмы з А. Уласавым, тагачасным рэдактарам-выдаўцом «Нашай нівы». Гасцюючы ў маёнтку А. Уласава, Аляксееў, безумоўна, дзяліўся з беларускім сябрам сваімі ўражаннямі ад нядаўняй паездкі ў Кітай (значна пазней, у 1958 г., у Маскве выйдзе асобным выданнем кніга В. Аляксева «В старом Китае. Дневники путешествия 1907 года»). Няма сумнення, што пераклады для «Нашай нівы» былі зроблены па просьбе Уласава і не без яго ўдзелу. У далейшым усе свае пераклады з кітайскай літаратуры В. Аляксееў суправаджаў навуковымі каментарыямі. «Наша ніва», публікуючы кітайскія казкі (так у газеце абазначаўся жанр твораў) «Даос з гор Лао» (1910. № 23–24. С. 357–360) і «Гульня мячом у падводным царстве» (1910. № 28. С. 423–426), не давала ніякіх тлумачэнняў. Аднак выдаўцы, разумеючы, наколькі складаным для нашаніўскага чытача будзе метафарычная экзатычнасць тэкстаў, пасля першай публікацыі зрабілі прыпіску: «Гэта кітайская казка не такая простая, як можа каму здацца. Рэдакцыя просіць чытачоў добра над ёю падумаць і напісаць нам, хто як яе зразумеў, што гэтай казкай кітайцы хочуць сказаць, ці няма ў Евангеллі падобнай думкі? Наймудрайшы і найлепшы адказ будзе надрукаваны ў «Нашай ніве». Другі твор суправаджала фотаілюстрацыя — «арыгінальны рысунак з кітайскім надпісам да гэтай казкі». Чытацкія водгукі на пераклады твораў з кітайскай кнігі «Тысяча апавяданняў Лао Чжай-чжы» на старонках «Нашай нівы» не зафіксаваны.

Зрэшты, сінкрэтызаваная міфалогія, згушчаная фантастыка, іранічная падсветка твораў без дадатковых тлумачэнняў, сапраўды, складаная для ўспрымання. Савецкая кітаістыка прайшла без малога стогадовы шлях, перш чым, узброеная глыбокім веданнем Усходу, змагла ў 80-х гг. XX ст. здзейсніць цікавейшыя грунтоўныя выданні – «Возвращенная драгоценность. Китайские повести XVII века» і «Заклятье Даоса. Китайские повести XVII века» (абодва — Масква, 1982).

Узор японскай народнай мудрасці прадстаўлены «Казкай аб японскім каменшчыку». У «Нашай ніве» гэты твор змешчаны толькі з пазнакай яго аўтара: «Напісаў Мультагулі» (1911. № 22. С. 3). 1911 год прынёс чытачам беларускай газеты яшчэ два творы знакамітага еўрапейскага пісьменніка, якія, як паведамляла газета, пераклаў Власт. Вядома, што за гэтым псеўданімам стаіць сапраўднае імя Вацлава Ластоўскага. Лагічна меркаваць, што па яго ініцыятыве і ў яго перакладзе з’явілася ў «Нашай ніве» і «Казка аб японскім каменшчыку».

На жаль, удзел Ластоўскага ў станаўленні беларускага мастацкага перакладу абдызены ўвагай даследчыкаў. Незакранутым застаўся гэты штырх у творчым партрэце актыўнага дзеяча беларускага адраджэння і ў салідным выданні – «Выбраныя творы» В. Ластоўскага, што выйшлі ў вядомай серыі «Беларускі кнігазбор» (Мн., 1997. Укладанне, прадмова і каментар Я. Янушкевіча). А між тым нават пераклады з Мультагулі могуць быць выкарыстаны як пэўны інструмент для спасціжэння самавыяўлення арыгінальнай творчай асобы Власта — Ластоўскага.

Мультагулі (літаральны сэнс: той, хто шмат перажыў) – псеўданім «блуднага сына» нідэрландскай літаратуры Эдуарда Даўэса Дэкера. Народжаны ў Амстэрдаме, ён каля 20 гадоў праслужыў у каланіяльнай адміністрацыі на Інданезійскіх астравах. Як пісьменнік Мультагулі выявіў сябе злым геніем роднай краіны. Будучы сам галандцам, Мультагулі пайшоў у атаку супраць уласнаацыянальнага, галандскага каланіялізму – і ў аўтабіяграфічным рамане «Макс Хавелаар, ці Кафейны аукцыён нідэрландскага гандлёвага таварыства», і ў сатырычнай публіцыстыцы «Размовы з японцамі», «Гутаркі», і ў шматлікіх жанрах малой формы. Пра яго пісалі як пра неперажыздзенага майстра «разбураць, вызваляць, абнаўляць». Уласцівая Мультагулі фрагментарнасць выкладу, сінкрэтызм розных сюжэтных планаў і стылёвых адзнак рабілі яго малыя па памерах творы мабільнымі — як водгукі на праблемы грамадства, і адначасова вельмі змястоўнымі. Гэтыя якасці бліскуча засведчаны ў нашаніўскіх творах нідэрландскага пісьменніка. У Расіі першым выданнем Мультагулі з’явіліся «Повести, сказки, легенды». Верагодна, што менавіта на падставе гэтага выдання, якое ўбачыла свет у Пецярбургу ў 1907 г., нарадзіліся беларускія пераклады.

Пры бліжэйшым знаёмстве з творамі прыходзім да пераканання, што казкамі іх можна назваць толькі ўмоўна. На самой справе гэта кароткія апавяданні, у якіх павучальны змест перадаецца праз прыхаваную

алегорыю. Аповед ва ўсіх творах, перакладзеных для «Нашай нівы» з Мультатулі, не мае храналагічных прыкмет. Алегарычнасць, выразна скіраваная на мараль, а таксама парабалічнасць кампазіцыі характарызуюць гэтыя творы як прытчы. Два апошнія сюжэтна-алегарычныя творы маюць у тэкстах выдзеленыя курсівам ключавыя словы, якія дапамагаюць раскрыццю іншасказальнасці. Вырастаючы з канцэпцыі рамантычнага гуманізму, ідэйны змест прытчаў, сэнсавая рацыянальная аснова робяць гэтыя творы заўсёдна і паўсюдна актуальнымі. Так, пазбаўленыя тэрытарыяльна-побытавых падрабязнасцяў, нацыянальна-гістарычных і часавых прыкмет, тэксты «Два браты» (1911. № 12. С. 167) і «Сястра і браты» (1911. № 23. С. 293) выводзяць чытача за межы канкрэтных унутрысямейных узаемаадносін і раскрываюць праблемы ўзаемадачынненняў паміж народамі і нацыямі ў агульнай сям’і чалавечай цывілізацыі.

Паводле прытчаў браты, самі атрымаўшы пэўныя веды і ўменні і апазрэдзіўшы сястру ў сваіх памкненнях выйсці ў свет, пазбаўляюць дзяўчыну права «ведаць, разумець і жадаць» на той, прыдуманай імі, падставе, што «ёй гэтага не паложана». На ўзаемаадносінны малодшага і старэйшага братоў паўплываў прагматызм звярынага царства. Старэйшы брат убачыў, як дужы леў з’еў горную казулю. «Дзяцюк падумаў трохі, аглядаючы свае рукі: яны былі доўгія і моцныя. Паказаліся яны яму здатныя... І пастанавіў зрабіць меншага брата сваім слугой. І зрабіў. І з таго часу меншы брат служыў большаму, але не цешыўся з думкі, каторую большы брат пераняў у звера». Канцоўка твора канстатуе сумную рэчаіснасць: «І так асталося да сённяшняга дня...»

Влада, безумоўна, захапіла вальнадумства Мультатулі, а таксама ланкізм мастацкіх прыёмаў рэалізацыі думкі. Перакладаючы, Ластоўскі і сам фарміраваўся як пісьменнік: менавіта ў гэты час ён пачынае выяўляць свой талент майстра малой прозы – у абразках, казках, легендах, прыпавесцах.

У творы «Казка аб японскім каменшчыку» тэрытарыяльная прывязка ўсё-такі зроблена. Здаецца, яна выступае ўсяго адзін раз праз канкрэтны прыметнік «японскі», вынесены ў загаловак. Такім чынам, гэты твор мае абагулены характар, як і ў папярэдніх прыкладах, яго змест набліжаецца да нейкага сімвалічнага гучання. Аднак у «Казцы» пры больш глыбокім прачытанні можна-такі знайсці прыхаваныя сувязі з японскай міфалогіяй. Найперш варта звярнуць увагу на ўключанасць у аповед скалы-гары. Японская касмалогія разумела сусвет у выглядзе вертыкалі, яна складалася з гары і шасці сітуацый пераўтварэння людзей, у якіх памерлыя знаходзіліся ў залежнасці з іх маральнымі заслугамі. У «Казцы» менавіта шэсць разоў было дазволена каменшчыку змяніць свой воблік, і ён зноў вярнуўся на зямлю і зрабіўся чалавекам. За гэтым сюжэтным ходам прасочваецца навейшая для японскай міфалогіі адметнасць, калі канчатковай мэтай існавання чалавека аб’яўлялася не нірвана, а адраджэнне ў заходнім раі «чыстай зямлі».

Прысутнасць раю пацвярджалася наяўнасцю гары. Гэтая культурная формула працягвала першасныя японскія ўяўленні, паводле якіх статус кожнага з памерлых аднолькавы. Пасля смерці чалавек не залежыць ад сваіх папярэдніх дзеянняў: памёршы, ён павінен стаць аб'ектам пакланення для сваіх нашчадкаў.

Японскаму каменшчыку спагадаў анёл. Ён выканаў усе яго жаданні. Пераўтварыўшыся з простага чалавека ў багатага, затым у караля, сонца, хмару, скалу, каменшчык захацеў зноў стаць каменшчыкам, і «быў задаволены» сваім апошнім пераўтварэннем. Скарыстаўшы японскі код, расшыфраваную прыхаванага зместу ўбачым у наступнай думцы: чалавек шчаслівы ў родным краі, той, для каго сувязь з роднай зямлёй непарыўная, варты павагі, яго жыццё вартэе наслідавання.

Нельга не ўбачыць тыпалагічнае падабенства паміж японскай казкай і біблейскай прытчай пра блуднага сына.

Мультатулі пабудаваў свой твор так, што ён можа быць прачытаны і ў святле еўрапейскіх культурных традыцый. Чалавек, як і народы, не павінен прэтэндаваць на чужое багацце, чужую славу, не павінен апранацца ў апратку чужой ментальнасці, выступаць у чужой іпастасі. Галоўная думка твора супадае з гуманістычнай формулай вучэння Платона: пазнай самога сябе. А таксама з маральна-этычным кодэксам Скаварады, выказаным праз ідэю «зроднай працы», што адпавядала прыроджаным здольнасцям чалавека.

Такім чынам, пераклады з Мультатулі, выкананыя В. Ластоўскім, адпавядалі нашаніўскай культуралагічнай канцэпцыі, адкрытасці беларускага выдання іншанацыянальным духоўным каштоўнасцям, спрыялі фарміраванню беларускай нацыянальнай ідэі, упісваліся ў ідэйна-мастацкія пошукі ўласнанацыянальнай мастацкай літаратуры.

Мікалай Абранпальскі, Андрэй Захарэнка (Мінск)

ЯПОНСКИ ТЭАТР: ТРАДЫЦЫІ І ЭСТЭТЫКА

Культурнае жыццё Беларусі ў 1999 г. было адзначана зусім нязвычайнай падзеяй. Па вёсках ды гарадах Чачэрскага, Краснапольскага, Брагінскага і іншых раёнаў Магілёўшчыны і Гомельшчыны гастралывала тэатральная трупa «Мандзюсака» з далёкай Краіны ўзыходзячага сонца. Не засталася па-за ўвагай і беларуская сталіца. 3–4 красавіка мінчукі мелі шанц на свае вочы ўбачыць на купалаўскай сцэне сакавітую дзею, што ўвабрала ў сябе, лічы, усю японскую тэатральную традыцыю. Адным з арганізатараў гастроляў з’яўлялася Таварыства «Беларусь – Японія», што дзейнічае ў складзе Беларускага таварыства дружбы.

Аднак, як высветлілася, нейкая частка мінскай публікі аказалася зусім непадрыхтаванай належным чынам успрыняць ды плённа асіміляваць імклівую плынь японскай аўтэнтыкі. Прыняты на «ўра» з дзіцячай непасрэднасцю сцэнічны перформанс «Мандзюсака» выклікаў цэлы шэраг «навошта» і «чаму» з уснаў больш-менш сталых ды звыклых да рацыянальнасці тэатралаў. І гэта натуральна, бо фактычна наяўны прарыў беларуска-японскіх стасункаў, у першую чаргу культурных, пакуль яшчэ надта сціпла падрыхтаваны інфармацыйна. З гэтай нагоды і ўзнікла задума стварэння агульнага агляду найбольш важных момантаў японскай тэатральнай эстэтыкі.

Адна з яркавых асаблівасцяў традыцыйнай японскай культуры цалкам — вельмі моцная стылёвая вытрыманасць. Не выключэнне тут і тэатр. Гэтак жа сама, як і класічны жывапіс, ды зайн, паэзія ці проза, аўтэнтчнае тэатральнае мастацтва Японіі ўсімі сваімі канонамі падкрэслівае, нібыта прагаворвае ўслых галоўныя рысы глыбінняў нацыянальнага светапогляду. У выніку, каб адчуць подых усіх накірункаў мастацкага свету краіны, часам дастаткова зразумець, асіміляваць, пражыць душой усяго тры радкі старога японскага хоку. Таму пададзеныя далей найбольш важныя моманты і рысы эстэтыкі тэатра могуць быць плённа экстрапаляваны чытачом і на іншыя галіны класічнага японскага мастацтва.

Еўрапейская культура апошніх двух тысячагоддзяў фарміравалася на антычным субстраце. Ролю падобнага субстрата для культуры японскай іграла старажытнакітайская цывілізацыя. Акрамя гэтага, фіксуецца даволі значныя ўплывы і культуры старажытнай Індыі. Аднак першапачаткова чужы матэрыял у наступныя стагоддзі быў настолькі моцна асіміляваны, перапрацаваны ці, наадварот, захаваны ў амаль нескранутым арыгінальным выглядзе, што сёння можна адназначна казаць аб самастойнай, суцэльнай культуры Японіі, якая ёсць адной з найкаштоўных частак сусветнай культурнай спадчыны.

Асноўныя чыннікі стаўлення і фарміравання арыгінальнага тэатра — у першую чаргу астраўная і палітычная ізаляцыя дзяржавы на працягу многіх стагоддзяў, прыродная разнастайнасць з нагоды мерыдыянальнай выцягнутасці ланцуга Японскіх астравоў ад умеранага пояса да тропікаў і вулканічнага паходжання саміх астравоў, уплыў першапачатковай тыбульскай культуры айну, наяўнасць этнаграфічных адрозненняў шматлікіх астравоў (у сённяшняй Японіі іх больш за чатыры тысячы). Неабходна, мабыць, дадаць яшчэ адзін чыннік, асабліва важны пры аналізе з гледзішча беларускай культуры — вельмі моцная культурна-гістарычная памяць. Трэба пагадзіцца, што захавець амаль у нескранутым выглядзе, без грубых стылізацый спеваў і танцаў амаль тысячагадовай даўнасці — мала каму пад сілу ў межах усёй Еўропы.

Самыя глыбокія карані японскага тэатра прасочваюцца, безумоўна, у пракаветных рытуальных спевах ды танцах, створаных у лоне старажытнай язычніцкай пракультуры. Ад самага пачатку ў фармальных рэлігійных рытуалах менавіта танец робіцца іх асноўнай формай. Некаторы час танцаваць было прывілеем толькі святарскага сану ды храмавых служак. Гэта тлумачылася неабходнасцю мець адпаведную харызму, божае наканаванне, каб выконваць гэткую высокую справу, як танец.

Крыху пазней, з ростам колькасці насельніцтва і павышэннем яго рэлігійнай культуры, культавыя танцы выйшлі за межы храмаў з мэтай асвячэння штодзённае працы ды духоўнага стымулявання яе эфектыўнасці. Тэатральныя дзеі таго часу — фактычна супольная малітва. У выніку падзел (не фармальны, а прынцыповы) на выканаўцаў і гледачоў не адбываўся, бо ўсе ўдзельнікі былі аднолькава зацікаўлены ў выніковасці сваёй працы. Менавіта ў гэты час і заклаўся адзін з галоўных прынцыпаў японскага тэатра — прынцып «саўдзелу». Не кожны, безумоўна, мог прыняць непасрэдны ўдзел у касцюмаванай дзеі на адмысловым памосце пасярод залітага вадой рысавага палетка. Але ўсе імкнуліся па меншай меры выкрыкамі ды апладысмантамі адзначыць свой удзел у агульным малітоўным дзеянні.

Далейшая эвалюцыя «саўдзелу» адбывалася шляхам павышэння значнасці ўнутранага духоўна-эмацыянальнага дзеяння гледача. Гэта спарадзіла выразную недамоўленасць, вельмі вялікую ступень умоўнасці, практычна поўную адсутнасць суцэльнага сюжэтнага шэрага як адметнай рысы

нацыянальнага тэатра ўвогуле, які прадугледжвае моцную ўнутраную «дапрацоўку» сцэнічнага матэрыяла глядачом. Пры гэтым стрыжнем, галоўнай ніткай сцэнічнага дзеяння робіцца настрой, эмацыянальны напрамак, духоўная сущэльнасць. Прычым менавіта апошніы надаецца вельмі вялікае значэнне, бо сам тэатральны перформанс у першую чаргу разумеецца не як сродак эстэтычнага задавальнення, а як духоўная каштоўнасць. Невыпадкова доўгі час напярэдадні і на пачатку сярэднявёкаў тэатральныя дзеі выконваліся ў якасці даніны ўладарам.

Адной з першых самастойных тэатральных школ Японіі быў тэатр гігаку, вядомы з VII ст. Менавіта ў гэты час танцавальныя нумары гігаку, што значыць «акцёрскае мастацтва», былі ўведзены ў рытуал будыйскіх манастыроў тагачаснай Японіі. Спектаклі, складзеныя з асобных нумароў, уяўлялі з сябе музычныя пантамімічныя фарсы, поўныя адпаведнай сімволікі рэлігійнага ці, часам, гістарычнага кшталту. Паходжанне гэтага накірунку паўднёвакітайскае, але пры больш пільным разглядзе выразна прасочваюцца і іншыя карані. Так, тэатр гігаку выкарыстоўваў у сваіх спектаклях маскі, вырабленыя з дрэва і пакрытыя лакам (захаваліся іх выдатныя ўзоры VIII ст., а магчыма, і больш ранняга часу). Аднак кітайская культура не ведала масак, значыцца, традыцыя іх выкарыстання прыйшла з Індыі, як найбольш блізкага цэнтра распаўсюджання маскавай культуры. Але рысы твараў, адлюстраваных на масках гігаку, не толькі не маюць нічога агульнага з японскім тыпам, але ўвогуле нехарактэрныя для традыцый Усходу. Пры гэтым здзіўляе ўзровень падабенства азначаных масак да адпаведных, вядомых з тэатральнай культуры старажытнай Грэцыі! Дадзены факт яшчэ не атрымаў дакладнага тлумачэння, але не выключана мажлівасць пэўных культурных кантактаў або, па меншай меры, уплываў.

З сярэдзіны VIII ст. месца гігаку на святах у будыйскіх манастырах паступова займае тэатр бугаку, што перакладаецца як «танцавальнае мастацтва». Гэты жанр старадаўняга тэатральнага мастацтва, які, дарэчы, захаваўся да цяперашняга часу, не выкарыстоўваў сцэнічную мову ў прынцыпе, што рабіла яго прадстаўленні цалкам музычна-танцавальнымі. Танцы самага рознага тэмпу і характару, у час якіх таксама часам выкарыстоўваліся маскі (але гэта ўжо не было выключным патрабаваннем), мелі даволі шырокую геаграфію паходжання — Кітай, Карэя, Філіпіны, Зондскія астравы.

Важная асаблівасць тэатра бугаку — яго музычная складаючая. Усе танцы гэтага жанру суправаджаюцца вельмі своеасаблівай музыкай гагаку. Галоўная яе рыса — поліфанічнасць, выкарыстанне вялікай колькасці інструментаў, складаная партытура. Усё гэта было шырока развіта ўжо ў VIII–IX стст., але чамусці гагаку не зрабілася асновай стварэння нацыянальнай японскай музыкі, якая пайшла па шляху монафанічнасці. Толькі сёння адбываецца вяртанне да гагаку, якое нарэшце даследуецца на высокім акадэмічным узроўні і прафесійна выкладаецца ў кансерваторыі і іншых адпаведных навучальных установах Японіі.

Далейшае развіццё жанраў і традыцый японскага тэатра адбываецца нібы па схеме. Новая тэндэнцыя ўзнікае ў простанароддзі, паступова прафесіяналізуецца, набывае грамадскі статус і нарэшце робіцца кананізаваным, элітным, прыдворным мастацтвам. У процівагу яму нараджаецца новая плынь, і кола замыкаецца.

Так, на месца бугаку, што з часам робіцца палацавым тэатрам, з Цэнтральнай Азіі прыходзіць саругаку (або сангаку). Гэты накірунак ужо не быў жорстка прывязаны да храмавых устаноў і аб'ядноўваў як танцавальна-музычны, так і мімічны элементы. Акрамя гэтага, у сцэнічнае дзеянне ўводзілася жывая мова. У XIV ст. ужо пасталелы саругаку трапляе пад асабісты патранаж аднаго з сёгунаў (вярхоўных вайсковых валадароў). У выніку адбываецца нараджэнне тэатра ногаку (або проста но ці ноо), які з часам набывае статус аднаго з найбуйнейшых нацыянальных тэатральных жанраў.

Асноўныя прынцыпы класічнага тэатра ноо — прынцып пераймання, прынцып патаемнай сутнасці і схаванай прыгажосці. Перайманне, як адзін з галоўных прыёмаў актёрскага майстэрства ноо, не толькі не ёсць натуралізм, але поўная яго процілегласць. У дадзеным выпадку перайманне разумеецца апасродкавана, не як наследаванне формы, а як наследаванне ўнутранага, патаемнага сэнсу рэчаў і дзеяў. Асноўны сродак пераймання — аналогія, вобраз, сімвал.

Прынцып «саўдзелу» рэалізуецца ў гэтым тэатральным жанры большай часткай стымуляваннем актыўнае працы ўяўлення глядача, што падмацоўваецца поўнай адсутнасцю дэкарацый, у вышэйшай меры сціплым арсеналам рэквізіту. Адзін веер у залежнасці ад патрэб можа адлюстроўваць меч, аркуш паперы, парасон, вясло... З другога боку, знешняе дэманстраванне эмоцый не віталася, бо дзейнічалі жорсткія патрабаванні прыдворнага этыкету. Так, той, хто не здолеў вытрымаць ды ад залішку ўражанняў распачаў апладысменты пад час спектакля, павінны быў па заканчэнні прасіць за гэта прабачэння ў актёраў і глядачоў.

Адзінае і абавязковае ўпрыгожанне сцэны тэатра ноо — заднік з выявай свяшчэннай японскай сасны на фоне залатога неба. Гэтая традыцыя сягае сваімі каранямі да больш старадаўніх жанраў, калі дзеянне адбывалася з нагоды вялікіх святаў на пляцоўцы вакол славутай сасны храма Касуга-дзіндзя.

Прыдворны стан тэатра ноо наклаў значны адбітак на тэматыку і характар яго рэпертуару. З цягам часу выкрышталізаваліся пяць асноўных накірункаў. Гэта — усхваленне персанажаў будыйскага пантэона; мужчына-ваяр; жаночы лёс; вар'яцтва ад гора; замагільны свет і дэмань. Трэба таксама дадаць, што рэальнай асновай стварэння ўсіх кананічных п'ес было мінулае імператарскіх дынастый. Паступова правамоцнай часткай перформансу ноо становяцца і вясёлыя інтэрмедый-фарсы кёгэн. Спачатку яны забаўлялі публіку ў чаканні пачатку асноўнай дзеі, але пазней самі ўвайшлі

арганічнай часткай у структуру спектакля. Тэматыка к'е'гэн бытавая, фактычна пазбаўленая класічнай накіраванасці. Да таго ж прыбліжанасць да побытавасці нараджае значную рэалістычнасць акцёрскай ігры, неўласціваю для іншых плыняў японскага тэатра.

Народнай альтэрнатывай палацавай культуры ноо робіцца ў XVII ст. новы тэатральны жанр кабукі. Гэты накірунак увабраў у сябе фактычна ўвесь арсенал эстэтычных сродкаў, назапашаных шматлікімі школамі і тэндэнцыямі японскага тэатральнага мастацтва. Менавіта ў межах кабукі адбылася канчатковая крышталізацыя, поўнае праяўленне ў чыстым выглядзе тых падыходаў, поглядаў і прыёмаў, з якімі сёння шмат для каго асацыіруецца само паняцце японскага тэатра.

Тэатр кабукі ўзнік і пачаткова фарміраваўся як вясёлы пацяшальны перфоманс, прызначаны весяліць вулічны натоўп старога Эда (цяпер Токію). Гэта фактычна масавае мастацтва японскага сярэднявек'а, дастаткова сур'ёзнае, але незалежнае, здольнае дазволіць сабе пацяшальнасць, памежную з разбэшчанасцю. Гэта мастацтва роўна адкрытае для ўсіх, бо ад пачатку высакародны самурай і просты селянін былі роўныя ў глядзельнай зале (а раней проста на вуліцы вакол імправізаванай сцэны) кабукі. Гэта тэатр, для якога толькі рэакцыя публікі заўсёды была адзінай меркай і адзнакай.

У адрозненне ад еўрапейскай тэатральнай традыцыі, якая ў аснову тэатра ад пачатку кладзе драматургію, японскі тэатр заўсёды больш цікавіў момант акцёрскага майстэрства. Прычына тут, безумоўна, у слабой сутнаснай дэсакралізацыі сцэнічнай культуры Японіі. У выніку першае месца займае пантаміма, выціскаючы драматычны момант на другі (у лепшым выпадку) план. Такім чынам, у цэнтр увагі культуры кабукі трапляе выканаўчае мастацтва, ці г'яйдо. Дакладны пераклад гэтага слова — «шлях мастацтва», што паказвае на пачатковую закладзенасць у гэта паняцце ідэі самаўдасканалення. Як вынік — утварэнне буйных акцёрскіх дынастый, дзе родавыя таямніцы майстэрства перадаюцца праз пакаленні.

Любая дзея кабукі — свята прыгажосці ў самым шырокім разуменні. Але перадача самай гэтай прыгажосці ад акцёра да глядача адбываецца не напрамую, а ў значнай ступені апасродкавана. Як, скажам, радыёпрыёмнік успрымае з эфіру высокачастотную радыёхвалю, а не сам гукавы сігнал, гэтак жа і глядач кабукі павінен адчуць не саму прыгажосць, а яе настрой. Менавіта перадача адпаведнага настрою з'яўляецца канчатковай мэтай кожнага спектакля.

Другі важны прынцып эстэтыкі кабукі заключаны ў тым, што сцэнічная дзея ўяўляе нібыта знарок хаатычную мазаіку з асобных знічак прыгажосці. Прычым момант разумавага, рацыянальнага іх сінтэзавання адсутнічае прынцыпова. Не адзіная думка, не адзіная сюжэтная лінія, не адзіная ідэя яднае п'есу кабукі, а адзіная рафінаваная эмоцыя. У выніку нараджаецца адна з самых характэрных асаблівасцей тэатра — поўная адсутнасць інтэлектуальных сімвалаў і абстракцый.

Любы тэатр ёсць свайго роду адбітак рэальнасці. Але розныя школы і напрамкі карыстаюцца сваімі адрознымі ад іншых сродкамі яе перадачы. Што тычыцца кабукі, то тут галоўным у творчым працэсе робіцца не капіраванне рэчаіснасці, а перадача яе жывапіснасці. Прычым часам пры стварэнні гэтай жывапіснасці прыходзіцца ахвяраваць натуральнасцю, што таксама з'яўляецца своеасаблівай рысай кабукі.

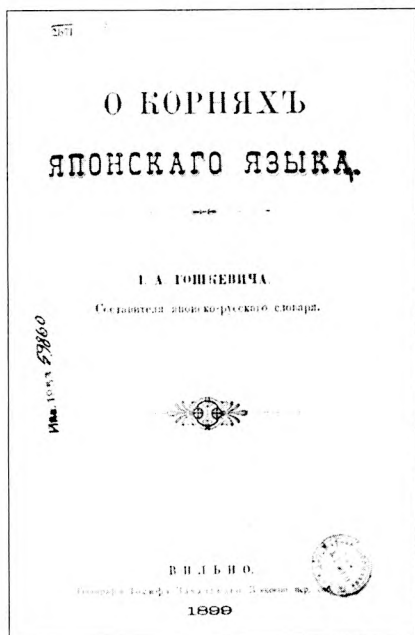
Калі працягваць пералік сутнасных тэхнічных прыёмаў кабукі, дык нельга не звярнуць увагу на славетныя пераапраананні. Увогуле пышныя, багатыя касцюмы, якія жывуць на сцэне ледзве не самастойным жыццём, — важная частка эстэтыкі кабукі. Да сярэдзіны мінулага стагоддзя кожны актёр самастойна ствараў касцюмы для сваіх персанажаў, але і сёння касцюм нясе шматлікія індывідуальныя рысы. Колеры і стылёвыя асаблівасці касцюмаў кабукі — асобная старонка яго складанай сімволікі. Таму дынаміка сцэнічнай дзеі міжволі прыводзіць да неабходнасці змен і ў вопратцы. У выніку былі выпрацаваны тры асноўныя прыёмы, якія падкрэсліваюць змены ў настроі ці характары герояў. Так, вылучаюць хікінукі, або скіданне верхняй вопраткі (трэба зазначыць, што колькасць адначасова апранутых кіmano можа дасягаць дзесяці і нават болей); букаэры, ці імгненнае выварочванне касцюма проста на актёры, і хаданугі, або вызваленне ад верхняга адзення аднаго ці абодвух плечаў. Эфект, да якога імкнуцца шляхам названых прыёмаў, цалкам адпавядае азначаным раней асноўным прынцыпам тэатра кабукі.

Шалёнае XX ст. закрунула сваімі віхурамі і тэатр Краіны ўзыходзячага сонца. Узніклі новыя накірункі, якія супярэчылі адвечнай замкнёнасці і ізаляванасці культурнага жыцця краіны, спрабавалі абмінуць тыя ўнутраныя канфлікты, што хаваліся ў нетрах традыцыйных жанраў. Так нарадзіліся жанры сінгэкі, сімна, сінкакутэкі... Нехта шукаў выйсце ў пераходзе на еўрапейскі манер, нехта спрабаваў знайсці свой асабісты шлях. Пра выніковасць гэтых пошукаў раскажа час, але гэта ні ў якім разе не робіць меншай значнасць магутнай і непаўторнай гамы тэатральных жанраў старой Японіі.

• • •

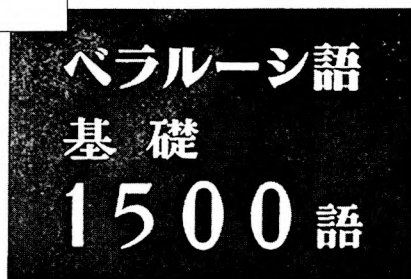
Дабрачынныя гастролі тэатральнай трупы «Мандзюсака», што адбыліся ў Беларусі, — безумоўна, з'ява незвычайная. Фактычна ўпершыню мы мелі магчымасць непасрэдна пазнаёміцца з багатымі і незвычайнымі традыцыямі японскага тэатральнага мастацтва. Але нават не гэта галоўнае. Галоўным пунктам маршрута быў якраз не Мінск, а нападпакінутыя вёскі забруджаных Чарнобылем рэгіёнаў Беларусі. Гэта была сапраўды гуманітарная дапамога тым дзеткам, што з дзяцінства вымушаны напітвацца радзінным пылам і безвыходнасцю. Здаўна сцэнічная дзея японскага тэатра была малітвай. Сёння гэтая адвечная малітва два тыдні гучала ў васьмі тысячах кіламетраў ад сваёй радзімы на нашай зямлі як сімвал бязмежнасці чалавечай любові і спагады. Дзякуй, «Мандзюсака»!

На пачатку было слова...

Тытульны ліст кнігі
Іосіфа Гашкевіча
«Аб каранях
японскай мовы»
(Вільня, 1899).

Прадаўжальнікам справы
Іосіфа Гашкевіча
ў выданні слоўнікаў
выступіў сучасны японскі
беларусіст Руносукэ
Курода. У 1998 г. ён выдаў
у Токіо беларуска-японскі і
японска-беларускі слоўнік.
Падрабязней пра гэта
выданне гл. на стар.
217–218.

黒田龍之助編

東京・大学書林・発行

На пачатку было слова...

Вокладка кнігі
рускага пісьменніка
Віталя Гузанава
«Адысей з Беларусі»,
прысвечанай Іосіфу
Гашкевічу. На беларускую
мову яе пераклаў
Янка Саламевіч.
Яго даклад змешчаны
на стар. 17–24.

Вокладка кнігі
беларускага даследчыка
Алега Баршая,
прысвечанай
запазычанням у японскай
мове і выдадзенай
у Мінску ў 1995 г.
Артыкул гэтага аўтара
гл. на стар. 219–224.

外来語

О.С. Баршай

КИНОВЫЧНЫЕ
ЗАИМСТВОВАНИЯ
В ЯПОНСКОМ
ЯЗЫКЕ

SEKAI PRESS

Гашкевіч жывы і ўвекавечаны

Іосіф Гашкевіч з жонкай Кацярынай, якая, па некаторых звестках, паходзіла з Астравеччыны і паўплывала на выбар пры куплі маёнтка Малі. Здымак, відаць, зроблены (у Вільні?) у мальскі перыяд жыцця.

Гашкевіч жывы і ўвекавечаны

Часовы Павераны ў справах Пасольства Японіі
ў Беларусі Акіра Татэяма адкрывае ў г. п. Астраўцы
бюст Іосіфа Гашкевіча работы Валяр'яна Янушкевіча.

Дапамагаў яму лідскі скульптар Рычард Груша.

Здымак 1994 г.

Гашкевіч жывы і ўвекавечаны

Першая, яшчэ драўляная праваслаўная царква ў Японіі, на востраве Хакайда. Будаўніцтва яе распачалося па ініцыятыве Іосіфа Гашкевіча. Здымак узяты з кнігі «Станаўленне японскай фатаграфіі» (Токіо, 1991). Пра першага фатографа ў г. Хакадатэ гл. у выступленні Такада Касіці-сана (с. 252).

Такада Касіці-сан і Адам Мальдзіс пасля аперазання бюста Іосіфа Гашкевіча, устаноўленага ў прыватным музеі г. Хакадатэ, саматканым ручніком, вырабленым на Астравеччыне. Фота Юрыко Накагава (2001).

Гашкевіч жывы і ўвекавечаны

У Мальскай сельскай бібліятэцы існуе мемарыяльны пакой, прысвечаны Іосіфу Гашкевічу. На здымку – адзін са стэндаў выстаўкі. Фота Таццяны Пятровіч (2002).

Такада Касіці-сан у музеі Мальскай сельскай бібліятэкі.
Фота Таццяны Пятровіч (2002).

Гашкевічэйскія чытанні ў Астраўцы

Прэзідыум чытанняў. Старшынствуе праф. Георгій Штыхаў.

Фота Івана Петрыка.

Удзельнікі чытанняў накіраўваюцца да бюста Іосіфа Гашкевіча, каб ускласці кветкі. Уперадзе – Такада Касіці-сан і старшыня Астравецкага райвыканкама Адам Кавалько. Фота Івана Петрыка.

Гашкевічайскія чытанні ў Астраўцы

Адкрыццё мемарыяльнага знака, прысвечанага Іосіфу Гашкевічу, у вёсцы Малі Астравецкага раёна. Аўтар – скульптар і жывапісец Рычард Груша (Ліда). Фота Івана Петрыка.

Поўны выгляд таго ж мемарыяльнага знака. Фота Івана Петрыка.

Гашкевічэйскія чытанні ў Астраўцы

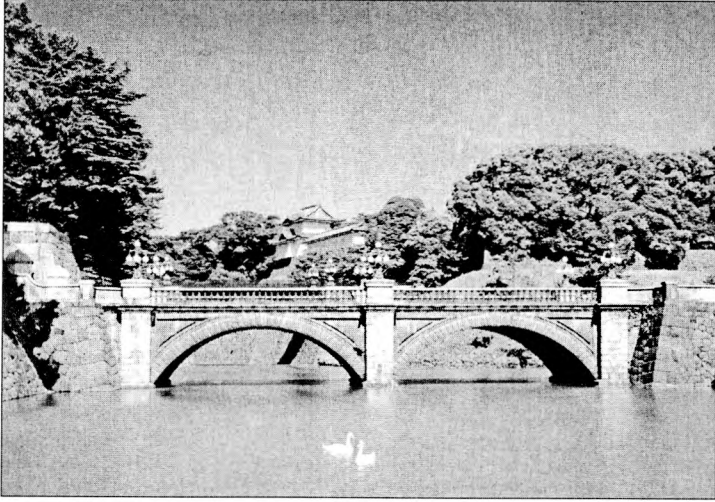

Рычард Груша.
З твораў,
прадстаўленых
на выстаўцы:
«Сцежка да мары».
Палатно, алей
(2002).

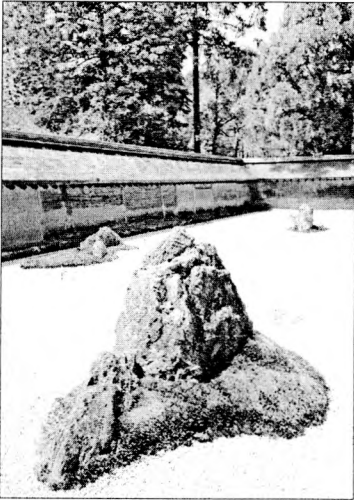
Адкрыццё ў Астравецкім
раённым доме культуры
выстаўкі пейзажаў
Рычарда Грушы,
прысвечаных мясцінам, дзе
пражываў Іосіф Гашкевіч.
На пярэднім плане –
Такада Касіці-сан.
Фота Рычарда Грушы.

Помнікі культуры Японіі

Мост каля Імператарскага
палаца ў Токію.

Сад камянёў. Тэмпл, Кіёта.

Цвіценне сакуры. Хэян, Кіёта.

Помнікі культуры Астравеччыны

Гудагайскі касцёл, дзе знаходзіцца
цудатворны абраз Божай Маці.

Касцёл аўгусцінцаў
у Міхалішках (XVII ст.).

Вежа на востраве ў Варнянах
(канец XIX ст.).

Фота Івана Петрыка.

Ю. Гашкевіч

«Беларусь-Японія»
№ 1 (1999)

Фрагмент бюлетэня
«Беларусь-Японія»
(рэдактар Тацуро Хорыаі-сан)
з выявай бюста Іосіфа
Гашкевіча ў Астраўцы.

★チエルノブイリ原発事故
の被害者に対する義援金
のお願い。
まずまず、深刻な被害が広がる東
国(ウクライナ共和国)のチエルノブ
イリ原子力発電所の爆発事故被害者
ヘラルーシに深い慰を託しておのま
可。
被害者会でも、お慰いの声が多い
ので、費用の口座を設けてました。
ヘラルーシ語での送金も受け付けて

Усходазнаўца
Ігар Захарэнка
ля свяшчэннага знака
на граніцы з Манголіяй.
Тут спыняўся
Іосіф Гашкевіч
(гл. стар. 105
зборніка).

Наталья Иванова (Минск – Токио)

РАЗМЫШЛЕНИЯ О ТОКИЙСКОМ ТЕАТРЕ «КОНЦЕРТ»

Мое знакомство со студенческим театром «Концерт» состоялось четыре года назад. Тогда он ставил «Свадьбу» М. Зощенко. День премьеры вспоминается мне как удивительный праздник. Радостное волнение зрителей и участников спектакля, аплодисменты, цветы и самое главное — русская речь, звучащая со сцены. Меня поразили сам факт существования такого театра в Японии. А когда я узнала, что «Концерт» существует уже почти тридцать лет и что за эти годы им поставлены лучшие произведения русской классической и современной литературы, я испытала огромное уважение и благодарность к этому коллективу.

С большой радостью я, минчанка родом, откликнулась на приглашение руководителей театра сотрудничать. Прошли три года напряженного труда. Были поставлены «Провинциальные анекдоты» А. Вампилова, «Дядя Ваня» А. Чехова и «Женитьба» Н. Гоголя. Режиссерская работа над этими спектаклями потребовала от меня изучения и переосмысления накопленного в театре опыта организации творческого процесса. Сложившаяся на сегодня в театре «Концерт» практика подготовки спектакля и деятельность этого коллектива в целом явились предметом данного небольшого исследования.

Русскоязычный любительский театр «Концерт» существует в Токио более 30 лет. За это время театром накоплен богатейший опыт просветительской, художественной и образовательной деятельности.

На современном этапе существования театра представляется целесообразным сохранение его достижений и дальнейшее развитие основных направлений деятельности, которые составляют основу жизни театра. Кратко охарактеризуем эти направления (виды деятельности).

Просветительская:

- знакомство, изучение и присвоение участниками театра ценностей русской культуры (литературы и искусства);

- просветительское воздействие на зрительскую аудиторию с целью приобщения к ценностям русской культуры.

Художественно-творческая:

- работа над спектаклем как основной способ жизнедеятельности театра. Это — ведущее направление, которое обеспечивает культурно-просветительскую и учебно-методическую деятельность.

Учебно-методическая:

- способы, формы и средства художественно-творческой деятельности выступают здесь в качестве способов, форм и средств обучения студентов, участников постановок, русскому языку и литературе.

Можно сказать, что просветительская деятельность является основной, художественно-творческая — ведущей, а учебно-методическая — результирующей. При ведущей роли художественного творчества все виды деятельности театра взаимосвязаны и взаимообусловлены.

Работа над спектаклем, начиная с выбора театром пьесы и заканчивая анализом показанного спектакля, дает возможность развиваться студентам лично и профессионально.

Театральное творчество раскрывает особенности личности, дает возможность участникам театра осознать и проявить свою индивидуальность. Любительское театральное творчество развивает их интеллектуально и эмоционально, упражняет волю, включает в длительную разностороннюю деятельность, стимулирует познавательные интересы и обогащает духовный мир. Ведь театр — это творческий союз личностей (индивидуальностей), тем более любительский театр. И если этот союз построен по законам этики Станиславского и принципам любительского искусства, то его участники приобретают богатейший опыт открытого и гуманного общения — общения, в котором интересы группы и личности совпадают, при этом личность максимально раскрывается и реализуется.

В работе над спектаклем участники театра развиваются профессионально, активно овладевая русским языком и литературой. Этот процесс носит не умозрительный, а деятельный характер. Глубокое погружение в языковой и литературный материал, активное его освоение происходит через включение студентов в литературоведческую и театроведческую работу над русской драматургией или прозой, художественно-организационную работу над спектаклем и психофизиологический процесс работы над ролью и ее текстом. В результате слово, с которым работают студенты, переходит из разряда формально-знакового в деятельно-смысловой. Театральное творчество обеспечивает практическое овладение иностранным (русским) языком на всех этапах, то есть, в движении от языка к речи и к речевой деятельности. Это происходит потому, что речевое (словесное) действие является важнейшим элементом сценического искусства, которым овладевают участники театра. В работе над спектаклем и ролью японские студенты учатся пользоваться русской

речью в различных жизненных ситуациях, смоделированных драматургом и режиссером, на сцене и вне ее.

При создании спектакля не только актеры активно усваивают огромный языковой материал. На протяжении всей работы над спектаклем участники театра выступают в качестве переводчиков, репетиторов, суфлера, готовят текст субтитров и т. д. Все это является для студентов разносторонней практикой, значительно расширяющей их лексический запас, активно развивающей навыки владения русским языком, обогащающей их новыми знаниями о русской литературе.

Театр «Концерт» обладает ярко выраженной спецификой. Это русскоязычный, любительский театр в Японии, единственный, существующий десятилетия. Его участники — студенты, изучающие русский язык, литературу и историю в различных токийских университетах. Театр имеет руководителей и режиссера, а для работы над спектаклем из студентов-участников выделяется «студенческий» режиссер. Театру оказывают консультации педагоги и аспиранты, занимающиеся проблемами русской культуры и искусства.

То обстоятельство, что в японском студенческом театре спектакли ставятся на русском языке, делает их уникальными, но одновременно очень трудными для постановки и показа. Хотя участники театра изучают русский язык, их лингвистические знания и навыки как правило недостаточны для успешного создания сценических образов без большой предварительной работы над текстом. Серьезную проблему составляет разный уровень владения студентами русским языком (у многих — только начальный), а также ограниченные знания о России, ее прошлом и современности, традициях и быте. Трудности в постановке спектакля связаны еще и с тем, что участники театра практически не имеют навыков актерской и режиссерской работы и могут находиться в составе театра не более двух–трех лет. Это требует дополнительного времени и усилий на обучение актерскому мастерству игрового состава, который каждый год практически полностью обновляется. Многочему приходится учиться и «студенческому» режиссеру, который свой первый постановочный опыт приобретает, как правило, в совместной творческой деятельности с режиссером театра. Кроме того, участники театра вынуждены выполнять различные работы, начиная с рекламы, создания декораций и костюмов и заканчивая работой со светом и музыкой во время спектакля. Для этого им приходится овладевать навыками многих профессий, что создает для них большие трудности. Не менее серьезные проблемы связаны с финансово-материальным обеспечением деятельности театра. Перечисленные трудности обусловлены спецификой театра, и их неизбежно приходится решать из года в год. Вместе с тем, разрешение творческих, организационных и языковых проблем не только требует от участников театра огромных затрат, но максимально способствует их личному росту и приносит им глубокое удовлетворение.

Несомненным достоинством театра «Концерт» как любительского объединения является то, что его участники проявляют неподдельный интерес к русской культуре, любят театральное искусство, искренне заинтересованы в том, чтобы спектакль, над которым они работают, состоялся как художественное явление. Это дает возможность театру вот уже десятки лет выполнять просветительскую миссию приобщения японских зрителей к ценностям русской литературы и искусства как части мировой культуры.

Кратко охарактеризовав направления и специфику деятельности театра «Концерт», попробуем выделить ее этапы, принципы, методы и формы.

Деятельность театра можно назвать организационно-творческой, так как все ее этапы предполагают организацию творческого процесса создания спектакля. Это цикл, в котором последний этап — анализ показанного спектакля — служит основой для первого — работы над новым спектаклем.

Рассмотрим организационно-творческую деятельность театра «Концерт» поэтапно.

Первый этап, который является также итоговым, предполагает оценку и анализ художественных достоинств и языкового уровня показанного спектакля, качества работы всех его участников, а также возникших организационных, финансовых и творческих трудностей. Любительский характер театра требует активного участия всех его членов — руководителей, режиссера, участников, а также педагогов-консультантов — в обсуждении полученных результатов. При этом отслеживается и закрепляется положительный опыт, ищутся решения проблем, возникших при подготовке и показе спектакля. В целом, первый этап — это подведение итогов завершившегося годового цикла жизни театра и создание оптимальных условий работы театра на следующий год, целью которой будет показ нового спектакля. Важно на этом этапе обеспечить дальнейшее использование положительного опыта организационно-творческой деятельности театра.

Второй этап охватывает период в несколько месяцев. На этом этапе в театр привлекаются новые участники и определяется литературная основа будущего спектакля. Участники театра рассматривают классическую и современную русскую драматургию и прозу. Этот процесс носит индивидуальный характер.

Отобранные литературные произведения предлагаются как варианты на коллективное обсуждение. На окончательный выбор пьесы, повести или рассказа влияет много факторов, и прежде всего наличие качественного японского перевода. Далее — творческие возможности состава театра, финансовые ресурсы, выделение из студентов-участников театра лидера, способного убедить, увлечь одним из предложенных литературных материалов, а затем организовать работу над спектаклем в качестве «студенческого» режиссера. По сути «студенческий» режиссер является помощником режиссера театра. Но поскольку «Концерт» — театр любительский,

студенческий режиссер обладает большой организационной и творческой самостоятельностью. Необходимо отметить, что при окончательном выборе пьесы (повести) участники театра сами определяют персонажей, которых будут играть. Это хорошо — потому что участники выбирают тех персонажей, которые им действительно интересны. Они угадывают собственное личностное сходство с персонажем или, напротив, испытывают к нему сильнейшую неприязнь, что становится основой художественно-творческого процесса создания сценического образа. Однако проблема состоит в том, что далеко не каждый, пожелавший играть на сцене, обладает достаточными актерскими способностями. В то же время режиссерский опыт показывает, что применяя верную методику работы с актерами-любителями иноязычного театра и опираясь на их желание играть, на их интерес к герою, можно создавать полноценные сценические образы.

На третьем этапе творческой деятельности все усилия участников-студентов, руководителей, режиссеров и педагогов-консультантов сосредоточены на работе с текстом спектакля.

«Студенческий» режиссер и актеры знакомятся с жизнью и творчеством автора. Эта работа проводится самостоятельно, а также с приглашением для консультаций литературоведов, которые специализируются на данном драматурге (прозаике). И если помогать актерам в самостоятельной работе могут как педагоги, так и старшекурсники, то более глубокое изучение жизни и творчества автора могут организовать только руководители и педагоги. Когда у исполнителей и «студенческого» режиссера сложилось представление о личности автора, содержании и особенностях его творчества и, разумеется, понимании текста, они приступают к орфоэпическому и фонетическому анализу (впрочем, на практике это происходит параллельно). Этот процесс требует постоянного контроля со стороны руководителей, консультантов и старшекурсников, поскольку с самых первых попыток вербализации текста исполнители должны учиться говорить по-русски правильно, в соответствии с нормами орфоэпии и дикции русского языка. Это даст возможность избежать ненужной траты времени и сил на перечивание текста. В то же время постановочный опыт показывает, что работа с текстом остается для актеров актуальной даже и во время спектакля. В этот же период режиссер театра разрабатывает концепцию будущего спектакля, проводится идейно-тематический и действенный анализ пьесы (повести), окончательно определяются сокращения, разрабатывается сцениграфическое и музыкальное решение спектакля. Можно считать, что на этом третий этап работы над спектаклем заканчивается.

Четвертый этап является главным и включает несколько аспектов. Это, прежде всего, репетиционный процесс, а также организационно-материальная работа по подготовке спектакля.

Репетиционный период длится 2,5–3 месяца. Он начинается со знакомства участников театра с художественно-постановочной концепцией

спектакля. Выявляются точки соприкосновения режиссерской и актерской трактовок. Поскольку «Концерт» — театр любительский, режиссер не отвергает художественные идеи «студенческого» режиссера и актеров, а принимает их и использует в соответствии с художественным замыслом. Важно совместить принцип коллективного творчества всех участников с организующим режиссерским началом. Работа над спектаклем предполагает тесное творческое сотрудничество режиссера и руководителей театра.

Репетициями руководит режиссер театра, а «студенческий» режиссер выступает в качестве его помощника. В работе над спектаклем используются методы системы Станиславского, а также достижения современных режиссеров, которые творчески развивали систему. Вместе с тем, различные литературные произведения требуют при переводе на язык сцены применения художественных методов различных театральных направлений, а не только психологического театра. Режиссер театра учитывает это, работая над пьесой.

Проводить репетиции нужно с учетом того, что все актеры — любители, что они создают сценические образы на неродном языке и что каждый год исполнительский состав значительно меняется. Эти три фактора серьезно влияют на репетиционный процесс и требуют от режиссера выработки особой методики, включающей такие элементы работы с актерами, как:

- коллективный творческий поиск;
- разнообразие методов работы над ролью;
- режиссерский показ;
- визуализация репетируемого материала;
- поддержание постоянного интереса к работе;
- активизация интеллектуальной и эмоционально-волевой сферы;
- погружение в творческий процесс;
- «слияние» со сценическим героем;
- погружение в языковую среду;
- «присвоение» текста персонажа;
- приучение «действовать» словом;
- приучение к зрителю;
- видеосъемка репетиций с последующим анализом.

Театральное любительское творчество основано на принципах сотрудничества, добровольности, увлечения, уважения, доверия, любви, опеки, ответственности, поддержки и взаимовыручки. Сочетание этих принципов с этикой Станиславского, где любовь к театру — а не к себе, творческая воля и самодисциплина определяют как результативность репетиционного процесса театра «Концерт», так и качество его существования в целом.

Во время репетиции актеры активно овладевают речью сценических героев. Основным методом при этом является метод словесного действия. Он позволяет переводить текст персонажей пьесы (повести) в сценическое

речевое взаимодействие. Актеры с помощью режиссера учатся «присваивать» текст роли и реализовать его как цепь речевых действий в моделируемых драматургом ситуациях человеческих взаимоотношений. Верно осуществляемое актерами сценическое речевое взаимодействие — важнейший элемент процесса создания роли. В работе с актерами над текстами ролей режиссер использует также различные методы работы со словом, существующие в театральной педагогике, и другие. Огромную помощь актерам в овладении текстом оказывают руководители театра, педагоги-консультанты и старшекурсники.

Подготовка спектакля завершается генеральной репетицией, на которой обязательно должны присутствовать зрители. Это нужно для того, чтобы участники спектакля и прежде всего актеры смогли приобрести дополнительный сценический опыт общения со зрителем до показа спектакля.

Важным аспектом деятельности театра является организационно-материальная работа по подготовке спектакля. Нужно отметить, что эта работа осуществлялась и на предыдущих этапах — например, установление деловых и творческих контактов и сбор финансовых средств.

Но особую интенсивность она получает в период репетиций и показа спектакля. Административная группа, сформированная еще на первом этапе, выполняет большую работу. Это, прежде всего, финансовое обеспечение спектакля, а также аренда помещения для репетиций и показа спектакля, подготовка и распространение рекламной продукции и многое другое. Высокое качество организационно-материальной работы — половина успеха постановки спектакля.

Четвертый этап организационно-творческой деятельности театра «Концерт» завершается генеральной репетицией спектакля и ее всесторонним анализом. Главным для руководителей и режиссера театра здесь будет создание у участников спектакля положительных эмоций, веры в собственные творческие возможности, концентрации воли, готовности к напряженному труду. Ведь впереди — праздник и, вместе с тем, трудное испытание — премьера спектакля.

Пятый этап деятельности театра длится всего один день. Но ради этого дня выполнялась вся предшествующая работа, потому что это — день показа спектакля. Спектакль — основная цель организационно-творческой деятельности театра. И если все предыдущие этапы были эффективны, то и качество показанного спектакля будет высоким. Работа в день спектакля требует от всех участников максимальной собранности и организованности.

Показ спектакля — это трудная работа и, вместе с тем, — большая радость. Поэтому так важно создать и сохранять праздничную атмосферу до, во время и после спектакля, организовать активное общение зрителей между собой и с участниками театра. Спектакль и возникающее

вокруг него общение являются важнейшим способом и формой жизни театра «Концерт».

Сценарий дня спектакля, сложившийся в театре «Концерт», состоит из трех частей. Первая включает предспектаклевый период: работа со зрителем, проверка готовности всех служб, проведение ритуала, объединяющего всех участников спектакля. Вторая часть — сам спектакль, предваряющие и заключительные выступления участников театра, руководителей, режиссера и зрителей. Наконец, третья часть — празднование после спектакля с участием «концертовцев» разных поколений.

Итак, прожит год жизни театра. Его итоги будут подведены позже, на общем сборе театра, который завершит прошедший сезон и откроет следующий. Перевернута еще одна страница жизни театра «Концерт», как было уже много лет подряд. Снова будут огромный труд, радость и переживание, поиск и открытие, преодоление и обретение высокого смысла творчества всеми, кто причастен к деятельности театра. Так было. И так будет. Об этом свидетельствует и данное скромное исследование, на основании которого можно сделать вывод, что в современных условиях театр «Концерт» сохраняет и умножает опыт, накопленный за десятилетия своего существования в Токио, в том числе и при помощи уроженцев Беларуси.

Ядвіга Безкараваная (Мазыр, Беларусь)

ЯПОНІЯ І ЯПОНСКАЯ ШКОЛА ВАЧЫМА ДЫРЭКТАРА БЕЛАРУСКАЙ ГІМНАЗІІ

У кожнага чалавека ў жыцці ёсць моманты, якія ён хацеў бы перажыць ізноў, таму вяртаецца ў думках да іх не адзін раз. Вось і мая паездка ў Краіну ўзыходзячага сонца дагэтуль застаецца ў памяці, вяртае ў цудоўныя, непаўторныя дні лістапада 2001 г. Здавалася б, што час прытушыць эмоцыі, захапленне. Але чым больш мінае дзён, тым часцей мне хочацца гаварыць пра гэтую дзівосную краіну, яе цудоўных людзей, пра непаўторныя краявіды, нейкую асаблівую аўру, якую я адчувала ў час майго знаходжання там.

Аэрапорт Нарыта сустрэў мяне, адзінага прадстаўніка Зямлі пад белымі крыламі, чароўнай усмешкай жанчыны-гіда, цёплымі, ласкавымі промнямі сонца і яркімі восеньскімі фарбамі. Лісце японскага клёна меншае за наша ў некалькі разоў. У лістападзе яно чырвонага і жоўтага колеру: немагчыма адарваць вачэй ад гэтых дрэў. А схілы ўзгоркаў нібы ўсыпаны барвовымі і залатымі камянямі-самацветамі, якія прамяняцца яркім святлом. Побач з клёнамі — далёкаўсходнія хвоі. Іголки ў іх, як у нашай хвоі, а вась галіны растуць інакш. Можна гадзінамі стаяць і любавалася гэтым цудам прыроды.

ГАТЭЛІ І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ГАСЦІННАСЦЬ

Гатэлі ў Японіі вартыя таго, каб пра іх пісаць, але асабліва хочацца расказаць пра гатэль у Кіёта. Гэта нацыянальны японскі гатэль. Не паспееш зайсці ў хол, як да цябе спяшаюцца ўсміхлівыя жанчыны ў нацыянальных кімана. Рухаюцца яны нежак асабліва. Усадзяць цябе за нізенькія столікі прама ў фае і абавязкова напойць зялёным чаем. І робяць гэта з такім клопатам і ўвагай, што ты пачынаеш адчуваць сябе ганаровым госцем, і здаецца, што менавіта цябе тут чакалі, табе тут рады. Пасля чаю ты падымаешся да сябе і заміраеш ад незвычайнай прыгажосці, чысціні і ўтульнасці нумара, які аформлены па ўсіх законах традыцыйнага японскага дызайна.

Прывёўшы сябе ў парадак, з добрым настроем, поўны энергіі, накіроўваешся ў так званы «рэстаран» абавязкова ў нацыянальным строі. Там цябе чакаюць міністолікі на аднаго чалавека. Ты зручна ўсаджваешся на падлозе і з цікавасцю разглядваеш цуды кулінарнага мастацтва. Пакуль ты думаеш, з чаго пачаць, нячутна падыходзіць жанчына ў кіманно, сядзе перад табой і пачынае чараваць над пялямі, навучаючы правілам прыёму ежы. Яна будзе частаваць сакэ і расказаць пра асаблівасці нацыянальнай кухні.

Пакуль ты праводзіш час за трапезай, табе падрыхтуюць пасцель у нумары. Спаць на падлозе на беласнежнай пасцелі проста задавальненне. Раніцай прачынаешся шчаслівым пасля прыемнага начнога адпачынку. І зусім не хочацца пакідаць гэты гасцінны дом.

ЯПОНСКИ ЖУРАЎЛІК І ЖМЕНЯ ЧАРНОБЫЛЬСКОЙ ЗЯМЛІ

Хірасіма. Гэты горад ведаюць ва ўсім свеце. Прыгожы, сучасны, нейкі светлы; знаёмства з горадам пачынаецца з наведвання музея ў знак памяці аб трагедыі, што адбылася тут у жніўні 1945 г. Жажліва глядзець на фатаграфіі і слухаць каментарыі гіда. Побач з музеем — парк і помнікі-скульптуры, якія нагадваюць жывым пра ахвяры атамнага выбуху. Бясконца плынь турыстаў ідзе да помніка дзяўчынцы, якая, паміраючы ад праянэвавай хваробы, рабіла папяровыя жураўлікі ў надзеі паправіцца. І кожны нясе з сабой папяровага жураўліка і кладзе яго да помніка. Горы жураўлікаў аб'ядноўваюць мільёны людзей добрай волі. І можаце ўявіць, якія пачуцці я перажывала, калі побач з папяровым жураўлікам паклала жменю зямлі, прывезенай з Гомельскай вобласці.

КОЛЬКІ СЛОЎ ПРА ГІСТОРЫЮ АДУКАЦЫІ І ЯЕ СУЧАСНЫ СТАН

Сістэма адукацыі ў Японіі пачала складвацца з 1872 г. У той перыяд тэракоя была месцам, дзе простыя людзі маглі атрымаць адукацыю. Спачатку абавязковая адукацыя была трохгадовай. Сцвярджалася, што кожны меў магчымасць вучыцца незалежна ад сацыяльнага паходжання, полу, фінансавага становішча — па меры аплаты за навучанне.

Сістэма адукацыі развівалася пад кіраўніцтвам цэнтральнага ўрада, і ў 1903 г. сталі выкарыстоўвацца падручнікі, зацверджаныя ўладамі. У 1907 г. абавязковая адукацыя была даведзена да шасці гадоў.

Да 1945 г. у школах было раздзельнае навучанне для хлопчыкаў і дзяўчынак. Новы закон аб адукацыі ў Японіі быў прыняты ў 1947 г., на яго аснове і фарміравалася сучасная сістэма адукацыі краіны. Яна мае наступныя ступені: дзіцячы сад; пачатковая школа; малодшая вышэйшая школа; старшая вышэйшая школа; тэхнічны каледж; малодшы каледж; універсітэт; спецыяльная прафесійная школа.

Пачатковая і малодшая вышэйшая школы з'яўляюцца абавязковымі. Тэхнічны каледж, куды могуць паступіць выпускнікі малодшай вышэйшай або старшай вышэйшай школы, займаецца падрыхтоўкай рабочых для прамысловых прадпрыемстваў, уключаючы каралебудаванне. Спецыяльныя прафесійныя школы даюць веды па кулінарыі, пашыву адзення, кнігазнаўству, бухгалтэрыі і г. д. Ёсць спецшколы, прызначаныя для людзей з недахопамі ў развіцці.

Паводле дадзеных Міністэрства адукацыі Японіі, у 1998 г. 48,2 працэнта выпускнікоў вышэйшай школы паступілі ва ўніверсітэты (у 1960 г. гэтая лічба складала 10,3 працэнта). Для параўнання: у ЗША 50 працэнтаў выпускнікоў сярэдняй школы паступаюць у вышэйшыя навучальныя ўстановы.

Японія, напэўна, — краіна з самай вялікай колькасцю рознага роду падрыхтоўчых школ. Ні ў адной краіне Еўропы або Амерыкі няма *juuki* (рэпетытарскіх школ) нават для паступлення ў прэстыжныя прыватныя дзіцячыя сады. Некаторыя бацькі маюць магчымасць паслаць сваіх дзяцей у дзіцячыя сады, якія супрацоўнічаюць з універсітэтамі, што ў большасці выпадкаў гарантуе ў далейшым паступленне ў гэтыя навучальныя ўстановы. Многія вучні, якія заканчваюць пачатковую школу і паступаюць у малодшую вышэйшую, а потым у старшую вышэйшую школу, таксама наведваюць *juuki*, каб падрыхтавацца да здачы ўступных экзаменаў.

ШКОЛА І ЯЕ АДМЕТНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ

Я пабывала ў трох школах у прэфектуры Фукусіма. У Японіі пачатковая, сярэдняя і старшая школы размешчаны ў розных будынках і функцыянуюць самастойна.

У школах увогуле няма тэхнічак — клопат аб санітарным стане школы ляжыць на вучнях, настаўніках і адміністрацыі. Двор, кабінеты, калідоры, месцы агульнага карыстання — усё прыбіраюць вучні. За кожным класам замацаваны пэўны ўчастак, які кожны дзень пасля ўрокаў прыводзіцца ў ідэальны парадак. Кіруюць работай вучняў настаўнікі, загадчыкі кабінетаў, бібліягэкары і г. д. У кожнага дырэктара я высвятляла падрабязнасці арганізацыі такой работы. І ў пачатковай, і ў старшай школе ўсё робяць вучні. А як жа з мышцём вокан — не супакойвалася я. Вельмі проста: калі дзіцяці не пад сілу што-небудзь зрабіць, яму дапамогуць бацькі ў вольны ад работы час.

Каля кожнага класа на калідоры я бачыла два вядры: у адным — пясок, у другім — вада. Гэта на выпадак пажару. На спецыяльных прыстасаваных развешаны анучы, якімі карыстаюцца ў час уборкі. У школе ўсе перабуваюцца, адзіная форма для вучняў — абавязковая. На грудзях у кожнага школьніка — значок з яго імем і прозвішчам.

Урок доўжыцца пяцьдзесят хвілін. У класе па трыццаць і больш вучняў. Пазайздросціла я не камп'ютэрнаму класу, дзе больш як 25 машын, а кабінетам музыкі, тэлецэнтру, пакою медсястры.

Усе вучні без выключэння ў школах, якія я наведала, спяваюць, іграюць на музычных інструментах — гэтаму іх вучаць у школе. А калі нехта хоча займацца больш паглыблена — ёсць магчымасць наведваць музычныя школы або індывідуальныя заняткі з рэпетытарам пасля ўрокаў. Хіба не цуд, што кожны клас — харавы калектыў, што семдзсят дзяцей выступілі перад гасцямі ў складзе аркестра?

Японскія школьнікі вельмі любяць урокі фізкультуры. Наогул, калі я пыталася, які прадмет самы любімы, яны наперабой адказвалі, што нелюбімых няма. Фізкультура — гэта прыгажосць, грацыя, гэта ўсходнія адзінаборствы, атлетыка, гульні. Вучні са здзіўленнем паціскалі плячыма, калі я цікавілася здачай нарматываў і адзнакамі за гэта. Яны з задавальненнем выконвалі практыкаванні са стужкамі, абручамі, мячамі і, вядома, прадэманстравалі прыёмы кендо.

З радасцю я прыняла запрашэнне трэцякласнікаў паабедаць з імі. У гэтай школе працуюць тры кухары. Яны гатуюць абед для ўсіх вучняў. На вялікім перапынку дзяжурныя ад кожнага класа ідуць на кухню, атрымліваюць яду і на спецыяльных калясках прывозяць яе ў клас. Там пад кіраўніцтвам настаўніка разліваюць суп, раскладваюць другую і трэцюю стравы. У час абеду можна глядзець школьную тэлепраграму і такім чынам знаёміцца з усімі школьнымі навінамі, паслухаць музыку. Пасля абеду дзяжурныя адвозяць посуд на кухню, дзе мыюць яго, потым вяртаюцца ў клас.

З трох гадоў у Японіі дзеці пачынаюць наведваць яслі і дзіцячыя сады. Абавязковая школьная адукацыя з 6 да 15 гадоў — пачатковая і малодшая вышэйшая школы. Пасля атрымання абавязковай адукацыі вучні па жаданню працягваюць вучобу ў старшай школе. Паводле дадзеных 1996 г., 94,8 працэнта хлопчыкаў і 97,1 працэнта дзяўчынак пераходзяць у старшую школу.

Чаму практычна ўсе падлеткі імкнуцца атрымаць дыплом аб заканчэнні старшай школы. Па-першае, палітыка нацыянальнага ўрада накіравана на тое, каб падтрымліваць высокі ўзровень развіцця эканомікі. Па-другое, бацькі хочучь, каб іх дзеці мелі добрую адукацыю для таго, каб потым яны маглі лепш уладкавацца ў жыцці.

Сёння некаторыя школы праводзяць навучанне ў залежнасці ад узроўню здольнасцяў дзяцей. Разам з групавымі існуюць і індывідуальныя заняткі. Вялікая ўвага ўдзяляецца такім прадметам, як матэматыка і англійская мова. Задача настаўніка — зрабіць вучэбны працэс такім, каб кожны вучань пайшоў са школы задаволеным. Педагогі вельмі ўважліва і тактоўна ставяцца да кожнага дзіцяці, каб не развіваць у школьнікаў комплекс непаўнацэннасці.

У школе дзейнічае кабінетная сістэма для пэўных прадметаў. У старшай школе больш прадметаў па выбару.

Вялікая ўвага ў японскай школе ўдзяляецца дзецям з фізічнымі асаблівасцямі. Як правіла, адукацыя такіх вучняў носіць індывідуальны характар. Іх рыхтуюць да ўдзелу ў жыцці грамадства і вучаць самастойнасці, наколькі гэта магчыма.

Пасля ўрокаў вучні ідуць у бібліятэку, працуюць у школьных аб'яднаннях, клубах, займаюцца ў спартыўных секцыях. Некаторыя дзеці наведваюць прыватныя або падрыхтоўчыя школы для далейшай вучобы. Спортам у японскіх школах займаюцца 33 працэнты вучняў, дадатковым навучаннем у прыватных школах або з рэпетытарам — 25 працэнтаў, каліграфіяй — 21 працэнт, англійскай мовай — 17 працэнтаў школьнікаў.

У канцы кожнага трыместра настаўнік прадстаўляе бацькам інфармацыю аб вучобе дзіцяці і аб яго занятках у школе. Гэтыя звесткі ў пісьмовым выглядзе вучні перадаюць сваім бацькам. Такая форма паведамлення бацькам пра поспехі іх дзяцей неабавязковая, але выкарыстоўваецца практычна ва ўсіх школах.

ПАЧАТКОВАЯ І СТАРШАЯ СТУПЕНЬ

Вось, напрыклад, пачатковая школа Таміта Нішы прэфектуры Фукусіма. Гэта дзяржаўная школа. Адкрылася яна дзевяць гадоў назад, калі аддзялілася ад суседняй школы, дзе было вельмі шмат дзяцей. У школе 780 вучняў і 40 настаўнікаў, тры першыя класы і па чатыры класы ў кожнай паралелі з другога па шосты класы. У кожным класе прыблізна па 35 дзяцей.

Прапаную чытачам расклад урокаў пачатковай школы ў дзень майго наведвання.

- 1 клас: мастацтва, японская мова, мастацтва;
- 2 клас: матэматыка, японская мова, матэматыка, мастацтва;
- 3 клас: матэматыка, японская мова, музыка, работа па самаабслугоўванню;
- 4 клас: фізкультура, каліграфія, музыка, матэматыка;
- 5 клас: японская мова, дамашняя работа, каліграфія, матэматыка;
- 6 клас: каліграфія, матэматыка, музыка, сацыяльная навукa.

Мэта навучання — дапамагчы дзецям расці інтэлектуальна і духоўна. Школьнікі вывучаюць розныя прадметы, авалодваюць неабходнымі ўменнямі і навыкамі. Акрамя іншага, знаёмяцца з добрымі манерамі, нацыянальнымі звычаямі і асабліва з правіламі грамадскіх паводзін.

У Японіі вучні пачатковай школы займаюцца 224 дні ў годзе. Ёсць летнія, зімовыя і вясновыя канікулы. Сярод пазакласных заняткаў — аркестр, спорт і работа ў таварыстве.

У гэтай школе 27 камп'ютэраў у кабінэце інфарматыкі і па адным у кожным кабінэце. Любы вучань мае магчымасць працаваць у Інтэрнеце.

А вось як выглядае Асака Кайсэй — старшая вышэйшая школа ў горадзе Карыяма прэфектуры Фукусіма. Дэвіз школы — «Глобальны дух. Крэатыўны дух. Чалавечы дух».

Штат школы складаецца з дырэктара, намесніка дырэктара, настаўнікаў (44 чалавекі), сумяшчальнікаў (11 чалавек), асістэнта, медсястры, асістэнта настаўніка англійскай мовы, работнікаў сакратарыята (7 чалавек).

Вучні маюць магчымасць выбіраць прадметы ў залежнасці ад сваіх інтарэсаў і жыццёвых мэт. У першы год навучання існуе некалькі абавязковых прадметаў і некалькі па выбару. На другі і трэці год — больш шырокі выбар. Акрамя таго, яны могуць наведваць інтэнсіўныя курсы ў час летніх і зімовых канікулаў.

Навучальны год пачынаецца ў красавіку і дзеліцца на два семестры: першы заканчваецца ў верасні, другі доўжыцца з кастрычніка па сакавік. У канцы кожнага семестра вучні атрымліваюць так званыя крэдыты.

Кожная школа ў Японіі мае сваю эмблему, сімвал, дэвіз. Калі наша група пакідала школы, дырэктар, настаўнікі і вучні выходзілі да нас, каб шчыра развітацца, пажадаць яшчэ адной сустрэчы.

Наша паездка была арганізавана Японскім фондам пры падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Фонд быў заснаваны ў 1972 г. як спецыяльная арганізацыя пад патранатам Міністэрства замежных спраў з мэтай усталявання сяброўскіх сувязяў з іншымі краінамі. Гэта першая спецыяльная арганізацыя, якая пачала займацца разнастайнымі праграмамі міжнароднага культурнага абмену для распаўсюджвання японскай мовы, культуры, мастацтва і спорту. Усяго Японскі фонд рэалізуе дванаццаць відаў праграм, з'яўляецца спонсарам гэтых праектаў. Людзі, якія працуюць у фондзе, прасякнуты пачуццём любові і гонару за сваю краіну, аднак яны з вялікай павагай ставяцца да культуры і звычайў іншых народаў.

Ніна Мячкоўская (Мінск)

ЯПОНСКИ ПАДРУЧНИК БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Такіскае выдавецтва «Дайгакушарын», якое цесна звязана з аддзяленнем славістыкі аднаго з універсітэтаў японскай сталіцы, распрацавала новую выдавецкую серыю — кампактныя вучэбныя дапаможнікі па ўсіх славянскіх мовах. У канцы 1998 г. выйшлі два з іх, падрыхтаваныя універсітэцкімі славістамі, мужам і жонкай. Падручнік па чэшскай мове напісала Куміко Каназашы, а па беларускай мове — яе муж, беларусіст Руносукэ Курода. Што да чэшскай мовы, дык гэта не першы моўны дапаможнік для японцаў, а вось падручнік па беларускай мове надрукаваны ў Японіі ўпершыню.

Перад намі — невялічкая кніжка ўсяго на 175 старонак, амаль кішэжны фармат, але ж якая ёмістая! І пры гэтым зусім не дробны шрыфт і не звышцесны набор. Канцэнтраванасць кнігі ствараюць дзве рэчы. Па-першае, высокі прафесіяналізм аўтара, інакш кажучы, добрае разуменне таго, як даць чытачу (перш за ўсё японскаму студэнту) усебаковае і пры гэтым сціслае і практычнае ўяўленне аб незнаёмай мове. Па-другое, поспех кнігі Руносукэ Курода забяспечваецца дбайным выкарыстаннем беларускіх лінгвістычных крыніц. Як і мае быць, гэтыя крыніцы, 15 назваў, рупліва пералічаны ў прадмове — 13 мінскіх выданняў, адно — маскоўскае, адно — варшаўскае. Руносукэ Курода меў справу з усімі слоўнікамі і граматыкамі, што былі падрыхтаваны ў Нацыянальнай акадэміі навук, з беларускімі моўнымі даведнікамі і размоўнікамі, а таксама з частотнымі слоўнікамі беларускай мовы Надзеі Мажэйкі і Адама Супруна, створанымі ў БДУ.

Цяпер аб самім падручніку. Яго назва нашага чытача магла б дэзарыентаваць, бо яна вузейшая, чым змест кнігі — «Частотны слоўнік беларускай мовы. 1500 слоў». Вядома, слоўнік у ёй ёсць (прычым у дзвюх алфавітных версіях — беларуска-японскай і японска-беларускай), і тое, што ў яго трапілі толькі самыя частыя словы, — гэта галоўная перадумова той канцэнтраванасці і лінгвістычнай якасці, аб якой гаварылася вышэй. Аднак фактычна падручнік змяшчае не толькі слоўнікі, але і кароткі

нарыс беларускай фанетыкі і граматыкі, пералік асноўных адрозненняў беларускай мовы ад рускай у гучанні, пісьме і граматыцы, а таксама некалькі тэматычных падборак лексікі.

Што ж за словы трапілі ў падборкі? На мой погляд, псіхалагічна гэта вельмі цікавы, невыпадковы і нават сімвалічны момант. Уявіце: такіўскі славіст складае першы японскі падручнік беларускай мовы, такой экзатычнай для Японіі. На пяці старонках ён змяшчае некалькі дзесяткаў беларускіх слоў універсальнага значэння. Што гэта за словы? Натуральна, гэта галоўныя каардынаты жыцця ўсіх людзей: дні тыдня, назвы месяцаў, пор года і старон свету, нарэшце, — назвы краін і народаў. У гэтыя каардынаты жыцця ўпісаны і нашы імёны: *Беларусь, беларус, беларуска*.

На жаль, у японскім падручніку па беларускай мове (і гэта ў адрозненне ад чэшскай кнігі) няма геаграфічнай карты краіны «выкладаемай мовы». Думаю, справа была ў тым, што ў Токію цяжка было адшукаць карту Беларусі з тапанімікай па-беларуску, і хаця першая падрабязная карта новай Беларусі з беларускімі назвамі з'явілася (не ў нас, а ў Германіі) яшчэ ў 1993 г., усё ж годна прадстаўляць нашыя імёны ў свеце — гэта перш за ўсё наш клопат.

Хай гэты водгук будзе прывітаннем у адрас японскіх славістаў Куміко Каназашы і Руносукэ Курода. Шчыра віншую іх з навуковым і выдавецкім поспехам, а нас з вамі, шануюныя суайчыннікі, з тым, што ў свеце стала больш звестак пра Беларусь і што ў Японіі лягчэй будзе чытаць па-беларуску.

Oleg Barshay (Minsk – Tokyo)

LOANWORDS IN BELORUSSIAN AND JAPANESE A COMPARATIVE ESSAY

One may think of loanwords as a means of research in the field of comparative linguistics or in a wider sense, comparative culture between different nations. In fact, any borrowing from foreign language is indicative of language contact, and a variety of properties of such a contact may be judged by what kind of words were borrowed, from what languages, by what routes, and when as well as by how the borrowings operate under new language environment. Loanwords may provide a deep insight into the essence of recipient language being elements thrown in a different milieu, very much like a litmus paper that provides information about chemical nature of a substance under investigation.

The choice of languages considered in this essay, Belorussian and Japanese, is not incidental. Not only the former is the author's native tongue (along with Russian) while the latter has been the subject of his long-time study, but the two nations, and hence the languages, offer surprisingly much in common — if one comes to think of it considering very different locations and language origins. Japan has a long and continuous history as independent nation, with centuries of nearly complete isolation from the rest of the world while the history of Belarus is a mosaic of successive contrastive scenes from the prosperous central part of a large European state to the hinterland of a gigantic empire.

On the other hand, both nations have experienced lengthy periods of large-scale cultural influence from their neighbors that has contributed a great deal to development of respective national cultures, including languages. In case of Japan, it was primarily China and Korea followed by major European countries while cultural influence experienced by Belarus was mainly Polish and Russian. Recently, both countries have been exposed to the Western (primarily American) cultural invasion in terms of science and technology, mass culture, and lifestyles though in case of Japan, it has started much earlier. As for language, this implies a constant war between two strategies, namely, borrowing directly and immediately lots of

additional loanwords, and coining new vocabulary from the native stock (many factors involved in this war go far beyond purely linguistic scope into the realm of sociology and politics).

Another important similarity is that many words, mainly of Latin or Greek derivation (so called international words), have been borrowed not directly from the source languages but rather through intermediary languages. In case of Japanese, such intermediary is more often than not English (which might be compared historically to the borrowing of Buddhist terms via Chinese). With Belorussian, many foreign borrowings have come through Polish and Russian. An important difference is, however, that the origin of the Japanese language is not exactly clear while Belorussian is undoubtedly akin to other Slavic tongues so that intermediaries are closely related ones.

Basically, Japanese vocabulary may be divided into three big groups — native words (*wago*), Sino-Japanese words (*kango*), and borrowings from foreign, mainly Occidental, languages (*gairaigo*). On the other hand, Belorussian lexicon is normally divided into native, and borrowed words. Included in the former are generic Slavic words shared with other Slav nations as well as more narrow layers of East Slavic and West Slavic words, and proper Belorussian words that are not numerous and cover also a number of loan translations, mostly from Russian.

In terms of geography of borrowing, loanwords in Japanese are represented, first of all, by English, and then, with much lesser shares, Dutch, French, German, Italian, Portuguese, Russian, Spanish, Sanskrit, Korean, Ainu and other languages. In so doing, source languages are strongly related to specific historical periods and areas of knowledge.

The Belorussian word-stock has been augmented by borrowings from Russian (including secondary loans from French, Italian, Spanish, and other European languages), other neighbouring nations — Polish, Lithuanian, Ukrainian, by Turkic words taken from the Tartars, Latin, Greek, German and other loans.

A peculiarity of loanwords in Japanese is that they are marked in speech (by using some sounds and combinations that are not inherent to the language such as *TI* or *FI*), and even more obviously in writing — by a special script *katakana* that is, with certain exceptions, dedicated to loanwords. Like most other world languages, and unlike Japanese, Belorussian has only one script for all lexicon irrespective of its origin, and though loanwords may be occasionally marked by uncommon sounds or their combinations (and orthographies), the foreign origin of a word is rarely evident. (Exceptions are words with *f* like *fakt* ‘fact’ or *funt* ‘pound’, words starting with *e* like *epoha* ‘epoch’, and some others).

Interestingly, both Belorussian and Japanese languages are also similar in that loanwords undergo substantial transformations related to phonetics and orthography of the recipient language. Main reasons in Japanese are indiscrimination between *l* and *r* (*ron* ‘loan’ or *dira* ‘dealer’), substituting *v* with *b* (*rabu* ‘love’ or *boruteji* ‘voltage’), impossibility of consonant clusters and consonants

not followed by a vowel except for syllabic *n* (sukuriputo 'script'), and others. With Byelorussian, the main reason behind «corruption» of loanwords is transformation of *o* into *a* in unaccented syllables such as *piyanier* 'pioneer', *normal'nyj* 'normal', *palimer* 'polymer', or *matacykl* 'motorcycle'. Particularly, this can bring out problems with proper names: with the both languages, it may be very difficult, or impossible, to reconstruct the original form of a foreign name.

Speaking about language contact, there is hardly any direct relation between Japanese and Belorussian while Japanese-Russian contact features a long history. At the same time, there are some loans shared by Japanese and Belorussian, but not Russian. Examples are German words *Zettel* and *Gewalt* that have been borrowed into Japanese and Belorussian as *setteru*, *gebaruto* and *ceitlik*, *gvalt*, respectively.

Obvious practical applications of comparative analysis between Japanese and Belorussian in terms of lexical borrowing are, first of all, foreign language acquisition and building of new terminologies. Though both subjects deserve a separate consideration, only a short outline is given below.

The problem of loanwords in learning a foreign language (primarily English) has been investigated quite extensively in case of Japanese. On the other hand, the Belorussian has made considerable progress in the field of foreign language teaching but loanwords do not seem to be treated seriously except for the so called «false friends of translator» («international words»). Thus, approaches worked out in Japan might be helpful. Such approaches imply, basically, two points. The first one is that loanwords being familiar to Japanese speakers are helpful to memorize original foreign words. In other words, any Japanese has a substantial stock of foreign (English) words, and only a minor correction in pronunciation is required to convert this stock into his active English vocabulary. The other point, however, suggests that many loans have been changed in sound and meaning in the course of the borrowing; thus, special warning should be made so that learners do not mix loanwords with the corresponding foreign words. The both points seem applicable to Belorussian as well.

Speaking of new terminologies, both languages face this problem as well as most other non-English speaking nations. Two competing strategies are possible here, namely, adopting foreign terms as they are, and coining new terms from native material. Both strategies have merits and drawbacks. The former features fast and effortless term-building while the latter, though requiring some effort, offers terms that are more inherent to the language and comprehensible to general public. Neither strategy can be considered as the ultimate solution, an adequate combined use of both seems practicable. In case of Belorussia, the process of building new national terminology of science and technology was hampered for ideological reasons under the Soviet regime, and now this problem is on the agenda again. Here, too, Belorussia might utilize Japanese experience.

Two dictionaries of loanwords, of approximately same scale, were employed for comparative analysis, Shin-Gairaigo Jiten¹ and Slounik inszamounych slou², (By the word, while Belorussian dictionaries of loanwords are very few in number, Japanese ones are abundant which is indicative of importance that is given to loanwords in the Japanese society. Particularly, a Japanese often has to look for a new loanword that pops out in mass media; otherwise, he may well fail to keep pace with life. Situation in Belorussia is not yet so much severe but times are changing.)

Taken for analysis were words beginning with «n», or in case of Japanese, with na, ni, nu, ne, and no kana symbols. The Belorussian dictionary offers 91 entries while its Japanese counterpart contains as many as 238 entries. This is because the former includes only well established words while the latter offers a lot of latest neologisms. In analysis, some kinds of entries were excluded from the Japanese dictionary such as proper words (NASA, Nippon Fund), names of medicines (nystatin, niballin), trade names (naturama), slang (nightrium, nudie), and phraseological units (knitted dress, n'est ce pas) while in case of the Belorussian dictionary, related adjectives were disregarded. Finally, 86 and 169 entries were selected, respectively.

Now let us consider some statistics that, although by no means being reliable (apart from many other reasons, Japanese dictionaries normally offer related words grouped in a single entry while Belorussian ones give them under separate entries), may give some interesting matter for reasoning.

In the Belorussian case, most loanwords are of Latin origin (34), then come words borrowed from Russian, including ones borrowed from various languages via Russian (16): Polish (10), Greek (8), French (7), Italian (3), German (2), Dutch (2), Turkic (2), English (1), and Spanish (1). The total of direct and indirect borrowings from Latin and Greek is as many as 52, that is, 60%. This is not surprising, because in Belorussian, like in other European languages, Latin and Greek have long been primary resources for building terminology of art, science, and technology. (This function in Japanese has been performed by Sino-Japanese vocabulary that is not normally treated in terms of loanwords).

The Japanese dictionary offers loanwords from English (123), German (21), French (16), Greek (3), Russian (2), Latin (1), Chinese (1), Korean (1) as well as one so called wasei-yogo, i.e. a Japanese coinage based up on foreign components. (This phenomenon, being unique to Japanese, deserves a separate consideration. See, for example³). The case in point is naita, one of most often cited

¹ Shin-Gairaigo Jiten [New Dictionary of Loanwords], Tokyo, 1991.

² Булыка А. Слоўнік іншамойных слоў. Мн., 1993.

³ Баршай О. Иноязычные заимствования в японском языке. Минск, 1996; Barshay O. Word-building in Japanese Using Loanwords, RO, 1995. L. 1. P. 137-139.

examples of wasei-yogo that was built from the English night and the suffix -er to denote a night game, mainly baseball.

It should be noted that the origin of many loanwords in Japanese is even more vague than in case of Belorussian; anyway, it is not uncommon that several dictionaries offer different etymologies for the same word. Thus, in the dictionary under consideration, the prefix non is designated as French while the words under this entry are more often of clearly English origin (as non-stop or non-sense), the word nihiru is designated as English while it is rather Latin nihil as most other dictionaries claim; the word norumu 'norm' is designated as Russian while it is obviously of French derivation (norme).

No matter how much unreliable our mini-statistics may be, it checks well with the established fact that the vast majority of loanwords in Japanese are of English derivation. (Or rather of American. In the dictionary, two entries are marked as American as in opposition to English. The first one is natto, being 'not' as pronounced in American way. The second one is nisei being the Japanese word for 'second generation'; the word became popular in America to denote Americans born to Japanese parents, and then has been re-exported to Japan).

In closing, listed are some correlated loanwords from the two dictionaries that give a general idea how words of the same origin may be transformed in the two languages. As may be seen from the examples, most words of Latin derivation have been borrowed into Japanese through English while Belorussian has acquired the vocabulary via different routes (other European languages including Russian).

noberu	naviela	'novel'
nabigeta	navigator	'navigator'
nokku-auto	nakaut	'knockout'
nokutan	nakciurn	'nocturne'
nominaru	naminal'ny	'nominal'
nomineshon	naminacija	'nomination'
napamu	napalm	'napalm'
nomaru	narmal'ny	'normal'
nosutarija	nastal'hija	'nostalgia'
natoriumu	natryj	'sodium'
nechua	natura	'nature'
nachurarizumu	naturalizm	'naturalism'
nachuraru	natural'ny	'natural'
nafusa	nafuta	'naphtha'
neshon	nacyja	'nation'
nashonarizumu	nacyjanalizm	'nationalism'
nashonaru	nacyjanal'ny	'national'
negachibu	niegatyuny	'negative'

nairon	niejlon	‘nylon’
nyuron	niejron	‘neuron’
nyutoraru	niejtral’ny	‘neutral’
nyutoron	niejtron	‘neutron’
nekutaru	niektar	‘nectar’
neon	nieon	‘neon’
nihirizumu	nigilizm	‘nihilism’
nikochin	nikacin	‘nicotine’
nansensu	nonsens	‘nonsense’
norumu, noruma	norma	‘norm’
noto	nota	‘note’
nohau	nou-hau	‘know-how’
nutoria	nutryja	‘nutria’
nyuansu	niuans	‘nuance’

Алег Баршай (Мінск – Токіо)

**Запазычаныя словы
ў беларускай і японскай мовах**
Параўнальнае даследаванне

Аўтар супастаўляе розныя шляхі і формы запазычанняў у дзвюх аддаленых (геаграфічна і этнічна) мовах. У беларускай пераважаюць лацінізмы і грэцызмы, вялікае ўздзеянне — як пасрэднік — аказала руская мова. Японская ж найперш адчула англійскі ўплыў. У канцы прыводзяцца запазычанні на літару «н».

Галіна Пяткевіч (Мінск)

ЗВОН «АНЁЛА» З НАГАСАКІ ЗАГУЧАЎ У МІНСКУ

24 верасня 2000 г. у цэнтры Мінска, на плошчы Незалежнасці, каля касцёла святых Сымона і Алены адбылося ўрачыстае адкрыццё мемарыяльнай кампазіцыі «Звон Нагасакі». Ініцыятарамі гэтай акцыі сталі Беларуска-нацыянальная Пагуошская група, Хрысціянскае таварыства міласэрнасці, Таварыства «Беларусь – Японія».

Раніцай 9 жніўня 1945 г. у 11 гадзін дзве хвіліны на японскі горад Нагасакі была скінута атамная бомба «Таўстун», якая выбухнула ў паветры ў 50 метрах ад кафедральнага каталіцкага сабора Уракамі. Выбух выклікаў масавыя ахвяры сярод насельніцтва і каласальныя разбурэнні. Быў поўнасьцю знішчаны і сабор Уракамі, пабудаваны ў пачатку XX ст. на месцы аднаго з першых хрысціянскіх храмаў, закладзенага партугальскімі місіянерамі ў XVI ст. Пасля ядзернага выбуху захаваліся адзін з двух храмавых званоў — «Анёл». Копія гэтага звона была падаравана жыхарамі Нагасакі Чырвонаму касцёлу ў Мінску, усяму беларускаму народу. На цырымоніі адкрыцця мемарыяла настаяцель сабора Уракамі Саіці Мімура адзначыў, што гэты звон «сваім гучаннем заклікае нас да супрацоўніцтва дзеля міру і паўнацэннага жыцця».

Настаяцель Чырвонага касцёла ксёндз-магістр Уладзіслаў Завальнюк нагадаў, што ўсе ядзерныя трагедыі XX ст. — Хірасіма, Нагасакі і Чарнобыль — вынікі чалавечага бязвер'я, бездухоўнасці і страты сумлення. Ініцыятар праекта дэпутат Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь 12-га склікання Юрый Папоў паведаміў, што ўсе работы па адліўцы, дастаўцы і збудаванні манумента аплачаны католікамі Японіі і жыхарамі рэгіёнаў Беларусі, якія пацярпелі ад Чарнобыльскай аварыі.

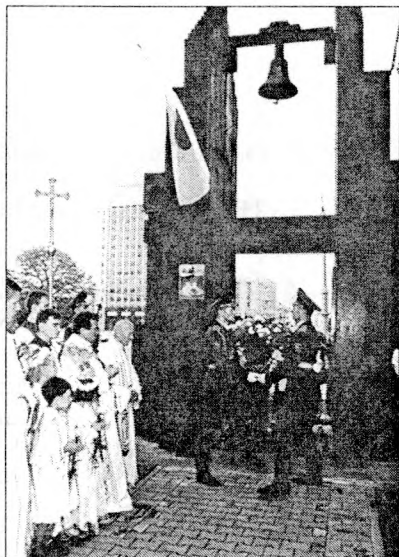
Як жа ўзнікла ідэя падобнай акцыі? У многім выпадкова, як гэта часта бывае. Ю. Папоў — старшыня Беларуска-нацыянальнай Пагуошскай групы — цяпер актыўна займаецца грамадскай работай. У час камандзіроўкі ў Маскву, у Фонд імя Фукаборы (японская няўрадавая арганізацыя па прадастаўленні стыпендыяў студэнтам, якія з'яўляюцца круглымі сіротамі,

з рэспублік былога СССР) ён пачаў гаворку пра магчымасць пабудаваць мемарыял у памяць ахвяр ядзерных бамбардзіровак і катастроф у Беларусі з Ёкосука-сан, былым віцэ-прэзідэнтам Таварыства «Японія – СССР».

Праз некаторы час японскі архітэктар і дызайнер Марыяма-сан зрабіў і даслаў у Мінск праект мемарыяльнай кампазіцыі, сталічныя майстры адлілі звон з эмблемай храма Уракамі. Аднадумцы Ю. Папова зрабілі падмурак для ўсёй канструкцыі.

На адкрыццё мемарыяльнай кампазіцыі з Японіі прыехалі прадстаўнікі грамадскасці Нагасакі, каталіцкай епархіі. Свае пасланні беларусам даслалі мэр Хірасімы Тадатошы Акіба і мэр Нагасакі Ітэ Іто, архіепіскап Нагасакі Франчэска Ксаўер Сімамота.

9 жніўня 2001 г. каля «Звона Нагасакі» ў Мінску былі закладзены ў зямлю капсулы з зямлёй, прывезенай з Хірасімы, Нагасакі і Чарнобыльскай зоны. Вакол мемарыяла намечана збудаваць сімвалічны ядзерны пантэон. Парафіяне касцёла Святога Крыжа з Нароўлі Гомельскай вобл. паслалі ў Мінск горстку зямлі і зварот да ўсіх беларусаў: «Дарагія нашы землякі! Мы прачыталі ў газеце «Звязда», што каля Чырвонага касцёла ўсталявалі звон, які падаравалі японцы беларускаму народу ў памяць аб усіх, хто пацярпеў ад наступстваў атамных аварый. Мы вельмі хацелі прыехаць у Мінск і паглядзець на гэты звон, але на дарогу зусім няма грошай. І мы вырашылі паслаць вам мяшэчак з зямлёй, якую сабралі ў нашай мясцовасці. Вы яе пасыпце каля звона, каб ён званіў па нашых душах. Мы ведаем, што да нас таксама далучыліся б жыхары іншых мясцовасцяў, а таксама ўсе беларусы, і ўкраінцы, і рускія».

Алесь Драбчук (Мінск)

ЧАМУ Ё НАС НЕМАГЧЫМЫ «ЭКАНАМІЧНЫ ЦУД»?

Якое месца на Зямлі самае непрыдатнае для жыцця? Многія эканамісты лічаць, што Японскія астравы. Тут пастаянна здараюцца тайфуны, цунамі, землятруссы... Мясцовасць у асноўным гарыстая, вельмі мала зямель, прыгодных для вырошчвання сельскагаспадарчых культур. Практычна няма карысных выкапняў. Ды і знаходзяцца астравы на ўскрайку свету. Так што завоз усяго неабходнага абыходзіцца дорага.

Між тым менавіта Японія за апошнія паўстагоддзя дабілася найбольшых поспехаў у сваім развіцці. Яна стала другой эканамічнай сілай у свеце пасля ЗША. Дабрабыт яе грамадзян — адзін з самых высокіх. Японцы жывуць даўжэй за ўсіх.

А якое месца на Зямлі займае Беларусь? Адно з лепшых у Еўразіі. Яна знаходзіцца на скрыжаванні вельмі ажыўленых еўрапейскіх шляхоў, займае другое-трэцяе месцы ў свеце па запасах стратэгічнай сыравіны — калійных угнаенняў. Тут проста нельга жыць кепска. Але яе грамадзяне жывуць горш за многіх у Еўропе.

Чаму? Чаму японцы пасля страшнага разбурэння ў гады вайны ўжо праз дзесяць гадоў узялі свой дабрабыт, а беларусы, маючы добрыя стартавыя ўмовы ў 1986–1990 гг., за мінулы час так і не зрабілі прыкметнага кроку наперад? Больш таго, апынуліся ў жабрацтве. Чаму?

Германія таксама пасля вайны была ў плачэўным стане. Разбураны гарады і гаспадарка. Пераможцы вывозілі апошнія абсталяванні... Але ўжо праз дзесяць гадоў яна ўстала з каленяў, выйшла на бальшак развіцця.

Чаму Беларусь не можа паўтарыць яе поспех, знаходзячыся ў некалькі разоў лепшых стартавых умовах? Чаму?

Вось нашы галоўныя пытанні. Днямі была чарговая спроба адшукаць адказы на іх. Арганізатарам яе выступіў Фонд саздзейнічання ўдасканаленню грамадскіх адносін «Экон». У зале сабраліся спецыялісты міністэрстваў і ведамстваў, банкаў і аблвыканкамаў, кіраўнікі і адказныя работнікі прадпрыемстваў.

Сваімі меркаваннямі і вывадамі па праблемах беларускай эканомікі дзяліўся дырэктар згаданага фонду, старшыня савета Міжнароднага клуба дырэктараў Яўген Доўгель.

Удзельнікі семінара найперш зацікавіліся сакрэтам поспехаў Японіі і Германіі. Дык у чым жа ён?

У іх — цвёрдая іена і высокія заробкі.

Вядома, што эканоміка прайшла тры этапы свайго развіцця. Сімваламі першага сталі саха і плуг, другога — канвеер, трэцяга — камп'ютэр. Цяпер набірае моц чацвёрты этап, у аснове якога — веды.

Эканамісты распрацавалі шэраг методых па дасягненню высокага развіцця і дабрабыту. І амаль ва ўсіх іх першым пунктам значацца веды. Пры гэтым сцвярджаецца, што гэты пункт самы важны і, калі цвёрда кіравацца ім, дык астатнія могуць і не спатрэбіцца.

Менавіта на ведах сыгралі японцы, першымі адчуўшы наступленне чацвёртага этапа ў развіцці эканомікі. Яны добра разумелі, што ў іхняй сітуацыі дасягнуць вялікага прагрэсу традыцыйнымі шляхамі немагчыма. Бо завоз здалёк матэрыялаў і вываз затым гатовай прадукцыі зробіць яе неканкурэнтаздольнай. Таму спынілі свой выбар на высокіх, навукаёмкіх тэхналогіях. Не бяда, што сваіх ведаў малавата, сталі закупляць патэнты ва ўсім свеце і рэалізоўваць найноўшыя навуковыя ідэі.

А каб праца спорылася, узяліся за вырашэнне дзвюх задач. Першая — умацаванне сваёй нацыянальнай валюты. Была вялікая спакуса ўвесці на сваёй тэрыторыі амерыканскі долар, тым больш што заакіяніскі партнёр настойліва прапаноўваў. Але светлыя галовы Краіны ўзыходзячага сонца добра разумелі, што такая практыка паставіць крыж на эканамічнай самастойнасці і ўсёй праграме прарыву наперад. Час поўнаасцю пацвердзіў іх празорлівасць. Уласная цвёрдая валюта адкрыла ў Японію шырокія дзверы для перадавых ідэй, а яе банкі сталі прыцягальнымі гарантамі іх ажыццяўлення. Не лішнім будзе нагадаць, што цяпер з 10 самых буйных банкаў свету больш за палову — японскія. Менавіта яны — асноўныя сусветныя інвестары самых перспектывіўных праграм.

Другая задача, за якую адразу ўзяліся японцы, — высокая матывацыя творчай працы. Яны стварылі такую сістэму, пры якой не прыходзіцца заклікаць рабочых і інжынераў лепей працаваць ці падганяць іх. Тут не патрэбны ні селектарныя нарады, ні спаборніцтвы... Кожны ўвіхаецца з усяе сілы.

Цвёрдая нацыянальная валюта і высокая матывацыя працы — вось крылы японскага эканамічнага цуда.

А што ў нас? Атрымаўшы самастойнасць, падораную Богам, беларускія ўлады амаль нічога не зрабілі дзеля ўмацавання нацыянальнай валюты. Больш таго, яны ўсе гады носяцца з заганнай ідэяй — ліквідаваць нацыянальныя грошы і ўвесці ў краіне расійскі рубель. Словам, ссекчы сук, на якім сядзім.

А што датычыцца матывіроўкі да творчай працы, дык яе спрабуюць замяніць селектарнымі нарадамі і наганяем чыноўнікам. А заробкі ў нас такія, што лепей украсці, чым зарабіць. Таму і жыруюць тыя, хто крадзе, і жабруюць тыя, хто працуе.

Вось чаму ў нас немагчымы эканамічны чуд, мы ніколі не зможам паўтарыць японскі, нямецкі, малайзійскі ці іншы прарыў наперад, да лепшай долі.

У нас — вялікія падаткі і малая зарплата.

Больш за палову беларускай прадукцыі выпускаецца на экспарт. Так пабудавана эканоміка. Таму зразумела, што ўлады заклікаюць вытворцаў актыўней выходзіць на сусветны рынак і выпускаць канкурэнтаздольныя вырабы. Заклікаць — заклікаюць, але якія ўмовы для гэтага ствараюць?

Гэтая праблема была ўсебакова раскрыта на семінары.

Скажам, наш завод выпускае пэўны від прадукцыі. На рынку ў яго з'явіўся новы канкурэнт, які ў суседняй краіне пачаў выпускаць такія ж выраб. Уявім, што абодва прадпрыемствы нясуць роўныя неабходныя страты для вырабу прадукцыі. Але ў нас падаткі складаюць у сабекошыце прадукцыі 30 працэнтаў, а ў новага замежнага канкурэнта толькі 15 працэнтаў, і плаціць іх ён будзе толькі з прыбытку, пасля продажу прадукцыі.

Значыць, наш канкурэнт зможа рэзка знізіць цану на сваю прадукцыю. Таму яе і купяць, а вырабы нашага завода застануцца на складзе. Прадукцыя не прададзена, грошай няма, а заробкі плаціць трэба. Таму кіраўніцтва нашага прадпрыемства вымушана браць крэдыт пад вялікі працэнт. Паколькі няма сродкаў на тэхнічнае і тэхналагічнае пераўзбраенне вытворчасці, дык яго прадукцыя ўжо ўступае па якасці вырабам канкурэнта. Той зноў прадае свае вырабы, а наш завод нападўняе свае склады. Паколькі ў канкурэнта рост продажаў, дык яму любы еўрапейскі банк дасць крэдыты на добрых умовах. А ў нашага завода няма чым плаціць заробкі, не тое каб развіваць вытворчасць. І яго кіраўніцтва ўжо не толькі не нападўняе дзяржаўную казну, бюджэт, але і само просіць у дзяржавы грашовай падтрымкі хоць бы на выплату зарплаты.

Яму ідуць насустрач. А рабочыя, атрымаўшы заробкі, ідуць на рынак. І там купляюць вырабы не свайго завода, бо яны і дарагія, і горшыя, а вырабы свайго канкурэнта, бо яны і больш якасныя, і больш танныя. І такім чынам фінансуюць чужую эканоміку, пазбаўляючы даходаў уласную. Свой завод выцясяняецца з сусветнага рынку і становіцца банкрутам.

Вось да чаго прыводзяць высокія падаткі.

На такіх яркіх прыкладах было паказана, да якіх плачэўных вынікаў прыводзіць інфляцыя нацыянальных грошай, адсутнасць высокай матывацыі творчай працы. Галоўны вывад такі: хопіць вынаходзіць «уласны веласіпед», сваю беларускую мадэль, а актыўна брацца за ўкараненне правэранага сусветнага вопыту.

Анатоль Вярцінскі (Мінск)

ЭКАНОМІКА СЛОВА

На пачатку было слова...

А потым быў цуд. Эканамічны...

Зцікавасцю прачытаў нататкі Адеся Драбчука, якія нядаўна былі надрукаваны ў «Народнай волі» пад загалоўкам «Чаму у нас немагчымы «эканамічны цуд»?» і ў якіх абагульняюцца вынікі семінара, праведзенага Фондам садзейнічання ўдасканаленню грамадскіх адносін «Экон».

На семінары ішла размова аб стане і праблемах беларускай эканомікі, выказваліся розныя меркаванні і прапановы. І характэрна, што, як паведамляе аўтар нататкаў, удзельнікі дыскусіі «найперш зацікавіліся сакрэтам поспехаў Японіі і Германіі». Асабліва сакрэтам «эканамічнага цуду» пасляваеннай Японіі. І сапраўды, разбураная страшэннай вайной, бедная да таго ж на сельгасугоддзі і амаль пазбаўленая карысных выкапняў астраўная краіна праз дзесяць гадоў аднаўляецца, узнімае свой дабрабыт, а праз паўстагоддзе становіцца другой эканамічнай сілай у свеце пасля ЗША. Дабрабыт японцаў — адзін з самых высокіх, жывуць яны даўжэй за ўсіх. Без слова «цуд» напраўду не абыдзецся.

Як жа вытлумачвалі сакрэт, да якой высновы прыходзілі ўдзельнікі семінара? Яны мусілі пагадзіцца на тым агульнапрызнаным факце, што ў шэрагу метадык па дасягненню высокага дабрабыту, распрацаваных эканамістамі, першым пунктам значацца *веды* — аснова чацвёртага, самага высокага на сённяшні дзень, этапа развіцця эканомікі. Менавіта гэтым шляхам, шляхам укаранення найноўшых навукова-тэхнічных ідэй, навукаёмкіх тэхналогій і пайшлі своечасова японцы. Узяўшыся пры гэтым за вырашэнне дзвюх неабходных прыярытэтных задач. Першая — умацаванне сваёй нацыянальнай валюты як абавязковай умовы эканамічнай самастойнасці. Другая — высокая матывацыя працы, працоўнай дзейнасці.

«Цвёрдая нацыянальная валюта і высокая матывацыя да працы — вось крылы японскага эканамічнага цуду», — заключае Алесь Драбчук, дзелячыся ўражаннямі ад дыскусіі, што адбылася на семінары.

Пэўна, так яно і ёсць. Амаль так. Чаму — «амаль»? Таму, што ўдзельнікі семінара, здаецца, адзін з сакрэтаў «цуду» ўсё ж абышлі, пакінулі без увагі. І з гэтай прычыны я хацеў бы дадаць колькі слоў у працяг тэмы.

Справа ў тым, што для хуткага пасляваеннага адраджэння і, у прыватнасці, для эканамічнага ўзлёту Краіны ўзыходзячага сонца і беласнежнай сакуры двух згаданых крылаў было б, мабыць, недастаткова. Спатрэбіўся і адыграў сваю немалаважную ролю і такі «падкрылак», як духоўны фактар, фактар нацыянальна-патрыятычны. Не будучы эканамістам, спашлюся на аўтарытэтныя навуковыя сведчанняі.

Згадваецца надрукаваны некалькі гадоў таму ў «Літаратурнай газете» артыкул акадэміка Г. Маісеева «Ці можна гаварыць аб Расіі ў будучым часе?». Спыніўшыся на незвычайным гістарычным парадоксе: мы бедныя, тады як наша краіна неверагодна багатая прыроднымі рэсурсамі; японцы багатыя, хаця Японія амаль не мае тых жа рэсурсаў, — акадэмік зазначыў: «Успомнім, што японцы здзейснілі свой эканамічны цуд, толькі вярнуўшыся да сваіх традыцыйных нацыянальных каштоўнасцяў. Чаго варта хаця б сістэма пажыццёвага найму рабочых прадпрыемствам! Будучае магчымае, толькі калі ёсць мінулае».

На фенаменальны японскі досвед спасылаўся і другі расійскі вучоны, вядомы мовазнаўца Юрый Раждзественскі, выступаючы з лекцыямі-гутаркамі ў Мінску летам 1994 г. Я прысутнічаў на адной з гэтых лекцый, нават занатаваў збольшага яе змест і маю магчымасць прывесці зараз яго асноўныя моманты. У плане агульнаадукацыйных праектаў прафесар прапаноўваў сваю арыгінальную формулу выйсця з грамадскага крызісу. Формула складалася з трох наступных пунктаў: 1) патрабаваць стабільнасці; 2) змагацца з карупцыяй; 3) выдаваць слоўнікі.

Выдаваць слоўнікі? «Грамадскі крызіс і слоўнікі?» — пасыпаліся пытанні. «Так, так, вы правільна мяне зразумелі», — адказаў упэўнена прафесар і ў якасці ілюстрацыі прывёў японскі вопыт. Ледзьве акрыяўшы ад жахаў вайны, тлумачыў ён, японцы ўхапіліся, як за выратавальны круг, за нацыянальную ідэю і звязаную з ёй... філалогію, скарбніцу роднай мовы. Яны сталі гарача ўнушаць сабе, што ў гэтых сферах іх дух не зломлены і таму вайну яны не праігралі.

Паводле звестак Ю. Раждзественскага, цягам першых пасляваенных гадоў у Японіі адкрылася каля 200 інстытутаў роднай мовы. Акрамя чыста навуковых яны заняліся прыкладнымі праблемамі, у прыватнасці, праблемай збліжэння вуснай і літаратурнай форм мовы, укараненнем моўных форм ветлівасці (цяпер іх у японскай мове больш, чым у якой іншай), распрацоўкай стандартаў дзелавых і персанальных пісьмоўнікаў. Ну, і заняліся слоўнікам, сталі ўпарадкоўваць яго і ўводзіць у машынную памяць.

Але гэта яшчэ не ўсё. З той жа мэтай, з мэтай пераадолення маральна-псіхалагічных наступстваў вайны, пайшлі ў народ літаратары — празаікі і паэты, сталі весці на прадпрыемствах своеасаблівыя мовазнаўчыя гурткі,

дзе рабочыя далучаліся да азоў філалогіі, практыкаваліся ў прыгожым пісьменстве. Словам, рабілі тую справу, пра якую А. Салжаніцын сказаў: «Сбережение народа».

Менавіта ўсё гэта — рэзюміраваў прафесар Раждзественскі — паслужыла «адным з асноўных вытокаў, які даў магутнае развіццё грамадскага інтэлекту і адпаведна-паслядоўна — развіццё вытворчасці, эканомікі, узроўню жыцця».

Вось такі падыход, такі погляд на японскі адраджэнскі феномен. Хочаш не хочаш, а мусіш па-новаму паглядзець на звыклую механістычную тэорыю аб першасным базісе і другаснай надбудове. Кажучы словамі песні, усё пачынаецца з любові. У тым ліку і з любові да роднага слова, да любай матчынай мовы, да месца таго, дзе (згадаем скарынаўскую мудрасць) «зродзіліся і ускормлены сур'ю по Бозе, к тому месту великую ласку имеют». З цудаў гэтых, з любові, з «вялікай ласкі» пачынаюцца, выходзіць, і цуды іншыя, у тым ліку і эканамічныя. Менавіта гэта меў, пэўна, на ўвазе наш выдатны мовазнавец Павел Сцяцко, які сказаў нядаўна, што наш дабрабыт залежыць у значнай меры ад адносін да роднай мовы.

Аўтар нататак «Чаму ў нас немагчымы «эканамічны цуд»?» слухна гаворыць у заключэнні пра тое, «да якіх плачэўных вынікаў прыводзіць інфляцыя нацыянальных грошай, адсутнасць высокай матывацыі да творчай працы». Да гэтай высновы трэба яшчэ дадаць: і інфляцыя традыцыйных нацыянальных каштоўнасцяў, адсутнасць высокай матывацыі да пакнення быць нацыянальна свядомымі людзьмі, быць гаспадарамі ў сваім доме, мець сваю суверэнную дзяржаўнасць.

Мария Эйсмонт (Минск)

ЯПОНИЯ: ОЧЕВИДНАЯ И НЕВЕРОЯТНАЯ

Международный токийский аэропорт «Нарита». Улыбающиеся таможенники. Паспортный контроль. Позади 9 часов перелета. Я ступаю на токийскую землю...

«Добро пожаловать в Японию...»

ЗАТЯЖНОЙ КРИЗИС

О Японии мы знаем немало. Об этой загадочной стране много написано. Но слышать и читать — это одно, другое дело — увидеть Японию собственными глазами...

Последние 30 лет достижения японцев изумляли европейцев, на успехи западных соседей с опаской поглядывали американцы. Ни одна страна мира не могла похвастаться такими темпами развития экономики.

Расцвет Японии приходится на середину 70-х. В начале 80-х Страна восходящего солнца становится одним из важнейших экономических центров мира наравне с США и ведущими европейскими странами. С 1991 г. Япония занимает первое место в списке держав, оказывающих безвозмездную помощь развивающимся странам. Например, в 1998 г. правительство Японии выделило этим странам 10,7 миллиарда долларов США. Соединенные Штаты Америки, для сравнения, — 8,1 миллиарда долларов, а Франция, стоящая третьей в этом списке, — 5,9 миллиарда долларов.

Япония занимает второе место в мире после США по количеству денежных взносов в такие организации, как ООН, Международный банк реконструкции и развития, Международный валютный фонд. Чтобы представить, насколько далеко она ушла в своем экономическом развитии, достаточно привести две цифры. Внутренний валовой продукт Японии равен внутреннему валовому продукту всех стран Юго-Восточной Азии, а общий бюджет Токио превышает общий бюджет Китая.

При этом японцы говорят о том, что последние десять лет страна переживает экономический кризис. Причем эту, с нашей

точки зрения, парадоксальную мысль приходилось слышать не только от ученых-экономистов. О причинах затяжного кризиса рассуждали чиновники Министерства иностранных дел, сотрудники ведущих японских компаний, водители такси и домохозяйки.

Я живу в Беларуси, где слово «кризис» стало повседневным, но найти его признаки в современной Японии оказалось не так просто. Для меня, как, видимо, и для всех иностранцев, Япония — цветущая страна с высочайшим уровнем жизни, где, простите, даже в общественных туалетах стоят унитазы с компьютерным управлением, где не только школьник, но и каждый пенсионер знает, а главное умеет пользоваться Интернетом.

Пожалуй, только наличие бомжей на улицах Токио говорило о том, что есть и в этой стране проблемы. Правда, сами японцы абсолютно не стесняются своих бездомных. Говорят, что это совсем не несчастные люди, а обычные «любители улиц», которые не хотят работать. И спят они под мостами и на скамейках парков лишь потому, что такая жизнь им нравится. В каждом японском городе есть дома для бомжей, где могут жить те, кто потерял работу и кров.

Однако, если ознакомиться со статистикой, то оказывается, что и вправду последние десять лет в Японии не наблюдалось реального экономического роста. В эти годы разорялись банки, падали цены на акции японских предприятий, росла безработица, в ведущих отраслях экономики отмечался явный спад. Например, уменьшились объемы производства в автомобилестроении. Если в 1990 г. с заводских конвейеров Японии сошло 13 миллионов 487 тысяч «Тойот», «Мазд», «Ниссанов» и других автомобилей, то в 1998 г. — 10 миллионов 50 тысяч. Экспорт автомобилей упал с 5 миллионов 831 до 4 миллионов 529 тысяч штук в год.

Что удивительно, на фоне этого кризиса рядовые японцы приобретали недвижимость и с еще большей активностью покупали машины. Если в 1970 г. только треть японских семей имели машину, то в 1980-м — уже больше половины, а в 1999 г. в гараже у 82,5% японских семей стояло хотя бы одно авто.

На улицах японских городов вы не увидите сильно подержанных машин. Редко какой японец пользуется машиной более 5 лет. Те, кому авто не по карману, покупают велосипед. Хотя... Служащие крупных фирм и корпораций тоже пересели на велосипеды. Сегодня этот вид транспорта особенно популярен в больших городах Японии. Дешевый (даже в сравнении с городским транспортом), неприхотливый в обслуживании и просто незаменимый в часы пик (на велосипеде вы не застрянете на несколько часов в автомобильной пробке).

Согласно последним данным, в прошлом году в японской экономике наметились некоторые позитивные сдвиги. Многие японцы возлагают надежды на нового премьер-министра страны Дюнъитиро Коидзуми. Они говорят, что Коидзуми смог победить на недавних выборах только потому,

что основным принципом своей предвыборной программы объявил реформы: экономические, политические, социальные. Сейчас японцы гадают, кем будет новый премьер для страны: Горбачевым или Тэтчер. Если Горбачевым, говорят они, то, разрушив старое, он не создаст ничего нового, ну а если Тэтчер, то у Японии появится возможность достигнуть прежней экономической стабильности.

По прогнозам специалистов, ощутимое улучшение в японской экономике будет наблюдаться с 2007 г. Известный японский экономист, профессор, международный советник господин Сиратори Рэй говорит: «С помощью активных политических сил можно было бы сократить срок подъема экономики и приблизить его к 2004 г. Но нельзя насаждать американскую модель, то есть сокращать количество рабочих и служащих Японии. Если мы потеряем людей среднего класса, уменьшится потребительская способность населения. Такой вариант для нашей страны не приемлем. Наше руководство должно основываться на национальных традициях, на специфике нашего общества».

БЕГУЩИЙ ГОРОД

Часто в Токио от местных жителей мне приходилось слышать одну интересную мысль: люди в японской столице ходят быстрее, чем где-либо в мире. И действительно, медленно прогуливаться по токийским улицам практически невозможно. Даже в вечернее время японцы куда-то торопятся. Суэта в городе свидетельствует о том, что японцы действительно считают: время — деньги.

На токийских перекрестках над светофором можно увидеть большое табло, которое показывает, сколько минут осталось до того момента, когда загорится зеленый свет. И когда на табло высвечивается «10 секунд», пешеходы уже спешат перейти улицу.

Даже по лестнице эскалатора в метро или супермаркете японцы предпочитают идти, а не стоять, расслабившись. Японская журналистка как-то спросила меня: «Не кажется ли тебе, что токийцы выглядят очень усталыми?» Мы ехали в метро, было около пяти часов вечера. Многие японцы даже стоя дремали в электричке. Ничего удивительного в этом не было: метро — то место, где можно хоть на мгновение спрятаться от суэты токийских улиц.

Без знания японского языка можно вполне свободно чувствовать себя в Токио. Правда, только в том случае, если ты владеешь английским. Почти все местные жители говорят по-английски и всегда охотно приходят на помощь иностранцам, «потерявшимся» в городе. В токийском метро, трамваях, поездах и самолетах внутренних рейсов делают сообщения на японском и на английском языках. «Двуязычные» также все указатели на улицах и автотрассах страны.

Английский язык очень популярен в Японии. Его учат школьники, студенты и даже пенсионеры. Вторым по популярности является французский язык, затем — китайский, немецкий, итальянский. Русский язык в Японии изучают немногие. Японцы говорят, что пока этот язык не востребован, так как с Россией и со странами СНГ Япония не поддерживает деловых отношений.

Гулять по японской столице лучше вечером. Днем город выглядит серо, буднично. Впечатление такое, что ты в каньоне: здания, здания, здания и абсолютно никакой зелени. Дома расположены так близко, словно наступают друг другу на ноги. От клаустрофобии спасает только синева неба далеко вверху. В городской толпе ощущаешь себя маленькой незначительной букашкой.

Может быть, так и должен выглядеть современный город — продукт урбанизации, доведенный до совершенства. Но, видимо, токийцам тоже не хватает живых красок. И поэтому нигде в офисах, магазинах и ресторанах не увидишь искусственной зелени, столь популярной у нас, повсюду стоят вазоны с живыми цветами. А любой клочок живой природы вызывает искреннее восхищение токийцев. В офисе международного клуба журналистов мне часто советовали: «Вы были в нашем парке? Обязательно сходите туда. Такой парк, такой парк!..» То, что в представлении токийцев *парк*, белорус может назвать в лучшем случае сквером. Но только по размеру. Потому что изящество, с которым он оформлен, впечатляет.

Наверняка вам приходилось гулять летним днем по белорусской столице. Когда воздух раскален до градусов 30, а купить стаканчик кваса или прохладительного напитка — проблематично. Редкие минские кафе переполнены, а в магазинах — километровые очереди. В Токио подобных проблем просто не существует. Повсюду в городе стоят торговые автоматы. Они продают соки, пиво, минеральную воду, зеленый чай, кофе. Автоматы настолько проникли в японский быт, что кажутся незаменимыми. Если верить одному из исследований, в Японии более 5 миллионов автоматов. Они стоят не только в больших городах, но и в маленьких сельхозпоселках, на автотрассах и, говорят, даже на горе Фудзияма...

Японцы дорого одеты. По сравнению с неприязнительными европейцами, выглядят, как настоящие буржуа. Мужчины — в дорогих костюмах и белых рубашках, женщины — в элегантных платьях, на высоких каблуках. В брюках редко ходят даже молоденькие девушки, они предпочитают юбки и легкие блузки или кофточки. Чисто женское замечание: несмотря на жару, все дамы в чулках.

Когда заходишь в токийские магазины, то становится понятно, почему японцы так хорошо одеты. В Японии не продается тот ширпотреб, какой приходится покупать белорусам на всевозможных выставках-продажах. Даже в китайских кварталах, которые становятся популярными в Токио, продаются дешевые, но очень качественные вещи.

Токио — один из самых дорогих городов мира. Даже Париж и Лондон не могут сравниться с ним по ценам. Если долго гулять по городу, то только на проезд в общественном транспорте можно потратить более 20 долларов. Зато в Токио много дешевых кафе, где можно вкусно пообедать или поужинать. Причем отведать не только блюда национальной японской кухни, но и европейской. Например, в японской столице очень популярны итальянские кафе с обязательной пиццей и спагетти в меню.

Для удобства иностранцев каждое японское кафе имеет стеклянную витрину, где выставлены все блюда, которые предлагают тамошние повара. Вид необычной пищи привлекает, непременно хочется отведать что-нибудь традиционно японское: суши или темпера. Суши — это рисовая палочка в виде лодочки, покрытая сверху кусочком сырой рыбы или другим морепродуктом: кальмаром, креветкой, икрой, осьминогом... Темпера — это креветка или краб в кляре. Я никогда не думала, что сырая рыба — это так вкусно...

Вечером в кафе многолюдно. Но что интересно, 90 процентов публики составляют мужчины. В первый вечер своего пребывания в Токио мы с коллегой из Украины решили поужинать в близлежащем кафе. Несмотря на нашу европейскую эмансипированность, мы туда не зашли. За столиками кафе сидели только мужчины, и сама собой возникла мысль, что это заведение исключительно для сильной половины. Но каково было наше удивление, когда и в следующем маленьком ресторанчике мы не увидели ни одной женщины. Позже японцы нам объяснили, что в этом нет ничего удивительного. После напряженного трудового дня мужчины идут в кафе расслабиться и пообщаться. Нельзя сказать, что женщины мирятся с этим. Последнее время они активно выступают против подобных «мужских посиделок». Сегодня 40 процентов работающих в Японии — женщины. Традиционное восточное представление о том, что женщина должна посвящать себя только семье, уходит в прошлое. Современные образованные японки предпочитают делать карьеру. И у них это получается.

ФОРМУЛА УСПЕХА

Когда у японцев спрашиваешь, как им удалось за 30–40 лет добиться таких колоссальных успехов, почти все отвечают одинаково: «После Второй мировой войны страна была разрушена. Мы начинали с нуля».

Многие западные исследователи Японии связывают успехи Страны восходящего солнца с послевоенной позицией руководства. Как известно, после атомной бомбардировки Хиросимы и Нагасаки правительство Японии приняло решение отказаться от армии. Согласно действующей Конституции, Япония не может иметь армию и участвовать в военных действиях. На военные нужды страна практически ничего не тратит. Не более

1% от суммы внутреннего валового дохода идет на поддержание так называемых Сил национальной самообороны. Это позволяет вкладывать деньги в развитие экономики и сельского хозяйства.

Силы национальной самообороны Японии хоть и немногочисленны, но хорошо организованы и вооружены. Устраивать подобные фарсы, чтобы показать военную мощь своему народу и всему миру, никому не приходится в голову.

Служить в армии не считается в Японии почетным. Молодые японцы стремятся получить высшее образование и тратят свободное время на учебу. Имея диплом, легче найти престижную работу. Правда, сегодня служащие офисов получают меньше, чем уборщики улиц. Собирать мусор мало кто хочет, и привлекать рабочих приходится хорошими зарплатами. В европейских развитых странах эту проблему решили иначе. Уборкой улиц и другой черновой работой занимаются эмигранты. Японцы, опасаясь потока эмигрантов из Юго-Восточной Азии, не дают разрешения на трудоустройство и долгое проживание в своей стране иностранцам без образования. Есть даже правительственное постановление, ограничивающее въезд этой категории граждан в Японию.

Уборщики токийских улиц — молодые ребята. Это примета сегодняшней Японии. Такого рвения учиться, какое наблюдалось у японской молодежи в 70-е и 80-е годы, среди юношей и девушек сейчас не наблюдается. Работа — не главное в жизни, считает нынешнее поколение японцев. Больше внимания они уделяют личной жизни, чем продвижению по служебной лестнице. Может быть, этому поколению и удастся изменить привычный образ японского трудоголика. Но пока что допоздна горит свет в офисах токийских фирм, и никто из японских служащих не позволяет себе отдыхать более двух недель в году.

«ТОЙОТА» ИЗ КИТАЯ

В прошлом году на рынке Беларуси через официальных дилеров было продано 22 японские машины марки «Тойота». Цифра, безусловно, крохотная даже для такой маленькой страны как Беларусь. А ведь качественные и недорогие японские машины пользуются популярностью во всем мире. «Тойота» занимает второе место после «Форда» в списке самых продаваемых машин, их ежегодно экспортируется на рынки стран Азии, Европы и США более 4 миллионов.

То, что объемы продаж «Тойоты» в нашей стране такие крохотные, связано, конечно, с нашими доходами. На рынках других стран СНГ картина аналогичная. Лидер по импорту «Тойот» на постсоветском пространстве, не считая России, — Украина. В прошлом году там было продано 2 тысячи машин марки «Тойота». 80% автомобилей были завезены в страну неофициальными дилерами из Европы.

...Один из заводов «Тойоты» расположен недалеко от города Нагоя, что в префектуре Айти. Меня удивило, что цеха завода спроектированы так, что мы, не мешая работающим, могли наблюдать за процессом сборки автомобилей. Для туристов оборудованы специальные площадки на втором этаже.

Как бы шумно ни заявляли о себе гости предприятия, никто из рабочих не обращает на них внимания. Японцы, как роботы: все делают четко и быстро. Они знают: если зевнешь, можешь парализовать работу всего завода. Например, на установку внутренней панели машины отводится 57 секунд, попробуй тут отвлечься на посторонний шум. Рассказывают, что когда-то этот завод посетил Юрий Гагарин. И был обижен и удивлен одновременно. Первый космонавт мира ожидал услышать восторженные крики и увидеть охапки цветов. Когда же он появился в цехе, на него никто не обратил внимания.

Недалеко от завода расположены еще девять предприятий компании. Соседство не случайно. Как говорят представители «Тойоты», «концентрация заводов в одном месте упрощает перевозку деталей». Ни один завод «Тойоты» не имеет складских помещений. Детали поступают с одного завода на другой точно в срок. Зарубежные специалисты отмечают, что во многом именно такая организация труда позволила японцам выпускать качественные и недорогие машины. По издержкам производства японское автомобилестроение лидирует в мире. Специалисты говорят, что если бы «Дженерал моторз» смогла управлять своими запасами так же эффективно, как «Тойота», то высвободила бы несколько миллиардов долларов, которые у нее заморожены на складах и в цехах в форме незавершенного производства, комплектующих и сырья.

В самой Японии расположено меньше заводов «Тойоты», чем за рубежом. На родине работает 12 заводов компании, в 25 странах мира — 42. В прошлом году были открыты новые предприятия в Китае и во Франции. В 2000 г. за рубежом было собрано 3 миллиона 700 тысяч машин. В планах этого года — 5 миллионов 150 тысяч.

«Тойота» — не единственная японская компания, которая переводит свое производство в Китай. Например, все товары известной марки «Тошиба» с недавних пор выпускаются только в Китае. В Японии не осталось ни одного завода этой компании. Почти треть телевизоров и магнитофонов «Sony» тоже собираются в Китае.

В Японии продается очень много товаров китайского производства. Например, моя попытка купить настоящий японский зонтик не увенчалась успехом. И в маленьких магазинчиках, и на торговых лотках в метро, и в супермаркетах мне предлагали зонтики только китайского производства. Переводчица убеждала меня, что эти зонтики превосходного качества. «Они сделаны по японской технологии, — объясняла она, — японцы тоже покупают китайские зонтики».

То, что японцы предпочитают покупать товары китайского производства, неудивительно. Во-первых, они в несколько раз дешевле японских, во-вторых, действительно высокого качества.

В отличие от потребителей, японские производители недовольны ситуацией на рынках страны. Если дела так будут идти и дальше, то дешевые вещи с лейбой «made in China» полностью завоюют японский рынок. Правительство страны, защищая интересы отечественного производителя, приняло недавно меры по ограничению ввоза в страну продуктов сельского хозяйства и текстиля из Китая. Это постановление вызвало бурю гнева простых граждан, которым абсолютно все равно, какой покупать товар. Главное, чтобы он был качественный и недорогой. Японские газеты много писали о том, что еще совсем недавно Япония, как Китай сегодня, пробивала себе дорогу на международный рынок и критиковала страны, в которых был введен запрет на импорт японских товаров. На что правительство ответило коротко: эти запреты отвечают международным торговым правилам.

ДВА ДНЯ В ЯПОНСКОЙ СЕМЬЕ

В городе Нагоя живет семья Хакамада. К депутату Государственной думы России демократке Ирине Хакамада она не имеет никакого отношения. Два дня из своего двухнедельного турне по Японии я провела у этих великодушных людей.

...На «Тойоте-карола» мы несемся по городу. Несмотря на свои 65 лет, Шуи Хакамада лихо управляет автомобилем. Иногда кажется, что мы вот-вот столкнемся с мчащейся навстречу машиной. Улицы в городе узкие, разметка нанесена так, что левая и правая части дороги попеременно сужаются и расширяются.

На передней панели машины небольшой монитор, где высвечивается та часть города, где мы сейчас находимся. Шуи ловко ориентируется, где следует свернуть, чтобы быстрее доехать к месту назначения.

Мы заезжаем в супермаркет, где он делает покупки: одну бутылку саке, две бутылки итальянского вина, пакет яблок и рыбу. «Саке для вас, — говорит он. — Если не понравится, будете пить итальянское вино». Национальный японский напиток я уже успела попробовать, но, чтобы не обидеть гостеприимного Шуи, промолчала. Саке — рисовое вино с запахом белорусского самогона — мне не понравилось.

Семья Хакамада живет в собственном доме на окраине Нагои. Мы долго петляем по улочкам, прежде чем машина останавливается у аккуратненького двухэтажного коттеджа. Частные кварталы Нагои напоминают пригороды Бона: улицы чистые, дома аккуратные и красивые, словно игрушечные. Только японские дома и дворики значительно меньше по размеру, чем немецкие.

На дверях дома моих хозяев висит веночек, внутри которого написано «Welcome to Nakamada». Мы не успеваем открыть калитку, как на пороге дома появляется жена Шуи — Хироко. На ломаном русском она приветствует меня: «Добро пожаловать». Я отвечаю по-японски: «Коничева», что значит «здравствуйте». Больше ни она по-русски, ни я по-японски ничего не знаем.

Мы заходим в дом. У входа стоит несколько пар тапочек. Передвигаться по дому можно только в сменной обуви. В токоному — комнату для гостей — вообще можно входить только босиком. При входе в туалет тоже надо разуваться, за дверью клозета стоят уже другие тапочки.

Комнаты в доме небольшие. На первом этаже помимо токономы расположены кухня, ванная и гостиная. На 14 квадратных метрах гостиной соседствуют рояль (Шуи — музыкант, преподавал в музыкальной школе), мягкий уголок, сервант, большой телевизор, компьютер, музыкальный центр. Подняться на второй этаж Хироко мне не разрешила. Почему нельзя — не объяснила. Видимо, таковы традиции в японском доме.

На дверях комнаты для гостей висит бумажный листочек. На нем по-английски написано «Комната для Марии», а рядом нарисованы два флага: японский и белорусский — бело-красно-белый. Перед моих приездом, чтобы побольше узнать о Беларуси, Хироко и Шуи купили книгу о странах СНГ, изданную 8 лет назад. В далекой Японии, в тысячах километрах от Беларуси, я увидела то, за что в нашей стране можно поплатиться свободой, — истинный белорусский флаг.

...Перед прогулкой по городу Хакамада решают угостить меня настоящей японской едой. Мы заезжаем в ресторанчик «Кайтэн суши». Он представляет собой небольшой круглый зал. Посередине — специальное место для поваров, вокруг — стойка и столики для посетителей.

Мы садимся за столик, наливаем в чашку зеленый чай. Мимо нас по узкому конвейеру движутся японские блюда. На каждой тарелочке — одна порция из двух одинаковых лодочек суши. В качестве бесплатной приправы — соевый соус и маринованный имбирь. Я не успеваю съесть одну порцию, как уже предлагают другую: суши с лососем, креветками, осьминогом, икрой. Когда чувствую, что сыта, и пытаюсь сказать об этом, мне объясняют, что все только начинается: дальше подаются суши с лучшими рыбными вырезками. Накопившиеся пустые тарелки на конвейер никто не возвращает. Когда мы заканчиваем обедать, Шуи зачем-то сортирует разноцветные тарелки и составляет их горкой. Оказывается, цену блюда официант определяет по цвету тарелки.

Вечером в доме Хакамада собираются родственники. Сын Еджи, дочь Сатока с мужем и восьмимесячным сыном, племянники. Перед ужином подают зеленый чай в глиняных пиалах. Хироко предлагает мне примерить кимоно. И почему-то удивляется, когда я утвердительно киваю головой.

Гостям приходится ждать нас минут 40. Процесс надевания кимоно очень долгий. Пока Хироко затягивала на мне множество поясов и ленточек, я думала, какие же муки приходилось терпеть японским женщинам, чтобы хорошо выглядеть. Во-первых, кимоно облегает тебя так, что трудно дышать. Во-вторых, приходится носить на себе четыре, а то и более метров ткани.

Кимоно — это халат с широкими рукавами, запахивающийся на груди. Немаловажная деталь наряда пояс оби — специальный кусок богатой парчи. Хироко очень туго затягивает его на моей фигуре и сзади завязывает замысловатый узел. «В старину, — говорит она, — по форме узла определяли, к какому сословию принадлежит японка. Теперь все зависит только от твоего вкуса».

Хозяйка «моего» кимоно Сатока. Наряд шили к ее совершеннолетию. «Хорошее кимоно, — объясняет Хирока, — стоит очень дорого, несколько тысяч долларов. Материал для него обычно ткут и расписывают вручную, используя присыпку из золотых и серебряных порошков. Сшить парадное кимоно возьмется только хороший мастер: необходимо подобрать куски ткани так, чтобы узор органично перетекал со спины на грудь и рукава и создавалось впечатление, что это не просто одежда, а что-то большее».

... Увидев меня в японском «платье», все приходят в восторг. Я, как японская топ-модель, позирую перед камерами.

На ужин Хироко подает сэндвичи, курицу, рис, овощи. Потом суши, приготовленные в домашних условиях: вместо рисовых лодочек обычная каша с овощами и кусочки сырой рыбы. На десерт — дыня и кекс, который специально для белорусской гостьи испекла Сатока. Фрукт принес кто-то из гостей. Дыня, перевязанная золотой ленточкой, лежит в цветной коробке. «Дыня в Японии — королева фруктов», — объясняет Хироко.

За столом мы разговариваем обо всем. Японцы удивляются, что я так много знаю об их стране. Извиняются, что о Беларуси им известно немного. «В Украине есть футболист Шевченко, он играет в итальянском «Милане», — говорит Еджи. — А в Беларуси кто есть?»

Семья Хакамада представляет средний класс Японии. Тот класс, который никак не может сформироваться у нас. Хироко работает в госпитале, в компьютерном отделе. Шуи — бывший учитель. По японским меркам, они всегда получали среднюю зарплату. Но при этом имеют частный дом, новую машину, смогли дать детям высшее образование. А учеба в японских университетах стоит немало, в среднем — 7 тысяч долларов в год. Никто из них не жалуется на жизнь, на правительство...

Гости расходятся за полночь. Хироко проводит меня в мою комнату. Традиционно во многих японских домах до сих пор нет кроватей. Я укладываюсь на матрац, положенный на пол. «Завтра воскресенье, можно поспать подольше, до 7 утра», — говорит она и поднимается к себе.

... На вокзал меня провожают Хироко и Шуи. Прощаясь, мы обещаем писать друг другу. У Хироко на глазах появляются слезы. Я заметила, что

японцы по отношению к иностранцам вежливы, но равнодушны. Японцам присущи коллективизм, национальная духовная общность, а иностранцы для них как бы остаются за гранью интереса. Но совсем другие чувства испытываешь, когда живешь в японской семье.

...Я показываю билет контролеру и поднимаюсь по эскалатору. Хироко и Шуи долго машут мне на прощание.

ПРОФЕССИЯ РЕПОРТЕР

Меня часто спрашивали, что больше всего мне понравилось в этой стране. Однозначно ответить было невозможно. Все понравилось, все интересно, все не так, как у нас. Но есть сфера человеческой деятельности, на которую я не могла смотреть глазами восхищенного туриста. Это — работа прессы.

...В офис популярнейшей в Японии газеты «Асахи» мы приехали в полдень. Медиа-«Асахи» располагается в современном 18-этажном здании. В компанию, помимо газеты, входят радио, телевизионный канал, типография. В отличие от газеты, которая была создана еще в прошлом веке, телевидение «Асахи», например, только в последнее время стало размещать свои акции на японском рынке...

7 тысяч сотрудников, из них — 2 тысячи 700 журналистов.

По числу собственных корреспондентов за рубежом занимает одно из первых мест в мире.

В распоряжении газеты — 5 вертолетов и 2 самолета!

Утренний тираж — 8 миллионов 200 тысяч, вечерний — 4 миллиона 100 тысяч.

Фиксируя эти цифры в своем блокноте, даже не пытаюсь проводить какие-то параллели с белорусской журналистикой. Вспоминаю нашего главного редактора, который всякий раз говорит о своей мечте: издавать 36-полосную ежедневную газету. И при этом надо видеть досаду на его лице — экономическая ситуация в стране жестко ограничивает наши возможности.

...Журналисты работают в огромном, размером со стадион, зале. Репортеры, обозреватели, заведующие отделами — все вместе трудятся над очередным выпуском газеты. Пройти сюда можно только по специальному пропуску. Человек с улицы проникнуть к журналистам не может. Обратная связь с читателями существует лишь через письма и Интернет.

Сколько в зале работает человек, при всем моем желании сосчитать не могу. Но отмечаю другое: у каждого журналиста — персональный компьютер последней модели. На столе множество всевозможных ящичков, куда удобно складывать бумаги и другие материалы. В зале работает несколько телевизоров, есть «местный телетайп», куда слетаются новости со всех информационных агентств мира. Здесь же — несколько «домашних» уголков, где в любой момент можно сварить кофе или заварить чай.

В 12.30 подписывается в печать утренний номер «Асахи». Журналисты, которые работали над его выпуском, отдыхают. Пьют кофе, смотрят телевизор, дремлют за рабочим столом. Некоторые устраиваются на кушетках в коридоре. И никто не вправе сделать им замечание. Наоборот, руководство газеты, зная, в каком темпе приходится работать журналистам, оборудовало на 8-м этаже специальную комнату отдыха для сотрудников. В комнате — 221 кровать. В любое время сюда можно прийти отдохнуть.

Журналисты «Асахи» работают в две смены. За свою работу они получают хорошую зарплату. Но сколько конкретно — вам никто не скажет. Гонораров за статьи, как это принято у нас, им не платят. Ежегодно сотрудникам выплачивается бонус — что-то типа наших отпускных. Начинаящий холостой журналист «Асахи» имеет самый маленький бонус — приблизительно 9 тысяч американских долларов. Впрочем, и зарплата у него тоже самая маленькая.

В Японии существует система пожизненного найма. Человек всю жизнь работает в одной компании, фирме, на предприятии. У японцев не принято бегать из одной редакции в другую. Почти каждый год руководство повышает заработную плату сотрудникам. Ее размер зависит не только от того, хорошо или отлично работает журналист, но и как долго он работает в газете, женат ли он, сколько у него детей. Обычно наибольшую зарплату имеют сотрудники в возрасте 45–55 лет. «У нас не было случаев, когда журналисты уходили работать в другие издания, — рассказывает Чиани Асано, сотрудник международного отдела «Асахи». — Но бывали случаи, когда журналистов увольняли. Редко, но бывали».

В штатном расписании редакции есть одна должность, которую не имеют белорусские масс-медиа. Она называется — сборщик информации. В обязанности такого сотрудника редакции входит сбор информации. Например, с 8 утра и до конца рабочего дня он сопровождает высокого государственного чина: подкарауливает его у дома, следует за ним на работу, если потребуется — летит в другой город. Если за день произошло что-то интересное, он сообщает об этом руководителю отдела. Получив информацию, журналисты готовят статью в номер. Сам сборщик информации материал не пишет. Но у него самая высокая заработная плата в редакции.

«Чьи интересы выражает ваша газета?» — спрашиваю я у Чиани Асано.

«Мы — независимое издание, — он несколько удивлен моим вопросом. — «Асахи» не поддерживает ни правительство, ни какие-либо партии. И это позволяет нам быть объективными. Вчерашние учредители газеты имеют акции, но не имеют влияния на газету. 42% акций «Асахи» принадлежат одной семье, еще 15% — другой. Остальные акции — собственность сотрудников редакции. Государство не оказывает влияния и не вмешивается в работу газеты. У нас нет и закона, который контролировал бы деятельность прессы. Но у нас есть статьи Уголовного кодекса, под которые могут

попасть и газетчики. Журналистам надо быть очень осторожными, когда они пишут о личной жизни известных людей и политиков Японии».

«Асахи» — не только самокупаемая газета. Ее прибыли может позавидовать любая компания. Половину дохода газеты составляют суммы от ее продаж, вторую половину — реклама. Газетная площадь «Асахи» — очень дорогая. Одна полоса рекламы стоит 300 тысяч долларов. Когда я рассказывала об этом сотрудникам рекламного отдела «Народной воли», они только вздыхали. В нашей стране нет компаний и фирм, способных выделить на рекламу и десятую часть названной суммы.

ХИРОСИМА ■ ЖУРАВЛИКИ САДАКО

Со школьных лет я хорошо помню трогательную историю японской школьницы Садако Сасаку, умершей от радиационного облучения.

Когда в Хиросиме прогремел атомный взрыв, Садако было два года. Спустя 10 лет после трагедии она заболела лейкемией.

Маленькая японская девочка очень хотела жить. Однажды кто-то сказал ей, что надежда на выздоровление есть. По японскому поверию, тот, кто смастерит тысячу бумажных журавликов, излечивается.

Находясь в больнице, Садако вырезала бумажных птиц из оберточной бумаги. Когда одноклассники девочки узнали, чем она больна, они тоже стали мастерить журавликов. Позже бумажные птицы со всего мира «полетели» в Хиросиму. Но помочь Садако уже никто не мог. В октябре 1955 г. она умерла.

Спустя три года в Хиросиме, в нескольких метрах от того места, где прогремел взрыв, был воздвигнут памятник в память о Садако и тысячах других японских детей, погибших от атомной бомбардировки. А еще через несколько лет появился знаменитый Мемориал Мира.

...Среди множества памятников я искала этот: на верхушке бетонной башни — бронзовая статуя девочки, в руках у которой огромный бумажный журавль. Памятник, символизирующий НАДЕЖДУ каждого ребенка на счастливое будущее.

У подножья памятника много цветов, разноцветных ленточек. Рядом прямо на плитах сидят японские школьники. Сидят группками, внимательно слушая рассказ экскурсовода...

Мемориал Мира — это комплекс памятников и музей Атомной бомбы. Несмотря на будний день, в музее многолюдно. Дети, старики, иностранцы. Особенно много американцев. На фотографиях тех лет запечатлены страшные мгновения атомного кошмара: клубы черного дыма, выжженная земля, изуродованные страшными ожогами людские тела, детские глаза, полные ужаса... Я думаю, когда японцы создавали Мемориал, они хотели убедить весь мир, что подобное не должно повториться. Но прошел 41 год и синонимом слов «Хиросима» и «Нагасаки» стало слово «Чернобыль».

Японцы знают о Беларуси мало. Но когда слышат слово «Чернобыль», сочувственно кивают головой. Они понимают, как страшны последствия атомной катастрофы.

В Японии проводились многолетние исследования о влиянии радиации на организм человека. Когда случилась чернобыльская трагедия, эти результаты были опубликованы на русском языке. Так появилась книга японских ученых и медиков «Влияние радиации от взрыва атомной бомбы на организм человека».

Вот несколько цитат: «Наблюдался рост заболеваемости лейкемией, начиная с 1950 года, раком щитовидной железы — с 1955 года, раком молочной железы и легких — с 1965 года, раком желудка и ободочной кишки с 1975 года...»

Увеличение частоты смертности, связанное с влиянием радиации, начинает наблюдаться через 15–20 лет после бомбардировки для людей, которым на момент взрыва было 40–49 лет и через 30 лет для людей, которым на момент взрыва было 10–19 лет».

В Беларуси спустя 15 лет после Чернобыля наблюдается похожая картина. Согласно данным ООН, в нашей стране на 250% возросла смертность новорожденных, в Гомельской области регистрируется 39 случаев смерти от рака на 10 тысяч населения. Пик заболеваемости раком щитовидной железы прогнозируется на 2005–2010 гг. Некоторые ученые говорят об опасности исчезновения здорового генофонда белорусов к 2030 г. ...

Среди результатов исследований японских ученых есть и такие: «Чтобы обследовать рост и развитие детей, чьи родители пережили бомбардировку, приблизительно 200 тысяч школьников Хиросимы и Нагасаки были осмотрены в 1965 году. Не было подтверждено какое-либо значительное увеличение риска заболевания раком в связи с облучением родителей». Есть мнение, что последствия радиации не влияют на генетику».

Значит ли это, что белорусы, пережившие Чернобыль, могут надеяться на то, что последствия радиации, например, через 50 лет, не будут столь губительны? Наше паническое сознание не позволяет очаровываться подобными мыслями. И факты говорят сами за себя. В результате чернобыльской катастрофы в атмосферу было выброшено в 300 раз больше радиоактивных веществ, чем во время бомбардировки Хиросимы. Более 70% этих веществ осели на территории Беларуси. Радиацией заражено примерно 25% от общей площади сельхозугодий и лесов нашей страны. И при этом два года назад руководство страны пересмотрело допустимые уровни загрязнения в продуктах питания и установило новые. Теперь по воде они превышают украинские и российские в 2,3 раза, по молоку — в 2,2 раза, мясу — в 3,7 раза. Белорусы едят мало овощей, фруктов и морепродуктов, богатых йодом...

Спустя два года после чернобыльской катастрофы многие научные радиационные центры Японии активно сотрудничали с учеными Советского Союза. Но совместные исследования были приостановлены в 1991 г. Спустя пару лет Украина, например, их возобновила. Совместные проекты с Беларусью японские ученые стали осуществлять только в последнее время. Но, как признался в приватной беседе сотрудник Института радиологических наук Министерства науки и техники Японии доктор наук Кунио Сиранси, «поддерживать связь с белорусскими учеными непросто, и по каким причинам, мне судить сложно».

В основном сотрудничество Японии с Беларусью ограничивается только гуманитарной помощью. На протяжении нескольких лет по линии правительственных организаций Японии Беларусь получает современное медицинское оборудование, медикаменты, расходный материал. Начальник отдела медицинской реабилитации и оздоровления Комитета по проблемам последствий катастрофы на Чернобыльской АЭС при Министерстве по чрезвычайным ситуациям Беларуси Иван Коваль говорит, что «Япония очень много помогала и помогает Беларуси. Из Страны восходящего солнца в медицинские учреждения и детские оздоровительные центры Беларуси поступает новейшее медицинское оборудование. Японцы сами его устанавливают и в течение года следят за его работой. Ни с одной страной мира мы так успешно не работаем, как с Японией».

Помимо правительственных организаций, помощь Беларуси оказывают и неправительственные структуры Японии. Например, известный японский Фонд Сасакава ежегодно выделяет странам, пострадавшим от аварии на Чернобыльской АЭС, около 5 миллионов долларов США. Беларусь, Россия и Украина получают равные части от этой суммы. Но в нашу страну помощь приходит не каждый год, а, как говорят чиновники Минздрава, «в соответствии с теми проектами, которые заключены». От того, что Беларусь недополучает помощь, страдаем только мы. [...]

■ ЖУРАВЛИКИ И ГОСУДАРСТВО

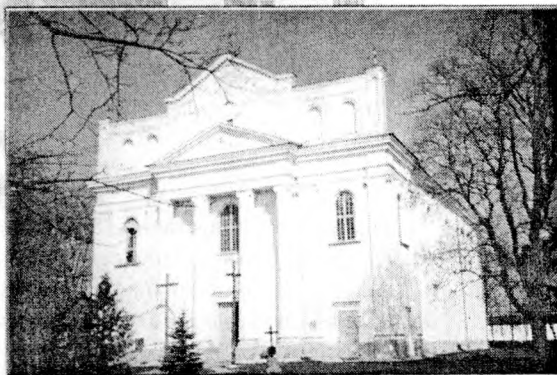
В Хиросиме я встречалась с представителями Ассоциации пострадавших от атомной бомбы, и была удивлена их жалобами на японское правительство. Президент Ассоциации господин Кондо рассказывал: «Японское правительство никогда не выступало с инициативой помогать пострадавшему от атомного взрыва населению. Первое время никакой помощи нам не выделяли, пособия выплачивались только военнослужащим и тем, кто работал на военных заводах. Мы смогли добиться материальной помощи для простого населения только в 1956 году». Через год после смерти Садако, которую не спасли журавлики.

Сегодня, спустя 56 лет после атомных взрывов в Хиросиме и Нагасаки, японцы, пострадавшие от атомной бомбардировки, ежемесячно получают помощь в размере 350 долларов. Кроме того они имеют право оплачивать только 10% медицинской страховки, в случае болезни им предоставляется бесплатное медицинское обслуживание. Пособие получают и семьи бывших военных. Но при этом господин Кондо замечает: «Близкие погибших от атомного взрыва не получили никакой компенсации. Дети пострадавших тоже не имеют государственной помощи». Я рассказываю ему о том, как живут белорусские чернобыльцы. О том, что только в прошлом году умер каждый пятый из 150 тысяч ликвидаторов последствий аварии на Чернобыльской атомной станции. [...]

Господин Кондо долго извиняется...

**Астравецкая зямля,
прабыванне на ёй
Іосіфа Гашкевіча**

**Развіццё рэгіянальных
гістарычных і культурных традыцый**

Пасля паражэння паўстання 1863 г. касцёл у імя святых Казьмы і Дзям'яна, пабудаваны ў Астраўцы ў другой палове XVIII ст. у стылі класіцызму, быў па рашэнню царскіх улад ператвораны ў царкву. Такім чынам, гэта быў прыхадскі храм для І. Гашкевіча ў час яго знаходжання ў непадалёкіх Малях. Таму як прадстаўнік дваранства ён і быў, найбольш верагодна, пахаваны каля царквы (з усходняга боку) па аналогіі з мясцовай каталіцкай шляхтай, чые надмагіллі захаваліся з заходняга і паўднёвага бакоў. Факт пазнейшага (пачатак XX ст.) пераносу праху Гашкевіча ў Вільню яго сынам (гл. артыкул Д. Лянкевіча) патрабуе дадатковых дакументальных пацвярджэнняў.

Фота Івана Петрыка

Такада Касити,

японский общественный дзэяч, наследник в седмом колене Такадая Кахей, который первым начал устанавливать гражданскую дипломатию между Японией и Россией

В своем приветствии я хочу соотнести Иосифа Гошкевича и Такадая Кахей.

И. Гошкевич работал первым в дипломатической истории двух стран российским консулом в Японии с 1859 г. Но на 47 лет раньше, в 1812 г., один японец уже вел с россиянами дипломатические переговоры в Петропавловске-Камчатском. Это — мой предок Такадая Кахей. Ниже изложу вкратце его историю.

- 1769 Родился на острове Авадзи (в нынешней префектуре Хиого).
- 1796 Учредил торговую фирму «Такадая».
- 1798 Открыл филиал фирмы в городе Хакадатэ.
- 1800 Открыл безопасную регулярную линию на остров Итуруп (яп. Эторофу) для администрации, армии и переселенцев.
- 1806–07 Капитан Резанов напал на японские колонии на Сахалине и острове Итуруп, и ограбил их.
- 1811 Японская сторона в качестве ответных мер взяла в плен капитана Головнина и восьмерых россиян.
- 1812 Вблизи острова Кунашир (Кунасири) российский фрегат «Диана» захватил Такадая Кахей и увез его в Петропавловск-Камчатский. (Это не та «Диана», на которой был Гошкевич).
- 1813 Такадая Кахей вернулся в Японию. Так как не было еще дипломатических отношений, в переговорах интересы обеих стран пришлось представлять ему одному. Благодаря его стараниям, освободили Головнина. Такадая Кахей прославился благодаря этим заслугам в Японии и России.

Кстати, впоследствии Такадая стал богатейшим торговцем в Японии. Хакодате и Немуро можно считать созданными им городами. Но через пять лет после его смерти, в 1833 г., тогдашнее правительство (сёгунат Токугава) конфисковало все его имущество, и фирма «Такадая» распалась. Поэтому не думайте, что я, его потомок в седьмом поколении, богатый человек.

Теперь о связи между Гошкевичем и Такадая после распада фирмы. Как уже отмечено выше, с 1800 г. на остров Итуруп начали переселяться японские администраторы, военные и простые граждане. В то время восточная часть Хоккайдо (от Хакодате до Немуро), острова Кунашир и Итуруп находились под экономической властью Такадая. Управляющим делами фирмы на Итурупе был Йокояма Бунроку, а его сын Мацудзабуро будет впоследствии иметь связь с Гошкевичем. Мацудзабуро родился на Итурупе 10 октября 1838 г. и с 15-летнего возраста начал работать в магазине тканей «Сакайя» в Хакодате. Но затем он увлекся живописью и, по семейному преданию, рисовал картины с утра до вечера. Мацудзабуро еще общался с православным отцом Николаем, который приехал в 1861 г. Тогда Гошкевич часто заходил в магазин, где работал Мацудзо, брат Мацудзабуро. Через своего брата он познакомился с Гошкевичем. Сначала Мацудзабуро делал рисунки насекомых для исследовательских работ Гошкевича, а позже узнал, что российский консул владеет фотографией, и попросился у него учиться этому искусству.

Позже Мацудзабуро стал известен как один из первых фотографов в Японии. Когда правительство Мэйдзи начало проект создания японского национального музея, для сбора экспонатов он снимал различные предметы в императорской сокровищнице Сесоин и ряд других культурных ценностей в Японии. На международной выставке в Вене он экспонировал свои произведения. Кроме того, Мацудзабуро первым среди японцев сделал аэрофотографию с воздушного шара. Его картины маслом также высоко ценятся как образец перехода от японского традиционного искусства к европеизированной живописи. Его автопортрет в нашем музее Хакодате часто просят предоставить для временных экспозиций.

Таким образом, можно считать, что Гошкевич внес большой вклад и в историю японской фотографии. Кстати сказать, об огромном успехе его дипломатической деятельности свидетельствует тот факт, что под его же влиянием школьники из Торгового училища Хакодате поехали на выпускную экскурсию не в Токио, не в Киото, а во Владивосток. Им было по 16 лет. В этом училище школьники сами выбирали иностранный язык — между английским и русским.

Адам Ковалько,

председатель Островецкого райисполкома

Рад приветствовать вас на нашей многонациональной, гостеприимной Островецкой земле! Несколько слов о нашей Островецчине. Ее земля — уникальный уголок Республики Беларусь, где на протяжении многих веков вместе живут в мире и согласии, растят детей, выращивают хлеб белорусы и литовцы, украинцы и русские, поляки и евреи, представители других национальностей.

Островецкий район образован в 1940 г. Расположен он в северо-восточной части Гродненской области, на западе и севере граничит с Республикой Литва, на северо-востоке — с Поставским районом Витебской области, Мядельским районом Минской области, на юге — со Сморгонским и Ошмянским районами Гродненской области. Площадь составляет 1568 кв. км. Согласно административно-территориальному делению район состоит из девяти сельских советов.

По национальному составу 80% населения составляют белорусы, 10% — поляки, 4% — русские, 3,5% — литовцы, 1% — украинцы и другие национальности.

На территории района сохранилось 23 архитектурных памятника. К их числу относятся архитектурный ансамбль в д. Ворняны (Георгиевский костел, дом аптекаря, плебания, построенные в 1770 г.), Троицкий костел в д. Гервяты, костелы в деревнях Гудогай, Кемелишки, Михалишки, Быстрица и др.

Культурные потребности района удовлетворяют 32 клубные заведения, 31 библиотека, функционируют 14 средних, 10 базовых, 8 начальных, 5 музыкальных школ, 22 дошкольных учреждения. Медицинская помощь жителям района оказывается территориально-медицинским объединением, в состав которого входят центральная районная больница, одна участковая и три врачебных амбулатории.

Экономическое и социальное развитие района в основном базируется на сельскохозяйственном производстве. Под сельскохозяйственными угодьями занято 56 тыс. га, из них пашни — 36,3 тыс. га. Сельское хозяйство представляют 13 колхозов и один совхоз, КУП «Райагропромтехника», «Райагропромснаб»,

«Агрохим», КУП «Сельхозхимия» и другие организации. В сельском хозяйстве сохранилось стабильное положение в организации производства благодаря внедрению новых технологий, которые позволили получать хорошие результаты. Район специализируется на производстве продукции животноводства и растениеводства.

Завершены у нас уборочные работы. Валовой сбор зерна составил 51,5 тыс. тонн. Урожайность зерновых — 29,1 ц/га, что на 5 ц/га выше уровня прошлого года. Колхозами и совхозом за восемь месяцев текущего года получено 14 тыс. тонн молока. Средний удой от коровы составил 1934 килограмма. Возросла также продукция мясной отрасли животноводства к уровню прошлого года на 19%, что составило 3244 тонны. Выше прошлогоднего уровня и среднесуточные привесы крупного рогатого скота и свиней, что, соответственно, составляет 556 и 494 грамма.

Промышленность в районе работает стабильно, обеспечивает ежегодно прирост производства на 20–25%. В районе семь промышленных предприятий, четыре строительных и две автотранспортные организации.

Торговое обслуживание населения производится районным потребительским обществом, государственными и частными предприятиями, индивидуальными предпринимателями. Бытовые и коммунальные услуги населению оказывают Островецкое унитарное коммунальное предприятие бытового обслуживания населения и Островецкое районное унитарное предприятие жилищно-коммунального хозяйства, другие организации.

За 8 месяцев 2002 г. промышленностью района произведено продукции (работ, услуг) в фактических ценах на сумму 6 млрд. рублей. Из семи промышленных предприятий увеличили производство продукции четыре: «Лесхоз», «Радиодеталь», «Сельхозтехника», «Молочный завод». Общий выпуск потребительных товаров увеличился на 5,5%, что составляет сумму 2 млрд. 987 млн. руб.

Объем розничного товарооборота, включая общественное питание, за январь–август текущего года в сопоставимых ценах составил 9 млрд. 898 млн. рублей, или увеличился на 7,5%. На 0,9% увеличилась реализация продовольственных товаров, на 24,7% — непродовольственных товаров. Объем реализации платных услуг населению составил 1 млрд. 505 млн. рублей. Объем внешней торговли за восемь месяцев текущего года составил 594,7 тысячи долларов США, в том числе экспорт — 573,2 тысячи долларов США.

На предприятиях, учреждениях и организациях района за январь–август 2002 г. среднесписочная численность работников составила 9055 человек. Номинальная среднемесячная заработная плата работающих района за восемь месяцев текущего года составила 126 547 рублей, за август — 143 972 рубля.

Островецкий район — край с богатым историческим прошлым. Первое упоминание об Островце в летописях относится к 1469 г. В то время

Островеччина входила в состав Великого Княжества Литовского. В 1795 г. Островец оказался в составе Российской империи, в Виленском, потом Ошмянском уезде Виленской губернии.

История района удивительна. Он может гордиться своим прошлым, культурой, просвещением, искусством, людьми, которые здесь жили и трудились в разное время.

На Островецкой земле родились и прославляли ее братья Константин и Альбин Степовичи, поэт и композитор. В Трокениках вырос, чтобы удивить мир своими светлыми философскими картинами, художник Марьян Богуш-Шишко. В Михалишках прошло детство всемирно известного еврейского поэта и писателя, лауреата многих престижных литературных премий Менке Каца.

Заметный вклад в культуру внес выдающийся ученый-востоковед и японовед, природовед, полиглот, писатель, дипломат Иосиф Гошкевич. Своей деятельностью он оказал большое влияние на культуру и внешние связи Японии. И мы горды тем, что благодаря дипломатическому мастерству, глубоко уважительному отношению к народу Японии и твердости характера он сумел завоевать высокое положение в стране и установил вполне удовлетворительные отношения между русским и японским правительствами.

Но как часто бывает в истории, многие выдающиеся личности, их благородные деяния оказываются забытыми с течением лет, и требуется время, чтобы новое поколение вспомнило своих выдающихся предков и захотело узнать о них побольше.

В 1985 г. группа энтузиастов японского города Хакодате во главе с крупным предпринимателем Мосихиса Судзукава создала Общество памяти И. Гошкевича, помогла издать книгу В. Гузанова «Одиссей с Белой Руси» на японском языке. Вместе с единомышленниками господин Судзукава приезжал в СССР в качестве туриста, чтобы возложить цветы на могилу Гошкевича. Тогда же, по возвращении домой, японцы установили у себя бюст русскому и белорусскому ученому и дипломату.

В начале 90-х гг. было налажено личное знакомство проф. Адама Мальдиса с автором книги «Одиссей с Белой Руси» Виталием Гузановым. Он передал некоторые материалы, копии документов, по которым создавалась книга. С ними можно теперь познакомиться в экспозиции Мальской сельской библиотеки.

В 1994 г. в центре Островца был установлен бюст И. Гошкевичу. На открытии присутствовали Временный Поверенный в делах Японии в Республике Беларусь Акира Татейяма (недавно он опять вернулся в Беларусь) и его коллега из России Вячеслав Коваленко, тогдашние заместители министра иностранных дел Станислав Огурцов, культуры и печати — Владимир Рылатко, советник посольства Республики Беларусь в Литве Владимир Счастный, автор бюста молодой белорусский скульптор Валерьян

Янушкевич. Средства для памятника были выделены из областного и районного бюджетов. Спонсорскую помощь оказали предприниматели и организации района.

В 1995 г. у нас прошла историко-краеведческая конференция «Известные люди и события Островеччины», посвященная 180-летию со дня рождения Иосифа Гошкевича. На ней были прочитаны содержательные доклады ученых-историков из Беларуси, России, ученых-белорусистов из Японии. Эти материалы вышли отдельным сборником под названием «Беларусь—Расія—Японія» («Беларусіка—8»).

Свою лепту в увековечение памяти Гошкевича внес и Международный фонд имени Иосифа Гошкевича, который, к сожалению, приостановил свою деятельность, но мы надеемся, что она возобновится.

Много тысяч километров разделяет Страну восходящего солнца и Беларусь. Но сегодня пути их представителей сошлись на Островецкой земле. Мы всегда рады гостям, которые проявляют интерес к историческому прошлому нашего края, памяти наших славных земляков.

Добро пожаловать на Островеччину! Плодотворной вам работы, уважаемые участники Вторых Гошкевичевских чтений.

Позвольте выразить надежду, что сегодняшняя наша встреча — не последняя, что белорусско-японские связи, у истоков которых стоял Иосиф Гошкевич, станут еще прочнее.

Георгій Штыхаў (Мінск)

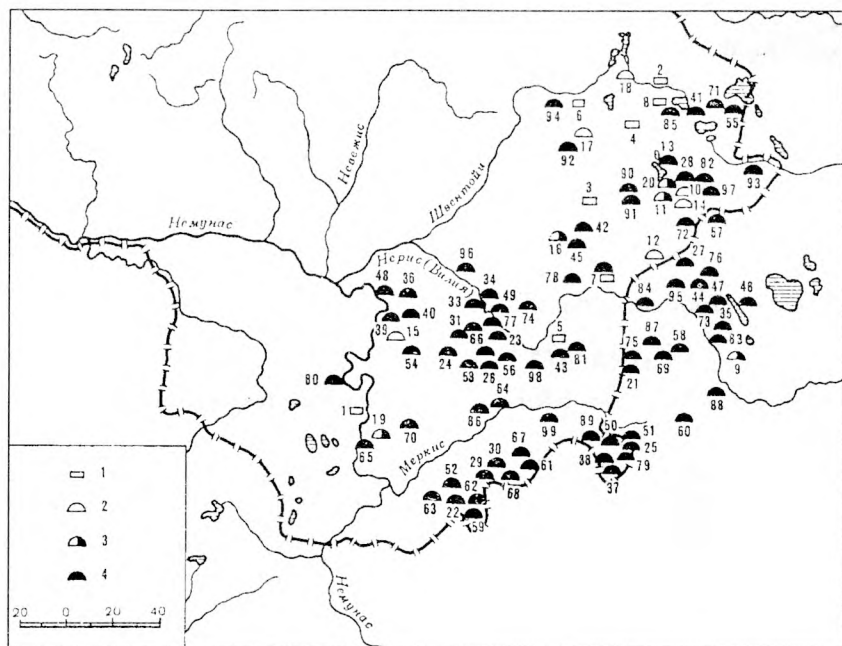
ДАЎНІНА АСТРАВЕЧЧЫНЫ Ў СВЯТЛЕ БАЛТА-СЛАВЯНСКІХ КАНТАКТАЎ

Паўночна-заходні куток сучаснай Беларусі, дзе размяшчаюцца Астравецкі, Ашмянскі, Смаргонскі і некаторыя іншыя суседнія з імі раёны, з'яўляецца спецыфічным рэгіёнам нашай краіны, на гісторыка-культурнае развіццё якога адчувальны ўплыў аказвалі балта-славянскія кантакты, што пацвярджаюць дадзеныя археалогіі, тапанімікі, айканімікі, анамастыкі. Гэта добра бачна на прыкладзе Астравецкага раёна.

Паўны плён для старадаўняй гісторыі насельніцтва згаданых раёнаў дало вывучэнне так званых усходнелітоўскіх курганоў — пахавальных помнікаў балцкіх лета-літоўскіх плямён IV—XII стст. н. э., што складае асобную тэму навуковага даследавання. Нагадаем каратка: арэал культуры ўсходнелітоўскіх курганоў абмежаваны на захадзе сярэднім цячэннем Нёмана, на ўсходзе ён дасягае возера Свір, на поўдні — басейна ракі Меркіс, на поўначы абмяжоўваецца вярхоўямі ракі Швянтой¹. Іншымі словамі, усходнелітоўскія курганы распаўсюджаны на тэрыторыі Усходняй і Паўднёва-Усходняй Летувы (Літвы), а таксама паўночна-заходніх раёнаў Беларусі. Астравецкі раён цалкам знаходзіцца ў арэале старажытных усходнелітоўскіх курганоў (мал. 1).

Вучоныя разглядаюць культуру ўсходнелітоўскіх курганоў як пераемніцу балцкай культуры штрыхаванай керамікі ва Усходняй Літве і суседніх паўночна-заходніх раёнах Беларусі. На іх думку, у пісьмовых крыніцах XI—XIII стст. насельніцтва гэтай тэрыторыі выступае пад назвай «літва», этымалогія і паходжанне якой канчаткова не вызначана. Магчыма, менавіта ў рэгіёне ўсходнелітоўскіх курганоў пачало складвацца ядро

¹ Таутавичюс А. З. Восточнолитовские курганы // Вопросы этнической истории народов Прибалтики. М., 1959. С. 148–153.

Мал. 1. Карта распаўсюджвання археалагічных помнікаў культуры ўсходнеславянскіх курганоў (па А. Таўтавічусу).

1 – грунтовыя пахаванні; 2-4 – пахаванні ў курганах. Населеныя пункты на тэрыторыі Беларусі (з улікам некаторых змен у транскрыпцыі па Я. Рапановічу): 9 – Андрэеўцы, 21 – Анцўлі, 27 – Будраны, 35 – Гускі, 44 – Жэлядскія Жукоўні, 47 – Сідарышкі (Зязюлька), 51 – Клеўе, 57 – Лынтупы, 58 – Лоша, 60 – Маркінята, 69 – Палушы, 73 – Пільвіны, 75 – Паляны, 76 – Панізде, 83 – Рышыняты, 84 – Рызгоры, 87 – Сяржаны, 88 – Смаргонь, 95 – Чорная Лука. Лакалізацыя на карце прыблізная

сучаснага літоўскага этнасу. Тут афармляліся асаблівае этнаграфічнае жаночае касцюма, што прасочваецца ў галаўным уборы і шыйных упрыгожаннях. Усходняя і Цэнтральная Літва была тэрыторыяй раннесярэдневяковай літоўскай народнасці². Але далейшая этнічная гісторыя насельніцтва суседніх раёнаў Беларусі, у тым ліку Астравецкага, Ашмянскага, Смаргонскага, мела свой накірунак развіцця, што прывяло да спантаннага іх уключэння ў арэал беларускай народнасці.

Для вывучэння гісторыі Астравеччыны маюць значэнне дадзеныя тапанімікі, сукупнасць яе адметных геаграфічных назваў. На тэрыторыі Астравецкага раёна ёсць найменні населеных пунктаў, якія ўтвораны ад каранёў «гуд», «гуды». Такімі з’яўляюцца назвы Гудагай, Гудалі, Гудалішкі,

² Куликаускане Р. К. Образование литовской народности (по данным археологии) // Проблемы этнической истории балтов. Тезисы докладов. Рига, 1977. С. 64.

адлюстравалася потым у найменні «гуды». Адносна беларусаў яна з'яўляецца не саманайменнем, а абзначэннем, дадзеным суседзямі. Рогалеў мяркуе, што гуды былі аб'яднаннем плямёнаў⁵.

Такая ідэя атрымлівае падтрымку. Так, літоўскі даследчык С. Карлюнас сцвярджае, што паводле гістарычных і фальклорных звестак назвы *gudas* (множны лік *gudai*) выкарыстоўваліся намога раней XVI ст. і нават маглі быць этнонімамі. Калі гэта сапраўды так, то найменне «гуды» магло стаць этнічным абзначэннем насельніцтва часткі Верхняга Панямоння з цэнтрам на Астравеччыне. Карлюнас лічыць, што тут мы сутыкаемся з паступовым перанясеннем этноніма *gudai* на вяхароў суседніх абласцей. Этнічныя літоўцы так называлі сваіх усходніх суседзяў-беларусаў, а здаралася, і рускіх⁶.

У гістарычных крыніцах назвы Гудзішкі, Гудаўшчына, Гудагай, Гудзенай і інш. вядомы з XV–XVI стст.⁷. Змяняльна, што з'яўленне такой тапанімікі супадае з часам фарміравання беларускай народнасці, якое пачалося ў XIII ст. і завяршылася ў асноўным у XVI ст. На працягу гэтага часу пераважна ў межах сучаснай Беларусі паступова складваліся асаблівасці мясцовага насельніцтва, якое становілася беларускім этнасам. Тады фарміравалася і этнічная тэрыторыя беларусаў. Мяжа паміж этнаграфічнымі Літвой і Беларуссю, якая ўсталявалася яшчэ да XIII ст. прыкладна па лініі Трабы (на поўдзень ад Ашмян) — воз. Свір — наваколле Браслава, у наступныя тры стагоддзі амаль не змянялася. Аднак доўгі час захоўвалася даволі шырокая паласа зямель з мяшаным насельніцтвам, дзе развівалася і беларускае і этнічна літоўскае асадніцтва⁸. У гэтай паласе этнічныя працэсы мелі такія ж самы напрамак, як увогуле па ўсёй тэрыторыі, дзе сфарміраваўся беларускі народ-этнас. Толькі ў дадзеным рэгіёне яны зацягнуліся на значна больш доўгі час.

Істотны ўклад у вывучэнне паходжання ўласных назваў паселішчаў зроблены ў айканіміцы (раздзел тапанімікі) і анамастыцы — раздзел мовазнаўства, які вывучае паходжанне і развіццё ўласных імёнаў (аніміі) і прозвішчаў людзей⁹. Пра тое, што ў мінулым у Астравецкім раёне балтамоўнае насельніцтва складала значны працэнт, сведчыць распаўсюджанасць у ім тапонімаў на -ішкі (мал. 2). На Астравеччыне шэраг населеных пунктаў мае гэты суфікс — Міхалішкі, Якавішкі, Яросішкі, Ярошышкі і інш. Найменні населеных пунктаў маюць і іншыя прыкметы літоўскага паходжання, напрыклад, канчатак -яты (Герваты). Беларускі вучоны-географ і тапаніміст В. Жучкевіч піша пра літоўскае паходжанне назваў вёсак на

⁵ Рогалеў А. Ф. Сцежкі ў даўніну: Геаграфічныя назвы Беларускага Палесся. Мн., 1998. С. 17–18.

⁶ Карлюнас С. Из проблематики формирования балтийских и славянских этнонимов // XII Международнй съезд славистов. Вильнюс, 1998. С. 12–13.

⁷ Чаквін І. У. Гуды // Бел. энцыклапедыя: У 18 т. Мн., 1997. Т. 5.

⁸ Гісторыя Беларусі ад старажытных часоў да канца XVII ст. Мн., 2002. С. 145.

⁹ Бірыла М. В., Ванагас А. П. Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы. Мн., 1968. С. 6–12.

тэрыторыі Астравецкага раёна — Спонды, Супраненты, Тракенікі, Дайлідкі, Мацкі і інш. Побач з імі па паходжаню з’яўляюцца назвы Быстрыца (хуткае цячэнне ракі), Варона (назва ад мянушкі ці прозвішча Варона), Чэхі (назва-этнімі ад імя народа чэхаў), Слабодка (ад слова «слабада»), Дубнікі (ад «дуб»), Лазоўка (лазовае месца) і інш., што таксама трэба мець на ўвазе¹⁰. Тапанімы і айконімы сведчаць, што на Астравеччыне паступова адбывалася асіміляцыя этнічных літоўцаў. Значная частка літоўска-язычніцкага насельніцтва абеларушвалася і апалечвалася ў перыяды Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай.

Славянізацыя значнай часткі балтаў была складанай і працяглай. Музіць, яна прайшла некалькі этапаў білінгвізму і полілінгвізму, моўнай і этнічнай пераспалосіцы. Балта-ўсходнеславянская кантактная зона характарызувалася распаўсюджаннем на яе прасторы некалькіх моваў — беларускай, польскай, літоўскай, рускай — і складанымі паміж імі ўзаемаадносінамі. Побач з славянізацыяй балтаў быў і адваротны працэс — балтызацыя славян. Этнамоўныя межы на паўднёвым усходзе балцкага арэала не былі пастаяннымі і выразнымі. Так характарызуюць сітуацыю лінгвісты А. Відугірыс і Ф. Клімчук¹¹.

Аб працэсе беларусізацыі літоўскіх этнічных элементаў, які назіраўся на тэрыторыі цяперашніх Астравецкага, Смаргонскага, Ашмянскага і суседніх раёнаў на працягу многіх стагоддзяў, а ў некаторых месцах завяршыўся толькі ў XIX – пачатку XX ст., пісаў беларускі этнограф М. Грынблат, які вёў ва ўказаным рэгіёне даследаванні ў 50-я гг. XX ст.¹²

Балта-славянскія кантакты на землях Беларусі ў сярэднія вякі ўплывалі на ход стварэння і фарміравання беларуска-літоўскай дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага. Шэраг літоўскіх археолагаў ацясамляюць летапісную Літву з арэалам культуры ўсходнелітоўскіх курганоў¹³.

Тапаніміка Астравеччыны — адна з істотных крыніц вывучэння яе даўніны і складанай з’явы абеларушвання мясцовага насельніцтва. Вывучэнне этнічнай гісторыі крайніх паўночна-заходніх раёнаў Беларусі выявіла пераканаўчыя факты, якія сведчаць, што большасць жыхароў тут з’яўляюцца нашчадкамі абеларушаных літоўцаў¹⁴.

Як бачым, закранутыя пытанні маюць адносіны да праблемы паходжання беларусаў і фарміравання тэрыторыі беларускага этнасу, да чаго спрачынілася і насельніцтва Астравеччыны.

¹⁰ Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. Минск, 1974. С. 88–89.

¹¹ Видугирис А. Ю. Климчук Ф. Д. Некоторые вопросы этно-языковых процессов на балто-восточнославянском пограничье // Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом. М., 1978. С. 23, 33–34.

¹² Гринблат М. Я. Белорусы: Очерки происхождения и этнической истории. Минск, 1968. С. 146, 150.

¹³ Краўцэвіч А. К. Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага. Мн., 1998. С. 74, 99–121.

¹⁴ Гринблат М. Я. Белорусы. С. 148.

Эдвард Зайкоўскі (Мінск)

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ ПМНІКІ АСТРАВЕЧЧЫНЫ

Пачатак археалагічнаму вывучэнню тэрыторыі сучаснага Астравецкага раёна паклаў граф Канстанцін Тышкевіч, які ў 1856 г. арганізаваў экспедыцыю па р. Вілія ад яе вытокаў да вусця. У час экспедыцыі ён агледзеў гарадзішча Замкоўка (каля Ігнацова) ды іншыя помнікі. У канцы XIX ст. раскопкі курганоў праводзіліся Ф. Пакроўскім, які выдаў «Археалагічную карту Віленскай губерні». У 1930-я гг. курганы каля в. Лоша вывучаліся У. Галубовічам і Г. Цэгак-Галубовіч. У пазнейшы час археалагічныя разведкі і раскопкі вяліся Э. Зайкоўскім, Я. Звяругам, А. Мітрафанавым, М. Чарняўскім. Шэраг помнікаў выявілі краязнаўцы С. Казлоўскі, М. Кляцоўскі, Р. Мацкевіч, В. Стэх, А. Юркойць. Прычым розныя эпохі вывучаны нераўнамерна: сістэматычным раскопкам падвяргаліся толькі курганы, гарадзішчы ж толькі шурфаваліся, а стаянка каменнага веку вядома толькі адна.

Тэрыторыя раёна была заселена чалавекам у эпоху мезаліту (IX–V тысячагоддзі да н. э.) пасля адступлення ледавіка. Мезалітычная стаянка, на якой трапляюцца крэмневыя прылады працы VII–VI тысячагоддзяў да н. э., выяўлена каля в. Акартэлі Спондаўскага сельсавета. Да наступных археалагічных эпох — неаліту (IV–III тыс. да н. э.) ці, хутчэй за ўсё, бронзавага веку (пачатак II – сярэдзіна I тыс. да н. э.) адносяцца каменныя сякеры, знойдзеныя каля вв. Жукойні Падольскага, Супраненты Міхалішкаўскага і Трашчаны Спондаўскага сельсаветаў.

У раннім жалезным веку (да IV–V ст. н. э.) тэрыторыя раёна ўваходзіла ў арэал распаўсюджання культуры штрыхаванай керамікі. Гэта былі старажытныя плямёны, якія выраблялі ляпны гліняны посуд, дзе паверхня была пакрыта штрыхоўкай. Плямёны гэтыя засялялі абшары Сярэдняй і Паўночна-Заходняй Беларусі, а таксама Усходняй Літвы. Мова насельніцтва была балцкая, г. зн. блізкая да сучасных літоўскай і латышскай. Тагачасныя людзі жылі на ўмацаваных паселішчах — гарадзішчах, якія ўяўляюць сабой узгоркі з абарончымі збудаваннямі — валамі і рвамі. Гарадзішчы культуры штрыхаванай керамікі вядомыя

каля вв. Гуры Ізабелінскага, Нідзяны Варнянскага, Вялікія Яцыны Гервяцкага і Масцяны Спонадўскага сельсаветаў. На гарадзішчы каля в. Масцяны акрамя штрыхаванай керамікі ў культурным пласце трапіліся дзындра (шлак) ад выплаўкі жалеза, косці зубра і аленья высакароднага, на якіх палявалі насельнікі гарадзішча, а таксама косці свойскіх жывёлаў: свінні, буйной рагатай жывёлы, казы ці авечкі. З косткі жывёліны была зроблена прылада долатпадобнай формы з завастрэннем. Унікальнай для Беларусі знаходкай з'яўляюцца зробленыя з жалеза кавальскія абцугі, даўжыня якіх дасягае 0,6 м.

Акрамя ўжо згаданых гарадзішчаў са штрыхаванай керамікай на тэрыторыі Астравецкага раёна ёсць некалькі гарадзішчаў, храналогія і культурная прыналежнасць якіх невядомая. Найперш гэта ўмацаваныя паселішчы каля в. Караняты (урочышча Гарадзішча) і в. Сарочка (урочышча Пінікла) Падольскага сельсавета, на якіх не праводзілася шурфоўка. Яшчэ адно гарадзішча (гара Замак) ёсць паміж в. Індрупка і хут. Бліканы ў Гудагайскім сельсавеце. Яно мае авальную пляцоўку памерамі 32х50 м, за 2 м ніжэй краю якой размешчаны роў, а па вонкавы бок яго — вал. Падножжа гарадзішча знаходзіцца ніжэй на 15–20 м. Пляцоўка гарадзішча выпуклая, прыўзнятая ў цэнтры. Адносна гарызантальная частка ў цэнтры пляцоўкі мае дыяметр каля 12 м. Культурны пласт пры шурфоўцы на пляцоўцы выявіць не ўдалося. Значыць, сталага насельніцтва на гарадзішчы не было, і яно выкарыстоўвалася ў якасці сховішча для навакольнага насельніцтва ў выпадку ваеннай небяспекі, ці, можа, у якасці месца для сходаў і правядзення культавых цырымоній. Паміж гарадзішчам Замак і хут. Бліканы знаходзіцца яшчэ ўзгорак Замачак вышыняй 5–7 м і дыяметрам каля 20 м., які мае паўсферычную форму. Каля падножжа ўзгорка па перыметру дзе-нідзе трапляюцца валуны дыяметрам 1–1,5 м.

Досыць загадкавае, але не вывучанае да цяперашняга часу гарадзішча выявіў у 1856 г. К. Тышкевіч каля былога хут. Лінамаргі паблізу в. Ігнацова Трокеніцкага сельсавета ва ўрочышчы Замкоўка. Вышыня гарадзішча — каля 20–25 м., пляцоўка мае авальную форму, даўжыня яе — да 80 м, шырыня — каля 15–20 м. З паўночнага краю гарадзішча цягнецца высокі вал, паўднёвае падножжа якога вельмі апоўзлае і распасціраецца амаль на ўсю пляцоўку, якая прыўзнятая ў паўночным і заходнім накірунках. Недалёка ад грэбня вала з вонкавага боку прасочваецца выбрукоўка з валуноў. З паўднёвага краю пляцоўкі таксама ёсць вал вышыняй каля 1,5 м, які ў адным месцы нібы перарываецца, утвараючы падабенства прахода. На некалькі метраў ніжэй па вонкавы бок вала на схіле гарадзішча прыкметныя роў і вал. З усходняга і заходняга бакоў вал дастаткова высокі, хоць і ніжэй, чым з поўначы. З вонкавага боку ўсходняй часткі вала на схіле ёсць роў глыбінёй каля 1,5 м і шырынёй каля 6 м, пасярэдзіне перакрыты перамычкай (уезд на гарадзішча). Пры шурфоўцы ва ўсходняй частцы пляцоўкі культурны пласт выявіць не ўдалося, магчыма, ён занадта глыбока залягае пад

апоўзлым схілам паўночнага вала. К. Тышкевіч лічыў, што «гара тая мае занадта малую плошчу для абарончага замка, але носіць характар ахвярнага гарадзішча», і меркаваў, што «было гэта ў старажытнасці месца, больш прысвечанае багам, на якім у глыбокай катлавіне гарэў нязгасны агонь»¹.

З IV, магчыма, нават з III стагоддзя н. э. на аснове змешвання насельніцтва культуры штрыхаванай керамікі з прышэльцамі з паўднёвага захаду (яцвягі з тэрыторыі Паўночна-Усходняй Польшчы) ва Усходняй Літве і прылеглай частцы Беларусі (да возера Свір на ўсходзе і правабярэжжа Нёмана каля мяжы з Літвой) стала фарміравацца новая супольнасць, якую археолагі называюць культурай усходнелітоўскіх курганоў (менавіта ў той час на згаданай тэрыторыі з'явіўся абрад пахавання ў курганах). Гэтая культура існавала да XII–XIII стст., і большасць даследчыкаў лічыць яе носьбітаў літоўцамі. Па асаблівасцях пахавальнага абраду і знаходках рэчаў выдзяляюць тры перыяды ў развіцці гэтай культуры. Першы, ранні, этап датуецца IV–V стст. н. э. і для яго былі характэрныя пахаванні няспаленых нябожчыкаў у ямах пад насыпамі курганоў. Побач з нябожчыкам-мужчынам часам хавалі і каня. Курганы ранняга перыяду вядомыя амаль выключна ў Літве, і толькі каля в. Навасёлкі Гервяцкага сельсавета, на левым беразе Віліі² (у археалагічнай літаратуры звычайна даецца прывязка гэтага помніка да в. Андрэўцы Смаргонскага раёна) былі раскапаны два насыпы з трупапалажэннямі³.

Для другога, сярэдняга, этапа культуры ўсходнелітоўскіх курганоў (ад V–VI да VIII ст.) былі характэрныя пахаванні па абраду спалення памерлых, якое ажыццяўлялася па-за межамі могільніка. Попел ссыпалі ў неглыбокую грунтавую яму, але часцей усё ж змяшчалі на ўзроўні асновы ці ў насыпе кургана.

На трэцім этапе (канец I – пачатак II тысячагоддзя н. э.) у курганах былі распаўсюджаны пахаванні з целаспаленнем на ўзроўні старажытнага гарызонту глебы або трохі вышэй яго. У курганах X–XII стст. рэшткі целаспаленняў часам змяшчаліся ў верхняй частцы насыпу на глыбіні 0,1–0,15 м ад паверхні. Колькасць пахаванняў у курганах з трупаспаленнем значна большая, чым у курганах з трупапалажэннем, і вагаецца ад 2–3 да 5–6, часам нават 9. У мужчынскіх пахаваннях асабліва шмат прадметаў узбраення: наканечнікаў дзідаў, сякер, часам рэштак шчытоў. Але ў курганах канца I – пачатку II тысячагоддзя зброя сустракаецца толькі ў багатых пахаваннях. Шырока распаўсюджаны былі пахаванні коней. Спаленага або няспаленага каня звычайна хавалі асобна ад чалавека. У канцы I тысяча-

¹ Tyszkiewicz K. Wilija i jej brzegi pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym. Drezno, 1871.

² Кудоба Ч. Па Віліі: Падарожныя запісы. Мн., 1992.

³ Hołubowicz W. Pięć lat pracy terenowej Muzeum Archeologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1933–1937) // Rocznik Archeologiczny. 1937. T. 1. S. 86.

годдзя курганы перасталі абкладваць па краях камянямі. Каля іх асновы з'явіліся авальныя або дугападобныя ямы шырынёй да 1,5–2,0 м і глыбінёй да 0,5–0,6 м.

Да найбольш ранніх пахаванняў другога этапа (V–VI стст.) належыць большая частка курганоў (14 насыпаў) каля в. Навасёлкі. У гэтых курганах памерлыя пахаваны па абраду целаспалення. Знойдзены нажы з патоўшчанай спінкай, шыла, вырабы з бронзы, бранзалеты з патоўшчанымі гранёнымі канцамі, авальная спражка, спіральны пярсцёнак і інш., а таксама фрагменты керамікі.

Да перыяду V–VII або VIII ст. адносяцца курганы каля в. Жэлядзь Спандаўскага сельсавета. Ф. Пакроўскім было там раскапана 12 моцна пашкоджаных насыпаў, з якіх некаторыя мелі вакол падэшвы абкладку з камянёў. Пахавальны абрад — трупаспаленне па-за межамі могільніка. Рэшткі спаленняў у большасці выпадкаў ссыпаліся на ўзроўні старажытнага гарызонту глебы і толькі ў трох выпадках — у грунце. Пад пахаваннямі былі падсцілкі з белага пяску, вуголля ці вугліста-чорнай зямлі. У двух курганах выяўлены каменныя канструкцыі (у выглядзе чашы і ў форме кола). У адным кургане ў насыпе выяўлены два абвугленыя бервяны, якія ляжалі паралельна адно другому на адлегласці аднаго м. Амаль ва ўсіх курганах былі адзінкавыя пахаванні і толькі ў адным — дваіное. Знойдзены наканечнік дзіды, дзве жалезныя спражкі, пяць арбалетападобных фібул (тры жалезныя і дзве бронзавыя), бронзавае і сярэбрае кольца (апошняе арнаментавана прамакрутнікамі), злітак шкляных пацерак, шклопадобная маса і асобныя жалезкі⁴.

Каля в. Пільвіны Падольскага сельсавета захаваліся 22 курганы. Яшчэ 14 насыпаў і 3 курганападобныя ўзвышэнні без слядоў пахаванняў у канцы XIX ст. раскопваліся Ф. Пакроўскім. Вышыня курганоў была ад 0,97 да 1,6 м, дыяметрам 8–11 м, каля асновы яны былі абкружаны равочкамі. Курганы па краях мелі каменныя абкладкі. Памерлых, як было ўстаноўлена, спальвалі на вогнішчы разам з бытавымі рэчамі дзесьці трохі воддаль ад курганоў, а потым рэшткі спалення пераносілі на месца пахавання і насыпалі над імі курган. Разам з нябожчыкам спальвалі і яго каня. Былі знойдзены жалезныя шылы, сярпы, нож, наканечнік кап'я, спражкі, фібулы, гліняныя праселкі, бронзавыя ўпрыгожанні (бранзалеты), жалезныя цуглі і страмёны. Пахаванні датуюцца другой паловай I тысячагоддзя н. э.⁵

Па другі бок ад вёскі яшчэ 13 курганоў дыяметрам 9–14 м і вышынёй 0,8–1,6 м выявіў у 1976 г. Я. Звяруга, але раскопкі іх не праводзіліся.

Каля в. Палушы Астравецкага сельсавета ў 1892 г. Ф. Пакроўскі з 16 курганоў, якія меліся, раскапаў два. Пахаванняў выявіць не ўдалося.

⁴ Покровский Ф. В. К исследованию бассейна Вилии в археологическом отношении // Труды X Археологического съезда. Рига, 1899. Т. 1. С. 122–125.

⁵ Тамсама. С. 117–121.

Гэтым жа даследчыкам каля хут. Сяржаны ў Астравецкім сельсаветае раскапаны тры курганы (усяго іх было 40, цяпер захавалася 11). Вышыня раскапаных курганоў была да 1,4 м, дыяметр — да 10 м. Каля падножжаў насыпаў былі абкладкі з камянёў. У двух курганах выяўлены рэшткі целаспаленняў. Знойдзены фрагмент грубалапнога гаршка, на якім ляжаў цэлы касцяк птушкі (магчыма, курыцы). У трэцім кургане ў насыпе знойдзены абломак дзіцячага чэрапа, а на грунце — касцяк дарослага чалавека галавой на захад, са складзенымі на грудзях рукамі. Пад чэрапам ляжаў крэмневы нож і пласцінка з крэменю. З пахавальнага інвентару знойдзены яшчэ жалезны нож, гліняныя праселкі (цыліндрычныя з валікам і біканічнае), наканечнік дзіды, частка бронзавага бранзалета і абломак бронзавай пласціны⁶.

Недалёка ад в. Гудагай таксама даследаваліся курганы з целаспаленнямі другой паловы I тысячагоддзя н. э. Пры раскопках выяўлены абломкі ляпной гладкасценнай керамікі, гліняныя праселкі, вузкалязавая сякера, наканечнікі дзідаў з ланцэтападобным пярком, а таксама з вузкім падоўжаным пярком, шылы, авальная спражка з насечкай. Там жа былі пахаванні па абраду трупалажэння, якія датуюцца XIII ст.⁷

Да канца I тысячагоддзя н. э. адносіцца курганная група каля в. Будраны Спондаўскага сельсавета. Там Ф. Пакроўскі ў 1895 г. з 12 курганоў раскапаў 10. Дзевяць насыпаў былі круглымі, дыяметрам 6,5–15 м, а адзін — авальны, памерам 11,5х13,5 м. У насыпе авальнага кургана выяўлены вуголле і два целаспаленні. У адным з пахаванняў знойдзены сякера, два наканечнікі дзідаў і нож, у другім — сякера і два наканечнікі дзідаў. Сякеры вузкалязавыя, адна з іх з чатырма закраінамі на абуху, на двух з іх меўся наразны арнамент. Каля падножжаў круглых курганоў былі ямы. На падкладцы з белага пяску звычайна ляжала кучка спаленых касцей. Знойдзены мініяцюрны ляпы гаршчок, серп, тонкія бляшкі з бронзы ў форме сферычных сегментаў. У адным з курганоў на мацерыку выяўлены шкілет каня галавой на паўночны захад, у зубах каня былі кольцавыя двухчленныя цуглі, а па баках — тры жалезныя квадратныя спражкі з закругленымі вугламі. У пяці курганах сляды пахаванняў не выяўлены⁸.

Вялікі курганны могільнік (74 насыпы вышынёй да 1,5 м, дыяметрам 5–15 м) маецца за 0,1 км на паўночны ўсход ад в. Лоша Гудагайскага сельсавета. Вакол большасці насыпаў прасочваюцца кругавыя раўкі з перамычкамі, асобныя насыпы па краі абкладзены камянямі, многія пашкоджаны

⁶ Покровский Ф. В. Вторая археологическая экскурсия в бассейн р. Лоши // Труды Виленского отделения Предварительного комитета по устройству IX Археологического съезда. Вильна, 1893. С. 136–139.

⁷ Гуревич Ф. Д. Древности Белорусского Понеманья. М.; Л., 1962. С. 160.

⁸ Покровский Ф. В. К исследованию бассейна Вилии в археологическом отношении... С. 137–140.

ямамі. У 1892 г. Ф. Пакроўскі раскапаў чатыры курганы, у 1933 г. Г. Цэгак-Галубовіч і У. Галубовіч — яшчэ 17. Пахавальны абрад — целаспаленне. На ўзроўні старажытнага гарызонту глебы былі пласты вугалю, а ў цэнтры курганоў — грудкі дробных перапаленых касцей і рэчаў, якія пабылі ў агні.

Звычайна ў кургане адно-два спаленні ў насыпе ці на мацерыку. Сярод знаходак — абломкі ляпных пасудзін слоікападобнай формы, часам з валікам. У цесце прыкметная дамешка жарствы. Выяўлены таксама нажы, гліняныя праселкі з рыфленнем, іголка, вузкалязовая сякера і наканечнікі дзідаў з ланцэтападобным пярком. Упрыгожанні прадстаўлены гладкімі і вітымі грыўнямі, пласцінчатымі бранзалетамі і бранзалетамі з патоўшчанымі канцамі, шырокім спіральным пярэцёнкам, спражкамі, бляшкамі, спіралькамі і інш. У. Галубовіч адносіў курганы да канца I тысячагоддзя н. э.⁹

Другая курганная група каля в. Лоша знаходзіцца за 1,5 км на паўночны захад ад вёскі, дзе захаваўся 21 курган (раней іх было значна больш). У 1892 г. Ф. В. Пакроўскі раскапаў адзін курган вышыняй 0,9 м і дыяметрам 10 м. На ўзроўні старажытнага гарызонту глебы быў выяўлены пласт чорнай зямлі з вуголлем. Недалёка ад цэнтра кургана на глыбіні 0,35 м знойдзены дробныя абломкі глінянага гаршка. У іншых насыпах мясцовыя жыхары знаходзілі сякеры, наканечнікі дзідаў, нажы. Гэты могільнік датуецца прыблізна тым жа часам, што і першы.

Курганная група з 23-х насыпаў ёсць каля в. Сідарышкі Падольскага сельсавета. Вышыня курганоў 1,0–1,8 м, дыяметр 8–12, каля падножжа — равочкі. У 1895 г. Ф. Пакроўскі раскапаў 10 насыпаў. Пахавальны абрад — целаспаленне. Кальцынаваныя косці (звычайна, па аднаму пахаванню ў кургане) ляжалі на мацерыку, на падсцілцы з белага пяску. У адным насыпе ляжаў паўспалены касцяк галавой на поўнач. Знойдзены спаленыя і няспаленыя косці каня. У двух выпадках ў курганах адсутнічалі рэшткі спалення, у двух — інвентар. Мелася толькі адно жаночае пахаванне. Для мужчынскіх пахаванняў характэрныя прадметы рыштунку вершніка і каня. У курганах знойдзены нож, серп, наканечнік дзіды, праселка, некалькі цугляў, двое страмёнаў (абодва ў адным пахаванні), жалезны званочак, жалезныя спражкі, а з бронзавых вырабаў — ланцуг, спіраль і дзве грыўні, з якіх адна пласцінчатая, арнаментаваная нарэзкамі, другая вітая, з канічнымі заканчэннямі і пласцінкамі на канцах. У 1976–1977 гг. Я. Звяруга раскапаў яшчэ сем курганоў. Ва ўсіх насыпах знойдзены целаспаленні, у 2 курганах былі косці коней. З прадметаў выяўлены жалезныя цуглі, медныя кольцы, пласціны, заклёпкі¹⁰. Датуюцца курганы канцом I – пачаткам II тысячагоддзя н. э.

⁹ Hołubowicz W. Pięć lat pracy terenowej Muzeum Archeologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1933–1937)... S. 86.

¹⁰ Покровский Ф. В. К исследованию бассейна Вилии в археологическом отношении... С. 125–129.

Курганныя групы ёсць таксама каля в. Слабодка Гудагайскага сельсавета, вв. Гервяты, Мацкі, Рымдзюны Гервяцкага сельсавета, вв. Каценавічы, Маркуны, Мельнікі Міхалішкаўскага сельсавета, вв. Куцішкі, Некрашуны (5 груп), Перавознікі, Савішкі, Талюшаны Кямелішкаўскага сельсавета, Варзэлы, Малыя Свіранкі (2 групы), Ройсцішкі Падольскага сельсавета, Падкасцёлак, Ядабор (2 групы) Спондаўскага сельсавета. Раскопкі гэтых курганоў не праводзіліся. Акрамя таго, К. Тышкевіч згадваў курганную групу каля в. Рызгоры цяперашняга Кямелішкаўскага сельсавета¹¹.

На тэрыторыі раёна маюцца тры ледавіковыя валуны, якія можна звязаць з язычніцкімі вераваннямі. Адзін з гэтых камянёў знаходзіцца ў лесе каля в. Карэйвішкі Гервяцкага сельсавета, ва ўрочышчы Аўкштоля. Валун мае памеры каля 1,25x1,42 м і вышыню 0,75 м. На яго пляскатай верхняй паверхні налічваецца больш двух дзесяткаў ямак паўсферычнай формы, дыяметрам ад 2,5 да 5–6 см і глыбінёй 1,0–1,5 см. Некаторыя ямки падвойныя або злучаныя паміж сабой канаўкамі даўжынёй 2,5–5 см. Камень урос у зямлю, і яго пляската верхняя паверхня была да 0,5 м ніжэй узроўню акаляючай глебы. Існуе мясцовае паданне пра закапаны пад каменем скарб. Падобныя камяні з паўсферычнымі ямкамі на паверхні трапляюцца толькі на паўночным захадзе Беларусі ды ў прылеглай частцы Літвы, часткова ў іншых краінах Балтыі. Невялікія раскопкі вакол каменя засведчылі практычную адсутнасць культурнага пласта і якіх-небудзь старажытных знаходак, а пад самім каменем трапіліся прадметы канца XIX ці XX ст. З гэтага вынікае, што каля валуна раней капаліся скарбашукальнікі, ці, магчыма, ён размяшчаўся на сваім цяперашнім месцы не заўсёды, а быў адносна нядаўна аднекуль прывезены ці прыцягнуты.

«Чортаў» камень ляжыць каля в. Кісялі Спондаўскага сельсавета. Раней недалёка ад в. Валэйкішкі Трокеніцкага сельсавета знаходзіўся вялікі валун, пра які існавала паданне, быццам каля яго жыў цмок Вяль, што перакідваў валун, а таксама забіраў у сялян жывёлу. Каб пагубіць цмока, нейкі чалавек узяў шкуру авечкі, набіў яе ўнутры смалой і серкай, і падсунуў Вялю. Той палічыў гэта за сапраўдную авечку, узяў і праглынуў. Потым дзіка зароў і здох. Той роў Вяля пачуў ажно ў Кракаве цмок Крак, які таксама зароў і здох. Несумненна, што гэта паданне з'яўляецца рэшткамі старажытнага міфалагічнага сюжэта са змеяборчым матывам.

---

¹¹ Tyszkiewicz K. Wilija i jej brzegi... S. 142.

Герман Брэгер (Мінск)

ГІСТОРЫЯ ПАСЕЛІШЧА МАЛІ ў XVI – ПАЧАТКУ XX ст.

Пасля адстаўкі з дзяржаўнай службы ў 1867 г. вядомы рускі дыпламат і ўсходазнавец Іосіф Антонавіч Гашкевіч пасяліўся ў нованабытым маёнтку Малі Віленскага павета і губерні (цяпер Астравецкі раён Гродзенскай вобласці Беларусі), дзе правёў апошнія гады свайго жыцця. Мабыць, ён і не здагадаўся, што гісторыя гэтага маёнтка вельмі старажытная і багатая на падзеі.

Малі — адно з найстаражытнейшых паселішчаў на Астравеччыне. Ужо ў XVI ст. уздоўж невялікай рачулки Маля (Малька) існавала некалькі аднайменных шляхецкіх двароў. Некаторыя з іх згадваюцца ў дакументах пад назвай Астравец на рацэ Маля (ад назвы буйнога маёнтка і мястэчка Астравец паноў Гаштольдаў, ідэолагаў Вялікага Княства Літоўскага, як і шмат іншых навакольных маёнткаў таго часу). Упершыню дакументальна назва «Малі» зафіксавана ў 1534 г., але з кароткага рэестру дакумента відаць, што маёнтка існаваў задоўга да гэтага часу. У той час Малі былі родавым гняздом адной з ліній шляхецкага роду Бітаўтовічаў. Заснавальнік роду Бітаўт, вядомы з сярэдзіны XV ст., атрымліваў розныя пажалаванні падданымі і землямі ад вялікага князя літоўскага і караля польскага Казіміра¹, а 17 сакавіка 1488 г. той жа вялікі князь Казімір пажалаваў Багдану Бітаўтовічу (верагодна, сыну згаданага Бітаўта) воз солі з берасцейскага мыта і жарабца². (Адначасова з ім кароль тое ж пажалаваў і Рымку Васкавічу, заснавальніку роду Рымковічаў-Польскіх, якія мелі недалёкія ад Маляў маёнткі Паляны і Дубнікі. Несумненна, ужо ў той час гэтыя два пані былі суседзямі). Яшчэ раз гаспадарскі баярын (гэта значыць баярын, які нясе службу гаспадару — вялікаму князю літоўскаму) Багдан Бітаўтовіч згадваецца ў дакуменце ад 21 сакавіка 1499 г., паводле якога вялікі князь Аляксандр вяртае намесніку віленскага

¹ Русская историческая библиотека. СПб., 1910. Т. 27. С. 36, 83.

² Тамсама. С. 276.

ваяводы Багдану Вайдзівіловічу землі ў Свіркішках і Сялянах, раней захопленыя Б. Бітаўтовічам ³. Згаданыя мясцовасці Свіркішкі і Сяляне некалі знаходзіліся каля Астраўца ля берагоў ракі Лоша, што пацвярджае існаванне аселасці Бітаўтовічаў у раёне рэчкі Маля ўжо ў XV ст. Каля 1516 г. (дакументы не датаваныя) з гаспадарскай баярыняй Бітаўтавай Кахнай (не сумненна, удавой Багдана Бітаўтовіча) судзіўся баярын Андрэй Мацкевіч аб захопе яго чалавека ⁴.

Можна меркаваць, што ў Багдана Бітаўтовіча было двое сыноў — Янушка і Марцін, якія падзялілі бацькоўскі маёнтак. Янушка Бітаўт меў двух сыноў — Юрыя і Мікалая і дачку Кацярыну. Апошняя была замужам за Каспарам Буткевічам, заснавальнікам роду Астравіцкіх. Яна яшчэ пры жыцці бацькі атрымала ад яго частку маёнтка ў пасаг. Вядома, што пад 22 красавіка 1534 г. згадваецца судовы дэкрэт у справе Каспара Буткевіча і яго цесця Янушкі Бітаўта з сынам апошняга Юрыем Бітаўтовічам аб спрэчных селішчах і сенажаці на рацэ Маля ⁵. Гэта, дарэчы, першая дакументальная згадка Маляў, хоць паселішчы на рацэ Маля, як бачна, існавалі задоўга да гэтага. Паводле дакумента ад 22 снежня 1544 г. Мікалай Янушкавіч Бітаўтовіч абмяняўся сенажацямі на рацэ Маля з сваёй сястрой Кацярынай Янушкаўнай, у той час ужо удавой Каспара Буткевіча ⁶. Крыху пазней старэйшыя сыны К. Буткевіча Павел і Андрэй Каспаравічы Астравіцкія, аддзедзічыўшы бацькоўскія маёнткі, у тым ліку і мацярынскія Малі, пачнуць скупляць у сваякоў Бітаўтовічаў і іншых суседзяў мальскія землі і фальваркі, аб чым пойдзе гаворка ніжэй. Нездзе ў той самы час (сярэзіна 1540-х гг.) Кацярына Янушкаўна са свайго маёнтка запісала тры службы людзей (яны былі на пэўнай адлегласці ад двара і атрымалі пазней назву Вербішкі Мальскія ад аднайменных паселішчаў (цяпер у Літве), але з дадаткам «Мальскія») сваёй дачцэ Ганне Каспараўне і яе мужу Мацею Міхайлавічу, якія прадалі падданных гаспадарскаму баярыну Яну Шунку. У 1558 г. у апошняга брат Ганны Павел Каспаравіч Астравіцкі выкупіў маёнтак Вербішкі, што яму пацвердзілі іншыя браты лістом ад 16 мая 1558 г. ⁷. Мяркуючы па дакументах, матчын маёнтак Малі, або яго большая частка з дваром, дастаўся аднаму з брагоў Астравіцкіх — Андрэю Каспаравічу, да якога ён рабіў розныя прыкупкі (глядзі ніжэй). На жаль, радаводная лінія Андрэя Астравіцкага не распрацавана, але паводле дакументаў, якія маюцца, можна прасачыць далей верагодную гісторыю гэтай часткі Маляў.

³ Русская историческая библиотека. СПб., 1910. Т. 27. С. 736–739.

⁴ Тамсама. СПб., 1903. Т. 20. С. 330, 361.

⁵ Гістарычны архіў Літоўскай дзяржавы, г. Вільнюс (ГАЛД), ф. 525, воп. 8, спр. 771, звязка 5, дак. 10, у рэестры Мальскіх папер № 1.

⁶ Тамсама. У рэестры Мальскіх папер № 2.

⁷ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ), ф. КМФ-18 (Літоўская метрыка), воп. 1, спр. 40, арк. 178–178 адв.

Недзе на рубяжы XVI–XVII стст. дочкі або ўнучкі Андрэя Астравіцкага Крысціна і Ева Астравіцкія падзялілі дзедзічны маёнтак Малі напалам. 1 сакавіка 1602 г. Павел Янавіч Сіповіч разам з жонкай Крысцінай Астравіцкай прадалі сваю палову маёнтка за 550 коп грошаў Станіславу Аляксандравічу Чыжу і яго жонцы Еве Астравіцкай. С. А. Чыж тэстаментам ад 8 студзеня 1609 г. забяспечыў жонцы пажыццёвае трыманне маёнткаў⁸. Далейшая гісторыя гэтай часткі Маляў невядомая, але можна меркаваць, што пазней яна аказалася ў руках Абрамовічаў, як і іншыя.

Цяпер зноў вернемся назад, да братоў Кацярыны Янушкаўны Юрыя і Мікалая Янушкавічаў Бітаўтовічаў, якія атрымалі ад бацькоў свае часткі ў Малях. Ужо згадвалася замена сенажациямі між Мікалаем і Кацярынай у 1544 г. А 2 лістапада 1553 г. Мікалай Бітаўт падараваў брату Юрыю Бітаўту некалькі зямель у розных месцах⁹. Далейшы лёс Юрыя Бітаўтовіча невядомы, а яго брат Мікалай быў жывы яшчэ ў 1558 г.¹⁰. Сын апошняга — Мікалай Мікалаевіч Бітаўтовіч згадваецца ўжо ў 1546 г., калі трымаў фальварак Вербішкі (цяпер Літва)¹¹. Яго бацька, відаць, памёр у тым жа 1558 г., бо М. М. Бітаўт тады ж трымае ва ўласнасці і маёнтак Малі. 2 лістапада 1558 г. ён прадаў дзве зямлі ў сваім маёнтку Малі Андрэю Каспаравічу Астравіцкаму за 15 коп грошаў¹².

Як згадвалася ў пачатку, у Янушка Бітаўтовіча быў брат Марцін, які вядомы толькі па сваіх сынах — Шчаснаму і Юрыю Марцінавічах Бітаўтовічах. Дакладна невядома, але не пазней 1530-х гг., па смерці бацькі, яны падзялілі бацькоўскі маёнтак. Шчасны Бітаўтовіч памёр каля сярэдзіны 1540-х гг., пакінуўшы жонку Альжбету Станькаўну і непаўналетняга сына Фларыяна. Удава хутка выйшла замуж за гаспадарскага баярына Мікалая Васільевіча і трымала маёнтак першага мужа Малі. Аднак сынам нябожчыка Фларыянам апекаваўся дзядзька Юрый Марцінавіч Бітаўтовіч, які 28 ліпеня 1547 г. выклікаў Альжбету Станькаўну ў Віленскі суд наконт Мальскага маёнтка свайго пляменніка¹³. Фларыян Бітаўтовіч дасягнуў паўналецця каля 1552 г., бо 1 студзеня 1552 г. прадаў Паўлу Каспаравічу Астравіцкаму службу людзей з зямлёй свайго айчыннага маёнтка Малі за 20 коп грошаў¹⁴. Аднак па-ранейшаму маёнтак трымала яго маці Альжбета Станькаўна, якая са сваім мужам Мікалаем Васільевічам скардзілася 4 сакавіка і 22 красавіка 1553 г. у Віленскі суд на свайго сына Фларыяна ў сувязі з нападамі на маёнтак Мальскі ў Астраўцы і рабаваннямі маёмасці. У час

⁸ ГАЛД, ф. 525, воп. 8, спр. 771, звязка 5, дак. 10, у рэестры Мальскіх папер № 7, 8.

⁹ Тамсама. У рэестры Мальскіх папер № 4.

¹⁰ НГАБ, ф. КМФ-18, воп. 1, спр. 252, арк. 531адв.–533.

¹¹ Тамсама. Спр. 234, арк. 89–90.

¹² Тамсама. Спр. 40, арк. 324 адв.–325 адв.

¹³ Тамсама. Спр. 233, арк. 209 адв.

¹⁴ ГАЛД, ф. 525, воп. 8, спр. 512, дак. 5 копіі кнігі 1-й «Спраў Трацянішскіх».

судовага разбору высветлілася, што Альжбета трымала Малі, не маючы ніякага запісу ад першага мужа Шчаснага Бітаўтовіча, таму суд прысудзіў маёнтак яе сыну Фларыяну, як ужо паўналетняму¹⁵. Хутка, 2 ліпеня 1554 г., Фларыян Бітаўтовіч прадаў увесь свой маёнтак Малі з дваром над ракой Маляй, землямі і слянямі за 150 коп грошаў свайму дзядзьку Юрыю Марцінавічу Бітаўтовічу і яго жонцы Ягнешцы Пікелеўне¹⁶. Такім чынам, Ю. М. Бітаўтовіч, набыўшы частку пляменніка, далучыў яе да сваёй часткі і трымаў цэлы маёнтак Малі, якім калісьці валодаў яго бацька Марцін. Юрый Бітаўтовіч яшчэ быў жывы 18 сакавіка 1558 г., калі разам з Альжбетаі Станькаўнай меў працэс з Фларыянам Бітаўтовічам аб разбазарванні апошнім бацькоўскіх маёнткаў¹⁷. Аднак Ю. М. Бітаўтовіч хутка памёр, і яго маёнткі трымала яго жонка Ягнешка Пікелеўна. 5 лістапада 1558 г. быў прыняты дэкрэт Віленскага ўрада па скаргзе ўласнікаў маёнтка Малі Андрэя і Марціна Каспаравічаў Астравіцкіх на згаданую Ягнешку, трымальніцу свайго маёнтка Малі, аб парубцы яе падданнымі дрэваў у лесе скаргнікаў¹⁸. У дакуменце згадваецца, што яе муж Юрый Бітаўтовіч ужо памёр, а спадкаемцам з'яўляецца іх сын Размус Юр'евіч Бітаўтовіч.

Бітаўты валодалі сваімі маёнткамі пад назвай Малі да 1-й трэці XVII ст., але падрабязнасці невядомы, бо не знойдзены дакументы за гэты перыяд. Вядома толькі, што 21 мая 1634 г. Бітаўты прадалі маёнтак Малі з фальваркам Кавалеўшчына Андрэю і Кацярыне з Коцелаў Тартылам (інтрамісія адбылася 31 мая)¹⁹. Іншыя Бітаўтовічы (у рэестры няма імёнаў) 9 жніўня 1635 г. прадалі свае часткі маёнтка Мікалаю Абрамовічу²⁰. 26 красавіка таго ж 1635 г. вышэй згаданага Тартылы прадалі фальварак Філіповічы (цяпер вёска Філіпаны каля Маляў) Касінскім²¹, якія яго перапрадалі 12 верасня таго ж года Пастаўку²². Нейкай часткай Маляў валодаў святар Віленскага кальвінскага збору Юзаф Пяткевіч, які прадаў маёнтак 6 лютага 1637 г. згаданаму вышэй Мікалаю Абрамовічу²³.

Вернемся зноў у XVI ст. і разгледзім гісторыю яшчэ аднаго маёнтка пад назвай Малі. Недзе ў першай палове XVI ст. браты Мікалай, Марцін і Юрый Пятровічы падзялілі маёнтак Астравец па рацэ Маля між сабой на тры часткі. Браты згадваюцца нябожчыкамі ўжо на пачатку 1550-х гг. А 6 чэрвеня 1553 г. гаспадарскі баярын Станіслаў Мікалаевіч Пятровіч

¹⁵ НГАБ, ф. КМФ-18, воп. 1, спр. 246, арк. 28 адв.–30 адв., 51–53.

¹⁶ Тамсама. Спр. 34, арк. 237 адв.–239 адв.

¹⁷ Тамсама. Спр. 252, арк. 316 адв.–317 адв.

¹⁸ Тамсама. Арк. 531 адв.–533.

¹⁹ ГАЛД, ф. 525, воп. 8, спр. 771, звязка 5, дак. 10, у рэестры Мальскіх папер № 9, 10.

²⁰ Тамсама. № 14.

²¹ Тамсама. № 11, 12.

²² Тамсама. № 13.

²³ Тамсама. № 15.

разам са сваёй маці княжнай Барбарай Юдкаўнай (Юр'еўнай) Свірскай прадалі сваю частку маёнтка Астравец, якую аддзедзічылі ад бацькі і мужа нябожчыка Мікалая Пятровіча, за 80 коп грошаў Паўлу Каспаравічу Астравіцкаму²⁴. Цікава, што яны ж, С. М. Пятровіч з маці, яшчэ летась, 16 верасня 1552 г., прадалі свой дворац (фальварак) Астравецкі, які знаходзіўся між рэчкамі Малямі, за 50 коп грошаў гаспадарскаму дворнаму канюшаму Ярашу Карэцкаму²⁵, уласніку суседняга вялікага маёнтка Астравец (былога Гаштольдавага, цяпер раённы цэнтр). Можна меркаваць, што гэтую частку маёнтка яны або іх бацька і муж Мікалай Пятровіч набылі ў Марціна Пятровіча, бо апошні са сваёй часткай больш нідзе ў дакументах не згадваецца. Трэці брат, Юрый Пятровіч пакінуў па сабе двух дачок — Ганну, замужам за Лаўрынам Мацеевічам, і Дароту, жонку Яна Рэкуця. Пасля падзелу бацькоўскіх маёнткаў Малі дасталіся Ганне Юр'еўне. Аднак ужо 14 сакавіка 1557 г. гаспадарскі баярын Лаўрын Мацеевіч з жонкай Ганнай Юр'еўнай прадалі свой дворац Астравецкі ў Малях за 70 коп грошаў Андрэю Каспаравічу Астравіцкаму²⁶. Апошні літаральна праз некалькі дзён, 25 сакавіка, перапрадаў гэты маёнтак за тых ж грошы свайму брату — ашмянскаму харужаму, віленскаму судзі Паўлу Каспаравічу Астравіцкаму²⁷. Такім чынам, Астравец у Малях Пятровічаў перастаў існаваць як асобнае паселішча і быў далучаны да маёнткаў суседніх паноў.

У той жа час згадваецца яшчэ адзін маёнтак Малі над ракой Маля, які належаў Мікалаю Мікалаевічу Кудле. Пасля смерці ён пакінуў маёнтак сваім дочкам Альжбеце, Дароце, Зофіі і Шчаснай. Не чакаючы падзелу маёнтка з сёстрамі, Альжбета 20 сакавіка 1562 г. прадала сваю чацвёртую частку за 20 коп грошаў Андрэю Каспаравічу Астравіцкаму²⁸. Прычым апошні меў права выкупіць застаўленыя бацькам Альжбеты суседнім панам землі і правесці падзел маёнтка з яе сёстрамі. Тут, аднак, можна выказаць меркаванне, што згаданы Мікалай Мікалаевіч Кудла і Мікалай Мікалаевіч Бітаўтовіч, пра якога гаварылася вышэй, гэта адна асоба, якая згадана ў апошнім дакуменце пад мянушкай «Кудла». Але дакументальнага пацвярджэння гэтаму пакуль няма.

Як ужо згадвалася, у 1630-я гг. будучы троцкі ваявода Мікалай Абрамовіч скупіў розныя часткі Маляў у навакольных паноў і як адзін фальварак далучыў да свайго галоўнага маёнтка Дубнікі. Пасля яго смерці ў 1651 г. бацькоўскую маёмасць аддзедзічыў сын — старадубскі староста Самуэль Андрэй Абрамовіч, які памёр бяздзетна ў 1663 г. Яго ўласнасць перайшла

²⁴ НГАБ, ф. КМФ-18, воп. 1, спр. 34, арк. 110 адв.–112.

²⁵ Тамсама. Спр. 240, арк. 536 адв.–537 адв.

²⁶ Тамсама. Спр. 34, арк. 520 адв.–522.

²⁷ Тамсама. Арк. 543 адв.–544 адв.

²⁸ Тамсама. Спр. 260, арк. 120 адв.–122.

да сваяка Самуэля Міхала Абрамовіча, будучага віленскага чашніка²⁹. 24 красавіка 1678 г. ён разам з жонкай Канстанцыяй Быкоўскай прадаў маёнтак Малі Міхалу Даўнаравічу, будучаму інфлянцкаму чашніку³⁰. Памёр ён пасля 1700 г., пакінуўшы сына Францішка³¹.

Гісторыя Маляў у XVIII–XIX стст. пакуль, на жаль, не вывучана. Вядома толькі, што ў другой палове XVIII ст. маёнтак Малі зноў трапіў да Абрамовічаў і быў далучаны да галоўнага маёнтка Астравец, які яны ў той час трымалі. Перад скасаваннем прыгоннага права гэтыя паселішчы трымалі нашчадкі Абрамовічаў Алтажэўскія. Паводле апошняга Усерасійскага народнага перапісу 1858 г. у вёсцы Малі налічвалася 66 рэвізскіх душ сялян. Пасля прыгону паводле новага тэрытарыяльна-адміністрацыйнага падзелу вёска была аднесена да Астравецкай сельскай грамады Варнянскай воласці Віленскага павета і губерні³². Паводле перапісу 1866 г. у фальварку Малі быў адзін дом і пражывала сем жыхароў, а ў вёсцы Малі — 19 дамоў і 145 жыхароў³³. Пазней фальварак Малі набыў Іосіф Антонавіч Гашкевіч, а потым уласнікам з’яўляўся яго сын Іосіф Іосіфавіч Гашкевіч. Паводле даведніка, у 1905 г. у маёнтку Малі пражывала 20 жыхароў і налічвалася 745 дзесяцін зямлі, а ў вёсцы Малі — 222 жыхары і 354 дзесяціны зямлі³⁴.

---

²⁹ Cicchanowicki A., Rachuba A. Rys genealogiczny rodziny Abramowiczów na Wornianach // Przegląd Wschodni. 1992/93. T. II. Z. 3. S. 601–603.

³⁰ ГАЛД, ф. 525, воп. 8, спр. 771, звязка 5, дак. 10, у рэестры Мальскіх папераў № 17.

³¹ Boniccki A. Herbarz Polski. Warszawa, 1902. T. 5. S. 4–5.

³² Спісок волостей і сельскіх обществ по мировым участкам Виленской губернии 1873 года. Вильна, 1873. С. 23.

³³ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa, 1885. T. 6. S. 6.

³⁴ Гошкевич И. И. Виленская губерния. Вильна, 1905. С. 32.

Станислав Пашковский (Островец, Беларусь)

ОСТРОВЕЦКАЯ ЗЕМЛЯ В ЭПОХУ ФЕОДАЛИЗМА

Исследование истории феодальных поселений городского типа привлекает все большее внимание ученых. Это вызвано тем, что разработка данной проблемы в значительной степени помогает уяснению важнейших сторон истории феодального общества, способствует конкретизации исторического процесса, углублению знаний по отдельным регионам.

История городского поселка Островец и деревень района богата событиями, уходящими в глубь веков. В письменных источниках Островец впервые упоминается в 1468 г., когда киевский воевода Мартин Гаштольд заложил здесь костел и доминиканский монастырь.

На северо-восточной окраине поселка, на правом берегу реки Лоша, в устье речки Кегна, расположено земляное укрепление размером 27x21 м, которое возвышается над рекой на 2,5 м. Со стороны поля площадка укреплена рвом глубиной 2 м и шириной 10 м. При обследовании городища в 1975 г. М. Чернявским найдено здесь много битого кирпича и кафли. Укрепление относится к XV в. Материалы исследования хранятся в Институте истории НАНБ.

Крупнейший белорусский специалист по топонимике В. Жучкевич считает, что название поселка имеет славянское происхождение — от укрепленного острова на правом берегу реки Лоша.

Территория района освоена человеком издавна. Наша местность богата городищами, многочисленными курганными могильниками и другими памятниками старины. О них говорили на чтениях археологи.

Первоначально территорию района населяли балты, предки современных литовцев. Процесс славянизации части литовского населения был медленным и весьма длительным. Начавшись в зависимости от места и интенсивности движения славян в различное время, в VI–IX вв., процесс славянизации, а позднее, с XIV–XVI вв., процесс белорусизации литовских этнических элементов длился в течении многих веков. О том, что

балты составляли древнейшее население современной территории района, свидетельствует топонимия. В районе сохранились названия деревень несомненно литовского происхождения (Супроненты, Гервяты, Видзюны, Гадзилуны, Яцыны, Гребалы, Трайги, Микли, Радзюли и др.).

Некоторая часть литовского населения до сих пор не утратила своего языка. Небольшие группы литовцев живут в некоторых деревнях района, образуя этнические островки среди белорусов. Все это литовское население является преимущественно двуязычным: если оно в домашнем быту сохраняет литовский язык, то для общения с соседями-белорусами пользуется белорусским.

С X в. и до половины XIII в. Островеччина находилась в пределах Киевской Руси, входя в состав Полоцкого княжества в ближайшем соседстве с литовскими племенами. В 1253 г. князь Миндовг, подчинив себе несколько небольших княжеств, основал новое, быстро расширяющееся государство Великое Княжество Литовское. История Островецкой земли неразрывно связана с историей этого государства, куда вошла в составе Ошмянского и Свенцянского поветов Виленского воеводства как до Люблинской унии 1569 г., так и после нее.

Сохранившиеся документы позволяют проследить историю некоторых населенных пунктов района с XV в.

На левом гористом берегу Вилии расположена деревня Быстрица. Название ее происходит от названия-термина быстрица — участок быстрого течения реки, то же, что и быстрина. По данным польских историков Кояловича и Стрыйковского, Быстрица была первой столицей Великого Княжества Литовского. В 1390 г., король Владислав Ягайло велел построить здесь один из первых в княжестве костелов.

В описании рукописного отдела Виленской публичной библиотеки указывалась грамота короля Ягайло 1391 г., которой он дает в надел вновь построенному костелу в Медниках два участка земли и десятину с королевского имения Медники; костел отдается в ведение настоятелю быстрицкого августинского монастыря, который должен выбирать для него священников из достойнейших монахов своего ордена. В 1523 г. королем Сигизмундом I в Быстрице построен кирпичный костел, который вошел в ведение Виленской епархии. В 1760 г. святыня была перестроена, и ей дали имя Св. Креста. В 1865 г. костел переделан под православный монастырь с подчинением Шумскому деканату. При монастыре была приходская школа. В XVIII в. Быстрица была староством и платила 1785 польских злотых в государственную казну. Гмина Быстрица делилась на пять больших округов и насчитывала 136 деревень с 783 домами, в которых проживало 5098 человек. В самой Быстрице в конце XVIII в. жило 103 человека.

На левом берегу Вилии, вдоль известного Полоцкого тракта, раскинулась деревня Михалишки, которая до XII в. называлась Вилея, а потом изменила название по фамилии владельцев Михальских. В. Жучкевич считает,

что название Михалишки образовано от имени Михаил и белорусских его обиходных вариантов. Михалишки принадлежали многим феодалам. Местечком владели князья Радзивиллы, принадлежало оно Ксаверию Котвичу, Яну Мисевичу, Якубу Кенишку, потом — Проньским. 28 июня 1604 г. Михалишки купил королевский референдарий Ян Бжостовский. В 1622 г. он построил здесь монастырь августинцев. Его сын, Павел Бжостовский, в 1653 г. возвел католический костел святого Михаила, который сохранился до наших дней. Костел был построен из кирпича на месте деревянного костела при монастыре августинцев. В постройке и украшении интерьера принимали участие флорентийские мастера — архитектор К. Пенс и скульптор П. Перти. По своей архитектуре костел близок к известному костелу бригиток в г. Гродно. Тонкостью выделяется декоративное оформление святыни, она богато украшена барельефами. Они похожи на скульптурное убранство известного костела Петра и Павла в Вильнюсе, ибо выполнено одним и тем же художником. Костел — памятник архитектуры барокко.

В актовых книгах Виленского земского суда за 1796 г. сохранился привилей Яна Казимира Киприану Павлу Бжостовскому на вечное держание Михалишек и Гозы, «лежащих на гостинце виленским з Полоцка», от 5 мая 1662 г. В конце XIX в. в местечке было 62 дома, 843 жителя (4/5 евреи), католический костел, еврейская синагога и школа, винокурня, еженедельно и в праздники проходили базары.

Интересно историческое прошлое у Ворнян. Впервые местечко упоминается в 1462 г., когда владелица имения Марина Сонгайлова пожертвовала деньги на строительство костела. В конце XVI в. Ворняны принадлежали Яну Абрамовичу, лидскому старосте, писателю и просветителю, который в конце жизни стал смоленским воеводой. Здесь он заложил реформатский дом, а при нем госпиталь и школу.

Большое строительство развернулось в Ворнянах во второй половине XVIII в., когда местечком владели известный деятель Речи Посполитой генерал Ежи Абрамович и его жена Марианна Абрамович. На месте деревянного костела ими в 1767–1769 гг. был построен костел из кирпича (перестроен в 1880 и 1903 г.) и плебания. В одном ансамбле с костелом в начале XIX в. был построен дворцово-парковый комплекс и жилые крестьянские дома на площади. Ворнянский ансамбль является уникальным в Беларуси как по художественному решению, так и потому, что сюда впервые у нас вошли типовые кирпичные дома, построенные специально для крестьян (для горожан первым начал строить типовые дома в Гродно Тизенгауз). Восемь жилых домов выходят фасадом на рыночную площадь. Ранее площадь пересекала тенистая аллея, ведущая от дворца к костелу. Дома, рассчитанные на две семьи крепостных крестьян, соединены между собой высокими кирпичными стенами с арочными проездами. Территория парка отделялась от площади бутовым ограждением с воротами. В парке была мельница, беседка и круглая неоготичная башня на острове (построена

в конце XIX в.). Ворнянский ансамбль как памятник градостроительства сформирован на основе принципа регулярной планировки.

В конце XIX в. волость Ворняны насчитывала 12 округов со 130 деревнями, в которых было 1015 домов и проживало 12 469 жителей, имеющих 5413 десятины земли (из них — 21 664 десятины пахотной), 292 десятины принадлежали костелу.

В местечке Ворняны тогда было 22 дома с 249 жителями (13 православных, 22 католика, 114 евреев), костел парафиальный католический, еврейская синагога, волостное здание, приходская школа, больница, небольшой кирпичный завод, 18 магазинов. Проводились еженедельные базары, ярмарки и костельные фесты.

Городской поселок Островец не так богат историческими событиями, как Ворняны и Михалишки. В 1468 г. здесь был католический костел и монастырь доминиканцев. Островец принадлежал тогда Гаштольдам. Согласно привилею польского короля Сигизмунда Августа от 9 мая 1537 г. Островец перешел во владение к новогрудскому, а позже трокскому и виленскому воеводе, первому мужу Барбары Радзивилл Станиславу Гаштольду. После его смерти местечком стал владеть Корицкий, которому король Сигизмунд Август привилеем от 6 июня 1546 г. передал его в родовое владение с правом пропинации. В начале XVII в. Островец становится резиденцией рода Корсаков. В 1616–1618 гг. Ян и Елена Корсаки на месте старого, пришедшего в ветхое состояние костела строят новый, деревянный, отписывают монастырю фольварки Вавераны и Палуши. В 1787 г. Гилярый Чижевский на месте старого строит новый, кирпичный костел имени святых Козьмы и Демьяна.

В Вильнюсском архиве, в актовых книгах Главного Литовского трибунала за 1796 г., хранится документ, в котором содержится дарственная запись минского чашника Яна Доминика Коссаковского островецкому доминиканскому монастырю на 2 тыс. польских злотых и ему принадлежащую деревню Каменку на Каменке на поминание души после его смерти.

Согласно инвентарю 1818 г. доминиканскому монастырю в Островце принадлежало 30 домов, 106 мужских душ. Каждый мужчина и женщина три дня в неделю ходили на барщину, не считая «гвалтов» и «толок». Ежегодно монастырь имел 1550 злотых дохода, из них 1250 злотых за аренду двух корчем, мельницы и лесопильни.

С 1795 г. Островец — в составе Российской империи, в Виленском, затем Ошмянском уездах Виленской губернии. В XIX в. он принадлежал Костровицким, затем — их родственникам Сытянкам. С 1886 г. Островец становится местечком и относится к четвертому полицейскому округу, входит в состав Ворнянской волости и Ворнянской католической парафии. В местечке тогда было 22 дома, 176 жителей (93 мужчины и 83 женщины), работали винокурня, лесопилка, кирпичный завод на паровом двигателе, мельница, фабрика дренажных труб.

В 1871–1874 гг. была построена Либаво-Роменская железная дорога, которая прошла через Минск–Молодечно–Вильно. Конная железная дорога связывала тогда Островец со станцией Слободка (теперь Гудогай).

О других населенных пунктах района сохранилось меньше сведений. Зачастую известна лишь дата основания костела. Так, в деревне Ворона в середине XVI в. был построен Георгиевский костел, в д. Большие Свиранки католический деревянный Георгиевский костел возведен во 2-ой пол. XIX в., в д. Герваты Троицкий костел — памятник неоготики — построен из кирпича в 1903 г. Кемелишский деревянный костел освящен в 1781 г. А Гудогайский деревянный костел во имя Богородицы построен в 1764 г. при монастыре кармелитов.

На протяжении всей своей истории (феодалный период) местечки принадлежали крупным земельным магнатам Радзивиллам, Гаштольдам, Абрамовичам, Бжостовским. С самого своего возникновения они были частновладельческими поселениями. Историческая литература традиционно относит их к категории местечек, хотя официально только с 1886 г. мы можем причислить Островец к такому разряду поселений городского типа. Следуя теории общественного разделения труда, нецелесообразно разделять городские поселения на города и местечки по их правовому положению. Главное, несомненное отличие города от местечка заключается в степени его экономического отделения от деревни, в уровне развития в нем ремесел и торговли, значимости как промышленно-торгового центра.

В экономическом облике местечек Беларуси, в том числе Островечины, ремесло и особенно торговля составляли постоянную черту, но были основной деятельностью лишь небольшой части жителей. Главную роль здесь играли сельскохозяйственные занятия. Объясняется это тем, что местечки формировались, в основном, вокруг господского двора и составляли, как правило, административный и экономический центр владений феодала. Отсюда их типичные черты, присущие местечкам, — преобладание сельскохозяйственных занятий и заметная роль торговли. Местечки, в отличие от городов, были центрами локальных рынков, а их торговые связи распространялись только на близлежащие населенные пункты.

Данными, характеризующими торговлю местечек Островецкой земли в XVI–XVII вв., мы не располагаем. Судить об этом можно лишь по каким-то косвенным сообщениям. Например, дорога Вильно–Полоцк (бывший Полоцкий тракт) пролегла через местечко Михалишки. А по ней следовали крупные купеческие обозы. Вполне вероятно, что они делали остановку в Михалишках, вступали в отношения купли-продажи с их владельцами и жителями. В летнюю пору здесь можно было встретить купцов, бродячих школяров, пилигримов, разного рода посыльных, выполнявших поручения господ, крестьян, бояр, земян и других путников, следовавших по своим нуждам.

В актовых книгах Виленского земского суда за 1796 г. сохранился документ, подписанный 5 мая 1662 г., по которому владельцам Михалишек Циприану Бжостовскому и Михалу Чижу предписывалось держать в исправном состоянии дорогу и мост через Вилию, а также регулярно брать мыто (пошлину) за проезд через мост.

Население местечек по своему социальному составу и имущественному положению было неоднородным. Среди жителей были богатые торговцы, ремесленники, которые владели значительными земельными наделами. Но основная масса — это средние и мелкие слои трудового народа. Права и обязанности жителей местечек определялись волей феодала. Большинство местечек вообще являлись собственностью своих владельцев. Поэтому для данной категории поселений присуща такая особенность: их жители не только платили денежные поборы, как и все горожане, но и привлекались к выполнению отдельных натуральных повинностей (уборка урожая, ремонтные работы, вывоз зерна на рынки городов, срочные работы в господском дворе и др.). Но не все население местечек являлось объектом феодальной эксплуатации, так как выполнение повинностей возлагалось только на владельцев пахотных участков, имеющих свыше 1/2 волюки (10 га). А таких земледельцев было немного.

Инвентари и реестры частновладельческих поместий среди других повинностей крестьян называют натуральный оброк. По инвентарю Гервятского ключа 1796 г. крестьяне д. Мицюны платили оброк (дякло): по 10 яиц, 1 курице, 1 гусю, от 4 до 12 кип сена, по 2 осьмины овса. Наряду с продуктами земледелия и животноводства он включал в себя также продукты сельскохозяйственных промыслов.

Инвентари указанного времени типичны в наборе натуральных данин, сдаваемых крестьянами своему пану. Они включают рожь, овес, ячмень, гусей, индюков, кур, яиц, мед, сено, пеньку, пряжу. В дякле, которое составляли крестьяне д. Бобровники в 1670 г., зерно составляло 60%, куры, гуси, яйца — 20%.

Зерновое дякло было самым распространенным. Количество сдаваемого зерна определялось бочками (бочки были меры виленской, смоленской, дворной), реже — в четвертях, осьминах, гарнцах. Согласно инвентарю Виленской экономии за 1768 г. крестьяне д. Рымдюны давали дякло: ржи — 4 бочки, овса — 4 бочки, кроме того платили чинш с волюки от 5 до 22 злотых.

Среди дякла чаще присутствовали рожь и овес, реже — ячмень и пшеница. Среднепринятыми нормами натуральных данин на протяжении 2-ой половины XVI — 1-ой половины XVII в. были следующие: рожь — 1 бочка, овес — 1 бочка, гусей, кур — 2, яиц — 10.

Составной частью общего повинностного режима белорусского крестьянства являлся денежный оброк. Главным видом денежной ренты был чинш, взимаемый за пользование землей, размер которого дифференцировался

в зависимости от качества почвы, расположения волости или деревни по отношению к рынку, от экономических возможностей крестьян в данный период и от множества других причин. Согласно инвентарю Трокской экономики за 1670 г. тяглые крестьяне д. Бобровники платили чинш с волюки оседлой 3 копы литовские, а тяглые крестьяне д. Шульники — 40 грошей литовских. Главными плательщиками денежного чинша в частновладельческих имениях были куничные (чиншевые) крестьяне. Постепенно шло увеличение феодальной ренты, в первую очередь — отработочной повинности. К этому следует добавить, что крестьяне выполняли повинность не только в пользу своего владельца, но и в пользу католической церкви. В некоторых владениях, в частности, в Островце, бояре вносили по 2 злотых с волюки в год на содержание костела.

Во 2-ой половине XVII — 1-ой половине XVIII в. шло дальнейшее развитие товарно-денежных отношений, повышение товарности господского хозяйства, которое влекло за собой рост фольварочного хозяйствования, а также отработочной повинности. По-прежнему в повинностном режиме крестьянства частновладельческих поместий преобладала барщина, которая составляла в среднем по 7,7 дня в неделю с волюки. Возросло значение денежной ренты, крестьяне отработывали толоки, гвалты, привлекались к другим срочным работам. Согласно инвентарю гервятского имения за 1796 г., крестьяне платили чинш от 7 до 34 злотых в год с волюки, на семью накладывалось по 16 гвалтов.

Увеличение отработочных повинностей не могло осуществляться на одной и той же материальной базе. Такое развитие привело бы к подрыву экономики крестьянского и помещичьего хозяйства. Согласно мнению белорусских историков, реальной базой, на которой усиливалась феодальная эксплуатация, являлся рост производительных сил. В XVI–XVIII вв. он отчетливо ощущался и на Островецкой земле.

Ніна Рыбiк (Астравец, Беларусь)

РОЛЯ «АСТРАВЕЦКАЙ ПРАЎДЫ» Ў ГІСТОРЫКА-КРАЯЗНАЎЧАЙ РАБОЦЕ

Не ведаю, ці знаёма нашым японскім гасцям такое паняцце, як «раённая газета». Расійскія і беларускія ўдзельнікі канферэнцыі, думаю, ведаюць гэта дакладна, але для агульнага азнаямлення усё ж скажу для пачатку колькі слоў пра тое, што ўяўляе сабой раённая газета «Астравецкая праўда». Гэта перыядычнае выданне з 60-гадовай гісторыяй, заснавальнікам якога цяпер з'яўляецца раённы выканаўчы камітэт і раённы Савет дэпутатаў. Аб'ём — адзін друкаваны аркуш, ці чатыры старонкі фармату А3 (двойчы ў месяц па суботах выходзіць аб'ёмам у два друкаваныя аркушы), перыядычнасць выхаду — два разы на тыдзень, разавы тыраж — 4600 асобнікаў. На тэрыторыі раёна — самае масавае перыядычнае выданне, тыраж газеты ў чатыры разы перавышае тут тыраж «Советской Белорусии», якая на другім месцы па колькасці падпісчыкаў у раёне.

Як бачна, наша газета невялікая па аб'ёму і перыядычнасці выхаду, хоць і карыстаецца папулярнасцю ў чытачоў. І вось у гэтай невялікай газеце трэба змясціць усё: апублікаваць мясцовыя і асноўныя рэспубліканскія навіны, паведамленні і рэпартажы пра падзеі палітычнага, эканамічнага, культурнага жыцця рэгіёна, расказаць пра жыццё сельскагаспадарчых і прамысловых прадпрыемстваў, пазнаёміць чытачоў з адметнымі людзьмі — «зоркамі» мясцовага маштабу, даць іншую карысную і займальную інфармацыю... Такім чынам, на старонках газеты амаль заўсёды цесна. Але пры такой цеснаце і мностве тэм у газеце «Астравецкая праўда» заўсёды, ва ўсе часы асаблівае месца адводзілася, асабліва ўвага надавалася матэрыялам гісторыка-краязнаўчай тэматыкі. Па двух прычынах: па-першае, як паказвае анкетаванне нашых чытачоў і сацыялагічныя апытанні, менавіта гэтыя матэрыялы надаюць папулярнасць нашай газеце, яны заўсёды чакаюцца і чытаюцца, найбольш цікавыя захоўваюцца ў краязнаўчых картатэках бібліятэк і асабістых архівах настаўнікаў гісторыі і зацікаўленых краязнаўцаў. А па-другое (і гэта, бадай, галоўнае), калі пра сваё мінулае не напішам

мы, раённая газета, то хто яшчэ данясе звесткі па гісторыі роднага краю, пра яго выдатных сыноў да шырокага кола землякоў? Больш няма каму: газета «Астравецкая праўда» — адзінае рэгіянальнае выданне на тэрыторыі раёна, цэнтральным газетам такія тэмы, скажам так, менш цікавыя, а пра папулярнасць іх у раёне я гаварыла вышэй.

Скажу адразу: нейкай пэўнай сістэмы ў падачы матэрыялаў гісторыка-краязнаўчай тэматыкі ў рэдакцыі няма. Мы друкуем усё, што нам дасылаюць ці знаходзім самі, выходзячы з той старой ісціны, што кашу маслом не сапсуеш і інфармацыі ніколі не бывае замнога.

Матэрыялы краязнаўчай тэматыкі змяшчаюцца пад рубрыкамі «3 гісторыі Астравеччыны», «Старонкі гісторыі», «У блакнот краязнаўцу», «Пішам раённую кнігу «Памяць», «Бацькаўшчына», «Айчыны слаўныя сыны» і інш.

Хоць я і сказала ўжо, што сістэмы ў падборы матэрыялаў дадзенай тэматыкі ў рэдакцыі няма, усё ж, прааналізаваўшы камплекты раённай газеты за 12 апошніх гадоў, я прыйшла да вываду, што пэўная заканамернасць у выніку ўсё ж выяўляецца. Перш за ўсё трэба сказаць, што гісторыка-краязнаўчая тэматыка ў нашай газеце не згасае і цікавасць да яе не слабее дзякуючы таму, што на працягу ўсяго жыцця непарыўную сувязь з «Астравецкай праўдай» падтрымлівае прафесар Адам Мальдзіс. Дзе б ён ні адшукаў звесткі пра Астравеччыну, свой родны край, ён тут жа спяшаецца падзяліцца імі з намі, раённымі газетчыкамі, а мы, у сваю чаргу, са сваімі чытачамі. Менавіта Адам Мальдзіс «падарыў» жыхарам Астравеччыны іх землякоў таленавітага мастака Льва Дабжынскага («Мастак з Лошы», 1990; «Яшчэ раз пра Льва Дабжынскага», 1991; «Уважаю сваім народам», 1999) і яго сястру, Надзею Бітэль-Дабжынскую. Дзякуючы яго нястомным пошукам мы даведаліся, што сусветнавыдамы «мастак стагоддзя» Мар'ян Богуш-Шышка — ураджэнец Астравеччыны (арт. «Памёр «мастак стагоддзя», 1995; і «Мар'ян Богуш-Шышка і яго спадчына», 1996). Ён «падарыў», калі так можна сказаць, гісторыю буйнейшай вёсцы на Астравеччыне — Варнянам (артыкулы «Знойдзена ў Варнянскім архіве», 1990, «Старонкі з гісторыі Варнян», 1991) ды і ўсяму нашаму раёну. Ён раскажаў нам, што вядома ў свеце пра Астравеччыну («У свеце пра Астравеччыну», 1993) і пазнаёміў са знакамітымі землякамі, якія жывуць за мяжой Беларусі («Ураджэнцы Астравеччыны ў памежных краінах», 2001). І давайце будзем шчырымі: Іосіфа Гашкевіча вярнуў на нашу зямлю таксама А. Мальдзіс. Так, кніга Валерыя Гузанава «Адысей з Белай Русі» выйшла ў свет у 1969 г. Але толькі дзякуючы намаганням прафесара, які, не стамляючыся, прапагандаваў імя і справы выдатнага вучонага, падарожніка і дыпламата І. Гашкевіча, кніга гэтая ў сярэдзіне 1980-х стала на Астравеччыне бестселерам. І мы ганарымся, што не апошняя заслуга і нашай газеты ў тым, што сёння ў раёне няма чалавека, які б не ведаў імя І. Гашкевіча — дастаткова прыгадаць артыкулы Вольгі Пінчук «Славуты змяляк» (1990), Таісы Сямёнавай і Веры Тумаш «Па слядах белавалосага консула» (1993), Валянціна Грыцкевіча

«Жыццё і дзейнасць Іосіфа Гашкевіча» (1996) і шмат іншых. Трэба сказаць, што тэма жыцця Гашкевіча практычна не сыходзіць — у тым ці іншым ракурсе — са старонак газеты, і цікаваць да яе не змяншаецца.

Але не толькі А. Мальдзіс вядзе на старонках газеты гістарычную тэматыку. Вылучаюцца артыкулы і сталых, і пачынаючых навукоўцаў і гісторыкаў. Сярод іх перш за ўсё варта ўспомніць фундаментальнае даследаванне Германа Брэгера «Старажытная Астравеччына», якая друкавалася на старонках «Астравецкай праўды» на працягу 1993–1994 гг. Імкненне прааналізаваць уплыў глабальных і гістарычных плыняў і падзей на жыццё асобнага рэгіёна, у прыватнасці, Астравеччыны, уласціва артыкулам Святланы Марозавай з Гродна «Старонкі канфесійнай гісторыі Астравеччыны» (1997), Станіслава Пашкоўскага з Астраўца «Паўстанне 1863–1864 гг. на Астравеччыне» (1998), «Гістарычныя і культурныя цэнтры Астравеччыны» (1998), Марыі Сачок з Гродна «Гісторыя Астравеччыны ў фондах Нацыянальнага і Гістарычнага архіва г. Гродна» (1998), Івана Драўніцкага з Мядзельскага раёна «1831 год на Астравеччыне», «Яўрэй на Астравеччыне» (1998), «Ахвяры антысемітызму на Астравеччыне» (1999), Ігара Усціменкі з Міхалішак нашага раёна «Армія Краёва на Астравеччыне» і «Першабытна-абшчынны лад на Астравеччыне».

Многія вучоныя і гісторыкі друкавалі на старонках раённай газеты нарысы пра выдатных сыноў Астравецкай зямлі, вядомых усяму свету. Тут можна прыгадаць артыкул Ліліі Печатоўскай «Паэт-асветнік (да 100-годдзя з дня нараджэння Казіміра Свяяка» (1990). Яму ж прысвечаны нарысы «Казімір Свяяк» кандыдата філалагічных навук Ірыны Багдановіч (1994), «Стараўся быць чыстай і простаай мыслі» Вітаўта Рудніка (1995), «Браты Стаповічы» Лены Глагоўскай з Гданьска (1995). Да месца ўспомніць нарысы «Менке Кац — паэт з Міхалішак» (1995) В. Зайкі, «Нашчадак слаўных крывічоў» Міхася Казлоўскага (пра Адольфа Клімовіча, 2002), артыкулы ўжо згаданага Г. Брэгера «Сядзіба Красоўскіх у Каценавічах», «Кальвінскі збор у Вароне» (1995) і многія інш. Думаю, сёння варта згадаць, што многае з пералічанага вышэй прагучала ў якасці дакладаў на Першых Краязнаўчых чытаннях, прысвечаных памяці Іосіфа Гашкевіча, што дзякуючы публікацыі на старонках раённай газеты гэтыя работы сталі здабыткам не толькі вузкага кола навукоўцаў, але і шырокай грамадскасці раёна.

Навуковым працам уласцівы дакладнасць і выверанасць датаў, імёнаў і фактаў, абгрунтаванасць высноваў, лагічная завершанасць. Але часам ім не хапае жывой, цераз успаміны сведкаў мінулых падзей, сувязі з часам і людзьмі. І тут неацэнную дапамогу аказваюць матэрыялы краязнаўцаў. Асаблівыя словы ўдзячнасці хочацца выказаць І. Усціменку і І. Драўніцкаму. Іх артыкулы адпавядаюць усім патрабаванням, што прад'яўляюцца да навуковых прац, і разам з тым адпавядаюць канонам лепшых журналісцкіх артыкулаў. А тое, што пабудаваны яны на мясцовых малавядомых фактах і сведчаннях, робіць іх, па шматлікіх водгуках нашых чытачоў,

сапраўднымі журналісцкімі бестселерамі. Гэта датычыцца артыкулаў І. Усціменкі «Рэпетыцыя Катыві», «Першая абарона Брэста», «Аэрадром Міхалішкі. 22 чэрвеня 1941 года» (усе публікацыі 1997 г.), нарысаў І. Драўніцкага «Крываносаўская гаспадарча-агародніцкая школа» (1998), «Клюшчанскі плодагадавальнік», «Янка Купала на Клюшчаншчыне», «Жалядзі. Кляштар і касцёл», змешчаных на старонках газеты ў 2002 г.

Крыху асабняком у шэрагу краязнаўцаў стаіць імя светлай памяці Міхаіла Кляцоўскага, якое я сёння не маю права не згадаць. Міхаіл Андрэвіч у свой час аб'ехаў практычна ўсе сельскія Саветы, асноўныя вёскі раёна, пастараўся аднавіць іх гісторыю — калі не старажытную, то хаця б навейшую (трэба зазначыць, што, шукаючы ў архівах факты сёвай даўніны, мы часам забываем распытаць жывых пакуль дзядоў і бабуль пра тое, што і як рабілася на гэтай зямлі 50, 60, 70 гадоў назад — а затым зноў шкадуем аб страчаным). На старонках «Астравецкай праўды» ў розныя гады былі змешчаны краязнаўчыя даследаванні М. Кляцоўскага па гісторыі Міхалішак, Кямелішак, Рытані, Падольцаў, Гервят, Газы, Альхоўкі, Трокенік і іншых вёсак. Ён адным з першых расказаў жыхарам Астравеччыны пра старавераў, што жывуць у раёне («Пабывайце на «Святой Русі», 1991), ураджэнца Міхалішак паэта Менке Каца («Любоў на ўсё жыццё», 1991), народнага майстра, разьбяра па дрэве Міхаіла Валувіча («Яго душа жыве ў творах», 1991). З вышыні сённяшніх ведаў можна, вядома, крытычна паставіцца да навуковай дакладнасці яго краязнаўчых даследаванняў, але нельга не адзначыць ролю М. Кляцоўскага ў стварэнні летапісу раёна.

Немалы ўклад у развіццё гісторыка-краязнаўчай тэматыкі на старонках «Астравецкай праўды» ўносяць і самі яе супрацоўнікі. Нягледзячы на сваю загрузанасць іншымі тэмамі і заданнямі — пра спецыфіку дзейнасці раённай газеты я згадвала раней — яны знаходзяць час і сілы на даследаванні з гістарычнай і краязнаўчай тэматыкай. Прычым тут нельга назваць нейкае адно імя: практычна кожны, хто працуе ў раённай газеце, рана ці позна прыходзіць да зацікаўленасці краязнаўствам, жадання прыадчыніць, часцей за ўсё з дапамогай герояў сваіх публікацый, заслону, што раздзяляе мінулае і сучаснасць. Думаю, тут да месца будзе згадаць артыкулы былых супрацоўнікаў газеты светлай памяці Янкі Замары «А стагоддзі ляцяць» (пра гісторыю Варнян, 1990), «Я яшчэ крэпкая» (пра жыццё Анэлі Стаповіч, пляменніцы Казіміра Сваяка, 1993), сённяшняй супрацоўніцы газеты «Рэспубліка» Інэсы Багдзевіч «Два касцёлы — два лёсы» і «Бліканская гара: чуткі вядомыя, праўда — не» (абодва 1995), бібліятэкара Галіны Францкевіч «Вяртанне на радзіму» (пра польскага журналіста і пісьменніка, ураджэнца Астравеччыны Уладзіслава Струмілу, 1996) і «Стараверы» (1997).

Т. Сямёнава адкрыла для жыхароў раёна імя настаўніка, асветніка Урбанаса, які ліставаўся з Мікалаем Рэрыхам («Настаўнік Урбанас», 1993), пісала пра І. Гашкевіча («Па слядах беларускага Адысея», 1993), Альбіна

Стаповіча («Музыкант, палітык, публіцыст», 1994), Старога Уласа («Спадчына Старога Уласа», 1993).

Удалым эмацыянальным дапаўненнем да навуковых даследаванняў І. Драўніцкага пра жыццё габрэяў на Астравеччыне стаў нарыс Ганны Чакур «Блуканне па пакутах» (1998), а да яго матэрыяла «Гаспадары Шайкун» (1999) — запісаныя ўспаміны жыхаркі тутэйшых мясцін Казіміры Валуевіч «Як жылі, любілі, грашылі — слухайце, пакуль помню» (2002). Вялікую цікавасць у чытачоў выклікалі запісаныя Г. Чакур успаміны Францішкі Букель «Астравец прадваенны», Марыі Петрык «Пра час і пра сябе» (1998), яе ж нарыс «Альхоўка: гісторыя фабрыкі і чалавека» (2001) і шматлікія іншыя нарысы, артыкулы, інтэрв'ю розных аўтараў, змешчаныя ў «Астравецкай праўдзе». Яны расказваюць пра мінулае роднага краю, яго цікавых людзей, знакамітых ураджэнцаў. Дарэчы, практычна ва ўсіх найбольш яркіх асобаў-краязнаўцаў — аўтараў газеты — Г. Брэгера, І. Усціменкі, І. Драўніцкага — журналісты бралі інтэрв'ю, каб чытачы маглі ведаць пра іх крыху больш, чым імя і прозвішча.

Дарэчы, нашы госці-японцы таксама не могуць лічыць сябе пакрыўджанымі: тэма беларуска-японскіх адносінаў, дзякуючы, вядома, постаці І. Гашкевіча, стала прысутнічае на старонках газеты. Пасля Першых Гашкевічаўскіх чытанняў, у 1995 г., у «Астравецкай праўдзе» быў змешчаны даклад Дзюн-іці Сата «І. Гашкевіч і першыя японскія студэнты ў Пецярбургу». Пра ўражанні беларускай дзяўчыны ад сустрэчы з Японіяй расказала ў серыі публікацый «Там, дзе ўзыходзіць сонца» Наталля Мяшкова. Сёлета ў «Астравецкай праўдзе» быў надрукаваны «Японскі дзённік» А. Мальдзіса. Не застаецца па-за ўвагай раённых журналістаў ніводзін візіт на Астравеччыну японскіх журналістаў, навукоўцаў. І магу запэўніць усіх прысутных: правядзенне Другіх Гашкевічаўскіх чытанняў будзе шырока асвятляцца ў «Астравецкай праўдзе».

Яніна Мяшкова (Астравец, Беларусь)

УДЗЕЛ БІБЛІЯТЭК РАЁНА Ў КРАЯЗНАЎЧАЙ РАБОЦЕ

Астравецкая цэнтральная раённая бібліятэка з'яўляецца каардынуючым асяродкам краязнаўчай бібліяграфічнай інфармацыі ў раёне.

Краязнаўчая работа ў бібліятэках раёна вялася пастаянна. Але асабліваю ўвагу мы пачалі ўдзяляць ёй пасля таго, як у адным з нумароў раённай газеты «Астравецкая праўда» з'явіўся артыкул А. Мальдзіса пра жыхара Лошы мастака Льва Дабжынскага, дзе Адам Восіпавіч звяртаўся да нас, бібліятэчных работнікаў, каб мы пачалі збіраць і шырока прапагандаваць матэрыялы пра славурых людзей свайго краю. Мы гэтую ідэю адразу ж падтрымалі.

Ужо ў 1990 г. у Падольцах адбылося вялікае літаратурнае свята «Нам засталася спадчына», прысвечанае 500-годдзю з дня нараджэння Ф. Скарыны, 150-годдзю з дня нараджэння Ф. Багушэвіча і 100-годдзю з дня нараджэння нашага земляка К. Сваяка (К. Стаповіча).

Казімір Сваяк — каталіцкі святар, пісьменік. Нарадзіўся ў вёсцы Барані на Астравеччыне. Адпраўляў службу ў касцёле вёскі Ключчаны. Там ён разгарнуў шырокую культурна-асветніцкую дзейнасць. Імшу вёў на беларускай мове, чытаў лекцыі пра літаратуру, арганізаваў вялікі хор беларускай песні і нават заснаваў сем беларускіх школ.

Верным паплечнікам, які разумеў і падтрымліваў Казіміра, быў яго брат Альбін. Пры сваёй актыўнай грамадскай дзейнасці ён займаўся музыкай, запісам і апрацоўкай беларускіх песен, выкладаннем музыкі.

Асноўную частку матэрыялаў пра братоў Стаповічаў нам прадаставіў А. Мальдзіс. А потым мы ўжо па драбніцах збіралі факты ў перыёдыцы. У Падольскай бібліятэцы сёння створана экспазіцыя, прысвечаная К. Сваяку (К. Стаповічу).

У верасні 1993 г. у Ключчанскім касцёле адбылася імша за вечны спакой душ Казіміра Сваяка і Янкі Быліны. Правёў яе ксёндз мінскага касцёла святога Роха айцец Міхал. Пасля свята

працягвалася на вуліцы. На ім выступіў старшыня Беларускай каталіцкай грамады Фелікс Янушкевіч. Сваімі ўспамінамі пра Сваяка і Быліну падзяліліся старажылы вёскі.

Янка Быліна (Ян Семашкевіч) нарадзіўся ў вёсцы Лакцяны. Служыў ксяндзом на Ашмяншчыне, Віленшчыне, Беласточчыне. Перакладаў на беларускую мову рэлігійную літаратуру, пісаў вершы, байкі, п'есы.

У Астравецкай бібліятэцы ёсць матэрыялы аб жыцці і творчасці мастака з Лошы Льва Дабжынскага. Праз Скарынаўскі цэнтр у Мінску былі наладжаны сувязі з сястрой мастака доктарам медыцыны і пісьменніцай Надзеяй Бітэль-Дабжынскай, якая жыла ў Гданьску (Польшча). У сваіх лістах яна расказала пра творчую спадчыну брата. Пасля даслала ксеракопіі ягоных гравюр і акварэляў. Яны цяпер знаходзяцца на радзіме мастака, у Лошскай бібліятэцы. А 20 ліпеня 1991 г. на магіле Льва Дабжынскага быў адкрыты помнік. На адкрыцці прысутнічаў і выступіў з прамовай Генеральны консул Рэспублікі Польшча ў Мінску Тадэвуш Мысьлік.

У маі 1993 г. у Варнянах адбылася вечарына, прысвечаная Старому Уласу (Уладзіславу Пятровічу Сівому-Сівіцкаму). Вядомы беларускі пісьменнік і літаратуразнаўца Вячаслаў Рагойша, даследуючы жыццёвы і творчы шлях беларускага збіральніка фальклору, паэта і публіцыста Старога Уласа, знайшоў сведчанні аб яго прабыванні на Астравеччыне. У 1914 г. Сівы-Сівіцкі, тады ляснічы графа Тышкевіча, быў пераведзены на службу пад Ашмяны і некаторы час жыў у Варнянах.

Апошнія гады жыцця на Астравеччыне правёў І. Гашкевіч — бліскучы дыпламат, першы расійскі консул у Японіі, навуковец, складальнік першага японска-рускага слоўніка, знаўца 13 замежных моваў. Акрамя таго — заолаг, батанік, аграрый. У жніўні 1994 г. у Астраўцы быў адкрыты бюст І. Гашкевіча. У Мальскай бібліятэцы аформлена экспазіцыя, прысвечаная яго жыццю і дзейнасці.

У Трокеніцкай бібліятэцы адкрыты пакой, прысвечаны мастаку Мар'яну Богушу-Шышку. Сусветнавядомы творца большую частку свайго жыцця пражыў у Лондане. Але нарадзіўся на Астравеччыне, у в. Трокенікі. Гэтае імя таксама адкрыў для Астравеччыны А. Мальдзіс. Адам Восіпавіч, прачытаўшы пра мастака ў польскім даведніку, распачаў пошукі яго слядоў і творчых здабыткаў. Звязаўся з удавой Богуша-Шышкі лэдзі Сесілі Сондэрс. У канцы ліпеня 1996 г. яна прыязджала на радзіму мужа. Бібліятэчная экспазіцыя, прысвечаная мастаку, сёння ўключае фотаздымкі Богуша-Шышкі, кнігі пра мастака, выдадзеныя ў Лондане, альбом рэпрадукцый ягоных карцін і некалькі карцін самога аўтара, а таксама папку выразак пра Богуша-Шышку з перыядычных выданняў. А адна ягоная карціна, «Сонца», упрыгожвае чытальную залу раённай бібліятэкі.

У Варнянскай бібліятэцы сабраны матэрыялы аб жыцці і творчасці вядомага польскага пісьменніка, лаўрэата Нобелеўскай прэміі Генрыка Сянкевіча, які некаторы час жыў і працаваў над сваімі кнігамі ў маёнтку

Дубнікі Мінейкаў паблізу Варыян. Музей Г. Сянкевіча даслаў з Польшчы матэрыялы аб жыцці і творчасці пісьменніка, зборы яго твораў розных выданняў. Гэтыя матэрыялы знаходзяцца ў Астравецкай раённай бібліятэцы: тут, у фае бібліятэкі, аформлены стэнд пра музей Г. Сянкевіча ў Абленборку (з многімі фотаздымкамі).

Ёсць у нас матэрыялы і пра Менке Каца, вядомага габрэйскага паэта, які нарадзіўся ў Міхалішках. Яго сын прывёз з Англіі тры кнігі з аўтографамі, якія былі перададзены ў Міхалішскую бібліятэку.

На аснове сабраных экспанатаў мы арганізавалі сустрэчу на тэму: «Выяўленчае мастацтва Астравеччыны на культурным памежжы». Сталічны графік В. Александровіч прывёз цэлую выстаўку сваіх прац. На агульнай жа выстаўцы былі творы цікавай маладой мастачкі з Дайлідак Тэрэсы Варановіч, мастака і этнографа з-пад Кямелішак Сцяпана Казлоўскага, нашай зямлячкі Бірутэ Куткайтэ, якая жыве цяпер у Вільнюсе, фотакопіі скульптур Леанарда Пакульніцкага і народнага майстра разьбы па дрэве Міхася Валуевіча.

Пошукавая праца па збору максімальна поўнай інфармацыі пра Астравеччыну працягваецца.

Цэнтральная бібліятэка ў 2001 г. пачала выдавецкую дзейнасць. У серыі «Знакамітыя людзі Астравеччыны» выйшлі бібліяграфічныя памяткі: «Мар'ян Богуш-Шышка», «Адам Мальдзіс», «Казімір Сваяк», «Янка Быліна», «Альбін Стаповіч», «Стары Улас». У серыі «Гісторыя аднаго помніка» — «Касцёл Дабравешчання Найсвяцейшай Дзевы Марыі» (мястэчка Гудагай).

Вельмі значнай падзеяй стала выданне біяграфічнага даведніка «Культура зямлі Астравецкай. Асобы і творы» Веры Тумаш. Даведнік уключае больш за два дзесяткі прозвішчаў ураджэнцаў або жыхароў Астравеччыны. За дакладнымі і скупымі звесткамі пад фотаздымкамі бачацца абліччы дзеячаў нацыянальнай культуры, пісьменнікаў і кампазітараў, мастакоў і вучоных, што ступалі па гэтай зямлі, як кажуць, сейбітамі разумнага, добрага, вечнага.

Цэнтральная бібліятэка і некаторыя сельскія праводзяць прэзентацыі твораў мясцовых паэтаў, празаікаў. Напрыклад, у свой час у вялікае свята вылілася прэзентацыя кніг А. Мальдзіса «Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча» (1991), «І ажываюць спадчыны старонкі» (1994). У 1996 г. вельмі цікава прайшла прэзентацыя першых зборнікаў вершаў паэтаў з Астравеччыны Рычарда Бялячыца «Прасветлінка» і Станіслава Валодзькі «У вачах Айчыны». Р. Бялячыц цяпер жыве і працуе ў Шчучыне, а С. Валодзька — у Даўгаўпілсе (Латвія). Апошні стварыў там беларускую суполку «Уздым», з'яўляецца сябрам Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына». У апошнія гады адбыліся прэзентацыі кніг Ніны Рыбік «Права на адсяленне», С. Валодзькі «Памяці гаючая трава», В. Тумаш «Культура зямлі Астравецкай».

У большасці бібліятэк раёна створаны інфармацыйныя стэнды «Вашы запыты — наша інфармацыя». Мэта іх — пашырэнне інфармацыйнага поля чытачоў, шырокае знаёмства з апошнімі публікацыямі аб родным краі. На стэндзе прадстаўлены матэрыялы ў папках па тэмах: «Мясцовыя органы ўлады і кіравання, іх дзейнасць», «Нашы дэпутаты», «Эканоміка Астравецкага раёна», «Сельская гаспадарка», «Бытавое абслугоўванне», «Рэлігія», «На жыццёвых скрыжаваннях», «Культура: традыцыі і сучаснасць», «Літаратурная творчасць», «Моладзь Астравеччыны», «Помнікі прыроды і архітэктуры» і інш.

У бібліятэках існуе краязнаўчы даведачна-бібліяграфічны апарат, які складаецца з фонду даведачных і бібліяграфічных дапаможнікаў, краязнаўчай картатэкі, архіва выкананых даведак.

Краязнаўчая картатэка найбольш поўна адлюстроўвае дакументы, якія па зместу адносяцца да нашай мясцовасці: пастановы мясцовых органаў улады, матэрыялы па гісторыі, экалогіі, сацыяльна-эканамічнаму развіццю. Тут створаны спецыяльны раздзел «Персаналіі», дзе ў алфавітным парадку даецца пералік усіх асоб, звесткі аб якіх ёсць у краязнаўчай картатэцы. У рубрыцы «Вядомыя ўраджэнцы краю» можна знайсці імёны мастакоў Віктара Александровіча, Ядвігі і Алега Безляповічаў, Мар'яна Богуша-Шышкі, Тэрэсы Варановіч, Льва Дабжынскага, Алега Драбышэўскага, Сцяпана Казлоўскага, Бірутэ Куткайтэ, Леанарда Пакульніцкага, Андрэя Самуся, Урбанаса; навукоўцаў, пісьменнікаў, журналістаў, даследчыкаў Юсіфа Гашкевіча, Менке Каца, Казіміра і Альбіна Стаповічаў, Генрыха Сянкевіча, Уладзіслава Сівога-Сівіцкага, Уладыслава Струмілья.

Асобная старонка ў краязнаўчай рабоце бібліятэкі — прапаганда народнай творчасці сваіх землякоў. Інфармацыя аб майстрах адлюстравана ў асобным раздзеле краязнаўчай картатэкі. У чытальнай зале раённай бібліятэкі пастаянна дэманструецца выстаўка вырабаў з саломкі нашай супрацоўніцы мастака Л. Міжыгурскай, а ў Гудагайскай пасялковай бібліятэцы — выстаўка вырабаў з саломкі заг. бібліятэкі В. Тварагаль.

Супрацоўнікі аддзела бібліятэчнага маркетынгу распрацавалі цыкл мерапрыемстваў «Экалагічны партрэт Астравеччыны». Падрыхтаваны сцэнарыі падарожжа па рацэ Вілія «Лінія гнуткая вечнага руху», абрадавага свята Сёмухі «Бязрозкі роднай светлы лік» і гадзіннага паведамлення пра Сарачанскі заказнік «Блакiтная нізка азёр».

Нашы бібліятэкары збіраюць дакументы і матэрыялы для напісання летапісаў сваіх мясцовасцяў, гісторыі развіцця ўсяго рэгіёна. Змястоўныя летапісы складзены ў месцачковай і пасялковай Гудагайскіх, Рытаньскай, Варнянскай, Варонскай, Альхоўскай, Кямелішскай, Падольскай, Спандаўскай, Трокеніцкай, Палушскай, Быстрыцкай, Гервяцкай, Дайлідскай, Завідзіненскай, Лошкай, Міхалішскай, Масцянскай, Рымдзюнскай, Страчанскай, Філіпанскай, Якентанскай бібліятэках, Бабраўніцкай бібліятэцы-музеі. Называюцца яны па-рознаму: «Гонар і слава — па працы», «Літаратурная

Астравеччына», «Мая Бацькаўшчына», «Спадчына», «Героі — нашы землякі», «Роднай зямлі жывыя галасы».

Многія бібліятэкары з веданнем справы і захапленнем збіраюць фальклор сваёй мясцовасці — прыпеўкі, загадкі, казкі, легенды. Гэтая іх праца заслугоўвае павагі і ўдзячнасці таму, што з кожным годам радзеюць шэрагі носьбітаў цудоўнай фальклорнай спадчыны нашага раёна. І каб не згубілася гэтае каштоўнае багацце пад таўшчынёй гадоў, каб народнае слова не забылася, а жыло, неабходна сабраць яго, перадаць у маладыя рукі і зберагчы.

У апошнія гады распачата работа па напісанню гісторыі бібліятэк. Гэта таксама цікавы і патрэбны накірунак работы.

З ліпеня 2002 г. Бабраўніцкая бібліятэка ператворана ў бібліятэку-музей. Там сабраны багаты этнаграфічны матэрыял: прылады працы, побыту беларускіх сялян. Гэта дае магчымасць глыбей і цікавей расказваць аб гісторыі роднага краю і яго людзях.

Гады, дзесяцігоддзі мінаюць, многія падзеі і факты становяцца здабыткам гісторыі. Але пра іх трэба помніць, іх трэба ведаць. Усё вядзе да таго, што бібліятэкі павінны стаць скарбніцамі бяспечных дакументаў, матэрыялаў, звестак аб мінулым нашай малой радзімы. І нам належыць усяляк папаўняць гэтыя скарбніцы.

Ганна Чакур (Астравец, Беларусь)

БЕЛАРУСКІЯ МЯСЦІНЫ СТАРАЖЫТНАЙ ВІЛЬНІ ЧАСОЎ ГАШКЕВІЧА

Па мерках сучаснага мегаполіса Астравец — прыгарад Вільні. І нам, астраўчанам, гэты горад блізкі не толькі ў тэрытарыяльным сэнсе. З пэўнай доляй сур'ёзнасці можна сказаць, што ўсе мы раслі ў дызель-цягніку «Гудагай – Вільнюс». Вось толькі цікаваць да яго ў жыхароў Астравеччыны заўсёды насіла некалькі, так бы мовіць, гастронамічны характар. Між тым Вільня — скарбонка гісторыі і не толькі літоўскай ці польскай, але і нашай, беларускай. Так што мэта гэтай працы — аднавіць статус-кво знаёмым з дзяцінства мурам і вуліцам Старога горада. Зірнуць на яго тымі вачыма, якімі мог глядзець, бываючы ў Вільні, Гашкевіч. З Маляў ён сюды прыязжаў абавязкова. Не мог не прыязжаць.

ВОСТРАЯ БРАМА

У Вільні ёсць шмат прыгожых будынкаў, плошчаў, вуліц — старажытных і сучасных — і ўсё ж бяру на сябе смеласць сцвярджаць, што сэрца горада б'ецца ў Вострай браме. Менавіта адсюль пачынае сваю вандроўку па горадзе кожны прыезджы. Гэтак жа, як і кожны гараджанін, што ў мітусні бягучых дзён заўсёды знойдзе час на наведванне святога месца — тут думаецца, адчуваецца, дыхаецца нашмат глыбей, чым дзе б тое ні было.

У канцы XV ст. магістрат і гарадская абшчына Вільні, каб процістаяць набегам крымскіх татар і ваяўнічым заляцанням маскоўскіх князёў, прынялі рашэнне пабудаваць вакол горада сістэму абарончых ўмацаванняў. Урачыстая закладка сцяны адбылася 23 красавіка 1498 г. У яе будаўніцтве прымалі ўдзел не толькі гараджане — тут працавалі муляры і вапнікі з Гародні, далакопы і цесляры з Любчы, Валожына, Ашмян... Не абышлось, ведама, і без майстроў з Астравеччыны. Аб умовах будаўніцтва мы можам меркаваць хаця б па жартоўнаму праклёну, які захаваўся да нашых дзён: «А каб табе ў Вільні ўвесь век горы капаці!» Закончылася будаўніцтва ў 1522 г., калі сюды якраз

толькі што прыехаў з Прагі Францыск Скарына. У крапасной сцяне мела-ся дзесяць брам: Віленская, Трокская, Татарская, Спаская і г. д. Але да нашых дзён захавалася толькі адна, званая Медніцай, таму што ад яе пачынаўся шлях да мястэчка Меднікі. Сёння гэтая брама вядомая пад назвай Вострая. На атыку брамы — Пагоня, выява герба Вялікага Княства Літоўскага. Стагоддзі віравалі навокал войны, здрады, руйнаваліся гмахі, нашмат навейшыя, а вастрабрамскія «ваякі на грозных канях» выстаялі. І па-ранейшаму:

У белай пене праносяцца коні —
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўняя Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць, не стрымаць.

Да Вострай брамы з боку горада ў канцы XVIII ст. была дамуравана капліца. Тысячы пілігрымаў з розных куткоў свету прыязджаюць сюды штогод. Прыязджаюць, каб пакланіцца Маці Божай Вастрабрамскай — цудатворнаму абразу, які знаходзіцца тут. У невялічкім памяшканні, дзе змешчаны абраз, ніколі не бывае бязлюдна. Ён шануецца не толькі католікамі, але і праваслаўнымі, уніятамі, а значыць, мог шанавацца і Гашкевічам.

Неяк вясной, цёплым майскім вечарам мы з сястрой прагульваліся па вулачках Старога горада. Цемра ўжо пачала атульваць Вільню сваім покрывам, але людзі, радуючыся вясне, не спяшаліся вяртацца ў свае кватэры. Наадварот — ад катэдры да царквы Святога Духа нам давялося ісці ў густым нагоўпе. А ля Вострай брамы наогул упёрліся ў чужыя спіны — далей ніхто не ішоў. Спрабуючы разабрацца, у чым справа, услед за маімі выпадковымі суседзямі падымаю галаву ўгору і... заміраю на месцы: сярэдняе вялікае акно Вастрабрамскай капліцы расчынена насцеж, і ў яго цёмным праёме ззяе абраз Марыі Панны... Промні нябачных пражэктараў высветлілі твар Найсвяцейшай, зрабілі яго рэльефным і жывым, прыапушчаныя вейкі Марыі ўзняліся — і вочы ажылі... Вясна. Ноч. Густая цеплыня, напоеная заблукаўшым сярод муроў пахам бэзу. І Маці Божая, якая ў гэтую хвіліну — толькі для мяне. Для кожнага з нас паасобку... З тае ночы я ведаю прадчуванне раю.

БАЗЫЛЬЯНСКІЯ МУРЫ

А дарога ідзе далей. Уніз. Непадалёку ад філармоніі нас ужо зачакалася яшчэ адна брама, яшчэ адзін прыгожы помнік віленскай архітэктуры, збудаваны ў стылі ракако, — вароты ў былы уніяцкі кляштар ордэна базільянаў, які звычайна называюць проста Базыльянскія мury. На іх павінен быў звярнуць увагу Гашкевіч, які паходзіў з уніяцкай сям'і.

Гісторыя муроў вельмі даўняя. Яны бадай што равеснікі сталіцы. Прынамсі, пра тое сведчыць табліца, умураваная ў сцяну царквы святой Тройцы, якая знаходзіцца ў панадворку кляштара: «На месцы гэтага храма,

у былой калісь дуброве, у палове XIV ст. прынялі пакутніцкую смерць за Праваслаўную Хрысціянскую веру святых пакутнікі Літоўскія, Віленскія чудатворцы — Антоній, Іаан і Яўстафій». А над дошкай, у спецыяльнай нішы, — фрэска з выявамі святых. Праўда, разгледзець сюжэт фрэскі складана — час і надвор'е яе не пашкадавалі.

Лічыцца, што віцебская княжна Алена, першая жонка князя Альгерда, запрасіла пакутнікаў (ранейшыя, паганскія імёны чудатворцаў — Кумец, Круглец і Няжыла) у Вільню з мэтай прапаведаваць праваслаўе. За што іх забілі, сёння цяжка сказаць дакладна, але Уляяна, другая жонка Альгерда, на месцы гібелі пакутнікаў загадала збудаваць царкву і кляштар (у той час драўляныя).

Потым, ужо ў пачатку XVI ст., вялікі гетман княства, князь Канстанцін Астрожскі, як падзяку Богу за перамогу літоўскага войска над маскоўскім (Орша, 8 верасня 1514 г.) вырашыў на месцы старых драўляных будынкаў двух цэркваў — святога Мікалая і Святой Тройцы разам з кляштарам — збудаваць новыя мураваныя, якія захаваліся да нашых дзён.

Пасля Брэсцкай царкоўнай уніі (6–9 кастрычніка 1596 г.), калі ўзнікла ў Беларусі уніяцтва, загадам караля Жыгімонта III царква разам з кляштарам былі перададзены уніяцкаму ордэну базыльянаў (1608). З тых часоў за гэтым архітэктурным ансамблем і замацавалася назва Базыльянскія мury. Па сутнасці, яны былі культурным цэнтрам беларускага насельніцтва тагачаснай сталіцы ВКЛ — тут дзейнічалі школа, бальніца, пазней — друкарня.

XIX ст. — няпросты час для Вільні. У выніку трэцяга падзелу Рэчы Паспалітай горад увайшоў у склад Расійскай дзяржавы. Вядома, такія перамены не маглі не адбіцца на віленскім жыцці. Новая ўлада імкнулася пераўтварыць Вільню, якая, дарэчы, у той час была трэцім па велічыні горадам пасля Масквы і Санкт-Пецярбурга, у звычайны цэнтр правінцыі, пазбавіць яе самабытнасці, прышчапіць свае традыцыі, каларыт, уклад жыцця. Многія храмы зачыняліся, некаторыя (як, напрыклад, каталіцкі касцёл святога Казіміра) перабудоўваліся ў праваслаўныя.

Не абмінула «чаша сія» і Базыльянскія мury — часткова яны сталі выкарыстоўвацца як астрог. Калі была раскрыта дзейнасць патрыятычна настроенай моладзі — студэнтаў Віленскага ўніверсітэта (філаматаў і філарэтаў), многія з іх адбывалі пакаранне ў гэтых мурах. Сярод іх быў і сын беларускай зямлі, класік польскай літаратуры Адам Міцкевіч. Менавіта тут ён лакалізаваў дзеянне сваёй знакамітай драмы «Дзяды». «Цэлю» (камеру) свайго аўтабіяграфічнага героя Конрада паэт абяссмерціў. У памяць пра А. Міцкевіча ля увахода ў кляштар устаноўлена мемарыяльная дошка.

Нельга не прыгадаць, што пазней, ужо ў пачатку XX ст., у Базыльянскіх мурах дзейнічалі праваслаўная семінарыя і (нейкі час) прыватная жаночая гімназія Нядзюравай і Райсмилер. У гэтай гімназіі, дарэчы, вучылася знакамітая Паўліна Мядзёлка, акторка, грамадская дзяячка, сяброўка Янкі

Купалы. А ў семінарыі адным з выкладчыкаў быў Іван Луцкевіч, які, нягледзячы на пільны нагляд начальства, чытаў вучням лекцыі аб беларусах і беларускім адраджэнні.

Па ініцыятыве І. Луцкевіча ў Базыльянскіх мурах неўзабаве пачала працаваць першая ў Вільні Беларускае гімназія. Яе афіцыйнае адкрыццё адбылося 4 студзеня 1919 г. (зачынена была ў 1944 г.). Тут працавалі многія таленавітыя выкладчыкі-беларусы, сярод якіх годнае месца займае Максім Гарэцкі.

Варта прыгадаць, што ў той жа час у мурах дзейнічаў беларускі прытулак для дзяцей-сіротаў, які арганізаваў ксёндз Адам Станкевіч, вядомы пісьменнік, грамадскі дзеяч, нарэшце, наш сусед — выхадзец з Ашмяншчыны. Тут таксама месціўся Віленскі беларускі музей, знакаміты сваімі багатымі экспазіцыямі, а таксама бібліятэка.

Сёння Базыльянскія муры знаходзяцца ў заняпадзе. Праўда, у кляштарноў вярнуліся манахі, але ўкраінскія. Іх няшмат — усяго чацвёра, і сваімі сіламі былую славу ім не адрадзіць. Каб неяк жыць, манахі здаюць частку будынка пад офісы розным фірмам.

СКАРЫНАЎСКІ ДВОРЫК

Калі ад Базыльянскіх мураў пайсці яшчэ далей, за ратушу, злева па Дзіджоі (Вялікай) вуліцы будзе дом з мемарыяльнай дошкай на літоўскай і беларускай мовах у гонар Францыска Скарыны. Тут знаходзілася яго друкарня. Першы раз ён пабываў у Вільні ў 1510-х — прыязджаў, каб заручыцца падтрымкай суайчыннікаў. Вярнуўся сюды ў пачатку 1520-х ужо вядомым друкараром — у Празе да гэтай пары паспеў надрукаваць больш за 20 кніг. Жыць Скарына стаў у доме на рагу вуліц Шкляной і Вялікай. Дамок, збудаваны ў канцы XV – пачатку XVI ст., як мяркуюць гісторыкі, належаў тагачаснаму бурмістру Вільні Якубу Бабічу (па прозвішчу апошняга таксама няцяжка вызначыць яго беларускія карані).

Але зойдзем унутр (зробіць гэта лепш з вуліцы Шкляной) — і трапім у маленькі, увесь у чырвонай цэгле, утульны дворык, у цэнтры якога ўстаноўлены помнік работы літоўскага скульптура В. Круцініса. Мастак даў сваёй скульптуры агульную назву — «Летапісец», але правобразам стала асоба беларускага першадрукара.

У Вільні Ф. Скарына выдаў «Малую падарожную кніжку», якая складаецца з 23 частак, а таксама «Апостал». З сярэдзіны 20-х ён служыў сакратаром віленскага біскупа Яна. Вільня стала лёсаносным горадам і ў асабістым жыцці асветніка. Тут ён ажаніўся з Маргарытаю, удавой віленскага радцы Ю. Адверніка, і стаў жыць на вуліцы Нямецкай у доме, які належаў яго жонцы.

Удача хутка адварнулася ад друкара — ужо ў канцы 20-х у яго пачаліся значныя матэрыяльныя праблемы. Скарына быў вымушаны вярнуцца

ў Прагу. Доктар медыцынскіх навук стаў працаваць садоўнікам каралеўскага парка на Градчанах. А ў Вільні засталіся і выдавецкія традыцыі Скарыны.

ВІЛЕНСКІ УНІВЕРСІТЭТ

У пошуках беларускіх мясцін нельга абысці ўвагай Віленскі ўніверсітэт — лёс многіх лепшых прадстаўнікоў нашага народа звязаны з яго старажытнымі дворыкамі, бібліятэкай, аўдыторыямі.

У 1565 г. Мікалай Радзівіл Чорны, прадчуваючы сваю хуткую смерць, ахвяраваў значныя сродкі на будаўніцтва рэфармацкага ўніверсітэта. Яго пераемнік Мікалай Радзівіл Рыжы энергічна ўзяўся за справу. Яго актыўна падтрымлівалі віцэ-канцлер Я. Валовіч, магнаты Кішкі і інш. 1 вось 1 красавіка 1579 г. Стафан Баторый выдаў спецыяльны акт — прывілей аб заснаванні ў Вільні акадэміі. А па сутнасці — ўніверсітэта. Ужо не прагэс-танцкага, а каталіцкага. Папа Грыгорый XIII з гэтай нагоды напісаў спецыяльную булу (1579), якой ён падпарадкоўваў ўніверсітэт ордэну іезуітаў.

Першымі выкладчыкамі гэтай установы былі, вядома, іншаземныя вучоныя, але ўжо ў XVI ст. у Віленскім ўніверсітэце з'явіліся прафесары з мясцовых ураджэнцаў (беларусы, літоўцы, украінцы). Буйнейшы астраном свайго часу, доктар тэалогіі, рэктар ўніверсітэта на працягу 19 гадоў, Марцін Адлянцікі-Пачобут (1728–1810), які заснаваў тут абсерваторыю, быў родам з Гродзеншчыны. З Беларусі паходзіў і выкладчык філасофіі, рэктар калегіі піяраў у Вільні Казімір Нарбут (1738–1807). Яго трактат «Логіка, або Навука разважання і вырашэння сутнасці», напісаны насуперак агульнапрынятай ва ўніверсітэце латыні на польскай мове, аказаў вялікі ўплыў не толькі на студэнтаў, але і на ўсіх адукаваных людзей таго часу. Незвычайнымі былі не толькі мова і стыль, але і ідэі, накіраваныя супраць схаластычнай філасофіі і непагрэшнасці яе аўтарытэтаў. З беларусаў, хутчэй за ўсё, быў і гісторык А. Віюк-Каяловіч, многія працы якога прысвечаны дзейнасці магнацкіх родаў — Радзівілаў, Хадкевічаў, Сапегаў.

На пачатку XIX ст. курс тэарэтычнай хірургіі і акушэрства выкладаў тут выхадзец з сялян Гродзенскай каралеўскай эканоміі прафесар А. Матусевіч (1760–1816). Кафедру хірургіі і хірургічную клініку ўзначальваў ураджэнец Слоніма В. Пелікан (1790–1873). У 1824–1832 гг. Пелікан быў рэктарам ўніверсітэта, пазней — прэзідэнтам Пецябургскай медыка-хірургічнай акадэміі, старшынёй медыцынскага савета. Роданачальнікам эканомікі сельскай гаспадаркі ва ўніверсітэце стаў М. Ачапоўскі (1788–1854) — са Слуцка. Потым ён на працягу 20 гадоў узначальваў Інстытут сельскай і лясной гаспадаркі паблізу Варшавы. Відным гісторыкам быў беларус І.-Ж. Анацэвіч (1780–1845) — ён першым выдзеліў з агульнай гісторыі ў якасці самастойнага курса гісторыю Польшчы, Беларусі і Літвы. «Мысляром эпохі Асветніцтва» Беларусі і Літвы называюць філосафа А. Доўгірда

(1776–1835), які нарадзіўся на Магілёўшчыне. Б. Дабшэвіч з Навагрудчыны быў дэканам тэалагічнага факультэта. Прафесар права А. А. Алізароўскі — таксама беларус. З Мінскай губерні паходзіў прафесар кафедры хірургіі Ю. Кажанеўскі (1806–1870). Нельга не прыгадаць і братоў Андрэя і Яна Снядэцкіх, прафесараў гэтага ўніверсітэта. Тым болей, што род Снядэцкіх пэўны час валодаў Варнянамі на Астравеччыне.

У пачатку XIX ст. ва ўніверсітэце завярвала актыўнае грамадска-палітычнае жыццё. У барацьбе супраць рэакцыі і царызму аб'ядналіся прафесура і студэнцтва, палякі і беларусы, літоўцы і ўкраінцы. Быў створаны шэраг дэмакратычных арганізацый і навуковых таварыстваў. З канца 1812 г. пачалі актыўна дзейнічаць масонскія ложы, куды ўваходзілі многія ліберальна настроеныя прафесары. А прафесары-радыкалы, незадаволеныя памяркоўнай дзейнасцю масонаў, у 1817 г. стварыла таварыства «нягоднікаў» (szubrawscy) і сталі выдаваць газету «Бульварныя ведамасці» («Wiadomości brukowe»), у якой надрукавалі свой «кодэкс». У тым жа 1817 г. было створана і першае нелегальнае студэнцкае таварыства філаматаў (з грэч. — тыя, хто любіць слова) з адгалінаваннямі «прамяністых», «філарэтаў» (тыя, хто любіць дабрачыннасць) і інш. Яго заснавальнікамі сталі А. Міцкевіч, Т. Зан, Ю. Яжоўскі, А. Петрашкевіч. Ідэйным натхніцелем з'яўляўся прафесар, рэвалюцыйны дэмакрат І. Лялевель. На ўзнікненне рамантычных парываў філаматаў моцна паўплываў і выкладчык літаратуры Л. Бароўскі. Студэнцкія арганізацыі ўжо з самага пачатку не лічылі асветніцтва адзіным сродкам ліквідацыі заганай існуючага ладу. У пэўнай ступені яны выступалі супраць самога ладу, асабліва супраць нацыянальнага гнёту. Матывы нацыянальна-вызваленчай барацьбы пераважалі над усімі іншымі, хаця сяброў таварыства займалі і сацыяльныя праблемы, перш за ўсё — вызваленне сялян. Пад уплывам дзейнасці студэнцкіх арганізацый узніклі патаемныя гурткі і на тэрыторыі Беларусі.

Царызм расцаніў дзейнасць філаматаў як супрацьуродавую і жорстка расправіўся з удзельнікамі. У 1822 г. былі забаронены масонскія ложы. У 1823 г. выкрыты студэнцкія арганізацыі філаматаў, 108 з іх прадсталі перад судом, 20 былі сасланы ў аддаленыя губерні Расіі або заключаны ў крэпасць. Прысуду яны чакалі ў згаданых Базыльянскіх мурах.

Барацьба аднак не спынілася. Філамацкія традыцыі пусцілі глыбока карані. Аб гэтым сведчыць хаця б такі факт: калі вясной 1831 г. да Вільні наблізіліся паўстанцы, у ноч на 29 красавіка 417 студэнтаў ўніверсітэта, пакінуўшы горад, далучыліся да іх і прынялі ўдзел у штурме горада. Сярод іх было шмат беларусаў (напрыклад, мастак В. Дмахоўскі, 1805–1862). У сувязі з гэтымі падзеямі ўрад рашыў закрыць ўніверсітэт, а на яго базе стварыць Медыка-хірургічную і Духоўную акадэміі. Але ўніверсітэцкі рэвалюцыйны дух жыў і ў акадэміях. У 1836 г. па ініцыятыве «казённакоштнага» студэнта, равесніка Гашкевіча Франца Савіча (1815–1845), беларускага

паэта і публіцыста, сына святара-уніята з вёскі Вяляцічы Пінскага павета, у Медыка-хірургічнай акадэміі ўзнікла тайная арганізацыя «Дэмакратычнае таварыства», у якім былі вельмі моцныя антыўрадавыя настроі. У 1837 г. яго члены наладзілі сувязі з эмісарам рэвалюцыйнай эміграцыі «Маладая Польшча» Ш. Канарскім, які сваю дзейнасць накіраваў на аб'яднанне ўсіх рэвалюцыйных сіл Літвы, Польшчы, Беларусі і Украіны для барацьбы супраць царызму.

Да суда былі прыцягнуты 215 студэнтаў акадэміі, 26 з іх здадзены ў салдаты, астатнія зазналі іншыя рэпрэсіі. Цяжка склаўся далейшы лёс Ф. Савіча. Яго паслалі на Каўказ — радавым пад кулі горцаў. У 1841 г. ён уцёк, але быў злоўлены — каля двух гадоў правёў у турме, пасля зноў накіраваны на вайсковую службу. Зноў уцёк — на гэты раз удала. Жыў пад чужым імем у Жытомірскай губерні. Памёр там жа ад халеры.

Для царскіх уладаў універсітэт, як і акадэмія, якая ўзнікла на яго базе, сталі сапраўднымі расаднікамі вальнадумства і «враждебных политических идей». Перамагчы іх можна было толькі адным шляхам — закрыць, што і было зроблена. У 1842 г. Віленская медыка-хірургічная акадэмія была закрыта. Віленскую духоўную семінарыю ў 1842–1844 гг. перавялі ў Пецярбург.

Віленскі універсітэт змог аднавіць сваю работу толькі ў 1919 г. 28 жніўня гэтага года яму было прысвоена імя Стафана Баторыя.

УРАДЖЭНЦЫ БЕЛАРУСІ — У ВІЛЬНІ

Непрыняцце царскай палітыкі вылівалася ў паўстанні, якія перыядычна ўзнікалі і падаўляліся на працягу ўсяго XIX ст. І ўсё ж жыццё ішло далей.

Беларуская кніжная літаратура была ў заняпадзе, але нібы ў процівагу гэтаму развівалася вусная народная творчасць — песні, казкі, прымаўкі перадаваліся з пакалення ў пакаленне, прычым нашчадкі не проста збегалі спадчыну продкаў, але і ўзбагачалі яе сваімі творамі. Мова жыла. І ўсё настойлівей стукалася ў сэрцы сваіх сыноў. Не пачуць яе было немагчыма.

Адным з першых, хто адгукнуўся на гэты стук, быў Уладзіслаў Сыракомля (1823–1862, сапр. Людвік Кандратовіч), польскі і беларускі паэт. Нарадзіўся ён на Бабруйшчыне ў сям'і безземельнага шляхціца. Жыў поблізу Стоўбцаў, потым арандаваў фальварак Барэйкаўшчына непдалёку ад Вільні. Большасць твораў Сыракомля напісаў на польскай мове, хаця тэматыка іх галоўным чынам беларуская. Героі яго шматлікіх «гавэндаў» — беларускія сяляне, шляхта. Нездарма Сыракомлю называлі «вясковым лірнікам». Яго пярэ належаць і некалькі арыгінальных беларускіх твораў. За ўдзел у антыцарскіх маніфестацыях у 1861 г. паэт сядзеў у віленскай турме. Памёр ён у доме каля катэдры на вуліцы, якая раней называлася Каралеўскай. На гэтым доме ёсць мемарыяльная дошка. А яшчэ ва універсітэцкім касцёле святога Яна, на сцяне ў левай наве, ёсць скульптурны партрэт Сыракомлі. Пахаваны ён на могілках Роса.

Станіслаў Манюшка (1819–1872). Яшчэ адно імя, звязанае з Вільняй самымі цеснамі павязямі. Нарадзіўся кампазітар на Міншчыне. Пачынаючы з 1840 г., амаль на працягу дваццаці гадоў працаваў ён арганістам у віленскім універсітэцкім касцёле святога Яна, дырыжыраваў у тэатры. Манюшка — родапачынальнік польскай класічнай оперы і вакальнай лірыкі. Але карані яго творчасці ў Беларусі — у сваёй музыцы кампазітар шырока выкарыстоўваў беларускі музычны фальклор. Пісаў музыку на творы беларускага паэта В. Дуніна-Марцінкевіча. У Вільні, ля касцёла св. Кацярыны, ёсць помнік С. Манюшку, а на доме на вуліцы Нямецкай, дзе ён жыў, вісіць мемарыяльная дошка. Невялікі бюст кампазітара ўстаноўлены і на хорах касцёла святога Яна — перад арганам, які, падуладны таленавітым рукам выканаўцы, дарыў слухачам велічную музыку.

Адам Ганоры Кіркор (1819–1886) — грамадскі дзеяч ліберальнага накірунку. Нарадзіўся ён у вёсцы Слівін Клімавіцкага павета на Магілёўшчыне. Пакінуў вельмі прыкметны след у гісторыі беларускай культуры як этнограф, археолаг, публіцыст, выдавец, гісторык літаратуры. У 1850–1860-х гг. А. Кіркор быў адной з самых прыкметных фігур у грамадскіх колах Вільні. Ён ужо тады стаў членам-карэспандэнтам Імператарскага археалагічнага таварыства (1856), членам Рускага геаграфічнага таварыства (1857). Рэдагаваў часопіс «Тека Wileńska» і «Памятныя книжки Виленской губернии». Узначальваў Віленскі музей старажытнасцяў, раскапаў каля тысячы курганоў Мінскага, Барысаўскага, Навагрудскага, Віленскага, Трокскага, Ашмянскага (магчыма, і на Астравеччыне) і Вілейскага паветаў. Кватэра Кіркора лічылася літаратурным салоном, сюды часта заглядвалі У. Сыракомля і В. Каратынскі, бываў тут А. Вярыга-Дарэўскі і многія іншыя беларускія і польскія пісьменнікі.

Францішак Багушэвіч (1840–1900) нарадзіўся ў фальварку Свіраны Віленскага павета ў сям’і збяднелага шляхціца. Такая шляхта, як піша Г. Кісялёў («Сейбіты вечнага»), па свайму сацыяльнаму стану была нібы «пасярэдзіне паміж сялянамі і панамі». З яе выходзілі і драпежныя аканомы ў панскіх маёнтках, і барацьбіты за народную справу. Багушэвіч выбраў апошняе. Скончыўшы ў 1861 г. Віленскую гімназію, ён паступіў на фізіка-матэматычны факультэт Пецябургскага універсітэта, але за ўдзел ў студэнцкіх хваляваннях быў адтуль выключаны. Член нелегальнага таварыства «Пянтковічаў» на Ашмяншчыне (1861–1862). Удзельнічаў у паўстанні 1863 г., быў у ім паранены. Нейкі час, каб пазбегнуць рэпрэсій, жыў на Украіне. У 1884 г. пераехаў у Вільню. Тут паэт жыў на вуліцы Конскай. Захаваўся дом на рагу вуліц Завальнай і Трокскай, дзе ў палацы Тышкевічаў знаходзіўся ў той час акруговы суд. Тут Багушэвіч шмат гадоў працаваў адвакатам. Пра яго судова-адвакацкую практыку найлепш расказваюць дакументы. З прашэння Міхала Вольскага (нашага земляка з Ашмянскага павета): «Прысяжны павераны п. Багушэвіч вядомы мне сваім цярпеннем і спагадлівасцю выслухоўваць на роднай беларускай гаворцы тых, хто

звяртаецца да яго за дапамогай у абароне [...] Я, прасіцель, быў бы шчаслівы, калі б выбар выпаў на яго...»

Захаваўся ў Вільні яшчэ адзін будынак, звязаны з жыццём Багушэвіча, — дом на вуліцы Завальнай, які належаў Зыгмунту Наградскаму, блізкаму сябру паэта, у якога ён часта бываў. Наградскі, сын аканомы Пілесудскіх, сам пісаў вершы на беларускай мове.

Ф. Багушэвіч (Мацей Бурачок) — самая буйная фігура ў беларускай літаратуры парэформеннага часу. Шырока вядомы ён як паэт, прэзаік, публіцыст. Друкаваўся ў пецябургскім часопісе «Ктаж», дзе пісаў аб кепскім стане віленскіх вуліц, аб цэнах у горадзе, судовых справах. Адзін артыкул ён прысвяціў злачынству ў нашым «мястэчку Варняны Віленскага павята», дзе быў абрабаваны мясцовы доктар Глабозкі. У 1898 г. Багушэвіч выйшаў у адстаўку і пераехаў у Кушляны, дзе і памёр. Пахаваны у Жупранах. У Вільні ж, на Бернардзінскіх могілках пахаваны яго брат Апалінары, на могілках Роса — дзядзька з матчынага боку Аляксандр Галаўня.

3-ПАД ШЫБЕНІЦЫ МАСКОЎСКОЙ...

Памятаюць вузкія вулачкі старога горада пра героя беларускага народа ў «Яську—гаспадара з-пад Вільні». Менавіта так падпісаў свае артыкулы ў «Мужыцкай праўдзе» Кастусь Каліноўскі. З яго імем звязаны многія мясціны Вільні. У кастрычніку 1863 г. пад імем Вітажэнца ён пасяліўся ў так званым «гімназічным доме» на Замкавай вуліцы, які прымыкае да касцёла святога Яна. Менавіта ў ім кіраўнік народнага паўстання і быў арыштаваны ў студзені 1864 г.

На вуліцы святога Ігната (дом № 11) знаходзіцца трохпавярховы будынак кляштара дамініканцаў — месца зняволення Каліноўскага і яго паплечнікаў. Мемарыяльная дошка, прымацаваная ля ўвахода ў кляштарныя муры, — сціплы напамін аб гэтым. Выкананне прысуду палявога суда было прызначана на 13 сакавіка 1864 г. За некалькі дзён да гэтага Каліноўскі папрасіў у сваіх турэмшчыкаў паперу. У надзеі на «чистосердечное признание» турэмнае начальства вырашыла просьбу арыштанта задаволіць. Вось тады і ўзніклі вядомыя «Лісты з-пад шыбеніцы», якія былі патаемна перададзены з астрога і хутка разышліся сярод людзей. Напісаны яны былі па-беларуску. А ў паказаннях, на якія так спадзяваліся ўлады, Каліноўскі растлумачыў прычыны, што выклікалі паўстанне. Пакараннем кіраўніку гэтага паўстання было прызначана павешанне. Шыбеніца была збудавана на Лукішскай плошчы, дзе 22 сакавіка 1864 г. прысуд быў выкананы.

На месцы, дзе стаяла шыбеніца, потым была ўстаноўлена мемарыяльная пліта, на якой на польскай мове паведамлялася, што ў чэрвені 1863 г. тут загінуў Зыгмунт Серакоўскі, а ў сакавіку 1864 г. — Кастусь Каліноўскі. Пазней з'явілася новая пліта — на рускай і літоўскай мовах. Яна існуе і

сёння. Так сталася, што беларускаму герою не знайшлося слоў на яго роднай мове...

Старажылы Вільні сцвярджаюць, што шыбеніца стаяла непадалёку ад будынка, у якім у савецкія часы знаходзіўся КДБ, а мемарыяльную пліту перанеслі на супрацьлеглы бок таму, што ў цэнтры плошчы ўстанавілі помнік Леніну, і «правадыр сусветнага пралетарыяту» сваёй выцягнутай рукой указваў якраз на месца, дзе калісьці была шыбеніца. Улады «сочли это совпадение неприемлемым» і перанеслі помнік далей. На сапраўдным жа месцы пакарання Каліноўскага сёння ўстаноўлены помнік ахвярам КДБ. Дарэчы, былы будынак камітэта цяпер ператвораны ў музей.

Пахаваны Кастусь Каліноўскі разам з яшчэ васьмю паўстанцамі на Замкавай гары.

Віленскія вуліцы і муры старога горада — сведкі і многіх іншых падзей гістарычнага і культурнага жыцця беларускага народа, але разглядзець іх усе ў адной невялікай працы немагчыма. Тут жа яны згаданы таму, што ўсе яны — так ці інакш — увайшлі ў свядомасць І. Гашкевіча. Вільня заставалася для яго, асабліва пасля пераезду ў Малі, адміністрацыйнай і культурнай сталіцай роднага беларуска-літоўскага краю.

Сяргей Вітушка (Вільнюс)

АДРАДЖЭНЬНЕ ВІЛЕНСКАГА БЕЛАРУСКАГА МУЗЭЮ І ЯГО СУПРАЦОЎНІЦТВА З АСТРАВЕЦКІМ КРАЯЗНАЎЧЫМ ТАВАРЫСТВАМ *

ПРАДГІСТОРЫЯ

У 1944 годзе, калі на доўгі час у Вільні ўсталявалася савецкая ўлада ў выглядзе ЛССР (наогул, трэба нагадаць, што на працягу XX ст. Вільня больш за 10 разоў мяняла сваю дзяржаўную прыналежнасць), усё грамадзкае беларускае жыццё ў горадзе было знішчана. Спрынці існаваньне і славы Вільні беларускі музэй. Амаль усе ягоныя супрацоўнікі былі рэпрэсаваныя, А. Луцкевіч, У. Самойла, А. Нэканда-Трэпка нават загінулі. Экспанаты музэя тады падзялілі паміж музэямі Літоўскай і Беларускай Савецкіх Рэспублік.

Аднак беларусы не хацелі зьмірыцца са стратай сваіх скарбаў і, як маглі, спрабавалі захаваць сваю гісторыю. Асобным вільнінцам дзеечам — П. Сергіевічу, Я. Шнаркевічу, З. Верас і іншым удалося пазьбегнуць высылкі. Пазьней вяртаюцца ў Вільню палітычныя вязьні — Я. Шутовіч, Я. Багдановіч, А. Клімовіч, А. Анішчык, Л. Луцкевіч. Гэтыя самаадданыя грамадзяне пачалі па зярнятку зьбіраць помнікі Беларускай гісторыі — фотаздымкі, кнігі, дакуманты. Пісаліся ўспаміны і гістарычныя нарысы. Прычым гэта ўсё рабілася пад пагрозаю новых рэпрэсіяў за «буржуазны нацыяналізм». Такім чынам, гэтае пакаленьне ўзнавіла беларускую музэйную традыцыю ў выглядзе прыватнага зьбіральніцтва.

Неўзабаве навукоўцы, мастакі, літаратары з БССР пачалі адкрываць для сябе беларускую Вільню. А. Ліс, А. Мальдзіс, У. Караткевіч, З. Пазыняк і многа-многа яшчэ хто ехалі сюды, каб зь першых вуснаў пачуць праўду пра колішнюю Беларусь. Па слядах старэйшых пацугуліся і новыя пакаленьні — «майстроўцы», «талакоўцы». Ад вільнскага агеньчыка запаліліся новыя.

Савецкія ўлады ні ў Вільні, ні ў Мінску не спрыялі адраджэньню тутэйшай беларушчыны. Пра гэта красамойна сьведчыць

* Па просьбе аўтара пакідаем правапіс тарашкевіцай.

хаця б факт з музеем Я. Коласа — яго сваякі падарылі дзяржаве мэмарыяльны дом і рэчы, у 1960 г. урад Літвы прыняў пастанову пра арганізацыю музэю — а ў выніку дом аказаўся разбураны, пляч зямлі прыватызаваны, рэчы перададзены літоўскаму музэю.

У часе т. зв. «перабудовы», на этапе адраджэння незалежнасці Літвы і Беларусі, пачаліся больш актыўныя захады, каб аднавіць музэй. Для віленскіх беларусаў — захавальнікаў музэйнай традыцыі — адкрылася магчымасць засноўваць свае інстытуцыі, выступаць у СМІ — было створана некалькі грамадзкіх арганізацый, дзяржаўныя школа, кафедра ва ўніверсітэце, праграмы на радыё і тэлевізіі. Пятраваўся і музэй. Таварыства беларускай культуры распрацавала канцэпцыю яго адраджэння ў выглядзе літоўскай дзяржаўнай установы — быў спадзеў на тое, што ўдасца вярнуць хаця б частку экспанатаў музэю І. Луцкевіча. Вось ужо на працягу 14 гадоў Таварыства беларускай культуры спрабуе рэалізаваць гэты варыянт — было многа лістоў, камісіяў, перамоваў і на грамадзкім, і на міждзяржаўным узроўнях — безвынікова. Ня хоча Літва нічога вяртаць, бо ў ёй прыняты закон пра музэй, які забараняе вяртанне іх каштоўнасцяў былым уладальнікам. У гэтай сітуацыі частка былых удзельнікаў выйшла з ТБК і заснавала новую грамадскую арганізацыю — Віленскі беларускі музэй імя І. Луцкевіча. Законы дэмакратычнай Літвы не забараняюць нам гэтага. Для рэалізацыі намі распрацавана наступная канцэпцыя.

ІДЭЯ І СТАТУС

Вільня была, ёсць і будзе адным з цэнтраў беларускай гісторыі. Тут мусіць існаваць адмысловая беларуская ўстанова дзеля таго, каб даследаваць старажытную гісторыю і фіксаваць сучасны працэс. Гэтая ж установа мусіць належным чынам прэзентаваць у грамадстве гістарычныя веды. Дзеля гэтага мы, грамада заснавальнікаў, адраджаем Віленскі беларускі музэй (ВБМ), які ёсць самастойнай грамадзкай установай, зарэгістраванай у Літоўскай Рэспубліцы.

Прадметам даследавання ВБМ будзе гісторыя Беларусі ва ўсіх ейных аспектах. Улічваючы месцазнаходжанне, спецыялізацыяй стане гісторыя Вільні і гісторыя ўзаемаадносін зь літоўцамі, палякамі, габрэямі ды іншымі народамі краю. Вільня з усімі ейнымі помнікамі і традыцыямі — самы каштоўны «экспанат» нашага музэю.

ПЕРАЕМНАСЬЦЬ ТРАДЫЦЫІ

Вільню насялялі і насяляюць многія народы. Гістарычныя помнікі, якімі багаты наш горад, належаць таксама і нам — беларусам.

Існуе старажытная віленская музэйная традыцыя — каштоўныя памятныя рэчы зьберагаліся ў дзяржаўных і царкоўных скарбах, у прыватных

уладаньнях. Пазьней гістарычныя помнікі пачалі зьбіраць спецыяльныя установы — Віленскі музэй старажытнасьцяў, Віленскі цэнтральны архіў старажытных актаў, бібліятэка Віленскага ўнівэрсітэту і іншыя. Асобна трэба вылучыць Музэй імя Івана Луцкевіча. Ён адыграў выключную ролю ў фарміраваньні беларускай нацыянальнай самасьвядомасьці.

Сваю дзейнасьць мы разумеем як працяг віленскай музэйнай традыцыі і таму падкрэсьліваем: мы ня проста ствараем — мы адраджаем Віленскі беларускі музэй.

ГРАМАДЗКАЯ ПАТРЭБА ПРАЕКТУ

Вільня як музэй заўсёды была і застаецца запатрабаванай беларускім грамадствам — жыхарамі Рэспублікі Беларусь, беларусамі Літвы, беларускай эміграцыяй.

Дзейнасьць ВБМ адрасавана ўсяму грамадству — навукоўцам і навучэнцам, элітам і люду паспалітаму.

Паміж літоўскім і беларускім грамадствам існуе пэўны «гістарычны канфлікт» — вядуцца спрэчкі адносна спадчыны Вялікага Княства Літоўскага. Наш музэй мусіць стаць месцам дыялёгу і супрацоўніцтва гісторыкаў дзвюх краінаў. На аснове аб'ектыўных навуковых ведаў ён будзе ўплываць на фарміраваньне грамадзкай сьвядомасьці, выхоўваць павагу да нацыянальных традыцыяў, спрыяць паразуменьню між народамі.

КАЛЕКТЫЎ СУПРАЦОЎНІКАЎ

Адраджэньне ВБМ запатрабуе зладжанай працы вялікага калектыву: заснавальнікаў (на сёньняшні дзень гэта Г. Войцік, С. Вітушка, С. Дубавец, С. Харэўскі, Т. Поклад, Т. Маркавец, Л. Вітушка);

- навуковых супрацоўнікаў і тэхнічнага персаналу;
- навуковай кансультацыйнай рады (ужо далі згоду 15 навукоўцаў зь Беларусі, Літвы, Польшчы, Расеі — А. Ліс, А. Мальдзіс, Л. Глагоўская, М. Нікалаеў і іншыя);
- фундатараў;
- аматарскага краязнаўчага клубу.

ФОНДЫ

Аналіз гістарычных крыніцаў дазваляе упэўнена сьцьвярджаць: існуюць усе магчымасьці сабраць новую фондавую калекцыю ВБМ. Пачатковым зборам стануць:

- прыватныя калекцыі заснавальнікаў;
- архіў газэты і выдавецтва «Наша ніва»;
- відэаархіў тэлепраграмы «Віленскі сшытак»;

- аўдыёархіў радыё «Балтыйскія хвалі».

ПРАДМЕТАМ ДАСЬЛЕДВАНЬНЯ ВБМ БУДУЦЬ:

- помнікі старажытнай і сучаснай гісторыі, помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры,
- этнаграфічныя матэрыялы,
- мастацкія творы.

Дапаможны фонд мяркуецца актыўна фарміраваць з навуковых рэканструкцыяў страчаных помнікаў. Заплянаваны збор тэматычнай бібліятэкі па гісторыі Беларусі, Вільні, беларуска-літоўскіх адносінаў.

Акрамя таго, ВБМ мае намер вывучаць помнікі беларускай гісторыі, што зьберагаюцца ў іншых музэях, архівах, бібліятэках, у прыватных зборах, у тым ліку, дакуманты пра І. Гашкевіча. Асабліва ўвага будзе скіравана на спадчыну Музэя імя Івана Луцкевіча.

Шляхам сумесных выставаў, публікацыяў ды іншымі сродкамі гістарычных помнікі будуць вяртацца ва ўжытак сучаснага беларускага грамадства.

ПАМЯШКАНЬНІ ДЫ ЭКСПАЗІЦЫІ

Мы адраджаем ВБМ, а гэта значыць, што найлепшым чынам было б разьмясьціць яго ў Базыльянскіх мурах — гістарычным будынку, дзе ён калісь і знаходзіўся (цяпер — вуліца Вастрабрамская, 7а). Тым болей што сёньня зьмяніўся ўладальнік будынка — цяпер гэта Віленская каталіцкая архібіскупія, якая здае частку памяшканьня ў арэнду.

Але кіруючыся тэзай, што Вільня — беларускі музэй, памяшканьнем для музэю можа стаць любы будынак у гістарычнай частцы горада.

Пакуль не знойдзены належныя грошы дзеля арэнды свайго будынку, будзе скарыстана практыка сумесных выставаў і разьмяшчэньня нашых тэматычных экспазіцыяў у памяшканьнях іншых музэяў.

СРОДКІ

Мяркуемыя крыніцы фінансаваньня ВБМ: заробкі самога музэя — ад продажу квіткаў, друкаванай, аўдыё-відэа-прадукцыі;

- дагацыі зь дяржаўных бюджэтаў ЛР і РБ;
- гранты дабрачынных фундацыяў;
- ахвяраваньні прыватных асобаў, прадпрыемстваў, грамадзкіх, рэлігійных арганізацыяў.

ПЛЯНАВАННЯ ВЫДАТКІ ВБМ:

- арэнда памяшканьня;
- фарміраваньне фондаў;
- заробкі навуковым супрацоўнікам і тэхнічнаму пэрсаналу;
- аплата камунікацыяў;
- асьветніцкая дзейнасьць.

КАНТАКТЫ З АСТРАВЕЧЧЫНАЙ

Як было адзначана ў канцэпцыі, краязнаўства ёсьць важнай складовай часткай дзейнасьці ВБМ. У сувязі з гэтым мы вельмі зацікаўлены ў супрацоўніцтве з Астравецкім краязнаўчым таварыствам. Астравеччына заўсёды была Віленшчынай — уваходзіла ў Віленскі павет, ваяводства, губерню. Дакуманты пра старажытную тутэйшую гісторыю ляжаць у віленскіх архівах, насельніцтва памежных раёнаў мае аднолькавыя этнічныя рысы і культурныя традыцыі.

Добрыя адносіны мы таксама стараемся навізаць з клюбам «Geručiai», які гуртуе літоўцаў гэтага краю. Усе разам мы любім свой родны кут, нам цікавая гісторыя гэтай зямлі, і мы павінны пераадолець тыя межы, перашкоды, якія тут узнікаюць. Мы запрашаем распрацаваць плян сумеснай дасьледчай і асьветніцкай дзейнасьці.

Марыя Васілёнак

(пас. Гудагай Астравецкага р-на, Беларусь)

ВОПЫТ СТВАРЭННЯ ШКОЛЬНАГА МУЗЕЯ ЗЯМЛІ ГУДАЎ, ЗЯМЛІ ГАШКЕВІЧА

Гудагайская зямля — невялікі рэгіён, частка нашай Астравеччыны. Жывем мы на звычайнай зямлі, сярод нас — нічым не адметныя людзі. Але гэта толькі на першы, павярхоўны погляд. Як няма на свеце двух аднолькавых людзей, так няма аднолькавых мясцовых гісторый. Зразумела ж, зямля наша адмерала той самы шлях, што і ўся наша краіна, але яго вызначалі нашы продкі, напаўняючы яго сваім зместам. І ён забываецца, губляецца ў поспеце стагоддзяў, таму гэтую нашу рэгіянальную гісторыю трэба было тэрмінова зафіксаваць, данесці да кожнай асобы. Так пяць год таму вырашыла невялікая група настаўнікаў-аднадумцаў, так пачаўся збор матэрыялаў для будучага школьнага музея. З часам прыйшло разуменне таго, што сёння найбольш запатрабаваным будзе музей усяго рэгіёна, зямлі, на якой нарадзіліся і жывуць нашы дзеці, таму што школу наведваюць вучні з 14 навакольных вёсак, а ў складзе Гудагайскага сельскага савета іх яшчэ больш.

Трэба адзначыць, што частка экспазіцыі музея — манаграфічная. Так, прафесар Адам Мальдзіс, ураджэнец нашай зямлі, даверыў нам значную частку сваіх асабістых матэрыялаў, якія з'яўляюцца сведкамі пэўных перыядаў і падзей яго жыцця.

Наш музей адкрыты зусім нядаўна. На сёння ў кнізе рэгістрацыі экспанатаў зафіксавана прыблізна 1380 адзінак. Вядома ж, толькі нязначная іх частка размясцілася ў невялікай экспазіцыі. Магчымасці з плошчай у нашай школе, якая працуе ў дзве змены, вельмі абмежаваныя. І таму ўсе экспанаты, што датычацца выключна матэрыяльнага быцця: прылады працы, прадметы хатняга ўжытку, мэбля, вырабы рамёстваў і г. д. — усё гэта знаходзіцца ў падсобных памяшканнях школы, у чаканні лепшых часоў, магчыма, дабудовы нейкіх дадатковых памяшканняў.

Цяпер у нашым музеі пяць экспазіцый: «3 гісторыі пасёлка», «3 гісторыі Гудагайскай школы», «Мастакі зямлі Гудагайскай»;

самая грунтоўная і прадстаўнічая прысвечана жыццю і творчасці А. Мальдзіса; апроч гэтага мы выставілі на агляд наш нумізматычны збор.

Феномен Гудагайскай зямлі выявіўся ўжо ў XVIII ст., калі паўстаў услед за кляштарам кармелітаў касцёл Маці Божай. Зараз ужо ўсе ведаюць, што культавыя пабудовы з'яўляюцца на зямлі на невыпадковым месцы. Вакол Гудагайскага касцёла разбудавалася вёска, якая з часам атрымала статус мястэчка. Па чацвяргах тут на плошчы побач з касцёлам праводзіліся кірмашы, што рабіла вёску добра вядомай. Напэўна, менавіта гэты факт паўплываў на тое, што новае паселішча, якое з'явілася непадалёку, каля чыгункі, таксама атрымала назву Гудагай.

Што тычыцца самога тапоніма Гудагай, то сёння існуюць дзве найбольш верагодныя версіі яго паходжання. Адна — польская, так бы мовіць, легендарная. Нібыта ў далёкія часы, калі нейкі купецкі абоз перасякаў нашу мясцовасць, кіруючыся ў вялікі горад, ноччу, у навальніцу, на яго напалі рабаўнікі — абабралі ўшчэнт і пакінулі сярод густога лесу. Вандроўныя ніяк не маглі трапіць на дарогу. Плакалі жанчыны і дзеці, знясіленыя страхам і холадам, таму сярод ночы сталі ладзіць нейкае часовае сховішча — буда. Пазней нехта, знайшоўшы гэтую пабудову, назваў яе «буда ў гаі» (буда — слова, бяспрэчна, польскага паходжання). Неаднойчы яшчэ і сёння даводзіцца чуць на ўласныя вушы з вуснаў стальных людзей — Будагай. Пазнейшая трансфармацыя гука *б* у *г*, магчыма, абумоўлена ўздзеяннем другой версіі паходжання тапоніма, якой прытрымліваецца і прафесар Мальдзіс (кніга «Астравеччына, край дарагі...»). Гудамі (гудасамі) балты называлі старажытнае племя, што засяляла тады нашы землі. Адсюль — распаўсюджанасць тапонімаў з коранем «гуд» у Астравецкім, а таксама ў суседнім Смаргонскім раёнах: Гудзенікі, Гудзеняты, Гудэлі, Гудзенішкі, а таксама провішчы: Гудойчы, Гудзенене.

Што датычыцца часу ўзнікнення сучаснага пасёлка Гудагай, то ён дакладна вядомы і зафіксаваны ў «Энцыклапедыі Беларусі» — 1874. Менавіта ў гэтым годзе праз нашу мясцовасць прайшоў участак Лібава-Роменскай чыгункі. Але, як сведчаць запісы мясцовага краязнаўца Івана Сяркова, будаўніцтва чыгункі і адначасова чыгуначнага вакзала, а таксама першых дамоў пачалося значна раней — у 1866 г. Непадалёку ад чыгункі ўжо існавалі вёскі Вавяраны, Табарышкі.

Як сведчыць «Геаграфічная карта Беларусі», выдадзеная ў 1971 г., асноўнае археалагічнае даследаванне нашай тэрыторыі было праведзена прафесарам Пакроўскім яшчэ ў 1892 г. Тады былі даследаваны курганы («шведскія кашцы»), як іх называюць у народзе) каля сяленняў Лоша, Палушы, Сяржанты, Гудагай. Вывады прафесара Пакроўскага наступныя: паселішчы людзей тут былі яшчэ ў VIII в. н. э. (Гудагай). Астатнія мясцовасці датуюцца больш шырока: першае тысячагоддзе н. э.

Не абмінулі нас і некаторыя непажаданыя сучасныя тэндэнцыі. Так, тапонім Табарышкі знік у канцы 70-х гг. XX ст., межы гэтай вёскі зліліся

з Гудагаем, і цяпер гэта самая доўгая вуліца нашага пасёлка — Зялёная. Версію ж паходжання назвы былой вёскі паведаміў у лісце Станіслаў Шлыковіч, які цяпер пражывае ў Польшчы, а да 1939 г. быў жыхаром Табарышак. Гэтую версію ён пачуў з вуснаў аднаго старога польскага палкоўніка ў час апошняй вайны. Паводле яго слоў, назва ўзнікла тады, калі ў час паўстання Тадэвуша Касцюшкі (канец XVIII ст.) тут стаялі табары паўстанцаў, адсюль — Табарышкі. Наогул, нам удалося высветліць, што на пачатку XIX ст. тут жылі ўсяго чатыры сям’і: дзве Шлыковічаў і дзве Малышкаў. Так здарылася, што апошнія прозвішча зусім знікла з Гудагая: усе яго носьбіты пасля 1939 г. выехалі ў Польшчу. А вось прозвішча Шлыковіч у нашых мясцінах вельмі распаўсюджанае. Толькі нашчадкаў тых Шлыковічаў, што жылі тут на пачатку XIX ст., у Гудагаі няма, аб чым сведчыць складзены намі радавод.

Тое, што ў экспазіцыях музея дэманструюцца грошы, таксама невыпадкова. Наш нумізматычны збор (больш за 400 адзінак) — гэта ілюстрацыйны матэрыял да тых дзяржаўна-палітычных зменаў, што адбыліся на нашай зямлі. Калекцыя складаецца з дзвюх частак — меншай, сапраўды рарытэтай, бо туды ўвайшлі грошы з XVIII, XIX, першай трэці XX ст., і больш вялікай, дзе прадстаўлены папяровыя купюры і манеты часоў СССР, грошы пераходнага перыяду Рэспублікі Беларусь, а таксама грошы яшчэ 27 краін Еўропы, Азіі, Афрыкі і Амерыкі.

Дарчы, юныя наведвальнікі музея перш за ўсё звяртаюць увагу на нумізматычную калекцыю. І, відаць, невыпадкова. Грошы, што склалі найбольш каштоўную частку збору, калісьці былі ў карыстанні нашых продкаў. Магчыма, срэбная манетка з выявай Кацярыны II 1787 г. служыла сродкам абмену пасля падзелу Рэчы Паспалітай. А вось дзяржаўныя крэдытныя білеты банка Расійскай імперыі вартасцю ў 1 рубель (1898), 3 рублі (1905), 5 рублёў (1909), 100 рублёў (1910) — сведкі тых часоў, калі Беларусь была «Северо-Западным краем» у складзе Расійскай імперыі. 20 нямецкіх пфенігаў з 1912 г., вядома, трапілі да нас у час Першай сусветнай вайны, а польская марка 1919 г. — «дзіця» пераходнага перыяду ў жыцці II Рэчы Паспалітай, часткай якой мы былі на працягу больш дваццаці год. Знайшлі мы і сапраўдныя паўнаwartасныя польскія злотыя, вырабленыя ў 1932 і 1936 гг. Прадстаўлены у нас нават 10 юбілейных злотых да 350-годдзя Яна III Сабескага. А пасля 1939 г., зразумела, у звароце былі грошы банка СССР. Пяць чырвонцаў 1937 г. могуць пабачыць наведвальнікі нашага музея.

Што тычыцца звестак аб даваенным жыцці Гудагая, то яны ўзятыя намі, па-першае, з успамінаў старажылаў, а па-другое, з кнігі, выдадзенай у 1930 г. у Вільні, — «Dziennik zjazdu gospodarczego w Oszmianie». І хоць непасрэдна Гудагай там не згадваецца, але ж нашы землі тады належалі да Ашмянскага павета. І той глыбокі гаспадарчы крызіс, аб якім гаварылі ўдзельнікі з’езда, панаваў і тут. З болей за лёсы свайго пакалення ўспамінаюць тыя

часы людзі, што маюць цяпер вельмі паважны ўзрост. Аднак выстаўка, падрыхтаваная да з'езда, сведчыла аб тым, што нашы прадзеда кляпаціліся тады аб паляпшэнні гатункаў збожжа, што добрыя вынікі мелі леснікі (гаёвыя), якія ўжо ў той час вялі барацьбу са шкоднікамі лесу, а драўніну рыхтавалі на экспарт; што добра радзіў лён. А вырабы ткачых, вышывальшчыц, вязальшчыц занялі на выставе цэлы пакой.

Перадваенны Гудагай — гэта вёска з 40 дамамі. Была тут свая школа-сямігодка, практыкаваў фельдшар, былі свой клуб, пошта, невялікая па-жарная каманда. Нам падаўся цікавым той факт, што ўдзельнікі з'езда ў 1930 г. толькі абмяркоўвалі пытанне аб пабудове школы ў адміністрацыйным цэнтры — у Ашмянах, а ў Гудагаі ўжо з 1920 г. працавала школа-сямігодка, якую на свае сродкі выбудаваў пан Свяцінскі, пра што сведчаць старажылы. На жаль, нам не ўдалося знайсці нашчадкаў гэтага дабрадзея, хаця ведаем, што яны цяпер жывуць у Польшчы.

Да 1939 г. навучанне ў школе вялося на польскай мове, аб чым сведчаць экспануемыя ў музеі пасведчанні аб яе заканчэнні. З 1939 г., калі наша тэрыторыя ўвайшла ў склад СССР, навучанне вялося на рускай мове, а ў час вайны — нават на нямецкай. Але недзе ў 1943 г. школа была ператворана ў лагер для ваеннапалонных. Нямецкія ўлады тады вырашылі будаваць другую каляіну чыгункі; сюды пачалі звозіць як рабсілу ваеннапалонных, месцам іх начлегу стала школа. Тых, хто не вытрымліваў цяжкай працы і голаду і паміраў, скідвалі ў роў праз дарогу ад школы. Пазней усе яны былі пахаваны ў брацкай магіле, на якой цяпер узведзены абеліск. На жаль, большасць з пахаваных там да сённяшняга дня застаюцца безыменнымі.

З радасцю мы ўспрынялі і той факт, што ў кароткі пасляваенны час нашу школу ўзначальваў вядомы цяпер у свеце археолаг, доктар гістарычных навук, прафесар Георгій Штыхаў.

Пасляваенны, савецкі час нашай зямлі звязаны з жыццём у калгасах. Усе жыхары навакольных вёсак і частка жыхароў Гудагаі сталі калгаснікамі. З болей успамінаюць людзі 1950-я і пачатак 1960-х гг., калі яны працавалі за працадзень, які матэрыяльна зусім не забяспечваўся, калі даводзілася разрывацца паміж знясільваючай ручной працай у калгасе і мізэрным уласным кавалачкам зямлі. Затым 1970-я, 1980-я гг. прынеслі адносны дабрабыт. А гады перабудовы зноў вярнулі людзей да праблем пачатку стагоддзя: сацыяльнай палярызацыі, невылечных хвароб, незадаволенасці існуючым станам рэчаў.

Станцыя Гудагай за апошнія дзесяцігоддзі вельмі разбудавалася, ператварылася ў пасёлак з тысячным насельніцтвам. З 1991 г. тут дзейнічае новая сярэдняя школа, дзе вучацца 417 вучняў, працуе больш за 30 настаўнікаў. Ёсць дзіцячы садок, фельчарска-акушэрскі пункт (ФАП), добра ўкамплектаваная бібліятэка, клуб. На тэрыторыі пасёлка размешчана аптава-гандлёвая база, ёсць свая нарыхтоўчая кантора, каўбасны цэх, філіял дрожджавага завода. Працуюць філіял Лідскай аўтабазы і базы прадпрыемства

«Сельгасхімія». Ёсць у пасёлку шэсць дзяржаўных і чатыры прыватныя магазіны. Чыгуначны вакзал штодзённа абслугоўвае сотні пасажыраў, чыгуначная станцыя прымае або прапускае дзесяткі грузавых цягнікоў. Усе гэтыя ўстановы і прадпрыемствы забяспечваюць дарослае насельніцтва працоўнымі месцамі як жыхароў Гудагая, так і ўсяго рэгіёна.

Гэта толькі абмежаваны, кароткі экскурсе у матэрыяльны стан рэчаў нашых мясцін — зямлі Гудагайскай. Нічым звышасаблівым тут мы не выдзяляемся. І, напэўна, не было б самога музея, калі б не існаваў другі план нашага жыцця — духоўны.

Можна меркаваць, што некалі касцёл стаў цэнтрам духоўнасці Гудагайскай зямлі, распаўсюджваючы вакол аўру. І гэты свет духоўнасці асабліва яркая ўвасобіўся ў таленавітых людзях, якія нарадзіліся або жылі ў нашых мясцінах. Іх імёны назаўсёды ўпісаны ў гісторыю культуры не толькі нашага раёна і нават не толькі нашай краіны.

Па-першае, гэта трое мастакоў. Зямлі Гудагайскай цяпер належыць імя Льва Дабжынскага. Ураджэнец Пецярбурга, мастацкі талент ён шліфаваў у Віленскім універсітэце, але жыў у маёнтку свайго дзёда-сенатара ў в. Лоша. Тут маляваў свае пейзажы і партрэты. Тут знайшоў і свой апошні прытулак. Наогул, зямны шлях яго вельмі кароткі. Але паспеў ён зрабіць многае: пасмяротная выстаўка яго твораў склала 149 палотнаў. А сястра мастака, Надзея Бітэль-Дабжынская, у лісце да А. Мальдзіса паведамляла, што 373 яго карціны былі перададзены на захаванне жыхару Вільні. На жаль, толькі 12 з іх былі вернуты сястры, а ў нас на Астравеччыне ёсць толькі копіі алоўкавых эскізаў, зробленых рукой мастака. Зусім нядаўна мы атрымалі фотаздымак з «Аўтапартрэта» Л. Дабжынскага, падараваны адным з нашых землякоў з Гданьска. Аднак некалькі захадаў, пакуль безвыніковых, зрабілі мы, каб хоць нешта са спадчыны мастака вярнуць у край яго апошняга прытулку, дзе аб ім помняць і дбаюць аб ушанаванні яго імя, тым больш што была адпаведная дамоўленасць у А. Мальдзіса з Н. Бітэль-Дабжынскай, на жаль ужо нябожчыцай (яна была доктарам медыцыны, пісьменніцай).

Эўгеніюш Мальдзіс нарадзіўся ў 1930 г. у в. Расолы. Нейкі час ён вучыўся ў нашай школе. А пасля вайны апынуўся разам з маці ў польскім горадзе Хошчна. У час вучобы ў Познаньскай мастацкай акадэміі сфарміраваўся яго талент графіка. Пакуль толькі даведнік «Культура зямлі Астравецкай» з артыкулам аб ім ды «Каталог» з выставы яго твораў экспануюцца ў нашым музеі. Але мы не губляем надзеі, што сам мастак або члены яго сям'і ўрэшце адгукнуцца на нашы лісты, а экспазіцыя нашага музея папоўніцца новымі экспанатамі.

Імя трэцяга нашага земляка, мастака Алега Драбышэўскага, цяпер добра вядома ў культурным асяроддзі Беларусі. Мастак меў чатыры персанальныя выстаўкі. Буйнейшыя часопісы краіны звяртаюць увагу на яго творчасць. Альбом рэпрадукцый А. Драбышэўскага знаходзіцца ў бібліятэках

розных краін Еўропы і ЗША. Яго прасветленыя, насычаныя пейзажы абуджаюць патрыятычныя пачуцці ў глядачоў. Мастацтвазнаўца Галіна Багдановіч зазначыла: «Хараства яго карцін — гэта тое хараства, якое жыве, дыхае, акаляе яго з дзяцінства ў Гудагаі». Творчая памяць мастака да дробязяў узнавіла на карцінах «Двор маленства», «Родны кут. Гудагай» вясковую рэчаіснасць 50–60-х гадоў. І ці можна яскравей расказаць дзецям аб любові да сваёй зямлі, чым гэта зрабіў пэндзаль мастака?! Наогул, зямля наша не бяднее на адораных талентам і густам людзей. Менавіта таму так шырока развіта ў нас разьбярства, саломаяпляценне, вышыўка.

Манаграфічная частка нашага музея звязана з жыццём і дзейнасцю прафесара Мальдзіса. І не дзіва, бо на сённяшні дзень няма больш значнай асобы сярод нашых сучаснікаў-землякоў. А. Мальдзіс — прафесар, доктар філалагічных навук, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі, польскіх узнагарод. Па прызнанню Біяграфічнага цэнтра Кембрыджскага ўніверсітэта — чалавек 1997 года. Стваральнік і першы дырэктар Навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны ў Мінску, ён разам з аднадумцамі рэанімаваў цэлыя пласты беларускага культурнага жыцця.

Прэзідэнт Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, ён адшукаў і аб'яднаў тых, хто цікавіцца нашай краінай. У музеі ёсць матэрыялы, якія сведчаць пра шырокія кантакты прафесара Мальдзіса з беларусістамі і беларусамі свету. Прыгадаю, што гэта навуковец, пісьменнік, аўтар кніг, каля тысячы публікацый, у тым ліку на дзевяці замежных мовах. Нарадзіўся ён у в. Расолы, наведваў Гудагайскую школу. Таму ён — таксама з глыбіняў духоўнасці гэтай зямлі. Таму прысвечаная яму экспазіцыя арганічна ўпісалася ў наш музей. Зразумела, што А. Мальдзіс, дасведчаны і ўлюблёны ў сваю Астравеччыну, накіроўвае нашы краязнаўчыя пошукі. Менавіта таму нашы экспазіцыі пашыраюцца. Да прыкладу, зусім нядаўна наша музейная скарбніца папоўнілася матэрыяламі пра Надзею Бітэль-Дабжынскую, сястру згаданага мастака. Перад наведвальнікамі музея паўстае постаць таксама адоранай асобы, аўтара кнігі, пабудаванай на ўспамінах аб перадваенным жыцці рэгіёна, клапацлівай сястры, нашчадка слаўнага роду, звязанага з Л. Галстым.

За некалькі месяцаў існавання музея прайшлі аглядныя экскурсіі для старшакласнікаў, іх бацькоў, удзельнікаў абласнога семінара намеснікаў старшыняў райвыканкамаў. Тэматычныя экскурсіі праведзены з вучнямі малодшых і сярэдніх класаў. Гасцямі нашага музея былі мясцовыя краязнаўцы, госці з Польшчы.

Такім чынам, створаны намі музей не пустуе, а значыць, наша праца, намаганні адміністрацыі школы не былі дарэмнымі.

Іван Драўніцкі

(в. Камарова Мядзельскага р-на, Беларусь)

ЯНКА КУПАЛА І ПАЎЛІНА МЯДЗЁЛКА НА АСТРАВЕЧЧЫНЕ

З верасня 1952 г. па чэрвень 1953 г. я кватараваў (быў «на сталё») у сям’і Хадорскіх з вёскі Казаноўшчына. Гаспадары, Эмілія Феліксаўна (1882 г. н.) і Франц Іосіфавіч (1873 г. н.), згадалі тады мне аб прадстаўленні (канцэрце), якое наладзілі ў 10-х гг. мінулага стагоддзя госці з Вільні і мясцовая моладзь. Памяць Эміліі Феліксаўны не захавала звестак пра год і месяц падзеі, але ўскосныя іх заўвагі даюць магчымасць амаль дакладна ўстанавіць, калі гэта адбылося. Гаспадыня ўспомніла, што прыезджалі з прадстаўленнем «перад самай вайной». Вядома, што Першая сусветная вайна пачалася 1 жніўня 1914 г. Значыць: год 1914, да 1 жніўня. Жанчына згадала яшчэ, што мясцовыя дзяўчаты і госці хадзілі тады на Баранскае возера «варажыць» — кідаць вянкi. Таму можна меркаваць, што ўсё адбывалася ў канцы чэрвеня — на Купалле, ці на Яна, як гавораць на Ключчаншчыне.

Што з Вільні збіраюцца прыехаць госці з прадстаўленнем, ведалі з вясны. Таму рыхтаваліся. Калі настаў прызначаны дзень, па артыстаў паехалі на чыгуначную станцыю Гелядня на лепшых конях, запрэжаных у брычкі і «карафажкі». Коням у грывы ўплялі каляровыя стужкі, на шыі надзелі званочкі-шаргуны, сядзенні заслалі даматканымі перабіранымі посілкамі.

Моладзь гасцей сустрэла на пляцы перад ключчанскім касцёлам. Ладзіць прадстаўленне вырашылі ў гумне Смаленскага, бо клуба ці вялікай хаты, каб умясціць шмат людзей, у мястэчку не было, а на двары стаяла моцная спёка. У прадстаўленні прымалі ўдзел «віленчукі», а сярод іх былі Янка Купала і Паўліна Мядзёлка, а таксама мясцовыя хлопцы і дзяўчаты, што вучыліся ў Вільні: Альбін і Кастусь Стаповічы з Бараняў, Эля Мядзвецкая з Ключчан і іншыя. Паказалі ўрываек з камедыі Я. Купалы «Паўлінка», дэкламавалі вершы, спявалі песні.

Абедалі артысты ў Казаноўшчыне (яна ў паўкіламетры ад Ключчан). Рыхтавала пачастунак Эмілія Хадорская, якая мела

ў наваколлі рэпутацыю выдагнай кухаркі. «Чысты» канец хаты Хадорскіх быў даволі прасторны, толькі не хапала мэблі. Таму Франц Іосіфавіч прынёс ад суседзяў некалькі сталоў і зэдляў, каб зручна было размясціць «пажондную кампанію». Пазней іх сын, Казюк Хадорскі, пры нагодзе любіў падкрэсліваць:

— Я добра памятаю Альбіна і Кастуся Стаповічаў, ды і самога Янку Купалу і Паўліну Мядзёлку. Яны ў нас у хаце былі. Частаваліся.

У другой палавіне дня ладзілі прадстаўленне ў роднай вёсцы Стаповічаў Баранях. Аб гэтым мне расказаў жыхар вёскі Барані Вёська. На паляне ў канцы вёскі (сасновы бор тады падступаў да самых агародаў) зрабілі ўзвышэнне — сцэну для выступаючых з дзвярэй ад гумнаў, навокал пляцоўку абставілі бярозкамі. Падлеткі пазносілі з усей вёскі зэдлікі, каб было на чым сядзець глядачам.

Перад пачаткам прадстаўлення выступіў Альбін Стаповіч, які прадставіў аднавяскоўцам гасцей, у тым ліку паэта Янку Купалу і першую выканаўцу ролі Паўлінкі ў аднайменнай яго камедыі Паўліну Мядзёлку. Усё прадстаўленне вялося па-беларуску і глядачам вельмі спадабалася.

Потым была вячэра — «складанка», якую арганізавалі тут жа на паляне. На пачастунак складвалася ўся вёска: папрыносілі ўсё самае лепшае, хто што меў. Былі сыры, каўбасы, паляндвіцы, вонджанае сала, салёныя баравічкі, яечня. Мужчыны зварылі са свежай рыбы баранскую юшку. Стаялі на стале самагонка, медавуха, раўгена, квас на журавінах. Былі чарніцы з суніцамі, залітыя малаком. Гэтую страву вельмі ўпадабала Мядзёлка, якая дзякавала гаспадыням за такі далікатэс.

У час вячэры паказала сваё майстэрства і баранская моладзь. Спявалі беларускія песні, у тым ліку і «Дробну драбніцу». Гэтую песню склалі ў Баранях. Яна мела свайго прататыпа — шайкунскую паню, якая славілася скупасцю і папракала баранскую «галоту», што жывуць яны бедна, а ўсё ж веселяцца, «мёд, гарэлку п'юць». Песня зацікавіла Мядзёлку, і яна запісала яе тэкст, які потым перадала Р. Шырму. Песня загучала не толькі ў Беларусі, але і ў Рызе, Пецярбургу. Трапіла з Бараняў у вялікі свет і другая песня «Ідзём-пойдем уздоўж вуліцы», якую Р. Шырму перадаў А. Стаповіч. У вядомым варыянце песні «Дробна драбніца» словы «скупая пані» заменены на «дзядзька багаты». Магчыма, да яе ўкладання спрычыніўся А. Стаповіч (ён пісаў тэксты песень і музыку) і не хацеў, каб быў яўны намёк на шайкунскую пані: як-ніяк жылі ўсе па-суседску і былі ў добрых адносінах.

Пасля вечарынкi тут жа, на палянцы, пачаліся танцы, якія доўжыліся аж да раніцы. Ігралі мясцовыя музыканты: гучалі гармонік, цымбалы, бубен і дзве скрыпкі. Адным са скрыпачоў быў бацька Пётра Іванавіч, тады 14-гадовы навучэнец Свянцянскай гімназіі. Іграў ён няўпэўнена, бо яшчэ толькі вучыўся, дык мясцовы «дырыжор» сказаў яму толькі «падцінаць», г. зн. на тонкіх струнах рэзка агучваць у польцы толькі апошнія такты. Гарманіст

жа на хаду складаў прыпеўкі і выконваў іх. Полька «рах-цях-цях» гучала вельмі тэмпераментна, заахвочвала да танцаў усіх. Калі Іван Дамінікавіч запрасіў на танец Паўліну Вінцэнтаўну і яны сталі спрытна, з прытупам, скакаць, музыкант заспяваў:

Янка ў танец схапіў Польцю,
Пішчыць Польця: «Ох і ах»,
А ўсё роўна месіць польку,
Нашу польку «рах-цях-цях».

Гэтая прыпеўка так расмяшыла рагатуху Паўлінку, што яна не змагла датанцаваць да канца і ўселася з Янкам каля музыкантаў. Калі ж танец закончыўся, Мядзёлка таксама выдала экспромт (можа, ёй Купала тэкст наштапў):

Мы ніколі не забудзем,
Нават сніцца будзе ў снах,
Як ў Баранях на паляне
Танцавалі «рах-цях-цях».

Некалькі гадоў таму, у сувязі са святкаваннем стагоддзя з дня нараджэння К. Сваяка, члены краязнаўчага гуртка «Валошкі» Куцкаўскай школы Мядзельскага раёна прыехалі ў родную вёску паэта Барані з канцэртамі. Была нядзеля. Паслухаць канцэрт сабралася ўся вёска. Пасля выступлення гурткоўцаў руплівыя гаспадыні накрылі дзесяць салодкіх стол, падселі і самі разам з мужчынамі. Успамяталі розныя падрабязнасці з жыцця ксяндза К. Стаповіча, яго брата, пасла ў сейме Альбіна. Потым зладжана заспявалі песню «Дробна драбніца», пра якую мне расказаў Вёска. Я прыкрыў вочы і, слухаючы песню, уявіў сабе Купалу, Мядзёлку, Сваяка — статнага хлопца ў чорным фрэнчы з падшытым белым каўнерыкам, такога, якім ён быў на фотаздымку, што мне паказвала Іаланта Валуевіч (з даравальным подпісам Яну Субачу)...

Калі я пісаў гэты ўспамін, у мяне з'явілася думка: а можа, тое згаданае прадстаўленне — прыгожая легенда, казачка? Вырасыў пакаропацца ў адпаведнай літаратуры і прыйшоў да высновы: магло такое быць. Янка Купала ў гэты час працаваў у Вільні адказным рэдактарам газеты «Наша ніва», а Паўліна Мядзёлка адбывала ў Вільні курсавую практыку, а мясцовая моладзь, якая вучылася, была якраз тады на вакацыях. Трэба адзначыць, што моладзь Ключчаншчыны, разбуджаная адрадзэнскімі ідэямі, пацягнулася тады да асветы, стала ўсведамляць сябе беларусамі, праяўляць актыўнасць, даносіць свае ідэалы да шырокіх мас. Многія прадстаўнікі яе потым сталі знакамітымі людзьмі: паэтамі, святарамі, палітычнымі дзеячамі, педагогамі. Напрыклад, Стаповічы з Бараняў: Альбін — палітычны дзеяч, паэт і кампазітар, Кастусь — святар, паэт, скрыпач, Бэрнась — аграном, Ян — сакратар акруговага суда, Стафан — лесавод, А. Клімовіч з Казаноўшчыны —

педагог, інжынер, палітычны дзеяч, Я. Семашкевіч з Лакцянаў — святар, паэт, Раціцкі — мастак, Э. Мядзвецкая, Віктар і Валя Смаленскія — педагогі. Улетку яны прыехалі на канікулы і, натуральна, прынялі самы актыўны ўдзел у прадстаўленні. Тым самым падключыліся да высякароднай справы — прапаганды беларускай мовы і нацыянальнай культуры. Яны не заклікалі, а проста размаўлялі і спявалі на матчынай мове, раскрываючы яе прыгажосць і непаўторнасць. Гэта была самая сапраўдная прапаганда беларушчыны.

Игорь Устименко

(д. Михалишки Островецкого р-на, Беларусь)

К ИСТОРИИ МИХАЛИШСКИХ ЕВРЕЕВ

Кацы, Шмидты, Бронштейны, Голдманы, Вайсберги, Нахимсоны — все эти характерные еврейские фамилии не были редкостью в Михалишках в начале XX в. Еще в средние века, и особенно в конце XVI в., шла интенсивная миграция евреев из Польши и Германии на белорусские земли. Численность еврейского населения здесь быстро росла как за счет иммигрантов, так и по причине высокой рождаемости. Потомков праотца Авраама привлекали сюда относительная религиозная веротерпимость и широкий простор для занятий традиционными промыслами. В итоге, уже в 1914 г., накануне Первой мировой войны, евреев в Беларуси насчитывалось 1 250 000 человек, или 14% от всего населения. Многие местечки, особенно в Западной Беларуси, стали почти исключительно еврейскими, многие — как Михалишки — были смешанными, белорусско-еврейскими.

Еврейская община в Михалишках долгое время жила по своим традиционным порядкам и правилам, характерным для кагала. Соблюдали религиозные праздники, общественной и религиозной жизнью общины руководил раввин, выбираемый из числа наиболее уважаемых и хорошо знавших Тору местных жителей. Мужчины носили традиционную одежду, состоявшую из рубахи, длинного черного кафтана-лапсердака и черной широкополой шляпы или ермолки, отпускали бороды и пейсы. Женщины, наоборот, брили головы и носили парики. Не ели свинины, традиционными кушаньями были цымес (тушеная говядина с овощами), фаршированная рыба, куры, молоко, на пасху пекли мацу. Дома были зажиточные, преимущественно кирпичные, некоторые — двухэтажные, на первых этажах — лавки. К сожалению, от построек того времени мало что сохранилось, ибо Михалишки в июле 1944 г. были сильно разрушены в результате бомбардировок немецкой авиации, избравшей здесь своей целью мост через Вилию. Позже обломки домов были использованы для восстановления картонной фабрики в соседней Ольховке. Нынешние Михалишки фактически были

заново отстроены в послевоенное время и мало чем напоминают Михалишки довоенные, если не считать костела и частично сохранившегося еврейского кладбища.

Вопреки расхожему мнению, михалишские евреи занимались не только такими доходными «гешефтами», как коммерция, ростовщичество и винокурение. В действительности спектр деятельности их был достаточно широк: портные, кузнецы, ювелиры, сплавщики леса, учителя, рыбаки, молочники, специалисты самых разных кустарных промыслов и даже земледельцы. Сохранился документ, датированный 13 ноября 1912 г., согласно которому михалишский помещик Иван Ксаверьевич Котвич продал михалишскому жителю еврею Лейбе Хонову Шмидту участок земли в 1200 десятинах для занятий земледелием.

Не оставались местные жители и в стороне от политических событий, сотрясавших Российскую империю в начале XX в. Особенно это касалось беднейшей части еврейского населения. Случаи еврейских погромов, носивших массовый характер в Центральной России, в Западной Беларуси были относительно редкими и в основном ограничивались крупными городами. Тем не менее отголоски их докатывались и до местечек, а дискриминационная политика царизма в отношении иудеев вынуждала последних включаться в политическую борьбу. Впрочем, политические симпатии и антипатии михалишских евреев были довольно пестрыми. Позиции Бунда или Союза еврейских фабрично-заводских рабочих в местечке были по понятным причинам весьма слабыми. Более популярными были программы сионистов или таких радикальных партий, как эсеры и РСДРП.

Примером участия жителей Михалишек в революционном движении могут служить события 9 января 1906 г. В этот день, в годовщину «кровавого воскресенья», в местечке был организован митинг и демонстрация в память рабочих, расстрелянных в Петербурге год назад. В митинге участвовали как члены РСДРП, приехавшие из Вильно, Сморгони и Свири, так и местные активисты, в том числе учитель Гирш Коварский и портной Вайнштейн. Попытки полицейского стражника Клинецевича разогнать собравшихся успеха не имели. Впоследствии Вайнштейн и Коварский были привлечены к суду, но власти, не желавшие накалять страсти, постарались замять дело.

Затем наступили годы военного лихолетья — Первой мировой войны, двух революций, гражданской войны. По Рижскому мирному договору Западная Беларусь стала восточными «кресами» Польши.

Жизнь евреев в довоенной Польше была далека от идеала. Хотя официально они имели равные права с представителями других национальностей, но на практике считались людьми второго сорта. Разорение края в ходе двух войн, безработица, антисемитизм на бытовом уровне, экономический застой и, наконец, кризис в годы «великой депрессии», больно ударивший по экономике Польши, — все это вынуждало евреев искать счастья за океаном,

уезжать в США, Канаду, Латинскую Америку. Одним из таких людей был будущий поэт Менке Кац, родившийся в Михалишках в 1906 г. В 1920 г. он уехал в США, где и начал свою литературную деятельность в нью-йоркских газетах «Форвардс» и «Фрайгайт». В сборнике стихов «Пылающее местечко» он среди прочего описал и жизнь михалишских евреев.

Те, кто оставался, мечтали о земле обетованной, о создании еврейского государства на Ближнем Востоке, на земле предков. Не удивительно, что призывы сионистов на этот счет находили отклик среди польских — а точнее, белорусских евреев. Примечателен тот факт, что именно из Западной Беларуси вышли такие основатели будущей державы Израиль, как Хаим Вейцман, Залман Шазар, Менахем Бегин, Ицхак Шамир, Голда Меир.

В Михалишках активисткой «Сионистской организации в Польше» (Organizacja sionistyczna w Polsce) была учительница Сара Хопштейн. Сама организация была зарегистрирована 26 октября 1926 г., а ее деятельность считалась вполне законной. Судя по сохранившимся документам, Сара Хопштейн была человеком энергичным и очень образованным. Она являлась членом Института просвещения и культуры (Instytut Oświaty i Kultury) имени Стефана Жеромского и многих других организаций, включая даже Лигу противовоздушной и противохимической обороны (Liga obrony powietrznej i przeciwigazowej) — польского аналога советского Осоавиахима. Она отвечала за пропаганду сионистских идей среди жителей Михалишек и, как свидетельствуют источники, со своей задачей справлялась вполне успешно.

1 сентября 1939 г. с нападения Германии на Польшу началась Вторая мировая война. 17 сентября, когда стало ясно, что Польша обречена, в Западную Беларусь вступили части Красной Армии. Еврейское население в целом приветствовало эти события, ибо хорошо понимало — приход Советов был более предпочтительным. Накануне подхода советских частей в Скиделе, Гродно и других местах имели место вооруженные выступления и даже восстания местных жителей против польских властей, в которых евреи принимали самое непосредственное участие. Они вступали в отряды рабочей гвардии, выступали в роли проводников для красноармейцев, участвовали в создании местных органов советской власти. И все же часть евреев, занимавших в буржуазной Польше определенные посты и должности, оставались лояльными прежней власти и оказывали наступавшей Красной Армии посильное сопротивление. Так, 19 сентября начальник михалишской пожарной команды Вайнштейн взорвал мост через Вилию. Саперным подразделениям советской 27-й стрелковой дивизии потребовалось двое суток, чтобы восстановить его и продолжить свое продвижение на запад. Впоследствии, когда в Западной Беларуси начались чистки и депортации местного польского населения, они в определенной степени коснулись и тех евреев, кто служил в прежней польской администрации или являлся представителем буржуазии. Впрочем, в отношении евреев эти репрессии не носили массового характера, ибо в глазах новых

советских властей они по-прежнему считались угнетенной нацией. Богатых же евреев прижимали налогами.

С нападением фашистской Германии на СССР Михалишки уже на второй день войны были заняты частями 7-й немецкой танковой дивизии. Вскоре здесь разместился гарнизон литовских полицаев во главе с немецким комендантом. Впоследствии здесь действовал 257-й литовский полицейский батальон. Ему и довелось претворять в жизнь разработанную нацистами политику геноцида еврейского населения. В центре Михалишек было создано гетто, обнесенное колючей проволокой и деревянным забором. Сюда были согнаны все местные евреи, остальным жителям под страхом смерти было запрещено с ними общаться. Гетто периодически «зачищалось»: часть заключенных (особенно это касалось стариков и больных) расстреливалась на месте, но большая часть вывозилась в сторону Вильнюса, в концентрационный лагерь Панеряй.

Понары, Поньерж, Панеряй — это место по-разному называлось на польский, русский и литовский лад, но вошло в историю как концлагерь — «фабрика смерти» на территории Литвы, такая же, как IX форт в Каунасе. До войны это предместье Вильнюса с живописными холмами, поросшими сосняком, было излюбленным местом воскресного отдыха горожан. После присоединения Литвы к Советскому Союзу здесь началось строительство военного аэродрома, но так и не было завершено. С началом оккупации немецкие власти сочли Панеряй идеальным местом для создания концлагеря — сюда подходила железнодорожная ветка, место достаточно пустынное, окруженное лесами. Не только из Беларуси, Литвы и Польши, но даже из далекой Западной Европы сюда пошли эшелоны с узниками, предназначенными для уничтожения [...]

Практически все еврейское население Михалишек было уничтожено в концлагере Панеряй. Ордера на аресты и казни подписывал печально знаменитый палач литовского народа Лилейкис, занимавший в то время должность заместителя начальника полиции и службы безопасности Виленского округа, в состав которого входила и Гродненщина. После войны он почти 50 лет прожил в США и изображал из себя человека, никак не повинного в геноциде. «Ничего не знал, исполнял приказы, все забыл...» Лишь в возрасте 90 лет он наконец-то был выдан Литве для справедливого суда за совершенные преступления.

Окончательно «еврейский вопрос» в Михалишках был решен фашистами в июне 1944 г., незадолго до освобождения местечка партизанами 16-й Смоленской бригады и частями Советской Армии. Как пишет М. Ботвинник в своей работе «Памятники геноцида евреев Беларуси», в это время немцы и полицаи вывезли из Михалишек на подводах в сторону Вильнюса последних 158 местных жителей еврейской национальности. Фактически они уже добирали остатки, ибо подавляющее большинство узников гетто были отправлены в Панеряй ранее. Все они были расстреляны. Многие

догадывались, куда их отправляют и что их ждет. Они оставляли соседям-белорусам наиболее ценные вещи и добротную одежду — так вспоминают очевидцы тех событий.

В смысле геноцида Михалишки не были исключением, аналогичная политика проводилась и в других населенных пунктах Островеччины. Так, в 1941 г. в Быстрице, в двухстах метрах восточнее деревни, немцы и полиция замучили и расстреляли всех 143 евреев, живших здесь. В настоящее время известна лишь 21 фамилия из числа убитых. За Ворнянами, по дороге на Вильнюс, в 1944 г. были расстреляны 173 еврея, преимущественно женщины и дети. Последних живыми бросали в могилу.

Печальный рекорд был поставлен в Кемелишках. Здесь, на западной окраине деревни, так же, как и в Михалишках, существовало гетто для евреев. 24 октября 1943 г. сюда приехали каратели из Вильнюса — эсэсовцы и литовские полиция под командованием трех немецких офицеров и гебитс-комиссара Вильнюса Вульфа. Очевидно, Панеряй в это время были переполнены и евреев решено было уничтожить на месте. Колонны узников гетто подводили к заранее выкопанным ямам, мужчинам на всякий случай связывали руки. Здесь людей заставляли раздеваться до нижнего белья и ложиться в яме лицом вниз, после чего их расстреливали разрывными пулями. Так было уничтожено более 500 человек.

4–5 июля 1944 г. Михалишки были освобождены партизанами и частями 277-й стрелковой дивизии 72-го стрелкового корпуса. Страшную картину представляло собой опустевшее местечко. Мост через Вилию и многие дома были разрушены немецкой авиацией, местами еще продолжались пожары, налеты вражеской авиации не прекращались и в последующие дни. Особенно мощным был налет 8 июля, когда была разрушена большая часть местечка.

Долгое время трагедия белорусских евреев в годы войны замалчивалась. То есть, конечно, говорилось о зверствах фашистов на оккупированных территориях, о лагерях смерти, но старались не акцентировать внимание на национальной принадлежности многих уничтоженных мирных жителей. Говорилось лишь о погибших «советских гражданах».

Нечто подобное происходило и в Михалишках. И здесь старались особо не говорить на эту тему. В книге «Память. Беларусь» практически ничего не говорится об уничтоженных еврейских жителях Михалишек. И это при том, что до войны Михалишки были очень большим местечком, где жило около двух тысяч человек. Более трети из них составляли евреи, остальные — белорусы и поляки (последние после войны в большинстве своем уехали в Польшу). С учетом того, что кроме местных жителей в михалишское гетто сгоняли евреев из близлежащих деревень, то общее количество умерших в нем, расстрелянных на месте и уничтоженных в концлагере Панеряй можно определить цифрой в 800–900 человек.

Выжить удалось только одному. Как привидение, как пришельца с того света жители местечка встречали Ельчика Крескина, бывшего владельца

пекарни в Михалишках. Его, как и многих других евреев, угнали в Панеряй. Во время расстрела Крескин за доли секунды до залпа успел упасть на землю, и это его спасло. Ночью ему удалось выбраться из-под груды мертвых тел и скрыться в лесу.

В центре Михалишек стоит обелиск в память об уроженцах местечка, служивших в Советской Армии и погибших на фронтах Великой Отечественной войны. Там значится только девять фамилий и ни одной еврейской. Между тем уже сейчас известны несколько имен жителей Михалишек из евреев, которые перед войной были призваны в армию и погибли в ходе боевых действий.

Сейчас уже мало что напоминает о том, что когда-то в Михалишках жило много евреев. Синагога, находившаяся у еврейского кладбища, и еврейская школа (а в ней, кстати, до обеда учились белорусские, а после обеда — еврейские дети) были разрушены и более уже не восстанавливались. На самом еврейском кладбище по могилам проложили дорогу к колхозным мастерским. То, что от него осталось теперь, это только небольшая часть, но и на ней во времена перестройки планировали разместить магазины. Слава Богу, здравый смысл возобладал, и от этой идеи отказались. И правильно сделали, ибо в Михалишки время от времени приезжают иностранные граждане, родственники евреев, в том числе и родственники поэта Менке Каца.

На месте, где в Михалишках расстреливали узников гетто — а это место находится на песках за ручьем, после войны была общая могила. Впоследствии ее сравнивали, и на этом месте построили баню и жилые дома. И таких примеров исторического беспамятства много.

К сожалению, историей белорусских и, в частности, михалишских евреев из отечественных историков и общественных деятелей мало кто занимался — на то имелись причины объективного и субъективного характера. В советские времена говорить на эту тему было не принято. Более или менее серьезные исследования начались с перестройкой и приходом гласности, но и здесь имелись определенные трудности. По-прежнему острой остается проблема источников. Еврейских очевидцев событий тех лет не осталось, ибо в годы оккупации они были уничтожены практически поголовно, если не считать Крескина и еще одного еврея, которого прятали жители Белой Воды и который после войны уехал в Америку. Свидетельства же белорусов — старейших жителей Михалишек — немногочисленны, ибо большинство из тех, кто дожил до наших дней, тогда были совсем детьми. Самым слабым звеном в исследованиях, на мой взгляд, является отсутствие и удаленность архивов, большая часть которых находится в Вильнюсе и доступ к которым в настоящее время затруднен. Это не позволяет использовать многие интересные данные (в частности, статистические). Все это в совокупности говорит о том, что более глубокое и основательное исследование жизни и истории михалишских евреев еще впереди.

Аляксандр Юркойць

(в. Варняны Астравецкага р-на, Беларусь)

БЕЛАРУСКІЯ І АГУЛЬНАЧАЛАВЕЧЫЯ РЭАЛІІ Ў ЖЫЦЦІ І ТВОРЧАСЦІ ЎРАДЖЭНЦА АСТРАВЕЧЧЫНЫ МАР'ЯНА БОГУША-ШЫШКІ

Англійскі мастацтвазнаўца Эрык Ньютан назваў Мар'яна Богуша-Шышку (02.02.1901–28.01.1995) мастаком стагоддзя. І сапраўды, творчыя здабыткі, жыццёвы плён нашага суайчынніка выяўляюць асноўныя тэндэнцыі мінулага ХХ стагоддзя. Прайшоўшы доўгі шлях у мастацтве, а гэта каля сямідзесяці год актыўнай творчасці, Богуш-Шышка заставаўся найперш рэлігійным мастаком (рэлігійная тэматыка займае каля трох чацвёртых усёй яго спадчыны), аўтарам «Хрысталагічнага цыкла» (умоўна так можна акрэсліць найбольш блізкую майстру тэму). Акрамя таго, ён быў таленавітым партрэтчыстам, пісаў пейзажы, нацюрморты. Шырокая геаграфія яго выставак — Гданьск, Люблін, Гдыня, Кракаў, Варшава, Рым, Фларэнцыя, Парыж, Гамбург, Лондан... Можна толькі засмуціць, што на радзіме нашага земляка так і не адбылося ніводнай.

Сёння, калі з дня нараджэння сусветнапрызнанага майстра прайшло больш сотні гадоў, надыйшоў час «збіраць камяні». Як вярнулася ў Беларусь імя вялікага беларускага габрэя Марка Шагала, што большую частку жыцця пражыў у Францыі, так мы павінны вярнуць на радзіму і імя Богуша-Шышкі — прадстаўніка апалячанага беларускага шляхецкага роду, якога ростані Еўропы прывялі на сталае жыхарства ў Вялікабрытанію.

У сваім выступленні я паспрабую паказаць перыяд жыцця мастака, які ахоплівае храналагічныя рамкі ад нараджэння да пераезду на сталае жыхарства ў Англію і мала асветлены ў беларускім друку, — тым больш што менавіта ў гэты час біяграфія Богуша-Шышкі звязана з Беларуссю.

А першай дарогай у свет для маленькага Мар'яна быў старажытны Полацкі тракт, узбоч якога знаходзілася родавая сядзіба бацькі, Антона Богуша-Шышкі, — Трокенікі, дзе і нарадзіўся будучы мастак. Трокенікі размешчаны зусім недалёка (усяго ў трыццаці пяці кіламетрах) ад даўняй сталіцы краіны Вільні.

Да васьмігадовага ўзросту дзяцінства Мар'яна было шчаслівым. Ён адчуваў клопат і пяшчоту сваіх бацькоў і бабулі (па лініі маці), якая асабліва любіла свайго ўнука. Выхаваннем падлетка займаліся французскія губернанткі. У сям'і Богушаў-Шышкаў пераважала польская мова. Але ў наваколлі Трокенік, як і пераважна на Віленшчыне, панавала беларушчына. Дома культывавалася таксама любоў да французскай мовы, мовай жа тагачаснай дзяржавы і адукацыі была руская.

Маляўнічае наваколле і своеасаблівае культурнае памежжа Віленскага краю былі той глебай, якая ўзгадавала ў цікаўным хлопчыку будучага мастака. Мар'яну добра запомніліся першыя ўражанні, калі ва ўзросце чатырох гадоў ён атрымаў у падарунак набор акварэльных фарбаў. Маленькі мастак адчуў велізарнае задавальненне ад таго, што наносіў іх на лісты паперы яркімі плямамі. Гэтая памятная падзея ў вялікай ступені і перадвызначыла яго далейшы лёс¹.

Пасля разводу бацькоў шчаслівыя дзіцячыя гады перапыніліся. Далейшым выхаваннем любімага ўнука занялася бабуля. Юнацкія гады Мар'ян правёў у Верачаце² — сядзібе сваіх дзядоў Канстанціна і Філіпіны Козел-Паклеўскіх, куды хлопчыку прыйшлося пераехаць разам з маці Станіславай і яе другім мужам Адамам Вісялянскім. Там нарадзілася сястра Мар'яна Ганна.

Верачата знаходзілася ў васьмідзесяці кіламетрах ад Трокенік, недалёка ад возера Нарач. Частка маёнтка была размешчана на востраве возера Мядзел. Прыгажосць азёрнага краю і прыхільнае стаўленне бабулі да мастацкіх імкненняў Мар'яна далі першы плён — мноства малюнкаў. Выкарыстоўвалася ўсё — аловак, фарбы, крэйда. Бурлівая фантазія хлопчыка нараджала на паперы сцэны бітваў, відарысы караблёў, выявы коней — увесь багаты і стракаты дзіцячы свет. Бабуля старанна захоўвала творы любімага ўнука, але мастацкая спадчына дзіцячых гадоў Мар'яна была беззваротна страчана ў час Першай сусветнай вайны.

Адукацыю ў Верачаце, як і раней у Трокеніках, будучы мастак здабываў з дапамогай хатніх выхавачеляў і настаўнікаў. Зімой 1912 г. Мар'ян пераехаў разам з бацькам жыць у Вільню. Там ён з дапамогай прыватнага настаўніка інтэнсіўна рыхтаваўся да паступлення ў школу (пасля паўстанняў 1830 і 1863 гг. сістэма асветы ў краі была цалкам уніфікавана з агульнаімперскай³ і да Першай сусветнай вайны на Віленшчыне, як і ва ўсёй Расійскай імперыі, існавалі пераважна рускія навучальныя установы). Мэтанакіраваныя заняткі прыносяць свой плён — дванаццацігадовы Мар'ян пачынае навучанне ў школе і ад самага пачатку становіцца лепшым вучнем у класе. Але, нягледзячы на выдатныя веды і добрае здароў'е, ён усё ж

¹ Marian Bohusz. London, 1977. P. 77.

² Верачата (другая мясцовая назва — Вярэчка, цяпер гэта Мядзельскі р-н) знаходзілася недалёка ад вёскі Пруднікі, каля кіламетра на ўсход ад воз. Мядзел.

³ Эцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 2001. Т. 6. Кн. 1. С. 482.

адчуваў часам комплексы перад аднакласнікамі з-за таго, што раней выхоўваўся ў жаночым асяроддзі. Тым не менш, кожныя летнія канікулы Мар'ян праводзіў у сваёй бабулі ў Верацаце.

У 1914 г. пачынаецца Першая сусветная вайна, але на Віленшчыне пакуль адносна бяспечна. Увесь жнівень Мар'ян правёў на возеры Мядзел разам з дзядулем, бабуляй, маці і ойчымам. Ён яшчэ не ведаў, што гэта — апошнія спакойнае лета яго дзяцінства, не здагадваўся, колькі дарог яго чакае наперадзе і якія рэаліі сусветнай гісторыі перасякуцца з яго ўласным лёсам. Пасля канікул Мар'ян, як заўсёды, вярнуўся ў Вільню, дзе працягваў вучобу.

Але ўжо на наступныя летнія канікулы, у 1915 г., у сядзібе Козел-Паклеўскіх не было так спакойна. У жніўні пачалося германскае наступленне ў напрамку Коўна–Вільня–Мінск, і Мар'ян разам са сваякамі па волі абставін апынуўся ў ролі своеасаблівых закладнікаў паміж варагуючымі бакамі. Немцы прарвалі фронт і хутка былі ўжо ў наваколлі возера Мядзел, рускія ж каля сутак яшчэ спрабавалі ўтрымацца на процілеглым берагу. Артылерыя вяла абстрэл вострава, а ў наступную ноч немцы высадзіліся на ім. На некалькі гадоў ваколіцы Верацаты апынуліся ў прыфрантавай паласе, і сям'я мусіла перабрацца ў Вільню.

Гады Першай сусветнай вайны былі найбольш цяжкімі для сям'і Мар'яна ў матэрыяльным плане. Пасля пераезду ўсёй радні ў Вільню, у 1915 г., памёр дзед, маці з ойчымам і сястрой Ганнай выехалі ў Варшаву, лінія фронту разлучыла і з бацькам. Мар'ян застаўся з бабуляй, адзінай крыніцай даходаў сталі ўрокі матэматыкі, якія здольны вучань даваў сваім таварышам па вучобе. Нягледзячы на тое, што Богуш-Шышка рана абраў маляванне сваёй прафесіяй, ён меў і выдатныя матэматычныя здольнасці, якія дасканалі ўсё жыццё, — пацвярдэннем таму служаць навуковая ступень і напісаны ім падручнік па матэматычнаму аналізу.

Пасля трох гадоў вучобы ў школе Мар'ян некаторы час займаўся ў Віленскай рускай гімназіі. У 1917 г., дзякуючы старанням настаўніцтва, у горадзе адкрылася польская дзяржаўная гімназія імя караля Жыгімонта Аўгуста, дзе працягваў адукацыю будучы мастак.

У юнацкія гады Богуш-Шышка прымаў актыўны ўдзел у моладзевых рухах. Першая сусветная вайна, рэвалюцыя і развал імперыі здэтанавалі працэсы адраджэння нацыянальных дзяржаў ускраінных народаў царскай Расіі. У той час у Вільні з'явілася шмат нелегальных арганізацый, рэлігійных аб'яднанняў. Усё, што адбывалася, вельмі ўразіла Мар'яна. Падзеі тых гадоў пакінулі глыбокі адбітак ва ўсім далейшым жыцці мастака. Рэлігійная тэматыка ў яго творчасці звязана менавіта з уплывам ваеннага часу.

Будучы вучнем сёмага класа, Мар'ян стаў членам вайсковай арганізацыі, створанай палякамі для абароны ад бальшавіцкай пагрозы. У студзені 1919 г. савецкія войскі былі ўжо каля Вільні, і юнак у складзе групы самаховы быў вымушаны пакінуць горад. Самыя маладыя салдаты, у іх ліку і

Богуш-Шышка, накіроўваюцца ў Варшаву для працягу вучобы. Сёмы клас ён заканчвае ўжо там, пасля чаго вяртаецца ў Вільню, якую Польшча сілай зброі зноў уключыла ў свой склад. У красавіку Мар'яна чакае радасная падзея — ён сустракае свайго бацьку, які ў час вайны і рэвалюцыі знаходзіўся на ўсходніх межах Расіі і толькі цяпер змог вярнуцца на радзіму. Але радасць была нядоўгай — неўзабаве бацька памёр.

У ліпені 1920 г., калі Богуш-Шышка знаходзіўся з атрадам харцэраў у ста шасцідзесяці кіламетрах ад Вільні, ён даведаўся, што бальшавікі правалі фронт. Група дабравольцаў далучылася да польскіх збройных сіл і накіравалася ў Варшаву. Мар'ян у складзе харцэрскага батальёна прыняў удзел у абароне польскай сталіцы, а затым з баямі дайшоў да Вільні. Пазней у лісце да Яна Віктара Сянкевіча⁴ Богуш-Шышка згадваў: «Я быў сяргантам польскага войска і камандаваў узводам. У бітве на Нёмане, пад Пышкамі, мой узвод вёў абстрэл бальшавікоў, якія знаходзіліся на другім беразе ракі. Раптам адчуў удар у правую нагу. Спачатку не звярнуў на тое ўвагі, але праз хвіліну заўважыў кроў на сваёй руцэ, а потым убачыў, што раздрабніла мой карабін. Непрыяцельская куля ўдарыла ў карабін і раструшчыла яго пасярэдзіне [...]. Куля, каб не той мой карабін, трапіла б проста ў сэрца. Абышлося ўсё чудам». За ўдзел у вайне 1920 г. малады сярант у Вільні атрымаў баявыя ўзнагароды — два крыжы.

Пасля заканчэння савецка-польскай вайны Мар'ян вярнуўся ў гімназію, на выдатна здаў усе экзамены і ў студзені 1921 г. паступіў у Віленскі ўніверсітэт імя Стафана Баторыя на аддзяленне выяўленчага мастацтва. Там яму пашчасціла вучыцца пад кіраўніцтвам прафесара Фердынанда Рушчыца, аднаго з найвыдатнейшых мастакоў, якіх нарадзіла беларуская зямля.

У 1923 г. М. Богуш-Шышка як адзін з самых здольных студэнтаў атрымаў ад універсітэта стыпендыю, якая дазволіла яму прадоўжыць вучобу ў Кракаўскай акадэміі прыгожых мастацтваў. Восенню 1923 г. Мар'ян адправіўся ў старажытную сталіцу Польшчы. У той час Кракаўская акадэмія лічылася адной з лепшых навучальных устаноў Еўропы. Дыпломная праца «Укрыжаванне» стала плёнам чатырох гадоў вучобы ў Кракаве. Пазней мастак неаднаразова будзе вяртацца да той жа тэмы — яна стрыжнем пройдзе праз усю яго творчасць.

У 1927 г., абараніўшы дыплом, Мар'ян паехаў працаваць настаўнікам у невялікі палескі горад Кобрын. Так адкрылася яшчэ адна беларуская старонка ў жыцці мастака. Богуш-Шышка ехаў працаваць у школу з акрэсленай культурнай місіяй — выходзіць любоў да ўсяго прыгожага, вучыць мастацкаму бачанню света. Ён лічыў, што для дзяцей, якія жывуць у правінцыі, яно будзе недаступна. Але мастака чакала феноменальнае адкрыццё. Богуш-Шышка ўспамінаў пазней, што калі ён прыехаў у Кобрын і ўбачыў,

⁴ Sienkiewicz J. W. Marian Bohusz Szyszka: Życie i twórczość 1901–1995. Lublin, 1995. S. 20.

як дзеці могуць маляваць, то зразумеў, што не ён будзе там настаўнікам, а дзеці⁵. Менавіта гэтае адкрыццё аказала вялікі ўплыў на яго асабістае мастацкае ўспрыняцце свету і раскрыла перад ім новыя далягледы ў педагогічнай дзейнасці. Дзіцячы жывапіс настолькі ўразіў Мар'яна, што вялікую колькасць малюнкаў ён забраў з сабой, а частку з іх выставіў на конкурсе «Дзіцячае мастацтва», які адбыўся ў 1934 г. у Варшаве.

Кобрын мастак пакінуў у 1929 г. і разам з жонкай Соф'яй пераехаў на Балтыйскае ўзбярэжжа, жыў у Гданьску і Гдыні. У 1933 г. у іх нарадзіўся сын Анджэй. У Гдыні Богуш-Шышка правёў каля дзесяці год: там ён працаваў над новымі творамі, чытаў лекцыі. У гэты перыяд Мар'ян пісаў шмат партрэтаў, нарэшце скончыў сваю вялікую кампазіцыю «Укрыжаванне». У яго было шмат вучняў. Адначасова Богуш-Шышка працягваў займацца матэматыкай. Ад першай персанальнай выстаўкі, якая прайшла ў Гданьску ў 1932 г., да пачатку Другой сусветнай вайны ў яго адбылося восемнаццаць выставак, самая вялікая з іх — у студзені 1939 г. у сталіцы Польшчы.

Пэўны час Богуш-Шышка наведваў вольным слухачом Акадэмію прыгожых мастацтваў у Варшаве, у 1935 г. атрымаў дыплом па жывапісу і малюнку, здаў дзяржаўны экзамен на права выкладання выяўленчага мастацтва ў школе. У тым жа годзе быў прызначаны настаўнікам матэматыкі і мастацтва ліцэя ў Гданьску, дзе і заставаўся працаваць да пачатку вайны.

Ідылія сямейнага жыцця і поўная магчымасць самавыяўлення ў творчасці — тое, да чаго імкнуўся мастак, здаецца, былі дасягнуты. Але 30–40-я гг. XX ст. былі часам новага геапалітычнага перадзелу ў свеце. У Германіі ўсталёўваецца фашысцкая дыктатура, жыхары еўрапейскіх краін трапляюць у эпіцэнтр ваенных падзей. 24 жніўня 1939 г. Мар'яна прызвалі на вайсковую службу ва ўзвод марской пяхоты. Першага верасня немцы напалі на Польшчу. Пасля кровапралітных баёў 19 верасня пад Гдыняй польскія войскі капітулявалі, Богуш-Шышка трапіў у палон. Пяць з паловай гадоў ён правёў у лагерах на тэрыторыі Германіі. Як ні дзіўна, гэты перыяд у яго жыцці быў даволі плённым. У палоне мастак арганізаваў матэматычны гурток і майстэрню для жывапісцаў. Ён згадвае, што немцы даволі добра адносіліся да яго: забяспечвалі кнігамі, навуковай літаратурай, патрэбнымі матэрыяламі. За гады вайны Богуш-Шышка прачытаў 1782 лекцыі па матэматыцы, даў больш двухсот лекцый па гісторыі і тэорыі мастацтва, якія наведала агулам каля шасцісот чалавек. Знаходзячыся ў палоне, мастак зрабіў алоўкам каля 400 партрэтаў сваіх лагерных таварышаў, шмат твораў выканаў фарбамі. Гэты час можна назваць перыядам аналітычнага рэалізму ў яго творчасці. М. Богуш-Шышка згадваў, што як ні парадаксальна, але час, праведзены ў палоне, пераканаў яго, што самы вялікі дар, які чалавек можа даць іншаму чалавеку, — гэта сяброўства.

⁵ Strzałka F. O malarzach polskich // Polska myśl. 1978. Nr. 9. S. 4.

Вываленне прыйшло 2 мая 1945 г. Нямецкі горад Любек, апошніяе месца зняволення мастака, трапіў у брытанскую зону. На працягу трох месяцаў Мар'ян яшчэ заставаўся ў Любеку, займаўся маляваннем. У пачатку жніўня яго стрыечны брат генерал Зыгмунт Богуш-Шышка, камандзір Другога польскага корпуса ў Італіі, прыслаў машыну і забраў да сябе. Больш года Мар'ян правёў пад Рымам, дзе па загаду галоўнакамандуючага польскага войска генерала Уладзіслава Андэрса ўзначальваў мастацкі аддзел у дэпартаменце культуры Другога корпуса. Ён стаў выкладчыкам, навучаў салдат, жадаючых займацца мастацтвам, арганізаваў таксама заняткі па жывапісе сярод кіруючага саставу. За час свайго побыту ў Італіі Богуш-Шышка разам з вучнямі наведаў многія гістарычныя мясціны, пазнаёміўся з помнікамі архітэктуры, славутымі творамі мастацтва італьянскіх майстроў. На гэтыя патрэбы ім выдзялялася ваенная машына, а ўсе расходы польская армія брала на сябе. Час, праведзены ў Італіі, быў для мастака вельмі важным — ён параўноўваў гэтыя пятнаццаць месяцаў да пяці акадэміі мастацтва. Наш зямляк пісаў партрэты і кампазіцыі, выстаўляўся ў Рыме і Фларэнцыі. На мастацкім фестывалі атрымаў першы прыз за карціну «Кветкі», выкананую фарбамі, і сярэбраны медаль за малюнак «Галава», выкананы алоўкам.

11 лістапада 1946 г. мастак прыбыў у шатландскі горад Глазга, а праз некалькі дзён пераехаў у Англію. Пераехаў, каб застацца там назаўсёды.

Пазней Богуш-Шышка напіса: «Пытанне, «для чаго існуюць розныя накірункі ў мастацтве», аналагічнае іншаму — «для чаго існуюць розныя характары людскія»⁶. На першую частку ён даў той адказ, што кожны істотны кірунак у мастацтве ёсць адпаведнік творчых схільнасцяў дадзенай асобы, пэўнага асяроддзя, канкрэтнай эпохі. На другую частку пытання можна адказаць падобным чынам, бо і кожны чалавек ёсць адпаведнік сваіх творчых здольнасцяў, яго фарміруе асяродак, час і рэаліі жыцця. Пацвярджэннем таму служыць і лёс самога Богуша-Шышкі — мастака, салдата, матэматыка, настаўніка, тэатральнага мастацтва, прафесара, грамадзяніна. І нашага земляка.

---

⁶ Bohusz Szyszka. O sztuce. Londyn, 1982. S. 36.

Юрый Унуковіч (Мінск)

ТРАДЫЦЫЙНАЯ КУЛЬТУРА БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКАГА ПАМЕЖЖА КАНЦА ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ ст. НА ПРЫКЛАДЗЕ АСТРАВЕЧЧЫНЫ

Любое этнічнае памежжа ўяўляе сабой значную цікавасць для этнолага, бо менавіта тут на працягу доўгага гістарычнага перыяду розныя этнічныя групы знаходзяцца ў найбольш цесным узаемадзеянні. Мяжа паміж двума этнасамі амаль ніколі не бывае суцэльнай і непранікальнай. Таму этнічнае памежжа звычайна з'яўляецца полікультурнай зонай, дзе адбываюцца складаныя этнакультурныя працэсы.

На маю думку, унікальным у гэтым сэнсе памежжам для Беларусі з'яўляецца беларуска-літоўскае — месца сутыкнення роднасных у далёкім мінулым славянскай і балцкай культур, неад'емнай часткай якога з'яўляецца Астравеччына. Насельніцтва яго, стракатае ў нацыянальным плане, даволі часта характарызуецца адсутнасцю дакладна вызначанай самасвядомасці і вялікім змяшэннем у мове і культуры. Тут са старажытных балцкіх часоў, калі толькі распачыналася славянізацыя краю, і да ХХ ст. — часу утварэння незалежных нацыянальных дзяржаў, фарміраваўся адметны гісторыка-культурны рэгіён. Адною з адметных яго асаблівасцяў было тое, што этнічныя тэрыторыі абодвух народаў тут ніколі не раздзялялі дзяржаўныя межы, што яны заўсёды суіснавалі разам у адных адміністрацыйных адзінках. У дадатак да гэтага, аднолькавыя прыродныя і сацыяльна-эканамічныя ўмовы прывялі да падабенства ўсяго комплексу традыцыйнай культуры рэгіёна.

Як вядома, уздоўж усёй мяжы Беларусі і Літвы, ад паўночнага ўсходу да паўднёвага захаду, цягнуцца ланцужок літоўскіх этнамоўных «астраўкоў», размешчаных у беларускім этнічным асяроддзі. Найбольш буйны з іх размешчаны ў Астравецкім раёне вакол Гервятаў (т. зв. *Gervėčių kraštas*) і складаецца з некалькіх вёсак (Міцюны, Мацкі, Гальчуны, Рымдзюны, Пелегрында, Гіры, Гудзенікі, Мільцэі, Гайголі і г. д.). Тутэйшае літоўскае насельніцтва здолела захаваць да цяперашняга часу самабытныя культурныя рысы, у якіх замацаваліся як

старажытныя балцкія рэлікты, так і цэлы шэраг усходнеславянскіх элементаў культуры.

Як і ў беларусаў, галоўнымі гаспадарчымі заняткамі літоўцаў былі земляробства і жывёлагадоўля, дадатковую ролю адыгрывалі промыслы і рамёствы. Іх узровень быў дастаткова высокі. Гэта тлумачыцца тым, што Астравеччына належала да добра асвоенага і шчыльна заселенага рэгіёна Панямоння. Характар земляробства не змяняўся тут стагоддзямі: галоўнымі відамі збожжавых былі з азімых — жыта, а з яравых — авёс. Широка былі распаўсюджаныя ячмень і пшаніца, у меншай ступені — грэчка, гарох, бабовыя, лён, каноплі. З гародніны — буракі, капуста, рэпа, цыбуля, часнок, а таксама бульба. Вырошчвалі яблыкі, грушы, слівы, вішні. Пануючай сістэмай земляробства на мяжы XIX—XX стст. была трохпольная.

Літоўскія земляробы з вопыту ведалі пра значэнне надвор'я для будучага ўраджаю. Да сярэдзіны XX ст. яны па небе, зорках, месяцы, сонцы і дрэвах прадказвалі, якімі будучы зіма і лета, што і калі трэба рабіць.

Выходзячы першы раз сеяць, літоўскі гаспадар апранаў чыстае, часцей за ўсё белае адзенне, кіруючыся павер'ем, што калі сяўба будзе праведзена ў чыстым адзенні, то пасеяны хлеб будзе чыстым і белым¹. Перад тым, як пачаць араць першую баразну, араты цалаваў зямлю, маліўся. Іншы раз казаў: «Дай, Божа, каб добра вырасла» («Duok, Dieve, kad gerai išaugtų»). Пасля вяртання з поля аратага аблівалі вадой, каб ён быў моцным і здравым².

Са старажытных часоў асноўнай ворыўнай прыладай як у літоўцаў, так і ў беларусаў была саха (т. зв. «літоўская саха»). З пачатку XX ст. распаўсюджваюцца плугі. Пасеянае збожжа баранавалі звычайна драўлянымі баронамі. Найбольш распаўсюджанай была плеченая барана з дубовымі зубамі.

Радаснай падзеяй у жыцці літоўскіх сялян быў пачатак жніва. Жанчыны, перад тым як пачаць работу, маліліся і казалі: «Божа, дапамажы» («Dieve, padėk»). Першы сноп перавязвалі ля каласоў — гэта быў гаспадар («gaspodoriūs», ці «asporodoriūs»), і заносілі яго дахаты, дзе ён стаяў у час усяго жніва.

Даўно было заўважана вялікае падабенства літоўскіх і беларускіх жніўных песень, якія ўяўляюць нібы ўвасабленне адных і тых жа тэкстаў на дзвюх мовах. Гэтае падабенства характэрна толькі для беларусаў і літоўцаў³. Яшчэ дагэтуль у Гервяцкім краі можна знайсці жанчын, якія выдатна выконваюць як літоўскія, так і мясцовыя беларускія жніўныя песні.

Багатыя літоўцы і на абрады, звычаі, павер'і, звязаныя з заканчэннем жніва — дажынкамі («ažinkas»), якія бяруць свой пачатак з сівой даўніны.

¹ Dundulienė P. Žemės ūkio apeigos ir papročiai // Gervėčiai. Vilnius, 1989. P. 84.

² Тамсама.

³ Мисьявичене В. И. Общности литовских и белорусских жнивных песен // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1981. С. 138.

Так, звычай рэзаць на свята пеўняў, курэй, свіней і бараноў — не што іншае, як адгалосак старажытнага ахвярапрынашэння багам зямлі і ўраджая. Толькі цяпер ужо ахвяры заносілі ў касцёл⁴.

Сакральны сэнс мелі і звычай, звязаныя з жывёлай. Так, вясной выганялі першы раз жывёлу з хлявоў «з вярбой» («su verbėm») — галінкамі ядлоўца ці сасны, якімі білі жывёлу. За парог хлява клалі пару яек. Пасля таго, як адпасвілі статак, іх аддавалі жабракам. Некаторыя жагналі жывёлу і акраплялі яе святой вадай⁵.

Здаўна літоўцы аддавалі асабліваю пашану пчолам, пра што могуць сведчыць такія літоўскія словы, як *bičiulis* (блізкі сябар), *bičiuliauti* (сябраваць), *bičiulystė* (сяброўства), утвораныя ад старажытнага літоўскага слова *bitė* (пчала). У гервяцкіх літоўцаў пчалярства заўсёды было ў вялікай пашане. Тут быў пашыраны звычай сябрыны. Лічылася, што «пчолы зводзяць людзей у радню». У дзень, калі выпампоўвалі мёд, пчаляр ставіў на стол пачастунак, на які запрашаў сваякоў і сяброў⁶.

Традыцыйным наборам страў вылучаецца ежа літоўскага насельніцтва Астравеччыны (самы кансерватыўны элемент матэрыяльнай культуры). Большасць з іх (у першую чаргу крупяныя і мучныя стравы: кашы, бліны, хлеб, каравай) была вядома яшчэ ў X–XV стст. Вядомыя ў ваколіцах Гервятаў і такія агульныя беларуска-літоўскія элементы народнай кулінарыі, як жытнёвая зялёная каша, куцця, зацірка, саладуха. А такія стравы, як бліны, аўсяны кісель, талакно наогул характэрныя для ўсіх славян. Ад мясцовых літоўцаў у беларускі лексікон увайшла пэўная колькасць назваў страў і напояў: крупеня, цыбуленя, сула і г. д.

У канцы XIX – пачатку XX ст. асабліва шырокае распаўсюджанне ў беларусаў і літоўцаў атрымалі стравы, прыгатаваныя з бульбы. Бульба практычна робіцца асноўным прадуктам харчавання. У насельніцтва беларуска-літоўскага памежнага рэгіёна агульнымі стравамі з бульбы сталі дранікі і цэпеліны⁷.

Народнае адзенне тут вельмі падобнае да ўсходнеаўкштайцкага тыпу. Гервяцкія жанчыны апраналі кашулі, спадніцы (андаракі), фартухі, камізэлькі, сярмягі, кажухі, хусткі. Падобнай да свянцянскага строю была і мужчынская вопратка: кашуля, выпушчаная на штаны, падпярэзвалася пасам, апраналі сярмягу, бурнос, пінжак. Штодзённым абуткам як жанчын, так і мужчын былі лапці⁸.

⁴Dundulienė P. Žemės ūkio apeigos ir papročiai. P. 84.

⁵Merkienė R. Keletas gyvulininkystės bruožiai // Gervėčiai. P. 100.

⁶Petrulis J. Bitininkystė // Gervėčiai. P. 104–106.

⁷Базан Л. Н. Этнокультурныя сувязі беларусаў і літоўцаў у канцы XIX – пачатку XX ст. (па даных народнай кулінарыі) // Весті АН Беларускай ССР. Сер. грамад. навук. 1990. № 5. С. 74–75.

⁸Miliuvienė M. Tradiciniai drabužiai // Gervėčiai. P. 151–155.

Групы літоўскага насельніцтва, што пражывалі на тэрыторыі Астра-веччыны, не былі замкнёнымі сістэмамі. Пастаянныя этнакультурныя кантакты паміж шматнацыянальным насельніцтвам на працягу доўгага перыяду, а таксама аднолькавыя прыродныя ўмовы прывялі да фарміравання адзінай структуры матэрыяльнай культуры ў рэгіёне, большасць элементаў якой можна знайсці як у беларускага, так і ў літоўскага тутэйшага насельніцтва. Аднак у некаторых аспектах праяўляюцца і адметныя асаблівасці, якія былі характэрны для літоўцаў, што насялялі рэгіён Усходняй Літвы — Дзукію і Аўкштайцію.

Надзвычай багатай і цікавай з’яўляецца духоўная культура літоўцаў Астра-веччыны, якая мае больш спецыфічны характар у параўнанні з матэрыяльнай. Тут варта адзначыць архаічную мову з усімі яе ўсходнеславянскімі, усходнедзукскімі і больш раннімі старажытнабалцкімі рысамі, невычарпальную скарбонку народных ведаў і ўяўленняў, разнастайныя жанры народнай творчасці і мастацтва, багаты традыцыйна-абрадавы комплекс.

Найцікавейшымі тут выступаюць павер’і, паданні і легенды, што захаваліся ў ваколіцах Гервятаў з дахрысціянскіх часоў. Самай папулярнай міфічнай істотай быў вяльнес. Ён з’яўляўся людзям у самых розных выглядках. З найбольш распаўсюджаных вобразаў выступае касцёльная версія — ён рагаты, з хвостом і г. д. У народным варыянце гэта можа быць казёл або якая-небудзь іншая жывёла. Ён можа выступаць і чалавекам, апранутым у чорнае або белае⁹.

Характэрны для вызначанай тэрыторыі вяльнес — крумкач ці воран. Ён з’яўляецца ў сувязі з рознымі выпадкамі, але асабліва тады, калі хтосьці бярэ чытаць чорную кнігу. Функцыі вяльнеса дастаткова розныя: ён стварае Сусвет, супернічае з Богам. У легендах — нясе і кідае камяні, ставіць масты. Асабліва вяльнес любіць падманваць людзей. Часцей за ўсё ён прыстае да самагубцаў. У казках часта які-небудзь музыка ці падарожнік трапляе на вяселле вяльнеса, дзе маладой бывае знаёмая дзяўчына, якая павесілася. Часам — гэта асноўная забава вяльнеса. Гора будзе тым, хто складае з вяльнесам дамову. Пасля смерці такія людзі — «чарнакніжнікі», чараўнікі — трапляюць у яго кіпцюры. Такі лёс чакае і бязбожнікаў. У гэтых павер’ях адчуваецца ўплыў каталіцкага касцёла¹⁰.

Пасля вяльнеса найпапулярнейшым персанажам паданняў і павер’яў быў айтварас. У ваколіцах Гервятаў яго называлі па-рознаму, часцей — кутасам (kutas), хутасам (chutas), шкутасам (škutas) і г. д., па-рознаму яго і ўяўлялі: «чырвоны як рукаво», «доўгі, чырвоны, як мятла», «як зорка», «як маланка», «розных колераў — сіні, зялёны, жоўты, чырвоны», «кутас-кот», «кутас — чырвоная вельмі вялікая птушка з хвостом», «кутас на сабаку падобны, хвост два метры, зубы як у ката, з капытамі». Ён падобны і на

⁹ Trinkūnas J. Senieji tikėjimai // Gervėčiai. P. 357–358.

¹⁰ Тамсама. С. 358.

гарнастая, шашка, і на змяю, а часам гэта ачышчальны агонь, воблака¹¹. Сваім гаспадарам кутас прыносіць багацце: зерне, грошы, золата. Тут ён мае прамое падабенства з славянскім дамавіком. Кутас спальвае гаспадарку, калі яго не частуюць, дрэнна да яго ставяцца.

Захаваліся ў памяці гервяцкіх літоўцаў звесткі і аб рагане, больш «добрай» лаўме, вадзяных духах, Пяркунасе, ваўкалаках, чараўніках і чарнакніжніках, замоўшчыках і людзях «з дрэнным вокам». Бытавалі тут і розныя павер'і, звязаныя з закляццямі, чараўніцтвам, магічнымі знакамі і замовамі¹².

Засталіся сярод літоўцаў Астравеччыны і разнастайныя рэшткі пакланення з'явам і аб'ектам прыроды. Працуючы на зямлі, сяляне аддавалі ёй вялікую павагу. З рознымі павер'ямі быў звязаны агонь. Распальваючы печ, трэба было перажагнаць агонь, інакш ён можа выйсці «пагуляць» і спаліць хату. Агонь трэба было шанаваць, нават гарачыя вугельчыкі, што выпалі з печы, нельга было вымятаць. Агню супрацьпастаўлялася вада — другая першааснова Сусвету¹³.

У мясцовых ваколіцах асабліва шмат камянёў. Камяні раней «раслі», але, «калі Марыя пафарбавала палец, спынілі свой рост». Або яны перастаюць расці тады, калі ім будзе дадзена імя¹⁴. Пра камяні-следавікі казалі: «Калі прарасталі камяні, вяльнес прабег і пакінуў след». Ці па-іншаму: «Пяркунас ударыў вяльнеса. Той як тупне ў камень — і застаўся след». Адно месца на Лошы завецца «мастом вяльнеса». Вяльнес, маўляў, тут нёс камяні, падперазаны папругай. Заспяваў певень — ён і пакідаў іх тут. А па дарозе на Астравец ёсць два вялікія камяні — гэта зачараваныя госці з вяселля. На адным знак — «чырвоная сужка маладога».

Камяням прыпісвалі чудадзейную сілу і асаблівыя якасці. Пры дотыку да аднаго з іх пераставала балець хворая рука. Іншы камень быў паласаты, другі меў салодкі смак, а часам і салёны. Камяні выдатна прадказвалі, якім будзе надвор'е; адны перад дажджом рабіліся сухімі, другія — цямнелі, трэція — нагрэваліся¹⁵.

Вялікую ролю ў народных павер'ях і паданнях Гервяцкага краю адыгрывалі зьяры і птушкі. Тут былі характэрныя сказанні пра белага каня, змяінага караля, ваўкоў, пеўня і г. д.

Лічылася, што душы памерлых могуць перасяляцца ў дрэвы. Адсюль і павага да дрэва, якая часткова ўвасобілася ў драўлянай скульптуры і крыжах, што ўсталёўваліся за агароджай касцёла, побач з хагай, на могілках ці проста каля дарогі. Любімым матывам арнаментыкі літоўцаў быў прамень.

¹¹ Trinkūnas J. Senieji tikėjimai. P. 359–360.

¹² Тамсама. С. 360–366.

¹³ Тамсама. С. 366.

¹⁴ Тамсама.

¹⁵ Тамсама. С. 367.

Вяршыню крыжа так багата аздаблялі арнаментамі прамянёў, што ажурны крыж нагадваў сонца, зорку або месяц. Сустракаюцца таксама матывы лілеі і вужа, якія асабліва шанаваліся ў народных песнях і казках.

Многія з вышэйпералічаных павер'яў і паданняў даўно ўжо зніклі на тэрыторыі самой Літвы і захоўваюцца толькі літоўцамі, якія жывуць «сярод гудаў». Аднак і яны паступова адыходзяць у небыццё: ужо мала засталося людзей, якія могуць распавесці пра «старое жыццё» і тым самым паказаць, што ім удалося стварыць на сваім гістарычным шляху. Надзвычай цяжка ў сучасных умовах глабалізацыі і урбаністычнага грамадства захаваць свае адметныя этнічныя рысы, традыцыі, звычаі, мову... Аднак толькі праз іх чалавеку удалося захаваць гарманічную повязь з навакольным асяроддзем, у якім ён вырас.

Літоўская традыцыйная культура на Астравеччыне з'яўляецца своеасаблівым вынікам адаптацыйнай стратэгіі літоўскага насельніцтва ў дадзенай мясцовасці са старажытнейшых часоў, і таму ў ёй прысутнічаюць тыя нормы і правілы, якія могуць дапамагчы знайсці агульную мову чалавека з мясцовай прыродай і самім сабой.

Рычард Груша (Ліда, Беларусь)

ГАШКЕВІЧ У МАІМ ТВОРЧЫМ ЛЁСЕ

Упершыню з імем Іосіфа Гашкевіча я сустрэўся ў 1994 г., калі памагаў усталёўваць у Астраўцы яго бюст аўтару выявы Валяр’яну Янушкевічу.

Лёс звязаў мяне з рознымі відамі мастацтва. Я займаюся жывапісам, скульптурай, апрацоўваю камяні, пішу вершы.

Сэнс майго жыцця сёння — стварэнне творчай майстэрні пад назвай «Гістарычная спадчына», якая займалася б адраджэннем слаўтых імёнаў Бацькаўшчыны. Гэтую прапанову ўжо падтрымалі старшыня Нацыянальнай камісіі па справах ЮНЕСКО ў Беларусі У. Шчасны, старшыня Фонду беларускай культуры У. Гілеп, прафесар А. Мальдзіс. Апошні прапанаваў мне ўшанаваць памяць нашых землякоў: нацыянальнага героя Чылі, вучонага, асветніка І. Дамейкі, першага консула Расіі ў Японіі, пісьменніка, асветніка І. Гашкевіча. Гэтую прапанову я ўспрыняў як абавязак перад Радзімай і стаў працаваць над творчым праектам. Хаця я і раней займаўся мецэнацтвам, але без такога запалу. Тут жа я вырашыў усе свае веды і талент накіраваць на адраджэнне нацыянальнай і гістарычнай спадчыны Беларусі. Таму з нагоды 200-годдзя з дня нараджэння І. Дамейкі, якое шырока адзначалася ў Беларусі пад эгідай ЮНЕСКО, мной былі выкананы і ўстаноўлены тры памятных знакі ў гонар гэтай даты. Узнагародай стаў уручаны мне дыплом ЮНЕСКО «За ўшанаванне гістарычнай і культурнай спадчыны Беларусі». А сёння я прапаную вам асабісты праект «Гістарычная спадчына» па адраджэнню сядзібы І. Гашкевіча ў Малях. У гэты дзень адчыняецца ў Астраўцы мая персанальная выстаўка жывапісу «Радзіма Гашкевіча вачыма мастака». А вёсцы Малы вырашыў падарыць памятны камень з выявай І. Гашкевіча ў бронзе.

Я ўпэўнены, што гэта будзе вельмі добры праклад для ўсіх, хто неабякавы да лёсу сваёй краіны, да яе спадчыны, у якую залатымі літарамі ўпісаны шматлікія імёны нашых слаўтых землякоў, што сваім талентам, ведамі і працай праславілі родную зямлю за яе межамі.

Мой праект адраджэння сядзібы І. Гашкевіча заключаецца ў тым, каб на месцы яго сядзібы ў Малях стварыць гістарычную зону. На гэтым месцы трэба адбудаваць будынкі, якія былі раней, пры жыцці І. Гашкевіча, а ў галоўным будынку разгарнуць гістарычную экспазіцыю, каб наступныя пакаленні ведалі пра след гэтага чалавека, пакінуты ў Краіне ўзыходзячага сонца, у Расіі, Кітаі і нашай Беларусі.

Для ажыццяўлення такога праекта патрэбны сродкі, а іх сёння цяжка здабыць. Каб ажыццявіць гэтую ідэю, я прапаную прафінансаваць яе ўсімі тымі краінамі, у якіх І. Гашкевіч пакінуў свой след.

Шаноўныя ўдзельнікі канферэнцыі, запрашаю вас удзельнічаць у будучым адраджэнні сядзібы І. Гашкевіча.

Іаланта Валуевіч

(в. Спонды Астравецкага р-на, Беларусь)

НАРОДНЫ ЁМЕЛЕЦ СА СТРАЧЫ

На ўскрайку Астравецкае зямлі
Прыгожа нашы Спонды расцвілі.

Так піша пра нашу мясцовасць пачынаючая паэтка Марына Сямашка. Але Спонаўская зямля славіцца не толькі прыгажосцю сваіх мясцін. Гэтая зямля дала Беларусі шмат таленавітых людзей — паэтаў, грамадскіх дзеячаў, народных умельцаў. Сярод іх славутыя майстры па дрэву: Ян Буйчык з Жалядзі, Кліменцій Лаўрыновіч з Ядабора, Юзаф Пупінскі з Тэлаяў, Іосіф Міхновіч са Спонаў. А найбольш праславіўся сваім майстэрствам Вікенцій Францавіч Ягела.

Нарадзіўся В. Ягела ў 1898 г. у засценку Глушыца. Дзяцінства было цяжкім — калі яму споўнілася ўсяго два месяцы, памерла маці. Бацька выехаў у Пецярбург і хутка стварыў новую сям'ю. Як часта апавядаецца ў казках, так здарылася і ў жыцці. Мачаха неўзлюбіла свайго пасынка. І нават хацела зжыць са свету. Але так даў Бог, што яна сваімі намерамі падзялілася з сястрой, а тая, спачуваючы, дала хлопцу грошай на дарогу і парала ўцякаць. Тым часам Вінцук паспеў адну зіму правучыцца ў прыватнага майстра-чырванадрэўшчыка, што і наклала свой адбітак на далейшы яго лёс.

Вярнуўся хлопец да дзядзькі ў Глушыцу. Пачаў хадзіць па дварах і майстраваць на заказ вокны, дзверы, затым будаваць хааты. Адна з самых прыгожых на той час хат у наваколлі — хаата Іосіфа Субача ў вёсцы Трашчаны — пабудавана рукамі Ягелы. Сялянскі дом, зладжаны з бруса, адрозніваўся ад іншых высокай стромкай страхой, крытай чарапіцай, адсутнасцю сеняў і вельмі прыгожым, з каляровым шклом, ганкам-верандай. Потым многія больш-менш заможныя гаспадары заказвалі майстрам падобныя веранды.

Падсабраўшы грошай, Ягела пачаў будаваць уласны дом у засценку Кіркiшкі, але здарылася няшчасце — няскончаны дом згарэў у 1939 г. У 1960 г. разам з малодшым сынам Паўлам ён пабудаваў дом у Страчы, дзе і жыве да апошніх дзён.

Адначасова займаўся вырабаам прадметаў хатняга побыту з дрэва. Сам сабраў свой першы ручны такарны станок, на якім і выточваў талеркі, лыжкі, апалонікі.

Пасля вайны цалкам прысвяціў сябе любімай справе. Удасканальваў станкі — сабраў нажны такарны станок. Як вядома, у той час купіць што-небудзь прыгожае не было дзе ды і за што, таму мясцовыя дзяўчаты ішлі за ўпрыгожваннямі да Ягелы. І ён выточваў для іх розныя грабяні, каралі.

З 1965 г. Ягела пачаў супрацоўнічаць з Мінскай мастацкай галанта-рэйнай фабрыкай. Сабраў ўласнаручна для гэтага тры станкі з электра-прывадамі.

Формы для сваіх вырабаў ён пераймаў у прыроды, пераасэнсоўваючы яе тварэнні на свой лад. Як мастак-ікананісец садзіўся пісаць ікону з чыстым сэрцам, так і Ягела, калі распрацоўваў новыя ідэі, закрываўся ў пакоі адзін і думаў, разважаў, чарціў...

Для фабрыкі Вікенціі Францавіч вырабляў пацеркі, кулоны, грабяні, гузікі розных памераў. Гузікі большых памераў, так званыя пальтовыя, з акругленай паверхняй, не апрацаваныя па краях і трошкі няправільнай формы, стваралі ўражанне прыроднага кусочка драўніны. Гузікі меншых памераў рабіліся на металічнай ножцы для прышывання. А разам меншыя і крыху большыя гузікі ўтваралі арыгінальныя запінкі. Такімі ж арыгінальнымі былі і шкатулкі для захоўвання біжутэрыі, папяльнічкі, сальнічкі, алоўніцы, чарнільныя прыборы, вазы для кветак, шкатулкі ў выглядзе грыбоў, падсвечнікі. За поспехі ў 1968 г. Вікенціі Францавіч Ягела пастановай галоўнага камітэта Выстаўкі дасягненняў народнай гаспадаркі СССР быў узнагароджаны бронзавым медалём. Яго вырабы карысталіся шырокім попытам, работы экспанаваліся на шматлікіх выставах. За актыўны ўдзел у падрыхтоўцы і правядзенні Усерасійскага фестывалю моладзі і студэнтаў у 1957 г. ён быў узнагароджаны Ганаровай граматай Міністэрства культуры БССР і Беларускага Рэспубліканскага камітэта прафсаюза работнікаў культуры. Меў шэраг грамат, падарункаў і прэмій за вытворчыя поспехі.

Дрэва ў руках таленавітага майстра спявала. Звычайную драўляную нарыхтоўку ён мог ператварыць у арыгінальны твор прыкладнога мастацтва. Добра ведаў уласцівасці драўніны. Напрыклад, для грэбня ён браў клён, для пацерак — чачотку, для талерак, каб атрымаць прыгожы ўзор драўніны, выкарыстоўваў ясенёў па тангенцыянальнаму зрэзу. Для астатніх вырабаў — карэльскую бярозу, якую яму завозілі леснікі з навакольных лясоў.

Як дарагую рэліквію захоўваюць нашчадкі Ягелы рэчы, якія ён стварыў у адзіным экзэмпляры, так бы мовіць, для душы. Гэта ложка-люлька для першага сына, ружанец для жонкі, ваза напольная з накрыўкай, цукерніца з накрыўкай, рамкі для абразоў, шафачка накіштат сейфа з каваным вечкам для ключа, рытуальныя падсвечнікі, якімі і цяпер карыстаецца ўсё наваколле ў час пахавання.

Вікенцій Францавіч быў добрым чалавекам. Шмат сваіх вырабаў ён падаваў установам — сельскаму Савету, калгасным канторам, пошце і проста добрым людзям. Сваім талентам і вопытам ён шчодро дзяліўся з моладдзю. Меў вучняў-наследоўнікаў свайго майстэрства: Войцеха Барана, Іосіфа Ліпніцкага, Лілію Лісавец, Станіслава Шаўліса, Віктара Вайцяховіча, Леаніда і Гражыну Лукашэвічаў. Самым здольным вучнем Ягелы стаў Кліменцій Іосіфавіч Лаўрыновіч з засценка Ядабор. Толькі ён працаваў у іншым напрамку — стаў чырванадрэўшчыкам. Майстар Клімка (так называлі яго ў народзе) пачынаў працаваць разам з Ягелам, дапамагаючы яму будаваць дамы, а калі падвучыўся, стаў тварыць самастойна. Майстраваў вокны, дзверы, колы, табурэткі, зэдлі, крэслы. А потым асвоіў камоды і шафы. Клімкавы шафы і цяпер стаяць у многіх дамах — двухдзверныя, прыгожа афарбаваныя.

Традыцыі ў афарбоўцы мэблі ў Беларусі перадаваліся з пакалення ў пакаленне. Клімка таксама карыстаўся традыцыйным спосабам афарбоўкі — фляндроўка, хвалісты арнамент, узор бягучай вады. Яго мэбля вылучалася не толькі функцыянальнай сутнасцю, але і мастацкім выкананнем. Яго шафы мелі фрызавае завяршэнне. Унізе — тры шуфляды з каванымі вочкамі для ключоў у выглядзе грабенчыка або кляновага ліста. Яго мэбля карысталася шырокім попытам у мясцовага насельніцтва, а шафы, кажучь, прыязджалі заказваць нават з Вільні.

Настаўнікам Ягела быў вельмі паграбавальным (ён і ў жыцці адрозніваўся надзвычайнай педантычнасцю ва ўсім). Калі працаваў у Страчскай сямігодцы настаўнікам працоўнага навучання, то ніколі не дазваляў вучням узяць у рукі тупы ці няспраўны інструмент. Вучыў правільна карыстацца інструментамі, вастрыць гэблікі, стамескі, вастрыць і разводзіць пілы. Іншы раз прыносіў на ўрок што-небудзь са сваіх вырабаў, паказваючы, што з простага кавалка дрэва можна зрабіць прыгожую і карысную рэч.

Па ўспамінах людзей, якія добра яго ведалі, Ягела і ў жыцці быў неардынарнай асобай. Рознабакова эрудзіраваны, цікавіўся палітычным жыццём, рэгулярна чытаў перыёдыку, вызначаўся глыбокім веданнем прыкладнага і выяўленчага мастацтва. Асабліва захапляўся творчасцю Пітэра Паўля Рубенса. І гаварыць пра яго мог бясконца. Чытаць і пісаць умеў на польскай, беларускай і рускай мовах. Чытаў многа і меў разнастайную асабістую бібліятэку. Любімы аўтар — Адам Міцкевіч. Захапляўся яго творчасцю, збіраў яго кнігі. Спецыяльна ездзіў у Мінск, хадзіў па букністчных магазінах і сабраў амаль што ўсе выданні гэтага аўтара на польскай і рускай мовах. Любіў усё прыгожае — мастацтва, кнігі, музыку. Любімы музычны твор — вядомы паланез Агінскага «Развітанне з Радзімай». Сам нядрэнна граў на скрышчы. Самастойна змайстраваў для сябе скрышку. У час вайны гучанне Ягелавай скрыпкі спадабалася нямецкаму салдату, прыйшлося зрабіць яшчэ адну. А тая, першая, перайшла да ўнучкі, якая скончыла музычнае вучылішча па класу скрыпкі.

Разам са сваёй вернай спадарожніцай жыцця Тэафіляй Віктараўнай выгадавалі восем дзяцей. Кожны з іх атрымаў спецыяльнасць. Сярод іх — чыгуначнік, настаўнік, майстар швейнай вытворчасці, кранаўшчык, майстар-аўтарамонтнік, авіяканструктар, юрыст, шафёр.

У 1976 г. Вікенція Францавіча не стала. Слава пра народнага ўмельца распаўсюдзілася далёка за межы раёна. У 1976 г. са спазненнем прыехалі супрацоўнікі Гродзенскага музея атэізму і гісторыі рэлігіі, а ў 1980-м супрацоўнікі Гродзенскага тэлебачання падрыхтавалі дакументальны фільм пра народнага ўмельца.

Вырабы Вікенція Ягелы і цяпер надзейна служаць людзям, цешаць вока і радуюць душу, як і ўсё, што зроблена з душой.

Іван Драўніцкі

(в. Камарова Мядзельскага р-на, Беларусь)

З ГІСТОРЫІ ЖАЛЯДЗЯЎ І ЖАЛЯДСКАГА КАСЦЁЛА

Хутка споўніцца 130 гадоў, як перастала біцца сэрца і знайшло на Астравеччыне супачын цела знакамітага дыпламата, даследчыка Японіі і Кітая, вучонага-мовазнаўца, натураліста і арыенталіста Іосіфа Антонавіча Гашкевіча. Становіцца традыцыяй ушаноўваць яго памяць гісторыка-краязнаўчымі чытаннямі. Круглая дата — 380-я ўгодкі з часу заснавання Жалядскага касцёла — даюць падставу спыніцца на яго гісторыі.

ЖАЛЯДСКАЕ НАВАКОЛЛЕ

Засяленне чалавекам ваколіцаў Жалядзяў адбылося вельмі даўно. Ля Будраняў і Ядабораў выяўлены балцкія пахаванні, узрост якіх больш за тысячу гадоў.

А на пратоцы між азёрамі Туроўе і Кайміна, ля вёскі Акартэлі, знойдзена стаянка чалавека, якая налічвае каля 8–9 тысяч гадоў. Балты прыкмецілі ў мове прыбылых сюды славян, продкаў беларусаў, працяглы фрыкатыўны гук «г» (гусі, густа, гудуць, гэты) і сталі называць іх гудамі, што адлюстравалася ў тапонімах Гудалі, Гудзелішкі, Гуды. Мясцовая назва Спанды таксама балцкага паходжання — ад слова *spanda* (стойка для калодзежнага жураўля); Жукойні — ад слова *žūkļis* (рыбак, рыбацкая вёска). Захавалася тут цэлая група назваў з праславянскім каранем ляда (*ledo*, лядам называлі расчышчанае месца ў лесе пад пасеў або пад сенажаць). Так, назвы Ядаборы, Лятцы трансфармаваліся ад кораня «ляда»: Ляда+бор-ы, ляд-цы. Назва Жалядзі таксама ўтварылася ад слова «ляда». Гэта тэрмін-арыенцір: месца за лядам. На некаторых старых картах фігуруе назва Заляды. У гэтым азёрным краі было некалькі рыбацкіх паселішчаў Жукойняў. Каб іх адрозніваць, дабаўлялі

паясняльныя словы: Жукойні Жалядскія, Жукойні Страчскія, Старыя Жукойні і інш.

Жалядзі ў свой час былі мястэчкам: меўся касцёл, народны дом (святліца, установа нахштальт клуба), бібліятэка, школа-шасцігодка, якая размяшчалася ў прыватным доме У. Сымановіча, магазін-«спудзельня» (кааператыўны), прыватная крама Бэркі Стрыпунскага, дробны саматужны промысел. У савецкі час дзейнічала сярэдняя школа. Цяпер ніякіх устаноў сацкультбыту ў вёсцы няма.

Гістарычна склалася так, што цвінтар ля касцёла стаў могільнікам: спачатку тут хавалі манахаў, а потым і месчачкоўцаў. У наш час насупраць касцёла і могільніка пабудавалі жывёлагадоўчую ферму. Такое суседства зусім не гарманіруе са святыняй і месцам вечнага спакою людзей.

КАРМЕЛІТЫ Ў ЖАЛЯДЗЯХ

Пад духоўнай апекай Віленскага біскупства пасля Крэўскай уніі на Астравеччыне стала распаўсюджвацца каталіцкая веравызнанне. Гэтаму садзейнічалі манахі-місіянеры, якія на працягу XIV–XVIII стст. пачалі тут асталёўвацца. Ужо ў 1621 г. у Жалядзях з’явіліся манахі ордэна кармелітаў. Гэта адна з першых хваляў пранікнення законнікаў на Астравеччыну. Толькі годам раней за жалядскіх манахаў з’явіліся ў 1620 г. базыльяне ў Свіранах, а годам пазней (1622) — аўгусцінцы ў Міхалішках. Што ж датычыцца кармелітаў, то ў Слабодцы яны пасяліліся толькі праз 89 гадоў (1710), а ў Гудагаі — праз 143 (1764).

Віленскаму місіянерскаму кляштару манахаў-кармелітаў Усіх Святых у 1621 г. сакратар караля Жыгімонта III Вазы Войцех Хлюдзінцкі ахвяраваў свой маёнтак Жалядзі. Аснову кляштарнага ўладання склалі зямельныя абшары плошчай у 133 валокі (2840 га), на якіх меліся 94 сялянскія дымы. Дымам у той час называўся сельскагаспадарчы комплекс адной сям’і, які з’яўляўся аб’ектам права ўласнасці феадала на зямлю. Улічваючы, што тады сем’і былі вялікія, то кляштару належала каля тысячы душ. Да жалядскага кляштара адносіліся 11 вёсак і засценкаў з наступнай колькасцю дымоў: Спонды — 26, Жукойні — 25, Косцевічы — 17, Ласі — 2, Асташышкі — 5, Ядаборы — 2, Дзенклішкі — 1, Гнікішкі — 7, Глушыца — 4, Гадзелішкі — 1, Гудалі — 4.

У 1622 г. для «сваёй выгады і патрэб падданных» кармеліты збудавалі на ўзгорку сярод дубовага гаю невялікі драўляны касцёл. Такім чынам, сёлета з часу заснавання святыні ў Жалядзях спаўняецца 380 гадоў. Пятнаццаць пакаленняў ужо вызнаюць тут каталіцкую веру, якая стала традыцыйнай рэлігіяй мясцовага насельніцтва, захоўвала ва ўсе часы сваё моцнае становішча, нягледзячы на розныя праследаванні. У спецыяльным склепе пад касцёлам у 1628 г. пахавалі прах фундатара касцёла В. Хлюдзінскага. Аб гэтым сведчыў адпаведны надпіс, зроблены на партрэце фундатара, які

захоўваўся ў настаяцеля кляштара. «Adalbertus Chludzincki, SCR. SRM. Fundator carmelitarum Vilensium ad aedes Omnium SS obiit 1628 an octatis Suae 76 tumulatas in ecclesia Zeladensi carmelitarum».

З часам тут узвялі цэлы комплекс жылых будынкаў для законнікаў, плябанію з вялікім склепам з бутавлага каменю, гаспадарчыя пабудовы, выкапалі сажалку для развядзення рыбы, добраўпарадкавалі прыродную крыніцу з вельмі чыстай пітной вадой, заклалі сад, парк, потым адкрылі школу, шпіталь, багадзельню для нямоглых і старых. Жалядскі касцёл лічыўся філіялам Свірскага. Праз 200 гадоў, у 1820 г., кармеліты пабудававалі новы, больш прасторны драўляны касцёл пад імем Беззаганнага Зачацця Найсвяцейшай Панны Марыі і св. Войцеха і мучанікаў. У касцёле меліся тры алтары. Духоўнае жыццё набыло асаблівае развіццё. Стварылася асобная Жалядская парафія, касцёл атрымаў сваю пячатку. На адбітку ў касцельнай кнізе за 1863 г. ёсць выява Божай Маці ва ўвесь рост і надпіс: «Пячатка Жалядскага рымска-каталіцкага парафіяльнага касцёла».

ПЕРАЙМЕНАВАННЕ КАСЦЁЛА

З часам кармеліты вырашылі пабудаваць новы касцёл імя Божай Маці Шкаплернай. Гэта звязана з тым, што Панна Марыя лічыцца патронкай кармелітаў. Паводле падання, генерал ордэна Сымон атрымаў ад самой Божай Маці шкаплер — падоўжаны кавалак тканіны з выразам для надзявання праз галаву, які манахі насілі зверху габіта. Патранальнае свята Божай Маці Шкаплернай у Жалядзях прыпадае на 16 ліпеня. Манахі сабралі сродкі, заказалі праект мураванага касцёла, набылі будаўнічыя матэрыялы... Але іх планам не было накіравана здзейсніцца.

ЗАКРЫЦЦЁ КЛЯШТАРА

Пасля анексіі беларускіх зямель Расійскай імперыяй царскія ўлады распачалі гвалтоўную русіфікацыю краю. Каталіцкая рэлігія і мясцовыя мовы былі перашкодай на гэтым шляху. Улады лічылі, што імперскае адзінства можна асягнуць, авалодаўшы духоўным светам новых падданных. Імператрыца Кацярына II прапанавала знішчыць «грань інородия» паміж беларусамі і рускімі і зрабіць беларусаў «рускімі не адным толькі імем, але душою і сэрцам». Зброяй у гэтай справе яна выбрала праваслаўную царкву і школу, прапанавала «перакруціць» католікаў у праваслаўных, што павінна «зблізіць іх з прыроднымі расіянамі». Пад уладай Расійскай імперыі насельніцтва Жалядчыны, якое належала ў асноўным да каталіцкай канфесіі, стала адчуваць моцны націск афіцыйнага праваслаўя. На анексіраваных землях, у тым ліку на Астравеччыне, у 1830–1831 гг. успыхнула нацыянальна-вызваленчае паўстанне. Гэта паслужыла зачэпкай для праследаванняў каталіцкіх манахаў: маўляў, яны нелаяльна ставяцца да самадзяржаўя.

Жалядскі кляштар, багадзельню, шпіталь у 1842 г. закрылі, манахаў разганалі, кляштарную маёмасць, будынкі, зямлю забралі пад казну. Апошнім кіраўніком Жалядскага кляштара быў кармеліт старога статута Клеманс Мюлер. Парафіяльную школу ўзялі пад дзяржаву, прыслалі папачыцеля з Расіі. Пачалася ідэалагічная апрацоўка дзяцей згодна з цыркулярам 1834 г.: «Моладзь павінна выхоўвацца ў поўнай unpunенасці, што руская мова ёсць для іх айчынай».

СТВАРЭННЕ ПАРАФІЯЛЬНАГА КАСЦЁЛА

Каталіцкі касцёл у сваім апазіцыйным становішчы стаў набываць ролю кабаронца вальналюбства і мясцовага патрыятызму. Ён больш і больш кандэнаваў у сабе дух непакоры і змагання за свабоду краю, станавіўся носьбітам вызваленчых імкненняў. У каталіцкім асяродку фарміравалася краёвая (на сутнасці, беларуская) інтэлігенцыя, усталёўваўся рамантычны культ вольнай «Літвы», выспявала беларуская нацыянальная ідэя. У такіх умовах царызм зрабіў спробу зачыніць кармеліцкі касцёл. Аднак пратэсты вернікаў прымусілі царскія ўлады ўстрымацца ад гэтага кроку. Было вырашана рэарганізаваць касцёл з кармеліцкага ў парафіяльны, у якім не прадугледжвалася штатная адзінка святара. Ксёндз, такім чынам, заставаўся без грашовага ўтрымання, яму было прапанавана займацца самазабеспячэннем.

Для ўтрымання ксяндза і касцёла выдзелілі 33 дзесяціны непрыдатнай для земляробства зямлі і домік пад жыллё. Умовы для святара склаліся цяжкія, але верны кармеліт К. Мюлер застаўся служыць жалядцам.

ВОГНЕННЫ 1863 ГОД

Царскія ўлады разумелі, што ўчынілі гвалт над кляштарам і ксяндзом, таму нядрэмнае вока жандараў сачыла за Мюлерам. Калі ў студзені 1863 г. успыхнула паўстанне пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага, царскія ўлады ўжо 7 лютага на ўсялякі выпадак арыштавалі ксяндза і пасадзілі яго ў свянцянскую турму. А 15 лютага ў Жалядзі прыбылі паўстанцы. На пададзены касцельным званам сігнал перад касцёлам сабралася шмат народу. Людзі абураліся арыштам святара. Выслухаўшы маніфест паўстанцкага народнага ўрада, жыхары публічна спалілі партрэт цара і яго валасныя ўставы і рашылі далучыцца да паўстання. Здольныя да нясення вайсковай службы местачкоўцы ўступілі ў шэрагі паўстанцаў. Тут жа людзі сабралі грошы і аддалі іх на патрэбы паўстання, патрыётаў бласлаўлялі жанчыны і старыя людзі. 16 лютага паўстанцы пакінулі вёску, а назаўтра ў Жалядзях з'явіўся ўзвод пяхоты Неўскага палка і паўэскадрона казакаў пад камандаваннем генерал-маёра грэнадзёрскага палка Своева. Прыбыўшыя казакі адпомсцілі жыхарам мястэчка — абрабавалі і спалілі яго. Віна святара К. Мюлера ў падбукторванні даказана не была, і яму дазволілі вярнуцца ў парафію.

Ўсё ж бунтарскую парафію царскія ўлады рашылі скасаваць. У 1866 г. закрылі касцёл, а вернікаў раскідалі па іншых парафіях: частку далучылі да Свірскай, некалькі вёсак — да Ключчанскай. Людзі не давалі вынесці з касцёла найсвяцейшы сакрамант, кідаліся пад ногі канфіскатарам, але нічога не данамагло: іх парасцягвалі, некаторых пакаралі, а сакрамант забралі.

У касцельным архіве захоўваліся хросныя і шлюбныя метрыкі ад 1634 г., кнігі рэгістрацыі смерцяў з 1782 г. На сённяшні дзень уцалелі толькі чатыры кнігі: дзве за 1740–1792 і 1783–1809, дзе запісы зроблены на лаціне, і дзве за 1863–1866 і 1848–1866 гг.

Хаця ў ваколіцах пражывалі выключна католікі, будынак касцёла быў перароблены пад праваслаўную царкву. Пачалася кампанія «перакручвання» католікаў у праваслаўе. У ход пайшлі розныя прыёмы. Забаранялася даваць дзецям пры хрышчэнні іншыя імёны, апроча праваслаўных. Тым, хто пераходзіў у праваслаўе, выдзялялі кавалак кляштарнай зямлі, прапаноўвалі пасады ў мясцовых органах самакіравання. Царскія ўлады меркавалі праз царкву выхаваць у людзей неспакойнай ускраіны Расіі павагу да «бацюхны-цара», лаяльнасць. Аднак толькі адзінкі надаліся на ўгаворы. Але ўсё ж гэта дало магчымасць 13 чэрвеня 1866 г., маючы ўсяго некалькі прыхаджан, зацвердзіць на пасаду царкоўнага старасты Жалядскай царквы селяніна з вёскі Будрані Рыгора Коўшыка. У парафіі ўзнікла напружанне паміж новаўзленымі праваслаўнымі і тымі, хто застаўся верны каталіцкай канфесіі. Першых сталі называць «перакрутамі». Да прызначаных у Жалядскі прыход праваслаўных святароў ставіліся варожа. Адчуваючы гэта, праваслаўныя святары жылі ў Засвіры, а службу ў Жалядзях праводзілі наездамі. У «Литовских епархиальных ведомостях» (1883. № 37) апісваецца такі выпадак: «14 жніўня 1883 года ў 12 гадзін ночы на святара Засвірскай царквы Шчасновіча, які вяртаўся з м. Жалядзь у Засвір, паміж вёскамі Куркулі і Лушчыкі напалі 10 чалавек сялян, нанеслі пабоі і адабралі грошы 14 рублёў і 65 капеек і кішэнны сярэбраны гадзіннік коштам 26 рублёў».

Складвалася канфрантацыя ў міжканфесійных адносінах. Праваслаўныя святары адмаўляліся прымаць прыход у Жалядзях. Так, у «Литовских епархиальных ведомостях» за 1883 г. дзесяць разоў змяшчалася аб'ява аб вакантнай пасадзе настояцеля. 9 снежня была фіктыўна закрыта штатная адзінка святара жалядскай царквы, настояцелем гэтай царквы і адначасова памочнікам настояцеля Засвірскай быў прызначаны настаўнік Аляксандра-Слабодскага народнага вучылішча Ковенскай губерні Аляксандр Анкірскі.

Пасля талерантнага ўказа цара, які «выбачаў» удзельнікам паўстання, узнікла надзея вярнуць касцёл. Вернікі Жалядзяў праявілі салідарнасць з католікамі Засвірскай парафіі, касцёл якіх таксама быў перароблены ў царкву, далучыліся да адозвы «Камітэта па вызваленню засвірскага касцёла».

Гэтую адозву, у якой прасілі вярнуць касцёл, зачыталі 9 снежня 1905 г. Але безвынікова. У 1908 г. жалядская царква згарэла з-за неасцярожнасці бацюшкі, які пасля абедні не затушыў кадзіла. Царква на некаторы час пера-стала існаваць, а зямельныя ўладанні перадалі свяцянскай царкве.

З-за адсутнасці праваслаўнага храма і пад уздзеяннем каталіцкага акружэння «перакруты» сталі вяртацца да каталіцкага веравызнання. Каб затармазіць гэты працэс, казна адпусціла сродкі на будаўніцтва мураванай царквы, якую закончылі ўзводзіць у 1912 г. на месцы згарэлага будынка. Яна ўяўляла сабой Т-падобны гмах плошчай каля 60 квадратных метраў. Бакавыя сцены чляніліся арачнымі аконнымі праёмамі, па тры з кожнага боку. Было наладжана ўрачыстае адкрыццё. Фотааб'ектыў Р. Ляйбовіча адлюстравалі гэты момант. На здымку: 11 ваенных у форме і з узнагародамі, 7 чыноўнікаў, 2 бацюшкі, 3 дыяканы, матушкі з дзецьмі і толькі каля двух дзесяткаў прыхаджан. Сярод іх для масавасці і католік — валасны пісар з Гудалёў Кучынскі.

АДНАЎЛЕННЕ КАСЦЁЛА

Мураваная царква праіснавала толькі два гады. Праваслаўных вернікаў засталася зусім мала. Кайзераўскія ўлады ў 1914 г. дазволілі католікам аднавіць парафію, забраць будынак царквы, каб перарабіць яго ў касцёл. На працягу цяжкіх 1914–1918 гг. парафіяне змаглі правесці рэканструкцыю будынка, прыстасавалішы яго пад касцёл. Да царквы дабудавалі драўляны трысценак плошчай 150 квадратных метраў, разабралі ўсходнюю сцяну, зрабіўшы памяшканне былой царквы прэсбітэрыем. У прыбудове з бакоў прарэзалі па тры арачныя акны, над уваходам абсталявалі хоры, набылі фісгармонію. Касцёл пачаў дзейнічаць пад імем Божай Маці Шкаплернай. У ім былі тры алтары. У адным з іх меўся абраз св. Юзафа работы Люцыі Баянковіч, напісаны ў 1720 г.

Ля касцёла ўзвялі чатырохгранную званіцу, павесілі звон фундацыі Гасперскага і парафіян з надпісам: «Няхай мой голас пранікне ў сэрца грэшніка».

З таго часу і да 1940 г. касцёл дзейнічаў нармальна. Святарамі ў розныя часы былі кс. Бародзіч, Юзафовіч, Тумашэвіч, Гіпаліт Маліноўскі, Юзаф Маліноўскі. Пасля далучэння Заходняй Беларусі да Усходняй у 1939 г. зноў пачаліся праследаванні за рэлігію. Ксяндза Каятана Сафрановіча ў 1940 г. вывезлі ў Сібір. У ваенны час душпаствырам у Жалядзях быў кс. Андрэй Булька, потым — Юзаф Пяркоўскі, Кавалеўскі. Наездамі да 1948 г. набажэнствы ў Жалядзях праводзіў кляшчанскі святар Адам Вайцяхоўскі. Яго таксама сталі праследаваць, і ксёндз мусіў доўгі час хавацца ў Ружаполлі. У Жалядзях забаранілі мець святара. Улады тлумачылі гэта тым, што гэта не касцёл, а капліца. Не дапамог і такі аргумент, як адбітак касцельнай пячаткі, дзе жалядская святыня імянавалася касцёлам. Сапраўдная прычына

забароны таілася ў ідэалогіі, якая грунтавалася на атэізме. Для службовага росту ў любой галіне патрабавалася членства ў камсамоле або партыі, сістэма адукацыі была цалкам прасякнута духам атэізму. Але змаганне з рэлігіяй плёну не дало, бо старыя традыцыі арганічна ўвайшлі ў народную культуру, народны побыт, лад жыцця. Нягледзячы на цяжкасці, рэлігійнае жыццё не перапынялася. Многія вернікі ездзілі ў Вільню, бліжэйшыя касцёлы Літвы, Польшчы, дзе хрысціліся, бралі шлюбы, спавадаліся, куплялі абразы, крыжыкі, малітоўнікі. І ўвесь час парафіяне дабіваліся канстытуцыйнага права на свабоду сумлення, доўгі час — аж да так званай перабудовы — маліліся ў касцёле самастойна.

А потым вернікі напісалі скаргу ў газету «Правда». Рэакцыя — ніякай. Больш таго, у 1987 г. мясцовыя ўлады ўвогуле павесілі на дзверы замok. Людзі былі вымушаны маліцца на касцельным ганку. Але ўжо ішоў працэс паслаблення ўціску на рэлігію. У дзень ушанавання Божай Маці Шкаплернай людзі не выйшлі на работу. Наспяваў канфлікт. Улады адступілі — дазволілі праводзіць набажэнствы са святаром. У парафію прыязджалі кс. Нарэйкіс са Струнойцэў, Гваздовіч з Міхалішак.

З 1990 г. службы ў жалядскім касцёле быў прызначаны а. Павел Ляліта, ксёндз Канстанцінаўскай парафіі. Гэты актыўны і руслівы чалавек правёў вялікую работу па добраўпарадкаванню святыні. Яго стараннямі над фасадам устаноўлена васьмігранная вежачка-сігнатура, былі атынкаваны сцены, перакладзена падлога, адрамантаваны дах, рэстаўраваны абраз, устаноўлена ўзмацняльная апаратура.

Цяпер парафію наведваюць касцельныя іерархі. 28 красавіка 2002 г. прыязджаў біскуп Антоні Дзямянка, колькі гадоў назад наведваўся з візітам архібіскуп Аляксандр Кашкевіч.

Уладзімір Астапец

(в. Падольцы Астравецкага р-на, Беларусь)

ПАСЯЛЕННІ СТАРАВЕРАЎ НА ПОЎНАЧЫ АСТРАВЕЧЧЫНЫ

«**С**вятая Русь». Для большасці насельніцтва нашага раёна гэтая назва нічога не гаворыць. Але толькі не для жыхароў Падольскага сельсавета. Яны добра ведаюць гэты маляўнічы, даволі плухі куточак зямлі на паўночным захадзе ад Падольцаў, усяго ў 15 кіламетрах. Тут на працягу стагоддзяў жывуць стараверы, або стараабрадцы — людзі, якія амаль ад часоў хрышчэння Русі захоўваюць свае традыцыі, мову, абрады.

Шмат вякоў: праваслаўе — з X ст., каталіцтва — з XIII, пратэстантызм і уніяцтва — з XVI ст. распаўсюджвалі на беларускіх землях свае вучэнні. Для гэтай мэты засноўваліся кляштары, узводзіліся храмы, ствараліся брацтвы. Адкрываліся школы, выдаваліся кнігі рэлігійнага зместу, рыхтаваліся святары. Але ўсё гэта не характэрна для такой галіны праваслаўя, як стараверства. Ва ўсе часы стараверы былі пад пільным наглядам як дзяржаўных, свецкіх улад, так і афіцыйнай праваслаўнай царквы. Аднак, нягледзячы на ўсе цяжкасці і перашкоды, стараверы ў Беларусі захавалі сваю веру, традыцыі, культуру.

І толькі Усерасійскі Сабор 1917 г. у Маскве адмяніў «клятвенныя забароны» і звярнуўся да праваслаўных, у тым ліку і да старавераў, з адозвай аб згодзе і яднанні.

Цяпер у рэспубліцы існуюць больш за 20 абшчын старавераў. Расселены яны ў Гомельскай, Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай і ў нязначнай колькасці ў Гродзенскай абласцях.

Гаворачы аб вытоках стараабрадніцтва, неабходна зрабіць экскурсе у гісторыю гадоў на 300 назад. Цар Аляксей Міхайлавіч і маскоўскі патрыярх Нікан у сярэдзіне XVII ст. вырашылі ажыццявіць рэформу ў праваслаўнай царкве.

Але не толькі гэтыя новаўвядзенні прывялі да расколу ў афіцыйнай царкве. У XVII ст. праваслаўная царква была буйнейшым феадалам: мела сваіх прыгонных сялян, свае землі, промыслы, атрымлівала прыбыткі ад пасяленняў на манастырскіх і царкоўных землях. Царкоўныя багацці не падлягалі афіцыйнаму

ўліку. Усё гэта і выклікала незадаволенасць народа. Такім чынам, стараабрадніцтва было народжана сацыяльнымі супярэчнасцямі. Яно выспела ў недрах рускай праваслаўнай царквы, а царкоўная рэформа патрыярха Нікана паслужыла толькі фармальнай падставай для расколу.

Пасля расколу праваслаўнай царквы стараверніцтва хутка распаўсюдзілася па ўсёй тэрыторыі Расіі. Рагуючыся ад ганенняў і праследаванняў з боку афіцыйных уладаў і царквы, стараверы пакідалі родныя мясціны і шукалі прытулак у глушы сібірскай тайгі, сярод балот, часта сяліліся ў суседніх краінах. Так яны трапілі на беларускія землі.

Перасяленне за мяжу, асабліва ў Рэч Паспалітую, давала стараверам магчымасць захаваць сваю маёмасць, таму што тут раскол у царкве не лічыўся ерассю, а веруючых не падвяргалі ганенням. Становішча старавераў на землях Рэчы Паспалітай значна ўмацавалася, калі спецыяльная камісія, створаная дзяржаўнымі органамі краіны, не знайшла ў старавераў нічога крамольнага і прыйшла да высновы, што яны «не належаць да ліку небяспечных для дзяржавы і царквы сектантаў».

Вялікі размах набываюць ўцёкі з паўночна-заходніх рускіх земляў у першай палавіне XVIII ст., асабліва ў час рэформаў Пятра I, якія непамерным цяжарам ляглі на плечы простага народа. У выніку ўзмацнення царскай улады і ўціску афіцыйнай царквы стараверы былі пазбаўлены амаль усіх грамадзянскіх правоў. Згодна з дадзенымі Сената ад 17 верасня 1772 г., толькі за перыяд з 1719 па 1736 г. пакінулі месцы свайго пастаяннага жыхарства 442 тысячы стараабрадцаў. Як паведамляюць розныя крыніцы, больш за сто тысяч старавераў накіраваліся на беларускія землі. З тых часоў і жывуць у нашым краі стараверы.

Цяпер на тэрыторыі Падольскага сельсавета два пасяленні старавераў — Стрыпішкі і Ясень. Стрыпішкі — гэта абагуленая назва месца іх пасялення. На самой справе гэта цэнтральны хутар, дзе стаяла (і цяпер яшчэ стаіць) царква, была школа-сямігодка (застаўся толькі падмурак, а сам будынак разабралі). Царкву і школу пабудавалі па ўказанню ўлад у 1903 г. Да гэтай пары існавала толькі невялікая малельня ў Зароўі.

Паводле ўспамінаў старажылаў (а іх ужо засталіся адзінкі) Рыгора Нікадзімавіча Тачылава і Агаф'і Карнееўны Андрэвай, некалі ў гэтай мясцовасці было больш за 150 хутароў. Практычна кожны меў сваю назву — Ройсцішкі, Бруханішкі, Ляшчынава, Зароўе, Табары, Падмедзіна і іншыя.

Непасільная, найцяжэйшая праца ператварыла ў свой час гэтыя «гібныя мясціны» ў край, дзе жылі сотні людзей. Яшчэ і цяпер сярод кустоў на ўскрайках лесу можна знайсці старыя меліярацыйныя каналы, выкапаныя ўручную. Сярод лесу трапляюцца паляны, на якіх засталіся падмуркі былых пабудоў, растуць напauздзічэлыя пладовыя дрэвы. Усё гэта сведчыць, што яшчэ гадоў 20–30 назад тут кіпела жыццё. У час выбараў у мясцовыя органы ўлады 17 чэрвеня 1973 г. тут пражывала 128 чалавек дарослага

насельніцтва, якія мелі права голасу. У Стрыпінскай школе навучалася 46 вучняў, падрасталі 19 дашкалят.

Дакументальна пацвердзіць больш дакладны перыяд пасялення старавераў у нашай мясцовасці не ўяўляецца магчымым. Але яшчэ ў 70-я гг. з гутарак са старажыламі Міхаілам Васільевічам Андрэевым, Якавам Кандратавічам Занавым і іншымі я даведаўся, што іх бацькі, дзяды і прадзеда жылі тут пастаянна. Займаліся сельскай гаспадаркай, цяжкай працай здабывалі хлеб для сваіх мнагадзетных сем'яў, свята захоўвалі традыцыі, зберагалі родную мову, адзначалі святы. Сем'і традыцыйна ствараліся з адзінаверцаў, а мяшаняны шлюбы забараняліся. Дзяўчаты выходзілі замуж з 16 гадоў, мужчыны жаніліся ў 21. Сустрэкаліся і больш раннія шлюбы — з 13–15 гадоў.

У сувязі з тым, што астравецкая галіна старавераў адносілася да «папоўцаў» (г. зн. у адносінах паміж чалавекам і Богам яна прызнае пасрэдніка — «бацюшку»), царква была месцам жаданым і прыцягальным для ўсіх жыхароў Стрыпіншак. Другім такім месцам агульнага збору тутэйшых жыхароў былі могілкі, якія ва ўсе часы ўтрымліваліся ва ўзорным парадку. І цяпер на Тройцу сюды з'язджаюцца сотні людзей, родныя якіх знайшлі вечны сунакой на гэтых могілках.

Стрыпінскі цяпер — даволі пустыннае месца. На вялікай тэрыторыі жывуць усяго чатыры чалавекі. Час — вялікі рэфарматар: моладзь пацягнулася да цывілізацыі і паступова адышла ад традыцый бацькоў. Большасць маладых людзей у 70–80-я выехала ў суседнюю Літву, старыя людзі паўміралі. Такім натуральным чынам змянялася насельніцтва «Святой Русі». У гады Вялікай Айчыннай вайны многія са стараабрадцаў са зброяй у руках абаранялі сваю Радзіму, многія склалі галовы на полі бою, некаторыя вярнуліся дадому інвалідамі. Не абмінула віхура вайны і «Святую Русь», і толькі нямы сведка — абеліск на хутары Падмедзіна нагадвае аб тым, што на гэтым месцы фашысты расстралялі 22-х маладых мясцовых жыхароў пасля таго, як у раёне станцыі Лынтупы партызанскі атрад пад кіраўніцтвам Ф. Маркава правёў чарговую паспяховую аперацыю.

На пачатку калектывізацыі тут быў створаны калгас, дарэчы, не з горшых у Падольскім сельсавеце.

Вёска Ясень — другое паселішча старавераў на тэрыторыі сельсавета. Цяпер тут жывуць Сцяпанавы, Плотнікавы, Зубанаў. Старажылы тутэйшых мясцін — Гаўрыла Іларыёнавіч і Анастасія Іўдзеёўна Плотнікавы. Гаспадару зараз 89 гадоў, ён нарадзіўся на хутары Шайкуны, якім валодалі паны Сволькены. У Ясень пераехаў пасля жаніцбы. Жонка — ураджэнка Швянчонскага раёна Літвы. Да калектывізацыі сям'я мела 10 гектараў зямлі, пасля стварэння калгаса ў 1950 г. Гаўрыла Іларыёнавіч аж да свайго 70-годдзя працаваў конюхам. Стараабрадніцкія законы і традыцыі ў сям'і ў вялікай пашане. Дзеці ўсе хрышчаныя, унукі — таксама. Старэйшына сям'і не ўжывае гарэжкі, не курыць, трымае ўсе пасты. Жонка таксама вельмі

набожная, добра ведае гісторыю стараабрадніцтва (у асаблівай пашане ў яе — заснавальнік стараверства пратапоп Авакум), мае каляндар усіх рэлігійных свят аж да 2006 г. Сям'я дружна жыве з суседзямі.

Гаўрылу Сямёнавічу Сцяпанаву 85 гадоў ад роду, але выглядае цудоўна, бадзёра. Толькі вочы хворыя, таму прызначана яму першая група інваліднасці па зроку. Гаўрыла Сямёнавіч, яго бацька і дзед — ураджэнцы вёскі Ясень, а прадзед быў родам з Санкт-Пецярбурга. Быў на службе, за руплівасць, гаспадарлівасць і стараннасць яму было выдзелена ў Ясені 30 гектараў зямлі.

У маладосці і сталых гадах Гаўрыла Сямёнавіч славіўся як майстравіты чалавек. Яго рукамі збудавана добрых паўсотні дамоў у Падольцах, Белаі Вадзе, Міхалішках і іншых вёсках.

Як бачна, стараверы ў Падольцах не чужынцы-пустэльнік, а людзі паважанымія, законапаслухмяныя, годныя ўдзячнасці.

Пётра Пашкавец (Баранавічы, Беларусь)

З ГІСТОРЫІ КАСЦЁЛА Ў ГУДАГАЯХ

Мястэчка Гудагай упершыню згадваецца ў дакументах канца XVI ст. Спачатку гэта было паселішча ў маёнтку Урбануўскіх. Пасля яно належала іншым вядомым родам: Скірмунтам, Садоўскім, Козелам-Паклеўскім, Развадоўскім, Войнам. А гісторыя Гудагайскага касцёла Найсвяцейшай Панны Марыі пачынаецца з асялення ў гэтым краі айцоў кармелітаў босых. 19 студзеня 1764 г. полацкі абозны Юзаф Война і яго жонка Людвіка з роду Сулістроўскіх фундавалі сродкі на касцёл і кляштар ордэна кармелітаў босых, адпісаўшы ім мястэчка Гудагай. Неўзабаве на яго ўскраіне пры кляштары кармелітаў быў пабудаваны драўляны касцёл. Зруб з пяціграннай апсідай быў пастаўлены на высокім падмурку, складзеным з валуноў. Паабал фасада былі ўзведзены дзве чатырохгранныя вежы з такімі ж гранёнымі купалкамі. Увесь будынак быў накрыты агульным дахам з вальмамі над алтарнай часткай.

Цяпер гудагайская святыня стаіць без вежаў, але добра дагледжаная і мае прыгожы выгляд. Кідаецца ў вочы дэкаратыўная шалёўка ўваходных дзвярэй — накшталт мальтанскага крыжа. Сцены касцёла таксама ашаляваныя — вертыкальна, а франтон даху — гарызантальна. Дошкамі абабітыя і сцены ўнутры касцёла. Над уваходам — на слупах вялікія хоры з арганам.

Сціплы інтэр'ер касцёла ажыўляюць тры драўляныя алтары, зробленыя, відаць, у час будаўніцтва святыні. Драўлянымі скульптурамі аздоблены галоўны, трох'ярусны алтар, дзе знаходзіцца знакаміты абраз Маці Божай Шкаплернай. Яго з'яўленне ў Гудагаі звязана з легендай.

На купцоў, якія ехалі са Смаленска ў Вільню, напалі разбойнікі. Зрабаванае дабро яны забралі з сабою, а абраз пакінулі на сядзібе лесніка. Там і была пабудавана каплічка, у якую і перанеслі знаходку. Абраз адразу ж прывабіў вернікаў сваім незвычайным выглядам (мастацтвазнаўцы мяркуюць, што гэта копія маляванай у візантыйскім стылі іконы Маці Божай Уладзімірскай) і эмацыянальным уздзеяннем. Атмасферу незямнога супакою і любові стварала выява Маці Божай з Дзіцяткам

у так званай паставе Замілавання. Такое моцнае эмацыянальнае ўздзеянне спрычынілася да вялікай папулярнасці абраза ў мясцовага люду. Чутка пра цуды, здзейсненыя праз апякунства Гудагайскай Мадонны, паляцела ў свет. Культ Маці Божай Шкаплернай рупліва пашыралі кармеліты босыя. Але пасля паўстання 1831–1832 гг. гудагайскі кляштар быў зачынены. Абраз перанеслі ў ашмянскі парафіяльны касцёл. Як падаецца ў «Касцельнай энцыклапедыі», у вялікім алтары гудагайскага касцёла неўзабаве змясцілі копію цудатворнага абраза, перададзеную з зачыненага кляштара ў Слабодцы.

Калі ў 1906 г. адрадзілася Гудагайская парафія, цудатворны абраз вярнулі.

У 1990 г. кармеліты босыя зноў пачалі апекавацца гудагайскім касцёлам Найсвяцейшай Панны Марыі ды абразом. І з таго часу штогод 16 ліпеня ў Гудагаі збіраюцца вернікі на вялікую ўрачыстасць, прысвечаную апякунцы кармелітаў, заступніцы Беларусі — Маці Божай Шкаплернай.

Ганна Чакур, Таіса Сямёнава (Астравец, Беларусь)

«БЕЛАВАЛОСЫ КОНСУЛ» ЯДНАЕ НАРОДЫ

Лічыцца, што лічба «7» сімвалізуе ўдачу, таленавітасць. Дык вось, улічваючы, што 17 год таму Астравеччына адкрыла для сябе імя Іосіфа Гашкевіча (першага расійскага консула ў Японіі, лінгвіста, пісьменніка — працягваць можна доўга), а 7 гадоў назад адбыліся Першыя міжнародныя чытанні, прысвечаныя гэтай знакамітай асобе, Другім чытанням, прысвечаным той жа знакамітай асобе, першапачаткова было накіравана стаць яркімі, таленавітымі, адметнымі. Што, адзначым, забягучы наперад, і адбылося.

Адметнасцю ўсёй культурна-навуковай імпрэзы стала ўжо хаця б тое, што яна праходзіла ў два этапы: першы дзень — у мінскім ДOME дружбы, другі — на Астравеччыне. Адкрыццё чытанняў адбылося з належнай доляй пафасу (ранг міжнародных, згадзіцеся, гэта прадугледжваў) — з прывітальнымі словамі на адкрыцці выступілі правамоцныя прадстаўнікі пасольстваў. Ад імя кіраўніцтва і жыхароў Астравеччыны выступіла ў ДOME дружбы намеснік старшыні райвыканкама І. Шляхтун.

А потым пачаліся ўласна чытанні. Прычым кола дакладчыкаў было шырокім: прафесар Такійскага ўніверсітэта Дзюн-іці Сато і пісьменніца Вольга Іпатава, доктар мастацтвазнаўства Віктар Шматаў і студэнтка БДУ Вольга Захарэнка, карэспандэнт газеты «Мінская праўда» Наталля Мяшкова і прадпрымальнік Мікола Люцко... Не менш разнастайнай была і тэматыка выступленняў: «Слова пра Гашкевіча»* (Такада Касіці, японскі грамадскі дзеяч), «Ураджэнцы Беларусі — даследчыкі Далёкага Усходу» (дацэнт БДУ І. Захарэнка), «Хірасіма, Нагасакі і Чарнобыль у японскай і беларускай літаратурах» (аташэ па культуры Пасольства Японіі Косіна Го), «Пантэон жывёльнага

* Назвы дакладаў у артыкуле не супадаюць з назвамі ў зборніку.

свету ў эпічнай творчасці беларускага і японскага народаў» (дацэнт БДПУ імя М. Танка Г. Адамовіч). Прафесар кафедры заалогіі БДУ Ігар Лапацін не толькі дадаў у «паслужны спіс» Гашкевіча яго энтамалагічныя распрацоўкі, але і прапанаваў увазе прысутных жука, якога ў гонар «белавалосага консула» вучоныя назвалі лістаедам Гашкевіча.

Роля вядучага навуковай канферэнцыі ў першы дзень дасталася доктару біялогіі А. Мікулічу, які са сваёй задачай бліскуча справіўся. Аднак сапраўдны, уласцівы ім каларыт чытанні набылі толькі пад вечар, калі ў зале з'явіўся (проста з бальніцы) ініцыятар і натхняльнік іх правядзення Адам Мальдзіс. Вучоны ў сваім выступленні акрэсліў асноўныя накірункі японска-расійска-беларускага супрацоўніцтва, прапанаваў падтрымаць ініцыятыву Беларускага пасольства ў Японіі ўстанавіць у горадзе Хакадзэ помнік Іосіфу Гашкевічу, а наступныя чытанні праводзіць з інтэрвалам у два гады.

Завяршыўся першы дзень чытанняў паказам дакументальнага фільма японскай Тэлерадыёкарпарацыі «Гандасіра Кодзі», які быў часткова зняты на Астравеччыне.

Другі дзень канферэнцыі пачаўся з памінальнай службы па Іосіфу Гашкевічу ў Петрапаўлаўскай царкве на вуліцы Няміга. Пасля заканчэння малебна ўсіх удзельнікаў чакала падарожжа на Астравеччыну.

Астраўчане сустрэлі шаноўных гасцей хлебам-салю. Адам Дзмітрыевіч Кавалько, старшыня райвыканкама, выступіў з прамовай, у якой ён павітаў усіх удзельнікаў канферэнцыі, а таксама азнаёміў прыбылых з дасягненнямі нашага раёна.

Праграма астравецкага дня чытанняў (ролю старшыні тут выконваў доктар гістарычных навук Георгій Штыхаў) аказалася архінасычанай. Мяркуюць самі: акрамя дваццаці дакладаў, падрыхтаваных як навукоўцамі з Польшчы і Літвы, так і мясцовымі краязнаўцамі, і іх абмеркавання, былі запланаваны адкрыццё персанальнай выставы вядомага мастака з Ліды Рычарда Грушы, які, дарэчы, дапамагаў ва ўстаноўцы бюста Іосіфа Гашкевіча ў Астраўцы; адкрыццё памятнага каменя «белавалосаму консулу» ў вёсцы Малі, дзе калісьці ён жыў (помнік створаны таксама Р. Грушам за ўласны кошт); наведванне Мальскай бібліятэкі, дзе цяпер існуе пастаянна дзеючая экспазіцыя аб жыццёвым шляху І. Гашкевіча; удзел у адкрытым уроку, прысвечанаму знакамітаму земляку, які ў школе № 2 падрыхтавала настаўніца беларускай мовы Вольга Зарэцкая.

У Астравецкай СШ № 2 гонар прыняць гасцей з Краіны ўзыходзячага сонца выпаў чацвёртакласнікам і дзесяцікласнікам. У чацвёрты клас прыйшоў выкладчык японскай мовы факультэта міжнародных адносін БДУ Акіра Фурусава. Трэба было бачыць, з якім захапленнем вымаўлялі маленькія астраўчане па-японску чароўныя словы «добры дзень», «дзякуй», «прабачце», «дабранач», «да пабачэння»... А потым госць дастаў з партфеля стосік рознакаляровай паперы, раздаў малым і пачаў навучаць іх любімаму занятку маленькіх японцаў — арыгамі: вырабу розных фігурак з паперы.

Юныя гаспадары разам з госцем так захапіліся справай, што не пачулі званка з урока...

А другая, большая па складу, група гасцей тым часам размясцілася ў 10 «Е» класе, дзе адкрыты ўрок давала настаўніца беларускай літаратуры і мовы Вольга Зарэцкая. Тэма ўрока была «Адысей з Беларусі» і прысвячалася І. Гашкевічу. Перад вучнямі і іх настаўніцай выступіў Такада Касіці — грамадскі дзеяч, нашчадак у сёмым калене Такадая Кахая, чалавек, які першым пачаў устанавіваць грамадзянскую дыпламатыю паміж Японіяй і Расіяй. Такада Касічы — заснавальнік і ўладальнік музея ў горадзе Хакадзэ, дзе некалі працаваў І. Гашкевіч і дзе цяпер стаіць яго бюст.

Такада Касіці расказаў аб жыццёвым шляху свайго далёкага продка, аб іншых славытых прадстаўніках свайго роду, чья дзейнасць так ці інакш была звязана з імем і асобай І. Гашкевіча, і пакінуў у падарунак рушнічок, які шляхам некалькіх маніпуляцый можна ператварыць у кімано з гербам роду і іерогліфамі імені і прозвішча ўладальніка. Затым настаўніца гісторыі Ганна Алёхна правяла для высокіх гасцей невялікую экскурсію па школьным музеі.

Да гонару арганізатараў чытанняў праграма культурна-навуковай сустрэчы была выканана амаль поўнасцю, а ўзровень чытанняў, на агульную думку гасцей і гаспадароў, атрымаўся вельмі высокім.

Астравецкая праўда. 2002. 19 кастр.

А

Абранпальскі Мікалай, Захарэнка Андрэй. Японскі тэатр: традыцыі і эстэтыка // Кантакты і дыялогі. 1999. № 6. С. 17–22.

Авакаў М. Японія сёння: [Нататкі] // Мінск. праўда. 1964. 20 снеж.

Агафонов Сергей. Страна восходящего солнца: что ищем и что уже находим // Респ. 1995. 20 кастр.

Адамович А. Беда учит; Хатынь; Хиросима; Чернобыль; Радиофобия: Выступления в Японии (1990 г.) // Адамович А. Мы — шестидесятники. М., 1991. С. 236–246.

Адамович А. М. С миллионом в кармане: О помощи японцев детям Чернобыля: [Инт.] / Зап. Л. Коктыш // Добры вечар = Добрый вечер. 1991. 4 студз.

Адамовіч Алесь. Бяда вучыць: З выступлення ў Японіі. Красавік, 1990 // Адамовіч Алесь. Апакаліпсіс па графіку. Мн., 1992. С. 132–141.

Адукацыя і здароўе нацыі: (Час. «The Economist» 29. 03. 97, Вялікабрытанія) / Пер. з англ. В. Мацшоэнкі // Адукацыя і выхаванне. 1998. № 10. С. 88–96.

Акяма Тояхиро. Из космоса не видно границ: [Инт.] / Зап. Н. Михальчика // Беларус. час. 1991. 1 ліп.

Акіра Куросава любитель крайностей // Кинонеделя Минска. 1994. 25 авг.

Акіта Удзюку. Аб міфе ў японскай літаратуры: [Нарыс] // Росквіт. 1928. № 2. С. 48–49.

Акіта Удзюку. Пралетарская японская літаратура // Польша. 1928. № 3. С. 210–213.

Акіта Удзюку. Скок шкілетаў: [П'еса] / Пер. Зм. Снежкі // Польша. 1928. № 10. С. 28–39.

Аколава В. Ісікава Такубоку: [Верш] // Польша. 1985. № 8. С. 74.

Акудовіч Валянцін. Замест пасляслоўя: [Пасляслоўе да «Капы» японскага класіка — Руноскэ Акутагава ў перакладзе Уладзіміра Шатона] // Крыніца. 1997. № 6. С. 66–68.

Акутагава Р'юноске. Брама Расё; Нос; Павуцінка: [Апавяданні] / Пер. з япон. У. Шатона // Далягляды — 90: Замежная літаратура. Мн., 1990. С. 161–173.

Акутагава Руноскэ. Капы: [Сагырычная утопія] / Пер. з япон. У. Шатона // Крыніца. 1997. № 6. С. 47–68.

Алейников Сергей. «В Японии платят хорошо, да играть скучно»: [Инт.] / Зап. П. Пагапава // Нар. газ. 1994. 29 лістап.

Александрова Татьяна. Японский дирижер [Найт Акіра] поймет белорусскую Чіо-Чіо-сан // Вечер. Минск. 1997. 28 мая.

Альманах японскай пралетарскай літаратуры / Пер. У. Хадыка // Мн., 1933.

Альбертовіч Сергей. Догоняй, Японія! // Совет Белоруссия. 2002. 21 февр.

Аmano Кийоши. Воспоминания о В. В. Давыдове: [70 гадоў з дня нараджэння В. В. Давыдава] // Адукацыя і выхаванне. 2000. № 12. С. 34–37.

Амяльковіч Дар'я. Прыгажосць па-японску: [Пра фотавыставу «Прыгажосць Японіі» і вядомых майстроў японскай фатаграфіі Ёсіо Ваганабэ, Кэн Дамона і Ясухіра Ісімота] // Культура. 2002. 5–11 кастр.

Андреев В. И. Демократизация образовательной системы: в чем ее сущность?: Из опыта реформирования образования в Японии и Германии после Второй мировой войны // Адукацыя і выхаванне. 1995. № 2. С. 112–116.

Андреев В. И., Ветохин С. С. Политика в области высшего образования развитых стран мира: общая стратегия и дифференциация // Адукацыя і выхаванне. 2001. № 3. С. 63–68.

Андреев Владимир. Система образования в Японии. Минск, 1995.

Андрейчук Александр. Курят, пьют и долго живут, или Секрет долгожительства японцев: [Інт.] / Зап. М. Філіповіч // Рэсп. 1995. 26, 29 жн.

Андрушэвіч Ганна. Сон усходніх прыгажунь, або Гісторыя каханя па-японску // Чырвон. змена. 2001. 13 лістап.

Андрэў У. І. Адукацыя ў Японіі, або У чым сакрэт «эканамічнага цуда» // Адукацыя і выхаванне. 1994. № 8. С. 98–103.

Андрэў Уладзімір. Сакрэт «японскага цуда» // Настаўн. газ. 1993. 17 сак.

Андрэў Уладзімір. Чым вабяць Джуку і Джабіка: У Японіі лічаць, што сярод педагогаў адна пятая частка — людзі выпадковыя, яшчэ такая ж частка — прыроджаныя педагогі // Настаўн. газ. 1993. 6 лістап.

Андрэў Уладзімір. Японія: вышэйшая адукацыя як дамінуючы фактар вызначэння месца чалавека ў жыцці // Настаўн. газ. 1993. 27 студз.

Антонava Тацяна. Рунасуке Курода прайшоў па слядах Скарыны // Звязда. 1995. 17 чэрв.

Арлоў Уладзімір. Першы консул: [Пра І. Гашкевіча] // Навіны. 1999. 22 студз.

Арнольдава М. Нас звязала агульная бяда // Навіны. 1994. 14 кастр.

Арочка М. На трасе Хірасіма – Чарнобыль: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1990. 24 жн.

Асаму Харака. Пра смерць в'етнамскага юнака: Слова да маёй дачкі: [Верш] / Пер. В. Сёмухі // Літ. і мастацтва. 1968. 12 крас.

Атагамі Янісука. Выстава японскага плаката // Культура. 1995. 9–15 жн.

Аўчынінікава Алена. Самая гарманічная лэдзі ў свеце: [Пра Насцю Ракаву, школьніцу з Дзяржынска, пераможцу конкурса дзіцячых сачыненняў у Японіі] // Чырвон. змена. 2002. 1 лістап.

«Ах, як спявае...»; «Мілая, згадай...»; «Дзіўна кволя...»; «Усё знікае...»: [Песні японскія] / Пер. М. Багдановіча // Багдановіч М. Зб. тв.: У 2 т. Мн., 1968. Т. 1. С. 380.

«Ах, як спявае...»; «Мілая, згадай...»; «Дзіўна кволя...»; «Усё знікае...»: [Песні японскія] / Пер. М. Багдановіча // Багдановіч М. Поўны зб.тв. Мн., 1991. Т. 1. С. 195.

Б

Бакунчык Дана. Год у дзівоснай краіне [Японіі] // Літ. і мастацтва. 1999. 5 лістап.

Бантин Вячеслав. Кто планировал оккупацию Японии? // Совет. Белоруссия. 1997. 1 авг.

Бантин Вячеслав. Куда переедет столица? // Совет. Белоруссия. 1998. 20 янв.

Бантин Вячеслав. Столица: Токио или Токай? // Туризм и отдых. 1998. № 5. Февр.

Бантин Вячеслав. Япония собирается создать на Луне астрономическую обсерваторию. И создаст // Нар. газ. 1994. 1 верас.

Барабанчыкава Вольга. У месяцовым святле: [Пра гастролі японскага Тэатра танцавальнай пантанімы] // Літ. і мастацтва. 1999. 7 мая.

Баркоўскі Алесь. Нашы японцы // Голас Радзімы. 2000. 7 чэрв.

Баркоўскі Алесь. Беларусь і Японія: Кароткая гісторыя знаёмства // Падарожнік. 1997. № 6. С. 8–10; № 7. С. 5–7.

Баршай О. С. Иноязычные заимствования в японском языке. Минск, 1995.

Баршчэўскі Лявон. Шэдэўры сусветнай паэзіі па-беларуску [Басё (Мацуа Манэфуса), Сікісі–Найсэна, Фудзівара Садаэ, Сайгё] // Наша слова. 1992. 30 крас., 4 лістап.

Баршчэўскі Лявон. Шэдэўры сусветнай паэзіі па-беларуску [Ёсана Акіка, Такубоку Ісікава, Федарышын Мірон] // Наша слова. 1995. 26 крас.

Барысевіч Юрась. Японію ён свету адкрываў...: Пра вечар, прысвечаны І. Гашкевічу // Культура. 1996. 28 лют.–5 сак.

Барысюк Алена. Усход — справа тонкая...: [Пра выступленне японскіх музыкантаў у Мінску] // Літ. і мастацтва. 2001. 9 лістап.

Басё. «Пред тем, как уйти, мне б хотелось...»; «Стократ благороднее тот...»; «Все кружит и кружит стрекоза...»; «Прожумела весенняя ночь...»; «Как их судьба завидна...»; «Блещут росинки...»; «И луна и утеренный снег...»; «Посадили деревья в саду...»; «Едва-едва добрел...»; «Ты стоишь...»; «Где ты, опора моя!...»: [Вершы] // Кэмпэ. 1992. № 2. С. 19.

Безкараванная Ядвіга. Японія і японская школа вачыма дырэктара беларускай гімназіі // Настаўн. газ. 2002. 28 сак.

Бекус-Ганчарова Нэлі. Сучаснае мастацтва Японіі: Паміж цэлам і прасторай: [Пра выставу сучаснага японскага мастацтва ў Варшаве] / Пер. з рус. // Мастацтва. 2001. № 6. С. 31–35.

Беларусь–Расія–Японія: Матэрыялы Першых Астравецкіх краязн. чытанняў, прысвечаных памяці І. Гашкевіча / Рэд А. Мальдзіс. Мн., 1998. — (Сер. Беларусіка; Кн. 8).

«Беларусь – Японія»: Культуралагічная праграма памяці Іосіфа Гашкевіча // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 3–4.

Беларусь гагова да супрацоўніцтва з Японіяй [Татэяма Акіра, Краўчанка Пётр] // Нар. газ. 1993. 29 студз.

Беларусь у замежным друку: Японія // Узвышша. 1927. № 6. С. 206.

Беларусь у замежным друку: Японія // Узвышша. 1928. № 1. С. 189.

Беларусь – Японія: первыя «ласточкі»? [Ногі Хідэкі] // Бел. деловая газ. 1996. 15 янв.

Берасцець С. «Но», «Ма» і «Карма» [сімфонія японскага кампазітара Ютака Такахасі] // Літ. і мастацтва. 2000. 1 снеж.

Берасцець С. Сусветная прэм'ера ў Японіі // Літ. і мастацтва. 2001. 2 лістап.

Бертош Сергей. Крепнут связи между городами-побратимами // Добры вечар = Добры вечар. 1995. 3 крас.

Бечкавіч М. Японія, Ява, Мальёрка, Мадагаскар: [Верш] / Пер. Н. Гілевіча // Па камянях, як па зорах. Мн., 1981. С. 97–98.

Благодарные статуи; Плотник и кошка; Шкатулка с ложью; Письма от Бимбогами; Живой зонг; Бедные богатеи; Полюнь — средство от всех напастей; Как девушка в бычка обратилась; Глухой Сабуро; Дырка в сёдзи: [Казкі] / Пересказ А. Сабуровой // Сказки народов Азии. Минск, 1993. С. 49–81.

Бобкова Алла. Акира-сан [Акіра Курасава] ушел в вечность // Вечер. Минск. 1998. 21 сент.

Богданович Светлана. Слышать голос цветка: Иксбана в Минске // Нар. воля. 1997. 28 кастр.

Богданович Сергей. Центр был доволен работой разведчика «Сакуры». Но в 1938 году был расстрелян // Совет. Белоруссия. 1997. 21 нояб.

- Боженков Владимир.** Рихарда Зорге могли обменять // Белоруссия. 1998. 17–19 марта.
- Брыль Янка.** Хлеб надзённы: [Пра Хаясі Кёка] // Польша. 1987. № 7. С. 14.
- Будник Павел.** Под «электронным колпаком» Япония. А СНГ? // Вечер. Минск. 1995. 14 марта.
- Буйко Т. М.** Японская філасофія бесперапыннай адукацыі: ад ідэалу да практыкі // Адукацыя і выхаванне. 1998. № 12. С. 81–83.
- Букчін Семен.** Спісок Сугихары // Бел. деловая газ. 1999. 27 окт.
- Бугэвіч Анатоль.** Беларускі знаўца Японіі: Дыпламат Іосіф Гашкевіч // Звезда. 2001. 16 кастр.
- [**Быкаў В.**]. Okami no mire / Transl. Kusaka Sotokichi // Okami no mire. Tokyo, 1979.
- Бысов Валерый.** Плакалі японскіе матэры // Нар. воля. 1997. 10 чэрв.
- Бысов Валерый.** Почему в Японии люди улыбаются, а у нас ходят с мрачными лицами // Нар. воля. 1997. 1 жн.
- Бысов Валерый.** Японцы откликнулись на горе Саши Корогодова. Кто поможет другим белорусским детям? // Нар. воля. 1997. 11 ліп.
- Бычковская Зинаида.** Необычная презентация, или Сюрприз для японцев: [Інт.] / Зап. А. Кітаева // Рэспубліка. 1997. 13 снеж.
- Бюджет развития:** Японский опыт для Беларуси // Бел. деловая газ. 1997. 7 июля.
- Бярэзін Андрэй.** Масатома Ямаджы // Культура. 1997. 29 лістап.—5 снеж.

В

- В. А.** (Адважны В.) Письмы з Далёкага Ўсходу: [Нарыс] // Да злучэння!. 1934. № 11. С. 8–10; № 12. С. 6–8.
- В. Ж.** «Моку»: бумага, ставшая деньгами: [Пра заснавальніка, выдаўца і галоўнага рэдактара Коджы Іхару] // Дело. 1999. № 9. С. 27.
- В. С.** Аб японскай літаратуры // Маладняк. 1927. № 9. С. 105–106.
- Вакурова Вера.** Мораль японской молодежи стремительно падает // Экспресс-новости. 2001. 2 марта.
- Валахович Анатолий.** Сюрприз из темного «ящика» // Рэспубліка. 1996. 11 чэрв.
- Ванішкі А.** «Харошкам» апладзіруе Японія: Да гастроляў ансамбля // Звезда. 1985. 18 ліп.
- Варанько К. Дз.** Першы беларус у Краіне ўзыходзячага сонца: Іосіф Антонавіч Гашкевіч, 1814–1875 // Адукацыя і выхаванне. 1997. № 1. С. 112–114.
- Васілеўскі Мікалай.** Японія знаёміцца з Маладзечнам // Рэгіянальная газ. 1998. 9–15 студз.
- Васильев В.** Зачем была нужна Трумэну Хирошима? // Несси. 1995. № 18. С. 27–30.
- [**Ватанабе Мики**]. «Ненормальная» Мики, или История японки в Беларуси: [Інт.] / Зап. Татъяны Александровой // Нар. воля. 2001. 7 крас.
- Ватацы Н.** Японская пралетарская літаратура — зброя рэвалюцыйнай барацьбы: [Рэц. на: Альманах японскай пралетарскай літаратуры / Пер. з рус. Ул. Хадыкі. Мн., 1933] // Крытыка-бібліяграфічны зборнік. Мн., 1934. С. 36–37.
- Вахромін Ю. М.** Мінск—Токіо—Нагоя: [Інт.] / Зап. Б. Залескага // Вячэр. Мінск. 1987. 15 жн.
- Велехов Леонид.** Последний «император» [А. Фукіморы] // Свабода. 2000. 5 снеж.
- Величко Владимир.** Бомба в дамской сумочке // Бел. думка. 1998. № 4. С. 160–162.
- Вечер двух культур** [Акіта Удзяку] // Рабочий. 1928. 2 марта.
- Виват императрица?:** Японцы рассматривают возможность сделать следующим императором женщину // Бел. деловая газ. 2001. 11 мая.
- Викторович Николай.** «Сэнсэй» просит работодателей поддержать движение за его освобождение // Бел. деловая газ. 1996. 26 авг.

Воранаў Ю. Хірасіма: [Верш] / Пер. з рус. Г. Пашкова // Воранаў Ю. Масты памяці. Мн., 1991. С. 98–100.

Воронина Татьяна. Перверсія самурая: [Рец. на кн. Мисима Ю. Исповедь маски: Роман / Пер. с япон. СПб., 2000.] // Кн. обозрение. 2000. 22 мая.

Восточный ориентир в образовании: [Рэц. на: Андреев В. И. Система образования в Японии] // Адукацыя і выхаванне. 1996. № 2. С. 125–126.

Высоцкая Кацярына. «Я «пакутую» разам з Бетховенам»... // Добры вечар = Добрый вечер. 1992. 12 лістап.

Выстава з Японіі // Літ. і мастацтва. 1995. 17 лют.

Г

Г. З. Ён [І. Гашкевіч] ведаў Усход // Літ. і мастацтва. 1996. 23 лют.

Габасова Людмила. Гейша по контракту // Совет. Белоруссия. 2002. 5 янв.

Габрусь І. Ф. Беларускае замежнае асветніцтва: няпросты лёс, цяжкія дылемы // Чалавек. Грамадства. Свет. 2000. № 3. С. 52–60.

Гадлеўскі Вінцэсь. На восі Токіо—Бэрлін // Спадчына. 1993. № 2. С. 42–44.

Галашев Николай. Эта малоизвестная война на Дальнем Востоке // Добры вечар = Добрый вечер. 1995. 7 жн.

Гаравы Марат. Пра Японію па-беларуску // Нар. воля. 2001. 4 крас.

Гаравы Марат. Японская дапамога // Свабода. 2001. 14 снеж.

Гардзей А. М. Усход стане бліжэй: [Інт.] / Зап. Г. Каржанеўскай // Літ. і мастацтва. 1996. 15 сак.

Гардзей Віктар. Хірасіма: [Верш] // Гардзей В. Касавіна: Вершы. Мн., 1975. С. 31.

Гардзіцкі Алексей. Японія: [Пра В. Быкава і Сатакіці Кусака] // Голас Радзімы. 1982. 24 чэрв.

Гашкевіцкія чытанні // Рэгіянальная газ. 2002. 11 кастр.

Габэус Адам. Павебра Літвы: Падарожныя нататкі [Масаока Сікі] // Наша ніва. 2000. 9 кастр.

Глузман А. В. Тенденции развития университетского педагогического образования за рубежом // Адукацыя і выхаванне. 1999. № 10. С. 43–48.

Головин Василий. Правительство Японии объявило о сокращении налогов // Совет. Белоруссия. 1997. 18 дек.

Головин Василий. Тень холерных бараков над Японией // Совет. Белоруссия. 1996. 15 авг.

Гончаров Н. Несчастливая семья в Стране восходящего солнца: (О причинах разводов в Японии) // Магілёўск. праўда. 1993. 15 мая.

Гордиенко Сергей. Сергей-сан и его команда // Совет. Белоруссия. 1998. 17 февр.

Государственное регулирование экономики (США, Франции, Японии) // Бел. банк. бюл. 2000. № 37. С. 36–42; № 38. С. 44–46; № 40. С. 54–56.

Граков И. Г. Подготовка магистров управления бизнесом за рубежом // Адукацыя і выхаванне. 1998. № 9. С. 94–107.

Грачанікаў А. Развітанне з Японіяй: [Верш] // Дзень паззіі–88. Мн., 1988. С. 46–48.

Григорьева Татьяна. «Философия общего дела» Федорова и «Закон Неба» [японской саснавальніцы рэлігіі Тэнры Накаяма Мікі] // Всемир. лит. 1999. № 5/6. С. 169–187.

Грицкевич Валентин. Беловолосый консул // Неман. 1973. № 1. С. 179–183.

Грынявіцкая Вольга. Японская кераміка ў Мінску // Нар. воля. 2001. 24 мая.

Грыцкевіч В. Першы рускі консул: У Японіі [Пра І. А. Гашкевіча] // Мінск. праўда. 1969. 5 студз.

Грыцкевіч Валянцін. Жыццё і дзейнасць Іосіфа Гашкевіча // Астравец. праўда. 1996. 6 сак.

Гузаноў Віталій. Імя смерці — «Кайтэн»: Атомныя бомбы для Хіросімы і Нагасака на авіябазу СІША даставіў амерыканскі крэйсер «Індыянаполіс». На адваротным шляху ён быў потоплены. Кем? Тэпер гэта не тайна // Рэсп. 2001. 17 сак.

Гумянюк Юры. Ёкагама: [Верш] // Гумянюк Юры. Рытуал. Полацак; Горадня, 1999. С. 40.

Гусев Н. Японцы сваё аборудаванне даставяць у бальніцы самі. Так надзейнае // Совет. Беларусія. 1996. 19 чэрвеня.

Гусев Ніколай. А гавораць: «Японія, Японія...» // Совет. Беларусія. 1995. 3 фев.

Д

Давыдчык Алесь. Ясумаса Марымура: камедыя эстэтызму / Пер. з рус. // Мастацтва. 1998. № 6. С. 51–52.

Данейко Елена. «Керамічныя» традыцыі: [Пра выставу японскай керамікі] // Бел. делавая газ. 2001. 12 чэрвеня.

Данейко Елена [Мінск]. Японская кінапанорама: Авангардныя эксперыменты і унікальныя традыцыі // Извешчаныя. 2001. 9 чэрвеня.

Даніліна М. В. Японія: традыцыі і сучаснасць: Урок-канферэнцыя // Нар. асветы. 2000. № 6. С. 114–121.

Данільчык М. «Танзаку для хоку!..» // Культура. 2001. 19–25 мая.

Дарохін Дзмітрый. Вядасце, дзе сталіца Японіі?: Так, у Токію. Пакуль яшчэ ў Токію // Свабода. 1997. 23 чэрвеня.

Дарэмна хваляваліся // Добры вечар = Добры вечер. 1995. 15 мая.

Дашкевіч Валерый. Над японскімі астравамі ўзыходзіць не толькі сонца... // Нар. газ. 1994. 17, 18 мая.

Дашчынскі Алесь. Жывы тавар — на экспарт // Свабода. 1995. № 7. С. 8.

Дашчынскі Алесь. Пётр Краўчанка адбывае ў Токію // Навіны. 1998. 30 студз.

Два кароткія інтэрв'ю з «тыграмі»: Сігэо Нацуі, Часовы Павераны ў справах Японіі ў Рэспубліцы Беларусь. Тансу Акандан, Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Турцыі ў Рэспубліцы Беларусь // Звязда. 1998. 1 студз.

Дзмітрыеў Генадзь. «Адведку прагрэс льюлялі...»: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1983. 19 жн.

Дзя Дзін Ка. Пасуд японскі, сэрвіс беларускі: [Пра выставу японскай керамікі] // Наша ніва. 2001. 11 чэрв.

Дзябёла Мікола. «Сенсэй» сабраўся паміраць // Звязда. 1996. 21 снеж.

Дзябёла Мікола. Кіраўнік сістэмы «Сэкай» — за кратамі // Звязда. 1996. 6 ліп.

Дзяргай С. Хірасіма: [Верш] // Голас сэрца. Мн., 1962. С. 77–78.

Дзяргай С. Хірасіма: [Верш] // Дзяргай С. На вогненнай сцяжыне. Мн., 1977. С. 67.

Дзяргай С. Хірасіма: [Верш] // Дзень міру. Мн., 1986. С. 29.

Дзяргай С. Хірасіма: [Верш] // Дзяргай С. Чатыры стыхіі. Мн., 1988. С. 39–40.

Долгих Евгений. За шырмой: (Взгляд на японскую поэзию [Басё, Бусона]) // Всемир. лит. 1998. № 7. С. 151–158.

Доливайло Сергей. Сущность Пути воина // Несси. 1995. № 19.

Доўнар Вадзім. Кахаць па-алімпійску // Літ. і мастацтва. 1998. 20 лют.

Драздова Вольга. Шэдэўрам можа быць і ствол бярозы: Выстава ікебаны ў Мінску пад эгідай Японскай амбасады // Нар. газ. 1997. 29 кастр.

Другі японец [Кэндзабура Оз] стаў лаўрэатам Нобелеўскай літаратурнай прэміі сёлета: Перадрук з «Вашынгтон Пост» // Наша ніва. 1994. № 10. С. 11–12.

Другі японца [Кавабата Ясунары, Оэ Кэндзабура] стаў лаўрэатам Нобелеўскай літаратурнай прэміі сёлета // Наша ніва. 1997. № 10. С. 11–12.

Дубінка Вячаслаў. На Курылах жыць — на японцаў варажыць // Нар. воля. 2001. 29 верас.

Дубровский В., Моисеев В. Подсобные мастерские Америки: Об экономическом развитии Японии // Человек и экономика. 1991. № 10. С. 23–28; № 11. С. 35–37.

Дукса Мар'ян. Пасланне хірасімацям: [Верш] // Польша. 1990. № 3. С. 4.

Е Ё

Евгеньева Надежда. Песнь восходящего солнца: В японско-белорусском словаре появится и музыкальная страничка // Бел. деловая газ. 2001. 11 окт.

Евгеньева Надежда. Побывать в Японии? Нет проблем! // Бел. деловая газ. 2001. 27 сент.

Евсеева С. Японская свадьба: [Верш] // Евсеева С. Женищина под яблоней. Мн., 1982. С. 31–33.

Елисеева Юлия. Ядерный пантеон в центре Минска: [Пра мемарыяльную кампазіцыю «Колокол Нагасаки»] // Бел. деловая газ. 2001. 14 авг.

Ермакович Евгения. «С наступающим» по-японски // Бел. деловая газ. 2002. 17 янв.

Ермалюк П. Японскія сустрэчы: [Нарыс] // У родных землях і краінах: Зб. нарысаў. Мн., 1989. С. 163–181.

Еронин Ю. Я вышел на поиски Бога: «Аум-сенрикё» пожаловала в Беларусь // Добры вечар=Добрый вечер. 1995. 12 крас.

Еронин Юрий. Молитва на явочной квартире: В Беларусь пожаловала не только «Аум Сенрикё» // Рэспубліка. 1995. 28 крас.

Есоулова Татьяна. О жестокой красавице, японском монахе и музее валунов: [Пра «Сад камянёў» у Кіста] // Вечер. Минск. 1998. 2 февр.

Ёсана Акіка. Танкі: [Вершы] / Пер. Л. Баршчэўскага // Наша слова. 1995. 26 крас.

Ж

Жерар А., Битти Р., Огура Ш., Кондратенков Ю. Б., Клепацкий А. Б. Международный научно-технический центр и его роль в поддержке науки в странах Содружества независимых государств // Вестник фонда фундаментальных исследований. 1997. № 2. С. 72–81.

Журавлиные перья; Как сороконожку за лекарем посылали; О чем рассказали птицы; Земляника под снегом: [Казкі] / Пересказ В. Марковой // Сказки народов Азии. Мн., 1993. С. 3–48.

Журавлиные перья; Колпак и «чуткие уши»: [Казкі] / Пересказ В. Марковой // Сказки народов Азии. Мн., 1994. С. 363–378.

«Журавы» з далёкай Японіі [Нацуі Сігэа, Кіёсі Сімузу] // Культура. 1998. 24 крас.–1 мая.

Жыгоцкі М. Першы консул: [Пра І. Гашкевіча] // Астравец. праўда. 1973. 7 крас.

Жылінская Марыя. Крупіцкія музыкі ўразлі Японію // Нар. газ. 1995. 11 жн.

З

З жыцця японскіх студэнтаў: [Нарыс] // Шлях беларускага студэнта. Вільня, 1939. № 4.

За межамі СССР: Японія // Літ. і мастацтва. 1934. 24 верас.

Завальнюк Уладыслаў. Накідаў сьмецьця — прыбярэ за сабою!: [Пра экалагічныя катастрофы — Хірасіма, Чарнобыль] // Польша. 2000. № 11. С. 218–223.

Загрышаў І. П. Варнуць у музэй чэснасьць, або Чаму японца павінен тлумачыць беларусу, хто такі Гашкевіч: [Інт.] / Зап. А. Ціхановіч // Звязда. 1989. 29 студз.

- І да Японіі** дайшоў «След чорнага ветру» [Чарнобыль] // Літ. і мастацтва. 1995. 13 кастр.
- И все это** за какие-то двадцать — двадцать пять секунд... // Рэсп. 1997. 17 лют.
- И снова** на экране — фильмы Японии [Хіросі Тэсіагара, Цікава Кон, Хіросі Акава, Тада-нары Акамото] // Добры вечар = Добрый вечер. 1994. 26 снеж.
- Ібука Масару.** Пасля трох ужо позна: Патэнцыяльныя магчымасці дзіцяці: Кола сям'і // Наша слова. 1995. 18 кастр.
- Ібука Масару.** Пасля трох ужо позна // Наша слова. 1996. 6 чэрв., 15 жн., 10–16 кастр., 21–27 лістап., 5–11 снеж.
- Іванов Николай.** Из Японии доставлен груз гуманитарной помощи // Совет. Белоруссия. 1996. 25 июля.
- Іванова Нина.** У супрацьдзейства [з Японіяй] много цветов: [Інт.] / Зап. Грыгорія Митюшнікава // Совет. Белоруссия. 2002. 25 апр.
- Івасита Акихиро.** «В Японии о Беларуси практически ничего не знают»: [Інт.] / Зап. Аляксея Стрельнікова // Бел. газ. 1997. 6 окт.
- Ігль.** Япония и Корея в начале XX столетия. Пинск, 1904.
- Ільіна Наталля.** Васілёк і хрызантэма: дыялог, працягласцю ў жыцці: [Японія] // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 8–14.
- Ільіна Наталля.** Изображение Второй мировой войны в польской, американской и японской романистике // Славянскія літаратуры ў сусветным кантэксте: Матэрыялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Славянскія літаратуры ў кантэксте сусветнай»: У 2 ч. Мн., 1999. Ч. 1. С. 72–74.
- Ільіна Наталля.** Наши в Японии, или Белорусско-русские корни в Корне Света: Духовная миссия белорусов и русских на Востоке: [Пра Юсіфа Гашкевіча] // Беларусь. 2001. № 11. С. 36–37.
- Ільіна Наталля.** Нигде не тесно японскому «Но» [Сайкаку Іхара, Басё Мацуо, Мондзаэмо Цікамацу] // Вечер. Минск. 1998. 31 марта.
- Ільіна Наталля.** Па кім звоняць званы... Хірасіма – Нагасакі – Чарнобыль... Гэтыя гарады парадніла гора, якое нельга забыць // Беларусь. 2001. № 4. С. 8–9.
- Інаба Хідэдзо.** Переход от регулируемой экономики послевоенного периода к рыночной экономике в Японии // Деловой вестник. 1994. № 1–2. С. 23–25.
- Інохара Хидео.** Кадровая политика в японских компаниях // Бел. думка. 1996. № 1. С. 96–101.
- Іонехіра Ніжыкі.** Чырвоная зернетка рысу: [Верш] / Пер. В.Сёмухі // Літ. і мастацтва. 1968. 12 крас.
- Іртнёв Ігорь.** Встреча; Размышления о Японии: [Вершы] // Знамя юности. 1991. 26 апр.
- Ісаеў Б.** Японія пад пятой амерыканскіх імперыялістаў // Мінск. праўда. 1951. 16 верас.
- Іх** [ганчароў з дзіцячай студыі «Свісіцёлка»] ведаюць у Японіі // Настаўн. газ. 2001. 6 сак.
- Йосікі Х.** Ліст з эмантовага кадушкі: [Апавяданне] / Пер. К. Т. // Чырвоны сейбіт. 1928. № 8. С. 13–14.

К

- Кавато А.** Один день из жизни японской семьи // Рэсп. 1995. 10 снеж.
- Кадзуо Като.** Пад націскам хваляў: Раман з японскага жыцця / Пер. з рус. А. Пальчэўскага. Мн., 1932.
- Казаква Алла.** Экзамен принимает посол [Сігэо Нацуі] // Вечер. Минск. 1997. 10 дек.
- Казёл** — шклянныя вочы, залатыя рогі: [Казка]. Токіо, 1988. / На япон. мове.

- [**Каіціра Уна**]: Біябібліяграфічная даведка // Далягляды. Мн., 1984. С. 3.
- Каіціра Уна**. Бог кітоў: [Апавяданне] / Пер. з рус. Я. Курто // Далягляды. Мн., 1984. С. 3–29.
- Калешка Уладзімір**. Дапамога прыйдзе з Японіі: [Інт.] / Зап. Аляксандра Вальвачова // 7 днёў. 1990. № 30.
- [**Камакура Хидейя, Дзюн Саванака**]. Жыць і крушэньне гасударственнай утопіі: Японская кампанія НКК снімае фільм па кнігам Светланы Алексіевіч: [Інт.] / Зап. Сьрэга Шапрана // Бел. деловая газ. 2000. 28 июня.
- Камачу Сакэ**. Смерць Бікуні: [Апавяданне] / Пер. І. Дабрыйн // Замежная фантастыка. Мн., 1990. С. 264–278.
- Камікадзе**: людзі с білетам в один конец: Экстремальныя сітуацыі // Рэсп. 2001. 11 кастр.
- Камочу Сакэ**. Унічтожэньне чудишч: [Апавяданне] / Пер. з япон. // Знамя юности. 1975. 26 янв.
- Каппа** — рэчнэй мальчык; Борьба мышей: [Казкі] / Пер. С. Сахарнова // Сказкі из дорожнэго чэмадана. Мінск, 1991. С. 117–128.
- Каппа** — рэчнэй мальчык; Борьба мышей: [Казкі] / Пер. С. Сахарнова // Сказкі из дорожнэго чэмадана. Мінск, 1993. С. 117–128.
- Капёнкіна Вольга**. Небыццйнае і быццйнае ў сучаснай японскай фатаграфіі / Пер. з рус // Мастацтва. 1998. № 6. С. 47–50.
- Каранеўскі Я.** Змаганьне за Японію // Бацькаўшчына. 1960. № 24–25. Чэрв. С. 2.
- Карпенка М.** Вячэра з гейшамі: Нататкі аб падарожжы па Японіі // Работніца і сялянка. 1991. № 1. С. 20–21.
- Карпенка М.** Жураўлік з Хірасімы: Дарожныя нататкі па Японіі // Работніца і сялянка. 1991. № 2. С. 18–19.
- Карпіцкі Юрый**. Японскі дыпламат [Акіра Татэяма] прыехаў у Маладзечна // Рэгіянальная газ. 2002. 23 жн.
- Касуя Хітоши**. «Наставніку учителяй» Беларусь понаравілася: [Інт.] / Зап. А. Очеретнэго / Нар. газ. 1996. 23 мая.
- Катін Влэдзімір**. Мой дух — мая крэпость // Нар. газ. 1996. 22–24 чэрв.
- Като Таічч**. Купаніе коня: [Апавяданне] / Пер. В. Белова // Всемір. літ. 1999. № 7. С. 71–76.
- Квальвассер Л., Дорон Я.** Роковая беспечность: Правда о войне на Тихом океане // Совет. Беларуссія. 1996. 29 мая.
- Кно И. Э.** 120 днёў под солнцем Японии // Знамя юности. 1962. 4 апр.
- Кідзіма Хадзімэ**. Дамашнія гаспадыні: [Верш] / Пер. Я. Семязона // Літ. і мастацтва. 1965. 12 студз.
- Кісіра Танака**. Узгорак: [Верш] / Пер. А. Вярцінскага // Літ. і мастацтва. 1965. 6 жн.
- Класкоўская Людміла**. І японцы хочуць ведаць пра «Пагоню»: Аб чым пішуць «маленькія людзі» з-за мяжы ў сваіх шматлікіх лістах на адрас Вярхоўнага Савета Беларусі // Звязда. 1992. 15 лют.
- Клімовіч Людміла**. Долголетіе кампаніі [«Sumitomo»] // Бел. журнал междунар. права і междунар. отношэний. 1998. № 4. С. 93–97.
- Клокаў Ігар**. «Залаты тыдзень» японцаў // Культура. 1998. 12–15 мая.
- Клокаў Ігар**. Кайі Хігашыяма — мастак, закаханы ў Нагана // Культура. 1998. 21–27 лют.
- Клокаў Ігар**. Японія праз ляльку // Культура. 1997. 17–23 мая.
- Коба Абе**. Жанчына ў пяску; Чужы твар: [Раманы] / Пер. В. Рабквіча. Мн., 1986.
- Кобаскі Такідзі**, Фусао Калшы, Токунагава Паосі, Фудзінары Сэікіці, Сандзіні Кісі / Пер. з рус. Ул. Хадыкі // Альманах японскай пралетарскай літаратуры. Мн., 1933.

- Ковалев Михаил.** Япония спаслась: Чудеса все же бывают // Совет. Белоруссия. 1995. 15 дек.
- Когда отмечать наступление нового тысячелетия** // Совет. Белоруссия. 1998. 14 февр.
- Козлова Анастасия, Стрелковский Виктор.** Все в сад японский: [Пра фотаавыставу японскай архітэктуры 1985–1996 гг.] // Рэсп. 1998. 23 студз.
- Козюля Евгений.** Трава и луна: Икебана ў Мінску // 7 дней. 1997. 6 нояб.
- Коломенская Ирина.** Образ Японии в куклах: В Национальном художественном музее открывается экспозиция традиционных японских кукол // Бел. газ. 1997. 14 апр.
- Коломенская Ирина.** Образ Японии в куклах: [Пра экспазіцыю японскіх лялек у Мінску] // Бел. деловая газ. 1997. 14 апр.
- Комарицкий Андрей.** Тайны японской прозы // Кн. обозрение. 2001. 26 марта.
- Комацу Сакэ.** Покинутые: [Апавяданне] / Пер. з япон. // Знамя юности. 1985. 11 авг.
- Копнов А.** Записная книжка раскрывает тайны // Совет. Белоруссия. 1996. 4 нояб.
- Копша Т.** Люстэрка. Памяць пра Хірасіму. 1982. Алей: [Рэпрадукцыя] // Маладосць. 1989. № 1. 3-я с. вокл.
- Короткий Роман.** На экране — фильмы Японии // Добры вечар = Добрый вечер. 1994. 16 лістап.
- Косач Елена.** Реструктизация по-японски как основа экономического процветания: Структурная перестройка — шанс на спасение // Бел. газ. 1997. 25 авг., 1,8 сент.
- Костиков С.** Кино Страны восходящего солнца // Нар. газ. 1994. 10 лістап.
- Косіцаў Р.** Японскія фільмы ў Мінску // Літ. і мастацтва. 1994. 18 лістап.
- Кот Дмитрий.** Дебют «SONY» на белорусском рынке // Совет. Белоруссия. 1996. 13 дек.
- Кошкин Анатолий.** Отдавали и Хоккайдо...: Курилы — советская земля: [Гістарычны нарыс] // Мы и время. 1995. 1 сент.
- Кояма К.** Конец эпохи действий в контексте вчерашнего мира: О чем говорят в Японии // Нессн. 1993. № 37. Сент. С. 18–19.
- Кравченко А.** «Японское чудо» гравюры // 7 дней. 1997. 22 февр.
- Кравченко Алексей.** Японская архитектура: будущее — сегодня // 7 дней. 1998. 24 янв.
- Краснов Анатолий.** Асахара разбушевался // Совет. Белоруссия. 1996. 29 окт.
- Краснов Анатолий.** День совершеннолетия: [Пра нацыянальнае свята ў Японіі] // Совет. Белоруссия. 1998. 16 янв.
- Краснов Анатолий.** Для урегулирования финансового кризиса создан чрезвычайный штаб // Совет. Белоруссия. 1997. 27 нояб.
- Краўчанка П. К.** Паважаць свет і сябе: Аб знаходжанні афіц. дэлегацыі Беларусі ў Японіі і новых аспектах беларус. знеш. палітыкі: [Інт.] // Звезда. 1991. 20 сак.
- Краўчанка Пётр.** Белаваалосы консул: Іосіф Гашкевіч: падзвіжніцтва, забыццё, надзея // Голас Радзімы. 1994. 1 верас.
- Краўчанка Пётр.** У рэдакцыю «Кантактаў і дыялогаў»: [Пра Іосіфа Гашкевіча і Японію] // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 5.
- Краўчанка Пётр.** Увекавечыць памяць Іосіфа Гашкевіча // Кантакты і дыялогі. 2000. № 1–2. С. 12–13.
- Крук Антон.** Pearl Harbor: кіно і рэальнасць // Студэнцкая думка. 2001. № 10. С. 26–27.
- Кувшинный человек; Незадачливый ротозей; Длинная-длинная сказка: [Казкі] / Пересказ Н. Марковой // Сказки народов Азии. Мн., 1993. С. 49–81.**
- Кудрашова Мария.** Яшчэ да хрышчэння...: Агведкі ў культуры народаў свету // Род. слова. 1999. № 10. С. 207–210.
- Кукавякін У.** На другім краі зямлі: У японскай школе // Піянер Беларусі. 1991. 5 верас.

Куклин Лев. Японцев хлебом не корми // Туризм и отдых. 1998. № 3. С. 22.

Кулажанка Лідзія. Ля пачатку хрысціянства ў Японіі // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 6–8.

Кулажанка Уладзімір. З Рэчыцкага павета праз Расію, Кітай, Японію — у гісторыю: [Пра І. Гашкевіча] // Голас Радзімы. 2000. 18 кастр.

Кулікова Святлана. «Менеджмент цела і душы»: Або як у Японіі вучаць маладыя кадры розуму // Чырвон. змена. 1996. 21 лют.

Кулікова Святлана. Уплыў японскіх плакатаў // Чырвон. змена. 1995. 10 кастр.

Купала Я. Японскім самураям: [Верш] // Бальшавік Палесся. 1938. 11 жн.

Купала Я. Японскім самураям: [Верш] // Купала Я. Зб. тв: У 6 т. Мн., 1963. Т. 6. С. 81–82.

Купала Я. Японскім самураям: [Верш] // Купала Я. Зб. тв: У 7 т. Мн., 1974. Т. 4. С. 345–347.

Куратава Ліда. Каханне маё, Хірасіма: Споведзь // Наша ніва. 2001. 25 крас.

Курода Руносукэ. Беларусь вачыма японцаў: Спраба гістарычнага агляду / Пер. з рус. Святланы Сачанка // Кантакты і дыялогі. 1995. № 0. С. 11–13.

Курчанкова Крысціна. Лялька — гэта не проста цацка // Літ. і мастацтва. 1997. 13 чэрв.

Кутахов Владимир. «Тойота-АСВ» — супербезопасный автомобиль // Нар. газ.; Звезда. 1995. 26 крас.

Кутахов Владимир. Революционные изменения в средствах связи к 2030 году предсказывают японцы // Нар. газ. 1994. 1 верас.

Л

Лабовіч Антон. Беларусь і Японія: старт аднолькавы, а фініш розны // Пагоня. 1998. 17 лют.

Лазар Ларыса. Прэзідэнт Беларусі даў інтэрв'ю японскаму агенству Кіёда Цусін // Звезда. 1997. 12 крас.

Лахманенка Л. Блізкая Японія: [Дарожныя нататкі] // Мінск, праўда. 1990. 12–13 студз.

Лахманенка Леанід. Дадатак да граматы вагой у тры тony // Звезда. 1995. 25 мая.

Лахманенка Леанід. На востраве Хонсю; Паездка ў Сендай // Звезда. 1989. 21, 22 кастр.

Лахманенка Леанід. Пабрацімы пазнаюцца ў бядзе: Да вынікаў візіту ў Мінск дэлегацыі з японскага горада Сэндай. І не толькі пра гэта // Звезда. 1991. 31 ліп.

Лашкевіч Жанна. Ёлка бута: [Пра спектакль па п'есе В. Іназемцава на японскую тэматыку] // Літ. і мастацтва. 2000. 21 крас.

Легенда каратэ [Аяма Масутацу] // Культура. 2000. 5–11 лют.

Лисовский А. Рисунок Ани Романовской покорил Страну восходящего солнца: [Студэнтка — прызёр конкурса на лепшы малюнак маркі ў Японіі] // Нар. газ. 1997. 6 чэрв.

Лобко Ирина, Новикова Татьяна. Весь лунный свет [Юміко Йошыюка, балерына з Японіі] // Хроника. 1999. № 4. С. 16.

Логвиненко В. Песни твои, Хиросима!: О произведении композитора Д. Смольского «Песни Хиросимы» на слова японских поэтов // Знамя юности. 1966. 8 дек.

Лукавец Георгий. Поиграем в куклы? // Вечер. Минск. 1995. 24 февр.

Любимое дитя — это император // Здравый смысл. 1998. 6–13 мая.

Люшкевич Александр. Потенциал белорусско-японских отношений огромен. Настало время его реализовать! // Совет. Белоруссия. 1995. 23 дек.

Люшкевич Александр. Патэнцыял беларуска-японскіх адносінаў велізарны // Звезда. 1995. 23 снеж.

Лялькі ў свеце людзей [у Беларусі і Японіі] // Беларусь. 1999. № 12. С. 54.

Лялькі Японіі // Голас Радзімы. 1997. 1 мая.

Лялькі Японіі: У Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь адкрылася выстава «Лялькі Японіі» // Чырвон. змена. 1997. 26 крас.

Лясны А.: [Рэц. на: Фусао Халсі. Кніга з малюнкамі, у якой няма малюнкаў; Сэйкіці Фудзіморы. Уцякач. Мн., 1930] // Польша. 1930. № 7. С. 234–235.

М

Мазго У. «...Даволі новых Хірасім...»: [Верш] // Дзень міру. Мн., 1986. С. 202.

Макаловіч Іван. Магічная сіла: У Беларусі пачынаюцца Дні японскай культуры // Нар. воля. 2000. 4 лістап.

Макаловіч Іван. Японскі цуд пад мікраскопам: Дзінгу, або Каляндар чакаемых адкрыццяў да 2020 года // Нар. воля. 1998. 14 студз.

Макаловіч Іван. Японскі цуд пад мікраскопам: Заглядваць у мінулае, каб не збочыць у будучым; Самае важнае — зняць стрэс альбо хоць бы расслабіцца // Нар. воля. 1998. 16 студз.

Макаловіч Іван. Японскі цуд пад мікраскопам: Ікебана; Ясасіса // Нар. воля. 1998. 17 студз.

Макаловіч Іван. Японскі цуд пад мікраскопам: «Коджэс сумлення» бізнесменаў // Нар. воля. 1998. 15 студз.

Макаловіч Іван. Японскі цуд пад мікраскопам: «Коцу – коцу» // Нар. воля. 1998. 13 студз.

Малеев Виктор. Пригов и японка мать: [Рэц. на кнігу: Пригов Д. А. Только моя Япония (непридуманное). М., 2001] // Книж. обозрение. 2001. 4 июля.

Мальдзіс Адам. Японскі дзённік (скарочаны варыянт) // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 14–32.

Мальдзіс Адам. Японскі дзённік // Голас Радзімы. 2002. 20, 27 сак., 3, 10, 17 крас., 1, 29 мая.

Манцэвіч Аляксандр. Прагнозы аб прызначэнні П. Краўчанкі паслом у Японію спраўдзіліся // Рэгіянальная газ. 1998. 23–29 студз.

Марзалюк Ігар. Новая літаратура пра Беларусь: [Рэц. на: Беларусь–Расія–Японія: Матэрыялы Першых Астравецкіх чытанняў, прысвечаных памяці Іосіфа Гашкевіча. Беларусіка=Albaruthenica. Мн., 1997. Кн. 8; Lituania. 1998. № 4; Kloczowski J. Młodsza Europa. Warszawa, 1998] // Магілёўская даўніна. Магілёў, 1999. С. 136–137.

Маркаў М. Голад і галеча — лёс японскіх сялян // Савецкі селянін. 1950. 28 лют.

Марозаў В. Руская «какэсі» ў японскім доме: З падарожнага дзённіка па Японіі // Бярозка. 1976. № 5. С. 28–31.

[**Масако Тацумі.** «Чем больше зерен в рисе, тем он ниже клонится к земле...»: [Інт.] / Зап. Аллы Казаковой // Вечер. Минск. 1997. 25 февр.

Маслянічына Ірына. Аптымізм з японскім каларытам // Добры вечар = Добрый вечер. 1992. 13 лістап.

Мастак-лідчанін [Рычард Груша] запрошаны ў Японію // Культура. 2002. 16–22 лістап.

Матаяма Хіросі. Рэлігіі пустынь і лясоў: Урыўкі з кнігі «Карма і реінкарнацыя». Минск; М., 1997 // Літ. і мастацтва. 1998. 11 верас.

Матяс Ірына. Отношения Sharp — белорусский потребитель: В Европе телевизионная и бытовая техника компании Sharp котируется более высоко, нежели в Беларуси // Бел. газ. 1997. 1 сент.

Маўр Я. Пакт вайны, а не пакт міру: Аб мірным дагаворы з Японіяй, заключаным у Сан-Францыска // Літ. і мастацтва. 1951. 15 верас.

Мацумото Сейтё. Флаг в тумане: [Раманы] / Пер. с япон. Минск, 1991.

- [**Мачы Сяо**]. Праблема развіцця ядзернай энергетыкі патрабуе ўсебаковага аналізу: [Інт.] / Зап. Валерыя Чарняўскага // Звязда. 2000. 29 лют.
- Медведев Жорес**. Сталин и атомная бомба // Бел. думка. 2000. № 7. С. 132–141.
- Медуза** і малпа: Японскія кваткі / Пер. і ўкл. С. А. Міхальчука. Мн., 1988.
- Міжыгурская Тамара**. Свята дзяўчынак у Краіне ўзыходзячага сонца: [Лялькі Японіі] // Алеса. 2001. Март. С. 12.
- Мікуліч Барыс**. Раман Фукунага і абаронная літаратура // Літ. і мастацтва. 1934. 13 жн.
- Мішчанчук М. І., Адамовіч Г. Я.** Замежная літаратура: Пра пісьменнікаў і іх творчасць: Коба Абэ // Мішчанчук М. І., Адамовіч Г. Я. Беларуская літаратура ў 11 класе: Дапаможнік для настаўнікаў. Мн., 2001. С. 191–199.
- [**Морита Акіо**]. Акіо Морита: это не сон, это «Сония»: [Інт.] / Зап. Александра Силича // Нар. воля. 2001. 6 крас.
- Мудрыя гавораць...** [Акутагава Руноскэ] // Наша слова. 1995. 6 верас.
- Музей...** клопов и другие / Падр. Ю. Иванова // Вечер. Минск. 1997. 8 сент.
- Мунэта:** [Верш] / Апрац. М. Арла // Арол М. Лірнік. Мн., 1991. С. 61.
- Мураками Харуки**. Спорт фараонов // Кн. обозрение. 2001. 1 апр.
- Муриан И.** Дзэнскі сады Дайтокудзи: (Об учении дзен-буддизма в храмах комплекса Дайтокудзи: Япония) // Кэмпо. 1992. № 4. С. 20–27.
- Мушынская Тацяна**. Японія вітала беларускі балет // Літ. і мастацтва. 1996. 27 снеж.
- Мядзведзева Вольга**. Японская кераміка ў Мінску // Звязда. 2001. 31 мая.
- Мячкоўская Ніна**. Японскі падручнік беларускай мовы // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 32–33; Культура. 1999. 30 студз.–5 лют.
- Мяшкова Н.** Прафесар Ёшына ў Астраўцы // Астравец. праўда. 2001. 1 жн.
- Мяшкова Наталля**. Там, дзе ўзыходзіць сонца: [Рэпартаж маладой беларускай журналісткі, якая трапіла ў Японію пры садзейнічанні МАБ] // Астравецкая праўда. 1996. 21, 24, 28 жн., 1, 4, 7 верас.
- Н**
- Н. Б.** Кіmano на музычны манер: [Пра вечар японскай музыкі ў Белдзяржфілармоніі] // Культура. 2001. 27 кастр.—2 лістап.
- Н. К.** Хачу ў ...Японію // Літ. і мастацтва. 1998. 30 студз.
- Н. К.** Японія далёкая і блізкая // Літ. і мастацтва. 2001. 5 студз.
- Навойчык Павел**. Няўжо японцы будуць ведаць лепш беларускую мову, чым мы? // Нар. газ. 1993. 9 верас.
- Назорэару О-Тэі**. Ошдыдоры; Пахаваная тайна; Дзікінікі; Дыпламацыя: [Апавяданні] // Крывіч. 1923. № 1. С. 8–16.
- Настя** покорила Японию: Пра Насцю Шалко, юную мастачку з Віцебска, якая атрымала сярэбраны медаль // 7 днёў. 1997. 1 нояб.
- [**Нацуі Сігэа**]. Дзень нараджэння імператара — нацыянальнае свята Японіі: [Інт.] / Зап. Леаніда Лахманенкі // Звязда. 1999. 24 лют.
- [**Нацуі Сігэа**]. «Новы японец» — зусім не тое, што «новы рускі»: [Інт.] / Зап. Ігара Клокава // Культура. 1998. 21–27 лют.
- Нацуі Сігэо**. Два кароткія інтэрв'ю з «тыграмі»: Адказы на пытанні // Звязда. 1998. 1 студз.
- [**Нацуі Сігэо**]. Корні «японскага сонца»: 23 декабря Япония отмечает свой национальный праздник — День рождения Его Величества императора: [Інт.] / Зап. И. Макаловича // Нар. воля. 1997. 18 снеж.

[Нацуи Сигэо]. «Музыку слышим логикой сердца, а не ума»: [Інт.] / Зап. А. Стуловой // Вечер. Минск. 1997. 31 янв.

[Нацуи Сигэо]. «Новые японцы» — это совсем не «новые русские»: [Інт.] / Зап. И. Клокова // Совет. Белоруссия. 1998. 2 апр.

[Нацуи Сигэо]. Почти британец и почти москвич: [Інт.] Зап. Катерины Суховой // Бел. газ. 1999. 10 мая.

Незвычайныя японскія лялькі / Фота Марыі Жылінскай // Нар. газ. 1995. 22 лют.

Нет удобрения лучше, чем камни; Шкатулка с ложью; Глупый Сабуро; Дырка в сёдзи: [Казкі] / Пересказ А. Садовой // Сказки народов Азии. Мн., 1994. С. 363–378.

Новак Р. Ці будзе Кітай другой Японіяй? / Падр. У. Бараніч // Наша ніва. 1996. 21 кастр.

Новожилова Елена. Ямагучи-сан рожден, чтоб сказку сделать былью // Бел. деловая газ. 2001. 6 февр.

Нумано Мицүёси. Волны гасят скуку: Японский славист Мицүёси Нумано — о том, как нужно брать языковые барьеры // Кн. обозрение. 2001. 8 янв.

П

Обезьянка с обрезанным хвостом; Обезьяна и краб; Как заяц море переплыл; Барсук и волшебный всер; Нет удобрения лучше, чем камни; Волшебный котелок; Как сосна за добро отплатила; Искусная ткачиха; Длинноносые страшилища: [Казкі] / Пересказ А. Садовой // Сказки народов Азии. Мн., 1993. С. 3–48.

Овчинников Всеволод. Как родина «харакори» стала родиной «кароси»: Славяне никогда не смогут работать, как японцы. А на поверку выходит, что и не надо // Совет. Белоруссия. 2001. 22 февр.

Отура-Тойофум. Гибель Хиросимы / Пер. з пол. В. Гилевич // Центр. газ. 1996. 9–15, 23–29 жн.

Окура Хираюки. Старые ботинки: [Апавяданне] // Зорька. 1958. 4 окт.

Орлов Владимир. Путешествие длиною в жизнь: [Пра Іосіфа Гашкewіча, ураджэнца Беларусі, першага рускага консула ў Японіі] // Падарожнік. 1997. № 8. С. 19–20.

Осинович Олег. Читать по-японски будут в Минске: [Пра Дзень культуры Японіі, які прайшоў у Цэнтральнай дзіцячай бібліятэцы] // Книга и мы. 1997. 14–20 февр.

Остринский Вильям. Мультипривет из Японии // Нар. газ. 1997. 30 снеж.

П

Пабока Пётр. Наши ў Японіі: Пра журналіста з Крычава Валерыя Бысава, чые здымкі былі шырока прадстаўлены ў Японіі на фотавыставе «Жыве Беларусь» // Голас Радзімы. 1997. 12 чэрв.

Павлов Вл. НЛО прилетают [у Японію] из космоса // Бел. думка. 1998. № 5. С. 177.

Павлова Лика. Токио глазами топ-модели: [Лсны Пятровіч] // Свобод. новости. 2001. 8–15 июня.

Павлюченко Ольга. Лики японского кино: [Пра Тыдзень японскага кіно ў Мінску] // Веды. 2001. 15 лістап.

Падорскі Л. 35 дзён у Японіі: Пуцявыя нататкі // Гомел. праўда. 1962. 13, 26 крас., 5 мая.

Пальчевский А. Словарь, неподвластный времени: По материалам беседы с членами делегации япон. обществ. орг. «Ассоциация Иосифа Гошкевича» // Знамя юности. 1985. 17 авг.

Пальчевский Г. День Хиросимы: [Верш] // Гроднен. правда. 1986. 6 авг.

Пальчевский Г. День Хиросимы: [Верш] // Сельская газ. 1990. 6 авг.

Паўлоўскі Сяргей. То загарыцца, то згасне... [Пра кіно, У. Караткевіча, В. Турава, Імамуры Шахя] // Наша ніва. 1998. 23 студз.

- Пашкевіч Наталля.** Гэта вам не цапачкі!: Пра выставу японскіх лялек // Свабода. 1997. 18 крас.
- Петров Ілья.** Душы дрэвьев и души китов: [Рэц. на кн.: Оэ К. Объяли меня воды до души моей...: Роман / Пер. с япон. СПб, 1999.] // Кн. обозренис. 2000. 13 марта.
- Петров Сергей.** Сближает общая беда: [Пра Чарнобыль, кіно, Марыта Ясіміцу, Суо Масаюкі] // Рэспубліка. 1994. 10 лістап.
- Пігараў Ю.** I скараюцца вялікія адлегласці...: Аб дружбе народаў Беларусі і Японіі // Вячэр. Мінск. 1969. 12 ліп.
- Пономарева Александра.** Японский стиль дошел до широких масс // Бел. деловая газ. 2001. 31 янв.
- Праздник кукол в Минске:** [Выстава японскіх лялек] // 7 днэй. 1997. 26 апр.
- Пракоп'еў Васіль.** Японскі прарыў // Добры вечар = Добрый вечер. 1991. 21 крас.
- Прыз з Японіі за «Песню Беларусі»** // Звезда. 1991. 22 лют.
- Прыходзька Пятро.** Нагасакі – Нью-Йорк: [Верш] // Прыходзька П. Парог памяці: Вершы, балады, паэма. Мн., 1983. С. 21–22.
- Прэзідэнт Беларусі даў інтэrv'ю японскаму агенству [Хірафумі Сугідзакі]** // Чырвон. зме-на. 1997. 12 крас.
- Птах Сямён.** Неба, чалавек, зямля: [Пра фота Катаяма, Мікава, Нацуры] // Культура. 1997. 1–7 лістап.
- Пучынскі Уладзімір.** Ніхон — там, дзе ўзыходзіць сонца: Нарыс пра Японію // Бязропка. 1997. № 7. С. 2–3.
- Пучынскі Уладзімір.** Новыя тэхналогіі для старажытных пагад: Пра выставу японскай архітэктуры // Чырвон. зме-на. 1998. 29 студз.
- Пяткевіч Галіна.** Звон «Анёл» з Нагасакі загучаў у Мінску // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 37–38.
- Пятровіч А.** Консул зь Белаі Русі: Пра І. А. Гашкевіча, першага расійскага консула ў Японіі ў 1858–1865 гг. // Бязропка. 1992. № 2. С. 13.

Р

- Разам супраць катастроф** [Канапля Я., Сата Юкію] // Культура. 1997. 5–11 крас.
- Раковская Ларыса.** Літаратурны пейзаж з видом на Фудзіяму // Совет. Белоруссия. 2002. 30 марта.
- Раманав Ларыса.** «Дрэвы згараюць увосень...»: Руноскэ Акутагава: [Верш] // Маладосць. 2001. № 3. С. 69.
- Ратабыльская Таццяна.** Казкі Краіны ўзыходзячага сонца: Пра пастаноўку ў тэатры «Лялька» п'есы М. Супоніна «Чароўная зброя Кэндзо» паводле японскага фальклору // Мастацтва. 1997. № 8. С. 25.
- Рихард Зорге:** агент, которому не поверил Сталин // Минский курьер. 2002. 8 мая.
- Роман «Как закалялась сталь»** издается в Англии, Чехословакии, Японии, Франции // Рабочий. 1937. 28 февр.
- Рославлев Олег.** Из Страны восходящего солнца: [Пра японцаў Танумі Масака і Сайто Такафулі, якія працуюць і вучацца ў Мінску] // Книга и мы. 1997. 25 апр.–1 мая.
- Рославлев Олег.** Торговля книгой в Японии // Книга и мы. 1995. № 10.
- Руднік Вітаўт.** Пад бел-чырвона-белым штандарам: [Пра І. Гашкевіча] // Пагоня. 1995. 26 траўня–1 чэрв.
- Ружэчка Аляксандр.** Пяць дзён у Мінску // Добры вечар = Добрый вечер. 1992. 26 жн.
- Русаківіч Андрэй.** Ікебана // Нар. воля. 2001. 9 студз.
- Русей Хасэгава.** Голуби на минских проспектах: [Вершы] / Пер. з япон. І. Бурсава // Неман. 1975. № 11. С. 20–21.

Русэй Хаэсгава. Галубы на мінскіх праспектах: [Вершы] / Пер. Я. Семяжона // Полымя. 1965. № 3. С. 85–87.

Русэй Хаэсгава. Галубы на мінскіх праспектах: [Вершы] / Пер. Я. Семяжона // Табе, Беларусь: Парты свету пра Беларусь. Мн., 1968. С. 220–223.

С

Сабіло Светлана. Ордена — чужеземцам: [Акіра Сугеноя ўзнагароджаны ордэнам Француска Скарыны] // Бел. деловая газ. 2000. 7 дек.

Савицкая Яна, Морозова Наталья. Токіо глазами топ-модели: [Лены Пятровіч] // Бел. деловая газ. 2001. 8 июня.

Садае Фудзівара. «Хісткі масточак сну...»; «Любуючыся месяцам...»; [Вершы] / Пер. Л. Баршчэўскага // Наша слова. 1992. 30 крас.

Саенков Сергей. Как приблизить Японию к Беларуси: [Інт.] / Зап. Г. Шарасвой // 7 дней. 1996. 17 февр.

[Саенков С.]. Японцы просто заблудились: [Інт.] / Зап. М. Загорской // Имя. 1998. 23 июля.

Саенкова Л. Империя чувств: I фестиваль японского кино: Минск // Добры вечар = Добрый вечер. 1991. 19 чэрв.

Саенкова Людмила. Белые хризантемы — это Би и Макото: [Пра І. Гашкевіча, Ясунары Кавабата] // Нар. газ. 1995. 28–30 кастр.

Сазановіч Ірына. Мінск — Сэндай: ёсць кантакты! // Добры вечар = Добрый вечер. 1995.

Сайгё. «Ці буду я злавацца...»; «Вецер падхапляе...»; [Вершы] / Пер. Л. Баршчэўскага // Наша слова. 1992. 30 крас.

Саласюк Владимир. Первый консул: [Пра І. Гашкевіча і Японию] // Совет. Белоруссия. 2000. 22 янв.

Сарока Людвік. Экзотыка японскіх берагоў // Пагоня. 2001. 5 крас.

Сата Дзюн-іці. І. Гашкевіч і першыя японскія студэнты [Коідэ, Ямаучы С., Буцікікі Іцікава] ў Пецярбургу // Астравец. праўда. 1995. 14 чэрв.

Сагао Такафумі. Заговорят ли в Саппоро по-белорусски?: [Інт.] / Зап. А. Стрельников // Имя. 1996. 19 янв.

Сато Дзюн-іці. «Быў рады пабачыць» // Астравец. праўда. 1998. 21 кастр.

Сато Дзюн-іти. Единство и разнообразие старославянской лексики (на материале сочинений Иоанна Экзарха и Супрасльской рукописи) // Comparative and Contrastive studies in slavic languages and literatures. Tokyo, 1993. P. 1–12.

Сато Юн-іці. Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў — быць: Шаноўны доктар Цыхун!; [Ліст] // Наша слова. 1991. № 14.

Сверкунов Сергей. Государство «Тойота»: Письма другу о Японии // Вечер. Минск. 1997. 2 дек.

Сверкунов Сергей. Классика и современность: Письма другу о Японии // Вечер. Минск. 1997. 27 нояб.

Сверкунов Сергей. Обеденный стол на 12 миллионов // Вечер. Минск. 1997. 25 нояб.

Сверкунов Сергей. Почетные грамоты фермера Усуми: [Пра японскі аграрны сектар] // Вечер. Минск. 1997. 24 нояб.

Сверкунов Сергей. «Синкасен» прибавил скорость: [Пра японскі транспарт] // Вечер. Минск. 1997. 26 нояб.

Сверкунов Сергей. Тусуноки принесли надежду: Письма другу о Японии // Вечер. Минск. 1997. 3 дек.

Сверкунов Сергей. Храм, где успокаивается дракон: Письма другу о Японии // Вечер. Минск. 1997. 1 дек.

- Сеницкий Людвик.** Как японцы в якутский плен попали / Пер. А. Барковского // Якутск вечерний. 2000. 15 сент.
- Сердобинцева Елена.** Звонит колокол по жертвам ядерных катастроф // Вечер. Минск. 2000. 27 сент.
- [*Sigra Naçui*]. Дзень нараджэння імператара — нацыянальнае свята Японіі: [Інт.] / Зап. Л. Лахманенкі // Звезда. 1999. 24 лют.
- Сидоренко Антон.** Экзотика жанра: [Тыдзень японскага кіно ў Мінску] // Бел. деловая газ. 2001. 14 нояб.
- Сікісі-Найсіна.** «У гэтай горнай глушы...»; «Пакуль яшчэ я жывая...»; «Штораз уранні...»: [Вершы] / Пер. Л. Баршчэўскага // Наша слова. 1992. 30 крас.
- Симкович В. А.** Модели социального обмена в японском корпоративном обществе // Весн. Бел. дзярж. ун-та. Сер. 3. 2002. № 1. С. 56–61.
- Симкович Валентина.** Он [Канасуке Мацусіта] всегда готов к переменам // Бел. думка. 2002. № 2. С. 135–140.
- Сказка** наяву // 7 дней. 1998. 4 апр.
- Сказки** Украины, Белоруссии и Молдавии / Пер. с рус. М., 1985. / На япон. мове.
- Смирнова Т.** За «Фордом» — «Шарп» // Вечер. Минск. 1996. 12 авг.
- Смирнова Т.** Президент одобряет идею журналистов и компании «Шарп» // Рэсп. 1996. 8 жн.
- Снежжа Зм.** Удзяку Акіта: [Нарыс] // Росквіт. 1928. № 2. С. 46–47.
- Снежжа Зм.** Удзяку Акіта // Польша. 1928. № 3. С. 214–216.
- Снежжа Зм.** Японскі пісьменнік Удзяку Акіта // Чырвон. сейбіт. 1928. № 2. С. 12.
- Снежжа Зм.** Літаратурная Японія // Узвышша. 1927. № 3. С. 176–180.
- Содэй Кокко.** Давайте говорить друг другу что попало — пожалуй, это единственный рецепт, способный избавить японцев от дефицита общения // Нар. газ. 1994. 14 чэрв.
- Солнцев Владимир.** Все могут короли: [Пра Нарухіта, Овадо Масако] // Нар. газ. 1993. 12 лют.
- Солнцев Владимир.** Токійскія ўлады аб'явілі вайну обезьянам // Совет. Белоруссия. 1996. 12 марта.
- Спандарьян Виктор.** Богатство Японии — это ее народ // Бел. думка. 1992. № 7. С. 86–94.
- Спасюк Алена.** Гульня японскіх імператараў: Мінск, Захарава, 28. Дом дружбы // Голас Радзімы. 1999. 27 мая–3 чэрв.
- Старасценка Уладзімір.** Падарожжа ў Японію // Чырвон. змена. 1995. 22 ліп.
- Старасценка Уладзімір.** Пасябруйце з айкідо // Культура. 2001. 14–20 крас.
- Старобинский Э.** Искренность, дух оптимизма и гармонии: Зарубежный опыт [Японія, ЗША; Францыя; Германія] // Бел. думка. 2000. № 10. С. 90–95.
- Старых Маргарита.** А сердце радостно откликалось в ответ: [Пра Кітамура Тацура] // Сталіца. 1995. 10 лют.
- Старых Маргарыта.** Вандроўны мастак [Мураока Набуакі] з Японіі // Нар. газ. 1992. 11 лістап.
- Стасевіч П.** «Люблю, мама, японца!»: О передачах Белорус. телевидения на сельскохозяйственной теме // Нар. газ. 1991. 5 врас.
- Стенаюга Н. А.** Современная экономическая и политическая география Японии: Учеб.-метод. пособие. Минск, 1998.
- Страшилище** и петух: [Казка] / Пересказ А. Садовой // Сказки народов Азии. Мн., 1993. С. 49–81.
- Стрельников Алексей.** Африканцев пока не задерживали...: [Сайто Такафумі] // Нар. воля. 1997. 5 крас.

- Стулова Алла.** Из самолета — на свадьбу: [Канапля Я., Сато Юкіо, Мацура Ціакі, Іокасука Дзюнка] // Вечер. Минск. 1997. 1 апр.
- Стулова Алла.** Китайские фонарики в руках японского мастера: [Пра майстра ікебаны Каятама-сан] // Вечер. Минск. 1997. 27 окт.
- Стулова Алла.** Куклы крупным планом: [Выстава ў Мінску японскіх лялек] // Вечер. Минск. 1997. 24 апр.
- Стулова Алла.** Магия мастеров цветочных дел: [Пра ікебану ў Мінску] // Вечер. Минск. 1997. 17 окт.
- Стулова Алла.** Маленький принц из Японии // Вечер. Минск. 1995. 2 февр.
- Стулова Алла.** Прекрасное слово — дружба: [Пра Таварыства «Беларусь–Японія»] // Вечер. Минск. 1997. 20 янв.
- Стурэйка Сцяпан.** Гродзенцы на вайне з японцамі... // Краязнаўчая газ. 2001. № 11. С. 8.
- Судлянкоў Алег.** Аднавідаць сваіму часу: [Пра Біенале эсклібрыса ў Мальборку, Польшча] / Пер. з рус. // Мастацтва. 1998. № 10. С. 49–51.
- Сулім М.** У мяне быў план і я яго выканаў: Беларусы і японцы: [Інт.] / Зап. А. Вярбіцкага // Ніва. 1997. 15, 21 крас.
- Суміо Эдамура** — Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Японіі ў Рэспубліцы Беларусь // Нар. газ. 1992. 16 кастр.
- Сухова Катерина.** Страна Японии: Гармония «Страны восходящего солнца» — богатейшее культурное наследие и достижения настоящего // Бел. газ. 1997. 23 июня.
- Сьцінічае** падарожжа ў Японію // Культура. 2001. 16–22 чэрв.
- Сцяпануў А.** Да чаго прыводзіць мілітарызацыя Японіі // Калгасная праўда. 1951. 8 снеж. «Сэкай» — «под колпаком» правоохранительных органов: [Пра Валерыя Буйка] // Бел. дельвая газ. 1996. 18 июня.
- Сямёнава Т.** Гашкевіча помняць усюды // Астровец. праўда. 1996. 17 лют.
- Сямёнаў К.** На экране — фільмы Японіі [Марыта Есіміцу, Суо Масаюкі] // Звезда. 1994. 16 лістап.

Т

- Т. П. а.** [Татарыновіч П.] Апосталам роўны Мікалай архіяпіскап Японіі // Божым шляхам. 1972. № 3. Травень–чэрв. С. 7–10.
- Такамі Дзюн.** Я слабы: [Верш] / Пер. М. Танка // На зорных шляхах. Мн., 1991. С. 190.
- Такубоку Ісікава.** У старой валізе: [Верш] / Пер. Л. Баршчэўскага // Наша слова. 1995. 26 крас.
- Такэда Масанао.** «Мы можам зблізіць нашы пункты гледжання»: [Інт.] / Зап. У. Андрэева // Нагстаўн. газ. 1991. 2 кастр.
- Тамікі Хара.** Чагыры хоку: З цыкла «Атамная бомба»: [Вершы] / Пер. Я. Сіпакова // На волю птушку выпускаю. Мн., 1989. С. 170.
- Танк М.** В годовщину уничтожения Хиросимы: [Верш] / Пер. з бел. М. Пятрэнка // Ленінска моладь. 1981. 7 окт.
- Танк М.** «Просила яблонька одна...»; Никто нигде. На все раздолье; Зачем ты косы заплеташь?; Итак, ты, едешь, брат...; Если б снова был...; Не руби сосны...; Подкова; Баллада про Гакушу; Жетон; В годовщину уничтожения Хиросимы; Поэзия; Тост за дружбу: [Вершы] / Пер. з бел. А. Пракоф'ева // Танк М. Стихотворения. Л., 1963. С. 166–167, 177–178, 182–183, 187, 194–195, 207–208, 211–212, 218–230, 233–235, 239–241.
- Танк Максім.** Жураўлі Садака Сасаки: [Верш] // Квітней, Радзіма. Красуй, жыццё. Мн., 1978. С. 89–90.
- Танк Максім.** У гадавіну знішчэння Хірасімы; Жураўлі Садака Сасаки: [Вершы] // Танк М. 36. тв: У 6 т. Мн., 1979. С. 54, 164–165.

Танк Максім. У Хірасімакскім музеі; Фудзіяма; Цвіце сакура; Хаціка; Такасага; «...Мініяцюрныя горы...»; Іксбана; Гаркуша: [Вершы] // Танк М. Зб. тв: У 6 т. Мн., 1980. С. 26, 27, 30–32, 54–57.

«**Таргі**» на дысперагаворах: чыс Курьлы і востраў Сахалін? [Мацуока Іасукэ] // Нар. газ. 1995. 16–18 снеж.

[**Татэяма Акіра**]. З чаго пачаўся «японскі цуд»? Не з камп'ютэраў пачала выхад з крызісу Краіна ўзыходзячага сонца, а з павароту да сваёй нацыянальнай ідэі: [Інт.] / Зап. І. Макаловіча // Нар. воля. 1996. Сак. С. 3.

[**Татэяма Акіра**]. Мару, каб праз 50 гадоў на планеце не было наогул ніякіх граніц: [Інт.] / Зап. Л. Козіна // Культура. 1993. 31 жн.

Татэяма Акіра. Появіцца ли у нас японскае чудо?: [Інт.] / Зап. І. Макаловіча // Нар. газ. 1995. 22 сак.

[**Татэяма Акіра**]. У часы дэмакратыі самурайскі дух памірае...: [Інт.] // Культура. 2002. 19–25 кастр.

[**Татэяма Акіра**]. У Японіі прэса незалежная: [Інт.] / Зап. Т. Сямёнавай // Астранец. праўда. 1994. 14 снеж.

[**Тацумі Масако**]. Як стала мінчанкай Масако Тацумі: [Інт.] / Зап. Аляксея Стрэльнікава // Культура. 1998. 28 лістап.—4 снеж.

Тачыцкая І. Э. Рэфармаванне знешняга гандлю ў Рэспубліцы Беларусь // Вес. НАН Беларусі: Сер. гуманіт. навук. 1999. № 4. С. 66–71.

Толстик А. Встречи на далекой земле // Совет. Белоруссия. 1969. 31 авг., 2, 5 сент.

Толстик Ирина. Маски японского кино // Рэсп. 2001. 10 лістап.

Тонкаль Юлія. Путешествие на Восток: [Пра мастачку Марыну Тонкаль] // Першацвет. 2000. № 11. С. 31–32.

Тосикидзу Ясумидзу. Ты симпатичная: [Верш] / Пер. с япон. Акіра Фурусавы // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 36.

Тугарын Леанід. У Мінску адкрыўся першы фірменны магазін сусветнавадомай фірмы «Соні» // Звезда. 1996. 17 снеж.

Тугарын Леанід. Японская лялька падарожнічае па Беларусі // Звезда. 1997. 25 крас.

Тудупава Н. Жураўлі Садака: [Верш] // Дзень міру. Мн., 1986. С. 141.

Туркоў Генадзь. Дасягнуць прасвятлення і вярнуцца ў свет [Басё] / Пер. з укр. В. Акудовіч // Крыніца. 1997. № 6. С. 94–102.

Тызень японскага кіно // Культура. 2001. 10–16 лістап.

У

У гасцях — беларусіст [Маката Гавасака] з Японіі // Во славу Родины. 1992. 19 лістап.

У казцы перамагла жореткасць, у жыцці — дабрыня: [Пра японскі тэатр лялек] // Культура. 2001. 5 кастр.

У Мінску праходзіць выстава «Сучасная японская архітэктура» // Нар. воля. 1998. 17 студз.

Удовін Юрый. У Японіі яго [Т. Шаўчэнку] ведаюць // Літ. і мастацтва. 1964. 10 сак.

Указ Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь № 208: О награждении Минора Камата, Рюити Хирокава и Сюити Ямасито орденом Франциска Скорини // Совет. Белоруссия. 2001. 26 апр.

Улевич О. Пирожки от «Аум Сенрикё» // Имя. 1997. 16 мая.

Улитенко Александр. Острова непостоянства перед новыми перемнами // Свободные новости. 2002. 28 февр.—7 марта.

Ф

- Фёдараў В.** Васнная змова ЗША з Японіяй // Калгасная праўда. 1951. 10 кастр.
- Фёдараў В.** Васнняя змова ЗША з Японіяй // Мінск. праўда. 1951. 6 кастр.
- Фёдараў В.** Імпэрыялісты ЗША адраджаюць японскі мілітарызм // Звязда. 1951. 2 верас.
- Фёдараў В.** Імпэрыялісты ЗША адраджаюць японскі мілітарызм // Совет. Беларуссия. 1951. 2 сент.
- Федута Александр.** Время и вечность Киото // Имя. 1998. 27 марта.
- Фотафакт:** [Пра Танака Ікако, Сайто Макота, Фукуда Сігэо] // Рэсп. 1995. 22 жн.
- Фуджита-сан.** «Ваш город не хуже Лондона»: [Інт.] / Зап. Е. Клименко // Вечер. Минск. 1998. 8 марта.
- Фурусава Акіра.** Кніга пра ініцыятара збліжэння: [Пра Такадая Кахэя] // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 35–36.
- [**Фурусава Акіра.**] Лёс прывёў мяне ў Беларусь: [Інт.] // Кантакты і дыялогі. 2002. № 1–2. С. 33–35.

Х

- Халадзілін Сяргей:** [Пра мастацтва, Чарнобыль і Камата Мінора] // Голас Радзімы. 1994. 23 чэрв.
- Халіп Ірына.** Моя последняя любовь, Япония... // Беларуссия. 1995. 19–25 мая, 1–14, 15–21 июля.
- Харкоў В.** Японія — база амерыканскай агрэсіі ў Азіі // Звязда. 1951. 11 сак.
- Хаяма Ёсікі.** Ліст з цаментовае бочкі: Японскае апавяданне / Пер. М. Шылы // Наша праўда. 1927. 20 ліп.
- Хаясі Торао.** «Выбары» па-японску: З рамана «Крывавы дакумент» // Віцеб. пралетарый. 1937. 19 жн.
- [**Хорыі Макіко.**] Японцы «прыварожваюць» шчасце, а нягоды самі адступаюць: [Інт. з аташ Пасольства Японіі ў Беларусі] / Зап. Святланы Куліковай // Чырвон. змена. 2001. 29 снеж.
- Хосі Сініці.** Полное взаимопонимание: [Апавяданне] / Пер. З. Рахим // Безработный робот. Мн., 1989. С. 337–341.
- Хосі Сініці.** Карабель скарбаў: [Апавяданне] / Пер. з япон. // Піянер Беларусі. 1991. 4 крас.
- Хрыпина Татьяна.** Торги за Курилы продолжаются // Славянский набат. 1997. 13–19 нояб.

Ц

- Цветов В. Я.** Пятнадцатый камень сада Рёндзи: Мафия по-японски. Мн., 1989.
- Цвікевіч І.** Дзіцячая літаратура Японіі // Узвышша. 1929. № 4. С. 80–83.
- Цімошык Ларыса.** Маленькія самураі прыехалі з мірам: [Пра музыку Шыміцу Ківаці] // Звязда. 1998. 24 крас.
- Цыпіс Навум.** Японская архітэктура ў доме беларускіх архітэктараў: [Пра Нацуі Сігэо і Я. Кавалеўскага] // Культура. 1998. 17–23 студз.
- Цяжкі А.** Падарожнік, вучоны, дыпламат: [Пра І. Гашкевіча] // Астравец. праўда. 1977. 4 жн.
- Цяцёркіна Вольга.** Тыдзень у Японіі // Студэнцкая думка. 1999. № 3. С. 21–23.

Ч

- Чабанюк А.** «Песня Белоруссии» — в Токио: О победительнице междунар. выст. дет. рисунка в Японии брестчанке Н. Салеманович // Заря. 1991. 3 сент.
- «**Чарнобыльская дапамога**» з Японіі // Нар. газ. 1997. 11–13 студз.
- Чарняўскі Валерыі.** Урачы апладзіруюць дыпламату [Акіра Татэяма] // Звезда. 1994. 25 сак.
- Челядинский А.** Как живет и работает японский парламентарий // Совет. Белоруссия. 1991. 24 авг.
- Черченко Н. В.** Развитие международной торговли в современных условиях // Весн. Бел. дзярж. ун-та: Сер. 3. 2001. № 2. С. 94–97.
- Чыгір Георгій.** Японія нас не забыла: Пра гуманітарную медыцынскую дапамогу // Нар. газ. 1997. 10 ліп.
- Чым** цікавіцца сярэднявечная Японія? / Падр. Уладзімір Старасценка // Культура. 2001. 7 верас.
- Чэрэднічэнка Е., Чахонін Б.** У гасцях у японскіх рабочых // Чырвон. змена. 1955. 7, 8 снеж.

Ш

- Шаламава Тацяна.** Чорная панна Нясвіжа, Фаўст і спектакль, якому 400 гадоў: [Пра японскі тэатр] // Голас Радзімы. 2001. 17 кастр.
- Шамякіна Тацяна.** Культура Японіі // Роднае слова. 1998. № 5. С. 142–149. № 6. С. 166–174.
- Шапран Сергей.** Жизнь и крушение государственной утопии: Японская компания NHK снимает фильм по книгам Светланы Алексиевич // Реклама [ЗША]. 2000. 5–11 июля.
- Шапран Сергей.** Лучшая в мире почтовая марка — наша: Пра мінчанку Ганну Раманоўскую, чый праект паштовай маркі перамог на конкурсе Міністэрства поштаў і тэлеграфа Японіі // Имя. 1997. 6 июня.
- Шаранговіч В.** А японцам напісаць не хочаць?: [Водгук на зварот вучоных-беларусаў з Расіі аб двухмоўі] // Нар. газ. 1993. 6 лют.
- Шаранговіч Н.** З вышыні птушынага палёту: [Пра выяўленчае мастацтва Авадзу Кіёсі, Нагай Кадзумаса, Агаяма Акіра] // Літ. і мастацтва. 1995. 11 жн.
- Шаўрук Сяргей.** Японская модель уступнага экзамену // Настаўн. газ. 1994. 10, 14 верас.
- Швед Н. В.** Японская внешняя политика: методы и цели // Сборник научных трудов студентов и аспирантов Белгосуниверситета. Минск, 1998. Ч. 1. С. 119–122.
- Шельдышева Нина.** Кто победит в битве человека с машиной? // Славянский набат. 1997. 24–30 дек.
- Шишка** справа и шишка слева: [Казка] / Пересказ Н. Фельдман // Сказки народов Азии. Мн., 1993. С. 3–48.
- Шкурко Тамара.** Вечар, прысвечаны Іосіфу Гашкевічу // Кантакты і дыялогі. 1999. № 6. С. 16.
- Шлях** самурая [Ямамата Цуматома] // Наша ніва. 2000. 27 сак.
- Шнэйдар Анатолий.** Сакрэтная перапіска японскага пасла // Культура. 2002. 16–22 лістап.
- Шо Рубока.** Ночи Камацц, альбо Час цыкад: Са старажытнай японскай паэзіі / Пер. Я. Сіпакова // Беларусь. 2000. № 3. С. 7.
- Шупенька Г.** Боль за чалавека // Коба Абэ. Жанчына ў пяску; Чужы твар. Мн., 1986. С. 3–12.
- Шурыгина Н. А.** Знакомтесь: Информационный центр культуры Японии // Бібліятэчны свет. 2000. № 1. С. 12–13.

Шымелевіч Ганна. Японская архітэктура для тых, хто ўмес чытаць па-англійску // На-віны. 1998. 23 студз.

[Шыроцу Тадатака]. У рэспубліку ён прыехаў для збору матэрыялаў аб выніках аварыі на Чарнобыльскай АЭС: Спецыяльны карэспандэнт японскай газеты «Аміуры»: [Інт.] / Зап. Аляксандра Вальвачова // 7 днёў. 1990. 30 ліп.—5 жн.

Э

Эйсаку Ёнэда. Пясок шостага жніўня: [Верш] / Пер. А. Вярцінскага // Літ. і мастацтва. 1965. 6 жн.

Эйсмонт Марія. Імператарскі дзень: 23 декабря Япония отмечает день рождения императора Акихито // Нар. воля. 2001. 22 снеж.

Эйсмонт Марія. Япония: очевидная и невероятная: Бегущий город // Нар. воля. 2001. 19 чэрв.

Эйсмонт Марія. Япония: очевидная и невероятная: Затяжной кризис // Нар. воля. 2001. 15 чэрв.

Ю

Юдо Пятрусь. Фудзіяма, харакіры і сакура // Настаўн. газ. 1997. 20 снеж.

Юных мастакоў запрашаюць у Канагаву // Чырвон. змена. 1996. 26 сак.

Я

Ягвдик У. Бог Фукурокудзо: [Пра мастацтва Кунісада Утагава, Куніёсі Утагава, Харунобу Судзукі, Карусая Ісода] // Неман. 1994. № 12. С. 97–98.

Ягоўдзік У. Бог Фукуракудзю: [Пра мастацтва Кунісада Утагава, Куніёсі Утагава, Карусая Ісода] // Літ. і мастацтва. 1993. 12 сак.

Якімайнен Ю. Краіна ўзыходзячага сонца, ці Тысячы драбніц з жыцця японцаў // Крыніца (Родник). 1991. № 6. С. 44–45.

Яковлевский Роман. Петра Кузьмича Кравченко скоро примет японский император: Пра новага пасла ў Японіі // Бел. газ. 1998. 26 янв.

[Ямамото Ясуко]. Печальный опыт сближает наши страны...: [Інт.] / Зап. Свєтланы Хор-сун // 7 днёў. 1999. 30 окт.

Янкоўскі Анатоль. Анімацыя ў лютэрку фестывалю // Мастацтва. 1998. № 7. С. 2–7.

Японія атрымала палову Курылаў? Што будзе з Калінінградам? // Звязда. 2001. 8 чэрв.

Японія выражае готовность поддержать реформы в Беларуси // Рэсп. 1995. 9 жн.

Японія попросила прощения у корейцев // Свабода. 2001. 17 кастр.

Японія сокращает расходы // Бел. рынок. 2001. 14–20 мая.

Японская лирика / Пер. В. Соколова. Минск, 1999.

Японская мозаика: До Олимпиады в Нагано осталось 2 дня / Подг. А. Соловьянчик // Ту-ризм и отдых. 1998. Февр.

Японскі Дастасёўскі: [Пра японскага кінарэжысёра Акіра Курасава] // Наша ніва. 1998. 14 верас.

Японскі летчик [Фухіта Набуо] никогда не любил вспоминать о своем подвиге / Пер. В. Клепец // Нар. воля. 1997. 28 лістап.

Японскі парадокс // Рэсп. 2001. 2 чэрв.

Японскі писатель Акита [Удзяку] в редакции «Рабочего» // Рабочий. 1928. 1 марта.

Японскі прэм'ер [Йосиро Мори] «связан с мафией» // Бел. деловая газ. 2000. 13 дек.

Японскія казкі / Апрац. Н. Ходза. Мн., 1959.

Японцы научились управлять горами // Совет. Белоруссия. 1997. 19 нояб.

Японцы прыходзяць да вываду, што беларусы ўмеюць працаваць // Звязда. 1995. 20 кастр.

Японцы разумеюць наш боль // Нар. газ. 1993. 8 верас.

Японцы снова самые надежные: Mazda Motor Corporation выводит на рынок новую модель – Mazda 121 Demio // Бел. газ. 1997. 13 окт.

Яценко Александр. Победа Советской Армии над Японией // Центр. газ. 1995. 1 верас.

B

Belarus Ambassador to Japan takes part in celebration of Japanese funk // Belarus Today. 2002. 15–29.

Бровка Р. Zarudela rujna...; Potvrda srcem; Mi smo — Hiroshima // Rijecka revija. 1965. N 7/10. P. 300–308.

O

Odulok T. Życie Inteurgina starszego / Tłum. z ros. H. Halbersztadt. Mińsk, 1935.

*Укладальнік **Валянціна Грышкевіч***

報告・論文の要旨

ヨシフ・ゴシュケーヴィチの人生と活動、その学術的遺産

報告

佐藤 純一（東京）

ゴシュケーヴィチの「日露辞典」と、その編纂における日本人協力者の役割

ベラルーシのあるデータに基づき、報告者は、ゴシュケーヴィチが1857年にサンクトペテルブルクで出版した「日露辞典」の共同執筆者である T a c h i b a n a n o K o s a i という人物について分析する。この驚くべき経歴を持つこの人物は日本人のみならず、ベラルーシ人、ロシア人にとっても興味深い。報告者は東京でこの人物の墓を発見し、墓標の文章から彼の経歴の中でこれまで知られていなかった事実について明らかにした。

ヤンカ・ソロメヴィチ（ミンスク）

ゴシュケーヴィチに関する本はこのように訳された

ベラルーシの有名な学者であり博識家である報告者は、ゴシュケーヴィチに関するヴァレリー・グザノフの本「ベラルーシのオデュッセイア」をベラルーシ語に訳した。翻訳の作業はこの人物の重要性について様々な想いを起こさせた。

リジヤ・クラジェンコ（ミンスク）

ヨシフ・ゴシュケーヴィチとニコライ大主教 日本における正教の始まり

ゴシュケーヴィチによる函館での外交使節団の司祭だったのが、ニコライ修道司祭（カサートキン）である。後に、彼は大主教となり、日本における正教の礎を築いた。1970年、彼は日本のニコライとして聖人の列に加えられた。

アレクサンドル・イリイン（ベラルーシ・プレスト）

ヨシフ・ゴシュケーヴィチの仲間であった、フィラレト修道士の謎

報告者は、ゴシュケーヴィチと共に函館の地でしばらくの時を過ごした、謎の修道士フィラレトが、パーヴェル・ペトローヴィチ大公とエカテリーナ二世の間に生まれた私生児であった、と推測する。後に、修道士はプレストの女子修道院の院長になった。彼の俗世における名前と苗字は秘密とされていた。

オリガ・ザハーレンコ（ミンスク）

東洋学者としてのヨシフ・ゴシュケーヴィチ

この若い研究者は、ロシアの東洋学を土台とした、ゴシュケーヴィチの日本と中国における学術活動について分析する。イルクーツクの「ムンガル派」の日本研究や中国研究の伝統について述べる。

イーゴリ・ロパーチン（ミンスク）

ヨシフ・ゴシュケーヴィチ — 日本の動物界の発見者

ヨシフ・ゴシュケーヴィチが興味を抱いたのは、極東の動物たち、特に昆虫たちであった。彼によって発見されたかぶと虫の一種は、この学者の名前を有している (*Acrothinium gaszkiewiczzi*)。

ドミトリー・レンケーヴィチ（ベラルーシ・グロードノ）

ヨシフ・ゴシュケーヴィチの息子の人生と活動

1972年、マリ村で生まれたヨシフ・ヨシフォヴィチ・ゴシュケーヴィチの学術的活動、地誌研究活動について述べる。「ヴィリニユス地方」という本の著者として、社会的任務の実行者として、彼を尊敬されていた。

オリガ・イパトワ（ミンスク）

ベラルーシのテレビ番組におけるゴシュケーヴィチ

ベラルーシのテレビで文学ドラマ番組のチーフ編集者として働き、有名なベラルーシの作家でもある報告者は1986年にゴシュケーヴィチに関する特別番組を制作した。その中では記録資料と同時に、日本の詩や絵画作品なども多く使用された。

補足テキスト

アナトーリー・ブテヴィチ（ミンスク）

日本に詳しいベラルーシ人の外交官、ヨシフ・ゴシュケーヴィチ

ベラルーシの作家であり外交官である報告者は、ゴシュケーヴィチを2つの国とその民族が、親交を深め、お互いを理解するのを手助けした外交官であると特徴づける。彼の活動を、ロシア帝国と日本での政治家としての生活に基づいて検討する。

ヴラジーミル・ヴラシュク（ミンスク）

最初の領事

わかりやすい形式で、ゴシュケーヴィチの人生と創作活動、外交官としての活動について語る。

ベラルーシ・ロシア・日本の社会・文化面での相互関係

報告

エヴゲニー・カナプリャ (ミンスク)

チェルノブイリ原発事故の放射線生態学的、医療生物学的結果と、日本との協力関係

ベラルーシの著名な放射線生物学者であり、社会活動家でもある報告者が、チェルノブイリ原発事故の事故処理における、ベラルーシと日本の実り多い共同活動について語る。広島と長崎の悲劇を経験した国の経験が、この地で特に役立っている。

越野 剛 (東京—ミンスク)

核の時代の文学、アレーシ・アダモヴィチと大江健三郎

報告者はアレーシ・アダモヴィチの「最後の牧歌」と大江健三郎の「宙返り」など、全人類を脅かす核による破滅の危険性について思い起こさせる、日本とベラルーシのその他の小説家の作品を比較検討する。広島、長崎、チェルノブイリの名は世界の破滅についての警告のように響く。その世界観は全く違うものであるにもかかわらず、この二人の作家には、人類の運命に対する不安など共通点が多い。

ガリーナ・アダモヴィチ (ミンスク)

ベラルーシと日本の民衆の叙事詩芸術における、動物界のアンソロジー

ベラルーシと日本の昔話における共通点は世界中に生息する動物たち（犬、おおかみ、きつね、熊、うさぎ、鶴など）にある。しかし、ある種の動物は日本の叙事文学にのみ見られる（さる、亀、メドゥサ）。ベラルーシの叙事文学においてこれらの動物が見られるのは、主人公が遠い国に行ったときのみである。報告者は、昔話の神話的な存在、庭の様式、花の咲く木、怪物、援助と忠誠に対してお互いに感謝し合う人間と動物の相互関係について、その特徴を述べる。

ナターリヤ・イリイナ (ミンスク)

日本の文学批評における、トルストイ、ツルゲーネフ、チャーホフの美学的原則と倫理哲学的志向の解釈

論文においては、ロシアの19世紀古典文学を日本人がいかに受容したかが、分析されている。日本語に訳されたトルストイの作品の翻訳と、出版されたその翻訳に対して成された解釈についても検討する。イワン・ツルゲーネフと川端康成の作品の比較を行う。強調すべきことは、チャーホフの語りの文体や、日常の中に叙情的なものの発端を見出すことを可能にする彼の手腕が日本人に

とって身近なものであるということである。

アリョーナ・イグナチュク（ミンスク）

日本の中世の詩人の作品とベラルーシの芸術家（詩人、画家）における、「白い雪と白い花」のテーマ

日本の中世の詩と自らの抒情詩のあいだ、ベラルーシとロシアの20世紀の画家の絵画とのあいだに、報告者は形象的・感情的共通点を見出す。雪、桜の花びら、菊、布などの、白という色の様々な転移やニュアンスは、世界と人間関係の移ろいやすさを連想させる。

古澤 晃（ミンスク）

ベラルーシにおける日本語教育の状況と展望

2年間にわたるベラルーシ国立大学での教師経験に基づき、報告者は、ベラルーシにおける日本語教育の現状と、教師・学生が抱える問題について述べる。

アレクサンドル・ヴァビシェヴィチ（ベラルーシ・ブレスト）

ベラルーシの大学において、日本文化の歴史を教えた経験から

ブレスト国立大学歴史学部の学生たちは、授業の中で日本の歴史や文化について学ぶ。その授業のプログラム、文献のリスト、提出された日本に関するレポートや報告について述べる。

イーゴリ・ザハーレンコ（ミンスク）

わが国における東洋学の発展の過程

ベラルーシにおける東洋学（日本研究者、ゴシュケーヴィチや他のベラルーシ出身の研究者も含む）は、ヨーロッパにおける東洋学研究の発展の、広い歴史的流れの中で研究されてきた。わが国における東洋学は四つの段階に分けることができる。

マクシム・ラゴイシャ（ミンスク）

「Nasha Niva」における日本・東洋学的テーマ

ベラルーシで最初の合法的新聞であった「Nasha Niva」（ヴィリニェス、1906-1915）は、日本や東洋のその他の国の生活に注目していた。この新聞における東洋学的記事について検討する。

ヴァレンチン・グリツケーヴィチ（ロシア・サンクトペテルブルク）

ベラルーシとロシアと日本の関係発展に関して、ゴシュケーヴィチの仕事を引き継いでいるニコライ・ルーセリ（スジロフスキー）

報告者は、ルーセリのペンネームで知られる、ベラルーシ（モギリョフ）出

身の社会活動家、ニコライ・スジロフスキーの波瀾に満ちた人生について述べる。彼はロシア、ルーマニア、ブルガリア、イギリス、アメリカで革命活動をおこない、ハワイ諸島で上院の長を務めた。20世紀初頭、彼は日本に移り住み、ロシアの軍事捕虜達を助け、新聞や本を発行し、極東の出版物のために論文を書いたりした。日本ではスジロフスキーに関する本も出版されている。

アンドレイ・ソコロフ（ロシア・サンクトペテルブルク）

アイヌ民族の研究者、プロニスラフ・ピルスツキー

ピルスツキー（1866-1918）は政治犯として流刑状態にありながら、日本文化と関係する、アイヌの古代文化について研究し始めた。その後、彼は日本の函館で研究を続けた。

セメン・ブクチン（ミンスクーワルシャワ）

彼の名前が日本の教科書に取り上げられていること

報告者は、ポーランドでおこなわれた、現在も日本の北方の島に居住するアイヌの研究者である、民族学者・言語学者のプロニスラフ・ピルスツキーに関する第3回国際会議（第1回は函館でおこなわれた）に出席した。

ステファン・ユズロフスキー（ベラルーシ・オストロベツ地区・リュシャヌイ村）

エヴェン人とユカギール人、北東アジア民族の歴史と文化に関する短い概説

報告者は長い間、エヴェン人とユカギール人の中で暮らし、彼らの物質的、精神的文化を研究してきた。ベラルーシ人と北東シベリアの民族の歴史的運命について比較検討する。

ナターリヤ・メシュコヴァ（ミンスク）

ベラルーシ人の目から見た日本、日本人の目から見たベラルーシ

報告者は、日本・ベラルーシ友好協会の招待による、日本への旅行の印象と、そのお返しとして日本人学生、森みゆきさんがオストロベツを訪れたことについて語る。

イリーナ・ヴァシュケービチ（ミンスク）

ベラルーシ国立図書館基金における日本文学

ベラルーシの中心的な図書館の日本に関する本の収集について述べる。日本の古典文学についての体系化された情報も提出される。

ニコライ・リュツコ（ミンスク）

日本とベラルーシの経済的局面

ベラルーシの企業家である報告者は、教育、商業、投資の分野におけるベラルーシと日本の相互関係について分析する。2つの経済プログラムの発起を提案する。

アダム・マリジス（ミンスク）

いくつかの結論と提案

ゴシュケーヴィチ記念第二回国際学会が第一回のときよりもレベルの高いものとなっていることを報告者は強調する。テーマは多岐にわたっているが、だいたい3つの方向性に分けられる。将来において、2年に1回定期的に学会を開くことや、函館の町にゴシュケーヴィチの胸像を建てるプランが提案される。

補足テキスト

館山 彰（ミンスク）

「民主主義の時代に侍の精神は失われていく・・・」

テキストはベラルーシの週刊誌「文化」の記者がベラルーシの日本臨時大使である館山彰におこなった、ベラルーシの日本文化週間についてのインタビューからとったものである。国際化と逆行するような、この古い文化の基本的な特徴を定義づけ、お互いの国の美意識を比較する。

タチャーナ・シャミヤキナ（ミンスク）

日本の文化

古代日本文化の発展は、国の歴史的発展を大きな背景として現れる。文学、美術、演劇について詳しく語る。実際の所、論文は日本についての地域研究的概説となっている（日本の自然、人々の国民的性格、信仰、祝い事についても語られる）。

タチャーナ・カブルジツカヤ、フセヴォロド・ラゴイシャ（ミンスク）

日本の昔話「むりたつり」とその「Nasha Niva」的コンテキスト

ヴァツラフ・ラストフスキーによってベラルーシ語に訳され、「Nasha Niva」の日本特集の中に掲載された「むりたつり」について分析する。

ニコライ・アブランパリスキー、アンドレイ・ザハーレンコ（ミンスク）

日本の演劇、伝統と美学

演劇集団「夔殊沙華」は、ミンスクとチェルノブイリ原発事故で被害に遭った地域で公演をおこなった。しかし、その独特な舞台上のパフォーマンスは全

ての観客にわかるものではなかった。報告者は、伎楽から歌舞伎に至るまでの、日本演劇の基本的な美学的伝統を述べる。

ヤドヴィガ・ベスカラヴァイナヤ（ベラルーシ・モズリ）

ベラルーシの中学校校長の目から見た日本と日本の学校

2001年秋、国際交流基金からの招待で、報告者は日本を訪れ、福島県の学校を訪問して回った。2つの国の教育システムを比較する。

インナ・メチコフスカヤ（ミンスク）

日本におけるベラルーシ語の教科書

1998年に東京で出版された、日本人のためのベラルーシ語の教科書は高い評価を受けている。その教科書は読者に文法の知識を与えるもので、1500語ずつのベラルーシ語・日本語の単語集、日本語・ベラルーシ語の単語集を含んでいる。この教科書は日本のベラルーシ学者である黒田龍之介によって作られた。

ガリーナ・ペトケーヴィチ（ミンスク）

長崎の「天使の鐘」の音がミンスクに鳴り響いた

1945年、長崎の原爆で廃墟となった浦上天主堂で焼け残った「天使の鐘」のコピーを、ミンスクの聖エレナ・シモン教会に設置した際の話について述べる。この日本人からの象徴的な贈り物は、ベラルーシの人々に好意的に受け入れられた。

アレーシ・ドラブチュク（ミンスク）

何故、我々は「経済の奇蹟」が得られないのか？

ベラルーシの経済状況がドイツと日本における成果と比較検討された、ミンスクでのゼミナールについて述べる。「奇蹟」をもたらした日本人の経験（国の通貨の強化、芸術活動への高いモチベーション、知識や新しいアイデアへの期待）を分析する。

アナトーリ・ヴェルチンスキー（ミンスク）

言葉の経済

先に出てきたアレーシ・ドラブチュクの考えを踏まえて、ベラルーシの作家であり、「ベラルーシ・中国」協会の代表である報告者が、日本の経済現象へ本質的な影響を及ぼしたものが、母国語へ対する尊敬や、多くの辞書の発行や、愛国心の育成などであることを立証する。

マリヤ・エイスマント（ミンスクー東京）

日本、明らかなものと驚くべきもの

報告者は日本への旅行の印象を語る。論文の各章においては、東京、広島、日本の経済的成功、日本の家族形態、チェルノブイリ原子力発電所の事故処理における協力関係について書かれている。

オストロベツとその地におけるヨシフ・ゴシュケーヴィチ

地域の歴史的・文化的伝統の発展

報告

ゲオルギー・シュトイホフ（ミンスク）

バルトとスラブの接触の観点から見た、オストロベツの地の中世

ベラルーシとリトアニアの歴史家の考えでは、オストロベツ地区の現在の住民は、大部分がスラブ的（ベラルーシ的）バルト人の子孫である。考古学的記念碑（古墳丘の埋葬地）のみではなく、町や村の名前（-i s h u k i という接尾辞）もそのことを裏付けてしてくれる。

エドワルド・ザイコフスキー（ミンスク）

オストロベツの地における考古学的遺物

自らが考古学探検の参加者である報告者が、オストロベツ地区の古都の廃墟や古墳丘、石器時代や青銅器時代の遺跡について述べる。線によって作られた陶器の文化についても述べる。これらのものは、古代、この地において、スラブ系、バルト系の民族がお互いに影響し合っていたということを証明するものである。

ゲルマン・ブレーゲル（ミンスク）

16世紀から20世紀初頭までのマリ村の歴史

ゴシュケーヴィチが1867年に移り住んだマリ村は、オストロベツ地区でも、最も古い村の1つである。16世紀にはすでに、マリ川（マリカ川）にそって、それと同じ名前を持った、いくつかの貴族階級集落が存在した。それらの集落の歴史を個々に検討する。

スタニスラフ・パシュコフスキー（ベラルーシ・オストロベツ）

封建時代のオストロベツ

ヴァルニャヌイ、ミハリシュキ、オストロベツなどの大きい町を中心に、15世紀から、19世紀までの都市型居住地の歴史を研究する。その土地の封建君主と、その地の住民であった農奴制農民の相互関係や、彼らの義務の形態やその程度について明らかにする。

ニーナ・ルィピク（ベラルーシ・オストロベツ）

歴史的・地誌学的研究における「オストロベツ・プラウダ」の役割

地方紙「オストロベツ・プラウダ」の編集者である報告者が、歴史的過去に関する地誌学的刊行物について語る。それらの多くはゴシュケーヴィチの人生と活動について書かれたものである。

ヤーニナ・メシュコーヴァ（ベラルーシ・オストロベツ）

地誌研究における地区の図書館の参加

オストロベツ地区の地区図書館、村の図書館における経験に基づいて、地誌研究や参考カードの作成、展覧会の企画などについて述べる。それらは、ゴシュケーヴィチも含めた、地区の文化人たちに捧げられたものである。

アンナ・チャクル（ベラルーシ・オストロベツ）

ゴシュケーヴィチの時代のヴィリニウスにおけるベラルーシの遺跡

ヨシフ・ゴシュケーヴィチが一生を終えたマリ村は、ヴィリニウス県に属していた。ベラルーシ・リトアニア地方の歴史的、文化的中心であったヴィリニウスを彼がしばしば訪れていたことは疑いのないことだ。報告者は我々が興味を抱くであろう、歴史的な場所に注目している。

セルゲイ・ヴィトウシュカ（ヴィリニウス）

ヴィリニウスのベラルーシ博物館の復興、オストロベツ郷土史研究協会との協力関係

現在、ヴィリニウスのベラルーシ博物館の館長である報告者が、その博物館の悲劇的な運命について報告する。ゴシュケーヴィチの人生についての情報収集を含めた、隣人であるオストロベツ地区の郷土史研究家達との協力関係についてのプランが提案される。

マリヤ・ヴァシレノク（ベラルーシ・オストロベツ地区・グダガイ村）

ゴシュケーヴィチの土地に学校付属の博物館を創設した経験

ゴシュケーヴィチが住んだマリ村を含む、オストロベツ地区南部の文化的伝統や、グダガイ村に学校付属の歴史・郷土研究博物館を創設したことについて述べる。

イワン・ドレヴニツキー（ミンスク州・ミヤデリ地区・コマロヴォ村）
オストロベツの地におけるヤンカ・クパーラとパウリナ・ミヤデルカ

古くから住む人の記憶に基づいて、ベラルーシの文豪と優れた女優が行った、
1914年夏のクリュシャニ村・カザノフシナ村・バラニ村への旅行について。

イーゴリ・ウスチメンコ（ベラルーシ・オストロベツ地区・ミハリシュキ村）
ミハリシュキのユダヤ人の歴史

第二次世界大戦まで、ミハリシュキの地に大きなユダヤ人共同体が存在していた。その中からは、イディッシュ語と英語で創作した詩人、メンケ・カツのような優れた人物が世に送り出された。1941年から1944年までミハリシュキにはユダヤ人のゲットーが存在した。そこに収容されていた人々のほとんどが銃殺された。

アレクサンドル・ユルコスチ（ベラルーシ・オストロベツ地区・ヴォロニャヌイ村）

マリアン・ボグーシャ・シーシカの人生と芸術におけるベラルーシ的、全人類的な物

オストロベツ地区のトロケニキ村出身のマリアン・ボグーシャ・シーシカ（1901-1995）の子供時代、青年時代、芸術活動を始めた頃について考察する。この芸術家の業績はポーランド、イギリス、ベラルーシの民族のものである。

ユーリー・ウヌコヴィチ（ミンスク）

19世紀終わりから20世紀初頭にかけての、オストロベツ地区などのベラルーシ・リトアニア国境地帯の伝統文化

キリスト教以前から残っているものを含めた、多くの伝統が保たれている、ゲルビャトとその周辺の村の、独特な物質的・精神的文化について述べる。

リチャルド・グルーシャ（ベラルーシ・リーダ）

彫刻家である報告者は、マリ村におけるゴシュケーヴィチの屋敷の復元プロジェクトの本質について述べ、この外交官が暮らした地に捧げられた展覧会と、マリ村におけるゴシュケーヴィチのプレートのついた記念碑の除幕式に参加することを提案する。

補足テキスト

イワン・ドレヴニツキー（ベラルーシ・ミャデリ地区・コマロヴォ村）

ジェリャジとジェリャジの教会の歴史から

スラブの伝統とバルトの伝統が交わり合ったオストロベツ地区北部の過去や、カトリック教団であるカルメル会によって380年ほど前に造られた、ジェリャジの教会の劇的な歴史について述べる。

ヴラジーミル・アスタターペツ（ベラルーシ・オストロベツ地区、ポロリツ村）

オストロベツ地区北部での古儀式派の居住

スチプニシュキ村とヤーセニ村には、この地において宗教的な迫害からの避難所を見出した、古儀式派とロシアの住民の子孫が居住している。ここには古くからの信仰や慣わしが残されている。

Кароткія звесткі пра аўтараў дакладаў, наведаных і артыкулаў

Абранпальскі Мікалай — гісторык культуры. Аўтар публікацый пра японскі тэатр.

Адамовіч Галіна — кандыдат філалагічных навук, дацэнт Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка.

Астапец Уладзімір — выкладчык Падольскай сярэдняй школы Астравецкага р-на, краязнавец.

Баршай Алег — мовазнавец, аўтаркнігі «Іншамоўныя запазычанні ў японскай мове» (Мн., 1995). Цяпер займаецца прадпрымальніцтвам у Токіо.

Барысевіч Юрась — журналіст. Артыкул перадрукаваны з газеты «Рэспубліка».

Безкаравайная Ядвіга — педагог, дырэктар беларускай гімназіі ў Мазыры. Першапачатковы тэкст быў надрукаваны ў «Настаўніцкай газеце».

Брэгер Герман — галоўны палеолаг аддзела старажытных актаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі.

Букчын Сямён — кандыдат філалагічных навук, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў. Публікацыя з’явілася як адзін з вынікаў доўгачасовага творчага побывання ў Польшчы.

Бутэвіч Анатоль — дыпламат. Быў міністрам культуры Беларусі, генеральным консулам Беларусі ў Гданьску (Польшча) і паслом Беларусі ў Румыніі. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў. Першапачатковы варыянт артыкула быў апублікаваны ў газеце «Звязда».

Вабішчэвіч Аляксандр — кандыдат гістарычных навук, дацэнт, намеснік дэкана Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна, сябра камітэта Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў.

Васілёнак Марыя — выкладчыца Гудагайскай сярэдняй школы Астравецкага раёна, краязнавец. Арганізавала ў сваёй школе гісторыка-краязнаўчы музей.

Вашкевіч Ірына — вядучы бібліёграф Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

Вітушка Сяргей — гісторык, дырэктар Беларускага музея ў Вільні.

Вярцінскі Анатоль — грамадскі дзеяч. Узначальвае Таварыства «Беларусь — Кітай». Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў. Першапачатковы тэкст быў надрукаваны ў газеце «Народная воля».

Груша Рычард ▫ беларускі скульптар і жывапісец. Аўтар мемарыяльнага знака, прысвечанага І. Гашкевічу, у в. Малі Астравецкага раёна.

Грыцкевіч Валянцін ▫ кандыдат медыцынскіх навук, гісторык Беларусі, дацэнт Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта культуры. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Грышкевіч Валянціна ▫ навуковы супрацоўнік Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны.

Драбчук Алесь ▫ псеўданім Івана Макаловіча; намеснік рэдактара газеты «Народная воля». Там жа быў ўпершыню надрукаваны яго артыкул, які ўключаны ў зборнік.

Драўніцкі Іван ▫ выкладчык Камароўскай сярэдняй школы Мядзельскага р-на Мінскай вобл., гісторык, краязнавец. Раней працаваў у Астравецкім раёне, таму цікавіцца яго мінулым.

Зайкоўскі Эдвард ▫ кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (НАНБ).

Захарэнка Андрэй ▫ гісторык культуры. Цікавіцца японскім тэатрам. Першапачаткова артыкул быў змешчаны ў бюлетэні «Кантакты і дыялогі».

Захарэнка Вольга ▫ студэнтка факультэта міжнародных адносін Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Захарэнка Ігар ▫ кандыдат геаграфічных навук, дацэнт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, старшыня секцыі ўсходазнаўства Беларускага геаграфічнага таварыства.

Іванова Наталля ▫ кандыдат педагагічных навук, рэжысёр студэнцкага тэатра «Канцэрт» у Токію. Урадзёнка Беларусі.

Ігнацюк Алена ▫ кандыдат філалагічных навук, старшы навуковы супрацоўнік ННАЦ імя Ф. Скарыны. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Ільін Аляксандр ▫ гісторык, выдавец, рэдактар брэсцкага часопіса «Гістарычная брама».

Ільіна Наталля ▫ старшы выкладчык Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры.

Іпатава Вольга ▫ пісьменніца. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Кабржыцкая Тацяна ▫ кандыдат філалагічных навук, дацэнт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Казлоўскі Стафан ▫ этнограф, фалькларыст, мастак, краязнавец. Значную частку жыцця правёў ва Усходняй Сібіры.

Канапля Яўген ° акадэмік НАНБ, доктар медыцынскіх навук, прафесар, дырэктар Інстытута радыёбіялогіі НАНБ, старшыня Таварыства «Беларусь – Японія».

Косіна Го ° аташэ Пасольства Японіі ў Рэспубліцы Беларусь, філолаг.

Кулажанка Лідзія ° кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік ННАЦ імя Ф. Скарыны.

Лапацін Ігар ° доктар біялагічных навук, прафесар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Люцко Мікалай ° грамадскі дзеяч, прадпрымальнік. Працаваў у Пасольстве СССР у Кітаі.

Лянкевіч Дзмітрый ° аспірант Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы.

Мальдзіс Адам ° доктар філалагічных навук, прафесар, прэзідэнт ГА «Міжнародная асацыяцыя беларусістаў».

Мячкоўская Ніна ° доктар філалагічных навук, прафесар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Мяшкова Наталля ° карэспандэнт газеты «Мінская праўда».

Мяшкова Яніна ° дырэктар Астравецкай раённай бібліятэкі.

Пашкоўскі Станіслаў ° гісторык, намеснік загадчыка Астравецкага раённага аддзела народнай адукацыі.

Пяткевіч Галіна ° адказны сакратар Таварыства «Беларусь – Японія», супрацоўніца Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі.

Рагойша Максім ° аспірант факультэта журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Рагойша Усевалад ° кандыдат філалагічных навук, дацэнт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Рыбік Ніна ° адказны рэдактар газеты «Астравецкая праўда». Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Сакалоў Андрэй ° навуковы супрацоўнік Музея антрапалогіі і этнаграфіі імя Пятра Вялікага ў Санкт-Пецярбургу.

Саламевіч Янка ° кандыдат філалагічных навук, вядучы навуковы рэдактар выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя». Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў, перакладчык на беларускую мову кнігі В. Гузанава пра І. Гашкевіча «Адысей з Беларусі».

Сато Дзюн-іці ° прафесар Такійскага ўніверсітэта, славіст, кіраўнік суполкі беларусістаў Японіі.

Сямёнава Таіса ° намеснік рэдактара газеты «Астравецкая праўда».

Татэяма Акіра ▫ Часовы Павераны ў справах Японіі ў Рэспубліцы Беларусь. Упершыню інтэрв'ю было надрукавана ў газеце «Культура».

Уласюк Уладзімір ▫ журналіст. Першапачатковы варыянт артыкула быў змешчаны ў газеце «Советская Белоруссия».

Унуковіч Юрый ▫ студэнт гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Усціменка Ігар ▫ выкладчык Міхалішскай сярэдняй школы Астравецкага раёна, гісторык, краязнавец.

Фурусава Акіра ▫ выкладчык японскай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Чакур Ганна ▫ супрацоўніца газеты «Астравецкая праўда».

Шамякіна Таццяна ▫ доктар філалагічных навук, прафесар, загадчыца кафедры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў. Упершыню праца была надрукавана ў часопісе «Роднае слова».

Штыхаў Георгій ▫ доктар гістарычных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі НАНБ.

Эйсмант Марыя ▫ журналістка. Першапублікацыя дарожнага нарыса ▫ у «Народнай волі».

Юркойць Аляксандр ▫ краязнавец, супрацоўнік Ашмянскай мытні.

ЖЫЦЦЁ І ДЗЕЙНАСЦЬ ІОСИФА ГАШКЕВІЧА, ЯГО НАВУКОВАЯ СПАДЧЫНА

Прывітанняі

- Акіра Татэяма*,
Временный Поверенный в делах Посольства Японии
в Республике Беларусь 7
- Ирина Шляхтун*,
заместитель председателя Островецкого райисполкома 8
- Аляксей Мікуліч*,
віцэ-прэзідэнт Грамадскага аб'яднання
«Міжнародная асацыяцыя беларусістаў» 9

Даклады

- Дзюн-ити Сато** (Токио)
«Японско-русский словарь» И. Гошкевича и роль
японца-помощника в составительской работе 11
- Янка Саламевіч** (Мінск)
Жыццяпіс «белавалосага консула» 17
- Лідзія Кулажанка** (Мінск)
Іосіф Гашкевіч і свяціцель Мікалай у Японіі 25
- Александр Ильин** (Брест, Беларусь)
Загадка монаха Филарета — соратника Иосифа Гошкевича . . . 27
- Ольга Захаренко** (Минск)
Иосиф Гошкевич как востоковед 29
- Игорь Лопатин** (Минск)
Иосиф Гошкевич — открыватель мира насекомых Японии . . . 33
- Дзмітрый Лянкевіч** (Гродна, Беларусь)
Жыццё і дзейнасць сына Іосіфа Гашкевіча 35
- Вольга Іпатава** (Мінск)
Вобраз Іосіфа Гашкевіча на беларускім тэлебачанні 39

Дадазеныя тэксты

- Анатоль Бутэвіч** (Мінск)
Беларускі знаўца Японіі і дыпламат Іосіф Гашкевіч 42
- Владимир Власюк** (Мінск)
Первый консул 46
- Юрась Барысевіч** (Мінск)
Японію ён свету адкрываў... 50

БЕЛАРУСКА-РУСКА-ЯПОНСКІЯ ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНЫЯ ЎЗАЕМАДЗЕЯННІ

Даклады

- Евгений Конопля** (Мінск)
Радиоэкологические и медико-биологические последствия
Чернобыльской катастрофы и сотрудничество с Японией 53
- Косино Го** (Токио – Мінск)
Литература ядерной эпохи: Алесь Адамович и Оэ Кэндзабуро 59
- Галіна Адамовіч** (Мінск)
Пантэон жывёльнага свету
ў эпічнай творчасці беларускага і японскага народаў 66
- Наталья Ильина** (Мінск)
Интерпретация эстетических принципов и этико-философских
установок Л. Толстого, И. Тургенева, А. Чехова в японской
литературной традиции 77
- Алена Ігнацюк** (Мінск)
Тэма «белага снегу і белых кветак» у творах японскіх
сярэдневяковых паэтаў і ў беларускіх твораў
(паэтаў, жывапісцаў) 86
- Акира Фурусав** (Токио – Мінск)
Ситуация и перспективы преподавания японского языка
в Беларуси 91
- Аляксандр Вабішчэвіч** (Брэст, Беларусь)
З вопыту выкладання гісторыі японскай культуры ў ВНУ 92
- Игорь Захаренко** (Мінск)
Этапы развития отечественного востоковедения 98
- Максім Рагойша** (Мінск)
Японская і арыенталістычная тэматыка на старонках
«Нашай нівы» 111
- Валянцін Грыцкевіч** (Санкт-Пецярбург, Расія)
Пераемнік І. Гашкевіча па наладжванню беларуска-руско-
японскіх сувязей Мікалай Русель (Судзілоўскі) 119

Андрей Соколов (Санкт-Петербург, Россия)	
Бронислав Пилсудский — исследователь народа айну	128
Семен Букчин (Варшава – Минск)	
Его имя вошло в японские учебники	133
Стафан Казлоўскі (в. Талюшаны Астравецкага р-на, Беларусь)	
Кароткі нарыс гісторыі і культуры народаў паўночна-ўсходняй Сібіры эвенаў і юкагіраў (па ўласных назіраннях і іншых крыніцах)	137
Наталля Мяшкова (Мінск)	
Японія — вачыма беларускі, Беларусь — вачыма японкі	145
Ирина Вашкевич (Минск)	
Японская литература в фондах Национальной библиотеки Беларуси	148
Николай Люцко (Минск)	
Экономические аспекты белорусско-японского сотрудничества	164
Адам Мальдзіс (Мінск)	
Некаторыя вынікі першага дня чытанняў і прапановы	168
Дададзеныя тэксты	
Акіра Татэяма (Токіо – Мінск)	
«У часы дэмакратыі самурайскі дух памірае...»	171
Таццяна Шамякіна (Мінск)	
Культура Японіі	174
Таццяна Кабржыцкая, Усевалад Рагойша (Мінск)	
Японская казка Мульгатулі і яе нашаніўскі кантэкст	193
Мікалай Абранпальскі, Андрэй Захарэнка (Мінск)	
Японскі тэатр: традыцыі і эстэтыка	197
Наталля Иванова (Минск – Токио)	
Размышления о токийском театре «Концерт»	203
Ядвіга Безкаравайная (Мазыр, Беларусь)	
Японія і японская школа вачыма дырэктара беларускай гімназіі	211
Ніна Мячкоўская (Мінск)	
Японскі падручнік беларускай мовы	217
Oleg Barshay (Minsk – Tokyo)	
Loanwords in Belorussian and Japanese: A Comparative Essay	219
Галіна Пяткевіч (Мінск)	
Звон «Анёла» з Нагасакі загучаў у Мінску	225

Алесь Драбчук (Мінск)	
Чаму у нас немагчымы «эканамічны чуд»?	227
Анатоль Вярцінскі (Мінск)	
Эканоміка слова	230
Марія Эйсмонт (Мінск)	
Японія: очевидная і невероятная	233

АСТРАВЕЦКАЯ ЗЯМЛЯ, ПРАБЫВАННЕ НА ЁЙ ІОСИФА ГАШКЕВІЧА Развіццё разгіянальных гістарычных і культурных традыцый

Прывітанняі

<i>Такада Касіці,</i>	
японскіі ааществанный і культурныі даятель	251
<i>Адам Ковалько,</i>	
председатель Островецкого райисполкома	253

Даклады

Георгій Штыхаў (Мінск)	
Даўніна Астравеччыны ў святле балта-славянскіі кантактаў .	257
Эдвард Зайкоўскі (Мінск)	
Археалагічныі помнікі Астравеччыны	262
Герман Брэгер (Мінск)	
Гісторыя паселішча Малі ў XVI – пачатку XX ст.	269
Станіслаа Пашковский (Островец, Беларусь)	
Островецкая земля в эпоху феодализма	275
Ніна Рыбік (Астрааец, Беларусь)	
Роля «Астравецкай праўды» ў гісторыка-краязнаўчай рабоце . . .	282
Яніна Мяшкова (Астрааец, Беларусь)	
Удзел бібліятэк раёна ў краязнаўчай рабоце	287
Ганна Чакур (Астрааец, Беларусь)	
Беларускіі мясціны старажытнай Вільні часоў Гашкевіча . . .	292
Сяргей Вітушка (Вільнюс)	
Адраджэньне Віленскага беларускага музэю і яго супрааоўніцтва з Астрааецкім краязнаўчым таварыствам . . .	302
Марыя Васілёнак (пас. Гудагай Астрааецкага р-на, Беларусь)	
Вопыт стварэння школьнага музэя зямлі Гудаў, зямлі Гашкевіча	307

Іван Драўніцкі (в. Камарова Мядзельскага р-на, Беларусь) Янка Купала і Паўліна Мядзёлка на Астравеччыне	313
Ігорь Устименко (д. Михалишки Островецкого р-на, Беларусь) К истории михалишских евреев	317
Аляксандр Юркоіць (в. Варняны Астравецкага р-на, Беларусь) Беларускія і агульначалавечыя рэаліі ў жыцці і творчасці ўрадженца Астравеччыны Мар'яна Богуша-Шышкі	323
Юрый Унуковіч (Мінск) Традыцыйная культура беларуска-літоўскага памежжа канца XIX – пачатку XX ст. на прыкладзе Астравеччыны	329
Рычард Груша (Ліда, Беларусь) Гашкевіч у маім творчым лёсе	335
Іаланта Валувіч (в. Спонды Астравецкага р-на, Беларусь) Народны ўмелец са Страчы	337

Дадазеныя тэксты

Іван Драўніцкі (в. Камарова Мядзельскага р-на, Беларусь) З гісторыі Жалядзяў і Жалядекага касцёла	341
Уладзімір Астапец (в. Падольцы Астравецкага р-на, Беларусь) Пасяленні старавераў на поўначы Астравеччыны	348
Пётра Пашкавец (Баранавічы, Беларусь) З гісторыі касцёла ў Гудагаях	352

Рэха чытанняў у друку

Ганна Чакур, Таіса Сямёнава (Астравец, Беларусь) «Белавалосы консул» яднае народы	354
---	-----

БЕЛАРУСКА-ЯПОНСКІЯ ГРАМАДСКА-КУЛЬТУРНЫЯ СУВЯЗІ: Бібліяграфія

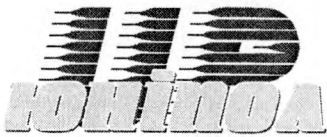
Укладальнік Валянціна Грышкевіч	357
--	-----

РЭЗЮМЕ НА ЯПОНСКОЙ МОВЕ

Пераклад Акіры Фурусавы	380
--	-----

КАРОТКІЯ ЗВЕСТКІ ПРА АЎТАРАЎ ДАКЛАДАЎ, ПАВЕДАМЛЕННЯЎ І АРТЫКУЛАЎ

. . . . .	391
-----------	-----

Ад арыгінал-макета
да масавага тыражу

Рэспубліка Беларусь, Мінск
тэл./факс (017) 224 48 71
тэл. (017) 222 58 95, 222 53 28, 228 22 82

Навуковае выданне

БЕЛАРУСІКА
ALVARUTHENICA
Кніга 25

БЕЛАРУСЬ–ЯПОНІЯ
ベラルーシ・日本
БЕЛАРУСЬ–ЯПОНІЯ
BELARUS–JAPAN

Матэрыялы Другіх Міжнародных чытанняў,
прысвечаных памяці Іосіфа Гашкевіча
Мінск–Астравец, 9–10 кастрычніка 2002 г.

На англійскай, беларускай, рускай і японскай мовах.

Рэдактар *Н. Давыдзенка*. Карэктар *Н. Аляксева*.
Набор *Т. Пятровіч*. Вёрстка *Я. Мальдзіс*.

Здадзена ў набор 15.11.2002. Падпісана ў друк 24.01.2003.
Фармат 60x90 ¹/₁₆. Папера афсетная. Гарнітура Таймс.
Афсетны друк. Ум. друк. арк. 25. Ул.-выд. арк. 26,4.
Тыраж 600 экз. Заказ 5.

МГА «Беларускі кнігазбор».
Ліцэнзія ЛВ № 105 ад 31.12.2002 г.
220034, г. Мінск, вул. Фрунзе, 5.

Надрукавана з дыяпазітываў рэдакцыі ў друкарні ТАА «Юніпол».
Ліцэнзія ЛП № 210 ад 5.01.2003 г.
220039, г. Мінск, Караткевіча, 7а.

9 789856 638933 >

БЕЛАРУСЬ-ЯПОНИЯ

ベラルーシ・日本

БЕЛАРУСЬ-ЯПОНИЯ

БЕЛАРУС-ЯПАН

БЕЛАРУСІЯ

ALBARUTHENICA

25